

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง :
กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร”

โดย ศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร และคณะ

ธันวาคม 2564

สัญญาเลขที่ RDG6240029

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง :
กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร”

คณะวิจัย

สังกัด

1. ศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. Jorge Carrillo-Rodriguez	นักวิจัยอิสระ
3. กฤษฎา ชีระโกศลพงศ์	นักวิจัยอิสระ

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกสว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง : กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิด “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง 2) เพื่อศึกษาภาคปฏิบัติการของ “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง โดยใช้การค้าข้างทางเป็นกรณีศึกษา และ 3) เพื่อเสนอแนะนโยบายการบริหารจัดการความไม่เป็นทางการที่สอดคล้องกับสภาพความจริง โดยใช้การค้าอาหารข้างทางเป็นกรณีศึกษา

วิธีการศึกษาใช้แนวผสมวิธี คือ ทั้งการสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการศึกษาเชิงปริมาณ การศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลเชิงปริมาณที่รวบรวมได้

กลุ่มเป้าหมายของการการศึกษาได้แก่ ผู้ค้าแผงลอยอาหาร ผู้ซื้อ และผู้ค้าในแหล่งวัตถุดิบ การเลือกพื้นที่ศึกษาใช้เกณฑ์ 1) เป็นพื้นที่ที่มีหน่วยงานราชการ เอกชน และอยู่ใกล้เคียงกับระบบขนส่งมวลชน เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชน มีการกระจุกตัวของผู้ค้า 2) มีผู้ค้าแผงลอยอาหาร เขตที่ศึกษา คือ เขตพระนคร บางรัก และบางกะปิ

การศึกษาเชิงสำรวจ กำหนดตัวอย่างผู้ค้าเขตละ 50 ตัวอย่าง รวมเป็น 150 ตัวอย่าง ผู้บริโภค กำหนดตัวอย่างเขตละ 100 ตัวอย่าง รวมเป็น 300 ตัวอย่าง ผู้ขายในแหล่งวัตถุดิบ กำหนดไว้ขั้นต่ำเขตละ 50 ตัวอย่าง ข้อมูลที่จัดเก็บ ประกอบด้วย

1. ข้อมูลผู้ค้า ประกอบด้วยคุณลักษณะของผู้ค้า ข้อมูลการประกอบอาชีพที่ทำให้เข้าใจการเชื่อมโยงกับอาชีพอื่น ๆ เช่น การจัดซื้อวัตถุดิบ การขนส่ง การจ้างแรงงาน
2. ผู้ประกอบอาชีพในตลาด ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านประชากร การทำงาน รายได้ รวมทั้งบริบทการประกอบอาชีพที่ทำให้เข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างการค้าแผงลอยและการจ้างงาน
3. ข้อมูลผู้บริโภค ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านประชากร การทำงาน รายได้ การใช้เวลา การซื้อสินค้า

การรวบรวมข้อมูล ส่วนใหญ่ทำในช่วงเวลากลางวัน การเลือกกลุ่มตัวอย่างในกรณีผู้ค้าอาหารและผู้บริโภค ใช้การสุ่มแบบบังเอิญ ส่วนผู้ค้าที่จำหน่ายวัตถุดิบ ใช้การคัดเลือกสองระดับ ระดับแรกคือการคัดเลือกแหล่งวัตถุดิบหรือตลาด ใช้วิธีเลือกตลาดที่ผู้ค้าระบุนามากที่สุดในทั้งสามเขต จากนั้นกำหนดสัดส่วน เลือกตลาดที่ผู้ค้าระบุนามากที่สุด แล้วกำหนดจำนวนตัวอย่างตามสัดส่วน

การศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เพื่อจัดทำกรณีศึกษา ในกรณีที่กรณีศึกษาขาดความสมบูรณ์เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลไม่ประสงค์ให้ข้อมูลในรายละเอียด ข้อมูลจะถูกนำเสนอในลักษณะ

เป็นข้อมูลประกอบการอธิบายตามประเด็นที่เกี่ยวข้อง ผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้ค้าอาหาร 7 คน และ ผู้ค้าในตลาด/แหล่งวัตถุดิบ 6 คน เจ้าของ/ผู้จัดการตลาด 2 คน และผู้ประกอบการอาชีพขนส่งสินค้า 1 คน

ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

1. แนวคิด “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง

ที่มาและความหมาย

“ความไม่เป็นทางการ” หรือ Informality ถูกใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน เช่น เป็นคำรวมของกิจกรรมที่ไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย (Global Informality Project, 2020) หรือ เป็นสถานะของการไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย (Loayza, 2010) หรือเป็นทั้งกิจกรรมและสถานะที่ไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย การอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” ปรากฏชัดในเรื่อง “เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ” ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการจำแนกเศรษฐกิจโดยใช้เกณฑ์ “ความเป็นทางการ” ของประเทศพัฒนา เป็นการจัดประเภทตามเกณฑ์ที่กำหนดโดยประเทศพัฒนาแล้ว (นฤมล นิราทร, 2548) ทั้งที่ในความเป็นจริงสถานการณ์การประกอบอาชีพในประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน ย่อมไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้ การเปรียบเทียบสถานการณ์ที่มีความแตกต่างกัน ด้วยเกณฑ์ชุดเดียวทำให้คุณลักษณะสำคัญบางประการของเศรษฐกิจในประเทศกำลังพัฒนาถูกมองข้าม และเป็นการเหมารวมว่าการพัฒนาเศรษฐกิจมีแนวทางเดียวเท่านั้น คือการทำให้ทันสมัย

หลังทศวรรษ 1990 พลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ ซึ่งสนับสนุนการแข่งขันโดยเสรีอิทธิพลของโลกาภิวัตน์และการจัดการเศรษฐกิจในระบอบเสรีนิยมใหม่ ทำให้เกิดผลกระทบทั้งต่อฝ่ายทุนและแรงงานนำไปสู่การปรับตัวของการจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจภาคไม่เป็นทางการของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่าจะหมดไปนั้น เพราะจะเกิดการจัดการความไม่เป็นทางการทั้งทางกฎหมายและนโยบายผ่านกระบวนการและกลไกต่าง ๆ ของรัฐ (AlSayyad, 2016) แต่เศรษฐกิจภาคไม่เป็นทางการยังคงอยู่แล้วขยายตัวด้วย ปรากฏการณ์นี้นอกจากจะหักล้างความเชื่อเดิม ๆ เกี่ยวกับ Informal sector แล้ว ยังนำไปสู่การศึกษา ปรากฏการณ์ “ไม่เป็นทางการ” หรือ Informality ในเชิง “กระบวนการ” ไม่ได้จำกัดที่ภาคเศรษฐกิจ สถานการณ์ของภาคเศรษฐกิจ หรือ มิติต่าง ๆ ของภาคเศรษฐกิจอีกต่อไป และที่สำคัญการศึกษาระยะหลังพยายามก้าวข้ามวิธีคิดแบบ “ขั้วตรงข้าม” ซึ่งทรงอิทธิพลมาโดยตลอด Nirathron and Yasmeen (2019) แสดงให้เห็นว่าเป็นที่มาของการเบียดขับเศรษฐกิจ “นอกภาคทางการ” ทั้งโดยนโยบายและแนวปฏิบัติ รวมทั้งการมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่าง “ความเป็นทางการ” และ “ความไม่เป็นทางการ” รวมทั้งสถานการณ์ที่ชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับว่า “ความไม่เป็นทางการ” ไม่ได้ผูกติดกับความยากจน ความด้อยโอกาส และ ความเป็นรอง อีกต่อไป

หากตั้งต้นจากชุดความคิดแบบชั่วคราวข้าม “ความไม่เป็นทางการ” หมายถึง การไม่อยู่ภายใต้กฎหมาย หรือ กฎระเบียบของรัฐ ซึ่งหมายความว่า 1) ได้รับการรับรองตามกฎหมายว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการจดทะเบียน หรือ การตรวจด้านสุขอนามัย และความปลอดภัย 2) เป็นทางการในมิติของการจ่ายภาษี และ 3) เป็นทางการในแง่ของการจ้างแรงงาน คือปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน เช่น การคุ้มครองแรงงาน การจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคม และ การได้รับสวัสดิการตามกฎหมาย (Tokman, 1991 อ้างใน Brown & McGranahan & Dodman, 2014, p. 10) นอกจากนั้น การไม่เป็นทางการไม่ได้หมายความว่า “ไม่มีระบบ” เพราะในความเป็นจริงความไม่เป็นทางการมี “ระบบ” ของมันเอง “ระบบ” ของความไม่เป็นทางการเป็นระบบที่การควบคุมหรือกำกับถูกลดทอนลงมากกว่าที่จะเป็นระบบที่ไม่มีการควบคุมหรือกำกับ ในทัศนะของนักวิชาการด้านเมือง จึงมองว่า ความไม่เป็นทางการนั้น โดยแท้จริงแล้ว แทรกซึมอยู่ในปริณิณทลของรัฐ พัฒนาการของภาคที่ไม่เป็นทางการ จึงขึ้นอยู่กับพัฒนาการของภาคที่เป็นทางการ ในขณะเดียวกันการให้ความสำคัญต่อมิติกฎหมายมากเกินไป อาจไม่เพียงพอ เพราะความไม่เป็นทางการอาจเป็นผลจากกฎเกณฑ์ที่ไม่เหมาะสม หรือ การถูกเลือกปฏิบัติก็ได้

ในทางปฏิบัติการกำหนด “ขอบเขต” ของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ยากที่จะทำได้ชัดเจน ทั้งด้วยความซับซ้อนในตัวของ “ความไม่เป็นทางการ” และ ความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในความไม่เป็นทางการนั้น พบความทับซ้อนระหว่างมิติต่าง ๆ นอกจากนั้น คำว่า “ไม่เป็นทางการ” ยังมีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย ทั้งในมิติการกำกับข้างต้น มิติความสัมพันธ์ และกระบวนการ ธุรกรรมระหว่างสถานประกอบการที่เป็นทางการ ในหลายกรณีเชื่อมโยงมาจากความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ เป็นต้น รวมถึงบทบาทที่ขัดแย้งกันของเศรษฐกิจภาคนี้ เศรษฐกิจภาคนี้เป็นแหล่งงานสำคัญของแรงงานที่มีข้อจำกัดด้านการทำงาน ในอีกด้านหนึ่ง แรงงานในเศรษฐกิจภาคนี้จำนวนไม่น้อยตกอยู่ในความเสี่ยง เศรษฐกิจภาคนี้ยังเปรียบเสมือนตาข่ายความปลอดภัย ที่รองรับแรงงานที่ว่างงานในยามที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ความซับซ้อนและเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดนี้ ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มเสนอว่า แทนที่จะพิจารณาในลักษณะแยกข้ออย่างชัดเจน ควรพิจารณาในลักษณะของความต่อเนื่อง (Formality-Informality continuum) การพึ่งพิง (Inter-reliant) ระหว่างเศรษฐกิจสองภาค (McFarlane & Waibel, 2012, p. 2) นอกจากนั้น “ความไม่เป็นทางการ” ในแต่ละ setting หรือ สถานการณ์อาจมีลักษณะแตกต่างกัน เนื่องจากขอบเขตที่กว้างและเลื่อนไหลได้ ความไม่เป็นทางการจึงมีลักษณะเฉพาะในแต่ละสถานการณ์ทั้งเวลาและสถานที่ อันเป็นผลจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ สถานที่ตั้ง ดังนั้น ด้วยคำจำกัดความเดียวกัน ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีบทบาทในการประกอบสร้าง “ความไม่เป็นทางการ” ในแต่ละสถานการณ์ แนวทางหนึ่งในการศึกษาความไม่เป็นทางการ จึงทำได้โดยการทำความเข้าใจกับความไม่เป็นทางการในแต่ละสถานการณ์

เหตุแห่ง “ความไม่เป็นทางการ” มีหลายประการ งานชิ้นหนึ่งของธนาคารโลก ประมวลปัจจัยที่ทำให้เกิดความไม่เป็นทางการไว้ว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นผลทั้งจากกฎเกณฑ์เข้มงวดและสร้างภาระ ทำให้ต้นทุนสูง และ เสียเวลา และกฎเกณฑ์ที่หย่อนยาน การทุจริตคอร์รัปชัน ทุนมนุษย์ที่ไม่มีคุณภาพ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การขาดความไว้วางใจในสถาบัน การขาดแคลนบริการสาธารณะหรือบริการสาธารณะที่ไม่มีคุณภาพ การเข้าไม่ถึงทรัพยากร การขาดการกำกับดูแลและการบังคับใช้กฎหมาย หรือกฎหมาย และ ความต้องการของแรงงานที่ต้องการความเป็นอิสระในการทำงาน (Oviedo, Thomas, & Karakurum-Ozdemir, 2009, p. 8)

ส่วนผลกระทบทางลบจาก “ความไม่เป็นทางการ” ได้แก่ ผลผลิตต่ำ ปัญหาการเอาเปรียบ (Free rider) เช่น การใช้ทรัพยากรของรัฐ ไม่จ่ายภาษี การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม ขาดนวัตกรรม แรงงานขาดหลักประกันการขาดรายได้ และ ไม่ได้รับการคุ้มครองด้านความปลอดภัยในการทำงาน รวมถึงเขาไม่ถึงทรัพยากรทั้งของรัฐและไม่ใช่ของรัฐ เช่น แหล่งเงินทุน เป็นต้น (Oviedo, Thomas & Karakurum-Ozdemir, 2009) และไม่ใช่เฉพาะรัฐเท่านั้นที่ทำให้เกิด “ความไม่เป็นทางการ” เพราะ “ความไม่เป็นทางการ” ยังเป็นผลจากการต่อรองระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่นำไปสู่ กระบวนการ และ/หรือความสัมพันธ์ รวมถึง แนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการในสถานการณ์ต่าง ๆ

ในอีกด้านหนึ่งกล่าวได้ว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นผลิตผลของแนวคิดความทันสมัย (Modernity) ซึ่งยังทรงอิทธิพลอยู่มาก ทั้งในด้านการบริหารจัดการเมือง การจัดการเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการเปียดขัด “ความไม่ทันสมัย” ซึ่งหลายกรณีเป็นคุณลักษณะที่มาคู่กับ “ความไม่เป็นทางการ”

การศึกษาความไม่เป็นทางการ

การขยายตัวของการจ้างงานที่ไม่เป็นทางการ (Informal employment) อันเป็นผลจากการแข่งขันในยุคโลกาภิวัตน์ รวมถึงบทบาทของกิจกรรมในเศรษฐกิจภาคนี้ต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการ “ขยับ” การศึกษามาสู่การศึกษาในเชิงกระบวนการ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำต่าง ๆ ที่ประกอบสร้างความไม่เป็นทางการ ควบคู่ไปกับ การพัฒนาเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว แนวคิดเรื่อง Inclusive Cities และ New Urban Agenda ทำให้นักวิชาการด้านเมืองหันมาให้ความสนใจกับ “ความไม่เป็นทางการ” ในเมือง การประกอบสร้าง “ความไม่เป็นทางการ” และ ผลกระทบ ตลอดจน แนวโน้มของปรากฏการณ์ความไม่เป็นทางการในเมือง การศึกษาความไม่เป็นทางการไม่ได้จำกัดที่ขอบเขต หรือ คุณลักษณะเท่านั้น แต่ยังขยายมุมมองไปถึงการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ รวมถึงปัจจัยต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ทำให้เกิดการประกอบสร้างความไม่เป็นทางการหรือทำให้ความไม่เป็นทางการดำรงอยู่ รวมทั้งการพิจารณาความไม่เป็นทางการในประเด็น “การต่อรองเกี่ยวกับความชอบธรรมและทรัพยากร” (Herrl & Fokdal, 2015 อ้างใน d’Alençon, et al, 2018)

ภายใต้ความไม่แน่นอนของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคม ความไม่เป็นทางการถูกมองว่าเป็นรูปแบบปกติของการดำรงชีวิตในเมือง ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตประจำวัน มีบทบาทสำคัญต่อการทำให้ประชาชนบางกลุ่มเข้าถึงบริการพื้นฐานได้ บางกรณียังทำให้เข้าถึงบริการที่มีคุณภาพด้วย การขยายตัวของแนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการเป็นผลจาก 1) การจ้างงานในระบบขยายตัวไม่ทันความต้องการทำงาน 2) การปรับโครงสร้างการจ้างงาน โอกาสการเป็นแรงงานรับจ้างลดลง 3) กฎระเบียบที่ไม่สมเหตุสมผลของภาคที่เป็นทางการ และ 4) ความต้องการลดต้นทุน (Huitfeldt & Jutting, 2009) แนวคิดนี้ปฏิเสธแนวคิดเดิมที่ว่า ความไม่เป็นทางการเป็นสถานะไม่พึงประสงค์ เป็นภาพสะท้อนของความยากจน ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของการพัฒนาเป็นเมือง เป็นอุปสรรคต่อความทันสมัยและการพัฒนา

ความไม่เป็นทางการยังพิจารณาได้จากสถานะ (Condition) มุมมองด้านกฎหมาย (Law) และ วิธีประจำวัน (Currency) ตามที่ Marx and Kelling (2018) ได้นำเสนอไว้ ซึ่งคำว่า “Informality” เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในวิธีที่อยู่นอกเหนือวิธี “ตะวันตก” สถานะที่ไม่เป็นทางการอาจเป็นได้ทั้งพื้นที่ รูปแบบการจัดองค์กร และเครื่องมือของรัฐ จากการที่สถานะเหล่านี้มีลักษณะเลื่อนไหล จึงมักเป็นเหยื่อของนโยบายหรือมาตรการของรัฐที่มีกรอบคิดที่ตายตัว Informality เป็นวาทกรรมชุดหนึ่งที่ทรงอิทธิพลทั้งในด้านการบริหารจัดการเมืองและการจัดการเศรษฐกิจ สถานะแห่งความไม่เป็นทางการที่เห็นในปัจจุบันเป็นผลพวงของกระบวนการในอดีต และในความเป็นจริงสถานะนี้มีพลวัต ซึ่งหากไม่ระวัง เราจะไม่ตระหนักถึงที่มาแห่งสถานะนี้ การพิจารณาสถานะแห่งความไม่เป็นทางการนี้ จึงต้องคำถามถึงที่มาแห่งการกำหนด “ความไม่เป็นทางการ” ให้แก่สิ่งต่าง ๆ ในทำนองเดียวกัน ในประเด็นกฎหมาย การใช้กฎหมายเป็นเครื่องกำหนดความเป็นหรือไม่เป็นทางการก็อาจไม่ใช่คำตอบสุดท้าย เนื่องจากความเป็นพหุลักษณะของกฎหมาย กล่าวคือ กฎหมายมีหลายประเภท และ หลายระดับ กฎหมายที่กำหนดโดยรัฐบาลกลาง อาจไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของท้องถิ่น ในทำนองเดียวกัน ธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ ก็อาจถือเป็นกฎหมายได้เช่นกัน สำหรับวิธีประจำวันนั้น หมายถึงความสัมพันธ์ในมิติต่างๆที่นำไปสู่การประกอบสร้างความเป็นทางการ และทำให้เข้าใจได้ว่า ในสถานการณ์เดียวกัน การกระทำบางอย่างมีลักษณะเป็นทางการ และ บางอย่างเป็นความไม่เป็นทางการ

บทบาททางเศรษฐกิจภาคนี้ปรากฏชัดเจนในสัดส่วนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศต่าง ๆ แม้ในซีกโลกทางเหนือ ในภูมิภาคกำลังพัฒนา การจ้างงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการคิดเป็นมากกว่าครึ่งหนึ่งของกิจกรรมนอกภาคเกษตร การวัดขนาดและมูลค่าของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการแม้ในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก แต่อาจจะประเมินบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ได้จากการประกอบอาชีพ ทั้งจำนวนคนและรายได้ เนื่องจากไม่มีสถิติที่ชัดเจนเกี่ยวกับมูลค่าของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในเมือง การทำความเข้าใจกับบทบาทต่อเมือง จึงเริ่มต้น

จากศึกษาคุณลักษณะของเศรษฐกิจภาคนี้ ผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการตามสถานภาพการทำงาน ประกอบด้วย 1) ผู้ประกอบอาชีพอิสระในวิสาหกิจที่เป็นทางการของตน 2) นายจ้างในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการ 3) ลูกจ้างในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการ 4) ผู้ช่วยงานในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการของครัวเรือน และ 5) สมาชิกของกลุ่มการผลิต นอกจากนี้ยังครอบคลุมแรงงานในการจ้างงานแบบไม่เป็นทางการในวิสาหกิจที่เป็นทางการ ซึ่งไม่ได้รับการคุ้มครองทางสังคม กฎหมายแรงงาน หรือ สิทธิที่ลูกจ้างพึงได้รับ เช่น วันพักผ่อนประจำปี หรือลาป่วยโดยได้รับค่าจ้าง ลูกจ้างทำงานบ้าน ผู้ช่วยงานในวิสาหกิจที่เป็นทางการของครัวเรือน

ในกรณีของประเทศไทย การสำรวจแรงงานนอกระบบในปี 2563 ระบุว่า กรุงเทพมหานครมีแรงงานนอกระบบ 1.36 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 25.7 ของผู้มีงานทำใน กรุงเทพมหานคร แรงงานเหล่านี้ ร้อยละ 67.6 ประกอบอาชีพอิสระ ร้อยละ 19.0 ช่วยธุรกิจครัวเรือน และ ร้อยละ 10.7 มีสถานภาพนายจ้าง นอกจากจำนวนแรงงานแล้ว ยังสามารถพิจารณาบทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” จากโครงข่ายกิจกรรมที่เชื่อมโยงการจ้างงานในภาคที่ไม่เป็นทางการ ในด้านมูลค่าของกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ งานศึกษาของวุฒิสภาระบุว่าแผ่กระจายใน กรุงเทพมหานครในปี 2562 ทำให้รายได้ในผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานครสูงถึง 67,728 ล้านบาท ตัวเลขนี้คำนวณจากรายได้ของผู้ค้าแผงลอยและ การบริโภคที่เพิ่มขึ้น (คณะกรรมการธิการการแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ วุฒิสภา, 2562, น. 106)

2. ภาคนิเทศการของ “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง โดยใช้การค้าข้างทางเป็นกรณีศึกษา

ข้อมูลส่วนนี้มาจากการศึกษาภาคสนามกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม คือ ผู้ค้าอาหาร ผู้บริโภค และ ผู้ค้าในแหล่งวัตถุดิบ ผลการศึกษาเชิงปริมาณสรุปได้ดังนี้

ผู้ค้าข้างทางส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง อายุ 41 ปีขึ้นไป ครึ่งหนึ่งจบการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา และร้อยละ 60 ไม่ได้มีภูมิลำเนาในกรุงเทพมหานคร ประกอบอาชีพขายอาหารข้างทาง 20 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพคนเดียวหรือมีสมาชิกในครอบครัวช่วย ที่มีการจ้างแรงงานมีประมาณร้อยละ 30 ส่วนใหญ่ขายอาหารในพื้นที่สาธารณะ ผู้ค้าเกือบทั้งหมดระบุว่า รายได้หลักมาจากการขายอาหารข้างทาง ในภาพรวมในทั้งสามเขต ผู้ค้าขายอาหารในช่วงเวลาต่างกัน อาหารที่ขายจึงมีอาหารมือเช้า กลางวัน เย็น ผู้ค้าส่วนใหญ่ขายในพื้นที่สาธารณะ มีส่วนน้อยที่ขายในพื้นที่เอกชน ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่สาธารณะส่วนใหญ่เสียค่าปรับให้เทศกิจ เนื่องจากขายในพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ผู้ค้าพบบ่อยที่สุดคือเจ้าหน้าที่เทศกิจ ส่วนค่าปรับมีอัตรารายเดือนตั้งแต่ 500 ถึง 1,000 บาท โดยเขตบางรักมีสัดส่วนของผู้เสียค่าปรับสูงที่สุด ผู้ค้าส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาด กล่าวได้ว่าตลาดเป็นแหล่งวัตถุดิบหลักของผู้ค้า แม้ว่าผู้ค้าบางรายจะซื้อวัตถุดิบจากร้านค้า

ปลีกค้าส่งขนาดใหญ่ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดเป็นความสัมพันธ์ที่มีมายาวนาน และ ความคุ้นเคย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ค้ายังคงซื้อจากแหล่งวัตถุดิบเดิม ตลาดวัตถุดิบของผู้ค้ามีหลากหลาย แต่ที่สำคัญสำหรับผู้ค้าในเขตบางรัก และ พระนคร ซึ่งเป็นเขตชั้นใน คือ ตลาดคลองเตย มหานาค ศาลาน้ำร้อน และปากคลองตลาด ส่วนเขตบางกะปิ ซึ่งเป็นเขตชั้นกลาง ตลาดบางกะปิเป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญที่สุดในทุกเขตความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและผู้ค้าในตลาดอาจยาวนานถึง 30 ปีทีเดียว ผู้ค้าส่วนใหญ่ไปซื้อวัตถุดิบเอง สำหรับผลประกอบการพบว่า โดยเฉลี่ยผู้ค้าทั้งสามเขตมีกำไรวันละ 1,924 บาท ผู้ค้าร้อยละ 68.0 มีกำไรต่ำกว่าวันละ 2,000 บาท ผู้ค้าร้อยละ 10 มีกำไรต่ำกว่าวันละ 500 บาท ร้อยละ 23 มีกำไรในช่วง 500 -999 บาท ในภาพรวมผู้ค้ากว่าหนึ่งในสามมีกำไร ต่ำกว่าวันละ 1,000 บาท ผู้ค้าส่วนใหญ่ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ผู้ค้ามีระดับรายได้สองระดับ คือ พอยังชีพ และมีเงินออม ผู้ค้าในเขตบางรักมีกำไรต่อวันสูงสุด และมีผลตอบแทนจากการลงทุนสูงสุด ในขณะที่ผู้ค้าในเขตพระนครมีกำไรต่ำสุด และมีผลตอบแทนจากการลงทุนต่ำสุดด้วย ส่วนหนึ่งของคำอธิบายน่าจะมาจากประเภทอาหารที่ขาย ที่พบว่า อาหารปรุงในพื้นที่ย่อยและอาหารปรุงสำเร็จมีกำไรสูงกว่า

ผู้บริโภคนับเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย และมีลักษณะตรงข้ามกับผู้ขายอาหาร คือส่วนใหญ่อายุไม่มาก การศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า และเป็นแรงงานในระบบ (ประกันสังคมมาตรา 33) อาหารข้างทางมีบทบาทสำคัญต่อผู้บริโภคทุกระดับรายได้ ผู้บริโภคร้อยละ 50 ซื้ออาหารข้างทางเป็นประจำเฉลี่ย 12.2 มื้อต่อสัปดาห์ จาก 21 มื้อ (บริโภคอาหารวันละ 3 มื้อ) ผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางน้อยกว่าผู้บริโภครายได้สูงกว่า ผู้บริโภคร้อยละ 70 ระบุว่าได้รับผลกระทบจากการโล่เรือแผงลอย

ข้อมูลผู้ค้าในตลาดรวบรวมจากตลาด 17 แห่ง ตลาดที่มีกลุ่มตัวอย่างมากที่สุด 5 อันดับแรกคือ ตลาดบางกะปิ ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดเทเวศร์ ตลาดมหานาค และตลาดสี่มุมเมือง และ ปากคลองตลาด คุณลักษณะของผู้ค้าในตลาดใกล้เคียงกับผู้ค้าอาหาร คือ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง อายุ 41 ปีขึ้นไป การศึกษาสูงสุดมัธยมต้น จะแตกต่างกันก็ตรงภูมิลำเนา ที่พบว่าส่วนใหญ่เป็นชาวกรุงเทพมหานครและภาคกลาง ผู้ค้ามีระยะเวลาประกอบอาชีพยาวนานเช่นกัน รายได้จากการขายของในตลาดเป็นรายได้หลักของครอบครัว ผู้ค้าที่ประกอบอาชีพคนเดียว มีประมาณหนึ่งในสาม นอกนั้นมีลูกจ้าง ผู้ค้าส่วนใหญ่เช่าแผงโดยตรงจากเจ้าของตลาด ซึ่งส่วนใหญ่มีสัญญาเช่า ค่าเช่าแผงในตลาดมีความหลากหลายมาก แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าส่วนใหญ่คือตลาดค้าส่ง เช่น ตลาดสี่มุมเมือง ตลาดไทย ตลาดปทุมมงคล (นครปทุม) รองลงมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิต ซึ่งพบมากในกรณีของผักสด ถัดมาเป็นโรงงานอุตสาหกรรม เช่น เส้นก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้น เป็นต้น การซื้อขายระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ขายวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นการตกลงด้วยวาจา ความคุ้นเคยและความไว้วางใจเชื่อมีความสำคัญมาก การซื้อสินค้าส่วนใหญ่จึงซื้อจากผู้ขายรายเดิม จะมีการเปลี่ยนแหล่งวัตถุดิบ ก็

ในกรณีผักสด ที่ต้องพิถีพิถันมาก การขนส่งสินค้าส่วนใหญ่ใช้พาหนะของตนเอง ลูกค้าเกือบร้อยละ 30 เป็นผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาดมากกว่าร้อยละ 80 จึงระบุว่าได้รับผลกระทบจากการห้ามผู้ค้าอาหารข้างทางขาย ผู้ค้าในตลาดมากกว่าครึ่งที่ระบุว่ารายได้ลดลงร้อยละ 50

เมื่อนำข้อมูลจากการศึกษาเชิงปริมาณมาพิจารณาร่วมกับข้อมูลเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เป็นดังนี้

(1) ความไม่เป็นทางการและคุณลักษณะของความไม่เป็นทางการ อธิบายได้ว่า

ประการแรก ความไม่เป็นทางการเป็นส่วนหนึ่งของระบบเมืองและวิถีชีวิตของผู้คนและเป็นมานานแล้ว ดังปรากฏจากระยะเวลาการประกอบอาชีพของทั้งผู้ค้าข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และการซื้ออาหารข้างทาง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดบางรายที่ยาวนานกว่า 40 ปี ไม่ได้ยืนยันเฉพาะความสำคัญของอาชีพอิสระในเมือง แต่ยังยืนยันถึงวิถีแห่งความไม่เป็นทางการซึ่งมีมายาวนาน

ประการที่สอง หากพิจารณา ความไม่เป็นทางการในฐานะ “วิถี” ที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบสังคมและพื้นที่ในเมือง เราสามารถพิจารณาการค้าข้างทางในฐานะกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่ขับเคลื่อนเมือง รวมทั้งที่มาหรือเหตุผลของกิจกรรมเหล่านี้ กิจกรรมเหล่านี้ประกอบด้วยการผลิต การซื้อขาย การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมและพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในเมือง

ประการที่สาม การประทับตรา “ความไม่เป็นทางการ” ให้กิจกรรม ผู้คน หรือ พื้นที่ และทำความเข้าใจกับที่มาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประทับตรานี้ ทั้งต่อการบริหารจัดการเมือง และความสัมพันธ์ของผู้คน ทำให้เราสามารถมองเห็น “ความจริง” อีกชุดหนึ่ง โดยการ “มองข้าม” ตราที่ถูกประทับไว้ รวมทั้งเข้าใจอย่างชัดเจนว่า ในบางครั้งหลายเรื่องมีความสำคัญต่อชีวิตของคนมากกว่ากฎหมาย กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ถูกตั้งขึ้น จากความแตกต่างระหว่างเมืองในฝั่งตะวันตก และ ไม่ใช่ตะวันตก

ประการที่สี่ ใน “ความไม่เป็นทางการ” มี “ระบบ” กำกับชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการจัดเวลาของกิจกรรมในแต่ละวัน การจัดซื้อ การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบราคาถูก การจัดการกับวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน การจัดการกับข้อจำกัดจากความไม่เป็นทางการ เช่น การจัดการเกี่ยวกับเสียค่าปรับ การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ เป็นต้น

ประการที่ห้า ความไม่เป็นทางการปรากฏในช่วงต่างๆของการประกอบอาชีพในแต่ละวัน การประกอบอาชีพของผู้ค้าอาหารข้างทางเป็นกิจกรรมในภาคที่ไม่เป็นทางการ และส่วนใหญ่เป็นการประกอบการคนเดียว พื้นที่ประกอบอาชีพของผู้ค้า ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต การจัดเก็บค่าปรับ ค่าธรรมเนียมก็ไม่แน่นอน การจัดซื้อวัตถุดิบเป็นไปบนฐานความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ ดังพบว่า “ความไว้วางใจ” “ลูกค้าประจำ” ปรากฏในความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ค้าอาหาร-

ผู้บริโภค และ ผู้ค้าอาหาร-ผู้ค้าวัตถุดิบ และส่งผลต่อการประกอบการ แม้ว่าความสัมพันธ์ลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากความคุ้นเคยเพียงประการเดียวก็ตาม ผู้ค้าจำนวนมากใช้ ไฟฟ้าและน้ำประปาจากเพื่อนบ้าน ร้านค้าใกล้เคียง โดยเสียค่าใช้จ่ายให้แก่แหล่งสาธารณูปโภคเหล่านี้

ประการที่หก ความไม่เป็นทางการในการณศึกษา ปรากฏทั้งในลักษณะพื้นที่ การเป็นเครื่องมือของรัฐ วิธีของผู้ค้าทั้งในด้านอาชีพ และการดำรงชีวิต หลอมรวมกันจนแทบจะแยกไม่ออก ระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้ค้า จากวาทกรรม “ความไม่เป็นทางการ” เช่น การถูกเบียดขับ เสียค่าปรับ เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุนในระบบ เป็นต้น และยังสะท้อนความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจที่เป็นทางการอย่างชัดเจน

(2) บทบาทของการค้าอาหารข้างทางในเศรษฐกิจเมือง สรุปได้ดังนี้

ประการแรก การประกอบอาชีพอิสระที่ไม่เป็นทางการทั้งการค้าอาหารข้างทาง และการค้าในตลาด เป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับแรงงานที่มีอายุมากและการศึกษาไม่สูง แรงงานเหล่านี้มีโอกาสดำรงงานจำกัด ข้อมูลด้านอายุและการศึกษาของผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีลักษณะเกือบตรงกันข้ามกับผู้ซื้อ จำนวนที่สูงของผู้ค้าที่มีอายุมากกว่า 60 ปี (ร้อยละ 16.0) ยังสะท้อนถึงความสำคัญของเศรษฐกิจนอกระบบต่อการมีงานทำของผู้สูงอายุ

ประการที่สอง ผู้ค้าประกอบอาชีพขายอาหารมาเป็นเวลานาน กว่าครึ่งหนึ่งประกอบอาชีพ 20 ปี ขึ้นไป ระยะเวลาที่ยาวนานของการประกอบอาชีพสะท้อนถึงประสบการณ์ในอาชีพ ความรู้ ทักษะ ฝีมือในการประกอบอาหาร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมซึ่งสะสม ถ่ายทอดนอกระบบที่เป็นทางการ ความเชื่อมโยงในลักษณะพึ่งพิงกันระหว่างการค้าอาหารข้างทางและการค้าในตลาด การค้าอาหารข้างทางและผู้บริโภค ส่งผลต่อเนื่องถึงวิถีการบริโภคและการรักษาภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรม

ประการที่สาม ทั้งผู้ค้าอาหาร และ ผู้ค้าในตลาดมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏจากข้อมูลการซื้ออาหารของผู้บริโภค และ ข้อมูลอาหารที่ขายในทั้งสามเขตมีความหลากหลายทั้งในด้านประเภทของอาหาร (ผัก ผลไม้สด อาหารตามสั่ง อาหารปรุงสำเร็จ อาหารกึ่งปรุงสำเร็จ และ อื่นๆ) มีอาหาร (เช้า กลางวัน เย็น) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการซื้อของผู้บริโภค ก็จะพบว่าผู้บริโภคทุกระดับฐานะซื้ออาหารมือต่างๆ จากผู้ค้าข้างทาง เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้บริโภคที่มีรายได้สูงให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางไม่น้อยกว่าผู้มีรายได้น้อย

ประการที่สี่ ความแตกต่างในระดับเศรษฐกิจของผู้ค้าสะท้อนถึงการใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการ ความไม่เป็นทางการไม่ได้มีความสำคัญต่อผู้ค้าระดับยังชีพเท่านั้น แต่ผู้ค้าที่มีฐานะเศรษฐกิจดีใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการด้วย สิ่งนี้นอกจากจะสะท้อนความหลากหลายของฐานะเศรษฐกิจแล้ว ยังสะท้อนถึงความหลากหลายของทางเลือกของผู้คน รวมทั้ง “โอกาส” และ “ข้อจำกัด” ที่มี และการใช้ “โอกาส” จากความไม่เป็นทางการในระดับต่างๆกัน ประเด็นที่น่าสนใจ

ก็คือ การประกอบอาชีพในภาคที่ไม่เป็นทางการ มากกว่า 30 ปี โดยไม่มีการขยับเข้าสู่ระบบที่เป็นทางการ ในทำนองเดียวกัน กรณีศึกษาทั้งสามกรณี ยืนยันความสำคัญของความรู้ด้านการบริหารจัดการเงิน และการเข้าถึงบริการทางการเงิน (Financial Inclusion)

ประการที่ห้า บทบาทของการค้าข้างทางต่อเศรษฐกิจของเมืองปรากฏชัดในการศึกษาครั้งนี้ ทั้งจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารกับแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งประเมินได้จากปริมาณการซื้อขาย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้บริโภค ซึ่งประเมินได้จากจำนวนมื้ออาหารที่ซื้อและปริมาณการซื้อในแต่ละวัน ผู้ค้าเองก็มีกำไรจากการประกอบการ มีรายได้ยังชีพและเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัว มูลค่าของการประกอบการทั้งในกรณีของผู้ค้าอาหาร และ ผู้ค้าในตลาดสะท้อนถึงบทบาททางเศรษฐกิจของการประกอบการที่ไม่เป็นทางการ ปรากฏการณ์นี้หากนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิด Marketing at the Bottom of the Pyramid ก็จะพบว่า การประกอบการในภาคที่ไม่เป็นทางการ เหล่านี้เปรียบเสมือนฐานของปิรามิด มี”มูลค่า”สูงมาก นอกจากมูลค่าแล้ว ยังมี”คุณค่า” ด้วย เนื่องจากทำให้คนจำนวนมากมีงานทำและมีรายได้ เป็นที่น่าเสียดายว่าความสำคัญในส่วนนี้ถูกมองข้ามจากรัฐบาลท้องถิ่น และรัฐบาลกลาง

(3) ความสัมพันธ์ของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และผู้บริโภคในห่วงโซ่อุปทาน

ประการที่หนึ่ง ความหลากหลายของวัตถุดิบ ซึ่งชัดเจนมากในกรณีอาหารตามสั่ง สะท้อนถึงบทบาทของการค้าอาหารข้างทางทั้งต่อการผลิตวัตถุดิบจากภาคเมืองและภาคชนบท ดังพบว่าผู้ค้าอาหารตามสั่งในเขตบางรักรายหนึ่งใช้วัตถุดิบที่เป็นอาหารถึง 67 รายการ จากแผงค้าในตลาดคลองเตย 5 แผง (ทั้งเนื้อสัตว์ ผัก ข้าวสาร ไข่ไก่ เส้นก๋วยเตี๋ยวหลายชนิด รวมทั้ง เครื่องปรุงสำเร็จ น้ำพริกประเภทต่างๆ รายการเหล่านี้ไม่รวมน้ำแข็ง และภาชนะบรรจุอาหาร) วัตถุดิบเหล่านี้หลายรายการไม่มีขายปลีกในร้านค้าปลีกและส่งขนาดใหญ่ เช่น MAKRO บางรายการหากมีขายก็ขายในปริมาณมากจึงจะคุ้มทุน แผงค้าในตลาดจึงทำหน้าที่สำคัญในการจัดหาสินค้าตามความต้องการของลูกค้าและยังทำหน้าที่แยกหน่วยสินค้า ทำให้รายได้สามารถซื้อในปริมาณที่ต้องการ โดยแผงค้าได้กำไรจากการซื้อในปริมาณมาก แล้วมาแบ่งขายให้ผู้ค้าอาหารอีกทอดหนึ่ง ซึ่งจากประเด็นนี้มีความชัดเจนมากขึ้น เมื่อพบว่าผู้ค้าอาหารตามสั่งมีสัดส่วนสูงสุดในทั้งสามเขต

ประการที่สอง ที่อยู่ของผู้ค้าและตำแหน่งแผงค้าเป็นเครื่องกำหนดเงื่อนไขการประกอบการ ทั้งด้านเวลา ต้นทุน และการจัดการ ผู้ค้าทั้งสามรายซื้อวัตถุดิบจากตลาดใกล้บ้าน แม้ว่าจะอาจไม่ได้เปรียบด้านราคา ตลาดขนาดใหญ่หากไม่ใช่ตลาดขายส่ง มีแนวโน้มว่าราคาสินค้าจะแพงกว่า เนื่องจากตลาดในเขตชั้นในมีความได้เปรียบด้านขนาด ดังพบว่า ตลาดขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร เช่น ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาหน้าร้อน ตลาดมหานาค ปากคลอง ปากคลองตลาด ตลาดวงเวียนใหญ่ ล้วนแต่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพฯชั้นใน และเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญของผู้ค้าในเขตกรุงเทพฯชั้นในเช่นกัน

ประการที่สาม ร้านค้าส่งซึ่งเป็นบริษัทข้ามชาติ เป็นแหล่งวัตถุดิบที่มีความสำคัญในกรณีที่วัตถุดิบนั้นมีการผลิตมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมชัดเจน เช่น น้ำมันพืช เครื่องปรุงรส เนื้อสัตว์ ส่วนต่างของราคา แม้บางรายการจะไม่ถึงร้อยละ 10 แต่เมื่อเฉลี่ยแล้ว สามารถทำให้ต้นทุนต่ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ ก็สามารถทำให้กำไรแต่ละวันเพิ่มขึ้นได้ ส่วนต่างนี้มีความหมายมากต่อผู้ค้าที่ไม่ได้มีเงินทุนสำรองมาก เงินลงทุนหมุนเวียนวันต่อวัน และโดยเฉพาะในช่วงที่ยอดขายลดลงอย่างมาก ความรู้ในการคำนวณต้นทุนกำไร และ การเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบจึงมีความสำคัญ นอกเหนือไปจากความจริงที่ว่า แหล่งวัตถุดิบที่เป็นบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ มีบทบาทมากขึ้นต่อการประกอบการของผู้ค้าข้างทาง ซึ่งเป็นผู้ประกอบการรายย่อย และในอนาคตจะส่งผลต่อการจำกัดทางเลือกในการบริโภคของประชาชนทั่วไปด้วย โดยเฉพาะในสถานการณ์โรคระบาด ที่ตลาดถูกมองว่าเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคมากกว่าร้านค้าส่งทันสมัย หากตลาดลดความสำคัญลงเป็นลำดับ จะส่งผลโดยตรงทั้งต่อผู้ประกอบการรายย่อย เช่น ผู้ค้าในเขตพระนคร ผู้ค้าในตลาด และความมั่นคงทางอาหารของประชาชน

ประการที่สี่ นอกจากร้านค้าส่งทันสมัย ร้านสะดวกซื้อ (7-11) ก็กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน ผู้ค้าทั้งสามราย พึ่งพิงวัตถุดิบจากร้าน 7-11 ซึ่งมีอยู่ทั่วไป และที่สำคัญไม่มีร้านชำ ให้เลือกซื้อ หรือหากจะมี ก็คงไม่สามารถแข่งขันด้านราคากับร้านสะดวกซื้อ เนื่องจากเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ไม่มีข้อได้เปรียบด้านราคาจากการประหยัดจากขนาด รวมถึงสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้บริโภค เป็นต้น

ประการที่ห้า กรณีศึกษา สะท้อนบทบาทของเทคโนโลยีต่อการประกอบอาชีพ ทั้งระบบการส่งมอบอาหารในเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม และ การบริการเยียวยาจากรัฐตามโครงการคนละครึ่ง รวมทั้งการสั่งซื้อวัตถุดิบจากแหล่งวัตถุดิบ (ทั้งตลาดและร้านสะดวกซื้อ) ด้วย LINE Application เทคโนโลยีทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างผู้ค้า ผู้ซื้อ แหล่งวัตถุดิบ ผู้ค้าที่มีความพร้อมในด้านอุปกรณ์และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็สามารถใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการลดต้นทุน เพิ่มยอดขาย ขยายโอกาส ส่วนผู้ค้าอีกกลุ่ม เช่น ผู้ค้าในเขตพระนคร ซึ่งไม่มีทั้งอุปกรณ์สมาร์ทโฟนและอินเทอร์เน็ต ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง

ประการที่หก ลักษณะของอาหารที่ขายส่งผลถึงรายละเอียดการจัดซื้อวัตถุดิบที่แตกต่างกัน หากเชื่อมโยงกับแนวคิด Assemblage กล่าวได้ว่าลักษณะของพื้นที่มีบทบาทในการกำหนดชนิดของอาหารที่ขาย ความหลากหลายของอาหารนอกจากจะสะท้อนรสนิยมและความต้องการของผู้บริโภคแล้ว ยังส่งผลถึงต้นทุนและการจัดการ ผู้ค้าก๊วยเตี๋ยซึ่งอาศัยอยู่ที่พระประแดง ขายที่ถนนสีลม ต้องมาซื้อลูกชิ้นคุณภาพที่ถนนเยาวราช ส่วนผู้ค้าที่เขตพระนครเลือกขายทอดมัน และก๊วยเตี๋ย ในช่วงเวลาต่างกันและพื้นที่ต่างกัน กล่าวได้ว่า พื้นที่ขายมีส่วนสำคัญในการกำหนดประเภทอาหารที่ขาย และรายละเอียดของอาหาร และวัตถุดิบที่ใช้ แม้ว่าความแตกต่างส่วนหนึ่งเชื่อมโยงกับขนาดของ

การประกอบการก็ตาม ความหลากหลายของอาหารส่วนหนึ่งสร้างโอกาสในการบริโภคให้กับผู้คนด้วย ผู้คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน เลือกบริโภคอาหารที่สอดคล้องกับความต้องการและฐานะทางเศรษฐกิจของตน

(4) บทบาทกำกับดูแลของกรุงเทพมหานคร

ประการแรก ในทุกเขต การกำกับดูแลจากท้องถิ่น กระทำโดยเจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจ เท่านั้น ไม่มีการกำกับดูแลจากสำนักอนามัย ซึ่งรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องสุขาภิบาลอาหาร การกำกับดูแลโดยเจ้าหน้าที่เทศกิจก็ไม่ได้เป็นไปด้วยความถี่เดียวกัน เขตบางรักดูจะได้รับความใส่ใจมากที่สุด เพราะการกำกับดูแลมีทั้งแบบวันเว้นวัน เกือบทุกวัน สัปดาห์ละครั้ง ในขณะที่ในอีกสองเขต ความถี่ในการกำกับจากเจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจไม่ถี่เท่า กล่าวได้ว่ากรุงเทพมหานครให้ความสำคัญกับการจัดการพื้นที่มากกว่าสุขาภิบาลอาหาร

ประการที่สอง ผู้ค้าทั้งสามพื้นที่ต่างเผชิญปัญหาการจัดการพื้นที่ ผู้ค้าในพื้นที่สาธารณะ ต้องจ่ายค่าปรับ เนื่องจากตั้งขายในพื้นที่ที่ไม่ใช่ “จุดผ่อนผัน” ประกอบกับนโยบายยกเลิกการค้าแผงลอยในพื้นที่ ผู้ค้าเขตพระนครก็เช่นกัน แต่ผู้ค้าเขตจ่ายค่าปรับสองทาง คือ ทั้งเจ้าหน้าที่เทศกิจและตำรวจ เนื่องจากขายบนถนน จึงต้องจ่ายค่าปรับให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ ส่วนการขายในพื้นที่เอกชน ก็ไม่ได้แปลว่าจะปลอดภัยจากปัญหา แม้จะมีสัญญาชัดเจน แต่เมื่อสัญญามีอายุเพียงปีเดียว เจ้าของพื้นที่จะขึ้นค่าเช่าทุกปีก็ได้ สถานการณ์นี้สะท้อนข้อคิดของ ทวีท่า เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่และขยายตัวของการลงทุนระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการ Privatize พื้นที่สาธารณะ แต่ในกรณีนี้ สถานการณ์ยังเชื่อมโยงกับผู้เล่นสำคัญ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมีบทบาทในการทำให้ พื้นที่ที่ไม่มีความเป็นทางการ กลายเป็นพื้นที่ทางการ ด้วยการเรียกเก็บค่าปรับ ผู้ค้าเมื่อจ่ายค่าปรับแล้ว ก็มีสิทธิในการใช้พื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพ อาจกล่าวได้ว่าการจัดการพื้นที่ในลักษณะนี้ เป็นทั้งการ “เบียดขับ” และ “สนับสนุน” ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม การสนับสนุนทางอ้อมนี้ ช่วยให้ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงอาหารที่หลากหลาย ในอีกด้านหนึ่ง กล่าวได้ว่าการไล่ออกเป็นกระบวนการเบียดขับอย่างแท้จริง ที่รุนแรงไปกว่านั้น คือการไล่ออกโดยที่ไม่มีการสนับสนุนหรือชดเชย เพื่อให้ผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพมีรายได้ต่อไป

(5) ผลกระทบจากการระบาดโควิด-19

ประการแรก ผู้ค้าอาหารข้างทางเกิดการเรียนรู้และปรับตัวกับสถานการณ์ของการระบาดโควิด-19 เองโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนใด ๆ จากหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นเจลแอลกอฮอล์และหน้ากากอนามัย การระบาดระลอกแรกผู้ค้ายังได้รับการยกเว้นค่าปรับ แต่ระลอกที่สามไม่ได้รับการยกเว้น ทั้งที่ผลกระทบมีความรุนแรงมากกว่า สถานการณ์นี้ทำให้ ผู้ค้าอาหารข้างทางต้องจัดการชีวิตตนเอง และปรับตัวตามสถานการณ์ จนรู้สึกเคยชินกับความผิดปกติใหม่

ประการที่สอง ผู้ค้าอาหารข้างทางเผชิญกับผลกระทบของการระบาดโควิด-19 โดยตรง พบว่าในกรณีศึกษาหนึ่ง ผู้ค้าไม่สามารถบริหารการเงินได้ลงตัว ส่วนผู้ค้าที่มีรายได้ระดับเลี้ยงชีพ เป็น ผู้ค้าสูงอายุ เข้าไม่ถึงทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ ยังคงรักษาระดับเป็นการค้าเพื่อยังชีพเท่านั้น ทั้งสองกรณีศึกษานี้ “ปรับตัวและยืดหยุ่นในสถานการณ์ของโควิด-19 ทั้งการวางแผนลงทุนวัตถุดิบ และเวลาการขายอาหาร”

ประการที่สาม ผู้ค้าอาหารข้างทางบางราย เปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบอาหาร หันไปซื้อจากร้านค้าส่งขนาดใหญ่ มาตรการปิดเมืองในการระบาดระลอกแรก ทำให้ผู้ค้าไม่สามารถซื้อวัตถุดิบจากตลาด และเมื่อต้องไปซื้อจากร้านค้าส่ง ก็ทำให้ทราบว่าวัตถุดิบบางรายการราคาสูงกว่าตลาด โควิด-19 จึงทำให้ความสัมพันธ์ในห่วงโซ่อุปทานอาหารเปลี่ยนแปลง ผู้ค้าในตลาดได้รับผลกระทบโดยตรง เพราะนอกจากจะมีรายได้ลดลงจากจำนวนลูกค้าที่ลดลงแล้ว ลูกค้าประจำบางรายยังหันไปซื้อจากร้านค้าส่ง ทำให้รายได้ลดลงไปอีก ผลกระทบนี้ยังส่งต่อเป็นทอดๆถึงผู้ซื้บริโภคขนส่งวัตถุดิบด้วย ในด้านการขาย มาตรการปิดเมืองส่งผลกระทบต่อผู้ค้าอาหารข้างทางอย่างรุนแรง นอกจากจะไม่มีลูกค้า เพราะผู้คนต้องจำกัดการออกจากบ้าน และการเดินทางแล้ว ยังต้องเผชิญกับการแข่งขันจากการส่งอาหารผ่านแอปพลิเคชัน ในขณะที่ผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นช่องทางการขายหลัก เพราะค่าบริการค่อนข้างสูงถึงร้อยละ 35 และมีภาษีมูลค่าเพิ่มอีกร้อยละ ผู้ค้าหลายคนประมาณการว่ารายได้หายไปถึง 70-80%

ประการที่สี่ ผลกระทบครั้งนี้ทำให้เศรษฐกิจไม่เป็นทางการมีขนาดใหญ่ขึ้น และเกิดช่องว่างของการบริหารจัดการภาครัฐที่ขาดความเข้าใจประโยชน์ของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ทั้งที่เศรษฐกิจภาคนี้มีความสำคัญยิ่งต่อผู้คนภายในเมือง โดยเฉพาะผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ผู้ผลิตและผู้บริโภคแล้วได้รับประโยชน์ร่วมกัน กรณีนี้หน่วยงานปกครองท้องถิ่นของกรุงเทพมหานครควรใช้โอกาสของการระบาดโควิด-19 ทำให้อาชีพการค้าอาหารข้างทางเป็นส่วนสำคัญเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ และสร้างงานอาชีพ การลงทะเบียนของผู้ประกอบร้านอาหารจากโครงการคนละครึ่ง เราชนะ และเรารักกันทำให้รัฐบาลมีข้อมูลของผู้ค้าระดับต่างๆ ที่ไม่เคยอยู่ในฐานข้อมูลของรัฐบาลมาก่อน ข้อมูลส่วนนี้ช่วยสนับสนุนการกำหนดนโยบายและมาตรการเฉพาะกลุ่มอาชีพนี้ได้ รวมทั้งออกนโยบายที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของผู้ประกอบอาชีพอิสระแต่ละระดับ เช่น การพักชำระหนี้ส่วนของเงินต้น อาจเหมาะกับผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ไม่เหมาะสมสำหรับอาชีพอื่น เป็นต้น

3. นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมือง

จากข้อมูลการศึกษาข้างต้น นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ควรเริ่มต้นจาก ความเข้าใจ “ความไม่เป็นทางการ” ทั้งสองระดับ คือในฐานะ “สภาวะ” และ “วาทกรรม”

นโยบายที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมือง ควรให้ความสำคัญกับเรื่องต่อไปนี้

(1) การทำความเข้าใจกับธรรมชาติและความสำคัญของความไม่เป็นทางการ รวมทั้งมูลค่าและคุณค่าของการค้าข้างทาง

(2) ใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการในการสร้างงาน สร้างอาชีพ โดยกำกับดูแลอย่างเหมาะสม และสนับสนุนให้รัฐบาลทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นได้รับประโยชน์ตามที่ควรจะได้รับ

(3) ทำหน้าที่ของรัฐต่อเศรษฐกิจนอภาคทางการ ควรมุ่งไปที่การบูรณาการให้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง การใช้มาตรการต่างๆ รวมทั้งการใช้มาตรการเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพ การแทรกแซงเพื่อให้ผู้ประกอบการอาชีพเข้าถึงบริการพื้นฐาน และการคุ้มครองทางสังคม และการทำหน้าที่ของพลเมือง การสนับสนุนให้เข้าถึงแหล่งเงินทุน การจดทะเบียน สิทธิในทรัพย์สิน และการสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการ

(4) มีนโยบายสร้างงาน สร้างอาชีพ โดยเป็นนโยบายที่เชื่อมต่อกับการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการคุ้มครองทางสังคม ทั้งของกรุงเทพมหานครและรัฐบาล เป็นนโยบายทั้งในระดับมุ่งแก้ไขความยากจน และ ขยายการประกอบอาชีพ นโยบายนี้สำหรับผู้ค้าที่จำเป็นต้องออกจากพื้นที่ขาย และผู้ค้าที่สามารถประกอบอาชีพในพื้นที่เดิมต่อไป แนวทางนี้จะส่งผลถึงความมั่นคงด้านอาชีพให้ผู้ค้าในตลาด และ ความมั่นคงทางอาหารให้ชาวกรุงเทพมหานคร

(5) ให้โอกาสประชาชนประกอบอาชีพ ด้วยการลดมาตรการเบียดขับที่ลดโอกาสในการประกอบอาชีพ เพิ่มมาตรการที่สนับสนุนการประกอบอาชีพ ทั้งในด้านพื้นที่ ด้านโครงสร้าง และ ด้านการศึกษา โดยพิจารณาเชื่อมโยงห่วงโซ่อุปทาน โดยเฉพาะห่วงโซ่อุปทานที่อยู่ในเมือง กำกับดูแลอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง

(6) เปิดโอกาสค้าอาหารข้างทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจอันเป็นผลจากโรคระบาด ร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เนื่องจากเป็นเศรษฐกิจฐานราก และมีความเชื่อมโยงกับหน่วยเศรษฐกิจจำนวนมาก

(7) พิจารณาข้อเสนอของหน่วยงานต่างๆ ทั้งคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วน นักวิชาการ วุฒิสภา สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ (บทที่ 3) ข้อเสนอเหล่านี้มีความสอดคล้องกัน และสามารถนำมาปรับเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการการค้าข้างทางได้

(8) สนับสนุนให้กรุงเทพมหานครเป็น Inclusive and Healthy ตามข้อเสนอของ สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ และหากมุ่งจะเป็น Smart City ก็ควรเป็น Smart City ที่มีชีวิต มีความสมดุล ระหว่างความทันสมัย และ การรักษากฎมีปัญญาทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ มีดังนี้

(1) กำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการการค้าอาหารข้างทาง ให้มีความสำคัญกับการ ลดปัญหาความยากจน ขยายการประกอบการ การบริหารจัดการที่สอดคล้องกับการสร้าง Inclusive and healthy city และ Smart city ที่มีชีวิต

(2) สนับสนุนการสร้างผู้ประกอบการระดับต่างๆ ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สนับสนุน ให้ผู้ค้าระดับต่างๆเข้าถึงบริการทางการเงิน (Financial Inclusion) ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะการเข้าถึง แหล่งเงินทุนเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการออม การประกัน ที่สร้างความมั่นคงทางการเงิน

(3) ให้มีความสำคัญกับมาตรการด้านสุขาภิบาลอาหารมากขึ้น ไม่เพียงเฉพาะการ ตรวจสอบอาหารที่ขายเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้การศึกษา การจัดการในเชิงพื้นที่ และ การจัดการ ในเชิงโครงสร้าง เช่น การสร้างมาตรการจูงใจ การประชาสัมพันธ์ความสำคัญของอาหารปลอดภัย

(4) การย้ายพื้นที่การค้าหรือการยกเลิกพื้นที่ประกอบการค้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคตควร มาพร้อมกับมาตรการที่ครอบคลุม ทั้งการจัดหาพื้นที่ขาย การดำเนินการด้านทุน และการสนับสนุน อื่นๆที่จำเป็น

(5) สนับสนุนให้เกิดความเชื่อมโยงรูปแบบต่างๆระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและแหล่ง วัตถุดิบที่ไม่เป็นทางการ ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการประกันรายได้ให้กับผู้ประกอบการอาชีพ และส่วนหนึ่งเพื่อ รักษางาน และอาชีพ งานและอาชีพจะช่วยให้ผู้ค้ามีรายได้

(6) กำกับดูแลอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง ทั้งในมิติพื้นที่ สุขาภิบาลอาหาร เท่าที่ผ่าน มา ปฏิเสธไม่ได้ว่าปัญหาจากการค้าข้างทาง เป็นผลจากประสิทธิผลในการกำกับดูแล ทั้งในเชิงพื้นที่ และสุขาภิบาลอาหาร

บทคัดย่อภาษาไทย

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง : กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิด “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง 2) เพื่อศึกษาภาคปฏิบัติการของ “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง โดยใช้การค้าข้างทางเป็นกรณีศึกษา และ 3) เพื่อเสนอแนะนโยบายการบริหารจัดการความไม่เป็นทางการที่สอดคล้องกับสภาพความจริง โดยใช้การค้าอาหารข้างทางเป็นกรณีศึกษา วิธีการศึกษาเป็นแนวสานวิธี กลุ่มเป้าหมายของการการศึกษา ได้แก่ ผู้ค้าแผงลอยอาหาร ผู้ซื้อ และผู้ค้าในแหล่งวัดฤดูบิ เขตที่ศึกษา คือ เขตพระนคร บางรัก และบางกะปิ การศึกษาเชิงสำรวจ กำหนดตัวอย่างผู้ค้าเขตละ 50 ตัวอย่าง รวมเป็น 150 ตัวอย่าง ผู้บริโภค กำหนดตัวอย่างเขตละ 100 ตัวอย่าง รวมเป็น 300 ตัวอย่าง ผู้ขายในแหล่งวัดฤดูบิกำหนดไว้ขั้นต่ำเขตละ 50 ตัวอย่าง ส่วนการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีสัมภาษณ์ (เชิงลึก) เพื่อจัดทำกรณีศึกษา

ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดความไม่เป็นทางการสามารถพิจารณาได้ทั้งจากความเป็นสถานะและวาทกรรม ในภาพกว้าง “ความเป็นสถานะ” เป็นวิธีการประกอบอาชีพที่ไม่อยู่การกำกับของรัฐและมีความเชื่อมโยงกับ “ความเป็นทางการ” อย่างใกล้ชิด ส่วนในแง่ “วาทกรรม” นั้น “ความไม่เป็นทางการ” สะท้อนถึงความแตกต่างระหว่างการประกอบอาชีพในประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน ถูกเชื่อมโยงกับความไม่พัฒนาและเป็นเครื่องมือในการเบียดขับการประกอบอาชีพ แม้ในความเป็นจริง สถานะความเป็นทางการปรากฏชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับในการจ้างงาน ภาคปฏิบัติการของความไม่เป็นทางการปรากฏชัดเจนในวิธีการประกอบอาชีพและการถูกเบียดขับการศึกษายังพบว่า “ความไม่เป็นทางการ” ในมิติต่างๆแทรกอยู่ในวิถีของผู้ประกอบอาชีพ ผลการศึกษายืนยันความสำคัญของการค้าข้างทางทั้งในบทบาทการสร้างงาน แก้ไขปัญหาการไม่มีงานทำ และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ชาวกรุงเทพมหานคร รวมถึงความเชื่อมโยงในห่วงโซ่อุปทานกับแหล่งวัดฤดูบิ ทั้งหมดนี้มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของเมืองรวมทั้งเศรษฐกิจฐานราก ข้อเสนอสำคัญจากการศึกษา คือ นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ควรเริ่มต้นจาก ความเข้าใจ “ความไม่เป็นทางการ” ทั้งสองระดับ คือในฐานะ “สถานะ” และ “วาทกรรม” นโยบายที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริง ควรให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกับธรรมชาติและความสำคัญของความไม่เป็นทางการ รวมทั้งมูลค่าและคุณค่าของการค้าข้างทาง ใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการในการสร้างงาน สร้างอาชีพ โดยกำกับดูแลอย่างเหมาะสม และสนับสนุนให้รัฐบาลทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นได้รับประโยชน์ตามที่ควรจะได้รับ สนับสนุนนโยบายสร้างงาน สร้างอาชีพโดยเป็นนโยบายที่เชื่อมต่อกับการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการคุ้มครองทางสังคม เป็นนโยบายทั้งในระดับมุ่งแก้ไขความยากจน และ ขยายการประกอบอาชีพ นโยบายนี้จะส่งผลถึงความมั่นคงด้านอาชีพให้ผู้ค้าในตลาด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทาน และ ความมั่นคงทางอาหารให้

ชาวกรุงเทพมหานคร ควรให้โอกาสประชาชนประกอบอาชีพ ด้วยการลดมาตรการเบียดขับที่ลดโอกาสในการประกอบอาชีพ เพิ่มมาตรการที่สนับสนุนการประกอบอาชีพ ทั้งในด้านพื้นที่ ด้านโครงสร้าง และ ด้านการศึกษา โดยพิจารณาเชื่อมโยงห่วงโซ่อุปทาน โดยเฉพาะห่วงโซ่อุปทานที่อยู่ในเมือง กำกับดูแลการประกอบอาชีพอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง เปิดโอกาสค้าอาหารข้างทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจอันเป็นผลจากโรคระบาด ร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เนื่องจากเป็นเศรษฐกิจฐานราก และมีความเชื่อมโยงกับหน่วยเศรษฐกิจจำนวนมาก

Abstract

The objectives of the research on “The Role of Informal Economy in Urban Economy – Case Study of Street Food in Bangkok Metropolis” are threefold: 1) to study the concept of “informality” and its role in the urban area, 2) to study the practice of “informality” and its role in the urban area, using street food as a case study, and 3) to make policy recommendations on the management of informality, again using street food as a case study. The study entails a mixed-method approach. The target groups are street food vendors, buyers and vendors in the raw material sources in the districts of Phra Nakhon, Bang Rak and Bang Kapi. This is a survey research, covering 50 vendors from each district, thus totaling 150, 100 consumers from each district, totaling 300, and 50 vendors in the raw material sources. The qualitative approach involves (in-depth) interviews as part of the case study.

The finding reveals that informality can be considered a state of being as well as a rhetoric. In broad terms, “the state of being” refers to the livelihood outside the government supervision and is closely connected to something akin to “formality”. In terms of rhetoric, on the other hand, “informality” reflects differences in the livelihoods in countries with different levels of development and is associated with underdevelopment, serving as a tool of occupational exclusion. In reality, while formality has become increasingly more apparent in employment, the informal practice is equally evident, if not more so. With regard to exclusion, the study also finds “informality” in several aspects of the lifestyle of the workers. The finding confirms the significance of street food trade in generating employment, easing off unemployment, and creating food security to the inhabitants of Bangkok. It also reveals the connection between the supply chain and the source of raw material. All this reiterates its significance to urban economy, including grassroot economy. The following are some of the recommendations proposed by this study. The policy designed to manage “informality” should start with the understanding of “informality” as both “the state of being” and “rhetoric”. Such a policy should truly reflect the reality, attaching importance to the nature and significance of informality, volume and value of street trade. It should utilize the informal aspect in the generation of employment and job creation with proper supervision. Besides, it should be able to

support the government at the central as well as local levels in reaping its greatest possible benefits, through greater employment and job creation. The policy will link the work of all the agencies concerned, including social protection. In this regard, it is geared toward poverty reduction and a greater spectrum of employment. It will have an impact on food security for Bangkok inhabitants. It should aim to provide people with greater work opportunities through minimizing occupational exclusion and increasing work-supporting measures, providing proper space, structure and educational information. Consideration should be given to the connection between supply chains, especially those located in the urban areas. Occupational supervision should be provided in a comprehensive and continuous manner, allowing for street food trade to economically recover from the ravages of the pandemic. This must be done in cooperation with other agencies, as street trade is a grassroots economy connected to a large number of other economic units.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	(3)
บทคัดย่อภาษาไทย	(18)
Abstract	(20)
สารบัญตาราง	(27)
สารบัญภาพ	(30)
บทที่ 1 ความเป็นมาของการศึกษา	1
1.1 ความนำ	1
1.2 คำถามการวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.4 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	3
1.5 ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา	4
1.5.1 ขอบเขต	4
1.5.2 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	4
1.5.3 ระเบียบวิธีวิจัย	13
1.5.4 เครื่องมือการวิจัย	18
1.5.5 การรวบรวมข้อมูล	18
1.5.6 ประมวลผลข้อมูล	19
1.5.7 ข้อจำกัด	19

บทที่ 2 การทบทวนเอกสาร	20
2.1 ทฤษฎีและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาความไม่เป็นทางการ	21
2.2 ประเภทและมิติของความไม่เป็นทางการ	24
2.3 ข้อถกเถียงบางประการต่อการศึกษาความไม่เป็นทางการ	27
2.4 แนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ	31
2.5 การบริหารจัดการเมืองในความไม่เป็นทางการ	34
2.6 ความสัมพันธ์ของอาหารนอกภาคทางการในห่วงโซ่อุปทานอาหาร	36
บทที่ 3 สถานการณ์การค้าแผงลอยและการจัดการ	44
3.1 สถานการณ์การค้าแผงลอยและนโยบายรัฐ	45
3.2 มาตรการของหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการค้าแผงลอย	55
3.3 แผงลอยและโรคระบาด	56
3.4 สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ	58
3.5 ความซับซ้อนของการจัดการการค้าแผงลอย	61
บทที่ 4 ผลการศึกษา	65
4.1 ความไม่เป็นทางการ (Informality)	65
4.1.1 ที่มา	65
4.1.2 อย่างไรเรียกว่า “ไม่เป็นทางการ”	67
4.1.3 ความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นได้อย่างไร	69
4.1.4 การศึกษาความไม่เป็นทางการ	71
4.1.5 บทบาทของความไม่เป็นทางการต่อเศรษฐกิจของเมือง	74
4.1.6 บทบาทของการค้าอาหารข้างทางในการอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการต่อเศรษฐกิจของเมือง	79

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเชิงปริมาณ	80
4.2 ผู้ค้าอาหารข้างทาง	80
4.2.1 ข้อมูลทั่วไป	80
4.2.2 การประกอบอาชีพ	80
4.2.3 วันและเวลาทำงาน	82
4.2.3.1 เขตบางรัก	82
4.2.3.2 เขตพระนคร	83
4.2.3.3 เขตบางกะปิ	83
4.2.4 พื้นที่ขาย	84
4.2.4.1 ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่สาธารณะ	84
4.2.4.2 ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่เอกชน	86
4.2.5 ห่วงโซ่อุปทาน	86
4.2.5.1 เขตบางรัก	86
4.2.5.2 เขตพระนคร	87
4.2.5.3 เขตบางกะปิ	87
4.2.6 ความถี่ในการซื้อวัตถุดิบ	87
4.2.7 ผู้ซื้อและจัดส่งวัตถุดิบ	88
4.2.8 การขนส่งวัตถุดิบ	88
4.2.9 ผลประกอบการ	88
4.3 ผู้บริโภค	89
4.3.1 ข้อมูลทั่วไป	89
4.3.2 การซื้ออาหาร	91
4.4 ผู้ค้าในตลาด	93
4.4.1 ข้อมูลทั่วไป	93
4.4.2 การประกอบอาชีพ	94
4.4.3 วันและเวลาทำงาน	95
4.4.4 สาธารณูปโภค	96
4.4.5 ห่วงโซ่อุปทาน	97
4.4.5.1 ประเภทสินค้าที่ขายและแหล่งวัตถุดิบ	97
4.4.5.2 เหตุผลของการซื้อและไม่ซื้อสินค้าจากผู้ค้ารายเดิม	98
4.4.5.3 การขนส่งสินค้า	99

4.4.5.4 การจ้างแรงงานขนส่งและลูกจ้าง	99
4.4.5.5 ลูกค้าประจำ	100
4.4.6 การตรวจสอบจากภาครัฐ	100
4.4.7 ผู้ค้าและผลกระทบจากการปิดเมือง	101
4.5 สรุปข้อมูลภาพรวมของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และผู้บริโภคร	103
<u>ส่วนที่ 2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ</u>	106
4.6 ภาพรวมของกรณีศึกษาและข้อมูลประกอบ	106
4.7 ข้อพิจารณาจากข้อมูลผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ซื้อ และ ผู้ประกอบการในตลาด	111
4.7.1 ความไม่เป็นทางการและคุณลักษณะของความไม่เป็นทางการ	111
4.7.2 ความสัมพันธ์ของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด ผู้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง และผู้บริโภครในห่วงโซ่อุปทาน	114
4.7.3 คุณค่าของการค้าอาหารข้างทางในเศรษฐกิจเมือง	117
4.7.4 บทบาทการกำกับดูแลของกรุงเทพมหานคร	119
4.7.5 ผลกระทบจากการระบาดโควิด-19	120
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	122
5.1 ความหมายของ “ความไม่เป็นทางการ” และบทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” ต่อเศรษฐกิจของเมือง	123
5.2 ทัศนคติการของ “ความไม่เป็นทางการ” และบทบาทต่อเศรษฐกิจของเมืองจากกรณีศึกษาการค้าข้างทาง	124
5.3 นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมือง	133
รายการอ้างอิง	136
ภาคผนวก	150
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง	151

ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้บริโภค	167
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ค้าในตลาด	171
ภาคผนวก ง ตารางผลการสำรวจผู้ค้าอาหารข้างทาง	180
ง.1 ข้อมูลของผู้ค้าที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง	180
ง.2 การประกอบอาชีพ	183
ง.3 วันหยุดของผู้ค้าสามเขต	186
ง.4 เวลาเริ่มขายและเลิกขายของผู้ค้าเขตบางรัก	187
ง.5 เวลาเริ่มขายและเลิกขายของผู้ค้าเขตพระนคร	187
ง.6 เวลาเริ่มขายและเลิกขายของผู้ค้าเขตบางกะปิ	188
ง.7 การจัดการของผู้ค้าที่ขายในพื้นที่สาธารณะ	188
ง.8 เปรียบเทียบลักษณะของแผงค้ากับสัดส่วนของค่าปรับต่อ ค่าใช้จ่าย (ไม่รวมวัตถุดิบ)	193
ง.9 การจัดการของผู้ค้าในพื้นที่เอกชน	194
ง.10 พื้นที่ขายและอาหารที่ขาย – เขตบางรัก	196
ง.11 ตลาดที่ผู้ค้าเขตบางรักซื้อวัตถุดิบและจำนวนแผงที่ซื้อ	197
ง.12 การจัดซื้อของแผงอาหารตามสั่งแผงหนึ่งในเขตบางรัก	197
ง.13 พื้นที่ขายและอาหารที่ขาย – เขตพระนคร	200
ง.14 ตลาดที่ผู้ค้าเขตพระนครซื้อวัตถุดิบและจำนวนแผงที่ซื้อ	200
ง.15 การจัดซื้อของแผงอาหารตามสั่งแผงหนึ่งในเขตพระนคร	201
ง.16 พื้นที่ขายและอาหารที่ขาย – เขตบางกะปิ	202
ง.17 ตลาดที่ผู้ค้าเขตบางกะปิซื้อวัตถุดิบและจำนวนแผงที่ซื้อ	202
ง.18 การจัดซื้อของแผงข้าวราดแกงแผงหนึ่งในเขตบางกะปิ	203
ง.19 ความถี่ในการซื้อวัตถุดิบ	204
ง.20 ผู้ซื้อและจัดส่งวัตถุดิบ	205
ง.21 การขนส่งวัตถุดิบ	205
ง.22 เหตุผลและความสัมพันธ์ของการซื้อวัตถุดิบ	205
ง.23 ผลประกอบการ	207
ภาคผนวก จ ตารางผลการสำรวจผู้บริโภค	209
จ.1 ข้อมูลผู้บริโภค	209
จ.2 การซื้ออาหาร	213
จ.3 จำนวนการซื้ออาหารข้างทางโดยเฉลี่ยในหนึ่งสัปดาห์	219

จ.4 ผลกระทบจากการไล่อื้อแผงลอย จำแนกตามรายได้	219
จ.5 ค่าใช้จ่ายอาหารต่อรายได้- เขตบางรัก	220
จ.6 ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อรายได้ – เขตบางรัก	220
จ.7 เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง - เขตบางรัก	221
จ.8 ค่าใช้จ่ายอาหารต่อรายได้-เขตพระนคร	221
จ.9 ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อรายได้ – เขตพระนคร	222
จ.10 เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง -เขตพระนคร	222
จ.11 ค่าใช้จ่ายอาหารต่อรายได้-เขตบางกะปิ	223
จ.12 ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อรายได้ – เขตบางกะปิ	223
จ.13 เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง –เขตบางกะปิ	224
จ.14 สัดส่วนค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางจำแนกตามรายได้	224
จ.15 เปรียบเทียบการซื้ออาหารข้างทางในปี 2560 และ 2564	225
ภาคผนวก ฉ ตารางผลการสำรวจผู้ค้าในตลาด	226
ฉ.1 แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าอาหารข้างทาง	226
ฉ.2 ข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม	226
ฉ.3 อาชีพและรายได้	229
ฉ.4 สัดส่วนของการมีสัญญาเช่า (เฉพาะตลาดที่มีผู้ตอบ 5 คนขึ้นไป)	232
ฉ.5 วันและเวลาทำงาน	232
ฉ.6 การใช้สาธารณูปโภค	233
ฉ.7 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในตลาด	236
ฉ.8 ห่วงโซ่อุปทาน	237
ฉ.9 การซื้อสินค้า	240
ฉ.10 การขนส่งสินค้า	241
ฉ.11 การจ้างแรงงาน	242
ฉ.12 ลูกค้าประจำ	243
ฉ.13 การตรวจสอบจากภาครัฐ	244
ฉ.14 ผลกระทบจากการปิดเมือง	247
ภาคผนวก ช กรณศึกษา	252
กรณีศึกษาที่ 1 ผู้ค้าก๋วยเตี๋ยวแคะ เขตบางรัก (ก๋วยเตี๋ยวแคะโคตรพิเศษคอนแวนต์)	252

กรณีศึกษาที่ 2 ผู้ค้าทอดมันปลาทราย เขตพระนคร (บริเวณถนนจักรเพชร)	259
กรณีศึกษาที่ 3 ผู้ค้าข้าวมันไก่ตอน เขตบางกะปิ (ซอยลาดพร้าว 148)	268
กรณีศึกษาที่ 4 ผู้ค้าแผงไก่สดในตลาดศาลาน้ำร้อน	274
กรณีศึกษาที่ 5 ผู้ขายส่งหอมแดง หัวหอม กระเทียม ในตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	278
กรณีศึกษาที่ 6 เจ้าของตลาดวงเวียนใหญ่	279
ภาคผนวก ซ ข้อมูลประกอบ	283
ข้อมูลประกอบที่ 1 ผู้ค้าอาหารข้างทางในสถานการณ์โควิด-19 แพร์ระบาด	283
ข้อมูลประกอบที่ 2 ผู้จัดการตลาดคลองเตย ตลาด 4	284

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 กลุ่มตัวอย่าง	14
1.2 พื้นที่การรวบรวมข้อมูลผู้ค้าในเขต	14
1.3 กลุ่มตัวอย่างตามแหล่งวัตถุดิบหรือตลาด	16
1.4 วัตถุดิบที่ผู้ค้าอาหารทั้งสามเขตจัดซื้อ	17
2.1 ประเด็นและมิติของความไม่เป็นทางการ	24
4.1 แนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ	72
4.2 แรงงานนอกระบบในกรุงเทพมหานคร	77
4.3 แรงงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ 5 อาชีพในกรุงเทพมหานครและร้อยละ ของแรงงานในสถานภาพการทำงาน 4 สถานภาพ	78
4.4 ข้อมูลเชิงคุณภาพและที่มา	106
4.5 สรุปคุณลักษณะของ 3 กรณีศึกษา	107
4.6 สัดส่วนของผู้ค้าจำแนกตามประเภทอาหาร	115
<u>ภาคผนวก ข</u>	
ข.1 การลงทุนลูกชิ้นสำหรับขายก๋วยเตี๋ยว ประเภทละ 1 ลูก รวม 5 ลูกต่อ 1 ชาม	258
ข.2 การลงทุนวัตถุดิบและรายได้โดยประมาณต่อวัน (บาท) (เฉพาะรายได้สูงสุด)	266

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 ตลาดเทเวศร์	5
1.2 ซอยคอนแวนต์	6
1.3 ตลาดบริเวณข้าง Union Mall หรือซอยลาดพร้าว 1	7
1.4 ตลาดบางกะปิและบริเวณข้างแฮปปี้แลนด์	8
1.5 ซอยประชาสงเคราะห์ 34	9
1.6 ตลาดอ่อนนุช	10
1.7 ตลาดคลองเตย	11
1.8 ซอยอารีย์	12
2.1 การทำให้เป็นทางการของพื้นที่เมืองที่ไม่เป็นทางการ	31
2.2 ความสัมพันธ์ของตัวแสดงต่าง ๆ ในห่วงโซ่อุปทานอาหาร	40
<u>ภาคผนวก ข</u>	
ข.1 ร้านก๋วยเตี๋ยวและโคตรพิเศษคอนแวนต์ และข้าวหมูแดง นครปฐม	252
ข.2 ห่วงโซ่อาหารของร้านก๋วยเตี๋ยวและข้าวหมูแดง	256
ข.3 รถเข็นทอดมันปลาทราย บริเวณถนนจักรเพชร	260
ข.4 ห่วงโซ่อุปทานอาหารก่อนและระหว่างโควิด-19	266
ข.5 ห่วงโซ่อุปทานอาหารหลังโควิด-19 กรณีขายทอดมันปลาทราย	267
ข.6 ห่วงโซ่อุปทานอาหารหลังโควิด-19 กรณีขายก๋วยเตี๋ยวหมูน้ำตก	267
ข.7 ร้านข้าวมันไก่ตอน ซอยลาดพร้าว 148 ตรงข้ามพันธุ์ทิพย์พลาซ่า บางกะปิ	268
ข.8 ห่วงโซ่อุปทานอาหารหลังโควิด-19 กรณีของขายข้าวมันไก่ตอน	272

บทที่ 1

ความเป็นมาของการศึกษา

1.1 ความนำ

ความเข้าใจดั้งเดิมต่อเศรษฐกิจนอกระบบคือ เศรษฐกิจภาคนี้ดำเนินไปภายนอกกรอบระเบียบหรือการกำกับดูแลที่เป็นทางการ เป็นเศรษฐกิจที่สะท้อนความล้มเหลวของระบบที่เป็นทางการในการจัดหาสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน เป็นกิจกรรมที่ถ่วงความเจริญและการพัฒนาของเมือง แต่การศึกษาในหลายทวีป เช่น อเมริกาใต้ แอฟริกา และ เอเชีย สะท้อนความเป็นจริงที่ซับซ้อนกว่านั้น มีผู้ประมาณการว่าเศรษฐกิจภาคนี้มีขนาดร้อยละ 60 ของเศรษฐกิจในระบบ (Hassan & Schneider, 2016)

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตและการจ้างงานในระบบ แรงงานรับจ้างและรับจ้างผลิตมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและการเพิ่มจำนวนของผู้ประกอบอาชีพอิสระ (Brown, McGranahan & Dodman, 2014; Schienstock, 2001; Castells, 1996) ปรากฏการณ์นี้เป็นประจักษ์พยานหนึ่งที่ยืนยันว่าการจ้างงานในเศรษฐกิจทั้ง 2 ระบบเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก ความเชื่อมโยงในลักษณะนี้เป็นธรรมชาติของเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ดังปรากฏชัดเจนว่าการทำงานในเศรษฐกิจนอกระบบเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในทวีปเอเชีย ทวีปอเมริกา และทวีปแอฟริกา (Losby et. al., 2002; Global Urban Development, 2006)

อิทธิพลของวิธีคิดที่ให้ความสำคัญต่อความเป็นทางการ (Formality) ผนวกกับประเด็นความยากจน ผลผลิตต่ำ และความเชื่อที่ว่าเศรษฐกิจภาคนี้เป็นเศรษฐกิจช่วงเปลี่ยนผ่าน (Transition) ทำให้เศรษฐกิจภาคนี้ไม่ได้รับความสนใจมากนักจากผู้กำหนดนโยบายเศรษฐกิจและนโยบายแรงงานในประเทศต่าง ๆ แต่มักจะถูกเชื่อมโยงกับนโยบายสวัสดิการสังคมหรือนโยบายสังคมซึ่งมุ่งไปที่การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสมากกว่า จึงไม่น่าแปลกใจว่าผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจภาคนี้ซึ่งมีทั้งผู้ประกอบการอาชีพอิสระ แรงงานรับจ้างและแรงงานจ้างทำของ ไม่ได้รับความสนใจจากผู้กำหนดนโยบายเศรษฐกิจและนโยบายด้านแรงงานและการจัดการเมืองทั้งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ในหลายกรณียังถูกเบียดขับด้วย เช่น ผู้ประกอบอาชีพอิสระข้างทาง¹ หรือ หาบเร่แผงลอย

การทบทวนเอกสารพบว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา หลายประเทศมีความพยายามสนับสนุนให้กิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบ ซึ่งเคยถูกเบียดขับ ให้มีพื้นที่ในเชิงนโยบาย และ ได้รับการสนับสนุนมากขึ้นในเชิงนโยบาย เนื่องจากเป็นแหล่งงานที่สำคัญ ในสหรัฐอเมริกามีการถกเถียงถึง

¹ ในงานวิจัยชิ้นนี้ คำว่า ผู้ค้าข้างทาง ผู้ค้าริมทาง ผู้ค้าแผงลอย มีความหมายเดียวกัน

ความสำคัญของกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบ ผู้ค้าข้างทางมีจำนวนเพิ่มขึ้น แม้หน่วยงานของรัฐยังคงเคร่งครัดในการกำกับดูแล และผู้ค้าข้างทางที่ถูกดำเนินคดีได้รับความช่วยเหลือด้านกฎหมายจนสามารถชนะคดี และ ประกอบอาชีพต่อไปได้ เป็นต้น ในเมือง Los Angeles รัฐ California มีกฎหมายรับรองการค้าข้างทางแล้วในปี 2019 (2562) การศึกษาในอัฟริกายังพบว่า อาหารข้างทางมีบทบาทสำคัญทั้งต่อประชากรวัยผู้ใหญ่และประชากรวัยเด็ก ร้อยละ 13-50 ของอาหารที่ประชากรวัยผู้ใหญ่บริโภคเป็นอาหารข้างทาง และสำหรับเด็ก สัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 13-40 (Skinner, 2016) ในอีกด้านหนึ่งพบว่า การประกอบอาชีพของผู้ค้าเหล่านี้พึ่งพิงอยู่อย่างมากกับกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบ ดังที่พบในงานศึกษาของนฤมล นิราทร ในปี 2548 และ 2560 ซึ่งพบว่า การประกอบอาชีพของผู้ค้าแผงลอยพึ่งพิงเชื่อมโยงกับเกษตรกรผู้ผลิตสินค้า ตลาดแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบแรงงานรับจ้างในตลาดที่ทำหน้าที่ขนถ่ายสินค้า รวมทั้งแรงงานในกิจการขนส่งสาธารณะ เช่น สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้าง แรงงานเหล่านี้เปรียบเสมือนหน่วยสนับสนุนการประกอบอาชีพของผู้ค้า ซึ่งหากไม่สังเกตจะมองไม่เห็น เช่นเดียวกับบทบาทของผู้ค้าแผงลอยต่อวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งบ่อยครั้งถูกมองข้าม ไม่ว่าจะด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม (นฤมล นิราทร, 2548; 2560) ส่วนสถานการณ์ในกรุงเทพมหานครนั้นแนวทางการจัดการกับการค้าข้างทางเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับพลวัตของเศรษฐกิจ การเบียดขับผู้ค้าดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังมีความพยายามในการสนับสนุนจากนักวิชาการ เนื่องจากเข้าใจความสำคัญของการค้าข้างทางนี้ทั้งในด้านการสร้างงาน สร้างรายได้ ลดความเหลื่อมล้ำ และ สร้างทางเลือกให้ประชาชน เหตุผลของนโยบายที่เบียดขับส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลจากการขาดความเข้าใจต่อความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจสองระบบ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการค้าข้างทางที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มุ่งไปที่การศึกษาผู้ค้าข้างทาง ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติการทำงาน สุขภาพและความมั่นคงในชีวิต การศึกษาเหล่านี้มุ่งไปที่การพิจารณาการค้าข้างทางในฐานะกิจกรรมที่เป็นอิสระ แต่ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษา “ความไม่เป็นทางการ” ซึ่งในความเป็นจริง เป็นความคิดพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งและส่งผลอย่างลึกซึ้งต่อนโยบายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายเศรษฐกิจหรือนโยบายแรงงาน การศึกษาครั้งนี้พิจารณาการค้าข้างทางจากมุมมอง “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) ทั้งในมิติของผลลัพธ์คือสิ่งที่เห็นประจักษ์และที่มาของ “ความไม่เป็นทางการ” การทำความเข้าใจกับบทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” โดยใช้การค้าข้างทางเป็นกรณีศึกษา น่าจะสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นต่อบทบาทของกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบและเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจนอกระบบและในระบบในภาพกว้างต่อไป ซึ่งจะนำไปสู่การออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริง

1.2 คำถามการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ ตั้งคำถามดังนี้

- (1) ความไม่เป็นทางการคืออะไรและมีบทบาทอย่างไรต่อเศรษฐกิจของเมือง
- (2) การค้าอาหารข้างทางมีบทบาทอย่างไรในการอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” และบทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจของเมือง
- (3) นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมืองควรมีแนวทางอย่างไร หากใช้การค้าอาหารข้างทางเป็นกรณีศึกษา

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาแนวคิด “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง
- (2) เพื่อศึกษาภาคปฏิบัติการของ “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง โดยใช้การค้าข้างทางเป็นกรณีศึกษา ภาคปฏิบัติการนี้ประกอบด้วยมิติการมีงานทำ การกำกับดูแล และความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเมือง
- (3) เพื่อเสนอแนะนโยบายการบริหารจัดการความไม่เป็นทางการที่สอดคล้องกับสภาพความจริง โดยใช้การค้าอาหารข้างทางเป็นกรณีศึกษา

1.4 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

- (1) ความไม่เป็นทางการ (Informality) เป็นคำรวมที่อธิบายการประกอบการ การทำงาน กิจกรรมและความสัมพันธ์ ที่เป็นชั่วคราวข้ามกับคำว่า “ความเป็นทางการ” เช่น การจ้างองค์กร ภาระเบียดต่างๆ ซึ่งในทางปฏิบัติก็ยังมีข้อถกเถียง เนื่องจากความไม่ชัดเจนของขอบเขตและบทบาท ซึ่งมีความย้อนแย้งค่อนข้างมาก กล่าวคือมักถูกพิจารณาในแง่ลบ หากใช้ชนบทของทฤษฎีฝั่งตะวันตก ซึ่งให้ความสำคัญกับการกำหนดขอบเขตและตำแหน่งแห่งที่ที่ชัดเจน ในงานศึกษานี้จึงกำหนดคำจำกัดความเบื้องต้นว่าความไม่เป็นทางการคือการเป็นชั่วคราวข้ามกับความเป็นทางการ
- (2) เศรษฐกิจนอกระบบหรือเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการหรือนอกภาคทางการ ตามคำนิยามขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ หมายถึงระบบเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยสถานประกอบการ แรงงาน และ กิจกรรม ที่ไม่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ ประกอบด้วย การประกอบอาชีพอิสระขนาดเล็ก (Informal sector) นอกระบบ และการจ้างงานนอกภาคทางการ (Informal employment)
- (3) การค้าอาหารข้างทาง หมายถึง การประกอบอาชีพอิสระบนพื้นที่สาธารณะ คือทางเท้า โดยสินค้าที่ขายเป็นได้ทั้งอาหารปรุงสำเร็จ อาหารสำเร็จรูป อาหารปรุงในพื้นที่ขาย เครื่องดื่ม

(4) เศรษฐกิจเมือง (Urban Economy) เป็นกระบวนการผลิต จำแนกแจกจ่าย บริโภคสินค้าและบริการโดยองค์กร สถาบัน ผู้ผลิต ผู้กระจายสินค้า และผู้บริโภค การวิเคราะห์เศรษฐกิจเมืองให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและการสร้างงาน (UN Habitat, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

1.5 ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

1.5.1 ขอบเขต

พื้นที่ ศึกษาผู้ค้าแผงลอยอาหารในสามเขตของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ เขตบางรัก บางกะปิ และพระนคร ทั้งสามเขตเป็นเขตที่มีการศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้ให้อ้างอิงได้ และเนื่องจากการศึกษาในแต่ละเขต ไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ใดเป็นการเฉพาะ จึงไม่ได้กำหนดพื้นที่เฉพาะสำหรับการศึกษา แต่ใช้เกณฑ์ 1) มีผู้ค้าอาหารในพื้นที่ 2) มีหน่วยงานราชการและเอกชนในบริเวณใกล้เคียง

เนื้อหา การวิจัยนี้มีขอบเขตดังนี้

- 1.ศึกษาความหมายของ “ความไม่เป็นทางการ” ในมิติการประกอบอาชีพ
- 2.บทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” ต่อเศรษฐกิจของเมือง ตามคำจำกัดความ “เศรษฐกิจเมือง”
- 3.การประกอบอาชีพการค้าอาหารข้างทาง เพื่อเข้าใจภาคปฏิบัติการของ “ความไม่เป็นทางการ” ในมิติการมีงานทำ การกำกับดูแล และความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเมือง
- 4.นโยบายการบริหารจัดการความไม่เป็นทางการที่สอดคล้องกับสภาพความจริง โดยการใช้การค้าอาหารข้างทางเป็นกรณีศึกษา

กลุ่มตัวอย่าง

ผู้ค้าอาหาร : กำหนดตัวอย่างผู้ค้าเขตละ 50 ตัวอย่าง รวมเป็น 150 ตัวอย่าง
 ผู้ซื้อ : ประกอบด้วยผู้ซื้อที่ทำงานในหน่วยงานราชการ เอกชน กำหนดตัวอย่างเขตละ 100 ตัวอย่าง รวมเป็น 300 ตัวอย่าง
 ผู้ค้าในแหล่งวัตถุดิบคือ ตลาด กำหนดเขตละ 50 ตัวอย่าง

1.5.2 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

งานวิจัยนี้มีกำหนดเวลา 15 เดือน แต่ใช้เวลายาวนานกว่าที่กำหนด เนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ขั้นตอนการวิจัยเป็นดังนี้

ช่วงที่ 1 ระหว่างเดือน มิถุนายน-ธันวาคม 2562

(1) ทบทวนวรรณกรรม เพื่อสำรวจแนวคิด “ความไม่เป็นทางการ” และนโยบายรัฐด้านการบริหารจัดการต่อผู้ค้าอาหารข้างทาง

1.1) การสำรวจองค์ความรู้ของความไม่เป็นทางการ ครอบคลุมถึงแนวคิด พัฒนาการ การทำความเข้าใจพื้นฐาน ทฤษฎีและแนวทางที่ใช้ในการศึกษา จำแนกประเภทและมิติ การเปลี่ยนผ่านจากความไม่เป็นทางการสู่ความเป็นทางการ และข้อถกเถียงต่อความไม่เป็นทางการ

1.2) ความไม่เป็นทางการของห่วงโซ่อุปทานอาหาร การค้าข้างทาง และบริหารจัดการเมือง ประกอบด้วย แนวทางการศึกษาของการหลอมรวมเมืองต่อความไม่เป็นทางการ การบริหารจัดการเมืองในความไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ของอาหารนอกภาคทางการในห่วงโซ่อุปทาน และกรณีของการค้าอาหารข้างทางในต่างประเทศ

1.3) ความคลุมเครือของการบริหารจัดการเมืองและการค้าข้างทางในกรุงเทพมหานคร

(2) รวบรวมข้อมูลพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายของการวิจัยในเขตพระนคร บางรัก และบางกะปิ รวมทั้งสถานที่จำหน่ายแหล่งวัตถุดิบอาหาร เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ รวมถึงการออกแบบเครื่องมือการวิจัย แบ่งออกเป็นผู้ค้าข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และผู้ที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุปทานอาหาร

ภาพที่ 1.1 ตลาดเทเวศร์

1) การสำรวจพื้นที่บริเวณตลาดเทเวศร์ เขตดุสิต ในช่วง 11.00-13.00 น. ตามภาพที่ 1.1 ตลาดนี้ขายทั้งอาหารสด อาหารกึ่งสำเร็จ ซึ่งนำไปประกอบอาหารได้ ด้วยความที่ตั้งอยู่แนวชายแดนติดกับเขตพระนคร และ ด้านหน้าตลาดมีผู้ค้าแผงลอยขายสินค้าอาหารประเภทต่างๆ ทั้งอาหารปรุงสำเร็จ อาหารตามสั่ง เครื่องดื่มและผลไม้ บริเวณใกล้เคียงยังมีป้ายรถเมล์ วินรถจักรยานยนต์รับจ้าง จึงมีผู้สัญจรจำนวนมาก เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญทั้งสำหรับผู้ค้าแผงลอยอาหารใกล้เคียงทั้งในเขตดุสิตและเขตพระนคร เนื่องจากระยะทางไปมาระหว่างแผงและตลาด ใกล้กว่าปากคลองตลาด แม้ราคาสินค้าจะสูงกว่าเล็กน้อย เนื่องจากเป็นตลาดขายปลีกมากกว่า

2) สำรวจพื้นที่บริเวณถนนสามเสน ถนนพระสุเมรุ ถนนตะนาว และถนนข้าวสาร หลัง 13.00 น. เนื่องจากเป็นพื้นที่เก็บข้อมูลในงานวิจัย บนทางเท้าถนนสามเสนมีแผงลอยอาหารบางตา เนื่องจากไม่ใช่แหล่งชุมชน ผู้สัญจรไม่มาก แม้แผงลอยอาหารบริเวณถนนพระสุเมรุ ถนนตะนาว และ ถนนข้าวสาร ก็มีไม่มากนัก เนื่องจากผู้ค้าไม่ได้รับอนุญาตให้ขาย ผู้ค้าแผงลอยที่พบมีทั้งแบบมีโต๊ะให้นั่งรับประทาน และ แบบซื้อกลับ บริเวณที่มีผู้ค้ามากคือหน้าร้านตั้งฮั่วเส็งและสหกรณ์กรุงเทพ สาขาบางลำพู ผู้ค้าให้ข้อมูลว่าบริเวณนี้จะขายอาหารช่วงเที่ยงและช่วงเย็นเป็นส่วนใหญ่ ช่วงเช้ามีผู้ขายประปรายบริเวณวัดบวรนิเวศ

ภาพที่ 1.2 ซอยคอนแวนต์

3) สำรวจพื้นที่บริเวณซอยศาลาแดง ในเขตบางรัก ตามภาพที่ 1.2 ช่วงเช้ามืดก่อน 8.00 น. สถานการณ์ต่างจากบริเวณถนนสามเสนข้างต้นโดยสิ้นเชิง เนื่องจากถนนคอนแวนต์เชื่อมต่อกับถนนสีลม ซึ่งเป็นศูนย์พาณิชย์กรรม มีสถานประกอบการหลายรูปแบบ หลายขนาดและหลายเชื้อชาติจำนวนมาก รวมทั้งอาคารสำนักงานหลายแห่ง เช่น สีสลมคอมเพล็กซ์ ซีพีทาวเวอร์ ยูไนเต็ดเซ็นเตอร์ อาคารบุญมิตร เป็นต้น ในซอยนี้มีผู้ค้าตั้งเรียงรายตั้งแต่หัวถนน ไปจนเกือบถึงโรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ อาหารที่ขายมีหลากหลายตั้งแต่ข้าวกล่องสำเร็จ อาหารตามสั่งซึ่งซื้อใส่กล่องไปรับประทานได้ อาหารกลุ่มนี้ตั้งเรียงรายอยู่หัวถนน ในขณะที่แผงอาหารที่เบากว่า เช่น Sandwich ลูกชิ้นปิ้ง

ขนมปัง จะตั้งไล่เรียงกันเข้าไปในซอย อาหารที่ปรุง ณ จุดขายหลายแผงมีใบรับรองคุณภาพจากสำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร ผู้ค้าเหล่านี้มาจากหลากหลายพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร บางคนมาไกลจากเขตดอนเมืองและบางบอน แหล่งวัตถุดิบสำคัญคือ ตลาดคลองเตย ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง และตลาดบางแค การเลือกซื้อวัตถุดิบแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับความสะดวกของการซื้อ ระยะทางจากที่พักและพื้นที่ขาย ปริมาณที่ใช้ต่อวัน ราคาวัตถุดิบ เป็นต้น ในเวลานั้นพื้นที่นี้จัดเป็นเขตผ่อนผันและมี การบริหารจัดการโดยสำนักงานเขตพื้นที่บางรัก มีการอบรมอาชีพอนามัยและสุขาภิบาลอาหาร แผงค้าเหล่านี้บางส่วนจะเลิกขายในช่วงบ่าย ผู้ค้าขายรอบเย็นจะเข้ามาตั้งแผงแทน

4) พื้นที่ขายอาหารช่วงเที่ยง มีแผงค้าที่ตั้งบนพื้นที่สาธารณะบริเวณถนนคอนเวนต์ และ บริเวณพื้นที่ว่างหลังซีพีทาวเวอร์ ผู้ค้าเหล่านี้ใช้น้ำไฟจากร้านค้าใกล้เคียง ส่วนขยะใช้บริการของกรุงเทพมหานคร น้ำเสียทิ้งลงท่อระบายน้ำ

5) บริเวณถนนสีลมและใกล้เคียงพบพื้นที่ขายอาหารของเอกชน (Food court) ที่อยู่กลางแจ้งสองแห่ง แห่งแรกอยู่หลังซีพีทาวเวอร์ ซึ่งค่อนข้างหนาแน่น เพราะมีลูกค้าจำนวนมากจากสถานประกอบการบนถนนสีลม เมื่อรับประทานอาหารเพียงเสร็จ ยังมีแผงลอยบริเวณใกล้เคียงขายผลไม้ ขนมต่างๆตั้งเรียงราย ให้ซื้อติดมือกลับไปรับประทานต่อในที่ทำงานได้ ศูนย์อาหารแห่งที่สองตั้งอยู่ใกล้ห้างสรรพสินค้าโรบินสัน บางรัก ใกล้สถานีรถไฟฟ้ามหานคร สายสีลม บรรยากาศแตกต่างจากแห่งแรก บริเวณศูนย์อาหารที่เคยมีแผงลอยอาหาร ปัจจุบันค่อนข้างสะอาด

ภาพที่ 1.3 ตลาดบริเวณข้าง Union Mall หรือซอยลาดพร้าว 1

6) พื้นที่ซอยลาดพร้าว 1 เขตจตุจักร ข้าง Union Mall ใกล้สถานีรถไฟฟ้ามหานคร สายสีลม ตามภาพที่ 1.3 พบว่าเคยเป็นแหล่งการค้าวัตถุดิบในตลาดสด ที่มีผู้ค้าและผู้ซื้อเป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันผู้ค้าบางส่วนได้ขายในพื้นที่ใหม่บริเวณใกล้เคียง แต่จำนวนการซื้อและบริโภคก็ลดลงตาม ภายในซอยลาดพร้าว 1 เป็นแหล่งชุมชน มีทั้งร้านค้าที่ใช้บ้านเป็นที่ประกอบการ การค้าข้างทาง และมีผู้ค้าในตลาดนัดเวลาเย็น นอกจากนี้มีผู้คนในแหล่งอาศัย ทั้งที่เป็นกลุ่มดั้งเดิมและย้ายถิ่นใหม่

พร้อมกับการขยายตัวของคอนโดมิเนียม ที่สำคัญพื้นที่มีสถานที่สำคัญที่อยู่ใกล้เคียง ทั้ง ห้างสรรพสินค้า โรงเรียน มหาวิทยาลัย รถไฟฟ้าบีทีเอสและรถใต้ดิน

ภาพที่ 1.4 ตลาดบางกะปิและบริเวณข้างแสบี่แลนด์

7) ตลาดบางกะปิ ตั้งอยู่ตรงข้ามห้างสรรพสินค้าเดอะมอลล์ บางกะปิ ในภาพที่ 1.4 ตลาดนี้นอกจากจะเป็นแหล่งวัตถุดิบของการค้าอาหารข้างทางและร้านค้าอาหารในบริเวณใกล้เคียง ยังเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน การตั้งแผงค้าบริเวณนี้มีลักษณะพิเศษ เนื่องจากอาคารพาณิชย์เป็นอาคารที่เปิดให้พื้นที่หน้าอาคารเป็นพื้นที่เช่าตั้งแผงขายอาหารและไม่ใช่อาหาร หรือเจ้าของอาคารอาจประกอบการค้าเอง พื้นที่หน้าอาคารจึงเป็นทั้งทางเดินและที่ตั้ง

แผง โดยเจ้าของอาคารยอมให้พื้นที่หน้าอาคาร ซึ่งเป็นพื้นที่ของตน เป็นทางสัญจรของผู้คนทั่วไป เสมือนเป็นมิตรร่วมแบบไม่เป็นทางการ ส่งผลให้บริเวณนี้มีอาหารสำเร็จรูปให้บริโภคและยังมีตลาดสด ที่อยู่ไม่ไกลและมีตลาดที่ขายอาหารพร้อมรับประทานแบบจานด่วนบริเวณใกล้เคียงกับศูนย์การค้า แอปเปิ้ลแลนด์ ซึ่งเอื้ออำนวยให้แก่ผู้คนที่สัญจรไปมา บริเวณนี้ยังเป็นศูนย์กลางการเดินทาง เพราะมีทั้ง จุดจอดของรถตู้โดยสาร และรถแดงสองแถว

ภาพที่ 1.5 ซอยประชาสงเคราะห์ 34

8) แผงค้าในซอยประชาสงเคราะห์ 34 ในภาพที่ 1.5 ใกล้เคียงกับเคหะชุมชน ห้วยขวาง เจ้าของแผงขายก๋วยเตี๋ยว ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายแผงลอยไทยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เชื่อเชิญให้ผู้วิจัยเข้าไปสำรวจบรรยากาศการประกอบอาชีพ ประเด็นและปัญหาของผู้ค้าอาหารข้างทาง นโยบายการบริหารจัดการของกรุงเทพมหานคร แม้ผู้ค้าไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายดังกล่าว เพราะค้าขายในพื้นที่ของการเคหะแห่งชาติ แต่เพื่อนร่วมอาชีพในเครือข่ายได้รับผลกระทบกันถ้วนหน้า ผู้ค้าบริเวณนี้มีทั้งที่ตั้งแผงในพื้นที่ของการเคหะแห่งชาติ และในที่อยู่อาศัยของตนเอง เนื่องจากถนนหน้าบ้าน เป็นที่สัญจรไปมาของประชาชนที่อยู่อาศัยในเคหะชุมชน ในซอยยังมีโรงเรียน เอกชน เลยจากปากซอยไปไม่ไกลเป็นตลาดห้วยขวาง และสถานีรถไฟใต้ดินห้วยขวาง ผู้ค้ารายนี้อาศัยอยู่ในเคหะชุมชน การเตรียมวัตถุดิบต่างๆ ทำในห้องพักของตนเอง บางครั้งก็ใช้พื้นที่ใต้เคหะชุมชน

9) ตลาดคลองเตย ผู้วิจยนัดพบผู้ค้าขายก๋วยเตี๋ยว เคหะชุมชนห้วยขวาง ช่วง 04.00 น. เพื่อสังเกตการซื้อวัตถุดิบที่ตลาดคลองเตย ผู้ค้าเล่าว่าแม้จะอยู่ใกล้ตลาดห้วยขวาง แต่คุ้นเคยและมาซื้อของที่ตลาดคลองเตยเป็นประจำ เนื่องจากเป็นตลาดขนาดใหญ่ มีวัตถุดิบครบคุณภาพอยู่ในระดับดี และราคาถูก หน้าตลาดมีรถสามล้อ มอเตอร์ไซด์รับจ้าง บริการผู้ซื้อที่ไม่มี

พาหนะของตนเอง ผู้ค้ากล้วยเตี้ยว ซึ่งขายกล้วยเตี้ยวหลายชนิด เช่น กล้วยเตี้ยวหมู กล้วยเตี้ยวลูกชิ้นปลา เย็นตาโฟ ใช้เวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมงในการแฉะเวียน สั่งวัตถุดิบ 13 แผง ทั้งอาหารสด เช่น เนื้อสัตว์ อาหารกึ่งสำเร็จ เช่น เต้าหู้ เลือดหมู เส้นกล้วยเตี้ยว ผักสดหลายชนิด เครื่องปรุงต่างๆ ภาชนะบรรจุอาหาร การลำเลียงวัตถุดิบจากแผงค้า ทำโดยผู้ค้านำวัตถุดิบบางส่วนไปวางพักไว้ในที่ประจำ ซึ่งก็คือที่ว่างใกล้ๆ แผงค้าด้วยตนเอง หรือขอให้แผงค้านำวัตถุดิบไปวางพักไว้ แล้วจ้างแรงงานคนของในตลาด ลำเลียงวัตถุดิบไปที่รถ แรงงานคนของเหล่านี้สังกัดบริษัทที่เป็นผู้ดูแลตลาด จึงไม่ใช่แรงงานอิสระ ส่วนการจ่ายค่าตอบแทนนั้น ผู้ซื้อเป็นผู้จ่ายให้แรงงานด้วยตนเอง การจัดซื้อวัตถุดิบจากตลาดในวันนี้ ผู้ค้าลงทุนไปกว่าสามพันบาท หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจที่ตลาด ผู้วิจัยติดตามผู้ค้าไปซื้อลูกชิ้นที่โรงงานขนาดกลางย่านถนนบรรทัดทอง ผู้ค้าโทรศัพท์สั่งสินค้าล่วงหน้าแล้ว จึงได้รับหีบห่อที่บรรจุลูกชิ้นประเภทต่างๆ ในเวลาไม่ถึงสิบห้า นาที มูลค่าลูกชิ้นที่จัดซื้อในวันนี้เกือบสองพันบาท

ภาพที่ 1.6 ตลาดซอยอ่อนนุช 70

10) ตลาดซอยอ่อนนุช 70 เขตประเวศในภาพที่ 1.6 เป็นการค้าในพื้นที่สาธารณะที่มีความพิเศษเพราะมีการจัดการอย่างเป็นระบบ และ ชุมชนรอบข้างลงมติให้ตลาดดำเนินการหลังจุดผ่อนผันถูกยกเลิกในปี 2559 ผู้ค้าในตลาดนี้ผ่านการต่อสู้ ต่อรองกับสำนักงานเขต และ กรุงเทพมหานคร เพื่อให้ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการต่อตลาดมีระบบจัดการขยะ น้ำเสีย และจัดเก็บเงินค่าใช้จ่ายส่วนกลาง หลังประกาศกรุงเทพมหานครเรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ มีผลบังคับใช้ในปี 2563 ตลาดอ่อนนุช 70 เข้าสู่ขั้นตอนการขออนุญาตเป็นพื้นที่ทำการค้าตามประกาศ และได้รับอนุญาตให้ประกอบการค้าในปี 2564 การสำรวจพื้นที่ครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการสังเกตการณ์ตลาดที่มีการจัดการแล้ว ยัง

เพื่อตรวจสอบคำถามในแบบสอบถามที่ออกแบบโดยคณะวิจัยด้วย จากการสำรวจครั้งนี้ ผู้ค้าสมาคมอนุญาตให้คณะวิจัยติดตามไปซื้อวัตถุดิบที่ตลาดคลองเตยในอีก 5 วันต่อมา

ภาพที่ 1.7 ตลาดคลองเตย

11) ตลาดคลองเตย เขตคลองเตยในภาพที่ 1.7 ติดตามผู้ค้าที่ตลาดอ่อนนุช 70 เข้ามาซื้อวัตถุดิบในช่วงย่ำรุ่ง การเลือกซื้อวัตถุดิบใช้เบ็ดเสร็จไม่เกิน 30 นาที ผู้ค้าวางแผนการซื้อมาอย่างดี เพราะมาซื้อเป็นประจำและกำหนดลำดับการซื้อก่อนหลัง สินค้าแต่ละชนิดในตลาด ไม่ได้มีผู้ผลิตหรือผู้ค้าเพียงรายเดียว เช่น น้ำมะนาวบรรจุขวดที่เคยเห็นตามร้านส้มตำหรืออาหารตามสั่งมีผู้ผลิตหลายราย คุณภาพแตกต่างกัน ผู้ซื้อจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับสินค้า สินค้าประเภทผักก็เช่นกัน ต้องเลือกแผงที่ผักมีความสดใหม่ ร้านผักที่ซื้อกันประจำจึงมีหลายร้านและผู้ค้ามีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ค้าผักเหล่านี้ ในการจัดซื้อ ผู้ค้ากำหนดปริมาณการซื้อให้พอจำหน่ายในระยะเวลา 2 วัน การเข้าสังเกตการณ์จัดซื้อในตลาดคลองเตยสองรอบ ยืนยันว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจในภาคนอกทางการมีความสำคัญอย่างยิ่ง มาตรการคั่นทางทำให้แก่ประชาชน ไม่ได้กระทบเฉพาะผู้ค้าแผงลอยอาหาร แต่ยังกระทบต่อผู้ค้าวัตถุดิบในตลาดสดด้วย

ภาพที่ 1.8 ซอยอารีย์ (ขวา)

12) พื้นที่ซอยอารีย์ พหลโยธิน หลังเสร็จสิ้นการสังเกตการณ์ที่ตลาดคลองเตย ผู้วิจัยมาสำรวจการค้าอาหารข้างทางที่ซอยอารีย์ พหลโยธิน ผู้ค้าในซอยอารีย์ถูกพักการค้าไปราว 4 เดือน เนื่องจากกรุงเทพมหานครปรับทัศนียภาพของพื้นที่และบริเวณโดยรอบใหม่ เท่าที่สอบถามร้านค้าอาหารตามอาคาร ร้านขายยา และผู้พักอาศัยย่านนั้น พบว่ามีทัศนคติที่ดีมากต่อการมีการค้าอาหารข้างทาง และพึงพอใจมากขึ้นต่อการจัดการพื้นที่บริเวณนี้ใหม่ ทั้งยังเห็นได้ว่าการจัดระเบียบแผงลอยในพื้นที่นี้ได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วนไม่เฉพาะแต่สำนักงานเขต แม้การปรับปรุงด้านกายภาพทำให้เข้าถึงแหล่งอาหารได้ยากมากขึ้น

(3) การออกแบบเครื่องมือการวิจัย เครื่องมือวิจัยเป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ทั้งกลุ่มของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด ผู้บริโภค โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมและสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้มีการทดสอบผู้ค้าอาหารข้างทางและตรวจสอบความเหมาะสมของข้อคำถาม และระหว่างนี้มีการประชุมปรึกษาหารือของคณะวิจัยในวันอังคารของเดือนสิงหาคม – ตุลาคม 2562 เช่น เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2562 ทดสอบแบบสอบถามและสนทนากลุ่มที่ซอยจรัญสนิทวงศ์ 22 โดยมีอาสาสมัครเข้าร่วมทดสอบแบบสอบถามจำนวน 3 คน ภาพรวมของแบบสอบถามสามารถใช้เก็บข้อมูลได้ แต่มีบางส่วนที่น่ากลับไปทบทวนและปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมโดยคณะวิจัย และพัฒนาต่อเนื่องและดำเนินการส่งขออนุมัติจริยธรรมการวิจัยในคน เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2562

1.5.3 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ กลุ่มเป้าหมายของการศึกษาได้แก่ ผู้ค้าแผงลอยอาหาร ผู้ซื้อ และผู้ค้าในแหล่งวัดฤดูบิ เพื่อตอบคำถามสำคัญ 3 ประการคือ ความหมายของ “ความไม่เป็นทางการ” และ บทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” ต่อเศรษฐกิจของเมือง และศึกษาภาคปฏิบัติการของ “ความไม่เป็นทางการ” จากการค้าแผงลอยอาหารในกรุงเทพมหานคร และนโยบายที่ควรจะเป็นในการบริหารจัดการ ภายใต้ความเข้าใจ “ความไม่เป็นทางการ”

ในการทำความเข้าใจภาคปฏิบัติการของความไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยเลือกศึกษาการค้าอาหารข้างทางหรือแผงลอย เนื่องจากเป็นกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการที่มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องมากที่สุดกิจกรรมหนึ่ง การเลือกศึกษาเฉพาะผู้ค้าแผงลอยอาหารในกรุงเทพมหานคร เพราะเป็นพื้นที่ที่การค้าอาหารข้างทางมีความชัดเจนและหลากหลายที่สุด และเป็นพื้นที่ที่ความขัดแย้งสูง การเลือกกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ศึกษาก็เพื่อพิสูจน์ความสำคัญของการค้าข้างทางรวมถึงการทำความเข้าใจกับ “ความไม่เป็นทางการ” และ การจัดการกับ “ความไม่เป็นทางการ” ตามแนวทางที่ควรจะเป็น ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม อาหารเป็นสินค้าที่มีความสำคัญทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม และ ความมั่นคงทางอาหาร

การเลือกพื้นที่ศึกษา การเลือกพื้นที่ศึกษาอ้างอิงกับข้อเสนอของ McGee (1973) ที่เสนอว่าพื้นที่ที่มีการค้าข้างทางจำนวนมากเป็นแหล่งชุมชน การเลือกพื้นที่ศึกษาจึงใช้เกณฑ์

1. เป็นพื้นที่ที่มีหน่วยงานราชการ เอกชน และอยู่ใกล้เคียงกับระบบขนส่งมวลชน เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชน มีการกระจุกตัวของผู้ค้า
2. มีผู้ค้าแผงลอยอาหาร ซึ่งสถิติเดือนสิงหาคม 2561 ของกรุงเทพมหานครระบุว่าผู้ค้าใน 27 เขต มีจุดผ่อนผัน 232 จุด มีผู้ค้า 10,055 คน ส่วนจำนวนผู้ค้าอาหารไม่มีการระบุ แต่หากพิจารณาจากสัดส่วนของผู้ค้าอาหารที่เคยมีการศึกษาไว้ น่าจะมีผู้ค้าอาหารอย่างน้อยร้อยละ 50 ของผู้ค้าทั้งหมด จากการพิจารณาบริบทของเขต พบว่าเขตที่อยู่ในข่ายที่จะเป็นพื้นที่ศึกษา คือ เขตพระนคร บางรัก และบางกะปิ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งของหน่วยราชการ เอกชน และมีระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ และมีผู้ค้าที่ยังประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องมีการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ก่อนที่จะกำหนดพื้นที่ศึกษาที่ชัดเจน

การเลือกกลุ่มตัวอย่างและจำนวนตัวอย่าง

ผู้ค้า ใช้การสุ่มแบบบังเอิญ กำหนดตัวอย่างผู้ค้าเขตละ 50 ตัวอย่าง รวมเป็น 150 ตัวอย่าง

ผู้ซื้อ ประกอบด้วยผู้ซื้อที่ทำงานในหน่วยงานราชการ เอกชน กำหนดตัวอย่าง
เขตละ 100 ตัวอย่าง รวมเป็น 300 ตัวอย่าง ในจำนวนนี้คาดว่าจะมีผู้ซื้อที่เดินทางด้วยระบบขนส่ง
สาธารณะ

ผู้ขายในแหล่งวัตถุดิบ กำหนดไว้ขั้นต่ำเขตละ 50 ตัวอย่าง ดังตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 กลุ่มตัวอย่าง

เขต	ผู้ค้าแผงลอย	ผู้บริโภคน	แหล่งวัตถุดิบ (กำหนดตามการระบุ ของผู้ค้าแผงลอย)	รวม
บางรัก	50	100	50	200
บางกะปิ	50	100	50	200
พระนคร	50	100	50	200

การรวบรวมข้อมูลในกรณีศึกษา ผู้ค้าและผู้ซื้ออาจทำได้ในเวลาเดียวกัน แต่การ
รวบรวมข้อมูลผู้จัดหาวัตถุดิบ และแรงงานที่เกี่ยวข้อง จะทำได้หลังจากที่รวบรวมข้อมูลผู้ค้าแล้ว

ข้อมูลที่จัดเก็บ ประกอบด้วย

1. ข้อมูลผู้ค้า ประกอบด้วยคุณลักษณะของผู้ค้า ข้อมูลการประกอบอาชีพที่ทำให้
ให้เข้าใจการเชื่อมโยงกับอาชีพอื่น ๆ เช่น การจัดซื้อวัตถุดิบ การขนส่ง การจ้างแรงงาน
2. ผู้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านประชากร การ
ทำงาน รายได้ รวมทั้งบริบทการประกอบอาชีพที่ทำให้เข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างการค้าแผงลอย
และการจ้างงาน
3. ข้อมูลผู้ซื้อ ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านประชากร การทำงาน รายได้ การใช้
เวลา การซื้อสินค้า

พื้นที่ประกอบอาชีพของผู้ค้าปรากฏดังตารางที่ 1.2 ผู้ค้าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ
ในพื้นที่สาธารณะ ที่ประกอบอาชีพในพื้นที่เอกชนมีเป็นส่วนน้อย ยกเว้นในเขตบางกะปิ ที่สัดส่วนผู้ค้า
ในพื้นที่เอกชนสูงกว่าในเขตบางรักและเขตพระนครอย่างชัดเจน

ตารางที่ 1.2 พื้นที่การรวบรวมข้อมูลผู้ค้าในสามเขต

เขตบางรัก	
แขวงสีลม	
ถนนคอนแวนต์	21
ถนนศาลาแดง 1 และ 2	19

ซอยพิพัฒน์ 2	2
สี่ลมซอย 5 (ละลายทรัพย์)	4
ข้างสถานีรถไฟฟ้ามหานคร	2
แขวงบางรัก	
บางรักพลาซ่า	2
เขตบางกะปิ	
แขวงคลองจั่น	
ลาดพร้าว 25 ลาดพร้าว 101 แยก 6 ลาดพร้าว 146	11
มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต	4
พื้นที่ข้างตลาดกรีน	3
บริเวณพันธุ์ทิพย์พลาซ่า บางกะปิ	4
บริเวณแอปเปิ้ลแลนด์/ลำสาละ	4
แขวงหัวหมาก	
ซอยรามคำแหง 28 ถึง 65	24
เขตพระนคร	
แขวงตลาดยอด	
บางลำพู	10
หน้าสหกรณ์กรุงเทพ	1
แขวงวัดบวรนิเวศ	
ตรอกสาเก	2
ตรงข้ามวัดบวรนิเวศ	1
หน้าวัดสามพระยา	1
แขวงบ้านพานถม	
ถนนสามเสน	7
แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ	
ซอยบุญศิริ	4
บริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ	2
คลองหลอด	2

แพรง่นรา	2
แขวงพระบรมมหาราชวัง	
หลังพระแม่ธรณีบีบมวยผม	1
ท่าพระจันทร์	9
ท่าพระอาทิตย์	1
แขวงวังบูรพาภิรมย์	
บริเวณเมกาพลาซ่า	7

กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าที่จำหน่ายวัตถุดิบ ใช้การคัดเลือกสองระดับ ระดับแรกคือการคัดเลือกแหล่งวัตถุดิบหรือตลาด ใช้วิธีเลือกตลาดที่ผู้ค้าระบุมากที่สุด ในทั้งสามเขต จากนั้นกำหนดสัดส่วน เลือกตลาดที่ผู้ค้าระบุมากที่สุด แล้วกำหนดจำนวนตัวอย่างตามสัดส่วน ได้รายชื่อตลาด 18 แห่ง ส่วนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละตลาด ปรากฏดังตาราง 1.3

ตารางที่ 1.3 กลุ่มตัวอย่างตามแหล่งวัตถุดิบหรือตลาด

แหล่งวัตถุดิบ		จำนวน
1	ตลาดบางกะปิ	35
2	ตลาดคลองเตย	25
3	ตลาดศาลาน้ำร้อน	12
4	ตลาดเทเวศร์	11
5	ตลาดมหานาค	10
6	ตลาดสี่มุมเมือง	9
7	ตลาดวงเวียนใหญ่	6
8	ตลาดเสรี รามคำแหง 24	6
9	ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	5
10	ตลาดสะพานสอง	5
11	ตลาดพรานนก	5
12	ตรงข้ามตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	4
13	ตลาดเงินวิจิตร	4
14	ตลาดนวิรัตน์	3
15	ตลาดศรีย่าน	3

แหล่งวัตถุดิบ		จำนวน
16	ตลาดสวนพลู	3
17	ตลาดบางแค	2
18	ตลาดเช้าบางลำพู	2
รวม		150

ตารางที่ 1.4 วัตถุดิบที่ผู้ค้าอาหารทั้งสามเขตจัดซื้อ

จำนวนผู้ค้า	วัตถุดิบ	รายละเอียด
36	ผัก	กะเพรา โหระพา ใบกุยช่าย ชุนฉ่าย ผักกาดหอม ต้นหอมผักชี ผักบุ้งจีน ผักบุ้งไทย ผักหอม หัวไชเท้า พริก มะเขือเทศ มะนาว ผือก มัน กลัวย ฟักทอง หอมใหญ่ หอมแดงใหญ่ หอมแดงเล็ก มันฝรั่ง แครอท กระชาย ชิง พริกหบว กวักผักยาว ใบแมงลัก
20	ไก่	ไก่เนื้อ ไก่บ้าน ไก่สามสาย
19	หมู	เนื้อหมู และ ชิ้นส่วนต่างๆ เช่น สันนอก สันใน ตับ เลือด เครื่องใน เป็นต้น
13	เครื่องปรุง เครื่องเทศ	ซอสต่าง ๆ กระเทียม หอมแดง กะปิ พริกแห้ง พริกป่น กระเทียมเจียว
10	อาหารทะเล	ปลา กุ้ง ปลาหมึก
10	ผลไม้	ชมพู้ แดงทิเบต แก้วมังกร แดงโม ฝรั่ง มะนาว มะม่วง แอปเปิล มะม่วงสุก มะม่วงดิบ สับปะรด กลัวย
10	ไข่	ไข่ไก่สด ทั้งไข่ไก่ ไข่เป็ด
10	เส้นก๋วยเตี๋ยว	เส้นก๋วยเตี๋ยวทุกประเภท รวมเต้าหู้ ถั่วงอก
8	อาหารสดแปรรูป	ลูกชิ้นหมู ลูกชิ้นปลา ไส้กรอก แหนม ทอดมันและลูกชิ้นปลา กราย
5	อาหารแห้งแปรรูป	กุ้งแห้ง ปลา/ปลาหมึกแห้ง กุนเชียงหมู ไก่ ปลา
5	ข้าวสาร	ข้าวสาร ข้าวเหนียว
5	กะทิ	มะพร้าวขูดสำหรับคั้นกะทิ
3	ของหมักดอง	หน่อไม้ดอง หน่อไม้ ปูเค็ม หอยดอง กะปิ ปลาโอแห้ง กระเทียมดอง ปลาร้า ชิงดอง ผักกาดดอง หัวไชโป๊ะ

แบบสอบถามเสร็จสิ้นในเดือนสิงหาคม 2563 หลังจากนั้นผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเพิ่มเติม ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน 2563 และ เมษายน 2564

1.5.6 ประมวลผลข้อมูล

การประมวลผลข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่อประมวลภาพรวมของกลุ่มตัวอย่าง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรบางตัว เพื่อตอบคำถามการศึกษา

1.5.7 ข้อจำกัด

ข้อจำกัดสำคัญของการศึกษาครั้งนี้คือการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งระลอกแรกมีความชัดเจนตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2563 และมีระลอกที่สอง และสามตามมาในช่วงปลายปี 2563 และ ต้นปี 2564 ซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงข้อมูล

บทที่ 2

การทบทวนเอกสาร

องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) เริ่มศึกษาความไม่เป็นทางการ (Informality) ในกิจกรรมเศรษฐกิจในทศวรรษ 1970 ในโครงการส่งเสริมการมีงานทำและลดความยากจน โดยกำหนดเคนยาเป็นกรณีศึกษา ในรายงาน ‘Employment, income, and equality: A strategy for increasing productive employment in Kenya’ ปี ค.ศ. 1972 (2515) ในปีต่อมา ค.ศ. 1973 (2516) Keith Hart ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มใช้คำว่า Informal Sector เผยแพร่บทความ ‘Informal income opportunities and urban employment in Ghana’ ถือได้ว่าเป็นช่วงแรกของการศึกษานอกภาคทางการในเมือง (Urban Informal Sector) และเป็นต้นแบบของการศึกษากิจกรรมในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ แรงงานนอกภาคทางการในยุคต่อมา ข้อสรุปสำคัญจากการศึกษาขององค์การแรงงานระหว่างประเทศในช่วงนั้นก็คือ เศรษฐกิจนอกภาคทางการเชื่อมโยงกับความยากจน มีผลิตภาพต่ำ และมีบทบาทน้อยมากต่อการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของการศึกษา “ภาคที่ไม่เป็นทางการ” นี้ ส่วนหนึ่งมาจากความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างความสัมพันธ์ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศฝั่งตะวันตกและตะวันออก และระหว่างซีกโลกเหนือและใต้ และที่สำคัญคือความเชื่อที่ว่าเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการนี้จะค่อยๆ ลดความสำคัญลง หลังทศวรรษ 1990 อิทธิพลของ โลกาภิวัตน์ เทคโนโลยี และการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการศึกษาของสำนักคิดต่างๆ ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อความเชื่อที่ว่าเศรษฐกิจนอกภาคทางการจะลดความสำคัญลง รวมไปถึงการหันกลับมาศึกษา “ความไม่เป็นทางการ” ในลักษณะที่เป็นหน่วยหรือเป็นภาพรวม การตั้งคำถามกับวิธีคิดแบบชั่วคราวข้ามที่จำแนกเศรษฐกิจออกเป็นสองระบบ คือ ภาคทางการและนอกภาคทางการ และเป็นที่มาของความพยายามในการศึกษาวิเคราะห์ “ความไม่เป็นทางการ” อย่างจริงจัง (McFarlane, 2012, Marx and Kelling, 2018; Banks, Lambard & Mitlin, 2019)

การทบทวนเอกสารจะเริ่มต้นจากการแนวคิดที่เป็นฐานในการจำแนกระบบเศรษฐกิจออกเป็น “ภาค” หรือ Sector ก่อนที่จะนำเสนอแนวคิดที่อธิบายเศรษฐกิจนอกภาคทางการซึ่งมีฐานจากการจำแนกชั่วคราวข้าม (Binary) และความเหนือกว่าของ “ความเป็นทางการ (Formal)” ซึ่งสะท้อนคุณลักษณะของระบบที่เป็นทางการในประเทศตะวันตก และมีอิทธิพลต่อการศึกษาศรษฐกิจนอกภาคทางการตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 จนถึงปัจจุบัน ก่อนที่จะนำเสนอแนวคิดที่ตั้งคำถามต่อการลดความสำคัญของเศรษฐกิจนอกภาคทางการและแนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ การทบทวนเอกสารให้ความสำคัญกับประเด็น “ความไม่เป็นทางการ” ตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ทฤษฎีและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาความไม่เป็นทางการ

2. ประเภทและมิติของความไม่เป็นทางการ
3. ข้อถกเถียงบางประการต่อการศึกษาความไม่เป็นทางการ
4. แนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ
5. การบริหารจัดการเมืองในความไม่เป็นทางการ
6. อาหารนอกภาคทางการในห่วงโซ่อุปทานอาหาร

2.1 ทฤษฎีและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาความไม่เป็นทางการ

หากประมวลแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาเศรษฐกิจนอกทางการและความไม่เป็นทางการ ในประเทศกำลังพัฒนา ก็พบว่าการศึกษาเศรษฐกิจนอกทางการได้รับอิทธิพลจากแนวคิดจำนวนหนึ่ง ดังนี้ (Yusuff, 2011, pp. 626-629)

(1) การทำให้ทันสมัย (Modernization) ซึ่งมีฐานคิดจากแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามลำดับขั้น ที่เสนอขึ้นโดย Walt Whitman Rostow ในปี 1960 (2503) ซึ่งพิจารณาสภาพโดยรวมของประเทศใน “โลกที่สาม” ที่มีลักษณะด้อยพัฒนา เมื่อเทียบกับประเทศทางตะวันตก ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยพิจารณาภาคนอกทางการเป็นหน่วยการผลิตดั้งเดิมซึ่งอยู่นอกระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ผู้ประกอบอาชีพขาดโอกาสทางการศึกษาและพัฒนาทักษะเพื่อการประกอบการ แต่ทฤษฎีนี้ ถูกโต้แย้งโดยคณะวิจัยขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ และ Keith Hart

จุดอ่อนของทฤษฎีนี้คือ การมองว่าเศรษฐกิจนอกภาคทางการไม่ได้มีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ไม่ได้เห็นความสำคัญว่าเป็นแหล่งบ่มเพาะผู้ประกอบการ แต่เป็นปัญหาหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนามากกว่า

(2) การพึ่งพิง (Dependency) มาจาก การศึกษาของ Hart ที่ประเทศกานา ซึ่งสะท้อนความสลับซับซ้อนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาคนอกทางการ และธรรมชาติของเศรษฐกิจภาคนี้ที่ขาดความเป็นระเบียบและไม่มีกฎเกณฑ์การจัดการ ทฤษฎีนี้ กำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้ประเทศในภูมิภาคลาตินอเมริกาและแอฟริกาซึ่งตกอยู่ภายใต้ความยากจน เป็นอาณานิคมชายขอบ ผลที่ตามมาคือ ทำให้การศึกษาเศรษฐกิจภาคนอกทางการในสามทศวรรษแรก ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะด้านต่างๆของเศรษฐกิจภาคนี้ เช่น คุณลักษณะของผู้ประกอบการ (แรงงานนอกภาคทางการ) ความง่ายหรือสะดวกในการจัดตั้ง เพราะใช้เงินทุนน้อย มีเทคโนโลยีการผลิตต่ำ กำไรก็น้อยด้วย ใช้แรงงานครัวเรือนที่ไม่ได้รับค่าจ้าง ประสิทธิภาพและความสามารถในการแข่งขันต่ำ นอกจากนี้ประเด็นที่ถูกวิจารณ์มาตลอดคือ การหลีกเลี่ยงภาษี ไม่มีการควบคุมด้วยมาตรการทางกฎหมายและยังใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะด้วย จึงไม่นำไปสู่การสะสมทุน และเป็นเพียงการใช้โอกาสและความยืดหยุ่นในการประกอบการหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามกฎที่ใช้กำกับเศรษฐกิจในภาคที่เป็นทางการ เป็นการโยกย้ายกิจกรรมเศรษฐกิจแบบยังชีพจากภาคชนบทมาสู่ภาคเมืองเท่านั้น

จุดอ่อนของทฤษฎีนี้ก็คือ การมองไม่เห็นว่ เศรษฐกิจภาคนี้มีใช้เป็นเพียงกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอด แต่มีศักยภาพมากกว่านั้น

(3) แนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) ทฤษฎีนี้สนับสนุนนโยบายการถ่ายโอนบทบาทและผ่อนปรนมาตรการของภาครัฐให้เอื้อต่อการดำเนินการของภาคธุรกิจเอกชน เพื่อส่งเสริมตลาดเสรี (Free Market) จึงสนับสนุนผลักดันให้กิจกรรมในภาคที่ไม่เป็นทางการเติบโต

ผู้สนับสนุนคนสำคัญของแนวคิดนี้คือ Hernando de Soto ซึ่งเสนอว่า トラบดที่การเข้าสู่ระบบทำให้เกิดต้นทุนอันเกิดจากความเป็นระบบราชการ การขาดสิทธิในทรัพย์สิน ความยากลำบากในการเข้าถึงทรัพยากร เช่น แหล่งทุน ความรู้ และ เทคโนโลยี กิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการจะดำรงอยู่ต่อไปเศรษฐกิจภาคนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการสะสมทุน ลดต้นทุน และมีบทบาทต่อการเสริมสร้างประชาธิปไตย และมีศักยภาพเข้ามาแทนที่เศรษฐกิจในภาคที่เป็นทางการด้วย และมีศักยภาพสร้างให้เกิดการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งมีใช้ระหว่างนายทุนแรงงาน แต่เป็นการต่อสู้เพื่อสนับสนุนความคิดริเริ่มและการประกอบการของประชาชน

ผู้ประกอบการอาชีพที่เป็นคนเล็กคนน้อยเหล่านี้ ไม่ใช่แรงงานยากจนที่ต้องการโค่นล้มระบบทุนนิยมที่เอาเปรียบ แต่เป็นกลุ่มผู้ประกอบการขนาดเล็กที่มีสินทรัพย์พอสมควรทีเดียว และต้องการทำลายระบบราชการที่ปิดกั้นการเจริญเติบโตเป็นนายทุน คนเหล่านี้พร้อมที่จะสถาปนาธุรกิจขนาดจิ๋ว พร้อมทั้งกำหนดกฎเกณฑ์ในการกำกับดูแลด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามด้วยสถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ และ มาตรการปรับโครงสร้าง (Structural adjustment program) ในหลายประเทศทำให้เกิดภาวะว่างงาน และการลดบทบาทของรัฐในการจัดสวัสดิการ ส่งผลให้กิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการกลายเป็นกิจกรรมเพื่อความอยู่รอด ไม่ใช่เพื่อการสะสมทุนดังที่เคยเป็น อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขที่จำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจนอกภาคทางการ อาจไม่ใช่คุณลักษณะของระบบเศรษฐกิจในประเทศนั้นๆ แต่เป็นคุณลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ เช่น การมีผู้ประกอบการขนาดเล็กจำนวนมาก แรงงานชายขอบ เช่น ผู้หญิง เยาวชน หรือ กลุ่มชาติพันธุ์ และ เครือข่ายทางสังคมที่สามารถสร้างประโยชน์ได้ ไม่ใช่เพราะวิกฤตเศรษฐกิจเท่านั้น

(4) โครงสร้างนิยม (Structuralism) ข้อเสนอของกลุ่มโครงสร้างนิยมคือ การก่อเกิดของกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการไม่ได้เป็นผลจากการมีแรงงานส่วนเกิน หรือ จากการควบคุมที่มากเกินไปของรัฐ แต่ในความเป็นจริง เศรษฐกิจภาคนี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากแรงงาน หรือ ทำให้เกิดภาวะ “ไม่เป็นทางการ” โดยฝ่ายทุนตามหลักคิดการสะสมทุนชายขอบ (Peripheral capitalist accumulation) ซึ่งในภายหลังกลายเป็นการกดขี่แรงงาน ดังนั้นหน้าที่หลักของเศรษฐกิจภาคนี้คือการสนับสนุนโครงสร้างทุนนิยม

Yusuff ยังเสนอว่า การสะสมทุนจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อผู้ประกอบการมีทุนและทักษะที่สนับสนุน ซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการเข้าถึงและส่งผ่านข้อมูลข่าวสารด้วย ทุน

ทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการสร้างความร่วมมือ บรรทัดฐานร่วม รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์นอกระบบที่เป็นทางการ ซึ่งอาจมีประสิทธิภาพมากกว่ากฎระเบียบที่เป็นทางการของรัฐ

แนวคิดทุนทางสังคมมีบทบาทมากขึ้นต่อการอธิบายพลวัตในเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนา กิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในประเทศกำลังพัฒนาเป็นผลผลิตของพลังทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และ ประวัติศาสตร์ ดังที่เรียกกันว่า ‘order without law’ หรือ ‘การสร้างระเบียบแบบแผนโดยปราศจากกฎหมาย’ Ellickson (1991 อ้างใน Yusuff, 2011, p.632)

ในอีกด้านหนึ่ง Martha Chen เสนอทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาเศรษฐกิจนอกทางการไว้ดังนี้ (Chen, 2012; 2016a; 2016b)

1. สำนักทวิลักษณ์ (Dualist School) เป็นสำนักแรก ๆ ที่ให้คำอธิบายเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการ โดยเสนอว่าเป็นกิจกรรมชายขอบ เกิดจากการที่แรงงานไม่สามารถเข้าสู่ระบบการจ้างงานในภาคที่เป็นทางการได้ เพราะความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการเพิ่มของประชากร ความไม่สอดคล้องระหว่างทักษะของแรงงานและความต้องการของตลาดงาน กิจกรรมในเศรษฐกิจภาคนี้จึงเป็นกิจกรรมเพื่อความอยู่รอด เศรษฐกิจภาคนี้เป็นเพียงเศรษฐกิจ “ชั่วคราว” ในระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจทุนนิยมเต็มขั้นเท่านั้น ผู้สนับสนุนสำนักนี้ได้แก่กลุ่มนักวิชาการที่มีบทบาทในการศึกษาประเด็นความยากจนและการมีงานทำในช่วงทศวรรษที่ 1970 รวมทั้ง Keith Hart ผู้สถาปนาคำว่า “Informal Sector”

2. สำนักโครงสร้าง (Structuralist School) เสนอว่าเศรษฐกิจภาคที่ไม่เป็นทางการเป็นรองเศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการ ทำหน้าที่สนับสนุนเศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการด้วยการช่วยลดต้นทุนด้านสินค้าและแรงงาน ทำให้เศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการมีความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น เศรษฐกิจระบบนี้ยังช่วยลดความเหลื่อมล้ำด้วย ทุนนิยมจึงเป็นแรงสนับสนุนการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ในขณะเดียวกันก็ลดโอกาสการรวมตัวของแรงงาน และการกำกับของรัฐทั้งในด้านกฎเกณฑ์ และภาษี ผู้สนับสนุนสำคัญของสำนักนี้คือนักวิชาการในสายมาร์กซิสต์ เช่น Portes (1989)

3. สำนักกฎหมาย (Legalist School) เสนอว่าผู้ประกอบการอาชีพอิสระในเศรษฐกิจภาคนี้พอใจที่จะเป็นพนักงาน “นอกระบบ” เนื่องจากขั้นตอนการเข้าสู่ระบบหรือความเป็นทางการสิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่าย ความซับซ้อนของกระบวนการทางกฎหมาย ผู้ประกอบการอาชีพจึงหันมาสร้างกฎเกณฑ์หรือใช้กฎเกณฑ์ของตนเอง ผู้เสนอแนวคิดนี้คือ Hernando de Soto (1989)

4. สำนักสมัครใจ (Voluntarist School) เสนอว่าการเลือกประกอบอาชีพอิสระเป็นการเลือกโดยสมัครใจ เนื่องจากต้องการความยืดหยุ่นในการจัดการ และผู้ประกอบการอาชีพประสงค์

หลีกเลี่ยงกฎระเบียบและไม่ต้องการเสียภาษี เนื่องจากได้ชั่งน้ำหนักข้อได้เปรียบและข้อเสียเปรียบแล้ว ไม่ใช่เพราะความยุ่งยากในขั้นตอนการเข้าสู่การค้ากับของรัฐ

Nirathron and Gisele Yasmeen ได้เสนอสำนักคิดการผนวกรวม (Inclusionist School) ซึ่งระบุว่าเศรษฐกิจนอกภาคทางการเป็นผลจากนโยบายที่ไม่เป็นมิตรกับคนยากจนในเมือง จากนโยบายและมาตรการของการบริหารจัดการเมืองที่ได้รับอิทธิพลของเสรีนิยมใหม่ ส่งผลให้คนยากจนถูกเปียดขับออกจากเมือง แนวคิดนี้เสนอให้มีการขับเคลื่อนทางสังคมที่อาศัยการเจรจาต่อรอง เพื่อตอบโต้ต่อแนวทางปฏิบัติของรัฐบาลท้องถิ่นหรือส่วนการปกครองท้องถิ่น (Nirathron & Yasmeen, 2019)

2.2 ประเภทและมิติของความไม่เป็นทางการ

จากแนวคิดข้างต้น ประเด็นและมิติความไม่เป็นทางการสรุปได้ตามตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ประเด็นและมิติความไม่เป็นทางการ

ประเด็น	มิติของความไม่เป็นทางการ	ผู้เสนอ
ความเป็นทางการและไม่เป็นทางการมีลักษณะเป็นทวิลักษณ์และดำรงอยู่ร่วมกัน	(1) ความไม่เป็นทางการมีคุณค่าไม่เท่ากับความเป็นทางการ (2) ความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นในมิติต่างๆ เช่น มิติพื้นที่ (ที่อยู่อาศัย)และการทำงาน (แรงงาน) (3) การทำให้เป็นทางการเกิดขึ้นได้ด้วยโครงสร้างและกระบวนการทางการเมือง เพื่อสนับสนุนการใช้อำนาจอรัฐ ที่ทั้งกำกับและควบคุมเพื่อจัดการความไม่เป็นทางการ (4) ควรศึกษาเชิงบูรณาการ โดยทำความเข้าใจความไม่เป็นทางการ เพื่อให้เกิดการวางแผนและสร้างมิตรร่วมกันในพื้นที่ของเมือง	McFarlane and Waibel (2012); Lutzoni (2016) ได้รับอิทธิพลความคิดจาก ILO (1972a) และ Hart (1973) ซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้ศึกษาภาคนอกทางการเพื่อทำให้สังคมเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ตามที่ Singer (1970) สนับสนุนทฤษฎีการพึ่งพิง
ความไม่เป็นทางการเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและต้องทำให้กลายเป็นทางการ	(1) การสนับสนุนเส้นแบ่งระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการในวาทกรรมการพัฒนา โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนผ่านเป็นทางการจะเกิดขึ้นเพราะเทคโนโลยีและการพัฒนาเป็นเมือง การสร้างความเป็นทางการ ทำได้หลายทาง เช่น สร้างงานอาชีพและพัฒนาความเป็น	Kanbur (2009; 2011); Guha-Khasnabis, Kanbur and Ostrom (2006); Ghani and Kanbur (2012); Sinha and Kanbur (2012)

ประเด็น	มิติของความไม่เป็นทางการ	ผู้เสนอ
	ผู้ประกอบการ การบังคับใช้กฎหมาย และการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ (2) การทำให้เป็นทางการโดยตัวแสดงที่หลากหลาย เช่น กฎเกณฑ์ทางกฎหมาย การเงิน และอื่น ๆ ทั้งระบบเศรษฐกิจไม่ได้แบ่งแยกภาคส่วนใด แต่ทั้งระดับประเทศและระหว่างประเทศต่างเชื่อมโยงถึงกัน (3) ความไม่เป็นทางการเป็นภาพสะท้อนของความยากจน งานที่มีความเสี่ยง ผลผลิตภาพ และคุณภาพต่ำ ไม่มีการลงทะเบียนจึงมีสถานะที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย	
ความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นในเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ทำให้เกิดอุปสรรคและไม่เป็นไปตามกลไกตลาด	ความไม่เป็นทางการทำให้ประเทศกำลังพัฒนาเผชิญปัญหาสามด้าน (1) ไม่สามารถเก็บภาษีได้ ทั้งที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจจำนวนมาก (2) การคอร์รัปชันที่สูงขึ้นโดยภาครัฐ (3) การแทรกแซงโดยภาครัฐทำให้กลไกตลาดเสรีไม่สามารถทำงานได้	AlSayyad (2016) จริงแล้วเป็นความย้อนแย้งที่ไม่สามารถจัดการความไม่เป็นทางการเหล่านี้ ทั้งที่มีอำนาจรัฐ กฎหมาย นโยบายเป็นกลไกหลัก
ความไม่เป็นทางการแสดงถึงความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของพัฒนาเมือง (1)	ความไม่เป็นทางการแสดงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในตัวแสดง หน่วยการผลิต หรือวัตถุต่าง ๆ การให้ความสำคัญต่อความเป็นทางการเป็นการสนับสนุนอำนาจรัฐต่อการบริหารจัดการเมือง ขณะที่ความไม่เป็นทางการแบ่งออกได้สามมิติย่อย คือ (1) สภาวะที่ชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของผู้คน (2) กฎหมายที่ใช้แก้ปัญหาและให้ดำรงอยู่ร่วมกัน (3) วิถีปฏิบัติที่เกิดขึ้นทุกวันในพื้นที่สาธารณะ มีปฏิสัมพันธ์ของผู้คน	Marx and Kelling (2018) เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการแบ่งโลกออกเป็นสองส่วนระหว่างตะวันตกและไม่ใช่อะเมริกา

ประเด็น	มิติของความไม่เป็นทางการ	ผู้เสนอ
ความไม่เป็นทางการแสดงถึงความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของพัฒนาเมือง (2)	(1) เป็นกลวิธีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในการพัฒนาให้องค์ประกอบต่าง ๆ ภายในเมืองเป็นทางการ (2) เป็นกลวิธีการวางแผนเมืองและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่แบ่งระหว่างทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อทำความเข้าใจเมืองร่วมสมัย (บ่อยครั้งใช้วัฒนธรรมเป็นกลไก) (3) เป็นกลวิธีที่ทำให้กลไกไม่เป็นทางการภายในเมืองได้รับประโยชน์ต่อทุกฝ่าย และแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างความไม่เป็นทางการกับความเหลื่อมล้ำ	d'Alençon, et al. (2018)
ความไม่เป็นทางการของการจัดสรรทรัพยากรและอำนาจภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	การยอมรับการแบ่งระหว่างทางการและไม่เป็นทางการ แสดงถึงความสัมพันธ์ของตัวแสดงทั้งปฏิบัติการ ความขัดแย้ง และเจรจาต่อรอง (1) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคม ภายใต้การบริการสาธารณะ ตลาดแรงงาน และการบริหารจัดการเมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของภาคทางการและไม่เป็นทางการ (2) ความหลากหลายของตัวแสดง ตั้งอยู่บนโครงสร้างทางสังคมและการเมืองที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยเฉพาะภาคนอกทางการ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มีรายได้น้อย (3) กลวิธีของตัวแสดงที่หลากหลาย จะมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะและแพ้ โดยเฉพาะในโลกใต้เกิดกลุ่มผู้มีอิทธิพลที่เกื้อหนุนอภิสิทธิ์ที่เป็นคู่ตรงข้ามกับกลุ่มคนที่รายได้น้อย ซึ่งกลุ่มนี้ขาดอำนาจต่อรองและถูกจัดการโดยอำนาจรัฐ	Banks, et al. (2019) โดยอาศัย Critical Approach สำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดง หมายความว่าจำเป็นต้องแบ่งแยกระหว่างภาคทางการและไม่เป็นทางการ โดยถือเป็นการย้ำว่าอำนาจไม่เท่าเทียมและมีผู้คนส่วนใหญ่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม
ความไม่เป็นทางการของ	แสดงให้เห็นว่าความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และเชื่อว่าเกิดขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาระหว่างประเทศ และการ	Varley (2013) เห็นได้ว่าคล้ายกับที่ Singer (1960) เคยเสนอไว้ เพราะท้ายที่สุด

ประเด็น	มิติของความไม่เป็นทางการ	ผู้เสนอ
เมืองแบบหลัง อาณานิคม	วางแผนเมือง โดยเน้นที่สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่าง ๆ โดยเฉพาะโลกใต้คือประเทศที่หลุดพ้นจากอาณานิคม กลายเป็นเมืองแห่งที่มีความสร้างสรรค์และบางแห่งยกระดับเป็นมหานครโลก แต่จะมีหลายแห่งที่เกิดชุมชนแออัด (Slum) ตามมา	ก็ยอมรับความจนที่เกิดขึ้นภายในเมือง และเกิดกลุ่มคนชายขอบที่ไม่แตกต่างอาณานิคมแบบเดิม
ความไม่เป็น ทางการใน อาหารนอกภาค ทางการ	ความไม่เป็นทางการในอาหารนอกภาคทางการเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารจัดการ (Governance) ทั้งความสัมพันธ์กับสถาบันการเมือง กฎหมาย มาตรการจัดการ นโยบายสาธารณะ การเก็บภาษี นโยบายตามกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมของเมือง โดยปัจจัยเหล่านี้สามารถนำไปสู่ความเป็นทางการได้ แต่ก็หมายความว่าอำนาจรัฐเข้ามาจัดการในเรื่องนี้ ครอบคลุมถึงโครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรต่าง ๆ ภายในเมือง	Young and Crush (2019); Suhartini and Jones (2019) ทำให้เห็นความเป็นทางการและไม่เป็นทางการแยกไม่ออกในห่วงโซ่อุปทานอาหาร และภายในกระบวนการผลิตจนถึงผู้บริโภคเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบท

2.3 ข้อถกเถียงบางประการต่อการศึกษาความไม่เป็นทางการ

ข้อถกเถียงต่อ “ความไม่เป็นทางการ” ในเมือง รวมถึงประเด็นของการค้าอาหารข้างทาง มีหลายประเด็น

ประเด็นแรก คือ ‘ความไม่เป็นทางการ (Informality)’ ซึ่งครอบคลุมประเด็นและปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ การจ้างงาน การทำงาน และเชื่อมโยงถึงแรงงานนั้น โดยแท้จริงแล้วเป็นสถานะตามธรรมชาติ แต่ถูกพิจารณาว่าขาดรูปแบบที่ชัดเจนและไม่มีแบบแผน ไม่สอดคล้องกับทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization Theory) เป็นที่มาของภารกิจการพัฒนาตามโครงการความช่วยเหลือเฉพาะทางวิชาการขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ และองค์การชำนาญการพิเศษในสหประชาชาติ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจทวิลักษณ์ของประเทศในซีกโลกใต้ให้เป็นไปตามคุณลักษณะของประเทศในซีกโลกเหนือ ภารกิจนี้ทำให้เกิดการจัดแบ่งความสัมพันธ์จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หน่วยการผลิต ออกเป็นสองภาค คือ ภาคทางการ (Formal Sector) และภาคนอกทางการ (Informal Sector) ทั้งที่ประเทศกำลังพัฒนามีสัดส่วนของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ในภาคนอกทางการ การกำหนดลักษณะนี้ทำให้เกิดการจัดระเบียบ ไม่เฉพาะการบังคับใช้

กฎหมายและนโยบาย แต่ครอบคลุมถึงการวางผังเมืองและการพัฒนาเมือง กล่าวได้ว่าการหันกลับมาศึกษาความไม่เป็นทางการ ‘ต่อสู้’ ระหว่างเมืองกับชนบท ความดั้งเดิมกับความสมัยใหม่หรือทันสมัย และการ ‘พัฒนา’ กับ ‘กำลังพัฒนา’ (ILO, 1972b; 1984; Hart, 1985; Mabogunje, 1990; Senghaas-Knobloch, 1977; Singer, 1970; 1972)

ประเด็นที่สอง ความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นจากการขยายตัวของความเป็นเมือง เศรษฐกิจนอกภาคทางการขยายตัวขึ้นตามการขยายตัวของเมือง เพราะเมื่อเทียบกันแล้วเศรษฐกิจในภาคที่เป็นทางการไม่สามารถสร้างงานได้เท่ากับเศรษฐกิจนอกภาคทางการ เมื่อเป็นเช่นนี้ การทำให้เป็นทางการ (Formalization) ดังที่เป็นข้อเสนอจากหลายหน่วยงานอาจไม่ใช่คำตอบ แต่ประเด็นกลับอยู่ที่ว่าจะสร้างผลผลิตภาพให้แรงงานกลุ่มนี้ได้อย่างไร ท่าทีของรัฐต่อเศรษฐกิจนอกภาคทางการควรมุ่งไปที่สี่ประเด็นคือ Integration, Intervention, Institution และ Entrepreneurship ซึ่งหมายถึงการบูรณาการเศรษฐกิจนอกภาคทางการเข้ากับการวางแผนเมือง งบประมาณ การแทรกแซงเพื่อให้ผู้ประกอบการเข้าถึงบริการพื้นฐาน และการคุ้มครองทางสังคม การสนับสนุนให้เข้าถึงแหล่งเงินทุน การจดทะเบียน สิทธิในทรัพย์สิน และการสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการ

ประเด็นที่สาม ‘การศึกษาความไม่เป็นทางการไม่ได้จำกัดเฉพาะอาณาบริเวณสังคมวิทยา แม้การทำความเข้าใจประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคม สถาบันทางสังคม ระเบียบทางสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคม ความไม่เป็นทางการซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งในการศึกษาเมือง (Urban Studies) ในความเป็นจริง เป็นเรื่องใกล้ตัวในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาครอบครัว อาชญากรรม การบริหาร การค้าขาย และการไม่เลือกปฏิบัติ รวมไปถึง การพัฒนาแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งเป็นกระบวนการของการทำให้ความไม่เป็นทางการเป็นทางการ แพลตฟอร์มเป็นแหล่งรวมผู้คนและเพิ่มมากขึ้นเป็นเครือข่ายทางสังคม (Misztal, 2000; 2015)

การศึกษาความไม่เป็นทางการของเมืองปรากฏตั้งแต่ทศวรรษ 1950 การศึกษานี้เน้นที่การปรับปรุงที่อยู่อาศัยและตลาดแรงงาน โครงสร้างพื้นฐาน และบริการสังคม ส่วนการศึกษาเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเมือง (Urban Informal Sector) ต้องการองค์ความรู้ในศาสตร์หรือแขนงวิชาหลากหลาย องค์การแรงงานระหว่างประเทศเอง เริ่มต้นพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างภาคนอกภาคทางการและเทคโนโลยี เพื่อขับเคลื่อนภารกิจด้านการมีงานทำ พร้อมกับการพัฒนาทักษะและสร้างงานอาชีพ แต่ก็พิจารณาไปถึงความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง อันเป็นสาเหตุสำคัญของความล่าช้าของการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา ส่งผลให้การศึกษาเมืองขาดความเข้าใจต่อมิติที่สลับซับซ้อนของมนุษย์และสังคม (Sethuraman, 1976; ILO, 1980; 1984; Weeks, 1975; Roy, 2005; Romijn, 1993; ILO, 1995; 1996; National Economic and Social Development Board, 1988) ส่วนการศึกษาที่ครอบคลุมถึงองค์ความรู้ภูมิศาสตร์เริ่มมีความชัดเจนหลังปี 2010

ประเด็นที่สี่ ความไม่เป็นทางการเชื่อมโยงกับนโยบายสาธารณะและการจัดการ ในทางนโยบายสาธารณะ สภาวะความไม่เป็นทางการมักถูกมองว่าเป็นชั่วตรงข้ามกับความเป็นทางการ กระแสการพัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับภาวะสมัยใหม่ ส่งผลให้ปรากฏการณ์หรือสิ่งที่มีคุณลักษณะไม่สอดคล้องกับความเป็นทางการถูกตั้งคำถาม และเบียดขับมาโดยต่อเนื่อง และหลายกรณีถูกทำให้เป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกกฎหมาย การขับไล่หรือไล่อื้อลวนเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างผู้กำหนดนโยบายและผู้ค้าข้างทาง ภายใต้กฎเกณฑ์ความเป็นทางการ

ประเด็นที่ห้า ความเชื่อมโยงระหว่างความไม่เป็นทางการและความเป็นทางการ เดิมทีการศึกษาความไม่เป็นทางการ ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภาคทางการและภาคนอกทางการ ดังที่ปรากฏในงานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (1972a) Hart (1973; 1985) Chen (2005; 2012; 2016a; 2016b) ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ถูกครอบงำตามทฤษฎีการพึ่งพิง (Dependency Theory) ของเศรษฐศาสตร์การพัฒนา (Singer, 1970) ซึ่งแบ่งโลกออกเป็นสองส่วน คือประเทศโลกที่หนึ่งและโลกที่สามตามระดับของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมทางการเมือง การแบ่งลักษณะนี้มีผลอย่างยิ่งต่อธรรมชาติของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศ “โลกที่สาม” โดยเฉพาะการจัดแบ่งความสัมพันธ์การจ้างงานและทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจเหล่านี้กลายเป็นภาคนอกทางการ (Informal Sector) มาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมากลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจนอกภาคทางการ เสนอวิธีคิดและการพิจารณาความไม่เป็นทางการที่แตกต่างไปจากเดิม จากบทความ ‘Informal employment in the global south: Globalization, production relations, and precarity’ ที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าการที่ประเทศซีกโลกใต้เน้นการศึกษาภาคนอกทางการและกลุ่มแรงงานพิเศษ เพราะเชื่อตามระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและมีสัดส่วนแรงงานเปราะบางเป็นจำนวนมาก ขณะที่ประเทศซีกโลกเหนือไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักต่อการศึกษาภาคนอกทางการ แต่ให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการจ้างงาน อันมีผลกระทบต่องานและชีวิตที่มีความเสี่ยงในกระแสรื่นเริงใหม่ (Rogan, et al., 2017)

ความตระหนักในวิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามซึ่งถูกครอบงำข้างต้นทำให้เกิดการสร้างทางเลือกใหม่สำหรับการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งมากขึ้น การศึกษาความไม่เป็นทางการไม่สามารถแยกออกจากการศึกษาเมือง (Urban Studies) และไม่จำกัดเฉพาะการแบ่งความสัมพันธ์ตามกฎหมาย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของตัวแสดง และการจ้างงานที่มีหรือไม่มีนายจ้าง นักวิชาการเริ่มตั้งคำถามวิจัยโดยใช้ญาณวิทยา (Epistemology) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ความไม่เป็นทางการบนฐานข้อเท็จจริงและชุดองค์ความรู้ที่มีมากกว่าสภาวะความเป็นหนึ่งเดียว โดยไม่ปฏิเสธการศึกษาความไม่เป็นทางการตามแนวทางดั้งเดิม (Farias, 2010; 2017; Tafti, 2019)

ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ การศึกษาเมืองได้บรรจุ ‘ความไม่เป็นทางการ’ เป็นส่วนหนึ่งของอาณาบริเวณศึกษา (Area Studies) ทำให้เกิดการพัฒนาทฤษฎี วิธีวิทยา และแนวทางที่ใช้ใน

การศึกษา ที่ต้องใช้องค์ความรู้หลากหลายศาสตร์ เช่น สังคมวิทยา ภูมิศาสตร์มนุษย์ มานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ การวางแผนเมือง และการศึกษาเมือง ส่งผลให้การศึกษาความไม่เป็นทางการที่เกี่ยวข้องกับเมืองและการค้าอาหารข้างทางต้องอาศัยทฤษฎีเมือง (Urban Theory) เข้ามาอธิบายด้วย นับเป็นการก้าวข้ามพรมแดนความรู้ จากเดิมที่เน้นองค์ความรู้ทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และรัฐศาสตร์มาใช้ศึกษา เพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์และพัฒนาแนวทางใหม่สำหรับสร้างทางเลือกหรือข้อเสนอเชิงนโยบาย

ประเด็นที่หก หากขยับการมองความไม่เป็นทางการจากการศึกษาเรื่องเมือง และที่อยู่อาศัย เราอาจปรับมุมมองการพิจารณา ‘ความไม่เป็นทางการ’ ได้ d’Alencon, et al (2018) เสนอว่า เราอาจพิจารณา ‘ความไม่เป็นทางการ’ ได้ ทั้งในฐานะแนวคิด ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในฐานะกลยุทธ์ ซึ่งถูกรองรับด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และ ในฐานะกระบวนการซึ่งปรากฏในวิถีชีวิต ความไม่เป็นทางการมีลักษณะเป็นจุดเชื่อมต่อ (Continuum) มากกว่าที่จะเป็นสภาวะ และไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดจากความล้มเหลวของรัฐในการบริหารจัดการหรือควบคุม แต่อาจเกิดจากการควบคุมที่เข้มแข็ง หรือ เกิดจากการที่รัฐไม่ได้ควบคุมเลยก็ได้

ในความเป็นกระบวนการและจุดเชื่อมต่อ ความไม่เป็นทางการจึงประกอบด้วย ปฏิบัติการ (Practices) ทางเศรษฐกิจและการเมืองในชีวิตประจำวัน และไม่ได้อยู่ในขอบเขตของวิถีคิดที่เป็นทางการที่มีความเป็นเป็นช่วงชั้น แต่มีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ (Resilience) และไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการอยู่รอด หรือ เชื่อมโยงกับความยากจนเท่านั้น และยังมีนัยของกระบวนการต่อรองเพื่อให้ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย รวมถึงการเข้าถึงทรัพยากรด้วย ภายใต้ความไม่แน่นอนของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคม ความไม่เป็นทางการถูกมองว่าเป็นรูปแบบปกติของการดำรงชีวิตในเมือง ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตประจำวัน มีบทบาทสำคัญต่อการทำให้ประชาชนบางกลุ่มเข้าถึงบริการพื้นฐานได้ บางกรณียังทำให้เข้าถึงบริการที่มีคุณภาพด้วย การขยายตัวของแนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการเป็นผลจาก 1) การจ้างงานในระบบขยายตัวไม่ทันความต้องการทำงาน 2) การปรับโครงสร้างการจ้างงาน โอกาสการเป็นแรงงานรับจ้างลดลง 3) กฎระเบียบที่ไม่สมเหตุผลของภาคที่เป็นทางการ และ 4) ความต้องการลดต้นทุน (Huitfeldt & Jutting, 2009)

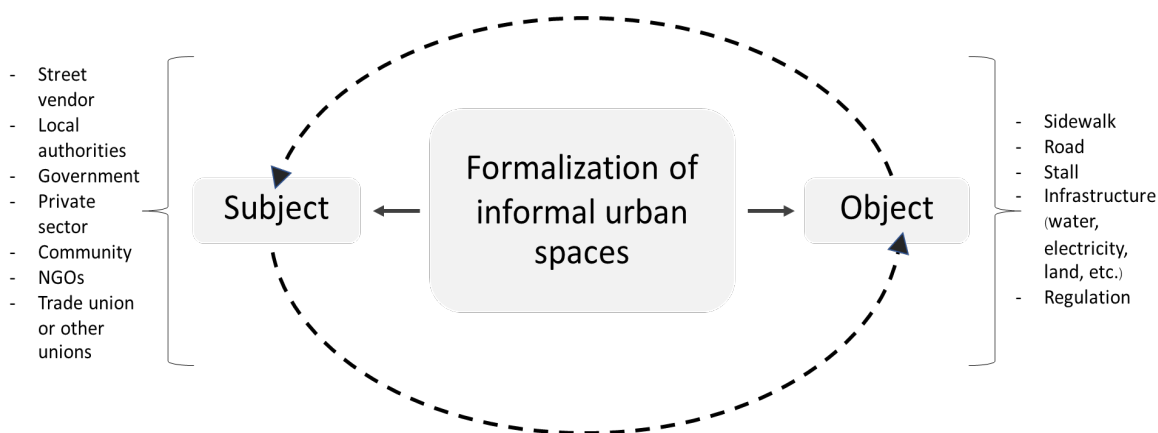
ในระยะหลังจึงมีข้อเสนอให้การบริหารจัดการเมืองให้ความสำคัญต่อมิติความไม่เป็นทางการด้วย รวมทั้งการทำงานในเชิงร่วมมือกันเพื่อทำให้เกิดการปรับปรุงในเชิงโครงสร้าง การทำความเข้าใจกับธรรมชาติของความไม่เป็นทางการเหล่านี้จึงมีความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นในด้านที่นำไปสู่กฎระเบียบหรือการควบคุม ตลอดจน ศักยภาพของแนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการ รวมถึงการพิจารณาแนวทางการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ และแนวปฏิบัติ เพื่อต่อยอดไปถึงการกำหนดมาตรการหรือนโยบายที่สอดคล้องกับสภาวะและความเป็นจริง รวมถึงการลดการเบียดขับ และความเหลื่อมล้ำระหว่างกิจกรรมที่ “เป็นทางการ” และ “ไม่เป็นทางการ” ด้วย

2.4 แนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ

ภาพที่ 2.1 เป็นความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจนอกทางการ ไม่เฉพาะพิจารณาการบริหารจัดการเมือง แต่ให้ความสำคัญต่อภูมิศาสตร์ทางกายภาพ เนื่องจากแนวคิด Urban assemblages ให้เกิดการหลอมรวมทั้งตัวแสดง (ผู้ค้าข้างทาง ผู้ค้าในตลาด ผู้จัดหาวัตถุดิบ เจ้าหน้าที่เทศกิจ เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าของอาคารพาณิชย์ ฯลฯ) และวัตถุต่าง ๆ (รถเข็น อุปกรณ์ ทางเท้า ถนน เสาไฟ ท่อระบายน้ำ ที่ดิน ฯลฯ) แล้วในความสัมพันธ์นี้มีความเป็นทางการและความไม่เป็นทางการอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน เมื่อเกิดการขยายตัวของความเป็นเมืองทำให้ผู้ค้าอาหารข้างทางที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจเมืองเป็นหน่วยการวิเคราะห์ของการวิจัยนี้ และสถานการณ์ใหม่ ๆ ทำให้การเน้นบทบาทของภาครัฐเหมือนเดิมนั้นไม่เพียงพอแล้ว จึงขยับมาความสัมพันธ์ของความไม่เป็นทางการในห่วงโซ่อุปทาน

จากการทบทวนเอกสาร แนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย

ภาพที่ 2.1 การทำให้เป็นทางการของพื้นที่เมืองที่ไม่เป็นทางการ

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

การพิจารณา “ความไม่เป็นทางการ” ในฐานะพื้นที่ของการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Banks, Lombard & Mitlin, 2019) แนวคิดนี้เริ่มต้นจากการวิพากษ์วิธีคิดแบบขั้วตรงข้าม (Dualism) ซึ่งทำให้เกิดการแยกขั้วความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และเสนอว่าความไม่เป็นทางการมีความหมายมากกว่าการขาดกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่ชัดเจน แต่เป็นพื้นที่ที่ผู้คนหลากหลายใช้กฎระเบียบที่แตกต่างออกไปจากกฎระเบียบที่กำหนดโดยเมืองหรือผู้มีอำนาจในเมือง และกฎระเบียบเหล่านี้มีความเป็นสถาบันเช่นกัน ภายใต้พื้นที่แห่งความไม่เป็นทางการนี้เอง ที่เป็นพื้นที่ของการสกัด (Extraction) การเอารัดเอาเปรียบ (Exploitation) และการเบียดขับ (Exclusion)

ระหว่างกลุ่มคนที่มีสถานภาพ มีทุนประเภทต่าง ๆ ไม่เท่ากัน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์หรือปฏิบัติการของการต่อรอง ประสาน และขัดแย้ง Banks, Lombard and Mitlin เสนอว่าการพิจารณาความเป็นทางการอาจทำได้ 3 แนวคือ 1) พิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคม และ ทักษะของรัฐที่ลดความเป็นปฏิปักษ์ต่อความไม่เป็นทางการ 2) ความไม่เป็นทางการในฐานะที่เป็นปฏิริยาในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้ด้อยโอกาสในสังคม ต่อสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ไม่เป็นมิตรต่อพวกเขา 3) ความไม่เป็นทางการในฐานะที่เป็นกลยุทธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งด้อยโอกาสและไม่ด้อยโอกาสในระยะหลังจึงมีข้อเสนอให้การบริหารจัดการเมืองให้ความสำคัญต่อมิติความไม่เป็นทางการด้วย รวมทั้งการทำงานในเชิงร่วมมือกันเพื่อทำให้เกิดการปรับปรุงในเชิงโครงสร้าง

แนวคิด ‘การหลอมรวม’ (Assemblages) (Jayne & Ward, 2017) พัฒนามาจากแนวคิดของ Gilles Deleuze และ Félix Guattari ในหนังสือ A Thousand Plateaus ปี ค.ศ. 1980 โดยแนวคิดดังกล่าวถูกนำไปใช้โดยเป็นกระบวนการของการขยายพื้นที่ (Territorialization) ด้วยการสร้างและแทนที่อาณาบริเวณเดิมโดยอัตลักษณ์ใหม่ และตั้งอยู่บนตำแหน่งแห่งที่เกิดการประสานหลอมรวมระหว่างกัน เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์จากเทคโนโลยีร่างกาย ภาษา แนวคิด และสัญลักษณ์ ที่มีความแตกต่างกัน แต่มาหลอมรวมจนเกิดความเป็นสถานการณ์หรือสภาวะได้ แนวคิด Assemblage ถูกพัฒนาไปใช้ในการศึกษาเมือง เป็นที่มาของการผนวกอาณาบริเวณต่าง ๆ ที่จัดวางในเมือง (ทั้งในด้านกายภาพและความสัมพันธ์) เป็นหน่วยการวิเคราะห์ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติของเมือง รวมถึงการค้าอาหารข้างทาง โครงสร้างพื้นฐาน นโยบาย และองค์ประกอบที่เป็นส่วนประกอบของสังคม ทั้งโครงสร้าง สถาบัน และกลไก (Farias, 2017)

Assemblage เป็นแนวทางการศึกษา (Approach) เมืองมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2007 เพื่อทำความเข้าใจการพัฒนาเป็นเมือง (Urbanization) ท่ามกลางตัวแสดงต่างๆที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เป็นมนุษย์ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทั้งในรูปของมาตรการ นโยบาย และแนวปฏิบัติต่างๆ (Farias, 2017; Farias, 2010) เมื่อนำแนวคิด Assemblage มาประยุกต์ใช้จึงต้องอาศัยการพิจารณาจากศาสตร์ที่หลากหลาย ทั้งภูมิศาสตร์และทฤษฎีสังคม โดยบูรณาการกับปฏิบัติการของการออกแบบและวางแผนเมือง เพื่อศึกษาทางด้านสัณฐานวิทยาเมือง (Urban Morphology) และเมืองที่ไม่เป็นทางการ (Informal Urbanism) หมายความว่า กิจกรรมเศรษฐกิจนอกทางการจะถูกจัดระเบียบโดยโดยสิ่งที่ไม่ใช่เพียงกฎหมายและเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น แต่กลายเป็นกลไกการจัดการที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับเทคนิควิธีการจัดการเมือง (เช่น มาตรฐานของแผง ขนาดของแผงกับทางเดินเท้า เป็นต้น)

การขยายตัวของความเป็นเมืองทำให้ (1) กลุ่มต่าง ๆ ของตัวแสดง (2) วัตถุต่าง ๆ (อมนุษย์) ที่จัดวางเรียงในสังคม และ (3) องค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม (โครงสร้าง สถาบัน กลไก และภารกิจหน้าที่ทางสังคม) ส่งผลให้เกิดการกระจายตัวทำให้ส่วนประกอบทั้งที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์มีการแทนที่ระหว่างกัน หลอมรวมระหว่างกัน หรือแตกหักจากกัน เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม หลาย

ระดับที่ทำให้ทั้งมนุษย์และวัตถุต่าง ๆ ในเมืองอยู่ร่วมกันได้ทั้งในลักษณะสอดประสานและขัดแย้งกัน รวมทั้งสร้างความเข้าใจว่าเมืองเป็นผลผลิตของธรรมชาติและวัฒนธรรมมนุษย์ เมืองมีแบบแผน ความเชื่อ และบรรทัดฐานทางสังคม ศีลธรรมที่อาจถูกเพิกเฉยหรือเลื่อนหายไปตามสภาวะของเมืองสมัยใหม่ (Faris, 2010; Dovey, Rao & Pafka, 2018)

โดยนัยนี้ Urban Assemblages จึงมีนัยการสลายเส้นแบ่งระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และเส้นแบ่งของการรวมศูนย์จะค่อย ๆ สลายลงไป วิธีคิดนี้มีประโยชน์ต่อการศึกษาความไม่เป็นทางการ และชี้ให้เห็นว่าการค้าอาหารข้างทางหรือหาบเร่แผงลอย เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเมืองและมีความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนความเป็นมนุษย์ที่ไม่ใช่วัตถุ แต่ถูกหลอมรวมไปกับเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ รวมถึงอื่น ๆ ที่อาจลดทอนความเป็นมนุษย์ลง ส่งผลให้เมืองมีลักษณะเป็นพหุภาวะ (Multiple object)

ช่องว่างที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวความเป็นเมือง ถือเป็นผลกระทบที่สำคัญต่อกิจกรรมในภาคนอกทางการ ทั้งการจ้างงาน การทำงาน และการค้าขายของแรงงานนอกทางการ โดยเฉพาะโลกาภิวัตน์ (Globalization) สะท้อนให้เห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้ Urban Assemblages ไม่จำกัดเฉพาะการพิจารณาอาณาบริเวณแห่งรัฐอีกต่อไป เหมือนกับที่ตั้งข้อสังเกตถึงเส้นแบ่งของเมืองต่าง ๆ หรือภายในเมืองนั้น ๆ กำหนดขึ้นมาจากหลักเกณฑ์ใด หากพิจารณาเช่นนี้ ก็จะพบว่าแม้แต่โลกแห่งความรู้ก็ไม่ใช่รูปแบบของความเป็นสากลเหมือนที่อ้างถึงมาตั้งแต่ทศวรรษ 1920 ทั้งประวัติศาสตร์ ดนตรี วิทยาศาสตร์ สถาปัตยกรรม องค์การทางสังคม รวมถึงชีวิตในระบบทุนนิยม ทำให้การแบ่งโลกออกเป็นตะวันตกและตะวันออกไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่คงเส้นคงวาอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระดับโลกก็อาศัย Assemblages เพื่อทำความเข้าใจเชิงมานุษยวิทยาและโดยเห็นได้ว่าตรรกะไม่มีเพียงเหตุผลเพียงหนึ่งเดียว ขณะเดียวกันการเชื่อมั่นความเป็นเหตุผล (Rationality) ก็ถูกลดรูปลงภายใต้เงื่อนไขที่โลกไร้ศูนย์กลางและสถานะที่ชัดเจนของปรากฏการณ์ สืบเนื่องมาที่ความเป็นพลเมืองทางชีวภาพ (Biological Citizenship) ที่เป็นทั้งความสัมพันธ์แบบปัจเจกบุคคลและกลุ่ม แต่กลับเน้นที่ตนเองเป็นศูนย์กลางของระบอบ (Regime) โดยกำหนดภาพลักษณ์ทางชีวภาพ ชุดความคิด คุณค่า และวิจารณ์ญาณ ที่สำคัญกว่านี้ ภาษาเป็นปัจจัยบ่งชี้ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Collier, 2006; Ong & Collier, 2005; Rose & Novas, 2005)

การยอมรับพหุภาวะของ Urban Assemblages หมายถึงการสลายเส้นแบ่งที่เคยแบ่งระหว่างเมืองทางการและไม่เป็นทางการ ในกรณีของแผงลอยในเมือง แผงลอยในฐานะที่เป็นหน่วยของการวิเคราะห์เป็นสภาวะของการหลอมรวม ประกอบด้วยมนุษย์ วัตถุ ความสัมพันธ์ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (เช่น ผู้ค้า เจ้าหน้าที่ของรัฐ เจ้าของอาคารพาณิชย์ ผู้ค้าในตลาด คนเดินถนน ผู้ซื้อ เป็นต้น) มนุษย์กับหน่วยต่างๆที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น วัตถุ นโยบาย มาตรการต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมาย มีบทบาทหน้าที่ และมีความเกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณ (Territory) ไม่ว่าจะเป็นการ

สร้าง การจำกัด การเพิ่มอาณาบริเวณ หัวใจสำคัญของการใช้แนวคิดการหลอมรวมในการศึกษา ก็คือ การทำความเข้าใจกับการหลอมรวมขององค์พหุต่าง ๆ เหล่านี้ จนทำให้เกิดเป็นสถานการณ์ หรือ วิธี ใหม่ ๆ ในแต่ละช่วงเวลา การใช้แนวคิดการหลอมรวมนี้ทำให้เราตระหนักว่า การศึกษาแฝงลอยโดยมุ่ง ความสนใจไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าแฝงลอยกับรัฐไม่เพียงพออีกต่อไป เนื่องจากในสถานการณ์การ ประกอบอาชีพที่มีความเป็นพลวัตมีองค์ประกอบจำนวนมากที่เข้ามามีบทบาทในการหลอมรวม ประกอบสร้างสถานะของแฝงลอยและการประกอบอาชีพของผู้ค้าในเส้นทางนี้เองที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอาณาบริเวณหรือปริณิณของการประกอบอาชีพ ซึ่งจะทำความเข้าใจได้ด้วยการศึกษาเชิงลึก

2.5 การบริหารจัดการเมืองในความไม่เป็นทางการ

ความไม่เป็นทางการของแรงงาน และเศรษฐกิจ เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่ได้รับ สถานะตามกฎหมายของรัฐและนโยบายสาธารณะ ความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนา เป็นเมือง ขณะที่การจัดการกับความไม่เป็นทางการเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารเมือง หากพิจารณา จากแนวคิด Urban Assemblages ก็จะเข้าใจว่าความไม่เป็นทางการถูกกำหนดขึ้นจากสถานะของ Urban Assemblages ที่มนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ดำรงอยู่ร่วมกันได้ภายใต้การสลายเส้นแบ่ง ระหว่างความเป็นทางการและนอกทางการ (Faris, 2010; 2017; Dovey, Rao & Pafka, 2018) การขีดเส้นระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการสะท้อนถึงอิทธิพลของแนวคิดความเป็น สมัยใหม่ โดยความไม่เป็นทางการเป็นสัญลักษณ์ของความดั้งเดิม ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ตรงข้ามนี้ เป็นความสัมพันธ์แบบทวิลักษณ์และตั้งอยู่บนการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม ในความเป็นจริง อำนาจของ เสรีนิยมใหม่ส่งผลให้เมืองเกิดความไม่เป็นทางการ ความย้อนแย้งที่เกิดขึ้นก็คือ ในขณะที่เสรีนิยมใหม่ สนับสนุนการลดบทบาทของรัฐ แต่ในทางปฏิบัติกลับเสริมสร้างให้เกิดการรวมศูนย์และให้รัฐมีอำนาจ มากขึ้นต่อการบริหารจัดการเมืองที่ไม่เป็นทางการ แต่ซึ่งกับข้อเสนอที่ไม่สนับสนุนให้รัฐทำหน้าที่ จัดการความไม่เป็นทางการ (Schindler, 2017; Haid & Hilbrandt, 2019)

แนวทางการศึกษาร่วมสมัยที่เน้นที่ความไม่เป็นทางการของเมือง มีสองประการ คือ ประการแรก การเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎี นโยบาย และแนวทางปฏิบัติบนสามแนวทาง ได้แก่ (1) ‘ความไม่เป็นทางการตามสถานะ’ (Informality as Condition) เป็นการพิจารณาว่าความไม่เป็น ทางการเป็นสถานะ ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและเครื่องมือการบริหารจัดการของรัฐ และปฏิบัติการของ ภาครัฐภายในกลไกของเสรีนิยมใหม่ (2) ‘ความไม่เป็นทางการตามกฎหมาย’ (Informality as Laws) เป็นการพิจารณาจากมุมมองของบรรทัดฐานและการควบคุมด้วยด้วยเครื่องมือต่างๆ เช่น กฎหมาย ซึ่งส่งผลถึงการเข้าถึงทรัพยากร เป็นเครื่องมือที่ใช้แก้ไขปัญหานี้ได้ ขณะที่ระบบกฎหมายเกี่ยวข้องกับ อำนาจทางการเมือง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสิทธิและพันธกรณีทางกฎหมาย (3) ‘ความไม่เป็นทางการตามวิถีประจำวัน’ (Informality as Currency) มุ่งเน้นที่การอยู่อาศัยและ

กิจกรรมต่างๆทั้งในมิติสังคมและมิติพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ที่เชื่อมร้อยกันและประกอบสร้างขึ้นเป็นสถานะความไม่เป็นทางการ การพิจารณาความไม่เป็นทางการตามวิธีประจำวันจึงเป็นการทำความเข้าใจในเชิงกระบวนการ โดยเฉพาะความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นกับสถานที่แนวทางปฏิบัติ และความสัมพันธ์ต่าง ๆ (Marx & Kelling, 2018)

ประการสอง คือ การบริหารจัดการเมือง (Urban Governance) เป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้จัดการความไม่เป็นทางการ ภาคนอกทางการถูกผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมและเก็บค่าเช่าทางเศรษฐกิจ ในขณะที่พยายามส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองหรือชุมชนให้มียุทธศาสตร์การจัดการตนเอง (Self-Organization) ซึ่งในทางปฏิบัติเป็นเรื่องยาก (Sarmiento & Tilly, 2018) เพราะเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็วพร้อมกับปัญหาที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นความท้าทายสำหรับผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาเมือง ไม่ว่าจะเป็น การขาดบริการพื้นฐาน อาคารสิ่งก่อสร้างไม่เพียงพอ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ความไม่มั่นคงในที่ดินและที่อยู่อาศัย ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งถูกจัดการด้วยความไม่เป็นทางการ ด้วยเหตุนี้ความไม่เป็นทางการ จึงไม่กำหนดขอบเขตเฉพาะแรงงาน การมีงานทำ และเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงเข้ากับพื้นที่สาธารณะ โครงสร้างพื้นฐาน และทรัพยากรต่าง ๆ จนเป็นที่มาของการนำเสนอสามมิติหลักของ ‘การบริหารจัดการเมือง’ (Urban Governance) คือ (1) ‘การเมือง’ (Politics) เน้นที่ตัวแสดงต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรัฐทำหน้าที่นำ ชุมชนทำหน้าที่นำ หรือการประสานความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน (2) ‘การปกครอง’ (Polity) เน้นที่โครงสร้างและอำนาจทางสถาบัน ทั้งที่เป็นกฎหมายแข็ง (Hard Law) หรือกฎหมายอ่อน (Soft Law) (3) ‘นโยบาย’ (Policy) ด้วยเหตุนี้ เป้าหมายของการบริหารจัดการเมืองตั้งอยู่บนข้อตกลงร่วมที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อจัดสรรและกระจายทรัพยากร พร้อมกับส่งเสริมโอกาสการเข้าถึงทรัพยากร (Suhartini & Jones, 2019)

การบริหารจัดการเมืองจึงตั้งอยู่บนสามมิติของการเมือง การปกครอง และนโยบาย ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกัน ขณะเดียวกันเมืองที่ไม่เป็นทางการเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดความสลับซับซ้อนของกระบวนการทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้เกิดการแบ่งปันพื้นที่สาธารณะภายในเมือง เป็นที่มาของการแบ่งระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการของงานอาชีพและพื้นที่ โดยพยายามจัดการพื้นที่สีเทาให้กลายเป็นสีขาว โดยการทำให้ “เป็นทางการ” ด้วยกฎหมาย การสร้างความเห็นพ้องต้องกัน และการทำให้ปลอดภัย (Lutzoni, 2016) ตามแบบแผนของการพัฒนาเมือง ภายในเมืองเดียวกันมีการแบ่งระหว่างศูนย์กลางและชายขอบ ทั้งยังปฏิเสธการดำรงอยู่ของกลุ่มคนที่เปราะบางและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างแรงงานนอกทางการในเมือง (Urban Informal Workers) และอภิสิทธิ์ชนการเมือง (Political Elites) โดยเฉพาะในประเทศโลกใต้ ซึ่งรวมถึงประเทศไทย (Lindell, 2019)

อย่างไรก็ตาม การบริหารเมืองตามแนวคิดทันสมัยไม่ได้เกิดขึ้นจากอิทธิพลของเสรีนิยมใหม่ที่แผ่ขยายและปกคลุมโลก อันที่จริงแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงมาตลอดประวัติศาสตร์อย่างค่อย

เป็นค้อยไปภายใต้จักรวรรดินิยมที่สถาปนาขึ้นโดยใช้กลไกของอุตสาหกรรม เพื่อสร้างความเจริญเติบโตของเมืองในอาณานิคม โดยสะท้อนถึงความเป็นเมืองสมัยใหม่ (King, 2007) แตกต่างจาก Assemblage ที่พยายามลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจลง และทำให้เกิดความร่วมมือในแบบที่ไม่เป็นทางการ ขณะเดียวกันความไม่เป็นทางการยังไม่ใช่ภาพสะท้อนของความเสี่ยงและไม่มั่นคง (Precariousness) แต่กำหนดให้เป็นพรหมแดนทางการเมืองและโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ จึงนำไปสู่การตีความใหม่ ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย โครงสร้างพื้นฐาน ทรัพย์สิน และสิทธิความเป็นพลเมืองภายใต้รูปแบบของเมืองสมัยใหม่และกลายเป็นการบริหารตามแนวทางของรัฐ เพื่อให้เกิดการวางแผนและจัดระเบียบเมือง การทำความเข้าใจวัฒนธรรมเมือง และเชื่อมโยงระหว่างความไม่เป็นทางการและความไม่เท่าเทียมภายใต้สภาพแวดล้อมของเมือง (d'Alençon, et al., 2018) โดยเฉพาะแต่ไทยที่มีความขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้เสียหลายฝ่าย ทั้งผู้ค้าข้างทาง ประชาชนและผู้บริโภค เจ้าหน้าที่ส่วนการปกครอง และอื่น ๆ เพราะแม้แต่เมืองหรือประเทศอื่นเผชิญปัญหาเช่นกัน เมื่อการบริหารจัดการเมืองซึ่งมีความไม่เป็นทางการอยู่ในทุกมิติ อาศัยกฎหมายมากกว่าการหาแนวทางโดยการร่วมปรึกษาหารือ (Parikh, 2015; Roever, 2016; Falla & Valencia, 2019)

2.6 ความสัมพันธ์ของอาหารนอกภาคทางการในห่วงโซ่อุปทานอาหาร

การศึกษาความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 และได้รับความสนใจอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนา รวมถึงประเทศไทย แต่การศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจนอกทางการ ไม่พบงานวิจัยและบทความที่ศึกษาถึงผลกระทบทางตรงของความไม่เป็นทางการภายในห่วงโซ่อุปทานอาหาร (Food Supply Chains) แต่พบงานวิจัยบางฉบับในต่างประเทศที่ศึกษาเรื่องนี้ มีการใช้คำว่าอาหารนอกภาคทางการ (Informal Food Sector) ที่ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ในห่วงโซ่อุปทาน และความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือมีสองสถานะในเวลาเดียวกัน บางกรณีการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานอาหารยังพบประเด็นต่อเนื่อง เช่น การบริหารจัดการอาหารในเมือง ระบบความมั่นคงทางอาหาร กระบวนการผลิตตามช่วงในห่วงโซ่อุปทาน โดยต้องอาศัยบทบาทของส่วนการปกครองท้องถิ่นในการรับมือและให้มีระบบการบริหารจัดการที่คำนึงถึงอาหารภายในเมือง ทั้งการเข้าถึงอาหาร คุณภาพของอาหาร และการกระจายทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐาน (Young & Crush, 2019; Moschitz & al., 2018; Crush & Frayne, 2011; Argenti, Francois & Mouawad, 2003)

งานศึกษายังตั้งข้อสังเกตต่อการดำรงอยู่และปรับตัวของอาหารนอกภาคทางการเมื่อซูเปอร์มาร์เกตกลายเป็นทั้งแหล่งวัตถุดิบและแหล่งอาหาร ที่ผู้บริโภคครัวเรือนให้ความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้สูง ขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำยังต้องพึ่งพิงแหล่งอาหารที่ไม่เป็นทางการ ส่งผลให้อาหารนอกภาคทางการมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจท้องถิ่น (Local Economy)

ดังนั้นการศึกษาความไม่เป็นทางการของเศรษฐกิจและผู้ค้าอาหารข้างทางจึงต้องครอบคลุมห่วงโซ่อุปทานอาหาร เพราะนอกจากมีผู้ค้าข้างทางแล้ว ยังมีตลาด ร้านค้า ร้านสะดวกซื้อในห่วงโซ่อาหารด้วย (Nickanor, Crush, & Kazembe, 2019; White & Kampanje-Phiri, 2019; Skinner & Haysom, 2016; Crush & Frayne, 2011)

การศึกษาความสัมพันธ์ของอาหารนอกภาคทางการในห่วงโซ่อุปทานอาหารครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้

ประเด็นแรก อาหารนอกภาคทางการ (Informal Food Sector) จัดเป็นส่วนหนึ่งของภาคนอกทางการและเป็นมิติหนึ่งของความไม่เป็นทางการ โดยมีคุณลักษณะ (1) งานไม่ได้อาศัยความชำนาญเฉพาะทางและเป็นการค้าที่ไม่เป็นทางการ (2) การประกอบกิจการมีการลงทุนต่ำมากและพัฒนาโดยสร้างนวัตกรรมสังคมมากกว่าเป็นงานใช้วิชาชีพ (3) การเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภค (4) ไม่มีการตรวจสอบบัญชีรายรับ-จ่าย รวมถึงการจ่ายภาษีได้ (5) กลุ่มเป้าหมายจะเน้นที่ครัวเรือนและผู้ประกอบการรายย่อย เพราะมีอำนาจซื้อที่จำกัด แตกต่างจากอีกกลุ่มที่เลือกบริโภคอาหารในภาคทางการ ทั้งนี้กิจกรรมของอาหารนอกภาคทางการ สะท้อนให้เห็นความสำคัญของระบบอาหารที่ผลิตเพื่อรองรับต่อความเป็นเมืองและกึ่งรอบนอกเมือง มีการบริการและขนส่ง และมีร้านค้าที่ขายทั้งอาหารสดและสินค้าสำเร็จรูปที่จัดเตรียมไว้แล้ว ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการค้าอาหารในภาคนอกทางการจึงมักถูกจำกัดความเป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกกฎหมาย โดยมีบ้านเช่าในชุมชนแออัดเป็นแหล่งการผลิตและส่งมอบอาหาร ขณะที่ผู้ค้าไม่ได้รับการฝึกอบรมและยังมีระดับการศึกษาต่ำ ทำให้งานเหล่านี้มีรายได้ต่ำพร้อมกับแรงงานส่วนใหญ่เป็นคนย้ายถิ่นที่มาจากอาณานิคมอื่นที่มีระดับของความเจริญเติบโตน้อยกว่า (Argenti, Francois & Mouawad, 2003)

ประเด็นที่สอง ความเป็นทางการและไม่เป็นทางการเกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบความมั่นคงอาหาร (Food Security) ดังที่กิจกรรมเศรษฐกิจของภาคนอกทางการมีลักษณะเฉพาะ คือ กระบวนการของการผลิตอาหารต้องพึ่งพิงผู้ผลิตรายย่อยจากตลาดท้องถิ่น เนื่องจากข้อได้เปรียบด้านการเข้าถึงวัตถุดิบที่มีราคาถูกกว่าตลาดหรือร้านค้าที่เป็นทางการ แต่ผู้ค้าก็ประสบปัญหาเช่นขาดการเข้าถึงแหล่งเงินทุนทางการ ส่งผลให้มีโอกาสจำกัดที่จะพัฒนาให้แข่งขันกับตลาดที่เป็นทางการ แม้จะมีการทับซ้อนมิติของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการก็ตาม (Argenti, Francois & Mouawad, 2003) ตั้งแต่การจัดเตรียมวัตถุดิบ การป้อนวัตถุดิบเข้าสู่ระบบการผลิต การกระจายเพื่อส่งมอบสินค้าให้ผู้บริโภค และการขนส่งตามแต่ละช่วงของกระบวนการในห่วงโซ่อุปทาน (Aremendariz, Armenia & Atzori, 2016; Young & Crush, 2019; Davies & Ollus, 2019; Nickanor, et al., 2017) กล่าวคือ

(1) ตลอดห่วงโซ่อุปทานอาหาร มีการจ้างงานทั้งภาคทางการและนอกทางการ มีการผลิตสินค้าอาหาร ทั้งผู้ผลิตครัวเรือนหรืออุตสาหกรรมอาหาร และมีตัวแสดงเกี่ยวข้องความสัมพันธ์การจ้างงาน ได้แก่ แรงงานรับจ้าง เกษตรกร ผู้ผลิตรายย่อย ผู้ค้าในตลาด ผู้ขับขนส่ง ผู้ค้าข้างทาง

ผู้บริโภค เจ้าหน้าที่ภาครัฐ บริษัทผู้ผลิตรายใหญ่ และอื่น ๆ แต่ในห่วงโซ่อุปทานอาจมีการเอารัดเอาเปรียบเกิดขึ้นในการใช้แรงงานนอกทางการ (เช่น การจ้างแรงงานรับงานทำที่บ้าน) และการจ้างงานในภาคทางการ (เช่น การว่าจ้างแรงงานโดยสัญญาที่กำหนดระยะเวลา)

(2) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆของเมืองก็มีความสำคัญต่อระบบอาหารนอกทางการภายในเมือง ไม่ว่าจะเป็นการใช้พื้นที่ ประชากร กระบวนการผลิต การกระจายอาหาร ทรัพยากรต่าง ๆ เทคโนโลยี เศรษฐกิจและการจ้างงาน ซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

(3) การผลิตในครัวเรือนหรืออาคารพาณิชย์ ส่วนใหญ่มุ่งไปที่การตอบโจทย์กลุ่มเป้าหมายตามพื้นที่ หรืออาจผลิตขึ้นในชนบทเพื่อป้อนวัตถุดิบให้แก่โรงงานหรือผู้ค้าปลีกในเมือง ขณะเดียวกันซูเปอร์มาร์เกตก็มีบทบาทมากขึ้นในห่วงโซ่อุปทาน ทำให้การบริหารระบบอาหารมีความจำเป็นมากขึ้น โดยเฉพาะองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องเข้ามาบริหารจัดการ เพราะภายในเมืองก็มีทั้งผู้ที่มีรายได้สูง ปานกลาง และน้อย ซึ่งอาหารข้างทางนอกทางการจึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญต่อผู้ที่มีรายได้ต่ำ และในความเป็นจริง ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยการผลิตและการขายที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการไม่สามารถแยกพิจารณาจากกันได้ เพราะทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม และภายใต้ระบบเดียวกันนี้ทั้งความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครอบคลุมมิติของเมือง เศรษฐกิจ และการจ้างงาน

ประเด็นที่สาม แม้โลกาภิวัตน์ทำให้ระบบอาหารเป็นหนึ่งเดียวกันทั่วโลก และทำให้เกิดตัวแสดงใหม่ ๆ ทั้งบริษัทอาหารข้ามชาติ และซูเปอร์มาร์เกต และดูเหมือนตลาดอาหารดั้งเดิม ทั้งการค้าร้านขนาดเล็กและผู้ค้าอาหารข้างทางจะกลายเป็นผู้พ่ายแพ้ในห่วงโซ่อุปทานอาหารเพราะถูกแทนที่ด้วยซูเปอร์มาร์เกตที่ช่วงชิงพื้นที่ของการค้าอาหารไม่เป็นทางการด้วยวาทกรรมข้อได้เปรียบด้านคุณภาพอาหารและภาวะโภชนาการ แต่ในทางปฏิบัติก็พบว่าไม่จริงเสมอไป จึงควรพิจารณาแนวทางของการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ค้าอาหารที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Skinner & Haysom, 2016, pp. 9-10; Skineer, 2019, pp. 108-109)

ประเด็นที่สี่ การศึกษาห่วงโซ่อุปทานอาหาร ไม่สามารถทำความเข้าใจเฉพาะบริบทของการทำให้เป็นเมืองและการบริหารเมือง เพราะยังมีตัวแสดงในภาคนอกทางการในห่วงโซ่อุปทาน ที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเกื้อหนุนกระบวนการผลิตตามช่วงต่าง ๆ รวมทั้งการผลิตในภาคชนบทที่เป็นแหล่งวัตถุดิบและการผลิตอาหารป้อนเข้าสู่อุตสาหกรรมในห่วงโซ่อุปทาน เมืองกับชนบทยังสนับสนุนกันในห่วงโซ่อุปทานอาหาร (Marsden, Banks & Bristow, 2000; Renting, Marsden & Banks, 2003)

การแบ่งแยกเมืองออกจากชนบท ทำให้ความเข้าใจต่อห่วงโซ่อุปทานอาหาร จำกัดที่ช่วงกลางและปลายของห่วงโซ่อุปทาน เนื่องจากอาหารก็มีแบ่งระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็น

ทางการเช่นกัน (Crush & Frayne, 2010) ทั้งที่จริงแล้วตัวแสดงของเกษตรกรและผู้ผลิตรายย่อยอยู่ภายนอกทางการและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการผลิตทั้งในและนอกทางการ เพราะภายใต้ห่วงโซ่อุปทานอาหารไม่สามารถจำแนกเฉพาะตัวแสดงใดเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการได้บนเส้นแบ่งวิธีคิดแบบทวิลักษณ์ แต่มีหลายปัจจัยทั้งภูมิศาสตร์ สถาบัน และสังคมที่เชื่อมโยงระหว่างกันอยู่ของผู้ผลิตและผู้ซื้อ ทั้งนี้ผู้ซื้อไม่ได้หมายถึงผู้บริโภคคนสุดท้าย แต่อาจเป็นผู้ซื้อที่จัดเป็นช่วงการผลิตต่อไปในห่วงโซ่อุปทานอาหาร ดังนั้นนอกจากกล่าวถึงการจัดการความไม่เป็นทางการแล้ว ควรเน้นที่ทำอะไรให้กลไกตลาดมีความเป็นธรรมต่อตัวแสดงต่าง ๆ ในห่วงโซ่อุปทาน ทั้งวิธีการซื้อขายตรงจาก (1) ฟาร์ม (2) ตลาดท้องถิ่น (3) เพื่อบริโภค (4) ตามแผนงานที่ภาครัฐ หรือซื้อขายจากร้านค้า หรือการส่งให้ถึงบ้าน หรือการซื้อขายผ่านแพลตฟอร์มที่เรียกว่าตลาดการค้าออนไลน์ หรือซื้อขายจากตลาดระหว่างประเทศ (ECLAC, FAO & IICA, 2015)

ขณะเดียวกันในแขนงวิชาที่ศึกษาห่วงโซ่อุปทานแห่งของเกษตรกรรมและอาหารมักแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน และสะท้อนให้เห็นว่าความอ่อนแอของการบริหารภาครัฐที่ไม่สามารถจัดการความไม่มั่นคงทางอาหาร ตั้งแต่กระบวนการผลิตในห่วงโซ่ที่เริ่มจาก (1) แรงงานภาคเกษตรและผู้ผลิตรายย่อยมาสู่ (2) โรงงานผลิตหรือจัดเก็บเพื่อส่งต่อมาที่ (3) ร้านค้าส่งหรือห้างหรือตลาดที่ทำหน้าที่กระจายสินค้าให้ (4) ร้านค้าปลีกที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือซูเปอร์มาร์เกต หรือร้านอาหาร หรือบริษัทที่ขายอาหารจานด่วน เพื่อส่งต่อให้แก่ (5) ผู้บริโภคจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือนก็ตาม แต่กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นความเป็นชนบทมากที่สุด (Very Rural) กลายสู่ความเป็นเมืองมากที่สุด (Very Urban) (Vos, 2018) หมายความว่าการศึกษาจะต้องไม่ละเลยความสัมพันธ์นี้ เนื่องจากความเป็นทางการและความไม่เป็นทางการก็ปรากฏให้เห็นตามกระบวนการต่าง ๆ ในห่วงโซ่ และยังสัมพันธ์กับเมืองและชนบท

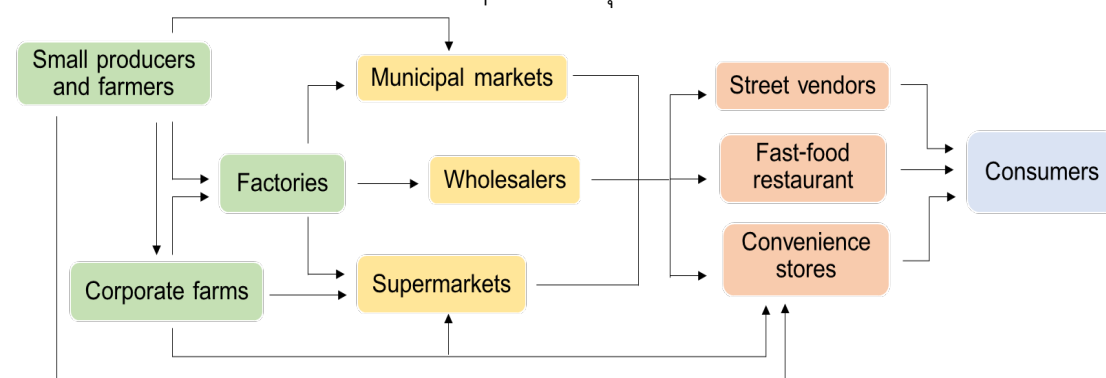
ประเด็นที่ห้า การทำความเข้าใจความแตกต่างประเภทของร้านค้าอาหารต่าง ๆ เพราะบางกรณีผู้ค้าเข้าใจว่าตลาดที่ขายเป็นทางการ อันที่จริงอาจเป็นตลาดที่ไม่ได้รับอนุญาตจากส่วนการบริหารปกครองเมือง หรือแม้แต่คำจำกัดความของตลาดสด (Wet Markets) ตลาดเปิด (Open Markets) ล้วนแล้วขึ้นอยู่กับการออกแบบเมือง และอำนาจทางกฎหมายที่ระบุสถานะของความเป็นทางการ (ซูเปอร์มาร์เกต ร้านค้าขนาดเล็ก ร้านค้าอาหารเร่งด่วน และร้านอาหาร) ไม่เป็นทางการ (ผู้ค้าข้างทาง ร้านขนาดเล็ก) และการผสมผสานระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการในรูปแบบของตลาดต่าง ๆ โดยเห็นได้ว่าการจำกัดความที่ไม่มีสูตรสำเร็จรูป อย่างไรก็ตามอาหารนอกทางการ (Informal Food Sector) ก็เผชิญทั้งโอกาสและความท้าทายในเวลาเดียวกัน (Young & Crush, 2019, pp. 8-10) กล่าวคือ

(1) โอกาส : ประกอบด้วย (1) อาหารข้างทางส่งเสริมภาพรวมของสังคม ทั้งความมั่นคงทางอาหาร การเติบโตเกิดขึ้นอย่างทั่วถึง และลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ พร้อมกับ (2) การ

จัดเตรียมให้ผู้บริโภค โดยเฉพาะคนจนเมือง สามารถเข้าถึงอาหารได้ มีความสะดวก และไว้วางใจต่ออาหารนอกภาคทางการ (3) ลดช่องว่างในตลาดที่เกิดขึ้นจากร้านค้าปลีกอาหารที่เป็นทางการ (4) ช่วยลดค่าใช้จ่ายและมีรายได้มากขึ้น โดยเฉพาะรองรับโอกาสการมีงานทำและยกระดับเป็นผู้ประกอบการธุรกิจขนาดย่อม แต่จำเป็นต้องมีการพัฒนาทักษะและการคุ้มครองทางสังคมรองรับให้กับแรงงานกลุ่มนี้ (5) การทำให้เป็นทางการโดยการลงทะเบียนเพื่อสนับสนุนต่อการบริหารภาครัฐ และมีการจัดเก็บค่าธรรมเนียมและภาษีย่อมมีประโยชน์ต่อรัฐบาล เนื่องจากการค้าข้างทางและตลาดภายในเมืองมีผลเชิงบวกต่อการท่องเที่ยว และเป็นรายได้ที่สำคัญในเมืองต่าง ๆ ของประเทศไทยได้ ที่สำคัญขนาดของงานจะเกิดความท้าทายต่อการจ้างงานทางการ ซึ่งกิจกรรมเศรษฐกิจนอกทางการมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมหภาค

(2) ความท้าทาย : ประกอบด้วย (1) อาหารข้างทางจำเป็นต้องอาศัยพื้นที่กายภาพและปัจจัยการผลิตที่ใช้สำหรับประกอบการ แต่อุปสรรคสำคัญก็คือ การบังคับใช้มาตรการจัดระเบียบและข้อจำกัดการใช้พื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้การค้าข้างทางละเมิดต่อกฎหมาย (2) การประกอบธุรกิจที่ไม่เป็นทางการ รวมถึงการค้าข้างทาง สามารถขายสินค้าได้ในราคาถูกเพราะมีต้นทุนต่ำและไม่ต้องจ่ายภาษี รวมถึงค่าธรรมเนียมอื่น จึงก่อให้เกิดการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้ค้ารายอื่นที่ต้องเช่าอสังหาริมทรัพย์ (3) ความไม่เป็นทางการยังนำไปสู่การคอร์รัปชันที่สูงและรวมศูนย์อำนาจของระบบราชการ (4) แม้จะมีด้านลบเรื่องคุณภาพของอาหาร ความเสี่ยงของสุขภาพ เมืองแออัดและกีดขวางทางจราจร แต่ก็มีด้านบวกเช่นกัน คือ อาชญากรรมลดลงและเมืองมีชีวิตและน่าอยู่อาศัยมากขึ้น

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์ของตัวแสดงต่าง ๆ ในห่วงโซ่อุปทานอาหาร

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

ภาพที่ 2.2 แสดงความสัมพันธ์ของตัวแสดงต่าง ๆ ในห่วงโซ่อุปทานอาหาร (ภาพอาจไม่ครอบคลุมทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่อุปทาน เช่น ผู้บริโภคสามารถซื้อจากซูเปอร์มาร์เกตได้ หรือร้านอาหารจานด่วนอาจซื้อวัตถุดิบส่งตรงมาจากโรงงานผลิต เป็นต้น) จึงไม่สามารถแบ่งแยกกว่าช่วง

การผลิตใดเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ รวมทั้งสนับสนุนระบบความมั่นคงอาหารที่ไม่สามารถแยกเมืองและชนบทออกจากกันได้ เพราะต้องพึ่งพิงอาศัยกัน โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาระหว่างประเทศที่ขับเคลื่อนผ่าน SDGs เน้นให้สังคมอยู่ร่วมกันได้และให้รัฐทำหน้าที่บริหารที่ดีเพื่อต่อสู้กับความยากจนและขาดแคลนอาหาร ที่สำคัญเกิดตัวแสดงใหม่อย่างซูเปอร์มาร์เกตที่ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าในตลาดและการค้าข้างทางถูกลดทอนความสำคัญลง และเกิดพฤติกรรมใหม่โดยซื้อในซูเปอร์มาร์เกตหรือไม่ก็บริโภคในร้านค้าอาหารที่เป็นทางการ (Crush & Frayne, 2010; Vos, 2018; Nickanor, et al., 2017)

ในบางกรณีผู้บริโภคไม่ได้ซื้อสินค้าจากร้านค้า แผงลอยหรือซูเปอร์มาร์เกตเพียงอย่างเดียว แม้แต่ผู้บริโภคยังไม่สามารถจำแนกได้ว่าสถานะของปัจเจกบุคคลว่าเป็นแรงงานในภาคทางการหรือนอกภาคทางการ อย่างไรก็ตามปัญหาที่ผู้ค้าข้างทางในเมืองเผชิญโดยตรงคือ ซูเปอร์มาร์เกตและร้านค้าปลีกเป็นคู่แข่งทางการตลาด แต่ความสามารถในการสะสมทุนและความมั่งคั่งไม่เท่าเทียมกันทำให้ผู้ค้าข้างทางไม่สามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ในเมืองที่ขยายตัวและมีความเป็นสมัยใหม่ ดังนั้นการแบ่งแยกโดยตัดขาดระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการในห่วงโซ่อุปทานอาหาร จึงเป็นไปได้ ที่สำคัญการใช้อำนาจทางกฎหมายมาจัดการความไม่เป็นทางการก็ไม่แก้ปัญหารากฐาน เพราะแท้จริงแล้วต้องทำความเข้าใจอีกหลายมิติ เช่น ค่าขายเหมือนกันแต่ต่างพื้นที่ก็มีเงื่อนไขการจัดการที่ไม่เหมือนกัน

ประเด็นที่หก การจำแนกตัวแสดงต่าง ๆ ตามแผนภาพที่ 2.2 ในห่วงโซ่อุปทานอาหาร โดยการใช้การสังเคราะห์ภาพรวมจากเอกสาร โดยพิจารณาผลกระทบจากความเป็นทางการของแหล่งวัตถุดิบและตลาด ซึ่งมีปัจจัยที่แตกต่างทั้งภูมิศาสตร์ทางกายภาพ กลุ่มเป้าหมาย ประเภทของอาหาร และราคา ภายในกระบวนการตามช่วงต่าง ๆ ของห่วงโซ่อุปทาน มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตัวแสดงนโยบายและกฎหมาย (Crush & Frayne, 2010; 2011; von Oppenkowski, Hassler & Roesler, 2019; Vos, 2018; Nickanor, et al., 2017; Nickanor, Crush, & Kazembe, 2019) ภาพรวมความสัมพันธ์ของตัวแสดงต่าง ๆ มีดังนี้

(1) ผู้ผลิตรายย่อย (Small Producers) เกิดขึ้นมาตั้งแต่แรกเริ่มที่สังคมมีการผลิตอาหารเพื่อบริโภค และการผลิตวัตถุดิบเพื่อจำหน่ายต่อโดยอาศัยที่พักหรืออาคารเป็นสถานที่ผลิต

(2) ตลาดในพื้นที่ (Municipal Markets) ครอบคลุมทั้งผู้ค้าส่ง (Wholesalers) หรือผู้ค้าในตลาด (Market Sellers) อาจเป็นร้านหรือเช่าที่เป็นแผงขายวัตถุดิบอาหาร โดยมีทั้งตลาดที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คือ การเปิดให้บริการโดยมีภาครัฐให้การดูแล หรืออีกส่วนเป็นตลาดที่ลงทุนโดยภาคเอกชน ส่วนใหญ่แล้วเป็นแหล่งวัตถุดิบให้แก่ผู้ค้าข้างอาหารข้างทางและครัวเรือนที่นำไปปรุงอาหารรับประทาน การโล่เรือแผงลอยทำให้ตลาดได้รับผลกระทบ เนื่องจากผู้ค้าอาหารข้างทางไม่มีสถานที่ขายของ ผลที่ตามมาจึงกระทบถึงผู้ค้าในตลาดด้วย

(3) ซูเปอร์มาร์เกต (Supermarkets) บางแห่งได้จัดรวมให้มีทั้งการค้าส่งและปลีกในที่แห่งเดียวกัน กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบที่ขยายตัวพร้อมกับเมือง และเข้าถึงโดยผู้บริโภคกลุ่มใหม่ที่เป็น Generation Y ซูเปอร์มาร์เกตมีศักยภาพและต้นทุนที่พร้อมกว่าตลาดที่ให้เช่าแผงขาย จึงกล่าวได้ว่าการปรากฏตัวของซูเปอร์มาร์เกตกระทบส่วนแบ่งทางการตลาดและยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้ค้าดั้งเดิมในตลาดและผู้ค้าอาหารข้างทางด้วย โดยจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของผู้บริโภคและค่านิยมในสังคมร่วมสมัยเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ตลาดและผู้ค้าข้างทางต้องปรับตัวเพื่อให้แข่งขันกับซูเปอร์มาร์เกต

(4) ผู้กระจายสินค้าและส่งอาหาร (Distributors and Food Deliveries) เดิมทีอาศัยผู้ขับซีเรียจักรยานยนต์สาธารณะและรถยนต์สามล้อรับจ้าง จัดส่งจากตลาดไปที่แผงหรือร้าน แต่บัดนี้เริ่มเกิดการให้บริการส่งอาหารสดและปรุงสำเร็จรูปสำหรับผู้บริโภคครัวเรือนแล้ว เป็นปรากฏการณ์ที่มาพร้อมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและกระทบต่อระบบกระจายสินค้าดั้งเดิม เป็นไปได้หรือไม่ที่ตลาดจะทำหน้าที่ส่งให้เช่นเดียวกับแพลตฟอร์มที่เป็นคนกลางส่งวัตถุดิบจากซูเปอร์มาร์เกตไปที่ครัวเรือน

(5) ผู้ค้าอาหารข้างทางและแผงลอย (Street Vendors and Hawkers) เป็นอาชีพดั้งเดิมในสังคม ส่วนใหญ่เป็นอาหารปรุงสำเร็จรูปพร้อมรับประทาน มีทั้งอาหาร ผลไม้ และเครื่องดื่ม อาจเป็นแผงหรือรถเคลื่อนที่ โดยจัดอยู่ในภาคนอกทางการและได้รับผลกระทบจากการจัดระเบียบโดยกรุงเทพมหานคร และมีข้อเสนอต่าง ๆ ให้แผงลอยปรับตัว เช่น การยกสินค้าขายบนตลาดออนไลน์ การใช้รถขายอาหารเคลื่อนที่ การใช้เครดิตหรือระบบการจ่ายเงินโดยอิเล็กทรอนิกส์ การอาศัยแพลตฟอร์มของแอปพลิเคชันบริการส่งอาหารช่วยอำนวยความสะดวก ทั้งนี้จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อร้านมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและมีภาพลักษณ์ที่ดี ขณะที่ร้านทั่วไปจึงมีข้อจำกัด ถ้าเป็นอาหารข้างทางที่ไม่มีภูมิศาสตร์กายภาพอยู่ในศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมืองแล้ว ย่อมไม่มีโอกาสยกระดับทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวได้ว่า ผู้ค้าข้างทางตามตรอกซอยและข้างถนน มีความแตกต่างกับอาหารในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

(6) ผู้บริโภค (Consumers) เป็นตัวแสดงหลักภายในห่วงโซ่อุปทานอาหาร จากงานวิจัยบางชิ้นก็พบว่าครัวเรือนเข้าถึงอาหารในซูเปอร์มาร์เกตมากกว่าตลาดในพื้นที่และอาหารข้างทาง ถือเป็นความท้าทายต่อระบบความมั่นคงทางอาหารที่แต่เดิมมักเป็นชนบทป้อนวัตถุดิบเข้าสู่ระบบการผลิตทางการ หรือขายผ่านตลาดเพื่อให้ผู้ค้าข้างทางปรุงสำเร็จรูปแล้วขายให้แก่ผู้บริโภค แต่บัดนี้มีร้านค้าทางการที่เป็นร้านสะดวกซื้อและร้านอาหารจานด่วน แบ่งสัดส่วนในห่วงโซ่อุปทานและยังมีความเกี่ยวข้องต่อวัตถุดิบตั้งแต่บริษัทผู้ผลิตและโรงงานผลิต ทำให้ความเป็นทางการของช่องทางอาหารมีมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ก็ไม่ได้ตัดขาดออกจากความไม่เป็นทางการของผู้ผลิต ตลาด และร้านค้า

ความต้องการความสะดวกสบายของผู้บริโภค เมื่อผสมผสานกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ก็ทำให้เกิดธุรกิจรูปแบบใหม่ เช่น การใช้แพลตฟอร์มส่งอาหารตามสถานที่นัดหมาย เป็นต้น

ผลที่ตามมาทำให้ไม่สามารถจำแนกความไม่เป็นทางการออกจากความเป็นทางการได้ โดยเฉพาะผู้บริโภคบางกลุ่มเลือกซื้อวัตถุดิบจากซูเปอร์มาร์เก็ต แต่ผู้ค้าอาหารข้างทางก็เช่นกัน โดยขึ้นอยู่กับขนาดของกิจการ อาหารที่ขาย และราคาวัตถุดิบในแต่ละรายการ เช่น บางช่วงเวลาซื้อกุ้งสดที่ซูเปอร์มาร์เก็ตคื้ค่ามากกว่าตลาดสด ทั้งราคา ขนาด และความสด เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ภายในห่วงโซ่อุปทานยังเห็นความเกี่ยวพันของแต่ละกิจกรรมทางเศรษฐกิจและตัวแสดงในแต่ละกิจกรรม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังที่ผู้ค้าข้างอาหารข้างทางซื้อวัตถุดิบที่ตลาดสด ทั้งที่ภายใต้การดูแลโดยภาครัฐหรือเอกชน และบางรายการพึงพิงแหล่งวัตถุดิบจากซูเปอร์มาร์เก็ต นอกจากนี้ต้องพิจารณานโยบายสาธารณะที่รัฐสนับสนุนให้ร้านค้าส่งและซูเปอร์มาร์เก็ตซื้อผลผลิตโดยตรงกับผู้ผลิตรายย่อย หรือเกษตรกรตั้งอยู่ความเป็นธรรมหรือไม่ และส่งเสริมให้ทุกฝ่ายในห่วงโซ่อุปทานอยู่ร่วมกันได้หรือไม่ ทำานี้ความไม่เป็นทางการจึงเป็นได้สภาวะการดำรงอยู่ การถูกกำหนดโดยอำนาจรัฐและมาตรการทางกฎหมาย การยอมรับเงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่านสู่ทางการ เป็นต้น

บทที่ 3

สถานการณ์การค้าข้างทางและการจัดการ

ข้อถกเถียงเกี่ยวกับการค้าข้างทางในประเทศต่างๆวนเวียนอยู่ในประเด็นความจำเป็นของการค้าแผงลอย การเปิดบังพื้นที่สาธารณะ เป็นอุปสรรคต่อการสัญจร ความไม่เป็นธรรมด้านการแข่งขัน ทำให้เมืองดูไม่ทันสมัย (Cross, 2000, p. 40; สำนักผังเมือง, 2555) จึงไม่แปลกที่การเปิดรับการค้าแผงลอยเป็นปรากฏการณ์สากล สำหรับกรุงเทพมหานครความพยายามของกรุงเทพมหานครในการจำกัดการค้าแผงลอยดำรงมาอย่างคงเส้นคงวาโดยตลอดนับตั้งแต่สมัยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนแรกในปี 2516 ด้วยเหตุผลความไม่เป็นระเบียบ ไม่ทันสมัย หลังจากการสถาปนากรุงเทพมหานครสี่ทศวรรษ เอกสารของสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานครยังคงสะท้อนทัศนะเดิมต่อการค้าแผงลอย เอกสารระบุว่า “หาบเร่-แผงลอยเป็นอุปสรรคในการพัฒนากรุงเทพมหานครตามนโยบายของผู้บริหารที่จะทำให้กรุงเทพมหานครมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามและเป็นเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน” (สำนักผังเมือง, 2555, น. ก.) เอกสารฉบับนี้เผยแพร่ในเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่กรุงเทพมหานครอนุญาตให้มีจุดผ่อนผันให้ประกอบการค้ามากที่สุด คือช่วงปี 2554-2556 กรุงเทพมหานครมีจุดผ่อนผันมากกว่า 700 จุด มีผู้ค้าที่จดทะเบียนเป็นทางการมากกว่าสองหมื่นราย และที่ไม่ได้จดทะเบียนมีจำนวนมากกว่านี้หลายเท่า (นฤมล นิราทร, 2560)

กลางปี 2557 กรุงเทพมหานครทยอยยกเลิกจุดผ่อนผัน ตามปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” เนื่องจากได้รับการร้องเรียนจากผู้ที่ใช้เส้นทางสัญจรผ่านสื่อต่าง ๆ กรุงเทพมหานครจัดหาพื้นที่ขายในตลาดและที่ว่างของเอกชน ให้ผู้ค้าที่ได้รับผลกระทบ และในปี 2559 กรุงเทพมหานครประกาศนโยบายยกเลิกจุดผ่อนผันทั้งหมด ภายในปี 2562 แต่ก็อนุญาตเป็นพิเศษให้ผู้ค้าในถนนข้าวสารและถนนเยาวราช ส่วนในเขตอื่นกรุงเทพมหานครผ่อนปรนมาโดยต่อเนื่องจากสถานการณ์เศรษฐกิจ นโยบายของรัฐบาล ข้อจำกัดจากการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

บทนี้อธิบายสถานการณ์การค้าแผงลอยในกรุงเทพมหานครหลังปี 2557 หลังปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงนโยบายของรัฐบาลและการจัดการของกรุงเทพมหานคร อันเป็นผลทั้งจากปฏิกิริยาของผู้ค้า ภาคประชาสังคม ฝ่ายนิติบัญญัติ มาตรการของกรุงเทพมหานคร และ ผลกระทบจากโรคระบาด²

² มาตรการของกรุงเทพมหานครก่อนปี 2557 ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการการค้าข้างทาง (Street Vending) ในประเทศไทย : สถานการณ์ และ ทิศทางนโยบายที่ควรจะเป็น” ในปี 2560

3.1 สถานการณ์การค้าแฝงลอยและนโยบายของรัฐ

การบริหารจัดการ “หาบเร่แผงลอย” หรือ “การจำหน่ายสินค้าในที่หรือทางสาธารณะ” เป็นความรับผิดชอบโดยตรงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กฎหมายสำคัญสามฉบับที่กำกับดูแลการค้าใน “ที่หรือทางสาธารณะ” คือ พระราชบัญญัติจราจรทางบก พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 การจัดการจึงให้ความสำคัญต่อการเชิงพื้นที่ และสุขาภิบาลอาหารมากกว่ามิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม “ที่หรือทางสาธารณะ” นั้น กฎหมายจำกัดไว้เพื่อการสัญจรเท่านั้น การบริหารจัดการจึงให้ความสำคัญต่อการ “จัดระเบียบ” มากกว่าการคุ้มครอง ส่งเสริม และพัฒนาผู้ค้าและการค้า หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแล คือสำนักเทศกิจ และ สำนักอนามัย การอนุญาตให้พื้นที่ประกอบการค้าเป็นอำนาจของ “คณะกรรมการรักษาความความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกรุงเทพมหานคร” ตามประกาศกรุงเทพมหานคร “เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ” ส่วนการคัดเลือกผู้ค้าตามประกาศฯ เป็นบทบาทหน้าที่ของสำนักงานเขต โดย “คณะกรรมการหาบเร่แผงลอยระดับเขต” ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนผู้ค้า ผู้แทนจากสำนักงานเขต สถานีตำรวจนครบาลในพื้นที่ กระทรวงพาณิชย์ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นคณะกรรมการ

ก่อนปี 2557 นโยบายเกี่ยวกับการค้าข้างทางในกรุงเทพมหานคร มีลักษณะก้ำกึ่ง คือ ทั้งเบียดขับและสนับสนุน หลังปี 2547 เป็นต้นมา นโยบายค่อนข้างไปทางสนับสนุน แต่ในขณะเดียวกันก็พยายามสร้างความสมดุลระหว่างการสร้างงาน ลดปัญหาความยากจน และ รักษาความความเป็นระเบียบเรียบร้อย (Yasmeen & Nirathron, 2014) หน่วยงานของกรุงเทพมหานครที่มีบทบาทชัดเจนที่สุดในการกำกับดูแลการค้าข้างทางคือสำนักเทศกิจ ซึ่งมุ่งกำกับดูแลความความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากกว่ามิติอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันกล่าวได้ว่า การทำงานของสำนักเทศกิจยังขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากมีข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการกีดขวางเส้นทางสัญจร และความไม่เป็นระเบียบ และเป็นที่มาของปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” ในปี 2557

ปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” เริ่มต้นจากมาตรการการจัดระเบียบการค้าแฝงลอย ด้วยการลดเวลาอนุญาตการให้ประกอบการค้า ยกเลิกจุดผ่อนผันบางจุด ไปจนถึงประกาศยกเลิกจุดผ่อนผันทั่วทั้งพื้นที่กรุงเทพมหานครในปี 2559 นับเป็นการไล่อีรีที่มียาวนานที่สุดและส่งผลกระทบต่อผู้ค้ามากที่สุด เนื่องจากปฏิบัติการไล่อีรีดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐ (อรอนงค์, 2561 น. 133) จำนวนจุดผ่อนผันลดลงอย่างชัดเจน

ในช่วงปี 2557 ถึง 2561 ในปี 2560 จุดผ่อนผันลดลงเหลือ 185 จุด ผู้ค้า 8,163 คน ปี 2562 เหลือ 175 จุดใน ผู้ค้า 8,021 คน (สำนักเทศกิจ, 2562) หลังจากนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ณ เดือน ธันวาคม 2563 มีจุดผ่อนผันเหลือ 171 จุด แต่ในความเป็นจริงการประกอบการค้าในหลายพื้นที่ ยังคงมีอยู่

การยกเลิกจุดผ่อนผันและไล่อีวีแอลอย ส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ค้าซึ่งส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพค้าแผงลอย ที่พอมีทางเลือกก็เปลี่ยนอาชีพ บางรายลดค่าใช้จ่ายด้วยการย้ายบุตรหลานไปเรียนในสถานศึกษาที่ค่าใช้จ่ายถูกลง บางรายต้องให้บุตรหลานพักการเรียน กู้หนี้ยืมสินมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว ซึ่งหลายกรณีไม่สามารถชำระหนี้ได้ ปฏิบัติการ“คืนทางเท้าให้ประชาชน” ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐและชาวกรุงเทพมหานครจำนวนไม่น้อย ผู้ค้าที่ยังคงประกอบอาชีพในพื้นที่เดิม ยอมเสียค่าใช้จ่ายให้เจ้าหน้าที่เทศกิจ การยกเลิกจุดผ่อนผันนอกจากจะส่งผลต่อการประกอบอาชีพและรายได้ของผู้ค้าแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงบริโภคที่พึ่งพิงสินค้าและอาหารราคาถูก กระทั่งแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตลาดดั้งเดิม ร้านค้าในระบบที่ตั้งอยู่ริมถนนพลอยได้รับผลกระทบไปด้วย เนื่องจากไม่มีคนเดิน

สถานการณ์นี้ทำให้ผู้ค้ารวมตัวกันร้องเรียนต่อหน่วยงานของรัฐ เช่น ศาลปกครอง สำนักงานปลัดนายกรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ, 2562) และตัดสินใจรวมกลุ่มอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างอำนาจต่อรอง เช่น การรวมตัวของผู้ค้าตลาดอ่อนนุช 70 และการรวมตัวเป็นเครือข่ายผู้ค้าแผงลอย ในชื่อ “เครือข่ายแผงลอยไทย เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ในขณะเดียวกันก็พยายามสร้างตัวตนของผู้ค้าขึ้นมาใหม่ ให้เป็นผู้ค้าแผงลอยที่พร้อมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนด ผู้ค้ากลุ่มนี้เข้าร้องเรียนกับคณะกรรมการการแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำของวุฒิสภา ซึ่งต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ ได้จัดทำรายงาน เรื่อง “ข้อเสนอเชิงนโยบายการบริหารจัดการหาบเร่แผงลอยในกรุงเทพมหานคร เพื่อสร้างเสริมเศรษฐกิจฐานราก ชีวิตและชุมชน” ดังจะได้กล่าวต่อไป ข้อจำกัดที่สำคัญของการจัดการปัญหาหาบเร่แผงลอยที่ผ่านมา คือ การใช้มิติเชิงพื้นที่เป็นกรอบคิดหลัก และมุ่งเน้นการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือหลักในการจัดระเบียบ (สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ, 2563, อ้างแล้ว)

การร้องเรียนของผู้ค้า ประกอบกับผลกระทบที่เกิดขึ้น ทำให้คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (Law Reform Commission of Thailand) มอบหมายให้คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย ในระยะเร่งด่วน (Thai Law Reform) รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอย ที่ได้รับผลกระทบจากการบังคับใช้กฎหมาย และจัดทำรายงานข้อเสนอแนะ ปรับปรุง ยกเลิกกฎหมายระดับต่างๆที่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพหาบเร่แผงลอย โดยเน้นการมีส่วนร่วมจากทั้งผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอย ประชาชน หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการหลากหลายสาขา คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายได้เสนอความเห็นและ

ข้อเสนอแนะเรื่องการปฏิรูปกฎหมายต่อกรุงเทพมหานครและกองบัญชาการตำรวจนครบาล ข้อเสนอ ระยะสั้น คือ จัดทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรุงเทพมหานคร กองบังคับการตำรวจจราจร กระทรวงสาธารณสุข เกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการ และแผนการจัดการที่ สาธารณะที่ชัดเจนเกี่ยวกับผู้ค้าแผงลอย ส่วนข้อตกลงระยะยาว คือ กำหนดหลักเกณฑ์พิจารณาจุด ผ่านผ่านที่ชัดเจน ให้มีคณะกรรมการจัดทำผังการใช้พื้นที่และบริหารจัดการพื้นที่ กำหนดให้ผู้ค้าจ่าย ค่าธรรมเนียมการใช้พื้นที่สาธารณะให้รัฐ และ ควรมีการเร่งรัดผลักดันให้มีการปฏิรูปกฎหมาย เกี่ยวกับการประกอบอาชีพในพื้นที่สาธารณะในกรุงเทพมหานคร (คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายใน ระยะเร่งด่วน, 2561) ข้อเสนอของคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วน เป็นเครื่องยืนยันถึง ความสำคัญของการค้าแผงลอย

นอกจากการเคลื่อนไหวของผู้ค้า นักวิชาการหลายสาขาออกมาคัดค้านการยกเลิก การค้าแผงลอย เนื่องจากตระหนักถึงบทบาทที่สำคัญของการค้าแผงลอย และ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ต่อทั้งผู้ค้า ผู้ซื้อ รวมทั้งห่วงโซ่มูลค่าที่เชื่อมโยงผู้ค้าแผงลอยเข้ากับแหล่งวัตถุดิบ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ผู้ผลิต ผู้จำหน่ายวัตถุดิบ และผู้ประกอบการขนส่งสาธารณะ บทบาทของนักวิชาการต่อการ สนับสนุนการรณรงค์เพื่อพิทักษ์สิทธิผู้ค้าแผงลอยปรากฏชัดเจนต่อสาธารณะในเวทีเสวนา วันที่ 6 กันยายน 2561 เมื่อแกนนำนักวิชาการรณรงค์รวบรวมรายชื่อนักวิชาการ 115 คน ยื่นหนังสือถึง นายกรัฐมนตรีให้ทบทวนการยกเลิกการค้าแผงลอยในกรุงเทพมหานคร แกนนำนักวิชาการเหล่านี้มา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) และมีประสบการณ์ศึกษาวิจัยด้านการค้าแผงลอย ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และผังเมือง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการรวมตัวของนักวิชาการหลากหลายสาขา ทั้งด้านสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ และ ผังเมือง ในนาม “เครือข่ายนักวิชาการสร้างเมืองเพื่อทุกคน” ในวันที่ 7 กันยายน 2561 ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี ที่ “ศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์ของรัฐบาลเพื่อ ประชาชน” ข้อเสนอของนักวิชาการมีสองส่วน ส่วนแรกเป็นฐานคิดในการจัดการแผงลอยใน กรุงเทพมหานคร ซึ่งประกอบด้วย

1. ประเทศไทยและกรุงเทพมหานครมีทางเลือกการบริหารจัดการแผงลอยที่ดีกว่าการ ห้ามขายโดยเด็ดขาด ดังเช่นที่หลายประเทศที่พัฒนาแล้วดำเนินการอยู่ โดยทางเลือกดังกล่าวตั้งอยู่ บนการทำความเข้าใจกับสำคัญของการค้าแผงลอยในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ยืนยัน สถานะที่ชัดเจนของการค้าแผงลอยทั้งในด้านการสร้างงาน สร้างรายได้ ลดความเหลื่อมล้ำ แก้ไข ปัญหาความยากจน สนับสนุนการประกอบการ รวมทั้งเป็นกลไกลดผลกระทบจากการเลิกจ้าง

2. ควรจัดการในเชิงยุทธศาสตร์แบบบูรณาการ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความ สมดุลระหว่างประโยชน์จากการมีแผงลอยและความสามารถในการจัดการปัญหาที่เกิดจากการค้าแผง ลอย โดยการดำเนินการตามยุทธศาสตร์นี้สามารถทำในลักษณะเป็นระยะ (phasing) ได้ โดย

ระยะแรกควรอนุญาตให้ผู้ค้าแผงลอยกลับมาประกอบอาชีพได้ก่อน พร้อม ๆ กับการร่วมมือกันของหลายฝ่ายในการจัดระเบียบการค้าแผงลอยอย่างทันที ทั้งในเรื่องความสะอาดและความปลอดภัย เช่น สนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งผู้ค้า ชุมชน มีบทบาทและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการ รวมทั้งการกำกับดูแลตนเอง (self regulation) อย่างเหมาะสม

3. หน่วยงานหลักที่บริหารจัดการเชิงยุทธศาสตร์บูรณาการดังกล่าว ต้องไม่ถูกจำกัดด้วยภารกิจเฉพาะหน้าที่ไม่เอื้อต่อการมองภาพในมุมกว้าง เช่น สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานคร หรือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ควรมีกลไกใหม่ในการบริหารจัดการให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์แบบบูรณาการดังที่กล่าวแล้ว

4. ให้ความสำคัญต่อการสร้างเมืองที่มีความหลากหลาย เป็นเมือง ‘น่าเดิน’ (walkability) และมีการพัฒนาอย่างทั่วถึง (Inclusive Cities) ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

5. ให้ความสำคัญต่อลักษณะเฉพาะของพื้นที่ การบริหารจัดการไม่จำเป็นต้องเหมือนกันในทุกพื้นที่แต่อยู่ภายใต้ฐานคิดและนโยบายเดียวกัน โดยเฉพาะในประเด็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากฐานคิดข้างต้น กลุ่มนักวิชาการเสนอข้อเสนอแนะการจัดการ 5 ข้อ

1. กำหนดยุทธศาสตร์การค้าแผงลอยที่กำหนดสถานะของการค้าแผงลอยในด้านการสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างอาชีพ และผู้ประกอบการ โดยอาจศึกษาการจัดการการค้าแผงลอยในบางประเทศและนำมาปรับใช้ในบริบทประเทศไทย หากมีการทำความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อการจัดการเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งการใช้พื้นที่ คุณลักษณะของผู้ค้า การเชื่อมโยงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลไกที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการ โดยดำเนินการตามยุทธศาสตร์ในลักษณะ phasing

2. แผนยุทธศาสตร์การค้าแผงลอยควรให้ความสำคัญต่อการสร้างเมืองทั่วถึงและยั่งยืนไปพร้อมกัน

3. ในระยะเฉพาะหน้า ควรศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ค้าที่ยังมีอยู่ เพื่อการตัดสินใจจัดสรรพื้นที่ ผู้ค้าที่มีโอกาสน้อยสมควรได้รับการสนับสนุนมากกว่า พร้อมกับการสนับสนุนให้ผู้ค้ารวมกลุ่ม และมีผู้แทนที่ชัดเจน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ค้าในการบริหารจัดการบนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม

4. จัดตั้งหรือมอบหมายหน่วยงานที่เหมาะสมทำหน้าที่ดูแลการค้าแผงลอยแบบองค์รวมและบูรณาการ มีแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแผงลอยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการจัดระเบียบ โดยคำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

5. ควรพิจารณาความคุ้มค่าและประโยชน์ที่รัฐบาลและชุมชนพึงได้รับทั้งในเรื่องภาษีและค่าธรรมเนียมจากการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้ค้าแผงลอย

ผู้แทนเครือข่ายวิชาการยังได้เข้าหารือกับผู้แทนของหน่วยงานรัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการโล่เรือต่อการท่องเที่ยว หลังจากนั้นได้จัดกิจกรรมหลายครั้งเพื่อสร้างความเข้าใจต่อสาธารณะถึงความสำคัญของการค้าแผงลอย ที่มาของปัญหา และเสนอแนวทางการจัดการ รวมถึงเผยแพร่ในสื่อต่าง ๆ (นฤมล นิราทร และ สมชัย จิตสุชน, 2561; นฤมล นิราทร, 2562; Nirathron and Yasmeeen 2019)

ภายใต้สถานการณ์ข้างต้น กรุงเทพมหานครยังคงยืนยันยืนยงเลิกจุดผ่อนผัน และ ไม่อนุญาตให้ประกอบอาชีพการค้าแผงลอย แต่จุดเปลี่ยนสำคัญคือ การประกาศนโยบายเร่งด่วนของนายกรัฐมนตรีในเดือนกรกฎาคม 2562 หลังการจัดตั้งรัฐบาล นโยบายเร่งด่วนข้อแรกซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการเรื่องแผงลอยระบุว่า “.....ลดข้อจำกัดในการประกอบอาชีพของคนไทย ทบทวนรูปแบบและมาตรฐานหาบเร่แผงลอยในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เพื่อยังคงเอกลักษณ์ของเมืองหลวงแห่งร้านอาหารริมถนน ทำให้บ้านเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม” (คำแถลงนโยบายของนายกรัฐมนตรี, 2562, น.30)

ในเดือนมกราคม 2563 กรุงเทพมหานครออกประกาศ เรื่อง “หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ” ประกาศฉบับนี้มีที่มาส่วนหนึ่งจากนโยบายของรัฐบาลที่ได้รับไว้ข้างต้น การร้องเรียนของประชาชน และ คำวินิจฉัยของศาลปกครองที่ว่า “ประโยชน์สาธารณะในการสัญจร” มีความจำเป็นมากกว่า “การค้าขายบนทางเท้า” ประกาศฉบับนี้อ้างอิงกับ พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติการจราจรทางบก พ.ศ. 2522 ซึ่งให้ความสำคัญกับการจัดการในเชิงพื้นที่และสุขาภิบาลอาหารสาธารณะสำคัญของประกาศฉบับนี้ประกอบด้วย

1. การระบุชัดเจนถึงลักษณะของพื้นที่ตั้งหาบเร่แผงลอย 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ทั่วไป และ พื้นที่ที่มีอัตลักษณ์ วิถีชุมชน และ การท่องเที่ยว โดยประกาศฉบับนี้ใช้บังคับกับพื้นที่ทั่วไปเท่านั้น

2. หลักเกณฑ์ด้านกายภาพในการพิจารณาพื้นที่ทำการค้า เช่น ถนนต้องมีช่องทางจราจร ๔ ช่องทางขึ้นไป ทางเท้า ไม่อยู่ใกล้สถานที่สำคัญ หรือ เป็นพื้นที่ที่กรุงเทพมหานครประกาศห้ามทำการค้า และเกณฑ์ที่สำคัญและไม่เคยปรากฏมาก่อนคือต้องได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในพื้นที่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบริเวณนั้นโดยผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นที่ดำเนินการโดยสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสำนักงานเขต

3. การจัดผังแผงค้า ทั้งขนาดของแผง การตั้งแผง และ จัดแผงโดยจำแนกประเภทชนิดของสินค้า (Zoning)

4. การกำหนดรูปแบบ ลักษณะแผงค้า และ สิ่งประกอบแผงค้า

5. การอนุญาตให้ประกอบการค้า ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกรุงเทพมหานคร โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของลักษณะพื้นที่ภาพลักษณ์ของกรุงเทพมหานครและของประเทศ การได้สัดส่วนระหว่างประโยชน์ของการค้าขายบนทางเท้ากับประโยชน์สาธารณะในการใช้ทางเท้าสัญจรของประชาชนและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการใช้พื้นที่สาธารณะของทุกภาคส่วน

6. กำหนดระยะเวลาการอนุญาต 1 ปี ส่วนการยกเลิกหรือกำหนดให้เป็นพื้นที่ทำการค้าต่อไปต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จก่อนครบกำหนด 1 ปีไม่น้อยกว่า 60 วัน และหากได้รับอนุญาตให้เป็นพื้นที่ทำการค้าต่อ สำนักงานเขตต้องคัดเลือกผู้ทำการค้าให้เสร็จภายใน 60 วันก่อนครบกำหนด 1 ปี

7. กำหนดคุณสมบัติผู้ทำการค้าและผู้ช่วยจำหน่ายสินค้า ผู้ทำการค้าต้องมีสัญชาติไทย มีรายได้ไม่น้อยหรือมีคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่มีแผงค้าในพื้นที่อื่น

8. หากจำนวนผู้ค้าที่ประสงค์ประกอบการค้า มีมากกว่าแผงค้าที่กำหนด การคัดเลือกผู้ทำการค้าด้วยการจับสลาก ไม่มีการแยกแยะเป็นผู้ค้าที่เคยประกอบการค้าอยู่เดิมก่อนถูกยกเลิก หรือผู้ค้ารายใหม่

9. กำหนดเงื่อนไขการทำการค้า ให้ขายได้ 1 ปี มีผู้ช่วยจำหน่ายสินค้าได้ 1 คน ให้หยุดทำการค้าสัปดาห์ละ 1 วัน การได้ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าเป็นการอนุญาตเฉพาะตัว ห้ามจำหน่ายแลกเปลี่ยน ให้เช่า หรือ โอนให้บุคคลอื่น

10. กำหนดข้อปฏิบัติในการจำหน่ายสินค้า เช่น ให้ขายหรือจำหน่ายสินค้าตรงตามประเภท ชนิดของสินค้าที่ได้รับอนุญาต การขายหรือจำหน่ายสินค้าประเภทอาหารจะต้องไม่ก่อให้เกิดมลพิษและความเดือดร้อนรำคาญ และห้ามปรุงประกอบอาหารโดยวิธีผัด ทอด หรือ ต้ม

11. กำหนดมาตรการควบคุม โดยสำนักงานเขตดำเนินการคัดเลือกผู้แทนผู้ทำการค้าในพื้นที่ทำการค้าอย่างน้อย 3 คน แต่ไม่เกิน 10 คน เพื่อควบคุมดูแลผู้ทำการค้าในพื้นที่ทำการค้าให้เป็นไปตามประกาศนี้โดยเคร่งครัด การฝ่าฝืนประกาศนี้จะถูกสั่งระงับทำการค้าเป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือน หากยังปรากฏมีผู้กระทำการฝ่าฝืนประกาศอีก ให้สำนักงานเขตโดยผ่านคณะกรรมการจัดระเบียบหาบเร่- แผงลอย ระดับเขต เสนอคณะกรรมการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกรุงเทพมหานครเพื่อพิจารณายกเลิกพื้นที่ทำการค้า

12. ในกรณีที่มีปัญหาในแนวทางปฏิบัติหรือไม่มีกำหนดไว้ในประกาศนี้ให้เสนอผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครสั่งการเป็นกรณีไป

แม้ประกาศฉบับนี้เป็นสิ่งยืนยันว่า กรุงเทพมหานครอนุญาตให้ประกอบอาชีพค้าขายในที่หรือทางสาธารณะ เนื้อหาในประกาศแม้จะปรากฏมิติของการสนับสนุนการมีส่วนร่วม แต่ก็ในระดับ

จำกัด และสะท้อนถึงการจำกัดการประกอบอาชีพมากกว่า หลักเกณฑ์ในประกาศหลายกรณีไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น

1. การกำหนดให้ถนนที่ประกอบการค้าได้ต้องมี 4 ช่องทางจราจรขึ้นไป เท่ากับเป็นการตัดโอกาส การประกอบอาชีพในถนนสายรอง หรือ ในซอย

2. การทำ Zoning แม้จะทำให้การตั้งแผงค้าดูเป็นระเบียบตามประเภทสินค้า แต่ในทางปฏิบัติไม่สอดคล้องกับ “ธรรมชาติ” ของการค้าแผงลอยที่เป็นแหล่งรวมของสินค้าหลากหลาย การจัดวางแม้จะดูไม่เป็นระบบ แต่สอดคล้องกับความสนใจของผู้บริโภค

3. การให้อำนาจคณะกรรมการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกรุงเทพมหานคร เป็นผู้อนุมัติพื้นที่ประกอบการค้า แม้จะมีการระบุถึง “ความเหมาะสมของลักษณะพื้นที่” แต่ก็ยังไม่ได้เป็นเครื่องยืนยันว่า การอนุมัติจะกระทำให้ความเข้าใจในธรรมชาติและบริบทของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ของกรุงเทพมหานครมีความหลากหลาย

4. การกำหนดระยะเวลาอนุญาตเพียง 1 ปี สิ้นเกินไป หากเป็นการค้าที่ต้องใช้เงินทุนสูง ระยะเวลาเพียง 1 ปี ไม่สามารถคืนทุนได้ ทั้งยังไม่เพียงพอสำหรับการสะสมทุนเพื่อสร้างฐานะ หรือ หลุดพ้นจากความยากจนได้ โดยเฉพาะหากผู้ค้ามีหนี้สินอยู่ก่อน และที่สำคัญอาจกระทบต่อคุณภาพของสินค้า เพราะผู้ค้าย่อมต้องพยายามลดต้นทุนให้ต่ำที่สุด เพื่อให้มีกำไรคุ้มกับความเสี่ยงในการประกอบการเพียง 1 ปี ระยะเวลาที่สั้นยังเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงแหล่งทุนในระบบ เพราะผู้ค้าไม่มีหลักประกันในพื้นที่ขาย

5. การระบุให้ผู้ค้าเป็นผู้มีรายได้น้อย แม้จะสะท้อนความต้องการสนับสนุนให้ผู้มีรายได้น้อยมีอาชีพ แต่ในความเป็นจริงการเป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จต้องการการส่งเสริม ประสิทธิภาพ และ ทักษะ และไม่ใช่ทุกคนที่สามารถเป็นผู้ประกอบการได้ และโดยเฉพาะหากกำหนดให้มีการทบทวนการอนุญาตทุกปี ยิ่งทำให้ความสมรรถนะในการประกอบการมีความสำคัญ การจำกัดให้ผู้ประกอบการค้าเป็นผู้มีรายได้น้อยเท่านั้น ยังสะท้อนว่า กรุงเทพมหานครไม่ได้เข้าใจ หรือปฏิเสธที่จะยอมรับว่าการค้าแผงลอยเป็นแหล่งสร้างผู้ประกอบการทุกระดับรายได้ และมีความศักยภาพสูงมากในการสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

6. การเลือกผู้ค้าโดยวิธีการจับสลาก แม้จะเป็นทางออกที่สะดวกและดูจะยุติธรรมที่สุด แต่ไม่ใช่การตัดสินใจที่มีประสิทธิผล เมื่อนำหลักเกณฑ์ต่างๆ มาพิจารณาร่วมกับความเป็นจริงของสถานการณ์การประกอบอาชีพ ประการแรก ไม่ได้มีการพิจารณาถึงผู้ค้ารายเดิมที่ได้รับผลกระทบจากการยกเลิกจุดผ่อนผัน ผู้ค้าเหล่านี้คือผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด ประการที่สอง โดยทั่วไปปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการซื้อของจากแผงลอย คือความคุ้นเคย การกำหนดคุณสมบัติของผู้ค้าไว้กว้างๆ และให้คัดเลือกโดยวิธีการจับสลาก เป็นความเสี่ยงทั้งต่อผู้ค้าและผู้บริโภค โดยเฉพาะหากผู้ค้านั้น เคยมีประวัติด้านพฤติกรรมการค้าที่ไม่สุจริต ประการที่สาม การจับสลากไม่ได้สนับสนุน

มาตรการควบคุมโดยกลุ่มตามที่ประกาศกำหนด หากผู้ค้าที่จับสลากเข้ามาได้ ไม่ได้มีความคุ้นเคยกันมาก่อน หรือ ไม่พร้อมที่จะสร้างกระบวนการกลุ่มเพื่อการกำกับดูแลร่วมกัน

7. การกำหนดให้ขายหรือจำหน่ายสินค้าตรงตามประเภท อาจเป็นไปได้ยากสำหรับผู้ค้าบางราย และอาจส่งผลต่อจัดแบ่งโดยจำแนกประเภท ชนิดของสินค้า (Zoning) เนื่องจากมีความเป็นไปได้ที่ผู้ค้าจะเปลี่ยนสินค้าหากพบว่าสินค้าเดิมขายไม่ดี ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติที่ปกติสำหรับผู้ค้าแผงลอย การห้ามปรุงประกอบอาหารโดยวิธีผัด ทอด หรือ ต้ม จำกัดความหลากหลายของอาหารและ ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของอาหารริมทาง (Street food) เป็นอุปสรรคโดยตรงต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว หลักเกณฑ์นี้แม้ภายหลังถูกยกเลิก แต่ก็ชวนให้ตั้งคำถามต่อคณะกรรมการที่ร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์ ร่างระเบียบ ว่าโดยแท้จริงแล้ว การกำหนดหลักเกณฑ์นี้เป็นไปโดยขาดความเข้าใจต่อธรรมชาติของอาหารริมทาง หรือ มีเหตุผลอื่นใด

8. การกำหนดมาตรการควบคุม แม้อุณหภูมิจะเปิดโอกาสให้ผู้ค้ามีส่วนร่วมในการกำกับดูแลกันเอง แต่แท้จริงแล้ว ก็ยังเป็นการกำกับเบ็ดเสร็จโดยสำนักงานเขต และอาจส่งผลต่อกระบวนการกลุ่มของผู้ค้าด้วย หากแนวปฏิบัติของสำนักงานเขตไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมกลุ่มของผู้ค้า

จากประกาศข้างต้น อาจกล่าวได้ว่านโยบายสนับสนุนเศรษฐกิจฐานรากของรัฐบาลไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจากรัฐบาลท้องถิ่น มาตรการของรัฐบาลท้องถิ่นเป็นอุปสรรคทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการสนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก ในทางตรงคือการเบียดขับด้วยการจำกัดและไล่รื้อ และการออกประกาศที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์การประกอบอาชีพ ส่วนทางอ้อมก็คือ การบริหารจัดการโดยขาดประสิทธิภาพและขาดธรรมาภิบาล (กองประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 2561) และไม่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของบริบทเศรษฐกิจสังคม (Nirathron and Yasmeen, 2019) ทั้งสองกรณีส่งผลกระทบโดยตรงทั้งต่อการประกอบอาชีพและทัศนคติของประชาชนต่อการค้าแผงลอย และการเติบโตของเศรษฐกิจฐานราก

ในเดือนกุมภาพันธ์ 2563 (ก่อนการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโควิด 2019) วุฒิสภาได้ส่งรายงานข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการหาบเร่แผงลอยในกรุงเทพมหานครเพื่อสร้างเสริมเศรษฐกิจฐานราก ชีวิต และ ชุมชน ต่อคณะรัฐมนตรี รายงานนี้ระบุข้อเสนอเชิงบริหารจัดการ 3 ระยะ

ระยะเร่งด่วน (1-6 เดือน) คือให้คณะรัฐมนตรีและกรุงเทพมหานครทบทวนนโยบายและแผนงานที่กรุงเทพมหานครและสำนักงานตำรวจแห่งชาติจะยกเลิกจุดผ่อนผันทั้งหมดภายในปี 2562 ส่วนการพิจารณาจุดผ่อนผันควรใช้เกณฑ์สภาพพื้นที่ ความต้องการของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ การบริหารจัดการในกรณีขายอาหาร การใช้ประโยชน์สาธารณะไปพร้อมกัน จัดทำนวัตกรรมนำร่องบริการส่งอาหารออนไลน์ จัดให้มีคณะกรรมการที่มีโครงสร้างแบบประชาธิปไตย ระดับนโยบายและระดับพื้นที่พิจารณาจุดผ่อนผัน ผู้ค้าที่ได้รับการคัดเลือกให้ทำการค้าต้องเป็นผู้ค้าที่

ได้รับผลกระทบจากนโยบายจัดระเบียบอย่างแท้จริง กำหนดให้ผู้ค้าจ่ายค่าตอบแทนการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสม สนับสนุนให้คนด้อยโอกาสมีโอกาสเข้าทำการค้า พัฒนาและสร้างเครือข่ายผู้ค้าในจุดผ่อนผัน

ระยะกลาง (6-12 เดือน) ให้ความสำคัญกับ การประสานงานและทำข้อตกลงระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข ในเรื่องนโยบายการบริหารจัดการหาบเร่แผงลอย ยกย่องมาตรฐานอาชีพหาบเร่แผงลอย ให้มีคณะกรรมการพิจารณาจุดผ่อนผันในจุดที่เหมาะสม มีคณะกรรมการริเริ่มศึกษาแก้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง พัฒนากฎหมายใหม่ เช่นกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก จัดให้มีกลไกและปฏิรูปนโยบายการพัฒนาเมือง

ระยะยาว (1-3 ปี) รัฐบาลมอบหมายให้กรุงเทพมหานครประสานงานกับภาครัฐและเอกชนหาพื้นที่ที่เหมาะสมเป็นพื้นที่ประกอบอาชีพ โดยลงทุนตามแผนระยะกลาง จัดทำกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการค้าหาบเร่แผงลอยโดยเฉพาะ ยกย่องมาตรฐาน สร้างความสามารถในการแข่งขันให้ผู้ค้า สนับสนุนสินเชื่อ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดมาตรการส่งเสริมบริการสาธารณะ สาธารณูปโภค จัดทำแผนพัฒนาเมืองยุคใหม่ ช่วยเหลือเพิ่มสมรรถนะให้ผู้ค้า สร้างทัศนคติที่ดีและให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพ จัดให้มีหน่วยงานและองค์กรที่ผู้ค้ามีส่วนร่วม มีระบบการตรวจสอบและติดตาม ถ่วงดุลการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ จัดให้นักศึกษา กลุ่มจิตอาสา ร่วมกันสนับสนุนผู้ค้าหาบเร่แผงลอยในด้านต่างๆ เช่น การออกแบบ ปรับปรุงแผงค้า อุปกรณ์การค้า ให้สวยงาม สะดวกต่อการใช้ และประหยัด พัฒนารูปแบบสินค้า ร่วมกับผู้ค้าจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องเพื่อส่งเสริมการค้า เกิดการพัฒนาการค้าอย่างยั่งยืน

จากรายงานข้างต้น รัฐบาลมีคำสั่งให้กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานหลักรับรายงาน และข้อเสนอแนะของคณะกรรมการดังกล่าวไปพิจารณาร่วมกับกระทรวงการคลัง กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงคมนาคม สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อพิจารณาศึกษาแนวทางและความเหมาะสมของข้อเสนอแนะดังกล่าว ในเดือนกันยายนปีเดียวกัน กรุงเทพมหานครรายงานการดำเนินงาน ดังนี้

มาตรการระยะเร่งด่วน (1 – 6 เดือน) :

1) ให้ทุกสำนักงานเขตที่จะยกเลิกจุดผ่อนผันนำเรื่องเข้าสู่การพิจารณายกเลิกของคณะกรรมการจัดระเบียบหาบเร่แผงลอยระดับเขต โดยได้จัดหาสถานที่รองรับผู้ค้า เพื่อให้สามารถประกอบการค้าได้ต่อไปในพื้นที่หรือตลาดของราชการและเอกชนที่อยู่ในพื้นที่ขายเดิม และได้ช่วยเหลือจากเจ้าของตลาดให้ยกเว้นเงินกินเปล่า และยกเว้นค่าเช่าใน 3 – 6 เดือนแรก โดยให้คิดค่าเช่าและค่าสาธารณูปโภคในอัตราต่ำสุด

2) สำนักพัฒนาชุมชนได้จัดทำโครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ Bangkok Brand สู่ออนไลน์ โดยประสานความร่วมมือเว็บไซต์ liwshop.com และ shopee.co.th เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าแก่ผู้ค้าที่สนใจเข้าร่วมโครงการ และจัดให้มีคณะกรรมการที่มีโครงสร้างแบบประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ คณะกรรมการระดับนโยบายและคณะกรรมการระดับพื้นที่ที่มีหน้าที่พิจารณากำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาหาบเร่แผงลอยบนทางเท้า กทม. ได้ร่วมกับหน่วยงานทุกภาคส่วนจัดโครงการถนนคนเดิน (Walking Street) ขึ้นเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ แต่ปรากฏว่ามีสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) จึงได้เลื่อนการจัดงานถนนคนเดินออกไป ทั้งนี้ หากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) กลับเข้าสู่สภาวะปกติจะพิจารณาดำเนินการจัดให้มีกิจกรรมดังกล่าวต่อไป

3) ผู้ค้าหาบเร่แผงลอยที่ได้รับอนุญาตในพื้นที่ผ่อนผันจะต้องยื่นขอรับใบอนุญาตทำการค้าตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข ค่าธรรมเนียมปีละ 500 บาท กรณีข้อเสนอแนะให้ผู้ค้าหาบเร่แผงลอยจ่ายค่าตอบแทนการใช้พื้นที่สาธารณะให้แก่รัฐ กทม. จะได้ประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาต่อไป และ กทม. ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับสิทธิเข้าทำการค้าโดยคำนึงถึงผู้ที่มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาสให้เข้าถึงแหล่งทุนโดยกระทรวงการคลังประสานงานกับธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ให้ความช่วยเหลือ อาทิ ธนาคารออมสิน รวมถึงสนับสนุนอุปกรณ์การค้า ทั้งนี้ กรุงเทพมหานครให้ความสำคัญต่อการจัดระเบียบผู้ค้าหาบเร่แผงลอยให้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เงื่อนไขอย่างเคร่งครัด และกำหนดมาตรการให้ผู้ค้ามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในพื้นที่ที่ตนค้าขายอยู่ โดยผู้ค้าจะต้องควบคุมและรับผิดชอบร่วมกัน เช่น หากผู้ค้ารายใดรายหนึ่งทำผิดเงื่อนไข กทม. จะสั่งให้ระงับการทำการค้าผู้ค้ารายนั้นอย่างน้อย 1 เดือน หากพบว่า ยังมีผู้ค้าฝ่าฝืนอีก จะระงับการเข้าทำการค้าทั้งหมดอย่างน้อย 1 เดือน และหากพบว่ายังมีการฝ่าฝืนอีก จะยกเลิกพื้นที่ทำการค้าเป็นการถาวร

มาตรการระยะกลาง (6 – 12 เดือน)

1) กรุงเทพมหานครจะพิจารณาแต่งตั้งคณะทำงาน ประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กรุงเทพมหานคร สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงการคลัง กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงคมนาคม สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กองบัญชาการตำรวจนครบาล และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อพิจารณากำหนดแนวทางดำเนินการตามที่คณะกรรมการฯ วุฒิสภา เสนอแนะต่อไป พิจารณาศึกษาปรับแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาจัดให้มีกลไกเพื่อปรับสมดุลระหว่างผู้ใช้รถกับผู้สัญจรบนทางเท้าเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในมิติต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้ครอบคลุมทุกภาคส่วน

2) คณะกรรมการระดับนโยบายและคณะกรรมการระดับพื้นที่พิจารณาจุดผ่อนผัน และ กทม. จะแสวงหาพื้นที่ว่างของหน่วยงานภาครัฐและรัฐวิสาหกิจเพื่อพัฒนาให้เป็นพื้นที่รองรับความ

ต้องการของผู้ค้า ประชาชน และชุมชน ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างการเจรจาขอใช้พื้นที่ว่างของการพิเศษแห่งประเทศไทย การรถไฟแห่งประเทศไทย การท่าเรือแห่งประเทศไทย กรมธนารักษ์ ฯลฯ หากหน่วยงานดังกล่าวอนุญาตจะเร่งรัดดำเนินการพัฒนาพื้นที่เป็นจุดทำการค้าให้ผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาส และผู้ค้าที่ได้รับผลกระทบจากการจัดระเบียบได้เข้าทำการค้า

มาตรการระยะยาว (1 – 3 ปี)

1) กรุงเทพมหานคร ร่วมกับ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงคมนาคม กระทรวงการคลัง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กองบัญชาการตำรวจนครบาลและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง พิจารณาปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ ลงวันที่ 28 มกราคม 2563 และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกิจการหาบเร่แผงลอย เพื่อกำกับดูแลให้ผู้ค้าทำตามกฎหมาย และเพื่อสร้างขีดความสามารถและศักยภาพในการประกอบอาชีพ

2) กรุงเทพมหานครได้ดำเนินการตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการฯ ในหลายมิติ อาทิ การปรับปรุงทัศนียภาพส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ เช่น ถนนข้าวสาร ซึ่งได้ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว และจะขยายการปรับปรุงทัศนียภาพพื้นที่อื่น เช่น ถนนไกรสีห์ ถนนตานี ถนนรามบุตรี บริเวณท่าหน้าวังหลัง และพื้นที่อื่นที่มีเอกลักษณ์ส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยประสานความร่วมมือกับสถาบันศึกษา ตลอดจนนักวิชาการและกลุ่มจิตอาสาอื่น ๆ ร่วมกันคิดสร้างสรรค์ออกแบบแผงค้า หรืออุปกรณ์การค้าให้มีอัตลักษณ์โดดเด่นของแต่ละพื้นที่

3.2 มาตรการของหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการค้าแผงลอย

นอกเหนือจากมาตรการตามพระราชบัญญัติสำคัญ 2 ฉบับ ซึ่งมีลักษณะกำกับมากกว่าสนับสนุนแล้ว ไม่ปรากฏมาตรการใดๆ ของกรุงเทพมหานครที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแผงลอย แม้กรุงเทพมหานครจะมีหน่วยงานสำคัญ เช่น สำนักพัฒนาสังคม ซึ่งมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพ การจัดตั้งกลุ่ม แต่ในทางปฏิบัติ ไม่ได้มีบทบาทโดยตรงกับการส่งเสริมอาชีพและการจัดตั้งกลุ่ม ยกเว้นการจัดการฝึกอบรมความรู้ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายคือวิสาหกิจชุมชน

ในส่วนของรัฐบาลกลาง น่าสนใจว่า ขณะที่รัฐบาลมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อย่างยั่งยืน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและแก้ไขปัญหาความยากจน โดยให้ความสำคัญกับการยกระดับศักยภาพในการประกอบการ โดยการเพิ่มพูนองค์ความรู้และทักษะในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจของเกษตรกร แรงงานทั่วไป และกลุ่มประชากรที่มีรายได้น้อยและไม่มั่นคงให้เป็นผู้ประกอบการบริหารจัดการหนี้สินอย่างยั่งยืน และสร้างสภาพแวดล้อมและกลไกที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐาน

ราก เน้นส่งเสริมการรวมกลุ่มในรูปแบบที่มีโครงสร้างกระจายรายได้ ทั้งวิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ และวิสาหกิจเพื่อสังคม การพัฒนาช่องทางการตลาดและเครือข่าย โดยกำหนดตัวชี้วัดเป็นอัตราการเจริญเติบโตของรายได้ของกลุ่มประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุด แต่กำหนดตัวชี้วัดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่อัตราการเติบโตของมูลค่าเศรษฐกิจฐานรากของมูลค่าสินค้า OTOP ซึ่งในทางปฏิบัติ OTOP เป็นเพียงส่วนเสี้ยวเดียวของเศรษฐกิจฐานราก

ส่วนการเข้าถึงสินเชื่ออื่น แม้ธนาคารออมสิน ซึ่งได้ชื่อว่า เป็น “ธนาคารสังคม” ก็ยังดำเนินการในลักษณะธุรกิจที่ต้องมีการบริหารความเสี่ยง โครงการธนาคารประชาชนซึ่งเป็นโครงการที่สนับสนุนการค้าแผงลอยกำหนดให้ผู้กู้ต้องมีสถานที่ประกอบอาชีพ/ที่อยู่อาศัยแน่นอน มีผู้ค้ำประกัน หรือมีหลักประกันทางธุรกิจ ซึ่งได้แก่ หนังสือรับรอง สิทธิการเช่าของแผงค้า/ร้านค้า ที่สามารถเปลี่ยนมือได้ และ ยานพาหนะที่ใช้ในการประกอบธุรกิจ ซึ่งผู้ค้ำมีรายได้ไม่น้อยกว่าที่จะมีหลักประกันตามที่ธนาคารกำหนด หลังการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ธนาคารมีโครงการสินเชื่อเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย สำหรับผู้มีอาชีพอิสระ สินเชื่อนี้ไม่ต้องมีหลักประกัน แต่เนื่องจากผู้ค้าหลายคนมีประวัติการติดค้างชำระหนี้ มีชื่อเป็นลูกหนี้ค้างชำระในข้อมูลเครดิตแห่งชาติ (ผู้ค้าเรียกว่าติดเครดิตบูโร) ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบ ซึ่งรวมถึงโครงการเงินสินเชื่อสำหรับผู้มีอาชีพอิสระที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 ของรัฐบาล ในทางปฏิบัติจึงพบว่าผู้ค้าจำนวนมากเข้าไม่ถึงสินเชื่อโครงการนี้ ดังพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ค้าในหลายพื้นที่ เช่น ถนนสุทธิสารวินิจฉัย ถนนเยาวราช ถนนข้าวสาร ถนนคอนแวนต์ และ ถนนเพชรบุรี และเจ้าหน้าที่ของธนาคารออมสิน

3.3 แผงลอยและโรคระบาด

หลังการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 กรุงเทพมหานครผ่อนปรนให้มีการประกอบการค้ามากขึ้น แต่การจับปรับผู้ค้ายังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของรัฐบาล ได้ออกมาตรการเยียวยาแก่ประชาชนกลุ่มต่างๆที่ได้รับผลกระทบจากการระบาด ในส่วนของแรงงานนอกระบบ ได้รับเงินเยียวยาแรงงานนอกระบบ 3 เดือนๆละ 5,000 บาท รวมทั้งมาตรการช่วยเหลือค่าสาธารณูปโภค ผู้ค้าแผงลอยอยู่ในข่ายได้รับเงินเยียวยาด้วย ในเดือนตุลาคม 2563 รัฐบาลเปิดดำเนินการโครงการ “คนละครึ่ง” เพื่อกระตุ้นการจับจ่ายภายในประเทศ ช่วยบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายให้ประชาชน และช่วยเพิ่มสภาพคล่องให้ผู้ค้ารายย่อยทั่วประเทศ รวมทั้งผู้ค้าแผงลอย ผู้ค้าที่ร่วมโครงการไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนเป็นร้านค้าในระบบ แต่ต้องมีหลักฐานว่าประกอบการค้ารายย่อย ผู้ลงทะเบียนจะได้รับสิทธิ์ส่วนลดร้อยละ 50 เมื่อซื้อสินค้ากับแผงหรือร้านที่ร่วมโครงการในวงเงินไม่เกินวันละ 150 บาทต่อคน โครงการประสบความสำเร็จ เนื่องจากช่วยให้ผู้ค้าแผงลอยมีรายได้มากขึ้น และลด

ค่าครองชีพของประชาชน แม้จะมีผู้ค้าบางส่วนลงทะเบียนไม่ทันและไม่สามารถลงทะเบียนได้ รัฐบาลเปิดดำเนินการโครงการ “คนละครึ่ง” ระยะที่สองในเดือนมกราคม 2564

ในส่วนของการปฏิบัติตามประกาศ “หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ” นั้น มีการจับสลากต้นเดือนธันวาคม 2563 แต่ก็มีเผชิญอุปสรรค เนื่องจากผู้ค้าซึ่งเคยประกอบอาชีพในพื้นที่ขายเดิมบางส่วนปฏิเสธ ไม่เข้าร่วมจับสลาก ส่วนผู้จับสลากได้ส่วนใหญ่เป็นผู้ค้าที่ไม่เคยประกอบอาชีพในพื้นที่จุดผ่อนผันนี้มาก่อน ผู้ค้าเดิมอยู่ระหว่างดำเนินการฟ้องศาลปกครอง ส่วนสำนักงานเขตบางขุนเทียนยืนยันดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อให้ผู้ค้าที่จับสลากได้ เข้าประกอบอาชีพในจุดผ่อนผัน ส่วนกรุงเทพมหานครยืนยันให้มีการปฏิบัติตามประกาศในเขตอื่น ๆ ต่อไป

การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้วิกฤตเศรษฐกิจลามไปทั่วโลก ในช่วงที่การค้า การท่องเที่ยวระหว่างประเทศหยุดชะงัก หลายประเทศหันมาให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยการสนับสนุนการผลิตและการบริโภคภายในประเทศ ประเทศที่ยังมีการค้าแฝงลอย เช่น ประเทศจีน สหรัฐอเมริกา (บางรัฐ) หันมาสนับสนุนการประกอบอาชีพแฝงลอยเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจ (นฤมล นิราทร, 2563; Wang, 2020)

ในเดือนธันวาคม 2563 คณะที่ปรึกษาด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมในศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ได้เสนอ “ข้อเสนอแนะนโยบายจัดการหาบเร่แผงลอยในระยะการระบาดโควิด-19 เพื่อสนับสนุนการฟื้นฟูเศรษฐกิจ” ข้อเสนอสำคัญ 3 ประการคือ 1) ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติ³ ทำหน้าที่ในการกำหนดหลัก

³ คณะกรรมการประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ หน่วยงานละ 2 คน คือ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงแรงงาน สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ องค์การภาคประชาสังคมที่ทำงานเรื่องหาบเร่แผงลอย และ สำนักงานบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี และนักวิชาการด้านผังเมือง เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องนี้ ประธานคณะกรรมการควรเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีใช้ข้าราชการประจำและไม่ใช้ตัวแทนผู้ค้า คณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจหน้าที่จัดทำข้อเสนอแนะการจัดการหาบเร่แผงลอยในแต่ละพื้นที่เพื่อผลในการฟื้นฟูเศรษฐกิจจากโควิด-19 ซึ่งอาจรวมถึงการปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบที่ไม่เหมาะสม โดยรับฟังความเห็นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและนำผลที่ได้มาประมวลเข้ากับข้อพิจารณาในภาพรวมตามวัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการหาบเร่แผงลอย ซึ่งต้องเป็นการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นกว่าก่อนเกิดการระบาดอย่างมีนัยสำคัญ แล้วเสนอความเห็นต่อนายกรัฐมนตรีในฐานะผู้อำนวยการศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) หรือ ศบค. เพื่อให้พิจารณาสั่งการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการ โดยข้อเสนอครั้งแรกต้องกระทำภายในระยะเวลาไม่เกิน 1 เดือน นับจากวันที่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อให้ทันกับสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ที่อาจเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ปฏิบัติในการบริหารจัดการหาบเร่แผงลอยในการฟื้นฟูเศรษฐกิจในช่วงการระบาดของโควิด-19 และประสานงานในการขับเคลื่อนการจัดการโยคานึงถึงการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ของประชาชนที่สมดุลกับความเป็นระเบียบและสุขอนามัย 2) จูงใจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งกรุงเทพมหานครและส่วนงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีพื้นที่ที่อาจใช้ประโยชน์เพื่อการนี้ ให้ความร่วมมือเป็นการชั่วคราวในระยะวิกฤตเศรษฐกิจ ที่อาจมีรายได้จากการค้าแผงลอย และสามารถร่วมในโครงการ “คนละครึ่ง” ได้ และ 3) ภายหลังสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด -19 เข้าสู่ภาวะปกติ อาจมีการพิจารณาส่งเสริมให้การค้าแผงลอย เพื่อเป็นมิติเชิงวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของประเทศ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว

เดือนมกราคม 2564 กรุงเทพมหานครมีหนังสือถึงคณะที่ปรึกษาด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมในศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ขอรับการสนับสนุนพื้นที่ในความครอบครองของรัฐวิสาหกิจ

3.4 สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ⁴

ในเดือนพฤศจิกายน 2563 มีการจัดสมัชชาสุขภาพกรุงเทพมหานครขึ้นเป็นครั้งแรก ที่ประชุมภาคีเครือข่ายสมัชชาสุขภาพกรุงเทพมหานคร ครั้งที่ 1 มีมติ 9 ข้อ ดังนี้ (สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ, 2563)

1. ที่ประชุมภาคีเครือข่ายสมัชชาสุขภาพกรุงเทพมหานคร ครั้งที่ 1 เห็นตรงกันว่า “การจัดการหาบเร่แผงลอย” เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาให้กรุงเทพมหานครเป็น “เมืองแห่งสุขภาวะเพื่อทุกคน” (inclusive and healthy city) ที่สนับสนุนการดำรงชีวิตของผู้คนทุกกลุ่มในพื้นที่ชุมชนเมืองอย่างครอบคลุม และเปิดโอกาสให้ผู้คนทุกกลุ่มสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองไปสู่ศักยภาพสูงสุดได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

⁴ “สมัชชาสุขภาพ” คือ เครื่องมือพัฒนานโยบาย สาธารณะเพื่อสุขภาพที่เน้นการมีส่วนร่วม เกิดขึ้น ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ถือเป็นแนวทางใหม่ของการพัฒนา นโยบายสาธารณะตามระบอบประชาธิปไตยแบบ มีส่วนร่วม สมัชชาสุขภาพแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ 2) สมัชชาสุขภาพ เฉพาะพื้นที่ และ 3) สมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็น โดย พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติได้กำหนดให้มีการจัดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ เป็นประจำทุกปี อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง และให้สนับสนุน การจัดสมัชชาสุขภาพ เฉพาะพื้นที่ และสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็น ตาม หลักเกณฑ์ที่ คสช. กำหนดทั้งนี้ประชาชนอาจรวม ตัวกันจัดสมัชชาสุขภาพกันเองก็ได้ หลักการและคุณค่าที่สำคัญพื้นฐาน ของ สมัชชาสุขภาพ 4 ประการ คือ 1) เป็นกระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะ เพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม (Participatory Healthy Public Policy Process) 2) เป็นกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมี ส่วนร่วม (Participatory Democracy Development) 3) เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคม (Social Empowerment) โดยอาศัยพลัง ๓ ภาค ส่วนที่เชื่อมโยงกัน คือ พลังทางปัญญา พลังทางสังคม และพลังรัฐ/การเมือง 4)เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ (Interactive Learning Through Action)

2. ประชุมภาคีเครือข่ายสมัชชาสุขภาพกรุงเทพมหานคร ครั้งที่ 1 ร่วมกันกำหนดเป้าหมายว่า ใน 5 ปีข้างหน้า (ภายใน พ.ศ. 2568) การจัดการหาบเร่แผงลอยในทุกพื้นที่ สำนักงานเขตจะมีการดำเนินการโดยใช้แนวทางการบริหารจัดการระดับพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน และได้รับการรับรองและสนับสนุนจากกรุงเทพมหานครและหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้อง

3. ขอให้กรุงเทพมหานครชะลอเวลาการบังคับใช้และทบทวนรายละเอียดของ ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง “หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขาย หรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ” ลงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2563 ดังนี้

3.1 ชะลอเวลาการยกเลิกจุดผ่อนผันที่อยู่ระหว่างดำเนินการยกเลิกออกไปก่อนเป็นระยะเวลา ๒ ปี เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนที่กำลังประสบปัญหาผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของโรคโควิด-19

3.2 กำหนดระยะเวลาดำเนินการทบทวนพื้นที่ทำการค้าที่มีศักยภาพในด้านต่าง ๆ ทั้งการท่องเที่ยว วัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน และอื่นๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ประชาพิจารณ์ แจ้งความจำนง คัดเลือกผู้ทำการค้า โดยให้มีกรอบมีเวลาชัดเจนโดยไม่ชักช้าเพื่อให้ผู้ค้าได้ประกอบอาชีพโดยเร็ว

3.3 ทบทวน ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง “หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข การกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขาย หรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ” ลงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2563 รายละเอียดในประเด็น หลักเกณฑ์การพิจารณาพื้นที่ทำการค้า โดยเฉพาะคุณสมบัติของผู้ทำการค้าและผู้ช่วยจำหน่ายสินค้า วิธีการคัดเลือกผู้ทำการค้า เงื่อนไขการทำการค้า และข้อปฏิบัติในการขายหรือจำหน่ายสินค้าในพื้นที่ทำการค้า โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมของผู้ค้ารายเดิมหรือรายเก่า

3.4 ให้ความสำคัญในการพิจารณาแนวทางหรือมาตรการในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของผู้ค้าที่ถูกยกเลิกไปเป็นกรณีเร่งด่วน

4. ขอให้กรุงเทพมหานครร่วมกับ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคมและเครือข่ายผู้ค้าหาบเร่แผงลอย สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะเพื่อการค้าหาบเร่แผงลอย ดังนี้

4.1 จัดตั้งกลไกการบริหารจัดการระดับพื้นที่ขึ้นมาอย่างเป็นทางการโดยมีกฎหมายรองรับเพื่อทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการร่วมบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะระดับพื้นที่ โดยโครงสร้างของคณะกรรมการนี้ควรประกอบไปด้วย ผู้แทนของกรุงเทพมหานคร ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคมผู้แทนผู้ทำการค้าในพื้นที่ และหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการจัดการหาบเร่แผงลอยและการใช้พื้นที่

สาธารณะร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมและคำนึงถึงบริบทและความต้องการเฉพาะของแต่ละพื้นที่และของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย

4.2 พัฒนากลไกกระจายอำนาจการตัดสินใจสู่คณะกรรมการระดับเขตและระดับพื้นที่มากขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้มีโอกาสกำหนดแนวทางการร่วมกันพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่เหมาะสมกับบริบทและเงื่อนไขเชิงพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น

4.3 ทบทวนโครงสร้างและองค์ประกอบของคณะกรรมการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกรุงเทพมหานคร และคณะกรรมการจัดระเบียบหาบเร่แผงลอยระดับเขต โดยเสนอให้มีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นของผู้แทนผู้ทำการค้าในพื้นที่ ผู้แทนภาควิชาการ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม ที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง หรือเป็นผู้ที่มีความรู้และความสามารถในการร่วมคิด ไตร่ตรอง มีประสบการณ์ และมีความสามารถร่วมพิจารณาแนวทางที่เหมาะสมอย่างแท้จริง

5. ขอให้กรุงเทพมหานครร่วมกับ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม และเครือข่ายผู้ค้าหาบเร่แผงลอย จัดทำแผนยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการด้านการจัดการหาบเร่แผงลอยในกรุงเทพมหานคร และจัดทำผังแม่บทการใช้พื้นที่สาธารณะ อันจะทำให้เกิดการวางแผนพัฒนาพื้นที่สาธารณะระยะยาวที่เปิดโอกาสให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้พื้นที่สาธารณะเป็นที่ตั้ง โดยคำนึงถึงการออกแบบเพื่อทุกคนและการเชื่อมต่อพื้นที่ และทางสัญจร ได้แก่ ทางเท้า ตลอดจนกิจกรรมที่สนับสนุนความจำเป็นพื้นฐานในชีวิตประจำวัน เช่น วินมอเตอร์ไซด์ การค้าหาบเร่แผงลอย การจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมและ กิจกรรมประเภทอื่น ๆ ที่สนับสนุนความมีชีวิตชีวาของเมือง

6. ขอให้กรุงเทพมหานครร่วมกับ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) หน่วยงานและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการพัฒนาการค้าหาบเร่แผงลอยในเชิงบูรณาการ ให้ความสำคัญต่อมิติต่าง ๆ ของการประกอบอาชีพ ที่ชัดเจนกว่าการมุ่งเน้นการจัดระเบียบ โดยรวมถึงการพัฒนาผู้ค้า โดยเฉพาะความรู้ด้านสุขภาพการพัฒนาคุณภาพของสินค้าและบริการ การจัดการโครงสร้างพื้นฐาน การรักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อม การประกอบกิจการสุขาภิบาลอาหาร การติดตามและประเมินผล โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีความรู้ความเข้าใจการค้าหาบเร่แผงลอยอย่างเป็นบูรณาการที่สามารถเชื่อมโยงกับแผนปฏิรูปประเทศด้านสุขภาพ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และให้ความสำคัญต่อหลักธรรมาภิบาล

7. ขอให้กรมสรรพากร กระทรวงการคลังและกรุงเทพมหานครร่วมกันพัฒนาระเบียบทางการเงิน การจัดเก็บค่าธรรมเนียมและเงินรายได้อื่น ๆ เพื่อให้มีการจัดเก็บเงินรายได้จากการประกอบกิจการของหาบเร่แผงลอยให้เป็นเงินรายได้กลับสู่ท้องถิ่น โดยควรพิจารณาความคุ้มค่า เป็นธรรมและประโยชน์ที่รัฐบาลและชุมชนพึงได้รับทั้งในเรื่องภาษีและค่าธรรมเนียมจากการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อผลประโยชน์ทาง

ธุรกิจของผู้ค้าหาบเร่แผงลอย กำหนดหลักเกณฑ์ในการประเมินรายได้ของผู้ค้าเพื่อนำไปคำนวณการจัดเก็บรายได้ให้กับท้องถิ่น และการเฝ้าระวังกลุ่มผลประโยชน์

8. ขอให้สถาบันการศึกษา สถาบันวิชาการและหน่วยงานด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยการสนับสนุนของกรุงเทพมหานครและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการศึกษาวิจัยหาบเร่แผงลอย โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในมิติด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การออกแบบและพัฒนาเมือง และการบริหารจัดการการทำการค้าบนพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม

9. ขอให้คณะกรรมการเขตสุขภาพเพื่อประชาชน เขตพื้นที่ 13 (กรุงเทพมหานคร) เป็นกลไกติดตาม ประสานงาน และขับเคลื่อนมาตรการจัดการหาบเร่แผงลอยและการใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกันของกรุงเทพมหานคร และให้รายงานความคืบหน้าตามมติในที่ประชุมสมัชชาสุขภาพกรุงเทพมหานครทุกปี

3.5 ความซับซ้อนของการจัดการค้าแผงลอย

ในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับชีวิตประจำวันทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การค้าแผงลอยจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายของนโยบายและมาตรการของรัฐทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การจัดการการค้าแผงลอยเป็นเรื่องที่มีหลากหลายมิติ และมีความซับซ้อน ด้วยเหตุผลหลายประการ (Bromley, 2000; นฤมล นิราทร, 2560) ความซับซ้อนเหล่านี้ เป็นผลทั้งจากธรรมชาติของการค้าแผงลอยที่มีทั้งประโยชน์และข้อจำกัด

ในภาพรวมแผงลอยทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น 1. ปัญหาความไม่เป็นระเบียบ จากการตั้งแผง วางสิ่งของกีดขวางทางเท้าและพื้นที่สาธารณะ 2. ปัญหาด้านการจราจร เช่น ตั้งแผงหรือรถเข็น กีดขวางเส้นทางการจราจร 3. ก่อความเดือดร้อนให้ประชาชนหลังจากการค้าขาย เช่น ไม่เก็บแผงให้เรียบร้อย เป็นต้น 4. ปัญหาด้านสุขอนามัย จากขยะมูลฝอย และ การเทศอาหารลงในท่อระบายน้ำ 5. ปัญหาความมั่นคงและความไม่สงบเรียบร้อย เช่น ผู้มีอิทธิพล มีการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ โดยการให้เช่าช่วงแผง ปลอมเงินกู้อัตราดอกเบี้ยสูงกว่าที่กฎหมายกำหนด จ้างแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย จำหน่ายสินค้าผิดกฎหมาย และยังมีปัญหาด้านการแข่งขันด้านราคาอย่างไม่ยุติธรรม เมื่อเทียบกับผู้ทำการค้าในระบบ (อรอนงค์ 2560, น. 58-61; สำนักผังเมือง, 2555, น. 7) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาโดยถี่ถ้วน ก็พบว่า นอกเหนือจากปัญหาเชิงพื้นที่ในข้อ 1 ถึง 3 ข้างต้น ปัญหาในข้อ 4 และ 5 ไม่ได้เกิดเฉพาะกับแผงลอยเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าปัญหาเชิงพื้นที่นั้นเชื่อมโยงโดยตรงกับการเป็นเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะเมื่อมีการพัฒนาระบบขนส่งมวลชน ทั้งรถไฟฟ้า รถใต้ดิน ซึ่งทำให้ประชาชนใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการเดินมากขึ้นกว่าเดิม ส่งผลให้มีการเรียกร้องสิทธิของคนเดินเท้า สถานการณ์นี้เกิดควบคู่กับการขยายตัวของการค้าแผงลอย ทำให้รัฐบาลเชื่อว่า แผงลอย คือ ศัตรูของการเดินเท้าในยุคการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ เป็นที่มาของโครงการ “จัดระเบียบทางเท้าเพื่อคืนความสุขให้คนกรุงเทพฯ” ในยุครัฐบาลคณะรักษาความสงบ

แห่งชาติ โดยมีนโยบายกำจัดการค้าริมทางทั้งหมด และนำทางเท้ากลับมาเป็นของสาธารณะ (สำนักงานสุขภาพแห่งชาติ, 2563) ทั้งที่มีงานวิจัยที่ยืนยันว่าการค้าแผงลอยแผงลอยไม่ใช่ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการกีดขวางการเดิน แต่กลับเป็นองค์ประกอบที่สนับสนุนการเดินเท้าของผู้คนและ ยังสร้างความรู้สึกปลอดภัยด้วย (Urban Design and Development Center, 2015 อ้างใน สำนักงานสุขภาพแห่งชาติ, 2563)

หากพิจารณาพัฒนาสถานการณ์การค้าแผงลอยและการจัดการข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าความซับซ้อนมี 2 ระดับ ซึ่งเชื่อมโยงกัน ระดับแรกคือการจัดการแผงลอยในฐานะกิจกรรม ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการของกรุงเทพมหานคร ระดับที่สองคือการจัดการแผงลอยในเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งพิจารณาแผงลอยในมิติกว้างกว่าการเป็นกิจกรรมของผู้มีรายได้น้อย และมีความเป็นพลวัต เชื่อมโยงกับการจัดการเมือง ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อเสนอของวุฒิสภาและสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ

ความซับซ้อนในระดับแรก ในฐานะกิจกรรม ความซับซ้อนของการจัดการมาจากประเด็นต่างๆ เช่น

1. การที่การค้าแผงลอยมีทั้งศักยภาพและประโยชน์ แต่ก็มีข้อจำกัดซึ่งทำให้เกิดความท้าทายด้านการบริหารจัดการ ปัญหารรรมภาบาลในการจัดการ เป็นปัจจัยแรงที่ทำให้ความไม่เป็นระเบียบมีมากขึ้น ทำให้เกิดประชาชนมีทัศนคติที่เป็นลบต่อผู้ค้า โดยเฉพาะในประเด็นการใช้พื้นที่สาธารณะ ประเด็นความไม่เป็นธรรมด้านการแข่งขัน เป็นเหตุผลหนึ่งในการจำกัดการประกอบอาชีพของผู้ค้าแผงลอย
2. ทัศนคติการใช้พื้นที่สาธารณะ ซึ่งจำกัดที่ใช้ประโยชน์เพื่อการสัญจรเท่านั้น และด้วยปัญหาการจัดการทำให้สังคมมองว่า แผงลอยเป็นอุปสรรคต่อการสัญจรในเมืองสมัยใหม่
3. พฤติกรรมประกอบที่ไม่เหมาะสมของผู้ค้า ทั้งการขายสินค้าผิดกฎหมาย ไม่เป็นระเบียบ ถือประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ผู้ค้าบางรายเมื่อจ่ายเงินค่าปรับ หรือ สิ้นบนแล้ว ก็คิดว่าสามารถมีพฤติกรรมได้ตามอำเภอใจ
4. มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก ในจำนวนนี้มีทั้งที่เป็นคู่ขัดแย้งและมีผลประโยชน์ทับซ้อน หรือมีทั้งข้อขัดแย้งและผลประโยชน์ กลุ่มที่มีความขัดแย้งอย่างชัดเจนที่สุดก็คือประชาชนที่ใช้พื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะเส้นทางสัญจร นอกจากนี้ยังมีธุรกิจในระบบตั้งแต่ห้างร้าน ร้านสะดวกซื้อ ไปจนถึงห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ซึ่งมีต้นทุนประกอบการสูงกว่ามาก
5. บทบาทของรัฐต่อการค้าแผงลอยมีลักษณะย้อนแย้ง ในด้านหนึ่งรัฐมีหน้าที่กำกับดูแลการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ แต่ในขณะเดียวกันรัฐมีหน้าที่สนับสนุนให้ประชาชนมีสัมมาชีพ มีรายได้ การให้ความสำคัญต่อความเป็นระเบียบ ทำให้มองข้ามความสำคัญของมิติเศรษฐกิจหน่วยงานของกรุงเทพมหานครเอง ก็ให้ความสำคัญกับมิติความเป็นระเบียบเท่านั้น
6. มีช่องว่างระหว่างนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติ เนื่องจากการนำนโยบายไปปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมาก ทั้งจำนวนผู้ค้าและเจ้าหน้าที่ของรัฐ อุปสรรคของการนำนโยบาย

ไปปฏิบัติยังเป็นผลจากการขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับผู้ค้าแผงลอย การประกอบอาชีพ คุณลักษณะ รวมทั้งความเชื่อมโยงกับการค้าในระบบ ทำให้การนำนโยบายไปปฏิบัติมักทำได้ไม่สม่ำเสมอหรือถวนหน้า และนำไปสู่ผลที่ไม่คาดคิดได้เสมอ ความหลากหลายของพื้นที่ เช่น ทางเท้าบนถนนสายหลัก สายรอง ตรอก ซอย ทำให้การจัดการต้องการแนวทางแตกต่างกัน ในขณะที่กรุงเทพมหานครใช้แนวทางเดียวในการจัดการ โดยไม่คำนึงถึงความหลากหลาย

ความซับซ้อนนี้เป็นปรากฏการณ์สากล และปรากฏชัดเจนในการจัดการการค้าแผงลอยในประเทศต่างๆ ซึ่งในอดีตการจัดการให้ความสำคัญน้อยมากต่อความซับซ้อนนี้ แนวทางการจัดการจึงปรากฏในรูปของการจัดระเบียบ ไล่รื้อ แต่เมื่อสถานการณ์เศรษฐกิจสังคมเปลี่ยน การจ้างงานแบบไม่เป็นมาตรฐาน (Non-standard employment) เพิ่มขึ้น ในบางประเทศ ความพยายามในการจัดการกับความซับซ้อนข้างต้นอยู่บนฐานการยอมรับความสำคัญของการค้าแผงลอยและความจำเป็นในการมีแนวทางการจัดการที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคม แนวทางการจัดการปรากฏในรูปการสนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญคือ ผู้ค้า และในบางกรณีมีชุมชนด้วย เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ชุมชนมีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดพื้นที่การค้าและกำกับดูแลการค้าแผงลอยทั้งในด้านคุณภาพสินค้า การรักษาความเป็นสะอาดและความเป็นระเบียบในพื้นที่การค้า การให้ทุนสนับสนุนเพื่อให้ขยายการประกอบอาชีพ เป็นต้น (นฤมล นิราทร, 2560)

ความซับซ้อนในระดับที่สอง นอกจากจะเป็นผลจากความซับซ้อนในระดับแรกแล้ว ยังเป็นผลจากการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของการค้าแผงลอยไว้ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของ “เมืองแห่งสุขภาวะเพื่อทุกคน” (Inclusive and Healthy City) และเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายของภาครัฐ ปัจจุบันสำคัญต่อการจัดการในระดับนี้ได้แก่ การขยายมุมมองแผงลอย เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐเอง โดยเฉพาะในระดับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ให้การยอมรับและส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระในฐานะเครื่องมือแก้ไขปัญหาคาใจความยากจนและพึ่งตนเองมาโดยตลอด และเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และ ยุทธศาสตร์ 20 ปี ซึ่งมีวิสัยทัศน์ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ซึ่งมีมุมมองที่กว้าง รอบด้านและสอดคล้องกับบริบทประเทศที่กำลังเปลี่ยนไปจากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การเป็นสังคมผู้สูงอายุ รวมทั้งแรงงานเลววัยกลางคนที่มีการศึกษาน้อย ไร้ทักษะ ที่นับวันจะมีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อยลง

การขยายมุมมองต่อเรื่องแผงลอยเป็นเรื่องเร่งด่วน เพราะผลกระทบจากการมองเฉพาะในเชิงพื้นที่มีมาก การไล่รื้อ ยกเลิกจุดผ่อนผันไม่ได้กระทบเฉพาะผู้ค้าเท่านั้น แต่ยังกระทบแรงงานอาชีพต่อเนื่องในห่วงโซ่อุปทาน “ที่มองไม่เห็นบนทางเท้า” ซึ่งมีจำนวนมากกว่าผู้ค้าหลายเท่า เช่น แรงงานที่ช่วยตั้งร้าน เก็บร้าน แรงงานผลิตวัตถุดิบ เช่น เกษตรกร ผู้ขายในตลาดสดที่ขายวัตถุดิบ แรงงานระบบ logistics เช่น มอเตอร์ไซด์รับจ้าง สามล้อ เป็นต้น การแก้ปัญหาในอดีตที่ขาดแนวทางและยุทธศาสตร์

อย่างเป็นระบบ มีส่วนทำให้เรามาถึงจุดที่แผงลอยสร้างปัญหาการสัญจรและปัญหาความสะอาด ทำให้
อาชีพแผงลอยกลายเป็นจำเลยโดยไม่จำเป็น บดบังศักยภาพของแผงลอยในฐานะธุรกิจขนาดจิ๋วในมิติการ
สร้างงาน สร้างอาชีพ ลดความเหลื่อมล้ำ สร้างผู้ประกอบการ และบทบาทในเชิงสังคม วัฒนธรรมไปอย่าง
น่าเสียดาย (นฤมล นิราทร, สมชัย จิตสุชน, 17 พฤศจิกายน 2561)

บทที่ 4

ผลการศึกษา

บทนี้นำเสนอผลการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบประเด็นการศึกษาสองประเด็นคือ

1. ความไม่เป็นทางการ (Informality) และบทบาทที่มีต่อเมือง
2. บทบาทของการค้าอาหารข้างทางในการอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” (Informality)

และบทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจของเมือง

4.1 ความไม่เป็นทางการ (Informality)

การอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” ในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย ที่มาของคำว่า “ความไม่เป็นทางการ” คุณลักษณะของความไม่เป็นทางการ ผลของความไม่เป็นทางการ และแนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ ก่อนที่จะนำเสนอบทบาทของความไม่เป็นทางการต่อเศรษฐกิจของเมือง

4.1.1 ที่มา

“ความไม่เป็นทางการ” หรือ Informality ถูกใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน เช่น เป็นคำรวมของกิจกรรมที่ไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย (Global Informality Project, 2020) หรือ เป็นสถานะของการไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย (Loayza, 2010) หรือเป็นทั้งกิจกรรมและสถานะที่ไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย การอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” ปรากฏชัดในเรื่อง “เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ” กล่าวได้ว่า คุณลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการคือ “ความไม่เป็นทางการ” ซึ่งเป็นข้อตรงข้ามกับ “ความเป็นทางการ” และเป็นที่มาของแนวปฏิบัติ และการศึกษาจำนวนมาก เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ ซึ่งเดิมเข้าใจกันว่าพบในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาเท่านั้น

ก่อนคำว่า “Informality” ความไม่เป็นทางการในเมืองถูกผูกเข้ากับคำว่า “เศรษฐกิจนอกระบบ” “Informal sector” และ “Informal economy” ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการจำแนกเศรษฐกิจโดยใช้เกณฑ์ “ความเป็นทางการ” ของประเทศพัฒนา ก่อนหน้าคำว่า “Formal/Informal sector” ใช้คำว่า “Upper circuit/Lower Circuit” และ “Firm-centered economy/Bazaar economy” (นฤมล นิราทร, 2548) เมื่อก้าวถึงเศรษฐกิจในประเทศที่พัฒนาแล้วและ “ด้อย” พัฒนา ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นการจัดประเภทตามเกณฑ์ที่กำหนดโดยประเทศพัฒนา ทั้งที่ในความเป็นจริงสถานการณ์การประกอบอาชีพในประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน ย่อมไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้ การเปรียบเทียบสถานการณ์ที่มีความแตกต่างกัน ด้วยเกณฑ์ชุด

เดียวทำให้คุณลักษณะสำคัญบางประการของเศรษฐกิจในประเทศกำลังพัฒนาถูกมองข้าม และเป็น การเหมารวมว่าการพัฒนาเศรษฐกิจมีแนวทางเดียวเท่านั้น คือการทำให้ทันสมัย

การ “ค้นพบ” Informal sector มีที่มาจากความพยายามของประเทศพัฒนา ในการลดปัญหาความยากจนในประเทศ ‘ด้อยพัฒนา’ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง การค้นพบความ แตกต่างในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศที่อยู่ต่างภูมิภาค ทำให้นักวิชาการจากประเทศพัฒนา ซึ่งมีความเชื่อแน่วแน่ว่า ประเทศของตนมีระดับการพัฒนาสูงกว่า มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ มากกว่า สร้างชุดความคิด “เศรษฐกิจสองระบบ” ด้วยชื่อเรียกที่แตกต่างกัน เศรษฐกิจระบบหนึ่ง มี ความเหนือกว่า ขับเคลื่อนด้วยกระบวนการและกลไกภายใต้ “ความเป็นทางการ” ที่ทันสมัย เชื่อมโยง กับการกำกับโดยรัฐ เศรษฐกิจอีกระบบด้อยกว่า มีลักษณะ “ไม่เป็นทางการ” ขับเคลื่อนด้วยพลัง ตามธรรมชาติ เพื่อการอยู่รอดและเติบโต โดยรัฐแทบไม่มีบทบาทในการกำกับ

มีผู้เสนอว่าการทำความเข้าใจ “ความไม่เป็นทางการ” ต้องเริ่มต้นจากแนวคิด “เศรษฐกิจภาคที่ไม่เป็นทางการ” (Informal Sector) ซึ่งมีจุดเริ่มต้นในต้นทศวรรษที่ 1970 (Al Sayyad, 2016, p. 10) จากวิธีคิดแบบขั้วตรงข้าม (Dualism) และแนวคิดของ Keith Hart ซึ่งเสนอ ว่า อาชีพอิสระขนาดเล็กเป็นทางออกในการสร้างรายได้สำหรับแรงงานที่ไม่สามารถเข้าสู่การเป็น ลูกจ้างในสถานประกอบการได้

ในปี 1971 Keith Hart ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ กิจกรรมเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ (Informal economic activities) ซึ่งสร้างทั้งรายได้และผลกำไร ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยบุคคลคนเดียว ในประเทศกานา (Ghana) ที่ Institute for Development Studies เมือง Sussex ประเทศอังกฤษ Hart ซึ่งเห็นความสำคัญของกิจกรรมเหล่านี้ต่อการแก้ไข ปัญหาความยากจน เสนอว่ากิจกรรมเหล่านี้ควรได้รับการสนับสนุนมากกว่าจำกัด ข้อเสนอนี้ ปรากฏในรายงานของเขาที่ตีพิมพ์ในปี 1973 หลังการเผยแพร่รายงานพันธกิจระดับประเทศของ องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO country mission report) ของประเทศเคนยา ในปี 1972 ซึ่งคำว่า “Informal sector” ปรากฏเป็นครั้งแรก รายงานฉบับนี้ขององค์การแรงงานระหว่าง ประเทศเสนอว่า ภายใต้ “Informal sector” มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย แต่เศรษฐกิจภาค นี้เป็นเศรษฐกิจขายขอบในช่วงเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจดั้งเดิม มาสู่เศรษฐกิจภายใต้การพัฒนา อุตสาหกรรมกระแสหลักและ ความทันสมัย

แม้องค์การแรงงานระหว่างประเทศจะไม่ใช่นักหน่วยงานเดียวที่ให้ความสำคัญกับ เศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการ แต่ในฐานะองค์กรชำนาญพิเศษของสหประชาชาติที่มีบทบาทหน้าที่ เกี่ยวข้องกับการมีงานทำ การคุ้มครองแรงงาน การสร้างความมั่นคงในชีวิต สนับสนุนการมีส่วนร่วม ในการสร้างการมีส่วนร่วมในด้านการจ้างงาน ในรูปแบบต่างๆ กล่าวได้ว่า องค์การแรงงานระหว่าง ประเทศเป็นผู้บุกเบิกการศึกษา “ความไม่เป็นทางการ” มาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1970

(International Labour Organisation, 2015, p. 3) ด้วยวิธีคิดแบบขั้วตรงข้าม (Dichotomy) และให้ความสำคัญกับ “ความทันสมัย” “ความไม่เป็นทางการ” ในยุคนั้น เชื่อมโยงโดยตรงกับคำว่า “Informal sector” ซึ่งเป็นการประกอบขนาดเล็กในครัวเรือน

สำหรับนักวิชาการด้านเมืองในช่วงทศวรรษที่ 1970 ถึง 1990 คำว่า “Informal sector” สร้างความสับสนไม่น้อย เนื่องจากความหลากหลายของกิจกรรม และคำว่า “ไม่อยู่ภายใต้การกำกับที่เป็นทางการ” ก็มีความหมายได้หลายนัย ทั้งในด้านการกำกับดูแล การเป็นกิจกรรมที่ถูกกฎหมายหรือไม่ถูกกฎหมาย

หลังทศวรรษ 1990 พลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ ซึ่งสนับสนุนการแข่งขันโดยเสรีอรรถิพลของโลกาภิวัตน์และการจัดการเศรษฐกิจในระบอบเสรีนิยมใหม่ทำให้เกิดผลกระทบทั้งต่อฝ่ายทุนและแรงงานนำไปสู่การปรับตัวของการจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการนอกจากจะยังคงอยู่แล้ว ยังขยายตัวด้วย

ปรากฏการณ์นี้นอกจากจะหักล้างความเชื่อเดิม ๆ เกี่ยวกับ Informal sector แล้ว ยังนำไปสู่การศึกษา ปรากฏการณ์ “ไม่เป็นทางการ” หรือ Informality ในเชิง “กระบวนการ” ไม่ได้จำกัดที่ภาคเศรษฐกิจ สถานการณ์ของภาคเศรษฐกิจ หรือ มิติต่างๆของภาคเศรษฐกิจอีกต่อไป และที่สำคัญ การศึกษาระยะหลังพยายามก้าวข้ามวิธีคิดแบบ “ขั้วตรงข้าม” ซึ่งทรงอิทธิพลมาโดยตลอด เป็นที่มาของการเปิดขั้วเศรษฐกิจ “นอกภาคทางการ” ทั้งโดยนโยบายและแนวปฏิบัติ รวมทั้งการมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่าง “ความเป็นทางการ” และ “ความไม่เป็นทางการ” รวมทั้งสถานการณ์ที่ชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับว่า “ความไม่เป็นทางการ” ไม่ได้ผูกติดกับความยากจน ความด้อยโอกาส และ ความเป็นรอง อีกต่อไป

ส่วน “ผู้เล่น” หรือ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” ในกิจกรรมเหล่านี้ ไม่ได้จำกัดอยู่ในสถานประกอบการในระดับท้องถิ่นอีกต่อไป แต่ขยายขอบเขตออกไปถึงบริษัทข้ามชาติ ปรากฏการณ์การขยายตัวของเศรษฐกิจนอกระบบ หรือ เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ (ทั้ง Informal sector และ Informal economy) ด้วยพลังของโลกาภิวัตน์ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาเท่านั้น แต่ประเทศที่ได้ชื่อว่าพัฒนาแล้ว ก็เผชิญกับการขยายตัวของการจ้างงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเช่นกัน

4.1.2 อย่างไรเรียกว่า “ไม่เป็นทางการ”

คำว่า “ความไม่เป็นทางการ” ถูกนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ กัน ทั้งในมิติที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน เครือข่าย การจัดการ การตั้งถิ่นฐาน และ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกับการทำงาน การใช้ชีวิต และ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม “ความไม่เป็นทางการ” ยังครอบคลุมมิติที่เกี่ยวข้องกับ “กระบวนการ” เช่น

ความสัมพันธ์ การทำธุรกรรม หรือ การแลกเปลี่ยน หากตั้งต้นจากชุดความคิดแบบชั่วคราวข้าม “ความไม่เป็นทางการ” หมายถึง การไม่อยู่ภายใต้กฎหมาย หรือ กฎระเบียบของรัฐ (Loayza, 2010; McFarlane & Waibel, 2012; Banks et al, 2019) ซึ่งหมายความถึง 1) ได้รับการรับรองตามกฎหมายว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการจดทะเบียน หรือ การตรวจด้านความสุขอนามัย และความปลอดภัย 2) เป็นทางการในมิติของการจ่ายภาษี และ 3) เป็นทางการในแง่ของการจ้างแรงงาน คือปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน เช่น การคุ้มครองแรงงาน การจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุน ประกันสังคม และ การได้รับสวัสดิการตามกฎหมาย (Tokman, 1991 อ้างใน Brown & McGranahan & Dodman, 2014, p. 10) นอกจากนั้น การไม่เป็นทางการไม่ได้หมายความว่า “ไม่มีระบบ” ในอันที่จริงการไม่เป็นทางการมี “ระบบ” ของมันเอง “ระบบ” ของการไม่เป็นทางการเป็นระบบที่การควบคุมหรือกำกับดูแลลดทอนลงมากกว่าที่จะเป็นระบบที่ไม่มีการควบคุมหรือกำกับ ในทัศนะของนักวิชาการด้านเมือง จึงมองว่า ความไม่เป็นทางการนั้น โดยแท้จริงแล้ว แทรกซึมอยู่ในบริบทของรัฐบาล พัฒนาการของภาคที่ไม่เป็นทางการ จึงขึ้นอยู่กับพัฒนาการของภาคที่เป็นทางการ ในขณะเดียวกันการให้ความสำคัญต่อมิติกฎหมายมากเกินไป อาจไม่สมควร เพราะการไม่เป็นทางการอาจเป็นผลจากกฎเกณฑ์ที่ไม่เหมาะสม หรือ การถูกเลือกปฏิบัติก็ได้

ในปี 2002 องค์การแรงงานระหว่างประเทศ ขยายคำจำกัดความของคำว่า “ไม่เป็นทางการ” จากที่เคยหมายถึงการประกอบการและการจ้างงานในวิสาหกิจที่ไม่ได้อยู่ในกำกับของกฎหมาย ให้ครอบคลุมแรงงานที่ไม่ได้จดทะเบียนและไม่ได้รับการคุ้มครองแรงงานในวิสาหกิจที่อยู่ในกำกับของกฎหมายด้วย ภายใต้คำจำกัดความนี้ “ความไม่เป็นทางการ” ประกอบด้วย 1) Informal sector หมายถึงหน่วยการผลิตที่ไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการ ผู้ประกอบการอาจเป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระหรือเป็นนายจ้าง 2) Informal economy ครอบคลุมกิจกรรมโดยวิสาหกิจแรงงาน ที่ไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการ 3) Informal employment หมายถึงภาพรวมของงานที่ไม่เป็นทางการทั้งหมด ทั้งการเป็นผู้ประกอบการในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการ การเป็นแรงงานที่ไม่ได้จดทะเบียนหรือไม่ได้รับการคุ้มครองแรงงานทั้งในวิสาหกิจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แรงงานช่วยงานในครัวเรือนในวิสาหกิจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกกลุ่มการผลิต และ (International Labour Office, 2013, p. 5) การปรับคำจำกัดความนี้เป็นประจักษ์พยานที่สำคัญที่ยืนยันการขยายตัวของเศรษฐกิจภาคที่ไม่เป็นทางการ

ในทางปฏิบัติการกำหนด “ขอบเขต” ของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการยากที่ทำได้ชัดเจน ทั้งด้วยความซับซ้อนในตัวของ “ความไม่เป็นทางการ” และ ความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในความไม่เป็นทางการนั้น พบความทับซ้อนระหว่างมิติต่างๆ เช่น ในมิติคุณสมบัติของแรงงานที่อาจเป็นได้ทั้งแรงงานที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ความหลากหลายของกิจกรรมที่ทำ รวมทั้งความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจที่เป็นทางการ เช่น

ผู้ค้าแผงลอย ขายสินค้าจากโรงงานผลิตที่จดทะเบียนตามกฎหมาย นอกจากนั้น คำว่า “ไม่เป็นทางการ” ยังมีความหมายมากกว่าหนึ่งความหมาย ทั้งในมิติการกำกับข้างต้น มิติความสัมพันธ์ และ กระบวนการ จูรกรรมระหว่างสถานประกอบการที่เป็นทางการ ในหลายกรณีเชื่อมโยงมาจาก ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ เป็นต้น รวมถึงบทบาทที่ขัดแย้งกันของเศรษฐกิจภาคนี้ เศรษฐกิจภาคนี้ เป็นแหล่งงานสำคัญของแรงงานที่มีข้อจำกัดด้านการทำงาน ในอีกด้านหนึ่ง แรงงานในเศรษฐกิจภาคนี้ จำนวนไม่น้อยตกอยู่ในความเสี่ยง เศรษฐกิจภาคนี้ยังเปรียบเสมือนตาข่ายความปลอดภัย ที่รองรับ แรงงานที่ว่างงานในยามที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ดังกรณีตัวอย่างของประเทศไทยในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 ความซับซ้อนและเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดนี้ ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มเสนอว่า แทนที่จะ พิจารณาในลักษณะแยกข้ออย่างชัดเจน ควรพิจารณาในลักษณะของความต่อเนื่อง (Formality-Informality continuum) การพึ่งพิง (Inter-reliant) ระหว่างเศรษฐกิจสองภาค (ซึ่งอาจมีลักษณะ สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน หรือ สร้างความเสียหายก็ได้) (McFarlane & Waibel, 2012, p. 2) นอกจากนั้น “ความไม่เป็นทางการ” ในแต่ละ setting หรือ สถานการณ์อาจมีลักษณะแตกต่างกัน เนื่องจากขอบเขตที่กว้างและเลื่อนไหลได้ ความไม่เป็นทางการจึงมีลักษณะเฉพาะในแต่ละ สถานการณ์ทั้งเวลาและสถานที่ อันเป็นผลจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ สถานที่ ดังนั้น ด้วยคำจำกัดความเดียวกัน ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จึงมีบทบาทในการ ประกอบสร้าง “ความไม่เป็นทางการ” ในแต่ละสถานการณ์ แนวทางหนึ่งในการศึกษาความไม่เป็นทางการ จึงทำได้โดยการทำ ความเข้าใจกับความไม่เป็นทางการในแต่ละสถานการณ์

เดิม “ความไม่เป็นทางการ” จะไม่ถูกกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นสถานะ แต่จะถูก เชื่อมโยงกับ (1) ภาค (Sector) เช่น ที่อยู่อาศัย ตลาดแรงงาน (2) ตำแหน่งแห่งที่ (Setting) เช่น วิถีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ และ (3) ผลลัพธ์ (Outcome) เช่น สถานะทางกฎหมาย แต่ในช่วงสอง ทศวรรษที่ผ่านมา “ความไม่เป็นทางการ” ในฐานะที่เป็น “สถานะ” ได้รับการกล่าวถึงมากขึ้น จนถึง กับมีผู้เสนอให้ปรับเปลี่ยนแนวทางการศึกษา ความไม่เป็นทางการในเมือง (Urban Informality) จาก การศึกษาในลักษณะที่เป็นภาค ตำแหน่งแห่งที่ และ ผลลัพธ์ เป็นการศึกษาในลักษณะกระบวนการ ความสัมพันธ์ ทศนคติ ผู้กระทำการ (Actor) และกลยุทธ์ เพื่อทำความเข้าใจกับกลไกที่สนับสนุนให้ ความไม่เป็นทางการมีบทบาทในการสร้างปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความเท่าเทียม (Bank et al, 2019) เป็นต้น

4.1.3 ความไม่เป็นทางการเกิดขึ้นได้อย่างไร

หากยอมรับว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นได้ทั้ง “สถานะ” และ “วาทกรรม” เราจะเข้าใจว่า ในความเป็น “สถานะ” สิ่งที่เราเรียกว่า “ความไม่เป็นทางการ” หมายถึงสถานการณ์ ชุมชนหนึ่งซึ่งมีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้เร็ว เนื่องจากไม่มีกฎเกณฑ์กำกับชัดเจน สถานการณ์เช่นนี้จะเป็น

คุณหรือโทษต่อใครและอย่างไร ขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดการ ซึ่งหมายความว่าถึงการระดมทรัพยากรด้วย ในความเป็น “วาทกรรม” สิ่งที่เราเรียกว่า “ความไม่เป็นทางการ” นี้คือ การกำหนดสร้างให้สถานการณ์โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปรากฏชัดเจนในประเทศกำลังพัฒนา มีลักษณะเฉพาะชุดหนึ่ง ลักษณะเฉพาะนี้มีความด้อยกว่า ซึ่งหากเป็นระบบเศรษฐกิจ ก็เป็นเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า เพราะไร้ระเบียบ ไร้กฎเกณฑ์ สะท้อนความ “ด้อยพัฒนา”

เหตุแห่ง “ความไม่เป็นทางการ” มีหลายประการ งานชิ้นหนึ่งของธนาคารโลกประมวลปัจจัยที่ทำให้เกิดความไม่เป็นทางการไว้ว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นผลทั้งจากกฎเกณฑ์เข้มงวดและสร้างภาระ ทำให้ต้นทุนสูง และ เสียเวลา และกฎเกณฑ์ที่หย่อนยาน การทุจริตคอร์รัปชัน ทุนมนุษย์ที่ไม่มีคุณภาพ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การขาดความไว้วางใจในสถาบัน การขาดแคลนบริการสาธารณะหรือบริการสาธารณะที่ไม่มีคุณภาพ การเข้าถึงทรัพยากร การขาดการกำกับดูแลและการบังคับใช้กฎเกณฑ์หรือกฎหมาย และ ความต้องการของแรงงานที่ต้องการความเป็นอิสระในการทำงาน (Oviedo, Thomas & Karakurum-Ozdemir, 2009, p. 8)

ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิด “ความไม่เป็นทางการ” ทั้งในลักษณะผลลัพธ์ กระบวนการ ความสัมพันธ์ รวมทั้งคุณลักษณะต่างๆ เช่น ความยืดหยุ่น การปรับตัว การฟื้นตัวสู่ความเข้มแข็ง (Resilience) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการปรับตัว ทั้งเพื่อความอยู่รอด และ มากกว่าความอยู่รอด คือ สะสมทุน เพื่อการขยายตัว ความไม่เป็นทางการจึงไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น

ส่วนผลกระทบทางลบจาก “ความไม่เป็นทางการ” ได้แก่ ผลกระทบต่ำ ปัญหาการเอาเปรียบ (Free rider) เช่น การใช้ทรัพยากรของรัฐ ไม่จ่ายภาษี การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม ขาดนวัตกรรม แรงงานขาดหลักประกันการขาดรายได้ และ ไม่ได้รับการคุ้มครองด้านความปลอดภัยในการทำงาน รวมถึงเขาไม่ถึงทรัพยากรทั้งของรัฐและไม่ใช่ของรัฐ เช่น แหล่งเงินทุน เป็นต้น (Oviedo, Thomas & Karakurum-Ozdemir, 2009) ข้อเสนอของธนาคารโลกสอดคล้องกับข้อเสนอของ Kreibich (2012 อ้างใน d’Alençon et al., 2018) ที่เสนอแนวคิด Informality by exclusion, informality by fragility ซึ่งอธิบายระดับของบทบาทของรัฐที่ทำให้เกิด “ความไม่เป็นทางการ” ในความเป็นจริง นอกจากบทบาทของรัฐแล้ว “ความไม่เป็นทางการ” ยังเป็นผลจากการต่อรองระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่นำไปสู่ กระบวนการ และ/หรือความสัมพันธ์ รวมถึง แนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการในสถานการณ์ต่างๆ

ผลกระทบจาก “ความไม่เป็นทางการ” ส่วนหนึ่งสร้างความเหลื่อมล้ำ ทำให้แรงงานในภาคนี้ส่วนหนึ่ง ตกอยู่ในวงจรของความด้อยโอกาส และ ความยากจน และเป็นที่มาของความพยายามสร้าง “ความเป็นทางการ” ให้เศรษฐกิจภาคนี้ (Formalization) ด้วยวิธีการต่างๆ กัน

เช่น การผลักดันให้เข้าสู่ระบบด้วยการจดทะเบียน สร้างกฎระเบียบ ผลักดันให้เข้าสู่ระบบภาษี เป็นต้น

ในอีกด้านหนึ่งกล่าวได้ว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นผลิตผลของแนวคิดความทันสมัย (Modernity) ซึ่งยังทรงอิทธิพลอยู่มาก ทั้งในด้านการบริหารจัดการเมือง การจัดการเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการเบียดขับ “ความไม่ทันสมัย” ซึ่งหลายกรณีเป็นคุณลักษณะที่มากับ “ความไม่เป็นทางการ”

4.1.4 การศึกษาความไม่เป็นทางการ

การศึกษาความไม่เป็นทางการในเมืองปรากฏชัดในการศึกษาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน (Settlement) และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่าการศึกษาระบบเศรษฐกิจที่มีคุณลักษณะกลไก และความสัมพันธ์ที่แตกต่างไปจากระบบเศรษฐกิจในประเทศพัฒนา เกิดขึ้นอย่างชัดเจนหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลอย่างชัดเจนจากแนวคิดทวิลักษณ์ แม้เมื่อมีการสร้างวาทกรรม “Informal sector หรือ เศรษฐกิจนอกระบบ” แนวคิดทวิลักษณ์ก็ยังคงทรงอิทธิพลในฐานะกรอบแนวคิดสำคัญ ด้วยความเชื่อที่ว่า เศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการมีความเหนือชั้นกว่า การศึกษาครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คุณลักษณะของแรงงาน สภาพการทำงาน วิถีชีวิต ตลอดจนสภาพปัญหาต่างๆ ที่แรงงานเผชิญ แม้ในระยะหลังความสำคัญของเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการจะเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ทั้งด้วยประโยชน์ในด้านการสร้างงาน สร้างอาชีพ แก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งเศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการไม่สามารถเอื้ออำนวยให้ได้

การขยายตัวของการทำงานที่ไม่เป็นทางการ (Informal employment) อันเป็นผลจากการแข่งขันในยุคโลกาภิวัตน์ รวมถึงบทบาทของกิจกรรมในเศรษฐกิจภาคนี้ต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการ “ขยับ” การศึกษามาสู่การศึกษาในเชิงกระบวนการ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการต่างๆ ที่ประกอบสร้างความไม่เป็นทางการ ควบคู่ไปกับ การพัฒนาเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว แนวคิดเรื่อง Inclusive Cities และ New Urban Agenda ที่ทำให้นักวิชาการด้านเมืองหันมาให้ความสนใจกับ “ความไม่เป็นทางการ” ในเมือง การประกอบสร้าง “ความไม่เป็นทางการ” และ ผลกระทบ ตลอดจน แนวโน้มของปรากฏการณ์ความไม่เป็นทางการในเมือง การศึกษาความไม่เป็นทางการไม่ได้จำกัดที่ขอบเขต หรือ คุณลักษณะเท่านั้น แต่ยังขยายมุมมองไปถึงการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ รวมถึงปัจจัยต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ทำให้เกิดการประกอบสร้างความไม่เป็นทางการหรือทำให้ความไม่เป็นทางการดำรงอยู่ รวมทั้งการพิจารณาความไม่เป็นทางการในประเด็น “การต่อรองเกี่ยวกับความชอบธรรมและทรัพยากร” (Herri & Fokdal, 2015 อ้างใน d'Alençon, et al, 2018)

ตารางที่ 4.1 แนวทางการศึกษาความไม่เป็นทางการ

McFarlane & Waibel (2012)	Farias (2017)	Marx & Kelling (2018)	Bank et al (2019)
พิจารณาความไม่เป็นทางการ 4 มิติ - การจัดแบ่งประเภทพื้นที่ (Spatial categorization) - รูปแบบการจัดองค์กร (Organizational form) - การเป็นเครื่องมือของรัฐ (Governmental tool) - การเลื่อนไหลของคุณค่า (Negotiable value)	แนวคิดการหลอมรวม Assemblage	วิเคราะห์ความไม่เป็นทางการใน 3 มิติ - สภาวะ (Condition) - กฎหมาย (Law) - วิถีประจำวัน (Currency)	พิจารณาความไม่เป็นทางการในฐานะพื้นที่แห่งการวิพากษ์ (Site of critical analysis)

ที่มา : McFarlane & Waibel (2012); Farias (2017); Marx & Kelling (2018) ; Bank et al (2019)

McFarlane and Waibel (2012) ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งดำรงอยู่คู่กัน โดยความเป็นทางการและไม่เป็นทางการพิจารณาได้จาก 1) การจัดแบ่งประเภทพื้นที่ 2) ในประเด็นรูปแบบการจัดองค์กร 3) เป็นเครื่องมือการจัดการของรัฐ 4) การเลื่อนไหลของคุณค่า

ในมิติการจัดแบ่งพื้นที่ ความไม่เป็นทางการมักถูกเชื่อมโยงกับความไม่เป็นชายขอบ เช่น สลัม หรือชุมชนแออัด ซึ่งการอยู่อาศัยไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐ การเข้าอยู่อาศัยจึงเปรียบเสมือนการสร้างกฎเกณฑ์ชุดใหม่ ขณะเดียวกันช่องโหว่ของกฎหมาย ก็เปิดโอกาสให้เจ้าของที่ดินตั้งกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากที่ดินและการให้เช่าเพื่อประโยชน์ของตนเอง โดยไม่นำพาต่อกฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนด

องค์กรที่มีความเป็นทางการมักดำเนินการภายใต้กฎเกณฑ์ มีโครงสร้าง มีความชัดเจน ทำให้สามารถวางกรอบการทำงานสำหรับอนาคต ในขณะที่ความไม่เป็นทางการมีความเลื่อนไหลไปตามสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับการตีความ ทั้งนี้รวมถึงการรวมตัวของแรงงาน ซึ่งมักจะดูไม่เป็นระบบตามเกณฑ์ขององค์กรที่เป็นทางการ

ในมิติการเป็นเครื่องมือของรัฐ ทั้งความเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นเครื่องมือของรัฐ รัฐใช้ความเป็นทางการมากำกับความไม่เป็นทางการ ในขณะเดียวกันก็กำหนดให้กิจกรรมบางอย่าง คนบางกลุ่ม เป็นกิจกรรมหรือคนที่ไม่เป็นทางการ รวมทั้งสร้างกรอบกติกาขึ้นมา

ครอบไว้ด้วย เช่น รัฐไร้ข้อสั้ม แต่ในขณะเดียวกันก็อนุญาตให้โครงการพัฒนาบางโครงการที่ไม่ถูกกฎหมายดำเนินการได้ เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน รัฐกำหนดให้หาบเร่แผงลอย เป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกกฎหมายในบางพื้นที่ ผู้ค้าต้องเสียค่าปรับ เจ้าหน้าที่ของรัฐนอกจากจะมีส่วนแบ่งค่าปรับแล้ว ยังแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบจากผู้ค้าด้วย นอกจากนี้ ความไม่เป็นทางการของการค้าอาหารข้างทาง ยังทำให้อาหารข้างทางกลายเป็นอาหารที่ไม่สะอาด ไม่ได้มาตรฐานตามหลักสุขาภิบาลอาหาร การใช้เครื่องมือของรัฐนำไปสู่การสร้างเกณฑ์มาตรฐาน และการเบียดขับในด้านต่างๆ

ในมิติรูปแบบการจัดวางความสัมพันธ์ การเลื่อนไหลของคุณค่า หากเปรียบเทียบกับความเป็นทางการ ซึ่งมีกฎเกณฑ์ มีโครงสร้าง มีความชัดเจน เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ทำให้สามารถคาดการณ์ได้ ก็พบว่าความไม่เป็นทางการมีลักษณะตรงข้าม คือยืดหยุ่น ไม่มีโครงสร้าง ไม่มีกฎเกณฑ์ชัดเจน ลักษณะนี้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างแรงงาน รวมถึงการจัดการด้านแรงงานด้วย เช่น การจ้างงานแบบไม่มีมาตรฐาน (Non-standard employment) ถูกนำมาใช้มากขึ้น เพื่อลดต้นทุน หลีกเลียงความรับผิดชอบที่พึงมีต่อแรงงาน โดยที่กฎหมายแรงงานที่มีอยู่ ไม่สามารถให้การคุ้มครองแรงงานได้ ความไม่ชัดเจนด้านความสัมพันธ์ โครงสร้าง และ แนวปฏิบัติ ทำให้การให้ความหมาย คุณค่า รวมทั้งมูลค่าไม่ถูกต้องอยู่กับที่ แต่มีลักษณะเลื่อนไหล ต่อรองได้ (Negotiable) ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะสัญญา เช่น การจัดการพื้นที่ การจัดการกับความขัดแย้ง เป็นต้น

ภายใต้ความไม่แน่นอนของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคม ความไม่เป็นทางการถูกมองว่าเป็นรูปแบบปกติของการดำรงชีวิตในเมือง ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตประจำวัน มีบทบาทสำคัญต่อการทำให้ประชาชนบางกลุ่มเข้าถึงบริการพื้นฐานได้ บางกรณียังทำให้เข้าถึงบริการที่มีคุณภาพด้วย การขยายตัวของแนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการเป็นผลจาก 1) การจ้างงานในระบบขยายตัวไม่ทันความต้องการทำงาน 2) การปรับโครงสร้างการจ้างงาน โอกาสการเป็นแรงงานรับจ้างลดลง 3) กฎระเบียบที่ไม่สมเหตุสมผลของภาคที่เป็นทางการ และ 4) ความต้องการลดต้นทุน (Huitfeldt & Jutting, 2009) แนวคิดนี้ปฏิเสธแนวคิดเดิมที่ว่า ความไม่เป็นทางการเป็นสภาวะไม่พึงประสงค์ เป็นภาพสะท้อนของความยากจน ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของการพัฒนาเป็นเมืองเป็นอุปสรรคต่อความทันสมัยและการพัฒนา

ส่วน Marx and Kelling ซึ่งตั้งคำถามกับแนวคิด Informality รวมทั้งผลพวงที่เกิดขึ้นจากการสถาปนา Informality เสนอว่า ความไม่เป็นทางการพิจารณาได้จากสภาวะ (Condition) มุมมองด้านกฎหมาย (Law) และ วิธีประจำวัน (Currency) Informality เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในวิธีที่อยู่นอกเหนือวิธี “ตะวันตก” สภาวะที่ไม่เป็นทางการอาจเป็นได้ทั้งพื้นที่ รูปแบบการจัดองค์กร และเครื่องมือของรัฐ ตามข้อเสนอของ McFarlane & Waibel จากการที่สภาวะเหล่านี้มีลักษณะเลื่อนไหล จึงมักเป็นเหยื่อของนโยบายหรือมาตรของรัฐที่มีกรอบคิดที่ตายตัว

Informality เป็นวาทกรรมชุดหนึ่งที่ทรงอิทธิพลทั้งในด้านการบริหารจัดการเมืองและการจัดการเศรษฐกิจ สภาวะแห่งความไม่เป็นทางการที่เห็นในปัจจุบันเป็นผลพวงของกระบวนการในอดีต และในความเป็นจริง สภาวะนี้มีพลวัต ซึ่งหากไม่ระวัง เราจะไม่ตระหนักถึงที่มาแห่งสภาวะนี้ การพิจารณา สภาวะแห่งความไม่เป็นทางการนี้ จึงต้องคำถามถึงที่มาแห่งการกำหนด “ความไม่เป็นทางการ” ให้แก่สิ่งต่างๆ ในทำนองเดียวกัน ในประเด็นกฎหมาย การใช้กฎหมายเป็นเครื่องกำหนดความเป็นหรือไม่เป็นทางการ ก็อาจไม่ใช่คำตอบสุดท้าย เนื่องจากความเป็นพลักษณ์ของกฎหมาย กล่าวคือกฎหมายมีหลายประเภท และ หลายระดับ กฎหมายที่กำหนดโดยรัฐบาลกลาง อาจไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของท้องถิ่น ในทำนองเดียวกัน ธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ ก็อาจถือเป็นกฎหมายได้เช่นกัน สำหรับวิธีประจำวันนั้น หมายถึงความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ที่นำไปสู่การประกอบสร้างความ เป็นทางการ และทำให้เข้าใจได้ว่า ในสถานการณ์เดียวกัน การกระทำบางอย่างมีลักษณะเป็นทางการ และ บางอย่างเป็นความไม่เป็นทางการ

ส่วน Assemblage นั้นเป็นแนวคิดในการศึกษาการหลอมรวมและจัดวางสิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่นำไปสู่การสร้างอาณาบริเวณ อัตลักษณ์ หรือ คุณลักษณะที่เป็นผลจากการหลอมรวมนั้น ในลักษณะนี้ ความเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ไม่ใช่ประเด็นอีกต่อไป เนื่องจากหน่วยการวิเคราะห์คือ อาณาบริเวณที่เป็นองค์รวมของสิ่งต่างๆ

แนวคิดการศึกษาความไม่เป็นทางการข้างต้นให้ความสำคัญต่อการ “รื้อสร้าง” ความไม่เป็นทางการ ทั้งด้วยเหตุผลของการลดความเหลื่อมล้ำ และ การเปียดขับ และ การพิจารณาขอบเขตพื้นที่ในฐานะที่เป็นองค์รวม

4.1.5 บทบาทของความไม่เป็นทางการต่อเศรษฐกิจของเมือง

เมื่อคำว่า informal sector เกิดขึ้นเมื่อห้าทศวรรษที่แล้ว ความเชื่อที่แพร่หลายในขณะนั้นก็คือ เศรษฐกิจภาคนี้เป็นเศรษฐกิจชั่วคราว เวลาผ่านไปห้าทศวรรษ Informal sector ก็ยังอยู่ และมีความสำคัญอย่างมากต่อเศรษฐกิจของเมืองต่างๆ ทั้งในด้านการจ้างงาน รวมทั้งเป็นแหล่งสินค้าบริการสำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมือง ทุกระดับรายได้ และยังเชื่อมโยงไปยังระบบเศรษฐกิจของประเทศและของโลกด้วย

บทบาททางเศรษฐกิจของเศรษฐกิจภาคนี้ปรากฏชัดเจนในสัดส่วนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศต่างๆ แม้ในซีกโลกทางเหนือ รายงาน World City Report 2020 ซึ่งจัดทำโดย UN-Habitat ระบุว่า การประกอบการที่ไม่เป็นทางการในเมืองต่างๆ ทั่วโลกมีสัดส่วนถึงร้อยละ 80 ของการประกอบการทั่วโลก

ในภูมิภาคกำลังพัฒนา การจ้างงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการคิดเป็นมากกว่าครึ่งหนึ่งของกิจกรรมนอกภาคเกษตร เช่น ในเอเชียใต้มีร้อยละ 82 ในภูมิภาคทางใต้ของทะเลทราย

ซาฮารา (Sub-Sahara) ทวีปแอฟริกาคิดเป็นร้อยละ 66 ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและอาเซียนคิดเป็นร้อยละ 65 ในลาตินอเมริกา คิดเป็นร้อยละ 51 และในประเทศตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือคิดเป็นร้อยละ 45 (Vanek et al, 2014) ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ในทวีปยุโรป และ อเมริกาเหนือก็ยังคงปรากฏการจ้างงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเช่นกัน และนิยมใช้คำว่า Non-standard employment หรือการจ้างงานที่ไม่ได้มาตรฐานมากกว่า การจ้างงานลักษณะนี้ครอบคลุม การประกอบอาชีพอิสระ (ไม่มีลูกจ้าง) การจ้างงานชั่วคราวที่มีสัญญาแน่นอน (Temporary employment) และ การจ้างงานบางเวลา (Part-time) เช่นกัน (Vanek et al, 2014)

การวัดขนาดและมูลค่าของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการแม้ในระดับภูมิภาค และระดับประเทศ เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก (Yap, Brown, Sommer & Gashie, 2018) ยิ่งระดับเมืองด้วยแล้ว การวัดมูลค่ายิ่งเป็นไปได้ยาก แต่อาจจะประเมินบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ได้จากการประกอบอาชีพ ทั้งจำนวนคนและรายได้

การศึกษาหลายชิ้นของ UN-Habitat ยืนยันคุณลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเมือง 4 ประการ คือ เป็นเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่และมีแนวโน้มจะขยายขึ้นเป็นลำดับ องค์การปกครองท้องถิ่นมีทัศนคติที่ไม่เป็นมิตรนักต่อเศรษฐกิจภาคนี้ และบางครั้งมีการปฏิเสธความสัมพันธ์หรือความรับผิดชอบโดยสิ้นเชิงทั้งที่อาชีพเหล่านี้สร้างงาน สร้างรายได้ ลดปัญหาสังคม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของผู้ด้อยโอกาสในเมือง การดำเนินงานของเศรษฐกิจภาคนี้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของเมือง ส่วนเศรษฐกิจของเมือง (Urban Economy) เป็นกระบวนการผลิต จำแนกแจกจ่าย บริโภคสินค้าและบริการโดยองค์กร สถาบัน ผู้ผลิต ผู้กระจายสินค้า และผู้บริโภค การวิเคราะห์เศรษฐกิจเมืองให้มีความสำคัญต่อนโยบายที่สนับสนุนสมรรถนะของเมืองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการสร้างงาน และโดยเฉพาะต่อการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติตามนโยบายที่สนับสนุนการมีงานทำและวิถีชีวิตที่สนับสนุนการเสริมพลังทางเศรษฐกิจ (UN Habitat)

เนื่องจากไม่มีสถิติที่ชัดเจนเกี่ยวกับมูลค่าของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในเมือง การทำความเข้าใจกับบทบาทต่อเมือง จึงเริ่มต้นจากศึกษาคุณลักษณะของเศรษฐกิจภาคนี้ ในปี 2003 องค์การแรงงานระหว่างประเทศ ระบุให้จำแนกผู้ประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกภาคทางการตามสถานภาพการทำงาน ซึ่งประกอบด้วย ผู้ประกอบอาชีพอิสระ นายจ้าง ผู้ช่วยงานในครัวเรือน ลูกจ้าง และสมาชิกของกลุ่มการผลิต ในกรอบนี้ แรงงานประกอบด้วย

1. ผู้ประกอบอาชีพอิสระในวิสาหกิจที่เป็นทางการของตน
2. นายจ้างในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการ
3. ลูกจ้างในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการ
4. ผู้ช่วยงานในวิสาหกิจที่ไม่เป็นทางการของครัวเรือน
5. สมาชิกของกลุ่มการผลิต

นอกจากนี้ยังครอบคลุมแรงงานในการจ้างงานแบบไม่เป็นทางการในวิสาหกิจที่เป็นทางการ ซึ่งไม่ได้รับการคุ้มครองทางสังคม กฎหมายแรงงาน หรือ สิทธิที่ลูกจ้างพึงได้รับ เช่น วันพักผ่อนประจำปี หรือลาป่วยโดยได้รับค่าจ้าง ลูกจ้างทำงานบ้าน ผู้ช่วยงานในวิสาหกิจที่เป็นทางการของครัวเรือน

คำสำคัญที่อธิบายการจ้างงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการประกอบด้วย

1. Informal sector หมายถึงการจ้างงานและการผลิตในวิสาหกิจที่ไม่มีการจดทะเบียน หรือ วิสาหกิจขนาดเล็ก

2. Informal employment หมายถึงการจ้างงาน (ทำงาน) ที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีการคุ้มครองทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึงการประกอบอาชีพอิสระทั้งที่ไม่มีการจ้างแรงงาน และมีการจ้างแรงงาน การช่วยงานในครัวเรือน การเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย หรือ ไม่มีประกันสังคม สมาชิกกลุ่มการผลิต หรือ การผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น

3. Informal economy หมายถึง หน่วยเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ แรงงาน ที่อยู่ในการจ้างงานที่ไม่เป็นทางการข้างต้น

ภายใต้คำจำกัดความข้างต้นอาชีพในเศรษฐกิจภาคที่ไม่เป็นทางการในเมือง ประกอบด้วยแรงงานก่อสร้าง เก็บของของเก่า (Waste pickers) คนทำงานบ้าน ผู้รับงานไปทำที่บ้าน หาบเร่แผงลอย แรงงานในภาคขนส่ง และแรงงานรับจ้างทั้งที่ทำงานประจำ งานชั่วคราว ผู้ทำงานในอาชีพต่างๆ เหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของเมือง ทั้งด้านการจ้างงาน สร้างงานต่อเนื่อง

การสำรวจแรงงานนอกระบบในปี 2563 ระบุว่า กรุงเทพมหานครมีแรงงานนอกระบบ 1.36 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 25.7 ของผู้มีงานทำในกรุงเทพมหานคร แรงงานนอกระบบร้อยละ 33.3 อยู่ในอุตสาหกรรมขายส่ง ขายปลีก ซ่อมจักรยานยนต์ ร้อยละ 24.2 อยู่ในอุตสาหกรรมที่พักแรมและบริการด้านอาหาร ร้อยละ 12.8 อยู่ในอุตสาหกรรมขนส่ง/สถานที่เก็บสินค้า ร้อยละ 9.5 อยู่ในอุตสาหกรรมการผลิต ร้อยละ 7.2 อยู่ในกิจกรรมบริการด้านอื่นๆ ร้อยละ 4.4 อยู่ในอุตสาหกรรมก่อสร้าง ร้อยละ 2.1 อยู่ในอุตสาหกรรมศิลปะ บันเทิง และ นันทนาการ แรงงานเหล่านี้ ร้อยละ 67.6 ประกอบอาชีพอิสระ ร้อยละ 19.0 ช่วยธุรกิจครัวเรือน และ ร้อยละ 10.7 มีสถานพำนัคนายจ้าง

ตารางที่ 4.2 แรงงานนอกระบบในกรุงเทพมหานคร

แรงงานนอกระบบ	2561	2562	2563
แรงงานนอกระบบ (คน)	1,507,539	1,378,836	1,359,097
ประเภทอุตสาหกรรม (ร้อยละ)			
การขายส่ง ขายปลีก ซ่อม จักรยานยนต์	33.1	32.3	33.3
ที่พักแรมและบริการด้านอาหาร	22.6	22.2	24.2
การขนส่ง	12.1	13.1	12.8
การผลิต	10.8	10.4	9.5
กิจกรรมบริการด้านอื่นๆ	7.4	7.6	7.2
ก่อสร้าง	5.2	5.2	4.4
ศิลปะ ความบันเทิง และ นันทนาการ	1.6	1.8	2.1
สถานภาพแรงงาน (ร้อยละ)			
นายจ้าง	14.7	12.7	10.7
ผู้ประกอบการอาชีพอิสระ	63.1	65.6	67.6
ช่วยธุรกิจครอบครัว	19.8	19.3	19.0
ลูกจ้าง	2.4	2.2	2.7

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

การศึกษาโครงข่ายกิจกรรมของแผงลอยอาหารกรณีศึกษาย่านเยาวราชในปี 2559 พบว่าการค้าแผงลอยอาหารใช้พื้นที่ดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆของการประกอบการ ตั้งแต่การจัดซื้อวัตถุดิบ การจัดเตรียมวัตถุดิบ การตั้งแผง การขาย การชั่งล้าง การจัดเก็บแผงค้า กระบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการจ้างงานจำนวนมาก แผงลอยอาหาร ยังมีความสัมพันธ์กับธุรกิจต่อเนื่องจำนวนไม่น้อย ได้แก่ 1) ตลาดที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งยังเชื่อมโยงกับ 2) แหล่งผลิตวัตถุดิบหรือ 3) คนกลางผู้รวบรวมวัตถุดิบ 4) โกดังเก็บวัตถุดิบคือ ห้องเย็น 5) การขนส่ง เช่น สามล้อ มอเตอร์ไซด์รับจ้าง ซึ่งทำหน้าที่ขนส่งวัตถุดิบมาที่แหล่งเตรียมวัตถุดิบและ/หรือ แผงค้า 6) ผู้ให้บริการสาธารณูปโภคเช่น ไฟฟ้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้านค้าใกล้เคียง (หรือ อาจมีการตั้งเครื่องปั่นไฟให้ต่อไฟได้ – ผู้วิจัย) 7) แรงงานให้บริการตั้งแผงและเก็บแผง 8) แรงงานรับจ้างล้างจาน และ/หรือ เก็บกวาด 9) ผู้ให้เช่าพื้นที่สำหรับจัดเตรียม กิจกรรมการค้าแผงลอยจึงเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ทั้งในระดับเมือง เช่น ความเชื่อมโยงกับแหล่งวัตถุดิบ การขนส่ง และ ในระดับพื้นที่ ซึ่งคือการเชื่อมโยงของกิจกรรมที่เกิดในพื้นที่ขายหรือพื้นที่ใกล้เคียง (เวสพล ตรีธาราพิทย์, 2559)

การศึกษาโดยผู้วิจัยในปี 2560 พบว่า ผู้ค้าแผงก่วยเดี่ยวรายหนึ่งในบริเวณห้วยขวาง ซึ่งซื้อวัตถุดิบที่ตลาดคลองเตย ใช้เวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมงในช่วง 04.00-04.30 น. ในการซื้อของที่ตลาดคลองเตยสิบสามแผง ทั้งแผงผัก (สามแผง) เนื้อสัตว์ชนิดต่างๆ และ ชิ้นส่วนต่างๆ (ห้าแผง) เส้นก่วยเดี่ยว (หนึ่งแผง) เครื่องปรุง (สองแผง) อาหารกึ่งสำเร็จซึ่งเป็นส่วนประกอบของก่วยเดี่ยว (สองแผง) และหีบห่อ (หนึ่งแผง) วัตถุดิบที่ผู้ค้ารายนี้ซื้อท้ายสุดคือ ลูกชิ้นหลายประเภท แหล่งจำหน่ายคือโรงงานลูกชิ้น ซึ่งเป็นสถานประกอบการขนาดเล็ก บริเวณถนนบรรทัดทอง ก่อนที่จะกลับบ้าน จัดเตรียมแผงขายสำหรับวันนั้น

นอกจากโครงข่ายกิจกรรมข้างต้น บทบาทของความไม่เป็นทางการ พิจารณาได้จากจำนวนแรงงานในอาชีพต่าง ๆ สถิติแรงงานในอาชีพต่างๆในกรุงเทพมหานครปี 2561 ซึ่งจัดเก็บโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ และ องค์กร WIEGO ที่เผยแพร่ในปี 2562 (Poonsap, Vanek, & Carré, 2019) ระบุจำนวนแรงงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ 5 อาชีพ

ตารางที่ 4.3 แรงงานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ 5 อาชีพในกรุงเทพมหานครและร้อยละของแรงงานในสถานภาพการทำงาน 4 สถานภาพ

อาชีพ	จำนวน	สถานภาพการทำงาน (ร้อยละ)			
		นายจ้าง	อาชีพอิสระ	ช่วยครัวเรือน	ลูกจ้าง
ผู้รับงานไปทำที่บ้าน	558,573	4.5	55.8	29.1	10.6
ผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์รับจ้างสาธารณะ	154,834	-	100.0	-	-
ผู้ค้าในตลาด	167,118	-	60.1	25.8	14.1
ผู้ค้าแผงลอย					
อาหาร	116,423	0.3	68.6	29.6	1.5
สินค้าที่ไม่ใช่อาหาร	27,410				
แรงงานทำงานบ้าน	99,177	-	-	-	100.0
รวม	1,123,535	-	-	-	-

ที่มา : Poonsap, Vanek, & Carré (2019)

ส่วนมูลค่าของกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการนั้น งานศึกษาของวุฒิสภา ซึ่งประมวลข้อมูลจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแผงลอย (นฤมล นิราทร, 2560) และ สถานการณ์ของแผงลอยในปี 2562 ซึ่งคำนวณจากการประมาณการจำนวนผู้ค้า 170,000 แผงในกรุงเทพมหานคร ระบุว่าแผงลอยในกรุงเทพมหานครในปี 2562 ทำให้รายได้ในผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานครสูงถึง

67,728 ล้านบาท ตัวเลขนี้คำนวณจากรายได้ของผู้ค้าแผงลอย และการบริโภคที่เพิ่มขึ้น (คณะกรรมการการแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ วุฒิสภา, 2562, น. 106)

ส่วนผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์รับจ้างสาธารณะในกรุงเทพมหานครนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเดินทางและการขนส่งในกรุงเทพมหานคร (Ratanawaraha & Chalermpong, 2014) นอกจากทำหน้าที่ในการเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางขนส่งสาธารณะแล้ว รถจักรยานยนต์สาธารณะยังช่วยให้ประชาชนสามารถเดินทางได้โดยรวดเร็วในเส้นทางที่ระบบขนส่งสาธารณะอื่นๆ เข้าไม่ถึง เช่น ตามตรอก ซอยขนาดเล็กจำนวนมากในกรุงเทพมหานคร สถิติจำนวนผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์สาธารณะในกรุงเทพมหานคร ของกรมการขนส่งทางบก กระทรวงคมนาคม ณ วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2562 พบว่าในกรุงเทพมหานครทั้งหมด 50 เขต มีจำนวนผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์สาธารณะ จำนวน 84,547 ราย มีจำนวนวิน 5,575 วิน (กรมการขนส่งทางบก, 2563) งานวิจัยในปี 2563 ระบุว่า โดยเฉลี่ยผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์รับจ้างมีรายได้สูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ (Nirathron et al, 2021, forthcoming)

4.1.6 บทบาทของการค้าอาหารข้างทางในการอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการต่อเศรษฐกิจของเมือง

บทบาทของการค้าอาหารข้างทางในการอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) พิจารณาในสองระดับ ระดับแรก พิจารณาจากการประกอบการของผู้ค้าอาหารข้างทาง ระดับที่สอง พิจารณาจากความเชื่อมโยงของห่วงโซ่อุปทาน ทั้ง ผู้ซื้อ แหล่งวัตถุดิบ และความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนหลากหลายอาชีพที่ส่งผลต่อการประกอบการของผู้ค้าอาหารข้างทาง หรือในทางกลับกัน ข้อมูลที่ใช้ประกอบการพิจารณา มีทั้งข้อมูลเชิงปริมาณจากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม ประกอบด้วยข้อมูลผู้ค้าอาหาร ผู้ซื้อ และ ผู้ค้าในตลาดซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบ และข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งการสัมภาษณ์กรณีศึกษา และการให้ข้อมูลเพิ่มเติม (ซึ่งไม่สามารถเรียกว่ากรณีศึกษาได้ เนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูล) ข้อมูลเชิงคุณภาพได้จากการสัมภาษณ์ผู้ค้าอาหารข้างทาง แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้า ได้แก่ ตลาด (ผู้ค้าในตลาดและเจ้าของตลาด) ผู้ผลิต (ฟาร์มหมู) ผู้ประกอบการขนส่ง

การนำเสนอเริ่มจากข้อมูลเชิงปริมาณจากผู้ค้า ผู้ซื้อ เขตบางรัก พระนคร และ บางกะปิ และ ผู้ค้าในตลาด ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้ค้าอาหาร 150 คน ผู้ซื้อ 300 คน และ ผู้ค้าในตลาด 150 คน จากนั้นนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพ ตามที่ได้ระบุไว้ข้างต้น เพื่อขยายภาพจากการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ จากนั้นเป็นวิเคราะห์เพื่ออธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” (Informality) และบทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจของเมือง ด้วยกรณีศึกษาการขายอาหารข้างทาง

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเชิงปริมาณ

4.2 ผู้ค้าอาหารข้างทาง

4.2.1 ข้อมูลทั่วไป

ในทุกเขตพบผู้ค้าอาหารในพื้นที่ที่เป็นเส้นทางสัญจร แม้กรุงเทพมหานครจะประกาศยกเลิกจุดผ่อนผันในพื้นที่ที่ศึกษา เนื่องจากผู้ค้าที่ยังประกอบอาชีพยอมเสียค่าปรับให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ บางรายจ่ายเป็นสินค้าด้วย

ในภาพรวมผู้ค้าผู้หญิงมีสัดส่วนสูงกว่าผู้ค้าชาย เขตบางกะปิมีสัดส่วนผู้ค้าหญิงสูงกว่าเขตบางรักและเขตพระนครอย่างชัดเจน ทุกเขตมีการกระจายของช่วงอายุใกล้เคียงกัน กล่าวคือผู้ค้าในช่วงอายุ 51-60 ปีมีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาเป็นผู้ค้าในช่วงอายุ 41-50 ปี ในทำนองเดียวกันผู้ค้าที่มีการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษาก็มีสัดส่วนสูงสุดในทุกเขต ผู้ค้าส่วนใหญ่สมรสแล้วและยังอยู่กับคู่สมรส และในทุกเขต ผู้ค้าที่คู่สมรสประกอบอาชีพด้วยกันมีสัดส่วนสูงกว่าร้อยละ 40 ซึ่งแสดงว่าการค้าอาหารเป็นการประกอบอาชีพของครอบครัว ผู้ค้าส่วนใหญ่ไม่ได้มีภูมิลำเนาในกรุงเทพมหานคร ในทุกเขตผู้ค้าที่มีภูมิลำเนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนสูงสุด ผู้ค้าที่มีภูมิลำเนาต่างจังหวัดส่วนใหญ่อาศัยในกรุงเทพมหานคร 20 ถึง 39 ปี และมีจำนวนไม่น้อยที่อยู่ในกรุงเทพมหานครนานกว่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้ค้าจากต่างจังหวัดส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อมโยงกับภูมิลำเนาเดิม เพราะยังมีการกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้องในภูมิลำเนาเดิม แม้ว่าจะไม่ได้ส่งเงินกลับทุกคนก็ตาม ส่วนด้านที่พักอาศัย ผู้ค้าในเขตบางกะปิมีสัดส่วนการอยู่อาศัยในพื้นที่ประกอบอาชีพมากที่สุด ส่วนผู้ค้าในเขตบางรักมีสัดส่วนการอยู่อาศัยในเขตต่ำที่สุด กล่าวคือมีเพียงหนึ่งในสี่เท่านั้นที่อาศัยอยู่ในเขตบางรัก สัดส่วนที่สูงนี้ น่าจะสะท้อนโอกาสในการประกอบอาชีพในเขตนี้ ผู้ค้าร้อยละ 88.7 มีผู้อาศัยอยู่ด้วย ผู้อยู่อาศัยมีทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่วญาติ จำนวนผู้อยู่อาศัยที่เป็นญาติมีตั้งแต่ 1 คนถึง 8 คน โดยส่วนใหญ่มีจำนวน 1-2 คน มีอยู่หนึ่งรายที่มีผู้อาศัยที่ไม่ใช่ญาติถึง 9 คน ผู้ค้าร้อยละ 82.0 มีผู้อยู่ในอุปการะ ผู้อยู่ในอุปการะที่อาศัยอยู่ด้วยกันและไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ผู้ค้าเกือบร้อยละ 70 อาศัยอยู่ในห้องเช่า ซึ่งส่วนใหญ่มีสัญญาเช่าด้วย ผู้ค้าที่อยู่บ้านของตนเองมีเกือบร้อยละ 30 มีอยู่หนึ่งรายที่ระบุว่านอนข้างถนน ส่วนระยะเวลาที่อาศัยนั้น พบว่าส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 10 ถึง 19 ปี และ ต่ำกว่า 10 ปี ตามลำดับ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.1)

4.2.2 การประกอบอาชีพ

ผู้ค้าเกือบร้อยละ 40 เคยประกอบอาชีพหาบเร่คือขายแบบเคลื่อนที่มาก่อน อาชีพก่อนหน้านี้พบมากที่สุดคือพนักงานบริษัทเอกชน รองลงมาคือรับจ้างรายวัน ผู้ค้าหาบเร่แผงลอย และอาชีพอิสระตามลำดับ มีผู้ค้าที่เคยรับราชการและข้าราชการด้วย ผู้ค้ามากกว่าครึ่งหนึ่ง

(ร้อยละ 53.4) ประกอบอาชีพแผงลอยมาในช่วง 10 ปี ถึง 29 ปี ที่ยึดอาชีพนี้มาในช่วง 30-39 ปี มีถึงร้อยละ 14.7 ตัวเลขนี้สะท้อนว่าการขายอาหารข้างทางเป็นอาชีพหลักของผู้ค้าจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม เขตบางกะปิมีผู้ค้าที่ประกอบอาชีพน้อยกว่า 10 ปีมากกว่าอีกสองเขต และมีสัดส่วนผู้ค้าที่ประกอบอาชีพยาวนานต่ำกว่าด้วย สันนิษฐานว่าเป็นเพราะเป็นเขตชานเมือง เมื่อพิจารณาระยะเวลาประกอบอาชีพกับระยะเวลาที่ประกอบอาชีพในพื้นที่ปัจจุบัน ก็พบว่าระยะเวลาที่ประกอบอาชีพในพื้นที่ปัจจุบันน้อยกว่าระยะเวลาที่ประกอบอาชีพแผงลอย แม้ว่าจะมีผู้ค้าส่วนหนึ่งประกอบอาชีพในพื้นที่นี้มายาวนาน เป็นไปได้ว่าผู้ค้าส่วนหนึ่งประกอบอาชีพในพื้นที่อื่นมาก่อน (ดังกรณีศึกษาผู้ค้าในเขตพระนคร)

ผู้ค้าที่ประกอบอาชีพคนเดียวมีร้อยละ 42.7 ที่ประกอบอาชีพโดยมีผู้ช่วยทั้งที่ประจำและไม่ประจำ มี 86 คน (ร้อยละ 57.3) ในจำนวนนี้มี 62 คน ที่ผู้ช่วยเป็นสมาชิกในครอบครัว (พบในกรณีศึกษาทั้งสามกรณี) และมี 24 คนที่จ้างผู้ช่วยทั้งประจำและไม่ประจำ สมาชิกครอบครัวที่ประกอบอาชีพร่วมกันมีตั้งแต่หนึ่งถึงสี่คน โดยที่หนึ่งคนมีสัดส่วนสูงสุด ผู้ค้า 20 คนมีสมาชิกครอบครัวประกอบอาชีพแผงลอยอาหารด้วย แต่ไม่ได้ประกอบอาชีพร่วมกัน ผู้ช่วยที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว มีตั้งแต่ 1 คนถึง 9 คน ส่วนค่าตอบแทนนั้น พบว่ามีทั้งที่จ่ายเป็นรายวันและรายเดือน ตั้งแต่ต่ำกว่า 400 บาทต่อวัน ไปจนถึงเดือนละ 10,000 ถึง 15,000 บาท ผู้ค้าบางรายจ่ายค่าตอบแทนให้สมาชิกในครอบครัวด้วย

ผู้ค้าร้อยละ 63.4 ใช้รถเข็นเป็นแผงขายอาหาร มีร้อยละ 26.7 ที่วางบนโต๊ะ และร้อยละ 6.7 เป็นแผงขายถาวร ผู้ค้าร้อยละ 76 ระบุว่า พื้นที่ขายอาหารคือทางเท้า ร้อยละ 16.0 ระบุว่าขายอยู่ข้างถนน ผู้ค้าร้อยละ 78.0 ขายในพื้นที่สาธารณะ ในขณะที่ร้อยละ 22.0 ขายในพื้นที่เอกชน โดยเขตบางกะปิมีกกลุ่มตัวอย่างที่ขายในพื้นที่เอกชนสูงกว่าอีก 2 เขต จำนวนที่สูงไม่ได้หมายความว่าเขตบางกะปิมีพื้นที่เอกชนมากกว่า แต่การเข้าถึงผู้ค้าในพื้นที่เอกชนเป็นไปได้มากกว่า

ผู้ค้าร้อยละ 95.3 มีรายได้แหล่งเดียวจากการขายอาหาร ผู้ค้าร้อยละ 80.7 ขายอาหารในพื้นที่ปัจจุบันเท่านั้น มีร้อยละ 16.7 ที่ขายอาหารในพื้นที่อื่นด้วย โดยเขตพระนครมีผู้ค้าที่ขายอาหารในพื้นที่อื่นด้วยในสัดส่วนสูงกว่าอีกสองเขต อย่างไรก็ตาม ในระดับครอบครัวพบว่าภาพรวม ผู้ค้าร้อยละ 50 มีรายได้จากแหล่งอื่นๆด้วย ในจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 130 คน มีผู้ค้าเพียง 7 คน (ร้อยละ 4.7) ที่ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารคิดเป็นสัดส่วนไม่ถึงครึ่งของรายได้ครัวเรือน และ 75 คน (ร้อยละ 50) ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารคิดเป็นร้อยละ 90 ของรายได้ครัวเรือน แหล่งที่มาของรายได้ที่มีสัดส่วนสูงสุดคือการเป็นลูกจ้างบริษัทเอกชน ที่เหลือส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอิสระ มีรับจ้างทั่วไป 16 คน อย่างไรก็ตาม เมื่อให้ผู้ค้าประเมินสัดส่วนของรายได้จากการขายอาหารต่อรายได้ครัวเรือน พบว่ากว่าร้อยละ 95.4 ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารคิดเป็นสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 50 หมายความว่ารายได้จากแผงลอยอาหารเป็นรายได้หลักของครอบครัว (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.2)

4.2.3 วันและเวลาทำงาน

ผู้ค้าส่วนใหญ่มีวันหยุด 1 วันต่อสัปดาห์ ที่ขายแบบไม่มีวันหยุดเลย มีร้อยละ 28.0 ผู้ค้าเซตพระนครร้อยละ 60.0 หยุดขายสัปดาห์ละ 1 วัน โดยหยุดวันจันทร์มากที่สุด (ร้อยละ 38.0) รองลงมาเป็นวันอาทิตย์ (ร้อยละ 10.0) มีบ้างที่หยุดเมื่อมีเหตุจำเป็น ผู้ค้าที่หยุด 2 วันต่อสัปดาห์ มีร้อยละ 8.0 พบว่า ในจำนวนนี้ที่หยุดวันเสาร์และอาทิตย์ มากกว่าวันอาทิตย์และจันทร์ โดยปกติผู้ค้าต้องหยุดวันจันทร์ตามประกาศของสำนักเทศกิจ ผู้ค้าเซตบางรัก ร้อยละ 36 หยุดขายสัปดาห์ละ 1 วัน คิดเป็น คือ วันจันทร์ (ร้อยละ 30) และวันอาทิตย์ (ร้อยละ 6) วันหยุดรองลงมา คือ 2 วัน (ร้อยละ 28) แบ่งออกเป็นวันจันทร์และอาทิตย์ และวันจันทร์และวันเสาร์ คิดเป็นอย่างละร้อยละ 14 และถัดมาหยุดมากกว่า 3 วัน (ร้อยละ 26) แบ่งออกเป็นวันจันทร์ เสาร์ และอาทิตย์ (ร้อยละ 24) และขายเฉพาะวันศุกร์ (ร้อยละ 2) ส่วนใหญ่แล้วจึงพบว่าหยุดวันจันทร์มากที่สุดตามที่สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานครกำหนดไว้ ผู้ขายที่ขายวันจันทร์ต้องเสียค่าปรับให้สำนักเทศกิจ (กรณีศึกษาผู้ค้าเซตพระนคร) ส่วนเซตบางกะปิ พบว่าร้อยละ 28.0 ขายทุกวัน ที่หยุด 1 วัน มีร้อยละ 22 ที่หยุด 2 วัน มีร้อยละ 6 นอกจากนี้จะมีผู้ค้าที่หยุดโดยไม่สามารถกำหนดวันได้ชัดเจน ขึ้นอยู่กับเหตุผลต่าง ๆ เช่น หยุดกรณีที่มีธุระ หยุดเมื่อรู้สึกท้อเหนื่อย คิดเป็นร้อยละ 16 (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.3)

เวลาที่เริ่มขายและเลิกขาย เนื่องจากแต่ละเขตมีเวลาที่เริ่มขายและเก็บแผงคือเลิกขายต่างกัน ข้อมูลส่วนนี้จึงแยกนำเสนอ ดังนี้ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.4-6)

4.2.3.1 เซตบางรัก

ในเซตบางรัก ผู้ค้ามากกว่าครึ่งเริ่มขายก่อน 8.00 น. เนื่องจากเป็นเขตที่มีสำนักงานของเอกชนและโรงเรียน โดยที่ขายเวลา 6:00 น. มีร้อยละ 24 ที่ขายก่อน 6.00 น. มีร้อยละ 24 และช่วงเวลาที่เก็บแผง พบว่าที่เก็บแผงช่วง 9.00-15.00 และ 16.00-20.00 มากที่สุด ในจำนวนนี้ที่เก็บเวลา 14:00 น. มีร้อยละ 14 ถัดมาเวลา 15:00 น. และ 18:00 น. อย่างละร้อยละ 12 เมื่อรวมจำนวนชั่วโมงที่ขายต่อวันแล้ว พบว่า ผู้ค้าที่ขายนานที่สุดขาย 9 ชั่วโมงต่อวัน (ร้อยละ 20) รองลงมาก็คือ 10 ชั่วโมงต่อวัน (ร้อยละ 16) ถัดมา 8 ชั่วโมงต่อวัน (ร้อยละ 16) ที่ขายวันละ 4 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 12 ซึ่งจะเป็นกลุ่มผู้ค้าที่ขายในช่วงเช้าเท่านั้น ก่อนที่พนักงานจะเข้าสำนักงาน

ช่วงเวลาที่ขายดีที่สุดคือช่วงอาหารเช้า และ ช่วงอาหารกลางวัน ระยะเวลาที่ขายดีที่สุดคือ 1 ชั่วโมง (ร้อยละ 44) รองลงมาก็คือ 2 ชั่วโมง (ร้อยละ 36) และถัดมา 3 ชั่วโมง (ร้อยละ 6) และ 4 ชั่วโมง (ร้อยละ 4) มีผู้ค้าอาหารข้างทางที่ขายมากกว่า 1 ช่วงเวลา คือ ขายช่วงเช้าแล้วมาขายกลางคืนอีกครั้ง โดยเริ่มขายเวลา 18:00 น. เลิกขาย 24:00 น.

ผู้ค้าร้อยละ 78 ขายในพื้นที่เดียว ที่ขายมากกว่าหนึ่งพื้นที่ มีร้อยละ 22 และขายในบริเวณใกล้เคียงกัน และระยะเวลาที่ขายในอีกพื้นที่ โดยภาพรวมแล้วชั่วโมงการขาย

กระจายตัวตั้งแต่ 2 ถึง 9 ชั่วโมง แต่ที่มากที่สุดคือ 9 ชั่วโมง นอกจากนี้พบว่าพื้นที่อื่นที่ไปขายนั้น มีที่ขายมานานกว่า 20 ปี (ร้อยละ 6) แต่ส่วนใหญ่แล้วขายมากกว่า 10 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 20 ของจำนวนผู้ค้าอาหารข้างทางที่ขายมากกว่าหนึ่งพื้นที่) ทั้งยังพบว่ามีผู้ค้าที่ขายถึงสามพื้นที่ มี 1 คน โดยขายวันละ 9 ชั่วโมงและขายมานานถึง 10 ปี

4.2.3.2 เขตพระนคร

ผู้ค้าในแต่ละเขตเริ่มขายและเลิกขายในเวลาที่แตกต่างกัน จากกลุ่มตัวอย่างในเขตพระนคร พบว่ามีผู้ค้าเริ่มขายอาหารตั้งแต่ 5.00 น. ไปจนถึง 20.00 น. ช่วงเวลาที่มีผู้ค้ามากที่สุดคือช่วงเวลาอาหารกลางวัน และเย็น ผู้ค้าที่ขายระหว่าง 8.00 -12.00 น. มีถึงร้อยละ 60.0 และ หลัง 12.00-20.00 น.มีร้อยละ 24.0 ผู้ค้าที่ระบุว่าช่วงเวลาที่ยาวที่สุดมี 1 ชั่วโมง มีร้อยละ 44 ที่ระบุว่าขายดี 2 ชั่วโมง มีร้อยละ 22 และ 3 ชั่วโมง มีร้อยละ 10 ส่วนช่วงเวลาที่ผู้ค้าเก็บแผงมากที่สุดเป็นช่วง 15.00-20.00 น. และก่อน 15.00 น. ในภาพรวม ผู้ค้าที่มีจำนวนชั่วโมงที่ขายต่อวัน 8 ชั่วโมง มีร้อยละ 20.0 ที่ระบุว่าขายมากกว่า 8 ชั่วโมง มีร้อยละ 34.0 ผู้ค้าร้อยละ 72.0 มีที่ขายแห่งเดียว ที่ขายมากกว่าหนึ่งแห่ง มีร้อยละ 28 ผู้ค้าที่ขายมากกว่าหนึ่งแห่ง ใช้วิธีเข็นรถไปจอดขาย เช่น ถนนข้าวสาร ข้างศาลาว่ากรุงเทพมหานคร สะพานผ่านฟ้า ทำน้ำเตศวร ตลาดรวมยาง เป็นต้น ระยะเวลาการขายมากที่สุดคือ 3 ชั่วโมง รองลงมาเป็น 8 และ 9 ชั่วโมง ผู้ค้าที่ประกอบอาชีพในลักษณะนี้ ส่วนใหญ่ขายมา 3 ปี และ 5 ปี บางรายก็ขายมานานถึง 25 ปี และ 30 ปี และมีผู้ค้าที่ขายมากกว่าสองที่ด้วย

4.2.3.3 เขตบางกะปิ

สำหรับเขตบางกะปิ มีผู้ค้า 9 ราย ขายก่อน 6.00 น. ที่เริ่มขาย 6:00 น. มีร้อยละ 30 เริ่มขาย 8:00 น.และ 9:00 น. มีร้อยละ 26.0 กล่าวได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ขายช่วงเช้าและเที่ยง ช่วงเวลาที่เก็บแผง พบว่า ส่วนใหญ่เก็บในช่วง 16.00 น. เป็นต้นไป รองลงมาเป็นเวลา 12:00 น. และ หลัง 20:00 น. จำนวนชั่วโมงที่ขายต่อวัน มากที่สุดคือ 12 ชั่วโมง (ร้อยละ 18.0) รองลงมาคือ 7 ชั่วโมง (ร้อยละ 16.0) ถัดมาเป็น 8 ชั่วโมง 10 ชั่วโมง (ร้อยละ 12 เท่ากัน) และที่ขายวันละ 11 ชั่วโมง มีร้อยละ 10 ช่วงเวลาที่ระบุว่าขายดีมากที่สุดคือช่วง 7.00-8.00 น. (ร้อยละ 18) และ 12:00 – 13.00 น. (ร้อยละ 40) และหลังเลิกงาน ผู้ค้า 3 รายขายในพื้นที่มากกว่าหนึ่งพื้นที่ โดยไปเช่าที่หน้าอาคารขาย จะไปขายหน้าอาคารซึ่งเป็นพื้นที่เช่าอีกแห่ง เช่น หน้าอาคาร FBT และเช่าหน้าอาคาร คิดเป็นร้อยละ 6 ของผู้ค้าอาหารข้างทางที่ขายมากกว่าหนึ่งพื้นที่ มีหนึ่งรายที่มีระยะเวลาการขาย 5 ชั่วโมง มีสองรายที่ขายถึง 9 ชั่วโมง และประกอบอาชีพในพื้นที่นี้มาแล้ว 25 ปี และ 36 ปี

ในทุกเขตเวลาทำงานของผู้ค้าเริ่มก่อนเวลาขาย ผู้ค้าต้องจัดซื้อวัตถุดิบ จัดการวัตถุดิบ เพื่อเตรียมขายเวลาทำงานก่อนเวลาขายขึ้นอยู่กับจำนวนวัตถุดิบที่ซื้อ และ ระยะทาง ระหว่างบ้าน แหล่งวัตถุดิบ และ พื้นที่ขาย

4.2.4 พื้นที่ขาย

ผู้ค้า 117 คน (ร้อยละ 78.0) ขายอาหารในพื้นที่สาธารณะ ที่เหลือ 33 คน ขายในพื้นที่เอกชน เป็นผู้ค้าในเขตบางกะปิ 23 คน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.7-9)

4.2.4.1 ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่สาธารณะ

ในทั้งสามพื้นที่หน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ขายคือสำนักงานเทศกิจ ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลการใช้ทางเท้า ในขณะที่เจ้าพนักงานจราจรกำกับดูแลการใช้ถนน นอกเหนือจากสำนักงานเทศกิจและเจ้าพนักงานจราจร มีผู้ค้าที่ประกอบการค้าในพื้นที่ของรัฐบาลด้วย คือ กรมทางหลวง องค์การเภสัชกรรม และ สำนักงานพระพุทธศาสนา ผู้ค้าในเขตบางรักและพระนครส่วนใหญ่ขายในพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นจุดผ่อนผันเดิมและปัจจุบันได้รับอนุญาตให้ขาย โดยเสียค่าปรับ) ส่วนในเขตบางกะปิ ขายนอกพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต อาจด้วยเหตุนี้เองที่ผู้ค้าส่วนใหญ่ต้องเสียค่าปรับ ผู้ค้าส่วนใหญ่ชำระค่าปรับเป็นรายเดือน ที่ชำระรายวันมีเพียงสองราย เป็นผู้ค้าในเขตพระนคร ค่าปรับรายเดือนมีตั้งแต่ 200 บาทไปจนถึง 5,000 บาท ผู้ค้าในเขตพระนครและบางกะปิมีอัตราค่าปรับหลายอัตรา ส่วนผู้ค้าในเขตบางรักมีค่าปรับที่เดือนละ 500, 1,000, 2,000 และ 2,500 บาท นอกจากค่าธรรมเนียม ค่าปรับ ผู้ค้าสามคนต้องจ่ายเงินพิเศษให้ผู้รับผิดชอบพื้นที่และ ผู้ค้า 16 คนต้องจ่ายเงินให้ผู้ที่ไม่ใช่ผู้รับผิดชอบพื้นที่ด้วย วิธีการจัดเก็บค่าปรับก็แตกต่างกัน แม้จะขายบนถนนเส้นเดียวกัน หรือ ซอยเดียวกัน (กรณีศึกษาผู้ค้าในเขตบางรัก) นอกจากนั้นแม้ผู้ค้าจะขายบนถนน (ไม่ได้ขายบนทางเท้า) ก็ต้องเสียค่าปรับให้เจ้าหน้าที่เทศกิจด้วย (กรณีศึกษาผู้ค้าในเขตพระนคร)

ด้านสาธารณูปโภค ซึ่งประกอบด้วยน้ำประปา ไฟฟ้า ขยะ และการกำจัดน้ำเสีย พบว่าผู้ค้าร้อยละ 60.2 ใช้น้ำประปา ในจำนวนนี้ร้อยละ 50.7 ใช้น้ำประปาจากร้านค้า หรืออาคารข้างเคียง ผู้ค้าร้อยละ 23.7 เอน้ำมาจากบ้าน มีหนึ่งรายซื้อน้ำกวดจากตู้น้ำ

ผู้ค้า 40 คน (ร้อยละ 33.9) ใช้ไฟฟ้า ในจำนวนนี้มี 33 คนที่ต่อไฟจากอาคารหรือร้านค้าข้างเคียง มี 2 รายที่ระบุว่าเจ้าของพื้นที่จัดให้ การจ่ายค่าไฟส่วนใหญ่จึงจ่ายให้เจ้าของอาคาร ส่วนขยะนั้น ผู้ค้าในเขตบางรักและพระนครส่วนใหญ่ระบุว่าวางไว้ที่แผง แล้วเจ้าหน้าที่มาเก็บ ส่วนผู้ค้าบางกะปิใช้วิธีนำไปทิ้งที่จุดทิ้งขยะ ผู้ค้าในเขตพระนครยังใช้วิธีเก็บรวบรวมไว้กับแผงค้าใกล้เคียงแล้วนำไปทิ้งที่จุดทิ้งขยะมากกว่าอีกสองเขต ส่วนการจ้างคนนำขยะไปทิ้งมีน้อยมาก คือ มีอยู่ 3 รายเท่านั้นจากเขตบางรักและบางกะปิ ประเด็นการจัดการขยะที่ตามมาคือ ค่าใช้จ่าย ซึ่งผู้ค้าถึงร้อยละ 60.2 ระบุว่าไม่ได้จ่าย มีผู้ค้าถึงร้อยละ 29.7 ไม่ระบุว่ามีการจ่ายหรือไม่

สำหรับห้องน้ำ พบว่าผู้ค้าแต่ละเขตมีวิธีการต่างกัน แม้ว่าในทุกเขต สัดส่วนของการใช้ห้องน้ำในร้านค้าหรือสรรพสินค้าใกล้เคียงจะสูงที่สุด ในเขตบางรัก ซึ่งเป็นเขตธุรกิจ มีทั้งห้างสรรพสินค้า ร้านค้า โรงพยาบาลและตลาดเอกชน ผู้ค้าใช้บริการของทั้งโรงพยาบาล บิมน้ำมัน ส่วนผู้ค้าในเขตพระนคร ใช้บริการท่าเรือ และวัด เขตบางกะปิจะมีทางเลือกน้อยที่สุด เนื่องจากผู้ค้าส่วนใหญ่ไม่ระบุข้อมูลส่วนนี้ และด้วยทางเลือกต่างๆข้างต้น จึงพบว่าผู้ค้าส่วนใหญ่ไม่มีค่าใช้จ่ายห้องน้ำ ส่วนการจัดการน้ำเสียนั้น พบว่าผู้ค้าส่วนใหญ่ในทุกเขตใช้วิธีทิ้งน้ำเสียลงท่อน้ำ ผู้ค้ารายหนึ่งในเขตพระนครเล่าว่า แม้จะทิ้งลงท่อน้ำ แต่เขาก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดักสิ่งปฏิกูล ออกจากท่อระบายน้ำขึ้นต่ำครั้งละ 1,000 บาท โดยต้องดักทิ้งทุกสัปดาห์ เมื่อรวมค่าสาธารณูปโภค ทั้งหมด ก็พบว่าโดยเฉลี่ยผู้ค้าส่วนใหญ่จ่ายค่าสาธารณูปโภคเดือนละ 1,000 ถึง 2,000 บาท

ผู้ค้าทุกเขตมีการตกลงกับบ้านค้าหรือบ้านใกล้เคียงกับแผงค้าของตน ในเขตบางรัก และบางกะปิ การตกลงส่วนใหญ่เป็นเรื่องของเวลาค้าขาย ส่วนในเขตพระนคร การตกลงส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการใช้พื้นที่หน้าร้าน การตกลงอื่นๆปรากฏในเรื่อง การใช้สาธารณูปโภค การทิ้งขยะและการรักษาความสะอาด การติดตั้งอุปกรณ์ เป็นต้น

ผู้ค้าร้อยละ 87.3 ระบุว่าเคยถูกหน่วยงานของรัฐตรวจสอบ ผู้ค้าที่เหลือไม่ให้ข้อมูลในส่วนนี้ การตรวจสอบเป็นผลจากการใช้พื้นที่สาธารณะ การประกอบธุรกิจอาหาร จากหน่วยงานตำรวจนครบาล ตำรวจจราจร หน่วยงานของกรุงเทพมหานคร คือ สำนักเทศกิจ สำนักอนามัย สำนักสิ่งแวดล้อม และหน่วยงานของรัฐคือ กรมการค้าภายใน และ กรมสรรพากร ในทุกเขต ผู้ค้าถูกตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่เทศกิจในสัดส่วนที่สูงที่สุด ในภาพรวมความถี่ของการตรวจสอบคือ สัปดาห์ละครั้ง รองลงมาคือเดือนละครั้ง เขตพระนครดูจะเป็นเขตที่มีการตรวจสอบชัดเจนที่สุดคือมีเกือบทุกความถี่ ส่วนเขตบางรักมีความน่าสนใจตรงที่ว่า มีผู้ค้าระบุว่ามาเกือบทุกวัน และมาตรวจสอบวันเว้นวัน ในขณะที่เขตอื่นไม่มีการตรวจสอบที่มีความถี่ในระดับนี้ นอกจากสำนักเทศกิจ หน่วยงานที่เข้ามาตรวจสอบมากกว่าหน่วยงานอื่นคือ สำนักสิ่งแวดล้อมและสำนักอนามัย สำนักสิ่งแวดล้อมตรวจเรื่องความสะอาดของพื้นที่ ส่วนสำนักอนามัยให้ความสำคัญกับเรื่องอาหาร ทั้งเขตบางรักและพระนครมีผู้ค้าระบุว่าเจ้าหน้าที่จากสำนักสิ่งแวดล้อมมาตรวจ โดยส่วนใหญ่ (11 คน เท่ากันทั้งสองเขต) ระบุว่ามาตรวจ 2-3 เดือนต่อครั้ง ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือเขตบางกะปิเป็นเขตที่ผู้ค้าให้ข้อมูลเรื่องการตรวจสอบน้อยที่สุด (ยกเว้นกรณีเทศกิจ) นอกจากหน่วยงานของ กรุงเทพมหานคร มีผู้ค้าหนึ่งรายระบุว่าเจ้าหน้าที่กรมการค้าภายใน ผู้ค้าที่ระบุว่าเจ้าหน้าที่กรมสรรพากรเข้ามาตรวจสอบก็มีหนึ่งรายเช่นกัน

ผู้ค้าร้อยละจ่ายค่าปรับในช่วง 500-1,000 บาทต่อเดือน ผู้ค้าที่ขายสินค้าจากแผงค้าประจำมีค่าใช้จ่ายด้านค่าปรับสูงที่สุด และสำหรับผู้ค้าที่ใช้รถเข็น ค่าปรับอาจสูงถึงร้อยละ 23 ของค่าใช้จ่ายในการประกอบการ (ไม่รวมค่าวัตถุดิบ)

4.2.4.2 ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่เอกชน

ในเขตบางรักและพระนคร ผู้ค้าในพื้นที่เอกชนมีจำนวนน้อยกว่าผู้ค้าในพื้นที่สาธารณะมาก ในทั้งสามเขต ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าและเจ้าของพื้นที่เป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจคือระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า และความสัมพันธ์เชิงธุรกิจอื่นๆ รวมถึงความสัมพันธ์ในลักษณะคนรู้จักกันมาก่อน การเช่ามากกว่าร้อยละ 80 ไม่มีสัญญาเช่า ผู้ค้าและผู้ให้เช่ามีความสัมพันธ์อื่นๆ เช่น มีการพูดคุยสัพเพเหระ กระนั้นก็ตามความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการนี้มีประโยชน์ในเชิงธุรกิจด้วย เช่น การช่วยเรียกลูกค้าเข้าร้าน และ ผู้ค้าขายอาหารให้ในราคาพิเศษ เป็นต้น ค่าเช่าเกือบร้อยละ 90 เป็นค่าเช่ารายเดือน ชำระด้วยเงินสด ในจำนวนนี้สองในสามไม่มีใบเสร็จรับเงิน ส่วนสาธารณูปโภคนั้นส่วนใหญ่คือร้อยละ 56.2 เจ้าของพื้นที่จัดให้ สาธารณูปโภคหลักที่จัดให้คือ น้ำประปาและไฟฟ้า ที่น่าสังเกตก็คือมีผู้ค้าระบุว่าต้องจ่ายเงินพิเศษให้เจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย

สำหรับผู้ค้าในพื้นที่เอกชน พื้นที่ขายมีทั้งในอาคารและ พื้นที่ส่วนบุคคล และซอยส่วนบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าและเจ้าของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า แม้จะมีความสัมพันธ์ในฐานะคนรู้จักบ้าง ในทุกเขตผู้ค้าส่วนใหญ่ต้องเสียค่าเช่า แม้ว่าส่วนใหญ่คือมากกว่าร้อยละ 80 ไม่มีสัญญาเช่า ในเขตพระนครและบางกะปิ ผู้ค้าส่วนใหญ่ชำระค่าเช่ารายเดือน และชำระเป็นเงินสด โดยไม่มีใบเสร็จรับเงิน ส่วนเรื่องสาธารณูปโภค พบว่าส่วนใหญ่เจ้าของพื้นที่จัดหาให้ และผู้ค้าชำระค่าสาธารณูปโภคให้เจ้าของพื้นที่ นอกจากความสัมพันธ์ในเชิงธุรกิจ ผู้ค้าระบุถึงความสัมพันธ์ที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น พูดคุยสัพเพเหระ ช่วยเรียกลูกค้าเข้าร้าน ขายอาหารในราคาพิเศษ มีของฝากกัน เป็นต้น ส่วนการชำระเงินให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ค้าสามรายระบุว่าชำระเงินให้เจ้าหน้าที่เทศกิจ เจ้าหน้าที่ฝ่ายสิ่งแวดล้อม และเจ้าหน้าที่สำนักอนามัย

ในภาพรวมผู้ค้าในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่เอกชนร้อยละ 85.0 เหน້าสีกลงในท่อระบายน้ำของกรุงเทพมหานคร

4.2.5 ห่วงโซ่อุปทาน

การศึกษาห่วงโซ่อุปทานเริ่มต้นจากการพิจารณาพื้นที่ขาย วัตถุดิบที่ใช้ ความถี่ในการซื้อ การขนส่งวัตถุดิบ ผู้จัดซื้อวัตถุดิบ และเหตุผลที่ซื้อวัตถุดิบจากแหล่งเดิม และเหตุผลที่เปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.10-18)

4.2.5.1 เขตบางรัก

พื้นที่ขายหลักๆ ที่รวบรวมข้อมูลได้แก่ ซอยคอนแวนต์ จำนวน 21 แผง รองลงมาเป็นถนนศาลาแดง 14 แผง ซอยศาลาแดง 2 จำนวน 6 แผง บางรักพลาซ่า จำนวน 3 แผง และซอยพิพัฒน์ และข้างสะพานตากสิน ร้อยละ 2 เท่ากัน

ตลาดที่ผู้ค้าอาหารข้างทางในเขตบางรักไปซื้อมากที่สุด คือ “ตลาดคลองเตย” แม้จะมีการซื้อจากแหล่งอื่นด้วย แต่ก็ไม่มากเมื่อเทียบกับตลาดคลองเตย แหล่งวัตถุดิบอื่นๆ ได้แก่ ตลาดสะพานสอง ปากคลองตลาด ตลาดสวนพลู ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดบางแค ตลาดมหานาค ตลาดเก่าเยาวราช ตลาดพระประแดง และตลาดวงเวียนใหญ่ ส่วนใหญ่การซื้อวัตถุดิบอาหารขึ้นอยู่กับประเภทของวัตถุดิบ ปริมาณที่ซื้อต่อวัน และใกล้จุดขายและที่พักของผู้ค้า ผู้ค้าซื้อวัตถุดิบจากแผงค้าในตลาด 129 แผง นอกจากตลาด ผู้ค้ายังซื้อวัตถุดิบจากแหล่งอื่นๆ ด้วย เช่น ผู้ค้ารายย่อย ร้านสะดวกซื้อ ร้านค้าปลีก และร้านค้าส่ง ในภาพรวมแหล่งวัตถุดิบของผู้ค้ามี 206 แหล่ง

4.2.5.2 เขตพระนคร

พื้นที่ขายหลักๆ ที่รวบรวมข้อมูลได้แก่ บางลำพู ท่าพระจันทร์ คลองหลอด ถนนสามเสน วังบูรพา ถนนจักรเพชร ถนนแพร่งนรา ส่วนอาหารที่ขายมีทั้งอาหารหลัก เช่น อาหารตามสั่ง หมูย่าง/ทอด ไก่ย่าง/ทอด ขนมหิน ส้มตำ จำนวนแผงอาหารไม่ได้สะท้อนจำนวนแผงค้าในพื้นที่ เนื่องจากการรวบรวมข้อมูลขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ให้ข้อมูล

ผู้ค้า 50 แผงค้าในเขตพระนคร ซื้อวัตถุดิบจากหลายแหล่ง ผู้ค้าอาหารแต่ละประเภทมีแหล่งซื้อวัตถุดิบแตกต่างกัน แหล่งวัตถุดิบสำคัญยังคงเป็นตลาด ตลาดที่ผู้ค้าซื้อวัตถุดิบมากที่สุดสี่อันดับแรกคือ ตลาดมหานาค รองลงมา คือ ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดเทเวศร์ และตลาดพรานนก ผู้ค้าแต่ละรายอาจซื้อวัตถุดิบมากกว่าหนึ่งตลาด ในพื้นที่ศึกษา ผู้ค้าซื้อวัตถุดิบจาก 126 แผงค้าในตลาด นอกจากตลาด ผู้ค้าซื้อวัตถุดิบจากแหล่งอื่น ๆ ด้วย เช่น ร้านค้าส่ง ร้านค้าปลีก ผู้ค้ารายย่อย ในภาพรวมแหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าในเขตพระนครมี 141 แหล่ง

4.2.5.3 เขตบางกะปิ

ในเขตบางกะปิพื้นที่ขายหลักๆ ที่รวบรวมข้อมูลได้แก่ บริเวณมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซอยลาดพร้าว

ตลาดที่ผู้ค้าในเขตบางกะปิไปซื้อมากที่สุด คือ ตลาดบางกะปิ นอกนั้นมีจำนวนการซื้อที่ต่ำกว่ามาก ตลาดอื่นๆ ที่ผู้ค้าซื้อวัตถุดิบได้แก่ ตลาดเสรี ตลาดนัดพิมพ์ทอง ตลาดนัดเทพลีลา ตลาดนัดซอยพัฒนาการ 38 และตลาดสี่มุมเมือง นอกจากตลาด ผู้ค้ายังซื้อวัตถุดิบจากแหล่งอื่นๆ ด้วย เช่น ผู้ค้ารายย่อย ร้านสะดวกซื้อ ร้านค้าปลีก และร้านค้าส่ง ในภาพรวมแหล่งวัตถุดิบของผู้ค้ามี 190 แหล่ง

4.2.6 ความถี่ในการซื้อวัตถุดิบ

ความถี่ในการซื้อวัตถุดิบแต่ละชนิดไม่เท่ากัน เท่าที่พบความถี่ในการซื้อหลากหลายมาก ขึ้นอยู่กับชนิดของวัตถุดิบและจำนวนการใช้ ความถี่ในการซื้อ มีตั้งแต่ทุกวัน ไปจนถึงเดือนละสองครั้ง และซื้อเมื่อหมด ซึ่งหมายความว่าไม่สามารถกะประมาณการใช้ได้ วัตถุดิบประเภทนี้มีไม่มาก (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.19)

4.2.7 ผู้ซื้อและจัดส่งวัตถุดิบ

ผู้ค้าส่วนใหญ่ไปซื้อวัตถุดิบด้วยตนเองหรือให้สมาชิกในครอบครัวไปซื้อ ที่น่าสังเกตก็คือ สัดส่วนของการไปซื้อด้วยตนเองสูงที่สุด สัดส่วนของการจัดซื้อด้วยตนเองหรือสมาชิกในครอบครัวสูงถึงร้อยละ 76.9 เขตบางกะปิมีสัดส่วนของการให้ร้านค้าส่งให้ต่ำกว่าอีกสองเขตอย่างชัดเจน อาจเป็นเพราะแหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าส่วนใหญ่อยู่ในเขตบางกะปิ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.20)

4.2.8 การขนส่งวัตถุดิบ

ผู้ค้าส่วนใหญ่ใช้พาหนะของตนเองในการขนส่งวัตถุดิบ ในทางปฏิบัติ แม้ผู้ค้าจะไปซื้อวัตถุดิบด้วยตนเอง แต่อาจใช้บริการรถรับจ้างในการส่งวัตถุดิบหรือให้ร้านค้าส่งให้ ซึ่งในหลายกรณีใช้บริการรถรับจ้างสาธารณะ เขตบางรักมีสัดส่วนการใช้พาหนะของตนเองสูงที่สุด ส่วนอีกสองเขต การใช้พาหนะส่วนตัวอยู่ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.21)

ผู้ค้าทั้งสามเขตซื้อวัตถุดิบจากร้านเดิมเป็นส่วนใหญ่ เหตุผลหลักคือการบริการ ซึ่งหมายความว่าผู้ค้าสามารถสั่งสินค้าทางโทรศัพท์และผู้ขายส่งสินค้าให้ เหตุผลรองลงมาคือคุณภาพของสินค้าและราคา ส่วนเหตุผลหลักที่เปลี่ยนแหล่งซื้อเป็นเหตุผลด้านราคาและคุณภาพ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าและแหล่งวัตถุดิบที่ซื้อประจำ พบว่าความสัมพันธ์หลักๆ ปรากฏในด้านการบริการ เช่น โทร/ไลน์สั่งวัตถุดิบได้ สั่งจองวัตถุดิบได้ มีบริการส่งของ “บริการ” มีความสำคัญมากสำหรับผู้ค้า เพราะหมายถึงความสะดวก และ การประหยัดทรัพยากร ส่วนประเด็นการชำระเงินขายของราคาพิเศษให้มีความสำคัญรองลงมา (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.22)

ในแต่ละวันผู้ค้าเดินทางจากบ้านไปที่พื้นที่ขาย ซึ่งหมายความว่าผู้ค้าจัดการเรื่องวัตถุดิบก่อนจึงจะไปยังพื้นที่ขาย ส่วนอุปกรณ์การขายนั้น ผู้ค้าส่วนใหญ่ระบุว่าเช่าที่เก็บมากกว่าเก็บไว้ที่บ้านหรือที่แผงค้า ในแต่ละวันหากมีวัตถุดิบเหลือ จะเก็บไว้ใช้ต่อ ผู้ค้าส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่าจะซื้อวัตถุดิบเพื่อหรือสำรองไว้เสมอ ดังนั้นในแต่ละวันจะมีวัตถุดิบสำรองไว้ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.23)

4.2.9 ผลประกอบการ

สำหรับผลประกอบการ ผู้ค้าร้อยละ 94.0 ระบุว่ามีลูกค้าประจำ ผู้ค้าร้อยละ 77.3 ระบุว่าผลประกอบการโดยเฉลี่ยต่อวัน ไม่เกิน 5,000 บาท ที่ระบุว่าผลประกอบการอยู่ในช่วง 5,001-10,000 บาทมีร้อยละ 17.4 ผู้ค้าในเขตบางรักมีผลประกอบการต่อวันเฉลี่ยสูงที่สุด คือประมาณ 5,177 บาท ส่วนเขตพระนครมีผลประกอบการเฉลี่ยต่ำสุด คือ 4,283 บาท

จากการคำนวณตัวเลขรายได้และต้นทุนของผู้ค้า พบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งสามเขตมีกำไรโดยเฉลี่ยวันละ 1,924 บาท โดยร้อยละ 68.0 มีกำไรต่ำกว่าวันละ 2,000 บาท กว่าหนึ่งในสาม

มีกำไรต่ำกว่า 1,000 บาท และ ร้อยละ 10 มีกำไรต่ำกว่าวันละ 500 บาท กล่าวได้ว่า ผู้ค้าส่วนใหญ่มีรายได้สุทธิสูงกว่า ค่าจ้างขั้นต่ำในกรุงเทพมหานคร (331 บาท) อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องพิจารณาถึงขนาดครัวเรือนและจำนวนผู้พึ่งพิงและรายได้ครัวเรือนด้วย ซึ่งพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 3.8 คน ในจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 130 คน มีผู้ค้าเพียง 7 คน (ร้อยละ 5.4) ที่ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารคิดเป็นสัดส่วนไม่ถึงครึ่งของรายได้ครัวเรือน และ 77 คน (ร้อยละ 58.8) ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารคิดเป็นร้อยละ 90 ของรายได้ครัวเรือน

ผู้ค้าในเขตบางรักมีกำไรต่อวันสูงสุด คิดเป็นวันละ 2,591 บาท และมีผลตอบแทนจากการลงทุนสูงสุดร้อยละ 151 ส่วนเขตพระนครมีกำไรต่อวันและผลตอบแทนจากการลงทุนต่ำสุด คิดเป็น 1,344 บาท และ ร้อยละ 65.0 น่าสังเกตว่า แม้ว่าผลกำไรของผู้ค้าทั้งสองเขตมีสัดส่วนประมาณ 2:1 แต่ผลตอบแทนจากการลงทุนต่างกันมาก คือคิดเป็น 2.5:1 ส่วนหนึ่งของคำอธิบายต่อปรากฏการณ์นี้น่าจะเป็นเรื่องของประเภทอาหารที่ขาย อาหารที่ผู้ค้าในเขตพระนครขายส่วนใหญ่เป็นอาหารสำเร็จรูป ซึ่งมีกำไรน้อยกว่าอาหารปรุงในพื้นที่ย่อยและอาหารปรุงสำเร็จ

เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงตัวแปรการประกอบอาชีพ พบว่า ผู้ค้าที่ประกอบการคนเดียวมีกำไรโดยเฉลี่ยต่ำกว่าผู้ค้าที่มีผู้ช่วย ซึ่งอาจเป็นเพราะขนาดการประกอบการของผู้ค้าที่มีผู้ช่วยใหญ่กว่า ผลประกอบการของผู้ค้าที่ประกอบการคนเดียวในเขตบางรักสูงกว่าผู้ค้าในเขตพระนคร (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ง.23)

4.3 ผู้บริโภค

4.3.1 ข้อมูลทั่วไป

ในทั้งสามเขต ผู้บริโภคเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย เขตบางกะปิมีสัดส่วนผู้บริโภคที่เป็นผู้หญิงมากที่สุด จำนวนผู้บริโภคในแต่ละช่วงอายุแตกต่างกัน อายุของผู้บริโภคในเขตพระนครสูงกว่าในเขตบางรักและบางกะปิ เขตบางกะปิมีผู้บริโภคในช่วงอายุ 21-30 สูงที่สุด แต่ในภาพรวมผู้บริโภคในเขตบางรักและบางกะปิมีอายุระหว่าง 21-40 ปี ส่วนในเขตพระนครผู้บริโภคมักกว่าร้อยละ 50 อายุ 41-50 ปี ผู้บริโภคส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เขตบางรักและบางกะปิมีผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสูงกว่าเขตพระนคร และเขตพระนครมีผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมต้นสูงกว่าในอีกสองเขต ในขณะที่ในเขตบางกะปิมีผู้จบการศึกษาชั้นมัธยมปลายสูงกว่าอีกสองเขตอย่างชัดเจน ผู้บริโภคในเขตบางรักและบางกะปิทุกคนทำงาน ส่วนในเขตพระนครมี 7 คนที่เกษียณอายุแล้ว ผู้บริโภคส่วนใหญ่ทำงานในภาคเอกชน และมีสถานภาพเป็นลูกจ้าง และ ลักษณะ

งานส่วนใหญ่เป็นงานบริการและงานขายในร้านค้าและตลาด⁵ ผู้ทำงานเกือบร้อยละ 90 เป็นสมาชิกกองทุนประกันสังคม โดยสมาชิกกองทุนประกันสังคมมาตรา 33 มีสัดส่วนสูงที่สุด ซึ่งหมายความว่าผู้ซื้อทำงานในภาคที่เป็นทางการ ผู้บริโภคที่ทำงานร้อยละ 78.0 รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือน ร้อยละ 14 รับค่าตอบแทนเป็นรายวัน ที่ได้รับค่าตอบแทนตามชิ้นงานมีร้อยละ 5.4 เขตบางกะปิและเขตพระนครมีสัดส่วนของผู้ที่รับค่าตอบแทนรายวันสูงกว่าเขตบางรัก ผู้บริโภคเกือบร้อยละ 80 ระบุว่าในการทำงาน มีสัญญาจ้างงาน ผู้บริโภคร้อยละ 30.0 ระบุว่า ไม่มีโรงอาหารหรือที่ขายอาหารในที่ทำงาน ในทุกเขตผู้บริโภคที่ระบุว่าไม่มีโรงอาหารมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน

ในภาพรวมและในทุกเขตผู้บริโภคมากกว่าร้อยละ 70 ทำงานในกรุงเทพมหานคร และใช้เวลาในการเดินทางไปกลับจากที่ทำงานไม่เกินหนึ่งชั่วโมง ในด้านรายได้ ในภาพรวมผู้บริโภคที่มีรายได้ในช่วง 15,001-20,000 บาทต่อเดือนมีสัดส่วนสูงสุดคือ ร้อยละ 21.3 แต่เมื่อพิจารณาตามเขต ก็พบว่า ผู้บริโภคในเขตบางรักมีรายได้เฉลี่ยสูงสุด เนื่องจากมีสัดส่วนของผู้ที่มีรายได้ในช่วงรายได้สูงคือ 25,001-30,000 บาท และ 50,001 บาทขึ้นไปสูงกว่าอีกสองเขตอย่างชัดเจน ส่วนเขตบางกะปิมีสัดส่วนผู้มีรายได้ในช่วง 10,001-20,000 บาทเท่ากัน และรายได้ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในช่วง 10,000-30,000 บาท และสัดส่วนของผู้ที่มีรายได้ระดับสูงขึ้นต่ำกว่าอีกสองเขตอย่างชัดเจน

ผู้บริโภคในเขตบางรักและพระนครมีที่พักอาศัยนอกเขต เช่น ผู้บริโภคเขตบางรักไม่ได้อาศัยในเขตบางรัก และผู้บริโภคในเขตพระนคร ก็ไม่ได้อาศัยในเขตพระนคร แม้ว่าส่วนใหญ่จะทำงานในกรุงเทพมหานครก็ตาม และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 41.7) มีผู้อาศัยในบ้านเดียวกันไม่เกิน 2 คน ที่อยู่ไม่เกิน 3 ถึง 4 คนมีร้อยละ 29.6 ที่อยู่คนเดียวมีร้อยละ 9.3 และส่วนใหญ่คือร้อยละ 87.3 อยู่ในครอบครัวที่สมาชิกมีรายได้ โดยร้อยละ 60.7 มีรายได้หนึ่งถึงสองคน และร้อยละ 21.0 มีรายได้ 3-4 คน ในภาพรวมผู้บริโภคที่ระบุว่ามีรายได้ครัวเรือน 50,001 บาทขึ้นไปต่อเดือน มีสัดส่วนสูงที่สุดคือร้อยละ 35.0 รองลงมาคือ ช่วง 25,001-30,000 บาท ซึ่งมีร้อยละ 11.0 ถัดมาเป็นช่วง 30,001-35,000 บาท ซึ่งมีสัดส่วนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 9.7 เขตบางรักมีสัดส่วนผู้มีรายได้ครัวเรือน 50,001 บาทขึ้นไปสูงกว่าอีกสองเขตมากกว่าหนึ่งเท่าตัว ส่วนเขตพระนครและบางกะปิ มีสัดส่วนผู้มีรายได้ในช่วง 25,001-35,000 บาทเท่ากัน ผู้ซื้อร้อยละ 8 มีรายได้ไม่เกินวันละ 331 บาท ในขณะที่ร้อยละ 44 มีรายได้ 20,000 บาทต่อเดือน รายได้เฉลี่ยของประชาชนในกรุงเทพมหานครอยู่ระหว่าง 20,000

⁵ การจัดกลุ่มงานเป็นไปตาม การจัดประเภทอาชีพตามมาตรฐานสากล (International Standard Classification of Occupations) ซึ่งประกอบด้วย 0) ทหาร 1) ผู้บัญญัติกฎหมาย ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้จัดการ 2) ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ 3) ช่างเทคนิคสาขาต่าง ๆ และผู้ประกอบวิชาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 4) เสมียน 5) พนักงานบริการ และพนักงานขายในร้านค้าและตลาด 6) ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านการเกษตรและการประมง 7) ผู้ปฏิบัติงานในธุรกิจด้านความสามารถทางฝีมือและธุรกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 8) ผู้ปฏิบัติการเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ และ 9) อาชีพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ

ถึง 25,000 บาท รายได้เฉลี่ยของผู้ซื้อในเขตบางรักสูงกว่าอีก 2 เขตอย่างชัดเจน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.1)

4.3.2 การซื้ออาหาร

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริโภคและอาหารข้างทาง ผู้วิจัยขอให้ผู้บริโภค ระบุจำนวนครั้งของการซื้ออาหารข้างทาง มื้อเช้า เที่ยง และเย็นในสัปดาห์ที่ผ่านมา และการซื้ออาหารจาก แหล่งอาหารอื่น ๆ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.2) ผลปรากฏว่าผู้บริโภค 89.3 ซื้ออาหารข้างทางในช่วงเช้า โดย สัดส่วนของผู้ซื้อ 7 ครั้งสูงสุดคือร้อยละ 34.0 รองลงมาคือ 5 ครั้ง ร้อยละ 20.1 เขตบางรักมีสัดส่วนการซื้อ 5 ครั้งสูงสุดคือร้อยละ 33.0 ในขณะที่ผู้ซื้อในเขตพระนครและบางกะปิที่ระบุว่าซื้อ 7 ครั้ง มีจำนวนใกล้เคียง กัน บริเวณที่ซื้อมากที่สุดคือใกล้ที่ทำงาน ซึ่งเขตบางรักมีสัดส่วนผู้ตอบสูงกว่าอีกสองเขต เขตบางกะปิและ พระนครมีสัดส่วนผู้ซื้อใกล้บ้านสูงกว่าเขตบางรัก และมากกว่าร้อยละ 80 ไม่ได้ซื้อให้สมาชิกในครอบครัว มี เพียงร้อยละ 15.3 เท่านั้นที่ระบุว่า ซื้อให้สมาชิกในครอบครัว และส่วนใหญ่ระบุว่าซื้อไม่เกิน 2 ครั้ง

สำหรับมื้อกลางวัน แม้สัดส่วนการซื้อต่ำกว่าช่วงเช้าเล็กน้อย แต่จำนวนครั้งที่ซื้อ ใกล้เคียงกัน คือ 7 ครั้งและ 5 ครั้ง แต่พื้นที่ซื้อส่วนใหญ่อยู่ใกล้ที่ทำงาน เขตพระนครและบางกะปิ มีสัดส่วน การซื้อใกล้บ้านสูงกว่าเขตบางรักอย่างชัดเจน และ สัดส่วนการซื้อให้สมาชิกในครอบครัวก็ต่ำมาก เขตพระ นครมีสัดส่วนการซื้อสูงสุด

ในช่วงเย็น พบว่า ในภาพรวมผู้บริโภคร้อยละ 83.0 ซื้ออาหารเย็นข้างทาง การซื้อ 7 ครั้งยังคงมีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ 5 ครั้ง และสัดส่วนการซื้อให้สมาชิกครอบครัวสูงขึ้นอย่างชัดเจน โดย เขตบางรักมีสัดส่วนการซื้อสูงกว่าอีกสองเขตอย่างชัดเจน

ผู้ซื้อในเขตพระนคร ซื้ออาหารเช้า กลางวัน มากกว่าเขตบางรักและ บางกะปิ แต่ซื้อ อาหารเย็นน้อยกว่ามาก อาจเป็นเพราะไม่ใช่พื้นที่อยู่อาศัย

ผู้บริโภคร้อยละ 70.0 ระบุว่า ซื้ออาหารจากเจ้าประจำ เขตพระนครและบางรักมี สัดส่วนของการระบุว่าซื้อจากเจ้าประจำใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 78.0 และ 72.0 ตามลำดับ ในขณะที่เขต บางกะปิมีเพียงร้อยละ 60.0 เท่านั้น ส่วนแหล่งอาหารทางเลือกนั้น ร้านสะดวกซื้อเป็นแหล่งอาหารทางเลือก ที่ผู้บริโภคทั้งสามเขตระบุมากที่สุด และส่วนใหญ่ซื้อไม่เกิน 7 ครั้งต่อสัปดาห์ แหล่งอาหารทางเลือกอันดับ ต่อมา คือร้านอาหาร การทำเองที่บ้าน ศูนย์อาหารและร้านอาหารที่ทำงาน ซึ่งในทุกทางเลือก จำนวนซื้อ/ทำ ไม่เกิน 7 ครั้งมีสัดส่วนสูงที่สุด

สำหรับทัศนคติต่ออาหารข้างทางนั้น พบว่าผู้บริโภคร้อยละ 6.7 เห็นว่าจำเป็นน้อย และ ร้อยละ 4.3 เห็นว่าไม่จำเป็น ที่เห็นว่าเป็นปานกลางมีร้อยละ 41.3 ที่เห็นว่าเป็นมากมีใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 40.3

เมื่อถามถึงผลกระทบจากการเลือกรื้อแผงลอย พบว่า ผู้บริโภคร้อยละ 62.3 ระบุว่า กระทบ เนื่องจาก หากินลำบาก จึงไม่สะดวก และไม่มีเวลา ขาดความหลากหลาย และไม่ชอบเข้าร้าน สะดวกซื้อ ร้อยละ 37.7 ระบุว่าไม่มีผลกระทบใดๆ เพราะกินที่ไหนก็ได้ หรือ ทำมาจากบ้าน และ มีทางเลือก

อื่นๆ เป็นต้น ส่วนการปรับตัวนั้น ส่วนใหญ่ระบุว่าต้องหาที่กินที่ใกล้และถูกที่สุด หรือหันกลับมาทำอาหารเอง เป็นต้น

ต่อคำถามที่ว่า ต้องการให้แมลงลอยอาหารกลับมาอีกหรือไม่ ผู้บริโภคมีความเห็นสองด้าน ที่เห็นว่าควรกลับมาให้เหตุผลว่า เป็นเรื่องของความสะดวกและประหยัดเวลา อาหารก็หลากหลาย และยังช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจด้วย แต่ก็ต้องจัดระเบียบให้ดี ที่ไม่เห็นด้วยระบุว่า ขวางทางเดิน และ สกปรก

เมื่อพิจารณาตัวเลขรายได้กับความถี่ในการซื้ออาหาร พบว่า อาหารแมลงลอยมีบทบาทสำคัญต่อการบริโภคอาหารในทุกระดับรายได้ ผู้ซื้อประมาณร้อยละ 50 ซื้ออาหารข้างทางเป็นประจำเฉลี่ย 12.2 มื้อต่อสัปดาห์ จาก 21 มื้อ (บริโภคอาหารวันละ 3 มื้อ) ค่าความสำคัญนี้ได้รับการยืนยันจากค่าเฉลี่ยที่สะท้อนต่อความสำคัญของอาหารข้างทาง ผู้มีรายได้น้อยซื้ออาหารข้างทางน้อยกว่าค่าเฉลี่ย คิดเป็น 9.15 มื้อต่อสัปดาห์ เป็นไปได้ว่าคนเหล่านี้รับประทานอาหารน้อยกว่าวันละ 3 มื้อ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.3)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้มีรายได้น้อยให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางน้อยกว่าผู้มีรายได้สูงกว่า เพียงร้อยละ 35 ระบุว่าอาหารข้างทางมีความจำเป็นน้อยหรือไม่จำเป็น อย่างไรก็ตาม การเลือกรื้อแมลงลอยส่งผลกระทบต่อผู้ซื้อ ผู้ซื้อร้อยละ 70 ระบุว่าได้รับผลกระทบจากการเลือกรื้อแมลงลอย (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.4)

สำหรับค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ซึ่งจำแนกเป็นค่าใช้จ่ายด้านอาหารต่อวัน สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้ และ ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อวัน และสัดส่วนค่าอาหารข้างทางต่อค่าอาหารทั้งหมด พบว่า

ผู้บริโภคในเขตบางรักร้อยละ 43.0 มีค่าใช้จ่ายอาหารต่อวันไม่เกิน 200 บาท และร้อยละ 46.0 จ่ายค่าอาหารต่อวันไม่เกินร้อยละ 20 ของรายได้ ส่วนค่าใช้จ่ายการซื้ออาหารข้างทางพบว่าร้อยละ 50.0 ระบุว่าไม่เกิน 100 บาทต่อวัน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.5) แต่สัดส่วนการซื้ออาหารข้างทางต่อค่าใช้จ่ายด้านอาหารสูง กล่าวคือ สัดส่วนที่ตอบว่าค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางคิดเป็นร้อยละ 41-50 และ ร้อยละ 61-70 มีร้อยละ 27.0 และ 13.0 ตามลำดับ ผู้บริโภคที่ตอบว่าค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางคิดเป็นร้อยละ 100 ของค่าอาหารทั้งหมดมีถึงร้อยละ 20.0 (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.6)

ผู้บริโภคในเขตพระนครร้อยละ 46.0 มีค่าใช้จ่ายอาหารต่อวันไม่เกิน 200 บาท และร้อยละ 32.0 จ่ายค่าอาหารต่อวันไม่เกินร้อยละ 20 ของรายได้ ส่วนค่าใช้จ่ายการซื้ออาหารข้างทางพบว่าร้อยละ 49.0 ระบุว่าไม่เกิน 100 บาทต่อวัน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.8) แต่สัดส่วนการซื้ออาหารข้างทางต่อค่าใช้จ่ายด้านอาหารสูง กล่าวคือ สัดส่วนที่ตอบว่าค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางคิดเป็นร้อยละ 41-50 และ ร้อยละ 61-70 มีร้อยละ 17.0 เท่ากัน ผู้บริโภคที่ตอบว่าค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางคิดเป็นร้อยละ 100 ของค่าอาหารทั้งหมดมีถึงร้อยละ 29.0 (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.9)

ผู้บริโภคในเขตบางกะปิจะมีค่าใช้จ่ายด้านอาหารต่ำกว่า กล่าวคือ ร้อยละ 54.0 มีค่าใช้จ่ายอาหารต่อวันไม่เกิน 200 บาท และร้อยละ 32.0 มีค่าใช้จ่ายไม่เกิน 100 บาท ผู้บริโภคร้อยละ 46.0 จ่ายค่าอาหารต่อวันไม่เกินร้อยละ 20 ของรายได้ ส่วนค่าใช้จ่ายการซื้ออาหารข้างทางพบว่า ร้อยละ 74.0 ระบุว่าไม่เกิน 100 บาทต่อวัน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.11) แต่สัดส่วนการซื้ออาหารข้างทางต่อค่าใช้จ่ายด้านอาหารสูงเช่นกัน กล่าวคือ สัดส่วนที่ตอบว่าค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางคิดเป็นร้อยละ 41-50 และ ร้อยละ 61-70 มีร้อยละ 16.0 และ 19.0 ตามลำดับ ผู้บริโภคที่ตอบว่าค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางคิดเป็นร้อยละ 100 ของค่าอาหารทั้งหมดมีร้อยละ 20.0 (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.12)

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ผู้ซื้อจ่ายเงินมากกว่า 100 บาทในการซื้ออาหาร ค่าเฉลี่ยการซื้ออาหารคิดเป็น 134.30 บาทต่อวัน ผู้ซื้อที่มีรายได้น้อยจ่ายเงินน้อยกว่า เช่น 110 บาทต่อวัน อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมค่าใช้จ่ายรวมของการซื้อในกลุ่มผู้มีรายได้ไม่สูง มีสัดส่วนสูงกว่า (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.14)

เมื่อเปรียบเทียบการศึกษาผู้บริโภคอาหารข้างทางกับปี 2560 พบว่าในภาพรวมการซื้ออาหารข้างทางเป็นไปในทิศทางเดียวกันตามระดับรายได้ นอกจากนั้น พบว่าการบริโภคอาหารข้างทางเพิ่มขึ้นในทุกกลุ่มรายได้ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.15)

4.4 ผู้ค้าในตลาด

สัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละตลาดกำหนดจากสัดส่วนของการระบุแหล่งซื้อโดยผู้ค้าแผงลอยอาหารในสามเขต ผู้ค้าอาหารข้างทางในเขตบางรักส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาดคลองเตย จึงกำหนดสัดส่วนการเก็บข้อมูล 25 คน และผู้ค้าอาหารข้างทางในเขตบางกะปิซื้อวัตถุดิบจากตลาดบางกะปิ จึงต้องเก็บข้อมูลถึง 35 คน ส่วนตลาดอื่นกำหนดสัดส่วนให้ลดหลั่นตามการระบุของผู้ค้าอาหาร จึงเลือกเก็บข้อมูลที่ตลาดศาลาน้ำร้อน 12 คน เนื่องจากผู้ค้าที่เขตพระนครซื้อเป็นจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ ตลาดเทเวศร์ 11 คน และตลาดมหานาค ตลาดสี่มุมเมือง และตลาดส่งเสริมเกษตรไทย 10 คน 9 คน และ 9 คน ตามลำดับ สองตลาดสุดท้ายเป็นแหล่งผักและผลไม้ที่สำคัญ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ จ.1)

4.4.1 ข้อมูลทั่วไป

ผู้ค้าร้อยละ 69.3 เป็นเพศหญิง และร้อยละ 30.7 เป็นเพศชาย ผู้ค้าในตลาดที่มีอายุในช่วง 46-50 ปีมีมากที่สุดคือ ร้อยละ 18.7 และรองมาคือช่วงอายุ ร้อยละ 17.3 กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 98.7 มีสัญชาติไทย มีสัญชาติพม่าที่ตลาดมหานาค และสัญชาติลาวที่ตลาดคลองเตย สัญชาติละ 1 คน (ร้อยละ 2) ผู้ค้าในตลาด ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 42) สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษา ร้อยละ 16 สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และร้อยละ 15.3 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ผู้ค้าในตลาดส่วนน้อย คือ ร้อยละ 2.7 ไม่ได้ศึกษาหรือเรียนไม่จบ อนุมานได้ว่า ผู้ค้าส่วนใหญ่มีทักษะ

การอ่านออกและเขียนได้ ผู้ค้าในตลาดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74.7) สมรสแล้วและอาศัยอยู่ด้วยกัน ในจำนวนนี้ ร้อยละ 52.0 ทำงานด้วยกัน ครึ่งหนึ่งของแผงค้าในตลาดเป็นกิจการครัวเรือน

ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 40.7 มีภูมิลำเนากรุงเทพมหานคร รองลงมาคือจังหวัดในภาคกลาง (ร้อยละ 36.7) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 14.7 ผู้ค้าที่ไม่ได้เกิดในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 33.33) มีระยะเวลาที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร 30-39 ปี รองลงมา (ร้อยละ 26.7) อาศัยอยู่ในช่วงระยะเวลา 20-29 ปี และถัดมาคือ ช่วงระยะเวลา 10-19 ปี มีร้อยละ 14.7 และมีส่วนน้อย (ร้อยละ 3.3) ที่ไม่ได้กลับไปเยี่ยมภูมิลำเนา ที่กลับไปเยี่ยมภูมิลำเนา มีร้อยละ 40 ส่วนการส่งเงินกลับและไม่ส่งเงินกลับมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 22 และ 27.3 ตามลำดับ ผู้ค้าที่ย้ายถิ่นมาเป็นระยะเวลานาน ไม่ส่งเงินกลับเพราะสมาชิกในครอบครัวเกิดที่กรุงเทพมหานครและไม่มีญาติพี่น้องในภูมิลำเนาเดิมแล้ว

ผู้ค้าขายสินค้าหลากหลาย หากเป็นผักก็มีผักหลายชนิด กรณีเนื้อสัตว์ก็จะเป็นเนื้อสัตว์ส่วนต่าง ๆ แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้ามักจะเชื่อมโยงกับที่ตั้งของที่อยู่ออาศัย และ ที่ตั้งของตลาด ร้อยละ 76 ของผู้ค้าอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 20 พักอยู่ในเขตปริมณฑล และที่เดินทางมาจากต่างจังหวัด ได้แก่ ชลบุรี และ นครปฐม มีร้อยละ 1.3 เป็นการเดินทางไปและกลับทุกวันหลังจากขายเสร็จ คนกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนแสดงอื่นในห่วงโซ่อุปทานอาหารด้วย เช่น เกษตรกร/ฟาร์ม และโรงฆ่าสัตว์ ซึ่งจะนำไปวัตถุดิบเหล่านั้นมาขายเองที่ตลาด โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ด้านสมาชิกที่อาศัยอยู่ด้วยกัน พบว่า มีสมาชิกที่เป็นญาติอาศัยอยู่ด้วยกันในสัดส่วนมากที่สุด (ร้อยละ 41.4) คือ 3-4 คน มีผู้อาศัยที่ไม่ใช่ญาติ มีเพียงร้อยละ 2 แบ่งออกเป็น 1-2 คน ร้อยละ 1.3 และมากกว่า 10 คน ร้อยละ 0.7 ผู้อาศัยเหล่านี้เป็นลูกจ้าง สำหรับผู้ผู้ที่ต้องอุปการะ พบว่าผู้ค้าร้อยละ 66.7 ผู้อยู่ในอุปการะอยู่ในบ้านเดียวกัน ซึ่งมีทั้งบุพการีและบุตรของตนเอง ดังนั้น มีเพียงร้อยละ 32 ที่ไม่มีผู้อยู่ในอุปการะ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ๓.2)

4.4.2 การประกอบอาชีพ

ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 43.3 ไม่เคยประกอบอาชีพใดมาก่อนที่จะเป็นผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 19.3 เคยเป็นแรงงานรับจ้างรายวัน นอกจากนั้นเป็นงานอื่น ๆ เช่น เกษตรกร ผู้ค้าแผงลอยและผู้ขับรถสาธารณะ ซึ่งมีไม่มากคือ เพียงร้อยละ 17.3 ผู้ค้าร้อยละ 94 มีแหล่งรายได้แหล่งเดียวจากการขายของในตลาด ผู้ค้าร้อยละ 78 มีรายได้หลักของครัวเรือนจากการค้าในตลาด หมายความว่า ผู้ค้าเหล่านี้ไม่มีอาชีพอื่นและไม่มีรายได้จากช่องทางการทำงานอื่น หรือมีรายได้บ้างจากสมาชิกในครอบครัว อย่างไรก็ตาม ผู้ค้าที่รายได้จากการค้าในตลาดมีสัดส่วนถึง 76-100 คิดเป็นร้อยละ 83.3 ของผู้ค้าในตลาดทั้งหมด

ผู้ค้าส่วนใหญ่ขายของในตลาดมานานกว่า 10 ปี และโดยเฉลี่ย ระยะเวลาขายในตลาดคิดเป็น 22.2 ปี ซึ่งหมายความว่าผู้ค้าที่ขายมาเป็นระยะเวลายาวนานจำนวนไม่น้อย กล่าวคือ ที่ขาย ในช่วง 10-19 ปี มีร้อยละ 26.7 ช่วง 20-29 ปี มีร้อยละ 23.5 และช่วง 30-39 ปี มีร้อยละ 22.6 ส่วนประเภทกิจการนั้น พบว่า ส่วนมาก (ร้อยละ 50.7) ไม่ได้ประกอบการคนเดียว แต่มีลูกจ้าง ผู้ค้าร้อยละ 86.0 มีแผงค้าแผงเดียว แต่แผงเดียวอาจประกอบด้วยหลายล๊อค ขึ้นอยู่กับการแบ่งพื้นที่ของตลาด ผู้ค้าร้อยละ 4 มีแผงค้าในตลาดอื่นด้วย

ผู้ค้าร้อยละ 74 เช่าแผงค้ากับเจ้าของตลาด ที่มีสัญญาเช่า มีร้อยละ 90.1 ที่ไม่มีสัญญาเช่ามีส่วนน้อยคือ ร้อยละ 9.9 ส่วนการใช้เช่าช่วงมีร้อยละ 20.7 แบ่งออกเป็นมีสัญญาเช่า ร้อยละ 19.4 และไม่มีสัญญาเช่า ร้อยละ 80.6 เพราะเป็นการตกลงระหว่างผู้ให้เช่าและผู้เช่าอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพราะไม่มีข้อกำหนดห้ามเช่าช่วงจากเจ้าของตลาด และในการจ่ายค่าเช่า ผู้เช่าช่วงจึงจ่ายค่าเช่าให้เจ้าของแผงเดิมทั้งหมด ซึ่งไม่พบว่ามีแผงใดที่จ่ายให้แก่เจ้าของตลาดโดยตรง นอกจากนี้ มีผู้ค้าร้อยละ 1.3 ที่เช่ากับผู้ดูแลพื้นที่สาธารณะ โดยไม่มีสัญญาเช่าทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การเช่าสองรูปแบบหลังเป็นความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการและเชื่อมช้อนกับความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ กลายเป็นผู้เช่าในตลาดที่เช่าช่วงไม่ได้ลงทะเบียนโดยตรงกับตลาดและอาจนำไปสู่การหลีกเลี่ยงการตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐได้ ผู้ค้าที่ใช้พื้นที่สาธารณะต้องจ่ายค่าปรับให้เจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจ และเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการในระบบที่เป็นทางการ

การชำระค่าเช่าแผงตลาด มีทั้งการจ่ายทั้งรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี และมีทั้งเป็นการเช่ารายสัปดาห์ด้วย ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 44.7 จ่ายเป็นรายเดือน รองลงมาร้อยละ 36 จ่ายเป็นรายวัน และมีส่วนน้อย ร้อยละ 3.3 ที่จ่ายเป็นรายสัปดาห์ มีผู้ค้าบางรายชำระค่าเช่าทั้งรายวันและรายเดือน หรือรายเดือนและรายปี

เมื่อพิจารณาตลาด พบว่า ในแต่ละตลาดมีทั้งผู้ค้าที่ทำสัญญาเช่าและไม่ได้ทำสัญญาเช่า สัดส่วนของการมีหรือไม่มีสัญญาเช่าแตกต่างกัน การไม่มีสัญญาเช่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้ค้าไม่ได้เช่าแผงจากเจ้าของตลาดโดยตรง (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.3-4)

4.4.3 วันและเวลาทำงาน

ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 34 ทำงาน 7 ถึง 10 ชั่วโมง รองลงมาร้อยละ 29.3 ทำงาน 11 ถึง 14 ชั่วโมง มีผู้ค้าบางรายร้อยละ 9.3 ขาย 24 ชั่วโมงหรือไม่มีวันและเวลาปิดร้าน ผู้ค้ากลุ่มนี้ไม่ได้ประกอบการคนเดียว แต่มีลูกจ้างช่วยจัดเตรียมร้าน รับสินค้าที่มาส่งที่แผงหรือร้าน และจัดเก็บร้านให้ ผู้ค้าในตลาดส่วนมาก (ร้อยละ 76.7) มีช่วงเวลาที่ขายดีเพียงเวลาเดียว นอกจากนี้พบว่า โดยทั่วไปสถานการณ์การค้าขายโดยเฉพาะตลาดขนาดเล็กที่ผู้ซื้อหลักคือผู้อาศัยในชุมชน เช่น ตลาดนครวัด ตลาดบางลำพู ตลาดศรียาน และตลาดพรานนก แตกต่างจากตลาดขนาดใหญ่ เช่น ตลาดศาลาน้ำร้อนที่ผู้ซื้อจำนวนมากเป็นผู้ประกอบการร้านอาหารและผู้ค้าอาหารข้างทาง ส่วน

จำนวนชั่วโมงขายดีของผู้ค้า พบว่าที่มากที่สุดคือ 1 ชั่วโมง ร้อยละ 31.3 และที่ระบุว่า 2 ชั่วโมง และ 3 ชั่วโมง มีร้อยละ 22.7 และร้อยละ 12 ตามลำดับ ผู้ค้าในตลาดส่วนมากคือร้อยละ 47.3 ไม่มีวันหยุด ที่มีวันหยุดจะระบุว่า หยุดในวันเทศกาล ด้วยเหตุที่วันหยุดก็ต้องเสียค่าเช่าแผง จึงตัดสินใจขายทุกวัน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.5)

4.4.4 สาธารณูปโภค

ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 98 ใช้สาธารณูปโภค การจัดการสาธารณูปโภคในแต่ละตลาดมีความแตกต่างกัน มีทั้งที่ตลาดจัดให้และไม่ได้จัดให้ และกำหนดเป็นข้อตกลง เช่น ตลาดคลองเตยและตลาดศาลาน้ำร้อน เป็นพื้นที่ของเอกชน ทำให้การจัดเตรียมสาธารณูปโภคเป็นหน้าที่ของเจ้าของตลาด ส่วนตลาดเทเวศร์เป็นพื้นที่ดูแลโดยสำนักงานตลาด ค่าสาธารณูปโภคจึงจ่ายตรงให้กับกรุงเทพมหานครและหน่วยงานที่รับผิดชอบสาธารณูปโภคโดยตรง และส่วนตลาดมหานาคและแผงที่ขายตามซอยในบริเวณของปากคลองตลาดมีทั้งที่จ่ายให้หน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงหรือจ่ายให้กับอาคารใกล้เคียง (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.7)

(1) น้ำประปา พบว่า ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 66.7 เป็นส่วนมากที่ใช้น้ำประปาจากตลาด รองลงมาคือร้อยละ 10 ใช้จากการประปา และมีบางส่วนร้อยละ 16 ที่ไม่ใช้น้ำประปา ส่วนของเงื่อนไขการใช้น้ำประปาของผู้ค้าในตลาด มากสุดคือร้อยละ 22.7 ที่ใช้การตกลงด้วยวาจา และร้อยละ 62.7 ที่มีใบเสร็จค่าน้ำประปา

(2) ไฟฟ้า พบว่า ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 67.3 ใช้ไฟฟ้าจากตลาด รองลงมาคือร้อยละ 15.3 ใช้จากการไฟฟ้านครหลวง มีร้อยละ 8 ที่ไม่ใช้ไฟฟ้า ส่วนของเงื่อนไขการใช้ไฟฟ้าของผู้ค้าในตลาด ที่มากที่สุดคือร้อยละ 25.3 ที่ใช้การตกลงด้วยวาจา และร้อยละ 78.7 มีใบเสร็จค่าไฟฟ้า

(3) ขยะ พบว่า ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 20 ที่ใช้และจ่ายค่าเก็บขยะ และมีส่วนมากที่ไม่ระบุมาเป็นทั้งที่มีการทิ้งขยะแต่รวมกับสัญญาการเช่าแผงค้าและตกลงด้วยวาจา แตกต่างจากค่าน้ำไฟฟ้าและน้ำประปาที่มักจ่ายแยกกับค่าเช่าแผง ร้อยละ 91.3 ของผู้ค้าในตลาดไม่มีใบเสร็จค่าเก็บขยะ

(4) น้ำเสีย พบว่า ผู้ค้าในตลาดแทบไม่มีบริการสาธารณูปโภคในเรื่องนี้ เพราะมักรวมเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการภายในตลาดแล้ว โดยมีผู้ค้าในตลาดกว่าร้อยละ 20.7 จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง ผู้ค้าในตลาดทั้งหมดไม่มีใบเสร็จค่าจัดการน้ำเสีย

(5) การเช่าเก็บอุปกรณ์ พบว่า ผู้ค้าในตลาดแทบไม่มีบริการสาธารณูปโภคในเรื่องนี้ เพราะการเช่าแผงค้าในตลาดสามารถเก็บเครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่แผงหรือร้าน จึงไม่ต้องขนกลับหรือเช่าที่เก็บเพิ่มเติมเหมือนกับผู้ค้าอาหารข้างทาง ดังนั้นสาธารณูปโภคประเภทนี้ไม่มีค่าใช้จ่ายเรียกเก็บเพิ่มเติมจากเจ้าของตลาด

(6) การรักษาความปลอดภัยก็เช่นเดียวกับการเช่าอุปกรณ์ เพราะถูกรวมค่าใช้จ่ายกับค่าเช่าแผงแล้ง ทั้งหมดนี้จึงไม่มีใบเสร็จ

(7) สถานที่จอดรถ พบว่า ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 66.7 ไม่ได้ใช้รถยนต์ส่วนตัว ขณะที่ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 18 ที่ใช้รถยนต์ส่วนตัว จอดและจ่ายให้เงินกับร้านหรืออาคารใกล้เคียง รองลงมาคือร้อยละ 9.3 จอดและจ่ายเงินให้กับตลาดที่เช่าแผงค้า ดังนั้น เงื่อนไขหรือข้อตกลงของการจอดรถ ร้อยละ 9.3 จึงเป็นการตกลงด้วยวาจาและมีใบเสร็จค่าสถานที่จอดรถ

(8) ภาษี ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 14 เป็นส่วนน้อยที่มีการยื่นภาษีรายได้บุคคลธรรมดา และร้อยละ 10.7 ที่จ่ายเงินให้เจ้าของตลาดเพื่อใช้จ่ายภาษีโรงเรือนของตลาด ทั้งที่หน้าที่ดังกล่าวเป็นความรับผิดชอบเจ้าของตลาด

ในภาพรวม ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 40.7 จ่ายเงินค่าสาธารณูปโภคในช่วงระหว่าง 5,001-15,000 บาท ต่อเดือน ร้อยละ 19.3 จ่ายเงินค่าสาธารณูปโภคในช่วงระหว่าง 15,001-25,000 บาท ร้อยละ 16 จ่ายเงินค่าสาธารณูปโภคน้อยกว่า 5,000 บาท ร้อยละ 10.7 จ่ายเงินค่าสาธารณูปโภคระหว่าง 25,001-35,000 บาท

ค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ย ซึ่งรวม ค่าน้ำ ไฟ ขยะ ค่ารักษาความปลอดภัย ค่าจอดรถ และภาษี ในตลาดต่างๆเป็นดังนี้

4.4.5 ห่วงโซ่อุปทาน

4.4.5.1 ประเภทสินค้าที่ขายและแหล่งวัตถุดิบ

ผู้ค้าในตลาดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 98) มีแผงขายในตลาดเดียว ส่วนผู้ค้าที่แผงขายที่ตลาดอื่น 2 แห่ง และ 3 แห่ง มีร้อยละ 1.3 และ 0.7 ตามลำดับ ประเภทสินค้าที่ขายในตลาดได้จำแนกตามการใช้วัตถุดิบของผู้ค้าอาหารข้างทาง พบว่า ผู้ค้าในตลาดที่ให้ข้อมูลที่ขายผักสดมีร้อยละ 18.7 รองลงมาขายเครื่องปรุงต่าง ๆ มีร้อยละ 11.1 และถัดมาคือเนื้อไก่ คิดเป็นร้อยละ 10.2 อย่างไรก็ตาม บางแผงหรือร้านค้าอาจไม่ได้ขายสินค้าประเภทเดียว เช่น ร้านขายของชำในตลาด มีขายทั้งอาหารแห้ง เส้นก๋วยเตี๋ยว เครื่องปรุงต่าง ๆ และบรรจุภัณฑ์

แหล่งวัตถุดิบที่สำคัญของผู้ค้าในตลาดคือ ตลาดค้าส่ง (ร้อยละ 38.5) เช่น ตลาดปทุมมงคล ตลาดสี่มุมเมือง ตลาดไท ตลาดเหล่านี้ยังเป็นแหล่งวัตถุดิบให้แก่ตลาดขนาดกลาง เช่น ตลาดมหานาค ตลาดวงเวียนใหญ่ และตลาดบางกะปิ แหล่งวัตถุดิบที่พบมากรองลงมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิต มีร้อยละ 16.9 ซึ่งพบมากในกรณีของผักสด โดยผู้ค้าซื้อตรงจากเกษตรกร เพื่อนำมาขายที่ปากคลองตลาดและเกษตรกรขับรถมาจอดขายเองที่ตลาดสี่มุมเมือง และถัดมาเป็นโรงงานผู้ผลิต มีร้อยละ 12.8 เป็นวัตถุดิบประเภทเส้นก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้นและอื่น ๆ ซึ่งผู้ค้าในตลาดซื้อโดยตรงจากโรงงานผู้ผลิต เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมหรือกิจการที่ใช้ตึกแถวเป็นแหล่งของการผลิต

ขณะเดียวกัน ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 8.7 เปลี่ยนมาซื้อวัตถุดิบประเภทเนื้อไก่จากบริษัทผู้ผลิตที่เป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น ซื้อจากเกษตรกรรายย่อยน้อยลง

การซื้อขายระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ขายวัตถุดิบให้แก่ผู้ค้าในตลาดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90) เป็นการตกลงด้วยวาจา เพราะใช้ความคุ้นเคยและไว้วางใจมากกว่าการซื้อขายโดยใช้สัญญาหรือข้อตกลงที่เป็นลายลักษณ์อักษร ดังที่ความสัมพันธ์ที่พบมากที่สุดคือ สามารถโทรสั่งสินค้าได้ (ร้อยละ 18.9) รองลงมาเป็นจองสินค้าล่วงหน้าได้ (ร้อยละ 17.7) และส่วนเหตุผลด้านมีบริการส่งของ และมีเครดิตให้จ่ายหลังจากขายเสร็จหรือชำระเป็นงวดได้ มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ร้อยละ 13.9 และ 13.2 ตามลำดับ จะเห็นได้ว่า ผู้ค้าในตลาดและผู้ผลิตในแต่ละช่วงต่าง ๆ ของห่วงโซ่อุปทานมีการปรับตัวของการค้าและบริการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ บริการที่ดีและการอำนวยความสะดวกเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างทั้งสองฝ่าย ในทางกลับกัน ความสัมพันธ์ในฐานะญาติ เพื่อนในหมู่บ้านเดียวกัน และให้ของขวัญเทศกาล กลับไม่ใช่ปัจจัยหลัก และไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์ของผู้คนดังในอดีต เนื่องจากคุณภาพของสินค้าและราคากลายเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจเลือกร้านหรือแหล่งวัตถุดิบ

ส่วนวัตถุดิบที่ซื้อในแต่ละวัน พบว่า ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 96.7 หรือแทบทุกร้านมีวัตถุดิบเหลือทุกวัน แบ่งออกเป็นวัตถุดิบที่เหลือเก็บได้ มากที่สุดคือ ผักสด มีร้อยละ 21.1 สามารถเก็บได้ไม่เกิน 1 วัน บางร้านบริหารวัตถุดิบโดยการซื้อวันเว้นวัน และรองลงมาเป็นเนื้อสดทั้งหมู ไก่ และวัว มีร้อยละ 14.1 ซึ่งผู้ค้าเก็บใส่ตู้แช่ทำให้มีระยะเวลาหรืออายุของวัตถุดิบได้ราวหนึ่งสัปดาห์ แต่ส่วนมากแล้วผู้ค้าในตลาดจะขายวันต่อวัน และเมื่อไว้นานวันรุ่งขึ้นเล็กน้อย เพื่อสำรองในกรณีของผู้ขายวัตถุดิบมาส่งช้ากว่าเวลาเปิดร้านในตลาด นอกจากนี้การเก็บวัตถุดิบประเภทเนื้อสัตว์หลายวันก็เป็นต้นทุนที่ผู้ค้าในตลาดต้องรับผิดชอบ โดยเฉพาะค่าไฟฟ้าของตู้แช่แข็ง จึงพบว่าผู้ค้าในตลาดร้อยละ 88.4 จะเก็บสินค้าที่เหลือไว้นานพอ กรณีของวัตถุดิบที่เหลือเก็บได้ มีมากที่สุดร้อยละ 40 คือ ผักสด บางร้านเก็บมาแล้วหนึ่งวันหรือซื้อผักราคาเหมาถูกกว่าปกติ จึงได้ผักที่ไม่สดพอที่จะเก็บไว้ในวันถัดไป นำมาขายวันรุ่งขึ้นไม่ได้ เพราะลูกค้าจะไม่ซื้อสินค้าที่ไม่มีคุณภาพ กรณีนี้พบว่า ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 37.2 จะนำไปทิ้ง และร้อยละ 25.6 นำไปขายเลห้ง (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ๘.8)

4.4.5.2 เหตุผลของการซื้อและไม่ซื้อสินค้าจากผู้ค้ารายเดิม

ผู้ค้าในตลาดกว่าร้อยละ 94.7 ซื้อวัตถุดิบจากผู้ค้าในแหล่งวัตถุดิบรายเดิม โดยเหตุผลอันดับแรก คือ คุณภาพของสินค้า (ร้อยละ 23.5) ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการตัดสินใจ ไม่ใช่เฉพาะราคาถูก แต่ผู้ค้าในตลาดต้องการวัตถุดิบที่มีคุณภาพ เพื่อนำไปขายให้ผู้ซื้อ หากสินค้าไม่มีคุณภาพก็มีผลกระทบต่อความเชื่อมั่นและผู้ซื้ออาจเปลี่ยนใจร้านค้าไม่ซื้อร้านของตนอีกต่อไป อันดับสองคือ ความคุ้นเคยกับผู้ซื้อและผู้ขาย (ร้อยละ 19.7) ความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่พบในการซื้อขายกับบริษัทผู้ผลิต ในการซื้อจากตลาดค้าส่ง เกษตรกร หรือผู้ผลิตรายย่อย อาจให้เครดิตและใช้

วาทะถกเถียงกันโดยไม่ต้องมีสัญญาซื้อขายแบบทางการ และอันดับสามและสี่ใกล้เคียงกัน คือ สามารถเลือกซื้อสินค้ามีสินค้าพร้อมขายให้ และบริการดีและสะดวกสบาย ร้อยละ 10.7 และ 10.3 ตามลำดับ เมื่อสั่งสินค้าให้ต้องจัดเตรียมให้เพียงพอต่อความต้องการ ซึ่งเหล่านี้ระบบความสัมพันธ์ที่ใช้ความไว้วางใจ และบางรายเกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงธุรกิจกลายเป็นเพื่อน ในทางกลับกัน การไม่ซื้อจากผู้ค้าวัตถุดิบรายเดิม มีเพียงร้อยละ 12 โดยเหตุผลด้านราคา (ร้อยละ 50.0) มีสินค้าพร้อมขายให้ (ร้อยละ 31.8) และต้องการสินค้าที่มีคุณภาพ (ร้อยละ 18.2) (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ๑.9)

4.4.5.3 การขนส่งสินค้า

ในการสั่งซื้อ ผู้ค้าใช้วิธีการโทรศัพท์หรือส่งข้อความทาง LINE ส่งรายการวัตถุดิบที่ต้องการไว้ก่อน การสั่งซื้อทำวันต่อวัน ส่วนการขนส่งวัตถุดิบใช้พาหนะส่วนบุคคลร้อยละ 39.3 คือไปซื้อและขนส่งกลับมาด้วยตนเอง การขนส่งวัตถุดิบด้วยวิธีการอื่น เช่น จักรยานยนต์สาธารณะ ส่วนบุคคล รถสามล้อ รถโดยสารประจำทาง และแท็กซี่ มีเป็นส่วนน้อย การใช้รถยนต์มีหลายเหตุผล คือ แหล่งวัตถุดิบไกลจากที่พัก และการโดยสารรถรับจ้างหรือรถสาธารณะอาจแพงกว่า ที่สำคัญการใช้รถยนต์ส่วนบุคคลทำให้ขนส่งได้สะดวกมากกว่าการว่าจ้างรถสาธารณะ ผู้ค้าร้อยละ 65.3 ได้รับความบริการขนส่งโดยผู้ขาย ร้อยละ 63.3 ได้รับความบริการส่งของโดยผู้ให้บริการที่ไม่ใช่ผู้ขาย ร้อยละ 77.3 ไม่เสียค่าใช้จ่าย ที่เก็บค่าใช้จ่ายมีร้อยละ 6 และที่ไม่จ้างบริการช่วยส่ง มีร้อยละ 93.3 และร้อยละ 14 ที่ส่งเองหรือมีผู้ช่วยส่งให้ ดังนั้น ผู้ค้าในตลาด เวลาไปซื้อวัตถุดิบต้องขับรถยนต์ส่วนบุคคลซื้อด้วยตนเองหรือไม่ก็ตาม และผู้ขายวัตถุดิบจะจัดส่งสินค้าส่งให้ที่ยานพาหนะ แต่จะไม่มีบริการส่งให้ถึงแผงหรือร้านที่ตลาด เว้นแต่เป็นสินค้าประเภทเนื้อหมูและไก่ ซึ่งบางรายมาส่งให้ในตู้แช่ในช่วงกลางคืนก่อนเปิดแผงหรือร้าน (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ๑.10)

4.4.5.4 การจ้างแรงงานขนส่งและลูกจ้าง

ผู้ค้าในตลาดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84) ไม่จ้างคนเข็นของในตลาดเพื่อขนส่งวัตถุดิบให้ลูกค้า ด้วยเหตุที่บางร้านมีลูกจ้างทำหน้าที่แล้ว หรือขนส่งสินค้าด้วยตนเอง และมีแรงงานรับจ้างขนของในตลาด กรณีของการจ้างคนเข็นของในตลาด พบว่า ค่าบริการแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับตลาด เช่น กำหนดเป็นอัตรารายเที่ยว รายวัน และรายเดือน ค่าจ้างมีตั้งแต่เที่ยวละ 5 บาทไปจนถึง 50 บาท และวันละ 100 บาท ไปจนถึง 500 บาท และเดือนละ 2,500 บาท ภายหลังตลาดปิดแล้ว แรงงานกลุ่มนี้จึงสามารถหารายได้จากงานอื่นได้ต่อจากงานเข็นของในตลาด ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 83.3 ไม่ได้จ้างคนเข็นของในตลาดเพื่อขนส่งให้ลูกค้า ร้อยละ 68.0 มีบริการเรียกรถให้ลูกค้า ร้อยละ 26.0 ไม่มีบริการขนส่งให้ลูกค้า ผู้ค้าร้อยละ 26.0 ระบุว่า ผู้ซื้อต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเอง และร้อยละ 20.0 ส่งให้ลูกค้าประจำ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และร้อยละ 13.3 ขึ้นอยู่กับการตกลงของสองฝ่ายว่า ใครจะจ่ายหรือช่วยกันจ่าย ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย (ซื้อประจำหรือไม่ ซื้อมากหรือน้อย หรืออื่น ๆ) ผู้ค้าจึงมีบริการที่หลากหลายมาตรฐานสำหรับลูกค้า และขาดหลักเกณฑ์การปฏิบัติที่

ชัดเจนเช่นกรณีของการส่งของให้แก่ลูกค้า อีกทั้งผู้ค้าในตลาดมีการจ้างงานลูกจ้างตั้งแต่ 1 ถึง 5 คน ส่วนมากที่มีการจ้างงานคือ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 14 และ 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.3 แต่มีแผงหรือร้านค้าอีกจำนวนมากที่ไม่มีลูกจ้าง คิดเป็น ร้อยละ 44.7 (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.11)

4.4.5.5 ลูกค้าประจำ

ผู้ค้าในตลาดมีลูกค้าประจำสามกลุ่มหลักที่มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ที่มากที่สุดร้อยละ 26.3 คือ ผู้ค้าอาหารข้างทาง รองลงมาร้อยละ 25.8 คือ บุคคลทั่วไป และร้อยละ 24.3 คือ ภัตตาคารหรือร้านอาหาร ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ค้าอาหารข้างทาง พบว่ามีสามลักษณะสำคัญคือ การส่งสินค้าทางโทรศัพท์ได้ จองสินค้าล่วงหน้าได้ และมีบริการส่งของ คิดเป็นร้อยละ 71.3 และ 60.7 และ 59.3 ตามลำดับ นโยบายและมาตรการของกรุงเทพมหานครที่ห้ามตั้งแผงขายหรือรถเข็นบนทางเท้า ส่งผลให้ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 83.3 ได้รับผลกระทบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 โดยภาพรวมแล้วในปัจจุบัน ผู้ค้าในตลาดกว่าร้อยละ 52.6 มียอดขายลดลงถึงร้อยละ 26-50 (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.12)

4.4.6 การตรวจสอบจากภาครัฐ

ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 85.3 ระบุว่าเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆของรัฐเข้ามาตรวจสอบ ดังนี้ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.13)

(1) เจ้าหน้าที่ตำรวจนครบาล พบว่า มีร้อยละ 2 ส่วนความถี่ไม่สามารถกำหนดได้ชัดเจน

(2) เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร พบว่า มีร้อยละ 3.3 เป็นผู้ค้าที่ใช้พื้นที่สาธารณะบนทางถนนและทางเท้า เพื่อขายสินค้าฝั่งตรงข้ามตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ส่วนความถี่มีทุกวันและเดือนละครั้ง

(3) เจ้าหน้าที่เทศกิจ พบว่า มีร้อยละ 8.7 ส่วนความถี่ที่มากที่สุดคือวันละครั้ง เพราะผู้ค้าในตลาดบางคน ใช้พื้นที่สาธารณะเป็นจุดขาย

(4) เจ้าหน้าที่สำนักงานเขต ได้แก่ สำนักงานสิ่งแวดล้อม และสำนักงานตลาดกรุงเทพมหานคร พบว่า มีร้อยละ 47.3 ที่ได้รับการตรวจ ส่วนความถี่มีหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเดือนละครั้ง ปีละครั้ง ปีละสองครั้ง และอื่น ๆ และที่พบมากที่สุดคือ กำหนดไม่ได้ มีร้อยละ 10.7 ทั้งนี้ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 92 ไม่ต้องชำระเงินให้แก่สำนักงานเขต แต่มีร้อยละ 7.3 เช่าและต้องชำระเงินให้แก่สำนักงานตลาดกรุงเทพมหานคร มีทั้งจ่ายเป็นรายวัน เดือน และปี

(5) สำนักอนามัย มีร้อยละ 64.7 ทำหน้าที่ตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานของอาหาร ทั้งเชิงกระบวนการและสินค้าที่ปรุงขาย ส่วนความถี่ของการตรวจสอบที่พบมากที่สุดคือ สามเดือนครั้ง มีร้อยละ 15.3 และปีละสองครั้ง มีร้อยละ 11.3

(6) กรมการค้าภายใน มีร้อยละ 54 ความถี่ไม่แน่นอน ส่วนความถี่พบมากที่สุด คือ ปีละครั้ง มีร้อยละ 12

(7) กรมสรรพากร มีเป็นส่วนน้อยเพียงร้อยละ 15.3 และความถี่ไม่แน่นอน ที่มากที่สุดคือปีละครั้ง มีร้อยละ 12

4.4.7 ผู้ค้าและผลกระทบจากการปิดเมือง

ในช่วงเดือน 22 มีนาคม 2563 ถึง 12 เมษายน 2563 กรุงเทพมหานครประกาศ ปิดสถานที่หลายแห่งเป็นการชั่วคราว รวมทั้งร้านอาหาร (ให้เฉพาะซื้อกลับบ้าน) ตลาด ตลาดนัด ห้างสรรพสินค้า เนื่องจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 การรวบรวมข้อมูลผู้ค้าในตลาด ซึ่งกระทำหลังเปิดเมือง จึงได้เพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบ ผู้ค้าในตลาดได้รับผลกระทบจาก มาตรการปิดเมืองในช่วงเดือนมีนาคม 2563 โดยจำแนกเป็นผลกระทบก่อนปิดเมือง (มีการระบาด แล้ว) ระหว่างการปิดเมือง และหลังปิดเมือง ดังนี้ (ดูเพิ่มเติมที่ตารางที่ ฉ.14)

ด้านการค้า พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดส่วนมากได้รับผลกระทบ จากยอดขายลดลง คิดเป็นร้อยละ 38.5 รองลงมาคือการเปลี่ยนแปลงเวลาเปิดและปิดร้าน คิดเป็น ร้อยละ 17.4 และถัดมาคือ เวลาขายถูกปรับลดลง คิดเป็นร้อยละ 14.3 ผลกระทบที่ตามมาคือการซื้อ ผู้ค้าต้องวัตถุดิบน้อยลง ทำให้ไม่ได้รับส่วนลด และต้องขายให้ผู้ซื้อในราคาที่ไม่สามารถแข่งขันกับ ร้านค้าส่งขนาดใหญ่ได้ ส่วนผลกระทบด้านการค้า พบว่า ผู้ค้าร้อยละ 41.6 ระบุว่ายอดขายไม่ดีเท่า เดิม คิดเป็นร้อยละ 41.6 แม้จะมีเหตุผลอื่นด้วย

ด้านลูกค้า พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 47.7 ระบุว่า ลูกค้า ลดลง และรองลงมาร้อยละ 21.1 ระบุว่า ผู้ค้าอาหารข้างทางปิดกิจการ ส่วนผลกระทบด้านลูกค้า ที่ พบมากที่สุดคือ ลูกค้าซื้อน้อยลงส่งผลให้ยอดขายน้อยตาม คิดเป็นร้อยละ 33.9 แต่มีผู้ค้าร้อยละ 27.4 ระบุว่า ยอดขายดีขึ้นเล็กน้อย เพราะมีร้านอาหารและผู้ค้าอาหารข้างทางบางส่วนกลับมาขายแล้ว

ด้านการปรับตัวทางอาชีพ พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 85.2 ไม่ได้รับผลกระทบต่ออาชีพ เพราะสามารถขายได้ แต่อาจมีผลกระทบเรื่องของเวลาขายและ การเดินทาง ส่วนด้านการปรับตัวนั้น ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 95.8 คือ ไม่มีผลกระทบเพราะขายได้ จึงไม่ เกิดกระบวนการปรับตัวทางอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการหาอาชีพอื่น ทำอาชีพเสริม หรือเปลี่ยนอาชีพ อาจ มีกรณีที่น่าสนใจในครอบครัวทางานอื่นเป็นรายได้เสริม เช่น ว่าจ้างรายครั้ง ทั้งช่างฝีมือ และส่งอาหาร โดยแอปพลิเคชัน

ด้านการซื้อวัตถุดิบ พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 52.7 ไม่ได้ รับผลกระทบใด ๆ ด้านการซื้อวัตถุดิบ แต่มีบางส่วน ร้อยละ 18.8 และร้อยละ 17 ที่ต้องเปลี่ยนแปลง เวลาการซื้อและขนส่งวัตถุดิบ และประสบปัญหาจากการผลิตวัตถุดิบลดลง ไม่เพียงพอต่อความ

ต้องการ ส่วนด้านการซื้อวัตถุดิบ หลังปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 73.6 ระบุไม่ได้รับผลกระทบด้านเวลาการซื้อวัตถุดิบแล้ว

ด้านเงื่อนไขการซื้อวัตถุดิบ พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 34.9 ลดปริมาณการซื้อและซื้อเฉพาะวัตถุดิบที่ขายดีเท่านั้น แต่มีร้อยละ 28.9 ที่ไม่ได้รับผลกระทบใดๆ ด้านเงื่อนไขการซื้อวัตถุดิบ ส่วนเงื่อนไขการซื้อวัตถุดิบหลัง ปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 52.1 ระบุว่ากลับสู่สภาพปกติแล้ว และมีร้อยละ 39.6 ที่ระบุว่าไม่ได้รับผลกระทบใดๆ ด้านเงื่อนไขการซื้อ

ด้านแรงงาน พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 65.4 ไม่ได้รับผลกระทบด้านการจ้างงาน เนื่องจากผู้ค้าในตลาดยังทำงานได้ปกติ เพราะไม่มีลูกจ้างหรือมีผู้ช่วยเป็นสมาชิกในครอบครัว แต่มีผู้ค้าในตลาดบางส่วน ร้อยละ 19.2 ที่ลดจำนวนลูกจ้างลง และมีส่วนน้อยร้อยละ 6.4 ที่ลดชั่วโมงการทำงานและค่าจ้างลง แต่ได้ชี้แจงให้ลูกจ้างเข้าใจถึงสภาพปัญหาและรักษาการจ้างงานต่อเนื่องไประหว่าง ปิดเมือง ส่วนผลกระทบด้านแรงงานก่อนหรือหลัง ปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 86 เห็นว่าแม้สถานการณ์กลับเข้าสู่สภาพปกติ แต่ผลกระทบมีทั้งการจ้างงานและไม่จ้างงาน และบางร้านร้อยละ 12.3 ลดจำนวนลูกจ้างลงกว่าก่อนที่ไวรัสแพร่ระบาด

ด้านสินค้า พบว่า ระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 47.3 ระบุว่าซื้อสินค้าลดลง ที่ลดลงตั้งแต่ 30% มาจนถึงมากกว่า 70% มีถึงร้อยละ 86.6 ในทางกลับกัน พบว่ามีผู้ค้าร้อยละ 1.4 ที่ระบุว่ามีการซื้อสินค้าเพิ่มขึ้น และที่ระบุว่าไม่มีผลกระทบใด ๆ มีร้อยละ 10.8 ส่วนผลกระทบด้านสินค้าก่อนหรือหลัง ปิดเมือง พบว่าผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 27.3 มีปริมาณการซื้อเพิ่มขึ้นเล็กน้อย และมีร้อยละ 23.6 ซื้อเพิ่มขึ้นมากกว่า 50% ที่ระบุว่าไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ มีเป็นส่วนน้อย คือ ร้อยละ 10.9

ด้านลูกค้า พบว่าระหว่างการปิดเมือง ผู้ค้าในตลาด ร้อยละ 64.7 ระบุว่าจำนวนลูกค้าลดลง ถือเป็นผลกระทบมากที่สุด รองลงมาร้อยละ 25 คือ ลูกค้าซื้อวัตถุดิบน้อยลง ส่วนด้านลูกค้าก่อนหรือหลัง ปิดเมือง ผู้ค้าในตลาดร้อยละ 28.6 ยังซื้อวัตถุดิบน้อยลง และร้อยละ 24.5 ลูกค้าลดลงกว่าช่วงที่ไวรัสแพร่ระบาด ทางกลับกันพบว่าร้อยละ 20.4 ลูกค้ากลับมาซื้อวัตถุดิบตามปกติแล้ว

ด้านมาตรการและความช่วยเหลือของตลาดและภาครัฐ พบว่าระหว่างการปิดเมือง ร้อยละ 53.7 มีการกำหนดมาตรการป้องกัน ไม่ว่าจะเป็นจุดวัดอุณหภูมิ การสวมหน้ากากอนามัย การทำความสะอาดพื้นที่ของตลาด และอื่น ๆ และร้อยละ 16.7 ที่ตลาดช่วยลดค่าเช่าแผงหรือร้านให้เป็นระยะเวลาสั้น ๆ 1-3 เดือน ทางกลับกันร้อยละ 25 ไม่มีมาตรการช่วยเหลือใด ๆ นอกจากนี้มีร้อยละ 1.9 ที่ได้รับการบริจาคอาหารและเครื่องใช้โดยสำนักพระราชวังที่บริเวณตลาดเทเวศร์ ส่วนด้านมาตรการและความช่วยเหลือของตลาดและภาครัฐ ก่อนและหลัง ปิดเมือง พบว่าร้อยละ 66.7 ยังกำหนดมาตรการป้องกันไว้เช่นเดิม แต่มีตลาดร้อยละ 9.3 ได้ยกเลิกหรือไม่ปฏิบัติตาม

มาตรการแล้ว นอกจากนี้ ผู้ค้าที่ได้รับผลกระทบร้อยละ 22.2 ไม่ได้รับการช่วยเหลือใด ๆ และมีส่วนน้อยร้อยละ 1.9 ที่มีการช่วยเหลือกันเองระหว่างผู้ค้าภายในตลาด

4.5 สรุปภาพรวมของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และผู้บริโภค

ข้อมูลเชิงปริมาณเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายภาคปฏิบัติการของความไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นแกนสำคัญของการประกอบอาชีพของผู้ค้าอาหาร ความไม่เป็นทางการนี้พบในการประกอบอาชีพประจำวัน ในความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่างๆในห่วงโซ่อุปทาน คือ ผู้ค้าในตลาด ผู้ค้าข้างทาง และ ผู้บริโภค

ผู้ค้าส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป จบการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา มีภูมิลำเนาต่างจังหวัด และยังมีความเชื่อมโยงกับภูมิลำเนาเดิม ขายอาหารเป็นอาชีพหลัก รายได้จากการขายอาหารจึงเป็นรายได้หลักของครอบครัว ผู้ค้าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพมากกว่า 10 ปีขึ้นไป อาหารที่ขายมีทั้งอาหารเช้า กลางวัน และ เย็น ผู้ค้าเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพในพื้นที่สาธารณะ ผู้ค้าที่ต้องใช้สาธารณูปโภคส่วนใหญ่ ใช้ไฟจากร้านค้าใกล้เคียง ส่วนห้องน้ำก็ใช้จากร้านค้าข้างสรรพสินค้า หรือวัดที่อยู่ใกล้เคียงเช่นกัน

ในประเด็นการบริหารจัดการ พบว่าการบริหารจัดการส่วนใหญ่ทำโดยสำนักงานเทศกิจ สำนักอนามัยมีบทบาทน้อยกว่ามากทั้งที่เป็นการขายอาหาร การใช้พื้นที่สาธารณะโดยไม่ได้รับอนุญาตทำให้ผู้ค้าต้อง “จ่าย” ค่าปรับให้สำนักเทศกิจ ค่าปรับมีอัตราแตกต่างกัน อันสะท้อนว่าแต่ละพื้นที่มีการบริหารจัดการต่างกัน และในบางกรณี แม้ในพื้นที่เดียวกันก็มีการจัดการในส่วนนี้ต่างกัน เช่น ถนนคอนแวนต์ เป็นต้น

ผู้ค้าส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาดสด การซื้อขายวัตถุดิบส่วนใหญ่ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดหรือแหล่งวัตถุดิบอื่นๆ เช่น เกษตรกร เป็นกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีใบกำกับภาษี ในกระบวนการนี้ความสัมพันธ์ที่ดี ความไว้วางใจเชื่อใจระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายมีความสำคัญ นอกเหนือไปจากคุณภาพของสินค้า ชนิดและประเภทของวัตถุดิบของผู้ค้ามีความหลากหลาย ในภาพรวมผู้ค้าอาหารตามสั่ง ใช้วัตถุดิบหลากหลายที่สุด มีรายหนึ่งใช้วัตถุดิบถึง 67 รายการ

แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนใหญ่เป็นตลาดสดขนาดใหญ่ใกล้กับที่อยู่อาศัยของผู้ค้าหรือจุดขาย ดังพบว่า ผู้ค้าในเขตพระนครส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาดศาลาน้ำร้อน ปากคลองตลาด ตลาดเทเวศร์ ตลาดมหานาค ส่วนผู้ค้าในเขตบางรักส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาดคลองเตย และผู้ค้าในเขตบางกะปิซื้อวัตถุดิบจากตลาดบางกะปิเป็นหลัก ยิ่งแผงค้าอาหารมีขนาดใหญ่ จำนวนแผงที่ซื้อก็มากตาม การไม่มีแผงลอยอาหารจึงส่งผลให้แหล่งวัตถุดิบทั้งตลาดและผู้จัดหาวัตถุดิบในช่วงต่าง ๆ ของห่วงโซ่อุปทานได้รับผลกระทบตาม ในทำนองเดียวกัน การไม่มีการค้าอาหาร

ข้างทางซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่มีความหลากหลาย ราคาถูก เข้าถึงง่ายของผู้อยู่อาศัยหรือทำงานบริเวณใกล้เคียง ส่งผลผลกระทบต่อผู้บริโภคด้วยเช่นเดียวกัน

ในส่วนของผู้ค้าในตลาดซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าอาหาร ตลาดที่มีกลุ่มตัวอย่างมากที่สุด 5 อันดับแรกคือ ตลาดบางกะปิ ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาหน้าร้อน ตลาดเทเวศร์ ตลาดมหานาค และ ตลาดสี่มุมเมือง และ ปากคลองตลาด คุณลักษณะของผู้ค้าในตลาดใกล้เคียงกับผู้ค้าอาหาร คือ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง อายุ 41 ปีขึ้นไป การศึกษาสูงสุดมัธยมต้น จะแตกต่างกันก็ตรงภูมิสำเนา ที่พบว่า ส่วนใหญ่เป็นชาวกรุงเทพมหานครและภาคกลาง ผู้ค้ามีระยะเวลาประกอบอาชีพยาวนานเช่นกัน ขนาดของการประกอบการใหญ่กว่าผู้ค้าอาหารมาก และผู้ค้าส่วนใหญ่ทำงานทุกวัน เนื่องจากมีต้นทุนคงที่และผู้ค้าในตลาดยังมีชั่วโมงการทำงานยาวนานกว่า การซื้อขายระหว่างผู้ค้าในตลาดกับแหล่งวัตถุดิบกระทำอย่างเป็นทางการ เนื่องจากแหล่งวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรม เช่น เนื้อสัตว์ ความไวเนื้อเชื่อใจระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายมีความสำคัญมากเช่นกัน นอกเหนือไปจากคุณภาพของสินค้า แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าส่วนใหญ่คือตลาดค้าส่งเช่น ตลาดสี่มุมเมือง ตลาดไทย ตลาดปทุมมงคล (นครปทุม) รองลงมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิต ซึ่งพบมากในกรณีของผักสด ถัดมาเป็นโรงงานอุตสาหกรรม เช่น เส้นก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้น เป็นต้น การซื้อขายระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ขายวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นการตกลงด้วยวาจา ความคุ้นเคยและความไวเนื้อเชื่อใจมีความสำคัญมาก การซื้อสินค้าส่วนใหญ่จึงซื้อจากผู้ขายรายเดิม จะมีการเปลี่ยนแหล่งวัตถุดิบ ก็ในกรณีผักสด ที่ต้องพิถีพิถันมาก ผู้ค้าในตลาดมากกว่าร้อยละ 80 ระบุว่าได้รับผลกระทบจากการห้ามผู้ค้าอาหารข้างทาง มีผู้ค้าในตลาดมากกว่าครึ่งที่ระบุว่ารายได้ลดลงร้อยละ 50 การบริหารจัดการผู้ค้าในตลาดส่วนใหญ่ทำโดยเจ้าของตลาด ซึ่งมีทั้งตลาดเอกชนและตลาดที่ดำเนินการโดยกรุงเทพมหานคร ความเชื่อมโยงระหว่างผู้ค้าอาหารในตลาดและผู้ค้าอาหารในด้านปริมาณการซื้อขาย และจำนวนผู้ค้าสะท้อนถึงความสำคัญของการค้าอาหารข้างทาง ในห่วงโซ่อุปทาน

ส่วนผู้บริโภคนั้น กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย และมีลักษณะตรงข้ามกับผู้ขายอาหาร คือส่วนใหญ่อายุไม่มาก การศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า และเป็นแรงงานในระบบ ผู้บริโภคร้อยละ 50 ซื้ออาหารข้างทางเป็นประจำเฉลี่ย 12.2 มื้อต่อสัปดาห์ จาก 21 มื้อ (บริโภคอาหารวันละ 3 มื้อ) ผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางน้อยกว่าผู้บริโภคที่มีรายได้สูงกว่า อาหารข้างทางมีบทบาทสำคัญต่อผู้บริโภคทุกระดับรายได้ ผู้บริโภคร้อยละ 70 ระบุว่าได้รับผลกระทบจากการใส่หน้ากากอนามัย

การระบาดของโควิด-19 ทำให้ผู้ค้าอาหารข้างทางบางรายเลิกกิจการหรือหยุดงานชั่วคราว ซึ่งส่งผลให้ขาดรายได้ ส่วนผู้ค้าในตลาดก็ยอดขายลดลง ผู้จัดหาวัตถุดิบก็ประสบปัญหาตามมาในด้านการวางแผนวัตถุดิบ โควิด-19 ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแหล่งวัตถุดิบ การปรับตัวของผู้ค้าอาหารข้างทางทำให้ทราบว่า ร้านค้าส่งของบริษัทเอกชนมีวัตถุดิบบางรายการถูกกว่าซื้อจาก

ตลาด และแต่ละวันอาจมีรายการวัตถุดิบบางอย่างราคาถูกกว่าในตลาด แต่ยังมีผู้ค้าอาหารข้างทางไม่น้อยที่ซื้อวัตถุดิบจากร้านค้าประจำ เพราะเชื่อมั่น ไว้นั่นเชื่อใจ จัดหาวัตถุดิบให้ล่วงหน้าและแจ้งทางโทรศัพท์หรือส่งผ่านแอปพลิเคชันได้ ขณะที่ศูนย์การค้าส่งของบริษัทเอกชนไม่มีบริการข้างต้น สถานการณ์นี้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและผู้ค้าในตลาดในเศรษฐกิจไม่เป็นการ

ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่เป็นการของการค้าอาหารข้างทางจึงมีความเกี่ยวข้องกับตัวแสดงอื่นในห่วงโซ่อุปทานอาหาร แล้วยืนยันว่าการไม่มีการค้าอาหารข้างทางไม่ได้ส่งผลในประเด็นการขาดแหล่งอาหารสำหรับผู้บริโภคเท่านั้น แต่ผู้จัดเตรียมวัตถุดิบในแต่ละช่วงของห่วงโซ่อุปทานได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน ในด้านเป็นการพึ่งพิงของหน่วยทางเศรษฐกิจของเศรษฐกิจไม่เป็นการในเมืองและเชื่อมต่อกับแหล่งวัตถุดิบที่มาแตกต่างจากหลายแห่งที่จากต่างจังหวัด รวมถึงการพิจารณาความสัมพันธ์ของห่วงโซ่อุปทานอาหารทำให้การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแสดงต่าง ๆ เชื่อมต่อให้ความเป็นทางการและไม่เป็นการไม่สามารถแยกส่วนพิจารณาได้

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ

4.6 ภาพรวมของกรณีศึกษาและข้อมูลประกอบ

ข้อมูลเชิงคุณภาพมาจากผู้ให้ข้อมูลดังต่อไปนี้ การสัมภาษณ์ดำเนินการหลังเปิดเมืองจากการระบาดระลอกแรก (หลังเดือนเมษายน 2563) และระลอกที่ 3 กรณีศึกษามีรายละเอียดแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ให้ข้อมูล ในกรณีของการสัมภาษณ์มีรายละเอียดไม่มากพอผู้วิจัยจึงนำเสนอเป็นข้อมูลประกอบ รายละเอียดของกรณีศึกษาและข้อมูลประกอบอยู่ในภาคผนวก ข และ ช

ตารางที่ 4.4 ข้อมูลเชิงคุณภาพและที่มา

ที่	ผู้ให้ข้อมูล	ประเภทข้อมูล	สถานะของผู้ให้ข้อมูล
1	ผู้ค้าก๋วยเตี๋ยวแคะ เขตบางรัก	กรณีศึกษา	ผู้ค้าอาหารข้างทาง
2	ผู้ค้าทอดมันปลาทราย เขตพระนคร	กรณีศึกษา	ผู้ค้าอาหารข้างทาง
3	ผู้ค้าข้าวมันไก่ตอน เขตบางกะปิ	กรณีศึกษา	ผู้ค้าอาหารข้างทาง
4	ผู้ค้าแผงไก่สดในตลาดศาลาน้ำร้อน	กรณีศึกษา	แหล่งวัตถุดิบ
5	ผู้ขายส่งหอมแดงในตลาดส่งเสริมเกษตรไทย เขตพระนคร	กรณีศึกษา	แหล่งวัตถุดิบ
6	เจ้าของตลาดวงเวียนใหญ่	กรณีศึกษา	แหล่งวัตถุดิบ
7	ผู้ค้าอาหารข้างทางในสถานการณ์โควิด-19 แพร์ระบาด (ผู้ค้า 4 คน)	ข้อมูลประกอบ	ผู้ค้าอาหารข้างทาง
8	ผู้จัดการตลาดคลองเตย ตลาด 4	ข้อมูลประกอบ	แหล่งวัตถุดิบ

การนำเสนอในส่วนนี้จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เปรียบเทียบกรณีศึกษาผู้ค้าอาหารและการใช้ข้อมูลจากกรณีศึกษาอธิบายความไม่เป็นทางการ

ผู้ค้าอาหารในกรณีศึกษาทั้งสามคนเป็นผู้หญิงประกอบอาชีพมากกว่า 20 ปี ในช่วงการประกอบอาชีพมีการปรับตัวตามบริบทการประกอบอาชีพ จากกรณีศึกษาพบว่า “ความไม่เป็นทางการ” มีบทบาทสำคัญต่อการประกอบอาชีพ ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นประกอบอาชีพ การรักษาสถานะของอาชีพ วิธีการประกอบอาชีพ คุณลักษณะของผู้ค้าทั้งสามคนตามที่ปรากฏในลำดับที่ 1-3 ของตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 สรุปคุณลักษณะของ 3 กรณีศึกษา

ประเด็น	บางรัก	พระนคร	บางกะปิ
พื้นที่ขาย	พื้นที่สาธารณะ ในซอย	พื้นที่สาธารณะ บนถนน	พื้นที่เอกชน
อาหาร	ก๋วยเตี๋ยวแคะแห้ง-น้ำ (ทุกเส้น) เกี่ยมอ๋ โซบะ เย็นตาโฟ ข้าวหมูแดง ข้าวหมู กรอบ	ทอดมันปลากราย ก๋วยเตี๋ยวหมูน้ำตก (ปรับรายการอาหารตามบริบทของพื้นที่)	ข้าวมันไก่ต้ม ข้าวมันไก่ทอด
อายุ	65 ปี และ 33 ปี (แม่และลูกสาว)	67 ปี	48 ปี
การประกอบกร	ครอบครัว มีลูกจ้าง 4 คน (กัมพูชา)	ครอบครัว สามีสื่อวิทยุติดบให้	ครอบครัว มีลูกสาวเป็นกำลังสำคัญ
อาชีพก่อนจะมาขาย อาหารในพื้นที่ปัจจุบัน	ขายข้าวมันไก่	ทำนาที่อยุธยา ขายอาหารตามสั่ง หลัง Mega Plaza กะเพราหมู/ไก่ ข้าวผัดหมู/ไก่ ข้าวไข่เจียวผัด โต แกงจืดเต้าหู้	ขายข้าวขาหมู อาหารตามสั่ง เมื่อกลับไปทีนครศรีธรรมราช ขายอาหารตาม สั่งเวลากลางวัน กรัดยางช่วงกลางคืน
ระยะเวลาประกอบอาชีพ	คุณแม่ : ประมาณ 50 ปี (ช่วย ครอบครัวมาตั้งแต่ต้น)	22 ปี	ประมาณ 30 ปี
อาชีพแรก	คุณแม่ช่วยครอบครัวขายก๋วยเตี๋ยว ต่อมาขายข้าวมันไก่แถวสะพานพุทธ ถูก ไล่ที่สมัยผู้ว่าฯ กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา ลูกสาวเข้ามาช่วยภายหลัง	ทำนา ตัดอ้อย ปอกชิงในปากคลองตลาด	ขายอาหาร

ประเด็น	บางรัก	พระนคร	บางกะปิ
ในพื้นที่ปัจจุบัน	มากกว่า 30 ปี	8 ปี	ประมาณ 30 ปี
อาชีพเดิม	ขายอาหารข้างทางมาตั้งแต่รุ่นคุณปู่ คุณตาของลูกสาว	เริ่มลงทุนจากเงินออม ขายก๋วยเตี๋ยวหมูน้ำตกที่ปากคลองตลาด เมื่ออายุ 45 ปี ขายอยู่ 17 ปี ค่าเช่าที่เพิ่ม ต้องออกมาเร่ขายอาหารตามสั่ง แถวปากคลองตลาด ถนนจักรเพชร ถนนบูรพา หลังห้าง Mega Plaza	ขายอาหารตามสั่ง
ที่มา	คุณแม่รับช่วงต่อจากน้องสะใภ้มา มากกว่า 20 ปี	หลังโรคระบาด แรงงานทั้งไทยและต่างชาติที่เคยเป็นลูกค้าไม่มาทำงาน ที่ยังทำงานอยู่ ก็ชื้อน้อยลง เพราะทำอาหารมารับประทานเอง จึงเปลี่ยนมาขายอาหารที่ขายง่าย	เดิมขายอาหารตามสั่ง ต้นทุนสูง เพราะต้องมีผู้ช่วย
สถานที่ใกล้เคียง	อาคารคิวเทล อาคารสิบุญเรือง และ CP Tower เป็นแหล่งธุรกิจการค้า และการเงิน เคยเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วย	ห้าง Mega Plaza ห้าง China World วังบูรพา เขตกรุงเทพชั้นใน	ตลาดบางกะปิ เป็นพื้นที่ชานเมือง เป็นเขตกรุงเทพชั้นกลาง
แหล่งวัตถุดิบ	-ตลาดพระประแดง (ไถ่บ้าน) เพราะมีวัตถุดิบครบ ส่งให้ด้วย เป็นเจ้าประจำ -ต่อมาเริ่มซื้อที่ MAKRO เพราะราคาถูกกว่า คุณภาพใกล้เคียง และบางที	-ตลาดวงเวียนใหญ่ : หอดมันปลากรายและเครื่องจิ้ม -ตลาดศาลาน้ำร้อน : วัตถุดิบสำหรับก๋วยเตี๋ยวหมูน้ำตก	-ตลาดบางกะปิ (ไถ่บ้าน) มีเจ้าประจำ ยกเว้นผัก ซื้อจาก 3 เจ้า เลือกที่สดจริงๆ -ซื้อน้ำมันปาล์มจาก Big C, Tesco และ MAKRO ช่วงลดราคา ครั้งละ 50-100 ขวด -7-11 (กรณีเร่งด่วน)

ประเด็น	บางรัก	พระนคร	บางกะปิ
	MAKRO วัตถุประสงค์กว่า แต่ยังซื้อในตลาดบ้าง เพื่อรักษาความสัมพันธ์กับผู้ค้า -ตลาดเก่า เยาวราช : ลูกชิ้น -7-11 (กรณีเร่งด่วน)	ทุกวันสามี่จ่ายตลาดที่ศาลาน้ำร้อนก่อน แล้ว จึงไปตลาดวงเวียนใหญ่ -7-11 (กรณีเร่งด่วน)	
การซื้อวัตถุดิบ	ซื้อทุกวัน จ่ายเป็นเงินสด	ซื้อทุกวัน จ่ายเป็นเงินสด บางวันซื้อมากกว่า 1 รอบ เพราะไม่มีเงินสด ต้องขายก่อน จึงจะมีเงินให้สามี่ไปซื้อวัตถุดิบเพิ่ม	ซื้อทุกวัน จ่ายเป็นเงินสด
ราคาอาหาร	50-60 บาท	ทอดมันชิ้นละ 5 บาท ก้วยเตี่ยวขามละ 40 บาท	40-50 บาท
ลูกค้าประจำ	พนักงานออฟฟิส ผู้ปกครองนักเรียน บุคลากรทางการแพทย์	คนทำงาน และ คนที่มาซื้อของแถว Mega Plaza และ วังบูรพา	ผู้ค้าแผงลอยใกล้เคียง ผู้อยู่อาศัยบริเวณนี้ เจ้าหน้าที่สำนักงานเขต
สาธารณูปโภคและบริการต่างๆ	น้ำ-ไฟ จากเพื่อนบ้านและร้านค้าใกล้ๆ เช่าที่เก็บอุปกรณ์ จอดรถในซอย	นำน้ำมาจากบ้าน	เจ้าของที่ ค่าขยะจ่ายให้สำนักงานเขต
ค่าใช้จ่ายด้านพื้นที่	เสียค่าปรับให้เจ้าหน้าที่เทศกิจ เดือนละ 1,000 บาท	เสียค่าปรับให้เจ้าหน้าที่เทศกิจและตำรวจจราจร ขายวันจันทร์ เสียค่าปรับเพิ่มวันละ 100 บาท	เสียค่าเช่าให้เจ้าของที่
ต้นทุนต่อวัน	ประมาณ 10,000 บาท เฉพาะวัตถุดิบ ไม่รวมค่าจ้างแรงงาน ค่าเสียหายอื่น ๆ	1,200 – 1,500 บาท เฉพาะวัตถุดิบ ไม่รวมค่าเสียหายอื่นๆ	ประมาณ 2,000 บาท เฉพาะวัตถุดิบ ไม่รวมค่าเช่าที่ ค่าเสียหายอื่นๆ

ประเด็น	บางรัก	พระนคร	บางกะปิ
วัน-เวลาขาย	6 วัน หลังโรคระบาดเหลือ 4 วัน 7.00-17.00 น. ลูกจ้างเปิด-ปิด แพงให้	ขายทุกวัน ทอดมันปลาทรายสัปดาห์ละ 4 วัน ช่วง 11.00 ถึง 17.00 น. ก๋วยเตี๋ยวหมูน้ำตก สัปดาห์ละ 3 วัน ช่วง 17.00 ถึง 04.00 ของวันรุ่งขึ้น	6 วัน และ ขายช่วงยาวขึ้น 10.00-17.00 น.
หนี้สิน	บัตรเครดิต ผ่อนบ้าน ผ่อนรถ มีหนี้นอก ระบบด้วย	หนี้นอกระบบ ขายเงินกองทุนฌาปนกิจมาใช้หนี้	ไม่มีหนี้สิน
การใช้บริการส่งอาหาร	เคยใช้ Grab, Foodpanda, Gojek ช่วง โปรโมชัน หลังจากนั้นใช้น้อยลงมาก เพราะค่าบริการแพง ได้วันละไม่เกิน 300 บาท	ไม่มี	Foodpanda วันละไม่เกิน 5 order
ผลกระทบจากโรคระบาด	ช่วงแรกรายได้ลดลงมากกว่าร้อยละ 60- 75 ต่อมาดีขึ้นเล็กน้อย	รายได้ลด เปลี่ยนอาหาร	รายได้ลดลง ขายช่วงเวลายาวขึ้น
โครงการคนละครึ่ง	เข้าร่วม รายได้เพิ่มชัดเจน	ไม่ได้เข้าโครงการ เพราะ ไม่มีอุปกรณ์	เข้าร่วม รายได้เพิ่มชัดเจน

4.7 ข้อพิจารณาจากข้อมูลผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ซื้อ และ ผู้ประกอบการในตลาด

4.7.1 ความไม่เป็นทางการและคุณลักษณะของความไม่เป็นทางการ

ความไม่เป็นทางการในการศึกษานี้ปรากฏทั้งในประเด็นกิจกรรม และ แนวปฏิบัติ ประการแรก คำว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นผลจากการสถาปนาคำว่า “Informal Sector” ในปี 1973 (2516) ซึ่งมีนัยของการจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นคู่ตรงข้าม ระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและด้อยพัฒนา

การค้าขนาดเล็กข้างทางในเมืองเกิดขึ้นก่อนการบัญญัติศัพท์คำว่า “เศรษฐกิจนอกระบบทางการ” การแบ่งคู่ตรงข้ามดังกล่าวนอกจากจะสร้าง “ความเป็นชายขอบ” หรือ “นอกระบบหลัก” ของการค้าขนาดเล็กแล้วยังตอกย้ำ “ความเหนือกว่า” กิจกรรมเศรษฐกิจที่มีความเป็นทางการของประเทศตะวันตกอันได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว การค้าขนาดเล็กถูกเชื่อมโยงกับความไร้ประสิทธิภาพ ทุนต่ำ เทคโนโลยีต่ำ ใช้แรงงานเข้มข้น ทำหน้าที่ได้เพียงเสมือนฟองน้ำที่คอยดูดซับ “แรงงานส่วนเกิน” ที่ไม่มีทางเลือก ไม่สามารถเข้าสู่การจ้างงานในระบบ

ในทัศนะขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ การค้าประเภทนี้เป็นการประกอบการขนาดเล็ก ใช้แรงงานในครอบครัวใช้ทุนต่ำ ใช้เทคโนโลยีและทักษะในการผลิตต่ำ ใช้แรงงานเข้มข้น เปิดดำเนินการโดยง่าย การแข่งขันสูง ผลที่ตามมาก็คือ ผลผลิตภาพมักจะต่ำ ให้ผลตอบแทนต่ำและไม่สม่ำเสมอ (ILO, 1991, p. 4) เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นคู่ขนานกับเศรษฐกิจภาคทางการ เพื่อแก้ปัญหาความยากจน ในช่วงที่โอกาสจ้างงานในเศรษฐกิจภาคทางการมีจำกัด กิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบทางการยังถูกเชื่อมโยงกับการว่างงาน ความด้อยพัฒนา อันแสดงถึงนัยแห่งการเป็นกิจกรรมชั่วคราว หรือเปลี่ยนผ่าน ซึ่งจะหมดไปเมื่อการอุตสาหกรรมพัฒมาถึงขีดที่สามารถรองรับแรงงานได้หมด วิธีคิดนี้สะท้อนการคิดแบบชั่วคราวข้ามและความคิดที่ว่าประเทศกำลังพัฒนาและพัฒนาแล้วมีวิถีการพัฒนาเดียวกัน

การเบียดขับการค้าประเภทนี้มักเกิดด้วยเหตุผลที่ว่า ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นการค้าแบบดั้งเดิม สะท้อนความด้อยพัฒนา และเป็นการเอาเปรียบผู้ค้าตามห้างร้านที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการประกอบการสูงกว่าผู้ค้าข้างทาง ดังกรณีไร่หรือผู้ค้าข้างทางในเมืองนิวยอร์ก ในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1940 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความพยายามในการฟื้นตัววิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้การจ้างงานเต็มที่ (Full employment) มีความสำคัญ รายได้จากการเป็นลูกจ้างหรือแรงงานรับจ้างเป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับครอบครัวในประเทศอุตสาหกรรม ส่วนในซีกโลกทางใต้ การพัฒนาอุตสาหกรรมตามแนวคิดทันสมัย และมีลักษณะพึ่งพิงตลาดภายนอกประเทศ ทำให้กิจกรรมการค้าข้างทางซึ่งเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจของผู้คนจำนวนมากกลายเป็นกิจกรรมชายขอบ และกลายเป็นอาชีพใน “นอกระบบทางการ” หลังการแบ่งข้างทางเศรษฐกิจที่เป็นภาคทางการและภาค

นอกทางการในปี 1973 และถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ปฏิกริยาในเชิงสร้างสรรค์ของประชาชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเพื่อตอบโต้กับความไร้สมรรถภาพของรัฐที่จะตอบสนองความ จำเป็นพื้นฐานของมวลชนยากไร้” (เดอ โซโต, เออร์นันโด, 2542, น. 19) ในซีกโลกทางใต้ การค้าขนาดเล็กเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่ไม่ได้สูญหายไป แต่กลับขยายตัว บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของประเทศเหล่านี้ “สนับสนุน” ให้การค้าขนาดเล็กมีโอกาสทางเศรษฐกิจ ผู้ประกอบอาชีพสามารถสะสมทุนได้ และเป็นที่มาของการ “ขยาย” คำอธิบายการเกิดขึ้นและคงอยู่ของกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเวลาต่อมา ในขณะที่ความไม่เป็นทางการในหลายกรณีก็เป็นส่วนหนึ่งของวิถีที่เป็นทางการ กล่าวคือดำรงอยู่ร่วมกัน

สำหรับกรุงเทพมหานคร กิจกรรมเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเป็นส่วนหนึ่งของระบบเมืองและวิถีชีวิตของผู้คนและเป็นมานานแล้ว ดังปรากฏจากข้อมูลผู้ประกอบอาชีพว่า มีผู้ค้าที่ประกอบอาชีพมากกว่า 50 ปีขึ้นไป

การจำแนกความเป็นทางการและไม่เป็นทางการจะใช้มิติของพื้นที่ โครงสร้างที่ชัดเจน การเป็นเครื่องมือของรัฐ และการกำหนดมูลค่าที่ชัดเจน เป็นเครื่องกำกับ (Marx & Kelling, 2018) เช่น การกำหนดให้พื้นที่ใดเป็นจุดผ่อนผัน หรือ ไม่ใช่จุดผ่อนผัน การจัดแบ่งหน้าที่ของผู้ค้าในการประกอบการ การจ้างแรงงาน การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแล และการกำหนดค่าปรับเป็นต้น แต่ทว่าในทางปฏิบัติซึ่งได้รับการยืนยันจากข้อมูลผู้ค้าในการศึกษานี้ ที่พบว่าพื้นที่โครงสร้าง กฎเกณฑ์ รวมทั้งอัตราที่กำหนดอย่างเป็นทางการนั้น มีความเลื่อนไหล และกลายเป็น “ความไม่เป็นทางการ” ได้ คำอธิบายหนึ่งสำหรับปรากฏการณ์นี้น่าจะได้แก่ 1) หน่วยงานของรัฐขาดประสิทธิภาพในการกำกับ 2) ปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องที่สนับสนุนให้เกิดแนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการขึ้น 3) มิติทางวัฒนธรรม เช่น ความยืดหยุ่น ผ่อนปรน ความเห็นใจ เป็นต้น (Kirshberger, 2014 อ้างใน Marx & Kelling, 2018)

ประการที่สี่ ข้อมูลจากการศึกษา สะท้อนถึง “ความไม่เป็นทางการ” จากทัศนะของ Marx & Kelling (2018) ที่เสนอว่า “ความไม่เป็นทางการ” เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในวิถีที่อยู่นอกเหนือวิถี “ตะวันตก” “ความไม่เป็นทางการ” นี้ หมายถึง สภาวะ (Condition) มุมมองด้านกฎหมาย (Law) และ วิถีประจำวัน (Currency) สภาวะความไม่เป็นทางการเกิดจากการผสมผสานของการกำหนด “ความไม่เป็นทางการ” ให้กับพื้นที่ ความไม่เป็นระบบ ไม่มีโครงสร้างชัดเจน และ เป็นเครื่องมือของรัฐ

หากพิจารณา ความไม่เป็นทางการในฐานะ “วิถี” ที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบสังคมและพื้นที่ในเมือง เราสามารถพิจารณาการค้าข้างทางในฐานะกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่ขับเคลื่อนเมืองรวมทั้งที่มาหรือเหตุผลของกิจกรรมเหล่านี้ กิจกรรมเหล่านี้ประกอบด้วยการผลิต การซื้อขาย การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมและพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในเมือง รวมทั้ง

การประทับตรา “ความไม่เป็นทางการ” ให้กิจกรรม ผู้คน หรือ พื้นที่ และทำความเข้าใจกับที่มาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประทับตรานี้ ทั้งต่อการบริหารจัดการเมืองและความสัมพันธ์ของผู้คน ทำให้เราสามารถมองเห็น “ความจริง” อีกชุดหนึ่ง โดยการ “มองข้าม” ตราที่ถูกประทับไว้ รวมทั้งเข้าใจอย่างชัดเจนว่า ในบางครั้งหลายเรื่องมีความสำคัญต่อชีวิตของคนมากกว่ากฎหมาย กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ถูกตั้งขึ้น จากความแตกต่างระหว่างเมืองในฝั่งตะวันตก และ ไม่ใช่ตะวันตก ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ใน “ความไม่เป็นทางการ” นี้ มี “ระบบ” กำกับชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการจัดเวลาของกิจกรรมในแต่ละวัน การจัดซื้อ การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบราคาถูก การจัดการกับวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน การจัดการกับข้อจำกัดจากความไม่เป็นทางการ เช่น การจัดการเกี่ยวกับเสียค่าปรับ การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ เป็นต้น วิธีที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้ยืนยัน ปรากฏการณ์ ‘order without law’ หรือ ‘การมีระเบียบแบบแผนโดยปราศจากกฎหมาย’ (Yusuff, 2011, p.632)

ประการที่สาม ความไม่เป็นทางการปรากฏในช่วงต่างๆ ของการประกอบอาชีพในแต่ละวัน การประกอบอาชีพของผู้ค้าอาหารข้างทางเป็นกิจกรรมในภาคที่ไม่เป็นทางการ และส่วนใหญ่เป็นการประกอบอาชีพคนเดียว พื้นที่ประกอบอาชีพของผู้ค้า ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต การจัดเก็บค่าปรับ ค่าธรรมเนียมก็ไม่แน่นอน การจัดซื้อวัตถุดิบเป็นไปบนฐานความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ ดังพบว่า “ความไว้วางใจ” “ลูกค้าประจำ” ปรากฏในความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ค้าอาหาร-ผู้บริโภค และ ผู้ค้าอาหาร-ผู้ค้าวัตถุดิบ และส่งผลต่อการประกอบอาชีพ แม้ว่าความสัมพันธ์ลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากความคุ้นเคยเพียงประการเดียวก็ตาม คุณภาพของสินค้าก็มีส่วนสำคัญ ผู้ค้าจำนวนมากใช้ ไฟฟ้าและน้ำประปาจากเพื่อนบ้าน ร้านค้าใกล้เคียง โดยเสียค่าใช้จ่ายให้แหล่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ ไม่ได้เสียให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ความไม่เป็นทางการในกรณีศึกษา ปรากฏทั้งในลักษณะพื้นที่ การเป็นเครื่องมือของรัฐ วิธีของผู้ค้าทั้งในด้านอาชีพ และการดำรงชีวิต หลอมรวมกันจนแทบจะแยกไม่ออกระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้ค้า จากวาทกรรม “ความไม่เป็นทางการ” เช่น การถูกเบียดขับ เสียค่าปรับ เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุนในระบบ เป็นต้น และยังสะท้อนความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจที่เป็นทางการอย่างชัดเจน ในส่วนของผู้ค้าในตลาดนั้น ซึ่งรับซื้อวัตถุดิบจากแหล่งต่าง ๆ นั้น จะพบว่าแม้กระบวนการจัดซื้อจะมีความเป็นทางการมากกว่า เช่น มีใบเสร็จรับเงิน ใบกำกับภาษี แต่ในหลายกรณีการตกลง การต่อรองอยู่บนฐานความสัมพันธ์ที่มีมายาวนาน เช่นกรณีผู้ค้าแผงไก่สด ในอีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการมีบทบาทในการสนับสนุนการซื้อขายในตลาด เช่น การประสานกับผู้ขับขี่จักรยานยนต์รับจ้างหรือรถสามล้อในการขนถ่ายสินค้า (แผงไก่ในตลาด)

ประการที่สี่ ความไม่เป็นทางการมีประโยชน์และไม่ได้ผูกติดกับความยากจนเสมอไป ที่มาของแนวคิดความไม่เป็นทางการ คือความแตกต่างระหว่างบริบททางเศรษฐกิจระหว่างประเทศซีกโลกเหนือและใต้ ตะวันออกและตะวันตก ส่วนการเบียดขับความไม่เป็นทางการมีที่มา

จากแนวคิดความทันสมัย และการขาดความละเอียดอ่อนต่อความแตกต่างในบริบททางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมของประเทศที่อยู่ต่างซีกโลก การสร้างความไม่เป็นทางการให้พื้นที่สาธารณะบางพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการเอื้อประโยชน์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้ค้าและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่สามารถสร้างความเป็นทางการให้พื้นที่ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์เกี่ยวกับค่าธรรมเนียมปรับ ในส่วนของผู้ค้าเอง โดยเฉพาะผู้ค้าที่ไม่ได้ยากจน ความไม่เป็นทางการเปิดโอกาสในการประกอบอาชีพ สะสมทุน โดยที่ไม่ต้องเสียภาษีเงินได้ให้กับรัฐ ความไม่เป็นทางการยังมีบทบาทในการสร้างงาน สร้างอาชีพ เนื่องจากการจ้างงานในภาคที่เป็นทางการขยายตัวไม่ทันความต้องการทำงาน อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งความไม่เป็นทางการเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ผู้ค้าจำนวนมากเข้าไม่ถึงทรัพยากร เช่น แหล่งทุนประกอบอาชีพ รวมทั้งโอกาสอื่นๆที่พึงได้ เช่น การสนับสนุนจากรัฐด้านการฝึกอบรมพัฒนา การเพิ่มผลิตภาพ และยังต้องจ่ายค่าธรรมเนียม “ที่ไม่เป็นทางการ” ในส่วนของรัฐเอง รัฐสูญเสียรายได้จากค่าธรรมเนียมและภาษีจากผู้ค้าที่เป็นผู้ประกอบการที่มีทุนสูง

ประการที่ห้า หน่วยงานระดับท้องถิ่น ไม่ได้เห็นความสำคัญของความไม่เป็นทางการ ทั้งที่เศรษฐกิจนอกภาคทางการขยายตัวขึ้นตามการขยายตัวของเมือง เนื่องจากสามารถสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพได้มากกว่าภาคที่เป็นทางการ สถานภาพทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของผู้ค้า สะท้อนถึงสิ่งที่ท้องถิ่นควรกระทำ ทั้งในกรณีผู้ค้าที่มีรายได้น้อย ดังกรณีศึกษาผู้ค้าในเขตพระนคร ซึ่งควรท้องถิ่นควรมีมาตรการช่วยเหลือ สนับสนุน และผู้ค้าที่มีรายได้สูง ซึ่งควรได้รับการส่งเสริม ต่อ ยอด เพิ่มผลิตภาพ รัฐบาลท้องถิ่นไม่ได้พยายามบูรณาการเศรษฐกิจนอกภาคทางการเข้ากับการวางแผนเมือง งบประมาณ การแทรกแซงเพื่อให้ผู้ประกอบการอาชีพเข้าถึงบริการพื้นฐาน และการคุ้มครองทางสังคม การสนับสนุนให้เข้าถึงแหล่งเงินทุน การจดทะเบียน สิทธิในทรัพย์สิน และการสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการ

4.7.2 ความสัมพันธ์ของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด ผู้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง และผู้บริโภคในห่วงโซ่อุปทาน

ประการแรก ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ใน “ความไม่เป็นทางการ” นี้ มี “ระบบ” กำกับชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการจัดเวลาของกิจกรรมในแต่ละวัน การจัดซื้อ การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบ ราคาถูก การจัดการกับวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน การจัดการกับข้อจำกัดจากความไม่เป็นทางการ เช่น การจัดการเกี่ยวกับเสียค่าปรับ การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ เป็นต้น แสดงให้เห็นความไม่เป็นทางการและเป็นทางการเป็นความสัมพันธ์ที่แยกจากกันไม่ได้ ยิ่งเมื่อการศึกษาการค้าอาหารข้างทางผ่านห่วงโซ่อุปทานแล้ว ทำให้เห็นว่า กิจกรรมในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการมีความสำคัญมากต่อเศรษฐกิจเมือง ดังตัวอย่างกรณีศึกษาผู้ค้าวัตถุดิบชนิดต่างๆ เช่น ไก่สดในตลาด หอมแดง ตลาดวง

เวียนใหญ่ รวมทั้งข้อมูลจาก ผู้จัดการตลาดวงเวียนใหญ่และคลองเตย ที่ทำให้เห็นความเชื่อมโยงไปถึงผู้ประกอบการอาชีพอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้เข็นของในตลาด ผู้ขับรถขนส่งระหว่างจังหวัด เป็นต้น

ประการที่สอง ความหลากหลายของวัตถุดิบ พบว่าในตาราง 4.6 แสดงให้เห็นว่าอาหารข้างทางในประเภทของอาหารตามสั่งมีส่วนมากที่สุด เพราะแผงอาหารเหล่านี้ต้องซื้อวัตถุดิบจากตลาดหรือแหล่งวัตถุดิบอื่นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นเนื้อสัตว์ ผักสด เครื่องปรุงรส ข้าวสารอาหารแห้ง ภาชนะบรรจุอาหาร อีกทั้งเมื่อการระบาดโคโรนาไวรัสเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญให้ผู้ค้าอาหารข้างทางบางส่วนเปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบบางรายการมาซื้อ MAKRO เพราะบางรายการวัตถุดิบมีโปรโมชั่นลดราคาเป็นช่วง ๆ ส่งผลให้ผู้ค้าอาหารข้างทางเลือกซื้อวัตถุดิบเนื้อสัตว์บางชิ้นในซูเปอร์มาร์เก็ตสลับไปมากับตลาด

เมื่อพิจารณากรณีศึกษาเพิ่มเติม จะทำให้เข้าใจบทบาทของการค้าอาหารข้างทางที่มีต่อห่วงโซ่อุปทานของวัตถุดิบชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ไก่ หมู ผัก พืชไร่ต่างๆ ความซบเซาของตลาดอันส่วนหนึ่งเป็นผลจากการลดลงของปริมาณการซื้อของผู้ค้าแผงลอยอาหาร ส่งผลโดยตรงต่อห่วงโซ่อุปทานของวัตถุดิบ รวมถึงอาชีพในอนาคตของผู้ค้าในตลาด ซึ่งเป็นแรงงานนอกระบบ

ตารางที่ 4.6 สัดส่วนของผู้ค้าจำแนกตามประเภทอาหาร

ประเภทอาหาร	เขตบางรัก	เขตพระนคร	เขตบางกะปิ
อาหารตามสั่ง	66.7	54.2	71.4
อาหารปรุงสำเร็จ	14.3	18.8	16.3
อาหารกึ่งสำเร็จรูป	19.0	27.1	12.2

ประการที่สาม ที่อยู่ของผู้ค้าและตำแหน่งแผงค้าเป็นเครื่องกำหนดเงื่อนไขการประกอบการ ทั้งด้านเวลา ต้นทุน และการจัดการ ผู้ค้าทั้งสามรายซื้อวัตถุดิบจากตลาดใกล้บ้าน แม้ว่าจะอาจไม่มีความได้เปรียบด้านราคา ตลาดขานเมืองหากไม่ใช่ตลาดขายส่ง มีแนวโน้มว่าราคาสินค้าจะแพงกว่า เนื่องจากตลาดในเขตชั้นในมีความได้เปรียบด้านขนาด ดังพบว่า ตลาดขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร เช่น ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาหน้าร้อน ตลาดมหานาค ปากคลอง ปากคลองตลาด ตลาดวงเวียนใหญ่ ล้วนแต่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพฯชั้นใน และเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญของผู้ค้าในเขตกรุงเทพฯชั้นในเช่นกัน นอกจากนี้ สถานที่ของแผงค้าข้างทางในเขตบางรัก แต่ไม่ได้หมายความว่า ผู้ค้าอาหารข้างทางซื้อวัตถุดิบจากตลาดคลองเตย ทั้งที่ใกล้แผงค้ามากที่สุด เนื่องจากผู้ค้าอาหารข้างทางในกรณีศึกษาต้องจัดเตรียมวัตถุดิบก่อนมาถึงแผง จึงซื้อใกล้เคียงกับสถานที่พัก คือ ตลาดพระประแดง

ประการที่สี่ ร้านค้าซึ่งเป็นบริษัทข้ามชาติ เป็นแหล่งวัตถุดิบที่มีความสำคัญในกรณีที่วัตถุดิบนั้นมีการผลิตมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมชัดเจน เช่น น้ำมันพืช เครื่องปรุงรส

เนื้อสัตว์ ผู้ค้าที่บางรักซื้อเนื้อสัตว์จาก MAKRO เป็นบริษัทในกลุ่มธุรกิจของ CP ALL ในด้านบริการค้าส่ง ผู้ค้าที่บางกะปิ ซื้อมันหมู 50-100 ขวด ในช่วงที่ห้างลดราคาพิเศษ ส่วนต่างของราคา แม้บางรายการจะไม่ถึงร้อยละ 10 (เนื้อหมูส่วนสะโพกที่ MAKRO ราคาถูกกว่าในตลาดร้อยละ 8 ข้าวสารที่ MAKRO ราคาถูกกว่าร้านธงฟ้า เกือบร้อยละ 20) แต่เมื่อเฉลี่ยแล้ว สามารถทำให้ต้นทุนต่ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ ก็สามารถทำให้กำไรแต่ละวันเพิ่มขึ้นได้ ส่วนต่างนี้มีความหมายมากต่อผู้ค้าที่ไม่ได้มีเงินทุนสำรองมาก เงินลงทุนหมุนเวียนวันต่อวัน และโดยเฉพาะในช่วงที่ยอดขายลดลงอย่างมาก ความรู้ในการคำนวณต้นทุนกำไร และการเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบจึงมีความสำคัญ นอกเหนือไปจากความจริงที่ว่าแหล่งวัตถุดิบที่เป็นบริษัทไทยและต่างประเทศขนาดใหญ่ มีบทบาทมากขึ้นต่อการประกอบการของผู้ค้าข้างทาง ซึ่งเป็นผู้ประกอบการรายย่อย และในอนาคตจะส่งผลต่อการจำกัดทางเลือกในการบริโภคของประชาชนทั่วไปด้วย โดยเฉพาะในสถานการณ์โรคระบาด ที่ตลาดถูกมองว่าเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคมากกว่าร้านค้าส่งทันสมัย หากตลาดลดความสำคัญลงเป็นลำดับจะส่งผลโดยตรงทั้งต่อผู้ประกอบการรายย่อย เช่น ผู้ค้าในเขตพระนคร ผู้ค้าในตลาด และความมั่นคงทางอาหารของประชาชน

ประการที่ห้า นอกจากร้านค้าส่งทันสมัย ร้านสะดวกซื้อ (7-11) ก็กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน ผู้ค้าทั้งสามราย พึ่งพิงวัตถุดิบจากร้าน 7-11 ซึ่งมีอยู่ทั่วไป และที่สำคัญไม่มีร้านชำ ให้เลือกซื้อ หรือหากจะมี ก็คงไม่สามารถแข่งขันด้านราคากับร้านสะดวกซื้อ เนื่องจากเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ไม่มีข้อได้เปรียบด้านราคาจากการประหยัดจากขนาด รวมถึงสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้บริโภค เป็นต้น

ประการที่หก กรณีศึกษา สะท้อนบทบาทของเทคโนโลยีต่อการประกอบอาชีพ ทั้งระบบการส่งมอบอาหารในเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม และการรับการเยียวยาจากรัฐตามโครงการคนละครึ่ง รวมทั้งการสั่งซื้อวัตถุดิบจากแหล่งวัตถุดิบ (ทั้งตลาดและร้านสะดวกซื้อ) ด้วย LINE Application เทคโนโลยีทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างผู้ค้า ผู้ซื้อ แหล่งวัตถุดิบ ผู้ค้าที่มีความพร้อมในด้านอุปกรณ์และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็สามารถใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการลดต้นทุนเพิ่มยอดขาย ขยายโอกาส ส่วนผู้ค้าอีกกลุ่ม เช่น กรณีศึกษาของผู้ค้าในเขตพระนคร ซึ่งไม่มีทั้งอุปกรณ์สมาร์ทโฟนและอินเทอร์เน็ต จึงไม่ได้รับประโยชน์จากมาตรการของรัฐและถูกทิ้งไว้ข้างหลัง

ประการที่เจ็ด ลักษณะของอาหารที่ขายส่งผลถึงรายละเอียดการจัดการจัดซื้อวัตถุดิบที่แตกต่างกัน หากเชื่อมโยงกับแนวคิด Assemblage กล่าวได้ว่าลักษณะของพื้นที่มีบทบาทในการกำหนดชนิดของอาหารที่ขาย ผู้ค้าในเขตบางรัก ขายอาหารหลากหลายกว่า อาหารแต่ละชนิดมีรายละเอียด เช่น กว๊านเตี้ยใส่ลูกชิ้นถึง 5 ชนิด ในขณะที่ข้าวมันไก่ และ ทอดมันมีรายละเอียดน้อยกว่า ความหลากหลายของอาหารนอกจากจะสะท้อนรสนิยมและความต้องการของผู้บริโภคแล้วยังส่งผลถึงต้นทุนและการจัดการ ผู้ค้าก๊วยเตี้ยซึ่งอาศัยอยู่ที่พระประแดง ขายที่ถนนสีลม ต้องมาซื้อลูกชิ้นคุณภาพที่ถนนเยาวราช ในทำนองเดียวกับที่ผู้ค้าก๊วยเตี้ยที่ห้วยขวาง ซื้อลูกชิ้นหลากชนิดที่

ถนนบรรทัดทอง ส่วนผู้ค้าที่เขตพระนครเลือกขายทอดมัน และกล้วยเดี่ยวในช่วงเวลาต่างกันและพื้นที่ต่างกัน กล่าวได้ว่า พื้นที่ขายมีส่วนสำคัญในการกำหนดประเภทอาหารที่ขาย และรายละเอียดของอาหาร และ วัตถุดิบที่ใช้ หากพิจารณาจากการจัดซื้อของร้านขายอาหารตามสั่งในเขตบางรัก และเขตพระนคร (ตารางที่ 4.6) ก็จะพบรายละเอียดในระดับที่แตกต่างกันแม้ว่าความแตกต่างส่วนหนึ่งเชื่อมโยงกับขนาดของการประกอบการก็ตาม ความหลากหลายของอาหารส่วนหนึ่งสร้างโอกาสในการบริโภคให้กับผู้คนด้วย ผู้คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน เลือกบริโภคอาหารที่สอดคล้องกับความต้องการและฐานะทางเศรษฐกิจของตน

4.7.3 คุณค่าของการค้าอาหารข้างทางในเศรษฐกิจเมือง

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และผู้บริโภค มีดังนี้

ประการแรก การประกอบอาชีพอิสระที่ไม่เป็นทางการทั้งการค้าอาหารข้างทาง และการค้าในตลาด เป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับแรงงานที่มีอายุมากและการศึกษาไม่สูง แรงงานเหล่านี้มีโอกาสดำรงงานจำกัด ข้อมูลด้านอายุและการศึกษาของผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีลักษณะเกือบตรงกันข้ามกับผู้ซื้อ จำนวนที่สูงของผู้ค้าที่มีอายุมากกว่า 60 ปี (ร้อยละ 16) ยังสะท้อนถึงความสำคัญของเศรษฐกิจนอกระบบต่อการดำรงชีพของผู้สูงอายุ ในกรณีศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่มีอาชีพค้าอาหารข้างทางเป็นรายได้หลักเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ทั้งคู่สมรสและบุตรหลาน แล้วทำอาชีพนี้มายาวนานกว่า 20 ปี หากต้องเปลี่ยนทำงานอื่นก็ไม่มีทักษะงานใหม่ จะเห็นว่าการค้าแผงลอยอาหารเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ผู้สูงอายุทำงานหารายได้ด้วยตนเองได้ แล้วยังลดการพึ่งพิงจากสมาชิกในครอบครัว

ประการที่สอง ผู้ค้าประกอบอาชีพขายอาหารมาเป็นเวลานาน กว่าครึ่งหนึ่งประกอบอาชีพ 20 ปี ขึ้นไป ระยะเวลาที่ยาวนานของการประกอบอาชีพสะท้อนถึงประสบการณ์ในอาชีพ ความรู้ ทักษะ ฝีมือในการประกอบอาหาร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมซึ่งสะสมถ่ายทอดนอกระบบที่เป็นทางการ ความเชื่อมโยงในลักษณะพึ่งพิงกันระหว่างการค้าอาหารข้างทางและการค้าในตลาด การค้าอาหารข้างทางและผู้บริโภค ส่งผลต่อเนื่องถึงวิถีการบริโภคและการรักษาภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรม

ประการที่สาม ทั้งผู้ค้าอาหาร และ ผู้ค้าในตลาดมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏจากข้อมูลการซื้ออาหารของผู้บริโภค และ ข้อมูลอาหารที่ขายในทั้งสามเขตมีความหลากหลายทั้งในด้านประเภทของอาหาร (ผัก ผลไม้สด อาหารตามสั่ง อาหารปรุงสำเร็จ อาหารกึ่งปรุงสำเร็จ และ อื่นๆ) มีอาหาร (เช้า กลางวัน เย็น) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการซื้อของผู้บริโภค ก็พบว่าผู้บริโภคทุกระดับฐานะซื้ออาหารมือต่าง ๆ จากผู้ค้าข้างทาง เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้บริโภคที่มีรายได้สูงให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางไม่น้อยกว่าผู้มีรายได้น้อย

ประการที่สี่ ความหลากหลายของวัตถุดิบ ซึ่งชัดเจนมากในกรณีอาหารตามสั่ง สะท้อนถึงบทบาทของการค้าอาหารข้างทางทั้งต่อการผลิตวัตถุดิบจากภาคเมืองและภาคชนบท ดังพบว่าผู้ค้าอาหารตามสั่งในเขตบางรักรายหนึ่งใช้วัตถุดิบที่เป็นอาหารถึง 67 รายการ จากแผงค้าในตลาดคลองเตย 5 แผง (ทั้งเนื้อสัตว์ ผัก ข้าวสาร ไข่ไก่ เส้นก๋วยเตี๋ยวหลายชนิด รวมทั้ง เครื่องปรุงสำเร็จ น้ำพริกประเภทต่างๆ รายการเหล่านี้ไม่รวมน้ำแข็ง และภาชนะบรรจุอาหาร) วัตถุดิบเหล่านี้หลายรายการไม่มีขายปลีกในร้านค้าปลีกและส่งขนาดใหญ่ เช่น MAKRO บางรายการหากมีขายก็ขายในปริมาณมากจึงจะคุ้มทุน แผงค้าในตลาดจึงทำหน้าที่สำคัญในการจัดหาสินค้าตามความต้องการของลูกค้าและยังทำหน้าที่แยกหน่วยสินค้า ทำให้รายได้สามารถซื้อในปริมาณที่ต้องการ โดยแผงค้าได้กำไรจากการซื้อในปริมาณมาก แล้วมาแบ่งขายให้ผู้ค้าอาหารอีกทอดหนึ่ง

ประการที่ห้า ความแตกต่างในระดับเศรษฐกิจของผู้ค้าเขตบางรัก และ เขตพระนคร ยังสะท้อนถึงการใช้อยู่อาศัยจากความไม่เป็นทางการ ความไม่เป็นทางการไม่ได้ปรากฏเฉพาะในผู้ค้าระดับยังชีพเท่านั้น แต่ผู้ค้าที่มีฐานะเศรษฐกิจดีใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการด้วย สิ่งนี้นอกจากจะสะท้อนความหลากหลายของฐานะเศรษฐกิจแล้ว ยังสะท้อนถึงความหลากหลายของทางเลือกของผู้คน รวมทั้ง “โอกาส” และ “ข้อจำกัด” ที่มี รวมทั้งการใช้ “โอกาส” จากความไม่เป็นทางการในระดับต่างๆกัน ทั้งสามกรณีศึกษายืนยันสมมติฐานเกี่ยวกับระดับฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ค้าอาหาร คือ ยังชีพ มีเงินออมไม่ขยายการประกอบอาชีพ และ ต้องการขยายการประกอบอาชีพ (นฤมล นิราทร, 2548) ผู้ค้าในเขตพระนครเป็นผู้ค้าระดับยังชีพ ในขณะที่ผู้ค้าในเขตบางรักและบางกะปิ เป็นผู้ค้าระดับที่สอง จึงพบว่าทั้งสามกรณีไม่มีการขยายอาชีพ ในความเป็นจริงกรณีศึกษายืนยันความสามารถของผู้ค้าในฐานะ “ผู้ประกอบการ” ในระดับต่าง ๆ ประเด็นที่น่าสนใจคือ การประกอบอาชีพในภาคที่ไม่เป็นทางการ มามากกว่า 30 ปี โดยไม่มีการขยับเข้าสู่ระบบที่เป็นทางการ ในทำนองเดียวกัน กรณีศึกษาทั้งสามกรณี ยืนยันความสำคัญของความรู้ด้านการบริหารจัดการเงิน และการเข้าถึงบริการทางการเงิน (Financial Inclusion)

ประการที่หก บทบาทของการค้าข้างทางต่อเศรษฐกิจของเมืองปรากฏชัดในการศึกษาครั้งนี้ ทั้งจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารกับแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งประเมินได้จากปริมาณการซื้อ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้บริโภค ซึ่งประเมินได้จากจำนวนมื้ออาหารที่ซื้อและปริมาณการซื้อในแต่ละวัน ผู้ค้าเองก็มีกำไรจากการประกอบการ มีรายได้ยังชีพและเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัว มูลค่าของการประกอบการทั้งในกรณีของผู้ค้าอาหาร และ ผู้ค้าในตลาดสะท้อนถึงบทบาททางเศรษฐกิจของการประกอบการที่ไม่เป็นทางการ ปรากฏการณ์นี้หากนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิด Marketing at the Bottom of the Pyramid ก็จะพบว่า การประกอบการในภาคที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้เปรียบเสมือนฐานของปิรามิด มี “มูลค่า” สูงมาก นอกจากมูลค่าแล้ว ยังมี “คุณค่า” ด้วย

เนื่องจากทำให้คนจำนวนมากมีงานทำและมีรายได้ เป็นที่น่าเสียดายว่าความสำคัญในส่วนนี้ถูกมองข้ามจากรัฐบาลท้องถิ่น และรัฐบาลกลาง

4.7.4 บทบาทกำกับดูแลของกรุงเทพมหานคร

ประการแรก ในทุกเขต การกำกับดูแลจากท้องถิ่น กระทำโดยเจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจเท่านั้น ไม่มีการกำกับดูแลจากสำนักอนามัย ซึ่งรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องสุขาภิบาลอาหาร การกำกับดูแลโดยเจ้าหน้าที่เทศกิจก็ไม่ได้เป็นไปด้วยความถี่เดียวกัน เขตบางรักดูจะได้รับความใส่ใจมากที่สุด เพราะการกำกับดูแลมีทั้งแบบวันเว้นวัน เกือบทุกวัน สัปดาห์ละครั้ง ในขณะที่ในอีกสองเขต ความถี่ในการกำกับจากเจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจไม่ถี่เท่า กล่าวได้ว่า กรุงเทพมหานครให้ความสำคัญกับการจัดการพื้นที่มากกว่าสุขาภิบาลอาหาร

ประการที่สอง หากพิจารณาในประเด็นกฎหมาย ก็พบว่าการประกอบอาชีพของผู้ค้าในเขตบางรักเกิดขึ้นก่อนการบังคับใช้พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 เป็นที่มาของการเสียค่าปรับ ทั้งที่ประกอบอาชีพมาก่อน ในกรณีนี้ กล่าวได้ว่ากฎหมายทำให้การค้าข้างทางในบางพื้นที่กลายเป็นการประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายได้ นอกจากนี้ การบังคับใช้กฎหมายเป็นส่วนสำคัญของการไล่อ้อ อันเป็นกระบวนการเบียดขับอย่างแท้จริง ที่รุนแรงไปกว่านั้น คือการไล่อ้อโดยที่ไม่มีการสนับสนุนหรือชดเชย เพื่อให้ผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพ มีรายได้ต่อไป

ประการที่สาม ผู้ค้าทั้งสามพื้นที่ต่างเผชิญปัญหาการจัดการพื้นที่ ผู้ค้าในพื้นที่สาธารณะต้องจ่ายค่าปรับ เนื่องจากตั้งขายในพื้นที่ที่ไม่ใช่ “จุดผ่อนผัน” ประกอบกับนโยบายยกเลิกการค้าแผงลอยในพื้นที่ ผู้ค้าเขตพระนครก็เช่นกัน แต่ผู้ค้าเขตจ่ายค่าปรับสองทาง คือ ทั้งเจ้าหน้าที่เทศกิจและตำรวจ เนื่องจากขายบนถนน จึงต้องจ่ายค่าปรับให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ หากขายวันจันทร์ ก็ต้องจ่ายวันละ 100 บาท สรุปลแล้วเดือนหนึ่งต้องจ่ายค่าปรับ 1,400 บาท ในจำนวนนี้ ค่าปรับ 400 ไม่มีใบเสร็จรับเงิน ส่วนการขายในพื้นที่เอกชน ก็ไม่ได้แปลว่าจะปลอดภัยจากปัญหา แม้จะมีสัญญาชัดเจน แต่เมื่อสัญญาอายุเพียงปีเดียว เจ้าของพื้นที่จะขึ้นค่าเช่าทุกปีก็ได้ สถานการณ์นี้สะท้อนข้อคิดของ ที่ว่าเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่และขยายตัวของการลงทุนระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการ Privatize พื้นที่สาธารณะ แต่ในกรณีนี้ สถานการณ์ยังเชื่อมโยงกับผู้เล่นสำคัญ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมีบทบาทในการทำให้พื้นที่ที่ไม่มีความเป็นทางการกลายเป็นพื้นที่ทางการ ด้วยการเรียกเก็บค่าปรับ ผู้ค้าเมื่อจ่ายค่าปรับแล้ว ก็มีสิทธิในการใช้พื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพ อาจกล่าวได้ว่าการจัดการพื้นที่ในลักษณะนี้ เป็นทั้งการ “เบียดขับ” และ “สนับสนุน” ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม การสนับสนุนทางอ้อมนี้ ช่วยให้ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงอาหารที่หลากหลาย ในอีกด้านหนึ่ง กล่าวได้ว่า

การไล่อื้อเป็นกระบวนการเปิดข้ออย่างแท้จริง ที่รุนแรงไปกว่านั้น คือการไล่อื้อโดยที่ไม่มีการสนับสนุนหรือชดเชย เพื่อให้ผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพ มีรายได้ต่อไป

4.7.5 ผลกระทบจากการระบาดโควิด-19

ประการแรก ผู้ค้าอาหารข้างทางเกิดการเรียนรู้และปรับตัวกับสถานการณ์ของการระบาดโควิด-19 เองโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนใด ๆ จากหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นเจลแอลกอฮอล์และหน้ากากอนามัย การระบาดระลอกแรกผู้ค้ายังได้รับการยกเว้นค่าปรับ แต่ระลอกที่สามไม่ได้รับการยกเว้น ทั้งที่ผลกระทบมีความรุนแรงมากกว่า ขณะที่เขียนรายงานวิจัยฉบับนี้ ยังไม่มีมาตรการเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบในระลอกที่สาม สถานการณ์นี้ทำให้ ผู้ค้าอาหารข้างทางต้องจัดการชีวิตตนเอง และปรับตัวตามสถานการณ์ จนรู้สึกเคยชินกับความผิดปกติใหม่ เป็นการยืนยันข้อสังเกตนี้จากกรณีศึกษาผู้ค้าอาหารข้างทางแผงหนึ่งและสัมภาษณ์เพิ่มในช่วงที่การระบาดระลอกที่สาม พบว่า “ผู้ค้าไม่สามารถคำนวณเงินลงทุน จำนวนวัตถุดิบถูกขึ้น และรายได้ชัดเจนเท่ากับการสอบถามในครั้งก่อน ๆ”

ประการที่สอง ผู้ค้าอาหารข้างทางเผชิญกับผลกระทบของการระบาดโควิด-19 โดยตรง พบว่าในกรณีศึกษาหนึ่ง ผู้ค้าไม่สามารถบริหารการเงินได้ เนื่องจากมีหนี้สินประเภทสินทรัพย์ เมื่อเกิดการระบาดไวรัสทำให้ไม่มีเงินชำระค่างวด ทำให้ต้องขายรถยนต์ไป 1 คัน ส่วนผู้ค้าที่มีรายได้ระดับเลี้ยงชีพ เป็นผู้ค้าสูงอายุ เข้าไม่ถึงทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ ยังคงรักษาระดับเป็นการค้าเพื่อยังชีพเท่านั้น ทั้งสองกรณีศึกษานี้ “ปรับตัวและยืดหยุ่นในสถานการณ์ของโควิด-19 ทั้งการวางแผน ลงทุนวัตถุดิบ และเวลาการขายอาหาร” ผู้ค้าระดับเลี้ยงชีพบริเวณเมก้าพลาซ่าในช่วงการระบาดระลอกที่สองมารวมตัวกับผู้ค้ารายอื่นหลังห้างสรรพสินค้าในวันเสาร์แรกของเดือนมกราคม 2564 เพราะทราบว่าจะมีผู้สัญจรไปมาจำนวนมาก เป็นการรวมตัวค้าขายกันโดยไม่ได้นัดหมาย

ประการที่สาม ผู้ค้าอาหารข้างทางบางราย เปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบอาหาร หันไปซื้อที่ร้านค้าส่งขนาดใหญ่ มาตรการปิดเมืองในการระบาดระลอกแรก ทำให้ผู้ค้าไม่สามารถซื้อวัตถุดิบจากตลาด และเมื่อต้องไปซื้อจากร้านค้าส่ง ก็ทำให้ทราบว่าวัตถุดิบบางรายการราคาสูงกว่าตลาด โควิด-19 จึงทำให้ความสัมพันธ์ในห่วงโซ่อุปทานอาหารเปลี่ยนแปลง ผู้ค้าในตลาดได้รับผลกระทบโดยตรง เพราะนอกจากจะมีรายได้ลดลงจากจำนวนลูกค้าที่ลดลงแล้ว ลูกค้าประจำบางรายยังหันไปซื้อที่ร้านค้าส่ง ทำให้รายได้ลดลงไปอีก ผลกระทบนี้ยังส่งต่อเป็นทอดๆถึงผู้ขับรถขนส่งวัตถุดิบด้วย ในด้านการขาย มาตรการปิดเมืองส่งผลกระทบต่อผู้ค้าอาหารข้างทางอย่างรุนแรง นอกจากจะไม่มีลูกค้า เพราะผู้คนต้องจำกัดการออกจากบ้าน และการเดินทางแล้ว ยังต้องเผชิญกับการแข่งขันจากการส่งอาหารผ่านแอปพลิเคชัน ในขณะที่ผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นช่อง

ทางการขายหลัก เพราะค่าบริการค่อนข้างสูงถึงร้อยละ 35 และมีภาษีมูลค่าเพิ่มอีกร้อยละ ผู้ค้าหลายคนประมาณการว่ารายได้หายไปถึง 70-80%

ประการที่สี่ ผลกระทบครั้งนี้ทำให้เศรษฐกิจไม่เป็นทางการมีขนาดใหญ่ขึ้น และเกิดช่องว่างของการบริหารจัดการภาครัฐที่ขาดความเข้าใจประโยชน์ของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ทั้งที่เศรษฐกิจภาคนี้มีความสำคัญยิ่งต่อผู้คนภายในเมือง โดยเฉพาะผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ผู้ผลิตและผู้บริโภคแล้วได้รับประโยชน์ร่วมกัน กรณีนี้หน่วยงานปกครองท้องถิ่นของกรุงเทพมหานครควรใช้โอกาสของการระบาดโควิด-19 ทำให้อาชีพการค้าอาหารข้างทางเป็นส่วนสำคัญเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างงานอาชีพ การลงทะเบียนของผู้ประกอบการร้านอาหารจากโครงการคนละครึ่ง เราชนะ และเรารักกันทำให้รัฐบาลมีข้อมูลของผู้ค้าระดับต่าง ๆ ที่ไม่เคยอยู่ในฐานข้อมูลของรัฐบาลมาก่อน ข้อมูลส่วนนี้ช่วยสนับสนุนการกำหนดนโยบายและมาตรการเฉพาะกลุ่มอาชีพนี้ได้ รวมทั้งออกนโยบายที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของผู้ประกอบการอาชีพอิสระแต่ละระดับ เช่น การพักชำระหนี้ส่วนของเงินต้น อาจเหมาะกับผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ไม่เหมาะสมสำหรับอาชีพอื่น เป็นต้น

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง : กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร” มีจุดประสงค์เพื่อตอบคำถาม 3 ประการ คือ 1) ความไม่เป็นทางการคืออะไรและมีบทบาทอย่างไรต่อเศรษฐกิจของเมือง 2) การค้าอาหารข้างทางมีบทบาทอย่างไรในการอธิบาย “ความไม่เป็นทางการ” และบทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจของเมือง และ 3) นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมืองควรมีแนวทางอย่างไรหากใช้การค้าอาหารข้างทางเป็นกรณีศึกษา

ในการตอบคำถามผู้วิจัยศึกษาเอกสารเกี่ยวกับความไม่เป็นทางการในเมือง เศรษฐกิจนอกภาคทางการ หลังจากนั้นจึงออกแบบเครื่องมือเพื่อการสำรวจข้อมูลภาคสนาม หลังจากศึกษาข้อมูลจากการสำรวจแล้ว ผู้วิจัยเพิ่มวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลเชิงปริมาณที่รวบรวมได้ กลุ่มเป้าหมายของการการศึกษาได้แก่ ผู้ค้าแผงลอยอาหาร ผู้ซื้อ และผู้ค้าในแหล่งวัตถุดิบ การเลือกพื้นที่ศึกษาใช้เกณฑ์ 1) เป็นพื้นที่ที่มีหน่วยงานราชการ เอกชน และอยู่ใกล้เคียงกับระบบขนส่งมวลชน เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชน มีการกระจุกตัวของผู้ค้า 2) มีผู้ค้าแผงลอยอาหาร เขตที่ศึกษา คือ เขตพระนคร บางรัก และบางกะปิ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งของหน่วยราชการ เอกชน และมีระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ

การศึกษาเชิงสำรวจ กำหนดตัวอย่างผู้ค้าเขตละ 50 ตัวอย่าง รวมเป็น 150 ตัวอย่าง ผู้บริโภค กำหนดตัวอย่างเขตละ 100 ตัวอย่าง รวมเป็น 300 ตัวอย่าง ผู้ขายในแหล่งวัตถุดิบ กำหนดไว้ชั้นต่ำเขตละ 50 ตัวอย่าง ข้อมูลที่จัดเก็บ ประกอบด้วย

1. ข้อมูลผู้ค้า ประกอบด้วยคุณลักษณะของผู้ค้า ข้อมูลการประกอบอาชีพที่ทำให้เข้าใจการเชื่อมโยงกับอาชีพอื่น ๆ เช่น การจัดซื้อวัตถุดิบ การขนส่ง การจ้างแรงงาน
2. ผู้ประกอบอาชีพในตลาด ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านประชากร การทำงาน รายได้ รวมทั้งบริบทการประกอบอาชีพที่ทำให้เข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างการค้าแผงลอยและการจ้างงาน
3. ข้อมูลผู้บริโภค ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านประชากร การทำงาน รายได้ การใช้เวลา การซื้อสินค้า

การรวบรวมข้อมูลส่วนใหญ่ทำในช่วงเวลากลางวัน การเลือกกลุ่มตัวอย่างในกรณีผู้ค้าอาหารและผู้บริโภค ใช้การสุ่มแบบบังเอิญ ส่วนผู้ค้าที่จำหน่ายวัตถุดิบ ใช้การคัดเลือกสองระดับ

ระดับแรกคือการคัดเลือกแหล่งวัตถุดิบหรือตลาด ใช้วิธีเลือกตลาดที่ผู้ค้าระบุมากที่สุดในทั้งสามเขต จากนั้นกำหนดสัดส่วน เลือกตลาดที่ผู้ค้าระบุมากที่สุด แล้วกำหนดจำนวนตัวอย่างตามสัดส่วน

การศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เพื่อจัดทำกรณีศึกษา ในกรณีที่กรณีศึกษาขาดความสมบูรณ์เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลไม่ประสงค์ให้ข้อมูลในรายละเอียด ข้อมูลจะถูกนำเสนอในลักษณะเป็นข้อมูลประกอบการอธิบายตามประเด็นที่เกี่ยวข้อง ผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้ค้าอาหาร 7 คน และ ผู้ค้าในตลาด/แหล่งวัตถุดิบ 6 คน เจ้าของ/ผู้จัดการตลาด 2 คน และผู้ประกอบการอาชีพขนส่งสินค้า 1 คน

ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

5.1 ความหมายของ “ความไม่เป็นทางการ” และบทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” ต่อเศรษฐกิจของเมือง

เราพิจารณาความไม่เป็นทางการได้ 2 ลักษณะ คือในฐานะที่เป็น “สถานะ” และ ในฐานะที่เป็น “วาทกรรม” ในแง่ของ “สถานะ” การกำหนดขอบเขตสถานะความเป็นทางการยากที่จะทำได้ชัดเจน จึงต้องใช้เกณฑ์เป็นเครื่องมือในการกำหนดว่า อะไรคือความเป็นทางการและอะไรคือความไม่เป็นทางการ ซึ่งเกณฑ์หนึ่งที่ใช้กันคือ กฎหมาย “ความไม่เป็นทางการ” หมายถึง การไม่อยู่ภายใต้กฎหมาย หรือ กฎระเบียบของรัฐ ซึ่งหมายความถึง 1) ได้รับการรับรองตามกฎหมายว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการจดทะเบียน หรือ การตรวจด้านสุขอนามัย และความปลอดภัย 2) เป็นทางการในมิติของการจ่ายภาษี และ 3) เป็นทางการในแง่ของการจ้างแรงงาน คือปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน เช่น การคุ้มครองแรงงาน การจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคม และการได้รับสวัสดิการตามกฎหมาย การไม่อยู่ในกำกับของกฎหมายทำให้สามารถปรับตัวได้เร็ว เนื่องจากไม่มีกฎเกณฑ์กำกับชัดเจน

ในทางปฏิบัติ การกำหนด “ขอบเขต” ของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ยากที่จะทำได้ชัดเจน ทั้งด้วยความซับซ้อนในตัวของ “ความไม่เป็นทางการ” และ ความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดของความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ความซับซ้อนและเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดนี้ ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มเสนอว่า แทนที่จะพิจารณาใน “ความไม่เป็นทางการ” และ “ความเป็นทางการ” ในลักษณะแยกขั้วอย่างชัดเจน การพิจารณาในลักษณะของความต่อเนื่อง (Formality-Informality continuum) การพึ่งพิง (Inter-reliant) ระหว่างเศรษฐกิจสองภาค จะเป็นประโยชน์มากกว่า นอกจากนั้น “ความไม่เป็นทางการ” ในแต่ละ setting หรือ สถานการณ์อาจมีลักษณะแตกต่างกัน เนื่องจากขอบเขตที่กว้างและเลื่อนไหลได้ ความไม่เป็นทางการจึงมีลักษณะเฉพาะในแต่ละสถานการณ์ทั้งเวลาและสถานที่ อันเป็นผลจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ สถานที่ตั้งนั้น ด้วยคำจำกัดความเดียวกัน ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีบทบาทในการ ประกอบสร้าง “ความไม่

เป็นทางการ” ในแต่ละสถานการณ์ แนวทางหนึ่งในการศึกษาความไม่เป็นทางการ จึงทำได้โดยการทำความเข้าใจกับความไม่เป็นทางการในแต่ละสถานการณ์

ในความเป็น “วาทกรรม” สิ่งที่เราเรียกว่า “ความไม่เป็นทางการ” นี้คือ การกำหนดสร้างให้สถานการณ์โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปรากฏชัดเจนในประเทศกำลังพัฒนา มีลักษณะเฉพาะชุดหนึ่ง ลักษณะเฉพาะนี้มีความด้อยกว่า ซึ่งหากเป็นระบบเศรษฐกิจ ก็เป็นเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า เพราะไร้ระเบียบ ไร้กฎเกณฑ์ สะท้อนความ “ด้อยพัฒนา”

ส่วนบทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” ต่อเศรษฐกิจของเมืองประเมินได้จากการจ้างงาน และมูลค่าของเศรษฐกิจในภาคที่ไม่เป็นทางการ ในประเด็นการจ้างงานพิจารณาจากสถิติแรงงานนอกระบบของสถิติแห่งชาติในปี 2563 ซึ่งพบว่าแรงงานนอกระบบทั่วประเทศมี 20.4 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 53.8 ของผู้มีงานทำ กรุงเทพมหานครมีแรงงานนอกระบบ 1.36 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 25.7 ของผู้มีงานทำ แรงงานนอกระบบร้อยละ 33.3 อยู่ในอุตสาหกรรมขายส่ง ขายปลีก ซ่อมจักรยานยนต์ ร้อยละ 24.2 อยู่ในอุตสาหกรรมที่พักแรมและบริการด้านอาหาร ร้อยละ 12.8 อยู่ในอุตสาหกรรมขนส่ง/สถานที่เก็บสินค้า ร้อยละ 9.5 อยู่ในอุตสาหกรรมการผลิต แรงงานนอกระบบร้อยละ 67.6 ประกอบอาชีพอิสระ ร้อยละ 19.0 ช่วยธุรกิจครัวเรือน และ ร้อยละ 10.7 มีสถานพำนายจ้าง นอกจากจำนวนแรงงานแล้ว ยังสามารถพิจารณาบทบาทของ “ความไม่เป็นทางการ” จากโครงข่ายกิจกรรมที่เชื่อมโยงการจ้างงานในภาคที่ไม่เป็นทางการ ในด้านมูลค่าของกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ งานศึกษาของวุฒิสภาระบุว่าแผ่กระจายในกรุงเทพมหานครในปี 2562 ทำให้รายได้ในผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานครสูงถึง 67,728 ล้านบาท ตัวเลขนี้คำนวณจากรายได้ของผู้ค้าแผงลอยและ การบริโภคที่เพิ่มขึ้น

5.2 ภาคปฏิบัติการของ “ความไม่เป็นทางการ” และบทบาทต่อเศรษฐกิจของเมืองจากกรณีศึกษาการค้าข้างทาง

ภาคปฏิบัติการของความไม่เป็นทางการและบทบาทต่อเศรษฐกิจของเมืองจากกรณีศึกษาการค้าข้างทาง พิจารณาได้จากการสำรวจภาคสนามทั้งโดยวิธีเชิงปริมาณและคุณภาพ

ผู้ค้าข้างทางส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง อายุ 41 ปีขึ้นไป ครึ่งหนึ่งจบการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา และร้อยละ 60 ไม่ได้มีภูมิลำเนาในกรุงเทพมหานคร ประกอบอาชีพขายอาหารข้างทาง 20 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพคนเดียวหรือมีสมาชิกในครอบครัวช่วย ที่มีการจ้างแรงงานมีประมาณร้อยละ 30 ส่วนใหญ่ขายอาหารในพื้นที่สาธารณะ ผู้ค้าเกือบทั้งหมดระบุว่า รายได้หลักมาจากการขายอาหารข้างทาง ในภาพรวมในทั้งสามเขต ผู้ค้าขายอาหารในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน อาหารที่ขายจึงมีอาหารมือเช้า กลางวัน เย็น ผู้ค้าส่วนใหญ่ขายในพื้นที่สาธารณะ มีส่วนน้อยที่ขายในพื้นที่เอกชน ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่สาธารณะส่วนใหญ่เสียค่าปรับให้เทศกิจ เนื่องจากขายในพื้นที่ที่ไม่ได้รับ

อนุญาต เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ผู้ค้าพบ่อยที่สุดคือเจ้าหน้าที่เทศกิจ ส่วนค่าปรับมีอัตรารายเดือนตั้งแต่ 500 ถึง 1,000 บาท โดยเขตบางรักมีสัดส่วนของผู้เสียค่าปรับสูงที่สุด ผู้ค้าส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาด กล่าวได้ว่าตลาดเป็นแหล่งวัตถุดิบหลักของผู้ค้า แม้ว่าผู้ค้าบางรายจะซื้อวัตถุดิบจากร้านค้าปลีกค้าส่งขนาดใหญ่ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดเป็นความสัมพันธ์ที่มีมายาวนาน และ ความคุ้นเคย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ค้ายังคงซื้อจากแหล่งวัตถุดิบเดิม ตลาดวัตถุดิบของผู้ค้ามีหลากหลาย แต่ที่สำคัญสำหรับผู้ค้าในเขตบางรัก และ พระนคร ซึ่งเป็นเขตชั้นใน คือ ตลาดคลองเตย มหานาค ศาลาน้ำร้อน และปากคลองตลาด ส่วนเขตบางกะปิ ซึ่งเป็นเขตชั้นกลาง ตลาดบางกะปิเป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญที่สุดในทุกเขตความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและผู้ค้าในตลาดอาจยาวนานถึง 30 ปีทีเดียว ผู้ค้าส่วนใหญ่ไปซื้อวัตถุดิบเอง สำหรับผลประกอบการพบว่า โดยเฉลี่ยผู้ค้าทั้งสามเขตมีกำไรวันละ 1,924 บาท ผู้ค้าร้อยละ 68.0 มีกำไรต่ำกว่าวันละ 2,000 บาท ผู้ค้าร้อยละ 10 มีกำไรต่ำกว่าวันละ 500 บาท ร้อยละ 23 มีกำไรในช่วง 500 -999 บาท ในภาพรวมผู้ค้ากว่าหนึ่งในสามมีกำไร ต่ำกว่าวันละ 1,000 บาท ผู้ค้าส่วนใหญ่ระบุว่ารายได้จากการขายอาหารเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ผู้ค้ามีระดับรายได้สองระดับ คือ พอยังชีพ และมีเงินออม ผู้ค้าในเขตบางรักมีกำไรต่อวันสูงสุด และมีผลตอบแทนจากการลงทุนสูงสุด ในขณะที่ผู้ในเขตพระนครมีกำไรต่ำสุด และมีผลตอบแทนจากการลงทุนต่ำสุดด้วย ส่วนหนึ่งของคำอธิบายน่าจะมาจากประเภทอาหารที่ขาย ที่พบว่า อาหารปรุงในพื้ที่ขายและอาหารปรุงสำเร็จมีกำไรสูงกว่า

ผู้บริโภคเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย และ มีลักษณะตรงข้ามกับผู้ขายอาหาร คือส่วนใหญ่อายุไม่มาก การศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า และเป็นแรงงานในระบบ (ประกันสังคมมาตรา 33) อาหารข้างทางมีบทบาทสำคัญต่อผู้บริโภคทุกระดับรายได้ ผู้บริโภคร้อยละ 50 ซื้ออาหารข้างทางเป็นประจำเฉลี่ย 12.2 มื้อต่อสัปดาห์ จาก 21 มื้อ (บริโภคอาหารวันละ 3 มื้อ) ผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางน้อยกว่าผู้บริโภคที่มีรายได้สูงกว่า ผู้บริโภคร้อยละ 70 ระบุว่าได้รับผลกระทบจากการไล่รื้อแผงลอย

ข้อมูลผู้ค้าในตลาดรวบรวมจากตลาด 17 แห่ง ตลาดที่มีกลุ่มตัวอย่างมากที่สุด 5 อันดับแรกคือ ตลาดบางกะปิ ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดเทเวศร์ ตลาดมหานาค และตลาดสี่มุมเมือง และ ปากคลองตลาด คุณลักษณะของผู้ค้าในตลาดใกล้เคียงกับผู้ค้าอาหาร คือ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง อายุ 41 ปีขึ้นไป การศึกษาสูงสุดมัธยมต้น จะแตกต่างกันก็ตรงภูมิลาเนา ที่พบว่าส่วนใหญ่เป็นชาวกรุงเทพมหานครและภาคกลาง ผู้ค้ามีระยะเวลาประกอบอาชีพยาวนานเช่นกัน รายได้จากการขายของในตลาดเป็นรายได้หลักของครอบครัว ผู้ค้าที่ประกอบอาชีพคนเดียว มีประมาณหนึ่งในสาม นอกนั้นมีลูกจ้าง ผู้ค้าส่วนใหญ่เช่าแผงโดยตรงจากเจ้าของตลาด ซึ่งส่วนใหญ่มีสัญญาเช่า ค่าเช่าแผงในตลาดมีความหลากหลายมาก แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าส่วนใหญ่คือตลาดค้าส่ง เช่น ตลาดสี่มุมเมือง ตลาดไทย ตลาดปทุมมมงคล (นครปฐม) รองลงมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิต ซึ่งพบมาก

ในกรณีของผักสด ถัดมาเป็นโรงงานอุตสาหกรรม เช่น เส้นก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้น เป็นต้น การซื้อขายระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ขายวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นการตกลงด้วยวาจา ความคุ้นเคยและความไว้วางใจมีความสำคัญมาก การซื้อสินค้าส่วนใหญ่จึงซื้อจากผู้ขายรายเดิม จะมีการเปลี่ยนแหล่งวัตถุดิบ ก็ในกรณีผักสด ที่ต้องพิถีพิถันมาก การขนส่งสินค้าส่วนใหญ่ใช้พาหนะของตนเอง ลูกค้าเกือบร้อยละ 30 เป็นผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาดมากกว่าร้อยละ 80 จึงระบุว่าได้รับผลกระทบจากการห้ามผู้ค้าอาหารข้างทางขาย ผู้ค้าในตลาดมากกว่าครึ่งที่ระบุว่ารายได้ลดลงร้อยละ 50

ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

(1) ความไม่เป็นทางการและคุณลักษณะของความไม่เป็นทางการ

ความไม่เป็นทางการที่พบในการศึกษานี้ปรากฏทั้งในประเด็นกิจกรรมและแนวปฏิบัติ

ประการแรก ความไม่เป็นทางการเป็นผลจากการสถาปนาคำว่า Informal sector ในปี 1973 (2516) ซึ่งมีนัยของการจำแนกเศรษฐกิจออกเป็นคู่ตรงข้าม ระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา และส่งผลต่อเนื่องตามมา ผลจากแนวคิดความทันสมัยส่งผลให้ความไม่เป็นทางการถูกมองว่าล้าสมัย ในขณะที่การบริหารจัดการกิจกรรมเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการขาดประสิทธิผลและนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบทั้งโดยผู้ประกอบการอาชีพและโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ประการที่สอง ความไม่เป็นทางการเป็นส่วนหนึ่งของระบบเมืองและวิถีชีวิตของผู้คน และเป็นมานานแล้ว ดังปรากฏจากระยะเวลาการประกอบอาชีพของทั้งผู้ค้าข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และการซื้ออาหารข้างทาง งานศึกษานี้พบว่าผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดบางรายยาวนานกว่า 40 ปี ปรากฏการณ์นี้ไม่ได้ยืนยันเฉพาะความสำคัญของอาชีพอิสระในเมือง แต่ยังยืนยันถึงวิถีแห่งความไม่เป็นทางการซึ่งมีมายาวนาน

ประการที่สอง หากพิจารณา ความไม่เป็นทางการในฐานะ “วิถี” ที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบสังคมและพื้นที่ในเมือง เราสามารถพิจารณาการค้าข้างทางในฐานะกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่ขับเคลื่อนเมือง รวมทั้งที่มาหรือเหตุผลของกิจกรรมเหล่านี้ กิจกรรมเหล่านี้ประกอบด้วยการผลิต การซื้อขาย การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมและพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในเมือง รวมทั้งการประทับตรา “ความไม่เป็นทางการ” ให้กิจกรรม ผู้คน หรือ พื้นที่ และทำความเข้าใจกับที่มาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประทับตรานี้ ทั้งต่อการบริหารจัดการเมืองและความสัมพันธ์ของผู้คน ทำให้เราสามารถมองเห็น “ความจริง” อีกชุดหนึ่ง โดยการ “มองข้าม” ตราที่ถูกประทับไว้ รวมทั้งเข้าใจอย่างชัดเจนว่า ในบางครั้งหลายเรื่องมีความสำคัญต่อชีวิตของคนมากกว่ากฎหมาย กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ถูกตั้งขึ้น จากความแตกต่างระหว่างเมืองในฝั่งตะวันตก และไม่ใช่ตะวันตก ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ใน “ความไม่เป็นทางการ” นี้ มี “ระบบ” กำกับชัดเจน ไม่ที่จะเป็นการจัดเวลาของกิจกรรมในแต่ละวัน การจัดซื้อ การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบราคาถูก การ

จัดการกับวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน การจัดการกับข้อจำกัดจากความเป็นทางการ เช่น การจัดการเกี่ยวกับเสียค่าปรับ การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบ เป็นต้น

ประการที่สาม ความเป็นทางการปรากฏในช่วงต่าง ๆ ของการประกอบอาชีพในแต่ละวัน การประกอบกิจการของผู้ค้าอาหารข้างทางเป็นกิจกรรมในภาคที่ไม่เป็นทางการ และส่วนใหญ่เป็นการประกอบการคนเดียว พื้นที่ประกอบอาชีพของผู้ค้า ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต การจัดเก็บค่าปรับ ค่าธรรมเนียมก็ไม่แน่นอน การจัดซื้อวัตถุดิบเป็นไปบนฐานความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ ดังพบว่า “ความไว้วางใจ” “ลูกค้าประจำ” ปรากฏในความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ค้าอาหาร-ผู้บริโภค และ ผู้ค้าอาหาร-ผู้ค้าวัตถุดิบ และส่งผลต่อการประกอบกิจการ แม้ว่าความสัมพันธ์ลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากความคุ้นเคยเพียงประการเดียวก็ตาม คุณภาพของสินค้าก็มีส่วนสำคัญ ผู้ค้าจำนวนมากใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาจากเพื่อนบ้าน ร้านค้าใกล้เคียง โดยเสียค่าใช้จ่ายให้แหล่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ ไม่ได้เสียให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ความเป็นทางการในกรณีศึกษา ปรากฏทั้งในลักษณะพื้นที่ การเป็นเครื่องมือของรัฐ วิธีของผู้ค้าทั้งในด้านอาชีพ และการดำรงชีวิต หลอมรวมกันจนแทบจะแยกไม่ออกระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้ค้า จากวาทกรรม “ความเป็นทางการ” เช่น การถูกเบียดขับ เสียค่าปรับ เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุนในระบบ เป็นต้น และยังสะท้อนความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจที่เป็นทางการอย่างชัดเจน

(2) คุณค่าของการค้าอาหารข้างทางในเศรษฐกิจเมือง

คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด และผู้บริโภค มีดังนี้

ประการแรก การประกอบอาชีพอิสระที่ไม่เป็นทางการทั้งการค้าอาหารข้างทาง และการค้าในตลาด เป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับแรงงานที่มีอายุมากและการศึกษาไม่สูง แรงงานเหล่านี้มีโอกาสดำรงงานจำกัด ข้อมูลด้านอายุและการศึกษาของผู้ค้าอาหารและผู้ค้าในตลาดเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีลักษณะเกือบตรงกันข้ามกับผู้ซื้อ จำนวนที่สูงของผู้ค้าที่มีอายุมากกว่า 60 ปี (ร้อยละ 16.0) ยังสะท้อนถึงความสำคัญของเศรษฐกิจนอกระบบต่อการมีงานทำของผู้สูงอายุ

ประการที่สอง ผู้ค้าประกอบอาชีพขายอาหารมาเป็นเวลานาน กว่าครึ่งหนึ่งประกอบอาชีพ 20 ปี ขึ้นไป ระยะเวลาที่ยาวนานของการประกอบอาชีพสะท้อนถึงประสบการณ์ในอาชีพความรู้ ทักษะ ฝีมือในการประกอบอาหาร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมซึ่งสะสม ถ่ายทอดนอกกรอบที่เป็นทางการ ความเชื่อมโยงในลักษณะพึ่งพิงกันระหว่างการค้าอาหารข้างทางและการค้าในตลาด การค้าอาหารข้างทางและผู้บริโภค ส่งผลต่อเนื่องถึงวิถีการบริโภคและการรักษาภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรม

ประการที่สาม ทั้งผู้ค้าอาหาร และ ผู้ค้าในตลาดมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏจากข้อมูลการซื้ออาหารของผู้บริโภค และ ข้อมูลอาหารที่ขายในทั้งสามเขตมีความหลากหลายทั้งในด้านประเภทของอาหาร (ผัก ผลไม้สด อาหารตามสั่ง

อาหารปรุงสำเร็จ อาหารกึ่งปรุงสำเร็จ และ อื่น ๆ) มื้ออาหาร (เช้า กลางวัน เย็น) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการซื้อของผู้บริโภค ก็พบว่าผู้บริโภคทุกระดับฐานะซื้ออาหารมื้อต่าง ๆ จากผู้ค้าข้างทาง เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้บริโภคที่มีรายได้สูงให้ความสำคัญต่ออาหารข้างทางไม่น้อยกว่าผู้มีรายได้น้อย

ประการที่สี่ ความแตกต่างในระดับเศรษฐกิจของผู้ค้าเขตบางรัก และ เขตพระนคร ยังสะท้อนถึงการใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการ ความไม่เป็นทางการไม่ได้มีความสำคัญต่อผู้ค้าระดับยังชีพเท่านั้น แต่ผู้ค้าที่มีฐานะเศรษฐกิจดีใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการด้วย สิ่งนี้นอกจากจะสะท้อนความหลากหลายของฐานะเศรษฐกิจแล้ว ยังสะท้อนถึงความหลากหลายของทางเลือกของผู้คน รวมทั้ง “โอกาส” และ “ข้อจำกัด” ที่มี และการใช้ “โอกาส” จากความไม่เป็นทางการในระดับต่าง ๆ กัน ทั้งสามกรณีศึกษายืนยันสมมติฐานเกี่ยวกับระดับฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ค้าอาหาร คือ ยังชีพ มีเงินออมไม่ขยายการประกอบอาชีพ และ ต้องการขยายการประกอบอาชีพ (นฤมล นิราทร, 2548) ผู้ค้าในเขตพระนครเป็นผู้ค้าระดับยังชีพ ในขณะที่ผู้ค้าในเขตบางรักและบางกะปิ เป็นผู้ค้าระดับที่สอง จึงพบว่าทั้งสามกรณีไม่มีการขยายอาชีพ ในความเป็นจริงกรณีศึกษายืนยันความสามารถของผู้ค้าในฐานะ “ผู้ประกอบการ” ในระดับต่าง ๆ ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การประกอบอาชีพในภาคที่ไม่เป็นทางการ มามากกว่า 30 ปี โดยไม่มีการขยับเข้าสู่ระบบที่เป็นทางการ ในทำนองเดียวกัน กรณีศึกษาทั้งสามกรณี ยืนยันความสำคัญของความรู้ด้านการบริหารจัดการเงิน และการเข้าถึงบริการทางการเงิน (Financial Inclusion)

ประการที่ห้า บทบาทของการค้าข้างทางต่อเศรษฐกิจของเมืองปรากฏชัดในการศึกษาครั้งนี้ ทั้งจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารกับแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งประเมินได้จากปริมาณการซื้อ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและผู้บริโภค ซึ่งประเมินได้จากจำนวนมื้ออาหารที่ซื้อและปริมาณการซื้อในแต่ละวัน ผู้ค้าเองก็มีกำไรจากการประกอบการ มีรายได้ยังชีพและเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัว มูลค่าของการประกอบการทั้งในกรณีของผู้ค้าอาหาร และ ผู้ค้าในตลาดสะท้อนถึงบทบาททางเศรษฐกิจของการประกอบการที่ไม่เป็นทางการ ปรากฏการณ์นี้หากนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิด Marketing at the Bottom of the Pyramid ก็จะพบว่า การประกอบการในภาคที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้เปรียบเสมือนฐานของปิรามิด มี “มูลค่า” สูงมาก นอกจากจากมูลค่าแล้ว ยังมี “คุณค่า” ด้วย เนื่องจากทำให้คนจำนวนมากมีงานทำและมีรายได้ เป็นที่น่าเสียดายว่าความสำคัญในส่วนนี้ถูกมองข้ามจากรัฐบาลท้องถิ่น และรัฐบาลกลาง

(3) ความสัมพันธ์ของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้ค้าในตลาด ผู้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง และผู้บริโภคในห่วงโซ่อุปทาน

ประการแรก ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ใน “ความไม่เป็นทางการ” นี้ มี “ระบบ” กำกับชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการจัดเวลาของกิจกรรมในแต่ละวัน การจัดซื้อ การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบ

ราคาถูก การจัดการกับวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน การจัดการกับข้อจำกัดจากความเป็นทางการ เช่น การจัดการเกี่ยวกับเสียค่าปรับ การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบ เป็นต้น

ประการที่สอง ความหลากหลายของวัตถุดิบ ซึ่งชัดเจนมากในกรณีอาหารตามสั่ง สะท้อนถึงบทบาทของการค้าอาหารข้างทางทั้งต่อการผลิตวัตถุดิบจากภาคเมืองและภาคชนบท ดังพบว่าผู้ค้าอาหารตามสั่งในเขตบางรักรายหนึ่งใช้วัตถุดิบที่เป็นอาหารถึง 67 รายการ จากแผงค้าในตลาดคลองเตย 5 แผง (ทั้งเนื้อสัตว์ ผัก ข้าวสาร ไข่ไก่ เส้นก๋วยเตี๋ยวหลายชนิด รวมทั้ง เครื่องปรุงสำเร็จ น้ำพริกประเภทต่าง ๆ รายการเหล่านี้ไม่รวมน้ำแข็ง และภาชนะบรรจุอาหาร) วัตถุดิบเหล่านี้หลายรายการไม่มีขายปลีกในร้านค้าปลีกและส่งขนาดใหญ่ เช่น MAKRO บางรายการหากมีขายก็ขายในปริมาณมากจึงจะคุ้มทุน แผงค้าในตลาดจึงทำหน้าที่สำคัญในการจัดหาสินค้าตามความต้องการของลูกค้าและยังทำหน้าที่แยกหน่วยสินค้า ทำให้รายได้สามารถซื้อในปริมาณที่ต้องการ โดยแผงค้าได้กำไรจากการซื้อในปริมาณมาก แล้วมาแบ่งขายให้ผู้ค้าอาหารอีกทอดหนึ่ง ซึ่งจากประเด็นนี้ มีความชัดเจนมากขึ้น เมื่อพบว่าผู้ค้าอาหารตามสั่งมีส่วนสูงที่สุดในทั้งสามเขต

ประการที่สาม ที่อยู่ของผู้ค้าและตำแหน่งแผงค้าเป็นเครื่องกำหนดเงื่อนไขการประกอบการ ทั้งด้านเวลา ต้นทุน และการจัดการ ผู้ค้าทั้งสามรายซื้อวัตถุดิบจากตลาดใกล้บ้าน แม้ว่าจะอาจจะไม่มีความได้เปรียบด้านราคา ตลาดขานเมืองหากไม่ใช่ตลาดขายส่ง มีแนวโน้มว่าราคาสินค้าจะแพงกว่า เนื่องจากตลาดในเขตชั้นในมีความได้เปรียบด้านขนาด ดังพบว่า ตลาดขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร เช่น ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดมหานาค ปากคลอง ปากคลองตลาด ตลาดวงเวียนใหญ่ ล้วนแต่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ชั้นใน และเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญของผู้ค้าในเขตกรุงเทพฯ ชั้นในเช่นกัน

ประการที่สี่ ร้านค้าส่งซึ่งเป็นบริษัทข้ามชาติ เป็นแหล่งวัตถุดิบที่มีความสำคัญในกรณีที่วัตถุดิบนั้นมีการผลิตมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมชัดเจน เช่น น้ำมันพืช เครื่องปรุงรส เนื้อสัตว์ ผู้ค้าที่บางรักซื้อเนื้อสัตว์จาก MAKRO เป็นบริษัทในกลุ่มธุรกิจของ CP ALL ในด้านบริการค้าส่ง ผู้ค้าที่บางกะปิ ใช้น้ำมันพืช 50-100 ขวด ในช่วงที่หาลดราคาพิเศษ ส่วนต่างของราคา แม้บางรายการจะไม่ถึงร้อยละ 10 (เนื้อหมูส่วนสะโพกที่ MAKRO ราคาถูกกว่าในตลาดร้อยละ 8 ข้าวสารที่ MAKRO ราคาถูกกว่าร้านธงฟ้า เกือบร้อยละ 20) แต่เมื่อเฉลี่ยแล้ว สามารถทำให้ต้นทุนต่ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ ก็สามารถทำให้กำไรแต่ละวันเพิ่มขึ้นได้ ส่วนต่างนี้มีความหมายมากต่อผู้ค้าที่ไม่ได้มีเงินทุนสำรองมาก เงินลงทุนหมุนเวียนวันต่อวัน และโดยเฉพาะในช่วงที่ยอดขายลดลงอย่างมาก ความรู้ในการคำนวณต้นทุนกำไร และการเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบจึงมีความสำคัญ นอกเหนือไปจากความจริงที่ว่า แหล่งวัตถุดิบที่เป็นบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ มีบทบาทมากขึ้นต่อการประกอบการของผู้ค้าข้างทาง ซึ่งเป็นผู้ประกอบการรายย่อย และในอนาคตจะส่งผลต่อการจำกัดทางเลือกในการบริโภคของประชาชนทั่วไปด้วย โดยเฉพาะในสถานการณ์โรคระบาด ที่ตลาดถูกมองว่าเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคมากกว่า

ร้านค้าส่งทันสมัย หากตลาดลดความสำคัญลงเป็นลำดับ จะส่งผลโดยตรงทั้งต่อผู้ประกอบการรายย่อย เช่น ผู้ค้าในเขตพระนคร ผู้ค้าในตลาด และความมั่นคงทางอาหารของประชาชน

ประการที่ห้า นอกจากร้านค้าส่งทันสมัย ร้านสะดวกซื้อ (7-11) ก็กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบในกรณีเร่งด่วน ผู้ค้าทั้งสามราย พึ่งพิงวัตถุดิบจากร้าน 7-11 ซึ่งมีอยู่ทั่วไป และที่สำคัญไม่มีร้านชำ ให้เลือกซื้อ หรือหากจะมี ก็คงไม่สามารถแข่งขันด้านราคากับร้านสะดวกซื้อ เนื่องจากเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ไม่มีข้อได้เปรียบด้านราคาจากการประหยัดจากขนาด รวมถึงสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้บริโภค เป็นต้น

ประการที่หก กรณีศึกษา สะท้อนบทบาทของเทคโนโลยีต่อการประกอบอาชีพ ทั้งระบบการส่งมอบอาหารในเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม และการรับการเยียวยาจากรัฐตามโครงการคนละครึ่ง รวมทั้งการสั่งซื้อวัตถุดิบจากแหล่งวัตถุดิบ (ทั้งตลาดและร้านสะดวกซื้อ) ด้วย Line Application เทคโนโลยีทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างผู้ค้า ผู้ซื้อ แหล่งวัตถุดิบ ผู้ค้าที่มีความพร้อมในด้านอุปกรณ์และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็สามารถใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการลดต้นทุน เพิ่มยอดขาย ขยายโอกาส ส่วนผู้ค้าอีกกลุ่ม เช่น ผู้ค้าในเขตพระนคร ซึ่งไม่มีทั้งอุปกรณ์สมาร์ทโฟนและอินเทอร์เน็ต ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง

ประการที่เจ็ด ลักษณะของอาหารที่ขายส่งผลถึงรายละเอียดการจัดซื้อวัตถุดิบที่แตกต่างกัน หากเชื่อมโยงกับแนวคิด Assemblage กล่าวได้ว่าลักษณะของพื้นที่มีบทบาทในการกำหนดชนิดของอาหารที่ขาย ผู้ค้าในเขตบางรัก ขายอาหารหลากหลายกว่า อาหารแต่ละชนิดมีรายละเอียด เช่น ก๋วยเตี๋ยวใส่ลูกชิ้นถึง 5 ชนิด ในขณะที่ข้าวมันไก่ และ ทอดมันมีรายละเอียดน้อยกว่ามาก ความหลากหลายของอาหารนอกจากจะสะท้อนรสนิยมและความต้องการของผู้บริโภคแล้วยังส่งผลถึงต้นทุนและการจัดการ ผู้ค้าก๋วยเตี๋ยวซึ่งอาศัยอยู่ที่พระประแดง ขายที่ถนนสีลม ต้องมาซื้อลูกชิ้นคุณภาพที่ถนนเยาวราช ในทำนองเดียวกับที่ผู้ค้าก๋วยเตี๋ยวที่ห้วยขวาง ซื้อลูกชิ้นหลากหลายชนิดที่ถนนบรรทัดทอง ส่วนผู้ค้าที่เขตพระนครเลือกขายทอดมัน และก๋วยเตี๋ยวในช่วงเวลาต่างกันและพื้นที่ต่างกัน กล่าวได้ว่า พื้นที่ขายมีส่วนสำคัญในการกำหนดประเภทอาหารที่ขาย และรายละเอียดของอาหาร และ วัตถุดิบที่ใช้ หากพิจารณาจากการจัดซื้อของร้านขายอาหารตามสั่งในเขตบางรัก และเขตพระนคร (ตารางที่ 4.6) ก็จะพบรายละเอียดในระดับที่แตกต่างกันแม้ว่าความแตกต่างส่วนหนึ่งเชื่อมโยงกับขนาดของการประกอบกิจการก็ตาม ความหลากหลายของอาหารส่วนหนึ่งสร้างโอกาสในการบริโภคให้กับผู้คนด้วย ผู้คนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจต่างกัน เลือกบริโภคอาหารที่สอดคล้องกับความต้องการและฐานะทางเศรษฐกิจของตน

(4) บทบาทกำกับดูแลของกรุงเทพมหานคร

ประการแรก ในทุกเขต การกำกับดูแลจากท้องถิ่น กระทำโดยเจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจเท่านั้น ไม่มีการกำกับดูแลจากสำนักอนามัย ซึ่งรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องสุขาภิบาลอาหาร การ

กำกับดูแลโดยเจ้าหน้าที่เทศกิจก็ไม่ได้เป็นไปด้วยความถี่เดียวกัน เขตบางรักดูจะได้รับความใส่ใจมากที่สุด เพราะการกำกับดูแลมีทั้งแบบวันเว้นวัน เกือบทุกวัน สัปดาห์ละครั้ง ในขณะที่ในอีกสองเขต ความถี่ในการกำกับจากเจ้าหน้าที่สำนักเทศกิจไม่ถี่เท่า กล่าวได้ว่ากรุงเทพมหานครให้ความสำคัญกับการจัดการพื้นที่มากกว่าสุขภาพอาหาร

ประการที่สอง หากพิจารณาในประเด็นกฎหมาย ก็จะพบว่าการประกอบอาชีพของผู้ค้าในเขตบางรักเกิดขึ้นก่อนการบังคับใช้พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 เป็นที่มาของการเสียค่าปรับ ทั้งที่ประกอบอาชีพมาก่อน ในกรณีนี้ กล่าวได้ว่ากฎหมายทำให้การค้าข้างทางในบางพื้นที่กลายเป็นการประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายได้ นอกจากนี้ การบังคับใช้กฎหมายเป็นส่วนสำคัญของการไล่อ้อ อันเป็นกระบวนการเบียดขับอย่างแท้จริง ที่รุนแรงไปกว่านั้น คือการไล่อ้อโดยที่ไม่มีการสนับสนุนหรือชดเชย เพื่อให้ผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพ มีรายได้ต่อไป

ประการที่สาม ผู้ค้าทั้งสามพื้นที่ต่างเผชิญปัญหาการจัดการพื้นที่ ผู้ค้าในพื้นที่สาธารณะต้องจ่ายค่าปรับ เนื่องจากตั้งขายในพื้นที่ที่ไม่ใช่ “จุดผ่อนผัน” ประกอบกับนโยบายยกเลิกการค้าแผงลอยในพื้นที่ ผู้ค้าเขตพระนครก็เช่นกัน แต่ผู้ค้าเขตจ่ายค่าปรับสองทาง คือ ทั้งเจ้าหน้าที่เทศกิจและตำรวจ เนื่องจากขายบนถนน จึงต้องจ่ายค่าปรับให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ หากขายวันจันทร์ ก็ต้องจ่ายวันละ 100 บาท สรุปลแล้วเดือนหนึ่งต้องจ่ายค่าปรับ 1,400 บาท ในจำนวนนี้ ค่าปรับ 400 ไม่มีใบเสร็จรับเงิน ส่วนการขายในพื้นที่เอกชน ก็ไม่ได้แปลว่าจะปลอดภัยจากปัญหา แม้จะมีสัญญาชัดเจน แต่เมื่อสัญญาอายุเพียงปีเดียว เจ้าของพื้นที่จะขึ้นค่าเช่าทุกปีก็ได้ สถานการณ์นี้สะท้อนข้อคิดของที่ว่าเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่และขยายตัวของการลงทุนระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการ Privatize พื้นที่สาธารณะ แต่ในกรณีนี้ สถานการณ์ยังเชื่อมโยงกับผู้เล่นสำคัญ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมีบทบาทในการทำให้ พื้นที่ที่ไม่มีความเป็นทางการ กลายเป็นพื้นที่ทางการ ด้วยการเรียกเก็บค่าปรับ ผู้ค้าเมื่อจ่ายค่าปรับแล้ว ก็มีสิทธิในการใช้พื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพ อาจกล่าวได้ว่าการจัดการพื้นที่ในลักษณะนี้ เป็นทั้งการ “เบียดขับ” และ “สนับสนุน” ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม การสนับสนุนทางอ้อมนี้ ช่วยให้ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงอาหารที่หลากหลาย ในอีกด้านหนึ่ง กล่าวได้ว่าการไล่อ้อเป็นกระบวนการเบียดขับอย่างแท้จริง ที่รุนแรงไปกว่านั้น คือการไล่อ้อโดยที่ไม่มีการสนับสนุนหรือชดเชย เพื่อให้ผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพ มีรายได้ต่อไป

(5) ผลกระทบจากการระบาดโควิด-19

ประการแรก ผู้ค้าอาหารข้างทางเกิดการเรียนรู้และปรับตัวกับสถานการณ์ของการระบาดโควิด-19 เองโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนใด ๆ จากหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นเจลแอลกอฮอล์และหน้ากากอนามัย การระบาดระลอกแรกผู้ค้ายังได้รับการยกเว้นค่าปรับ แต่ระลอกที่สามไม่ได้รับการยกเว้น ทั้งที่ผลกระทบมีความรุนแรงมากกว่า ขณะที่เขียน

รายงานวิจัยฉบับนี้ ยังไม่มีมาตรการเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบในระลอกที่สาม สถานการณ์นี้ทำให้ผู้ค้าอาหารข้างทางต้องจัดการชีวิตตนเอง และปรับตัวตามสถานการณ์ จนรู้สึกเคยชินกับความผิดปกติใหม่ เป็นการยืนยันข้อสังเกตนี้จากกรณีศึกษาผู้ค้าอาหารข้างทางแผงหนึ่งและสัมภาษณ์เพิ่มในช่วงที่การระบาดระลอกที่สาม พบว่า “ผู้ค้าไม่สามารถคำนวณเงินลงทุน จำนวนวัตถุดิบลูกชิ้น และรายได้ชัดเจนเท่ากับการสอบถามในครั้งก่อน ๆ”

ประการที่สอง ผู้ค้าอาหารข้างทางเผชิญกับผลกระทบของการระบาดโควิด-19 โดยตรงพบว่าในกรณีศึกษาหนึ่ง ผู้ค้าไม่สามารถบริหารการเงินได้ เนื่องจากมีหนี้สินประเภทสินทรัพย์ เมื่อเกิดการระบาดไวรัสทำให้ไม่มีเงินชำระค่างวด ทำให้ต้องขายรถยนต์ไป 1 คัน ส่วนผู้ค้าที่มีรายได้ระดับเลี้ยงชีพ เป็นผู้ค้าสูงอายุ เข้าไม่ถึงทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ ยังคงรักษาระดับเป็นการค้าเพื่อยังชีพเท่านั้น ทั้งสองกรณีศึกษานี้ “ปรับตัวและยืดหยุ่นในสถานการณ์ของโควิด-19 ทั้งการวางแผน ลงทุนวัตถุดิบ และเวลาการขายอาหาร” ผู้ค้าระดับเลี้ยงชีพบริเวณเมก้าพลาซ่าในช่วงการระบาดระลอกที่สองมารวมตัวกับผู้ค้ารายอื่นหลังห้างสรรพสินค้าในวันเสาร์แรกของเดือนมกราคม 2564 เพราะทราบว่าจะมีผู้สัญจรไปมาจำนวนมาก เป็นการรวมตัวค้าขายกันโดยไม่ได้นัดหมาย

ประการที่สาม ผู้ค้าอาหารข้างทางบางราย เปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบอาหาร หันไปซื้อจากร้านค้าส่งขนาดใหญ่ มาตรการปิดเมืองในการระบาดระลอกแรก ทำให้ผู้ค้าไม่สามารถซื้อวัตถุดิบจากตลาด และเมื่อต้องไปซื้อจากร้านค้าส่ง ก็ทำให้ทราบว่าวัตถุดิบบางรายการราคาถูกกว่าตลาด โควิด-19 จึงทำให้ความสัมพันธ์ในห่วงโซ่อุปทานอาหารเปลี่ยนแปลง ผู้ค้าในตลาดได้รับผลกระทบโดยตรง เพราะนอกจากจะมีรายได้ลดลงจากจำนวนลูกค้าที่ลดลงแล้ว ลูกค้าประจำบางรายยังหันไปซื้อจากร้านค้าส่ง ทำให้รายได้ลดลงไปอีก ผลกระทบนี้ยังส่งต่อเป็นทอด ๆ ถึงผู้ซบถขนส่งวัตถุดิบด้วย ในด้านการขาย มาตรการปิดเมืองส่งผลกระทบต่อผู้ค้าอาหารข้างทางอย่างรุนแรง นอกจากจะไม่มีลูกค้า เพราะผู้คนต้องจำกัดการออกจากบ้าน และการเดินทางแล้ว ยังต้องเผชิญกับการแข่งขันจากการสั่งอาหารผ่านแอปพลิเคชัน ในขณะที่ผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นช่องทางการขายหลัก เพราะค่าบริการค่อนข้างสูงถึงร้อยละ 35 และมีภาษีมูลค่าเพิ่มอีกร้อยละ ผู้ค้าหลายคนประมาณการว่ารายได้หายไปถึง 70-80%

ประการที่สี่ ผลกระทบครั้งนี้ทำให้เศรษฐกิจไม่เป็นทางการมีขนาดใหญ่ขึ้น และเกิดช่องว่างของการบริหารจัดการภาครัฐที่ขาดความเข้าใจประโยชน์ของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ทั้งที่เศรษฐกิจภาคนี้มีความสำคัญยิ่งต่อผู้คนภายในเมือง โดยเฉพาะผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ผู้ผลิตและผู้บริโภคแล้วได้รับประโยชน์ร่วมกัน กรณีนี้หน่วยงานปกครองท้องถิ่นของกรุงเทพมหานครควรใช้โอกาสของการระบาดโควิด-19 ทำให้อาชีพการค้าอาหารข้างทางเป็นส่วนสำคัญเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างงานอาชีพ การลงทะเบียนของผู้ประกอบการร้านอาหารจากโครงการคนละครึ่ง เราชนะ และเรารักกันทำให้รัฐบาลมีข้อมูลของผู้ค้าระดับต่าง ๆ ที่ไม่เคยอยู่ในฐานข้อมูลของรัฐบาลมา

ก่อน ข้อมูลส่วนนี้ช่วยสนับสนุนการกำหนดนโยบายและมาตรการเฉพาะกลุ่มอาชีพนี้ได้ รวมทั้งออกนโยบายที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของผู้ประกอบอาชีพอิสระแต่ละระดับ เช่น การพักชำระหนี้ส่วนของเงินต้น อาจเหมาะกับผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ไม่เหมาะสมสำหรับอาชีพอื่น เป็นต้น

5.3 นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมือง

จากข้อมูลการศึกษาข้างต้น นโยบายการบริหารจัดการ “ความไม่เป็นทางการ” ควรเริ่มต้นจาก ความเข้าใจ “ความไม่เป็นทางการ” ทั้งสองระดับ คือในฐานะ “สถานะ” และ “วาทกรรม” ในแง่ของ “สถานะ” ควรเข้าใจว่า “ความไม่เป็นทางการ” เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในเมืองมานานแล้ว กิจกรรมในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ มีบทบาทต่อการใช้ชีวิตของผู้คนในเมือง ในกรณีของการค้าข้างทาง การเปียดขับในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การสถาปนากรุงเทพมหานครในปี 2516 ก็ไม่เคยทำได้สำเร็จ มาตรการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” ในปี 2557 ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นมาตรการที่ครอบคลุมและมีระยะเวลาการดำเนินการยาวนานที่สุด ก็ยังไม่สามารถทำให้การค้าแผงลอยหมดไปจากกรุงเทพมหานครได้ แม้ในช่วงการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เหตุผลที่ชัดเจนที่สุดสำหรับกรณีนี้ก็คือ การจ้างงานในระบบไม่สามารถดูดซับแรงงานส่วนเกินได้ ในส่วนนี้รัฐบาลดูเหมือนจะมีความเข้าใจ ดังจะเห็นจากความพยายามในการสนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก แต่หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ร่วมมือ นโยบายของรัฐบาลก็ยากที่จะเป็นจริงในทางปฏิบัติ

ในแง่ของ “วาทกรรม” การเกิดขึ้นของคำว่า “เศรษฐกิจนอกระบบ” เริ่มจากความพยายามอธิบายความแตกต่างระหว่างการประกอบอาชีพ ระบบเศรษฐกิจในซีกโลกใต้ เพื่อที่จะยืนยันว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่ในระหว่างทางอิทธิพลของแนวคิดความทันสมัย แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับ ความแตกต่างนี้นำไปสู่การ “เปียดขับ” กิจกรรมในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ในขณะที่สถานการณ์การจ้างงานในช่วงหลายปีที่ผ่านมา การจ้างแบบไม่เป็นมาตรฐาน (Non-standard employment) เป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการกลับเพิ่มขึ้น

นโยบายที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของเศรษฐกิจนอกระบบและบทบาทของเศรษฐกิจภาคนี้ต่อเศรษฐกิจเมือง ควรให้ความสำคัญกับเรื่องต่อไปนี้

1. การทำความเข้าใจกับธรรมชาติและความสำคัญของความไม่เป็นทางการ รวมทั้งมูลค่าและคุณค่าของการค้าข้างทาง
2. ใช้ประโยชน์จากความไม่เป็นทางการในการสร้างงาน สร้างอาชีพ โดยกำกับดูแลอย่างเหมาะสม และสนับสนุนให้รัฐบาลทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นได้รับประโยชน์ตามที่ควรจะได้รับ

3. ทำหน้าที่ของรัฐต่อเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ควรมุ่งไปที่การบูรณาการให้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง การใช้มาตรการต่างๆ รวมทั้งการใช้มาตรการเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพ การแทรกแซงเพื่อให้ผู้ประกอบการเข้าถึงบริการพื้นฐาน และการคุ้มครองทางสังคม และการทำหน้าที่ของพลเมือง การสนับสนุนให้เข้าถึงแหล่งเงินทุน การจดทะเบียน สิทธิในทรัพย์สิน และการสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการ

4. มีนโยบายสร้างงาน สร้างอาชีพ โดยเป็นนโยบายที่เชื่อมต่อกับการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการคุ้มครองทางสังคม ทั้งของกรุงเทพมหานครและรัฐบาล เป็นนโยบายทั้งในระดับมุ่งแก้ไขความยากจน และ ขยายการประกอบอาชีพ นโยบายนี้สำหรับผู้ค้าที่จำเป็นต้องออกจากพื้นที่ขาย และผู้ค้าที่สามารถประกอบอาชีพในพื้นที่เดิมต่อไป แนวทางนี้จะส่งผลถึงความมั่นคงด้านอาชีพให้ผู้ค้าในตลาด และ ความมั่นคงทางอาหารให้ชาวกรุงเทพมหานคร

5. ให้โอกาสประชาชนประกอบอาชีพ ด้วยการลดมาตรการเบียดขับที่ลดโอกาสในการประกอบอาชีพ เพิ่มมาตรการที่สนับสนุนการประกอบอาชีพ ทั้งในด้านพื้นที่ ด้านโครงสร้าง และด้านการศึกษา โดยพิจารณาเชื่อมโยงห่วงโซ่อุปทาน โดยเฉพาะห่วงโซ่อุปทานที่อยู่ในเมือง กำกับดูแลอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง

6. เปิดโอกาสค้าอาหารข้างทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจอันเป็นผลจากโรคระบาด ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ เนื่องจากเป็นเศรษฐกิจฐานราก และมีความเชื่อมโยงกับหน่วยเศรษฐกิจจำนวนมาก

7. พิจารณาข้อเสนอของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วน นักวิชาการ วุฒิสภา สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ (บทที่ 3) ข้อเสนอเหล่านี้มีความสอดคล้องกัน และสามารถนำมาปรับเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการการค้าข้างทางได้

8. สนับสนุนให้กรุงเทพมหานครเป็น Inclusive and Healthy ตามข้อเสนอของสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ และหากมุ่งจะเป็น Smart City ก็ควรเป็น Smart City ที่มีชีวิต มีความสมดุลระหว่างความทันสมัย และ การรักษาภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ มีดังนี้

1. กำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการการค้าอาหารข้างทางให้เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง ให้ความสำคัญกับการลดปัญหาความยากจน ขยายการประกอบการ การบริหารจัดการที่สอดคล้องกับการสร้าง Inclusive and healthy city และ Smart city ที่มีชีวิต

2. สนับสนุนการสร้างผู้ประกอบการระดับต่าง ๆ ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สนับสนุนให้ผู้ค้าระดับต่าง ๆ เข้าถึงบริการทางการเงิน (Financial Inclusion) ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการออม การประกัน ที่สร้างความมั่นคงทางการเงิน

3. ให้ความสำคัญกับมาตรการด้านสุขาภิบาลอาหารมากขึ้น ไม่เพียงเฉพาะการตรวจสอบอาหารที่ขายเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้การศึกษา การจัดการในเชิงพื้นที่ และการจัดการในเชิงโครงสร้าง เช่น การสร้างมาตรการจูงใจ การประชาสัมพันธ์ความสำคัญของอาหารปลอดภัย

4. การย้ายพื้นที่การค้าหรือการยกเลิกพื้นที่ประกอบการค้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคตควรร่วมกับมาตรการที่ครอบคลุม ทั้งการจัดหาพื้นที่ขาย การดำเนินการด้านทุน และการสนับสนุนอื่นๆ ที่จำเป็น

5. สนับสนุนให้เกิดความเชื่อมโยงรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและแหล่งวัตถุดิบที่ไม่เป็นทางการ ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการประกันรายได้ให้กับผู้ประกอบการอาชีพ และส่วนหนึ่งเพื่อรักษางาน และอาชีพ งานและอาชีพจะช่วยให้ผู้ค้ามีรายได้

6. กำกับดูแลอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง ทั้งในมิติพื้นที่ สุขาภิบาลอาหาร เท่าที่ผ่านมา ปฏิเสธไม่ได้ว่าปัญหาจากการค้าข้างทาง เป็นผลจากประสิทธิผลในการกำกับดูแล ทั้งในเชิงพื้นที่และสุขาภิบาลอาหาร

7. ดำเนินการตามแผนการทำงานของกรุงเทพมหานครที่รายงานต่อคณะรัฐมนตรี ในเดือนกันยายน 2563 พิจารณาทบทวนแผนการทำงาน เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมการขนส่งทางบก (2563). จำนวนวินและผู้ขับซึ่รถจักรยานยนต์สาธารณะในเขต กทม. ปี 2562.

<https://data.go.th/dataset/4215368e-93b7-4310-b116-551df342c547/resource/efe94829-9ffd-42f6-a6eb-165fe8637001/download/-2562.pdf>

คณะกรรมการจัดการแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ วุฒิสภา (2562). ข้อเสนอเชิงนโยบายการบริหารจัดการการค้าหาบเร่แผงลอยในกรุงเทพมหานคร เพื่อสร้างเสริมเศรษฐกิจฐานราก ชีวิต และ ชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา

นฤมล นิราทร. (2548). หาบเร่แผงลอยอาหาร : ความสำเร็จและตัวบ่งชี้. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

นฤมล นิราทร. (2560). การบริหารจัดการการค้าข้างทางในประเทศไทย : สถานการณ์และทิศทางนโยบายที่ควรจะเป็น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นฤมล นิราทร และ สมชัย จิตสุชน (17 พฤศจิกายน 2561). ‘แผงลอย’ต้องจัดการในเชิงยุทธศาสตร์. [มติชนออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/news-monitor/news_1229491

นฤมล นิราทร. (2562). องค์กรของผู้ค้าแผงลอย: เส้นทางสู่การคุ้มครองทางสังคมแนวเปลี่ยนรูป. รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการ 66 ปี “ความท้าทายของงานสังคมสงเคราะห์และนโยบายสวัสดิการสังคมภายใต้สถานการณ์โควิด-19” (น. 359-378). 25 มกราคม 2563 ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สืบค้นจาก https://socadmin.tu.ac.th/uploads/socadmin/file_research/research_Split/24.pdf

นฤมล นิราทร. (2563). แร่งงานนอกระบบและความเหลื่อมล้ำ. บทความประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 22 ปี 2563 “จินตภาพใหม่การกระจายอำนาจเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ: บทเรียนจาก COVID-19” Reimagining Decentralization to Reduce Inequality: Lessons Learned from the COVID-19 Crisis” 6-8 พฤศจิกายน 2563 ห้องรอยัล จูบิลี่ บอลรูม อาคารอิมแพ็คชาเลนเจอร์ เมืองทองธานี, กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

เวสพล ตรีธาราทิพย์ (2559). โครงข่ายกิจกรรมของแผงลอยอาหารกรณีศึกษาย่านเยาวราช. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

Fair Finance Thailand. (2564). เศรษฐกิจติดเชื้อ เยียวยาแล้วยังไง อ่านลมหายใจผู้ค้าริมทาง กับ
 ภูษณา ชีระโกศลพงศ์. [Fair Debt Thailand] สืบค้นจาก
<https://fairdebtthailand.org/2021/05/17/kritsada-teeragosolpong-research/>

ภาษาอังกฤษ

Allen, S. L., Maestre, M., & Gelli, A. (2019). Food value chains for nutrition. Agriculture for Improved Nutrition: Seizing the Momentum. Retrieved from
<http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/file/Agriculture%20for%20Improved%20Nutrition.pdf#page=38>

AlSayyad, N. (2004). Urban informality as a ‘new’ way of life. Urban Informality: Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia, Retrieved from
https://moodle.epfl.ch/pluginfile.php/1544228/mod_resource/content/1/urban%20informality.pdf

Argenti, O., Francois, S., & Mouawad, H. (2003). The informal food sector. Municipal support policies for operators. A briefing guide for mayors, city executive and urban planners in developing countries and countries in transition. Retrieved from <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=XF2004415545>

Armendáriz, V., Armenia, S., & Atzori, A. (2016). Systemic analysis of food supply and distribution systems in city-region systems—an examination of FAO’s policy guidelines towards sustainable agri-food systems. *Agriculture*, 6(4), 65.

Banks, N., Lombard, M. & Mitlin, D. (2019). Urban Informality as a Site of Critical Analysis. *The Journal of Development Studies*,
 DOI:10.1080/00220388.2019.1577384

Benanav, A. (2019). The origins of informality: the ILO at the limit of the concept of unemployment. *Journal of Global History*, 14(1), 107-125.

Body-Gendrot, S. (2013). Globalization and Urban Insecurity: Comparative Perspectives. In K. Fujita (ed.), *Cities and Crisis: New Critical Urban Theory* (271-294). London: SAGE.

Bonner, C., & Carré, F. (2013). Global networking: Informal workers build solidarity, power and representation through networks and alliances. WIEGO working

- paper. Retrieved from
<http://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/Bonner-Global-Networking-Informal-Workers-WIEGO-WP31.pdf>
- Bromley, R. (2000). Street vending and public policy: a global review. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 20(1/2), 1-28.
- Brown, D., McGranahan, G. & Dodman, D. (2014). "Urban informality and building a more inclusive, resilient and green economy." IIED Working Paper. Retrieved September 21, 2018 from <http://pubs.iied.org/pdfs/10722IIED.pdf>
- Carré, F. & Bonner, C. (2018). Collective bargaining by informal workers in the global south: Where and how it takes place. WIEGO working paper. Retrieved from http://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/Carre_Collective_Bargaining_Informal_Workers_WIEGO_WP38.pdf
- Charmes, J. (2012). The informal economy worldwide: Trends and characteristics. *Margin: The Journal of Applied Economic Research*, 6(2), 103-132.
- Chen, M. A., Vanek, J., & Carr, M. (2004). Mainstreaming informal employment and gender in poverty reduction: A handbook for policy-makers and other stakeholders. Retrieved from <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/27817/IDL-27817.pdf>
- Chen, M. A. (2005). Rethinking the informal economy: Linkages with the formal economy and the formal regulatory environment (Vol. 10, pp. 18-27). United Nations University, World Institute for Development Economics Research. Retrieved from https://www.un.org/esa/desa/papers/2007/wp46_2007.pdf
- Chen, M. A. (2012). The informal economy: Definitions, theories and policies. WIEGO working paper. Retrieved from
http://www.wiego.org/sites/wiego.org/files/publications/files/Chen_WIEGO_WP1.pdf
- Chen, M. A. (2016a). Informal employment: Theory and reality. In S. Edgell, H. Gottfried & E. Granter (eds.), *The SAGE handbook of the sociology of work and employment* (pp. 407-427). Los Angeles: SAGE.

- Chen, M. A. (2016b). The informal economy: Recent trends, future directions. *New Solutions: A journal of environmental and occupational health policy*, 26(2), 155-172.
- Chen, Z., Zhang, M., Du, Z., & Cheng, Y. (2018, April). Study on the Model of Home Delivery of Fresh Food under New Retail. 2018 International Conference on Management and Education, Humanities and Social Sciences (MEHSS 2018). Atlantis Press.
- Coggin, T. (2018). Informal Work and the Social Function of the City: A Framework for Legal Reform in the Urban Environment. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/a4a7/4a18f7b3d99ba0e95840a23f227465031ab3.pdf>
- Collier, S. J. (2006). Global assemblages. *Theory, Culture & Society*, 23(2-3), 399-401.
- Crush, J., & Frayne, B. (2010). Pathways to insecurity: food supply and access in Southern African cities. Retrieved from http://www.afsun.org/wp-content/uploads/2013/09/AFSUN_3.pdf
- Crush, J., & Frayne, B. (2011). Supermarket expansion and the informal food economy in Southern African cities: implications for urban food security. *Journal of Southern African Studies*, 37(4), 781-807.
- Davies, J., & Ollus, N. (2019). Labour exploitation as corporate crime and harm: outsourcing responsibility in food production and cleaning services supply chains. *Crime, Law and Social Change*, 72(1), 87-106.
- Dell' Anno, R. (2016). Inequality and informality in transition and emerging countries. Retrieved from <https://wol.iza.org/articles/inequality-and-informality-in-transition-and-emerging-countries/long>
- Dicken, P. (2011). *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy*. New York: The Guilford Press.
- Dovey, K., Rao, F., & Pafka, E. (2018). Agglomeration and assemblage: Deterritorialising urban theory. *Urban Studies*, 55(2), 263-273.
- d'Alençon, P. A. & et al. (2018). Interrogating informality: Conceptualisations, practices and policies in the light of the New Urban Agenda. *Habitat International*, 75, 59-66.

- ECLAC, FAO & IICA. (2015). Short food supply chain as an alternative for promoting family agriculture. Retrieved from https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/37745/S1500087_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Falla, A. M. V., & Valencia, S. C. (2019). Beyond state regulation of informality: understanding access to public space by street vendors in Bogotá. *International Development Planning Review*, 41(1), 85-105.
- Farias, I. (2010). Introduction: Decentring the Object of Urban Studies. In L. Farias & T. Bender (eds.), *Urban Assemblages: How Actor-Network Theory Changes Urban Studies* (pp. 1-24). London: Routledge.
- Farias, I. (2017). Assemblages. In M. Jayne & K. Ward (eds.), *Urban Theory: New Critical Perspectives* (pp. 41-50). London: Routledge.
- Fernandez-Stark, K., Bamber, P. & Gereffi, G. (2011). The Fruit and Vegetables Global Value Chain. Retrieved from https://gvcc.duke.edu/wp-content/uploads/2011-11-11_CGGC_Ex.Summary_Fruit-and-Vegetables-Value-Chain.pdf
- Fichter, M., Ludwig, C., Schmalz, S., Schulz, B. & Steinfeldt, H. (2018). The transformation of organised labour. Mobilising Power Resources to Confront 21st Century Capitalism. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/iez/14589.pdf>
- Fogg, E. L. (1953). Labor organization in Thailand. *ILR Review*, 6(3), 368-377.
- Forkuor, J. B., Akuoko, K. O., & Yeboah, E. H. (2017). Negotiation and management strategies of street vendors in developing countries: A narrative review. *Sage Open*, 7(1), 1-13.
- Fujita, K. (2013). Introduction: Cities and Crisis: Challenges for Urban Theory. In K. Fujita (ed.), *Cities and Crisis: New Critical Urban Theory* (pp. 1-51). London: SAGE.
- Gerdin, A. & Kolev, A. (2020). Why protecting informal economy workers is so critical in time of COVID-19. Retrieved from <https://oecd-development-matters.org/2020/04/17/why-protecting-informal-economy-workers-is-so-critical-in-time-of-covid-19/>

- Gereffi, G., & Lee, J. (2016). Economic and social upgrading in global value chains and industrial clusters: Why governance matters. *Journal of Business Ethics*, 133(1), 25-38.
- Ghani, E. & Kanbur, R. (2012). Urbanization and (In)Formalization. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/17744/842580WP0Ghani0Box0382136B00PUBLIC0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Global Informality Project (2020). What is Informality. https://www.informality.com/wiki/index.php?title=What_is_informality%3F
- Graaff, K. & Ha, N. (2015). Introduction. In K. Graaff & N. Ha (eds.), *Street Vending in the Neoliberal City: A Global Perspective on the Practices and Policies of a Marginalized Economy* (pp. 1-15). New York: Berhahn.
- Guha-Khasnobis, B., Kanbur, R., & Ostrom, E. (2006). Beyond formality and informality. Linking the formal and informal economy: Concepts and policies. Retrieved from https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/58103/Cornell_Dyson_wp0606.pdf?sequence=1
- Haid, C. G., & Hilbrandt, H. (2019). Urban informality and the state: geographical translations and conceptual alliances. *International Journal of Urban and Regional Research*, 43(3), 551-562.
- Hart, K. (1973). Informal income opportunities and urban employment in Ghana. *The journal of modern African studies*, 11(1), 61-89.
- Hart, K. (1985). The informal economy. *Cambridge Anthropology*, 10(2), 54-58.
- Hassan, M & Schneider, F. (2016), *Size and Development of the Shadow Economies of 157 Countries Worldwide: Updated and New Measures from 1999 to 2013*, IZA DP No. 10281, Bonn.
- International Labour Office. (1972a). *Activities of the ILO, 1971: Report of the director-general (part 2)*. Retrieved from [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1972-57-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1972-57-part-2).pdf)
- International Labour Office. (1972b). *Employment, incomes and equality: A strategy for increasing productive employment in Kenya*. Retrieved from https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1972/72B09_608_engl.pdf

- International Labour Office. (1984), Urbanisation, informal sector and employment: A progress report on research, advisory services and technical cooperation. Retrieved from https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1984/84B09_122_engl.pdf
- International Labour Office. (1990). Informal sector and urban employment: A review of activities on the urban informal sector. Retrieved from https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1990/90B09_421_engl.pdf
- International Labour Office. (2002). Decent work and the informal economy (Sixth item on the agenda). Retrieved from <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/rep-vi.pdf>
- International Labour Office. (2013). The Informal economy and decent work: a policy resource guide, supporting transitions to formality. Retrieved from https://www.ilo.org/emppolicy/pubs/WCMS_212688/lang--en/index.htm
- International Labour Organization (2015). Youth informality. Formalizing the informal youth. Innovative experiences Jamaica. Lima: Regional Office for Latin America and the Caribbean. Retrieved from <http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2015/487680.pdf>
- International Labour Office. (2018a). Report II. Statistics on work relationships: 20th International Conference of Labour Statisticians (Geneva, 10–19 October 2018). Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_644596.pdf
- International Labour Office. (2018b). Report I. General report: Twentieth International Conference of Labour Statisticians (Geneva, 10–19 October 2018). Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_644595.pdf
- Jay, M. & Ward, K. (eds.), (2017). Urban Theory: New Critical Perspectives. London: Routledge.
- Kanbur, R. (2009). Conceptualising informality: regulation and enforcement. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/35431/1/602117542.pdf>
- Kanbur, R. (2014). Mindsets, Trends, and the Informal Economy. Retrieved from <https://ageconsearch.umn.edu/record/180155/files/Cornell-Dyson-wp1406.pdf>

- King, A. D. (2007). *Colonial Urban Development*. London: Routledge. (First published in 1976)
- La Hovary, C. (2016). A new international labour standard for formalizing the informal economy?: A discussion of its desirability. In S. Routh & V. Borghi (eds.), *Workers and the global informal economy: Interdisciplinary perspectives* (pp. 91-107). Oxon: Routledge.
- Loayza, N.V. (2010). Globalization and Informality: Two Challenges to Development and Integration. [http:// bbvaopenmind.com/en/articles/globalization-and-informality-two-challenges-to-development-and-integration/](http://bbvaopenmind.com/en/articles/globalization-and-informality-two-challenges-to-development-and-integration/)
- Losby, J. L., Else, J. F., Kingslow, M. E., Edgcomb, E. L., Malm, E. T., & Kao, V. (2002, December). Informal Economy Literature Review. Retrieved June 27, 2011, from http://www.kingslow-assoc.com/images/Informal_Economy_Lit_Review.pdf The ECOSOC Bulletin, April 2006 <<http://www.IISD.CA/YMB/HLS2006prep/>>.
- Lindell, I. (2019). Introduction: Re-Spatialising Urban Informality: Reconsidering the Spatial Politics of Street Work in the Global South. *IDPR*, 41(1), DOI: <http://doi.org/10.3828/idpr.2019.2>
- Lombard, M. & Meth, P. (2017). Informalities. In M. Jayne & K. Ward (eds.), *Urban Theory: New Critical Perspectives* (pp. 158-171). London: Routledge
- Lutzoni, L. (2016). In-formalised urban space design. Rethinking the relationship between formal and informal. *City, Territory and Architecture*, 3(20), <https://doi.org/10.1186/s40410-016-0046-9>
- Mabogunje, A. L. (1990). Urban planning and the post-colonial state in Africa: A Research Overview 1. *African Studies Review*, 33(2), 121-203.
- Marsden, T., Banks, J., & Bristow, G. (2000). Food supply chain approaches: exploring their role in rural development. *Sociologia ruralis*, 40(4), 424-438.
- Marx, C., & Kelling, E. (2019). Knowing urban informalities. *Urban Studies*, 56(3), 494-509.
- Mazumdar, D. (1976). The urban informal sector. *World development*, 4(8), 655-679.

- McFarlane, C., & Waibel, M. (2012). Introduction: The informal-formal divide in context. In C. McFarlane & M. Waibel (eds.), *Urban Informalities: Reflections on the Formal and Informal* (pp. 15-26). London: Routledge.
- Meagher, K. (2018). Cannibalizing the informal economy: Frugal innovation and economic inclusion in Africa. *The European Journal of Development Research*, 30(1), 17-33.
- Misztal, B. A. (2000). *Informality: Social theory and contemporary practice*. London: Routledge.
- Misztal, B. A. (2015). Configurations of informality and formality in contemporary society. In A. Mica, J. Winczorek & R. Wisniewski (eds.), *Sociologies of formality and informality* (pp. 105-126). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Moschitz, H., Landert, J., Schader, C., & Frick, R. (2018). From Urban Agriculture to Urban Food: A Food System Analysis Based on Interaction between Research, Policy, and Society. *Nature and Culture*, 13(1), 113-134.
- National Economic and Social Development Board. (1988). Report of the national seminar on urban informal sector in Thailand. Retrieved from https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1988/88B09_225_engl.pdf
- Nirathron, N. (2019). When crisis creates opportunities: The making of organizations of Bangkok street vendors. Reflecting 100 years of ILO – Shaping the rules for a new century of labour. 27-29 March 2019. (Unpublished)
- Nirathron, N., & Yasmeen, G. (2019). Street vending management in Bangkok: the need to adapt to a changing environment. *The Journal of Public Space*, 4(1), 15-32.
- Nguyen, M. (2019). How Food Delivery Services in Vietnam Accommodate Millennials and Generation Z: Case company: Delivery Now. Retrieved from <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/160644/My%20Nguyen%201501218%20IBU15.pdf?sequence=1>
- Nickanor, N., & Kazembe, L. (2017). The Supermarket revolution and food security in Namibia (No. 26). Southern African Migration Programme. Retrieved from <http://www.afsun.org/wp-content/uploads/2017/11/AFSUN26.pdf>

- Nickanor, N., Crush, J., & Kazembe, L. (2019). The Informal Food Sector and Cohabitation with Supermarkets in Windhoek, Namibia. In *Urban Forum* (pp. 1-18). Springer Netherlands. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12132-019-09369-1>
- OECD & FAO. (2016). OECD-FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains. Retrieved from <https://mneguidelines.oecd.org/OECD-FAO-Guidance.pdf>
- Ong, A., & Collier, S. (2005). Global Assemblages, Anthropological Problems. In A. Ong & S. J. Collier (eds.), *Global Assemblages. Technology, Politics and Anthropological Problems* (pp. 3-21). Malden: Blackwell.
- Oviedo, A. M., Thomas, M. R., & Karakurum-Özdemir, K. (2009). Economic informality: causes, costs, and policies-a literature survey. The World Bank. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/5917/503600PUB0Box3101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1>
- Parikh, M. (2015). Management of Urban Street Vending in Ahmedabad: Issues and Challenges. *Asian Journal of Management*, 6(4), 283-290.
- Perry, G.E. & Maloney, W. F. (2007). Overview. In G. E. Perry & et al. (eds.), *Informality: exit and exclusion* (pp. 1-19). Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6730/4000801nformal101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Poapongsakorn, N. Chokesonritpol, P. & Pantakua, K. (2019). Development of Food Value Chains in Thailand. In E. Kusano (ed.), *Food Value Chains in ASEAN: Case Studies Focusing on Local Producers* (pp. 8-51). Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia.
- Poonsap, W., Vanek, J. & Carré, F. (2019). Informal Workers in Urban Thailand. A Statistical Snapshot. Retrieved from https://www.wiego.org/sites/default/files/publications/file/Informal%20Workers%20in%20Urban%20Thailand%20WIEGO%20SB%2020_1.pdf
- Ram, M., Edwards, P., Jones, T., & Villares-Varela, M. (2017). From the informal economy to the meaning of informality: Developing theory on firms and their workers. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 37(7/8), 361-373.
- Ratanawaraha, A. & Chalermpong, S. (2014). *Embracing Informal Mobility in Bangkok*. Bangkok: Rockefeller Foundation.

- Recio, R. B., Mateo-Babiano, I., & Roitman, S. (2017). Revisiting policy epistemologies on urban informality: Towards a post-dualist view. *Cities*, 61, 136-143.
- Renting, H., Marsden, T. K., & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and planning A*, 35(3), 393-411.
- Roever, S. (2016). Informal trade meets informal governance: Street vendors and legal reform in India, South Africa, and Peru. *Cityscape*, 18(1), 27-46.
- Romijn, H. B. (1993). Dynamism in the informal sector in a fast growing economy: The case of Bangkok. Retrieved from https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1993/93B09_458_engl.pdf
- Rossi, U. (2017). Neoliberalism. In M. Jayne & K. Ward (eds.), *Urban Theory: New Critical Perspectives* (pp. 205-217). London: Routledge.
- Rogan, M., Roever, S., Chen, M. A., & Carré, F. (2017). Informal employment in the global south: Globalization, production relations, and “precarity”. In A. Kalleberg & S. Vallas (eds.), *Precarious Work* (pp. 307-333). Emerald Publishing Limited.
- Rose, N. & Novas, C. (2005). Biological Citizenship. In A. Ong & S. J. Collier (eds.), *Global Assemblages, Technology, Politics and Anthropological Problems* (pp. 439-463). Malden: Blackwell.
- Roy, A. (2005). Urban informality: toward an epistemology of planning. *Journal of the American planning association*, 71(2), 147-158.
- Sarmiento, H., & Tilly, C. (2018). Governance lessons from urban informality. *Politics and Governance*, 6(1), 199-202.
- Schindler, S. (2017). Beyond a state-centric approach to urban informality: Interactions between Delhi’s middle class and the informal service sector. *Current Sociology*, 65(2), 248-259.
- Senghaas-Knobloch, E. (1977). Informal sector and peripheral capitalism: a critique of a prevailing concept of development. *Manpower and Unemployment Research*, 10(2), 3-24.
- Sethuraman, S. V. (1976). The urban informal sector: Concept, measurement and policy. *International Labour Review*, 114(1), 69-81.

- Selwyn, B. (2013). Social upgrading and labour in global production networks: A critique and an alternative conception. *Competition & Change*, 17(1), 75-90.
- Singer, H. W. (1970). Dualism revisited: a new approach to the problems of the dual society in developing countries. *The journal of development studies*, 7(1), 60-75.
- Singer, H. W. (1972). The technology gap and the developing countries. *International Journal of Environmental Studies*, 3(1-4), 119-123.
- Sinha, A., & Kanbur, R. (2012). Informality: Concepts, facts and models. Retrieved from <https://ageconsearch.umn.edu/record/128801/files/Cornell-Dyson-wp1206.pdf>
- Skinner, C. (2016). Informal Food Retail in Africa: A Review of Evidence. Consuming Urban Poverty Working Paper No. 2. Consuming Urban Poverty Project. Retrieved September 21, 2018 from <https://consumingurbanpoverty.wordpress.com/working-papers/>.
- Skinner, C. (2019). Contributing yet excluded?: Informal food retail in African cities. In J. Bateersby & V. Watson (eds.), *Urban Food Systems Governance and Poverty in African Cities* (pp. 104-115). Oxon: Routledge.
- Skinner, C., & Haysom, G. (2016). The informal sector's role in food security: A missing link in policy debates?. Retrieved from http://repository.uwc.ac.za/xmlui/bitstream/handle/10566/4527/wp_44_informal_sector%E2%80%99s_role_food_security_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Storper, M. & Scott, A. (2016). Current Debates in Urban Theory: A Critical Assessment. *Urban Studies*, 53(6), 1114-1136.
- Stuart, E., Samman, E., & Hunt, A. (2018). Informal is the new normal. Improving the lives of workers at risk of being left behind. Retrieved from <http://www.handinhandinternational.org/wp-content/uploads/2017/03/11993.pdf>
- Suhartini, N. & Jones, P. (2019). *Urban Governance and Informal Settlements: Lessons from the City of Jayapura, Indonesia*. Springer. DOI: 10.1007/978-3-030-06094-7
- Tafti, M. T. (2019). *Assembling Street Vending*. *Urban Studies*, DOI: 10.1177/0042098019856864

- Twigg, J. & Mosel, J. (2018). Informality in urban crisis response. Working Paper 532. <https://cdn.odi.org/media/documents/12065.pdf>.
- Vanek, J., Chen, M. A., Carré, F. Heintz, J. & Hussmanns, R. (2014). Statistics on the Informal Economy: Definitions, Regional Estimates & Challenges. Retrieved from <https://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/Vanek-Statistics-WIEGO-WP2.pdf>
- Varley, A. (2013). Postcolonialising informality?. *Environment and Planning D. Society and Space*, 31(1), 4-22.
- von Oppenkowski, M., Hassler, M., & Roesler, T. (2019). Informal markets and global value chains—the disembedding of Romanian dairy smallholders. *European Planning Studies*, 27(5), 995-1012.
- Vos, B. (2017). From small farms to big cities – Leveraging food systems for ending hunger and malnutrition. Retrieved from https://www.rural21.com/english/current-issue/detail/article/from-small-farms-to-big-cities-leveraging-food-systems-for-ending-hunger-and-malnutrition-00003068/?tx_ttnews%5BViewPointer%5D=2&cHash=4d48af20895ced114e4a681c8a5349da
- Wang Xiangwei (2020). Li Keqiang’s support for street vendors has hit a nerve in Beijing. *South China Morning Post*. Retrieved from <https://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/3088838/li-keqiangs-support-street-vendors-has-hit-nerve-beijing>
- Weeks, J. (1975). Policies for expanding employment in the informal urban sector of developing economies. *International Labour Review*, 111(1), 1-14.
- White, S., & Kampanje-Phiri, J. (2019). From “informal” to “local”: The role of data in legitimizing and supporting the local food economy in Malawi. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 9(1), 1-2.
- Williams, C. C. (2014). Tackling employment in the informal economy: A critical evaluation of the neoliberal policy approach. *Economic and Industrial Democracy*, 38(1), 145-169.
- Williams, C.C. & Martinz, A. (2016). Tackling the Informal Economy: A Critical Evaluation of the Neo-liberal Policy Deregulatory Perspective. In Supriya R. &

- V. Borghi (eds.), *Workers and the Global Informal Economy: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 29-50). Oxon: Routledge.
- Young, G., & Crush, J. (2019). *Governing the informal food sector in cities of the Global South* (discussion paper no. 30). Retrieved from <http://hungrycities.net/wp-content/uploads/2019/04/DP30.pdf>
- Yusuff, O. S. (2011). A theoretical analysis of the concept of informal economy and informality in developing countries. *European Journal of Social Sciences*, 20(4), 624-636.
- UN-Habitat. (2020). *World City Report: The Value of Sustainable urbanization. Key Findings and Messages*. Retrieved from https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/11/world_cities_report_2020_abridged_version.pdf
- Yap, K.S., Brown, A., Sommer, K. & Gachie, G. (2018). *Prosperity for all: Enhancing the informal economy through participatory slum upgrading*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). Retrieved from https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Prosperity%20for%20all_English.pdf

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 1

--	--	--

เขต

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัยเรื่อง
“บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง
กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร”

ผู้สัมภาษณ์ วันที่ เวลา.....
สถานที่ ผู้ตรวจแบบ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้ค้า

1.	เพศ	☐ 1) หญิง ☐ 2) ชาย ☐ 3) อื่น ๆ
2.	อายุ	☐ 1) 21-25 ปี ☐ 2) 26-30 ปี ☐ 3) 31-35 ปี ☐ 4) 36-40 ปี ☐ 5) 41-45 ปี ☐ 6) 46-50 ปี ☐ 7) 51-55 ปี ☐ 8) 56-60 ปี ☐ 9) 61-65 ปี ☐ 10) มากกว่า 65 ปี
3.	เชื้อชาติ	☐ 1) ไทย ☐ 2) กัมพูชา ☐ 3) พม่า ☐ 4) เวียดนาม ☐ 5) อื่น ๆ (ระบุ)
4.	ระดับการศึกษาสูงสุด	☐ 1) ประถม ☐ 2) มัธยมต้น ☐ 3) มัธยมปลาย ☐ 4) วิชาชีพ ☐ 5) ปริญญาตรี ☐ 6) สูงกว่าปริญญาตรี ☐ 7) อื่นๆ
5.	ภูมิลำเนา	☐ 1) เป็นชาว กทม. ☐ 2) มาจากจังหวัด/ประเทศ (ระบุ) ก. เข้ากรุงเทพฯครั้งแรก ปี..... ข. กลับไปเยี่ยมภูมิลำเนาบ่อยแค่ไหน ค. ได้ส่งเงินกลับไปยังครอบครัวที่บ้านเกิดหรือไม่ (เป็นครั้งคราว ไม่ใช่การอุปการะประจำ แต่เป็นเรื่องการรักษาความสัมพันธ์) ☐ 1) ใช่ บาท/เดือน/ครั้ง ☐ 2) ไม่ใช่
6.	ที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน	ระบุ (เขต/จังหวัด)

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 2

7.	สถานภาพสมรส	☐ 1) โสด ☐ 2) แต่งงาน ☐ 3) หม้าย/หย่า/แยกกันอยู่
8.	อาชีพของคู่สมรส (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) ช่วยท่านค้าขาย ☐ 2) เกษตรกรรม ☐ 3) รับราชการ ☐ 4) พนักงานบริษัทเอกชน (รายเดือน) ☐ 5) ลูกจ้างรายวันในบริษัทเอกชน ☐ 6) รับจ้างรายวันทั่วไป ☐ 7) ไม่ได้ประกอบอาชีพ ☐ 8) อื่น ๆ (ระบุ)
9.	มีผู้อยู่อาศัยบ้านเดียวกันกับท่าน กี่คน	ญาติ คน ไม่ใช่ญาติ คน
10.	ท่านต้องส่งเสียหรืออุปการะใครหรือไม่ ☐ 1) ใช่ จำนวน คน มีใครบ้าง 1) ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น 2) ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น 3) ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น ☐ 2) ไม่ใช่	
11.	ลักษณะที่พักปัจจุบัน ท่านอยู่ที่นี่มากี่ปีแล้ว	☐ 1) ห้องเช่า/ห้องแบ่งเช่า/บ้านเช่า ☐ มีสัญญาเช่า ☐ ไม่มีสัญญาเช่า ☐ 2) บ้านของตนเอง ☐ 3) บ้านของญาติ/เพื่อน โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า ☐ 4) อื่น ๆ (โปรดระบุ) ปี

ส่วนที่ 2 การประกอบอาชีพ

12.	ท่านเคยประกอบอาชีพหาบเร่ หรือแผงลอยมาก่อนหรือไม่ (ไม่ จำเป็นต้องเป็นเจ้าของ)	☐ 1) เคย ☐ 2) ไม่เคย
-----	--	---

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 3

13.	ก่อนมาประกอบอาชีพขายอาหารข้างทางปัจจุบัน ท่านประกอบอาชีพอะไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) ไม่เคยประกอบอาชีพใดๆ ☐ 2) รับจ้างทั่วไป (รายวัน) ☐ 3) เกษตรกร ☐ 4) ผู้ค้าหาบเร่ ☐ 5) ขับรถสาธารณะ (แท็กซี่, รถเมล์) ☐ 6) รับราชการ ☐ 7) พนักงานบริษัทเอกชน (รายเดือน) ☐ 8) อาชีพอื่น ๆ (ระบุ)
14.	ท่านประกอบอาชีพขายอาหารข้างทางเป็นเวลา ปี ประกอบอาชีพในพื้นที่ปัจจุบัน ปี	
15.	ลักษณะการประกอบการ	☐ 1) ประกอบการคนเดียว ☐ 2) มีลูกจ้าง ☐ 3) หุ้นส่วนหรือแบ่งกำไร (มีข้อตกลงอย่างไร) ☐ 4) อื่น ๆ โปรดระบุ
16.	ในครอบครัวของท่าน (เฉพาะที่อยู่บ้านเดียวกัน) มีผู้ประกอบอาชีพแผงลอยขายอาหารกี่คน	ค้าขายร่วมกับท่าน คน ไม่ได้ค้าขายร่วมกับท่าน คน
17.	ท่านขายอาหารคนเดียวหรือไม่	☐ 1) ใช่ ☐ 2) ไม่ใช่ (โปรดตอบคำถามต่อไปนี้) ก. ท่านมีผู้ช่วยขาย คน ข. ผู้ช่วยขายของท่านเป็นใคร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ☐ 1) สมาชิกในครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน ☐ 2) ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ☐ 1) เพื่อน ☐ 2) หุ้นส่วน ☐ 3) ลูกจ้าง ☐ 3) อื่นๆ ข.1 ท่านจ้างลูกจ้างบ่อยแค่ไหน ☐ 1) เป็นประจำ ☐ 2) เป็นบางครั้ง ☐ 3) อื่นๆ โปรดระบุ

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 4

		ค. ท่านจ่ายค่าตอบแทนอย่างไร ☐ 1) รายวัน บาท ☐ 2) รายเดือน บาท ☐ 3) อื่นๆ โปรดระบุ												
18.	ช่วงเวลาขาย ช่วงเวลาขายดี	 น. ถึง น. รวม ชั่วโมง น. ถึง น. รวม ชั่วโมง												
19.	แผงของท่านหยุดกี่วันต่อสัปดาห์	☐ 1) 1 วัน ระบุ..... ☐ 2) 2 วัน ระบุ ☐ 3) อื่นๆ โปรดระบุ ☐ 4) ไม่มีวันหยุด												
20.	ท่านขายอาหารในพื้นที่นี้เพียงพื้นที่เดียวหรือไม่	☐ 1) ใช่ ☐ 2) ไม่ใช่ (กรุณาตอบข้อ 21)												
	หากท่านขายอาหารในพื้นที่อื่นๆ ด้วย โปรดให้รายละเอียด <table border="1"> <thead> <tr> <th>พื้นที่</th><th>ระยะเวลาในการขาย</th><th>ระยะเวลาที่ขาย</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1.....</td><td>..... ชั่วโมง/ วัน</td><td>..... ปี</td></tr> <tr> <td>2.....</td><td>..... ชั่วโมง/ วัน</td><td>.....ปี</td></tr> <tr> <td>3.....</td><td>..... ชั่วโมง/ วัน</td><td>..... ปี</td></tr> </tbody> </table>		พื้นที่	ระยะเวลาในการขาย	ระยะเวลาที่ขาย	1.....	 ชั่วโมง/ วัน	 ปี	2.....	 ชั่วโมง/ วัน	ปี	3.....	 ชั่วโมง/ วัน	 ปี
พื้นที่	ระยะเวลาในการขาย	ระยะเวลาที่ขาย												
1.....	 ชั่วโมง/ วัน	 ปี												
2.....	 ชั่วโมง/ วัน	ปี												
3.....	 ชั่วโมง/ วัน	 ปี												
21.	ลักษณะของแผงขายอาหาร ☐ 1) หาบหรือรถเข็น - ไม่อยู่กับที่ ☐ 2) วางขายบนถนน ☐ 3) รถเข็น ☐ 4) วางขายบนโต๊ะ ☐ 5) แผงขายถาวร ☐ 6) รถขายอาหาร (Food truck) ☐ 7) อื่นๆ โปรดระบุ													
22.	การขายอาหารข้างทางเป็นแหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียวของท่านหรือไม่	☐ 1) ใช่ ☐ 2) ไม่ใช่ หากท่านประกอบอาชีพอื่นๆ ด้วย โปรดอธิบายอาชีพ เวลาการทำงาน ชั่วโมง/วัน/สัปดาห์/เดือน ค่าตอบแทน บาท/วัน/สัปดาห์/เดือน												

สำหรับร้านค้าอาหารข้างทาง | 5

23.	รายได้จากการค้าแผงลอยเป็นรายได้แหล่งเดียวของครอบครัวหรือไม่	☐ 1) เป็น ☐ 2) ไม่เป็น หากครอบครัวของท่านมีรายได้จากแหล่งอื่น โปรดระบุ 1. กิจกรรม รายได้ บาท / (วัน/สัปดาห์/เดือน) 2. กิจกรรม รายได้ บาท / (วัน/สัปดาห์/เดือน) 3. กิจกรรม รายได้ บาท / (วัน/สัปดาห์/เดือน)
24.	รายได้ส่วนตัวและรายได้ครัวเรือน (รายวัน/ รายสัปดาห์/ รายเดือน)	1) รายได้ส่วนตัวของท่าน (แผงลอย+อาชีพอื่น) บาท 2) รายได้ในครัวเรือน บาท 3) รายได้ส่วนตัวคิดเป็นร้อยละ ของรายได้ในครัวเรือน 4) รายได้ของท่านจากการขายอาหารข้างทาง บาท คิดเป็นร้อยละ ของรายได้ในครัวเรือน 5) รายได้จากการขายอาหารข้างทางมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน ☐ มากกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ในครัวเรือน ☐ น้อยกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ในครัวเรือน

ส่วนที่ 3 ข้อมูลพื้นที่ขาย

25.	พื้นที่ขายอาหาร	☐ 1) ทางเท้า ☐ 2) ข้างถนน ☐ 3) หาบหรือเข็นรถขาย ☐ 4) ในตลาดสด ☐ 5) ในตลาดขายอาหารหรือตลาดโต้รุ่ง ☐ 6) อื่น ๆ โปรดระบุ
26.	ประเภทของพื้นที่ขายอาหาร	☐ 1) พื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ที่ไม่ใช่ของเอกชน (โปรดตอบแบบสอบถาม แบบ ก) ☐ 2) พื้นที่ของเอกชน (โปรดตอบแบบสอบถาม แบบ ข) หากขายในพื้นที่ทั้งสองประเภทโปรดตอบแบบสอบถามทั้ง แบบ ก และ ข

แบบสอบถาม ก (สำหรับผู้ค้าในพื้นที่ที่ไม่ใช่ของเอกชนเท่านั้น)		
27.	พื้นที่ขายของท่านอยู่ในความรับผิดชอบของใคร	☐ กรุงเทพมหานคร ☐ ตำรวจจราจร (ถนน) ☐ อื่นๆ (โปรดระบุ)
28.	ลักษณะของพื้นที่ขาย	☐ พื้นที่ที่ได้รับอนุญาต/เคยเป็นจุดผ่อนผัน ☐ นอกพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต/นอกจุดผ่อนผัน
29.	ท่านชำระค่าใช้จ่ายให้ผู้รับผิดชอบพื้นที่หรือไม่	☐ ชำระเป็นค่าธรรมเนียม (ตอบข้อ 30) ☐ ชำระเป็นค่าปรับ (ตอบข้อ 31) ☐ ชำระค่าอื่นๆ(ตอบข้อ 32) หากชำระทั้ง 3 ประเภทตอบทั้ง 3 ข้อ
30.	ท่านชำระค่าธรรมเนียมอย่างไร	☐ 1) รายเดือน บาท ☐ 2) ทุกๆ 3 เดือน บาท ☐ 3) รายสัปดาห์ บาท ☐ 4) รายวัน บาท ☐ 5) ไม่ต้องชำระ
31.	ท่านชำระค่าปรับอย่างไร	☐ 1) รายเดือน บาท ☐ 2) ทุกๆ 3 เดือน บาท ☐ 3) รายสัปดาห์ บาท ☐ 4) รายวัน บาท ☐ 5) ไม่ต้องชำระ
32.	ท่านต้องจ่ายเงินพิเศษให้แก่ผู้รับผิดชอบพื้นที่หรือไม่	☐ 1) จ่าย ☐ 1) รายเดือน บาท ☐ 2) ทุก ๆ 3 เดือน บาท ☐ 3) รายสัปดาห์ บาท ☐ 4) รายวัน บาท ☐ 2) ไม่ได้จ่าย
33.	ท่านต้องจ่ายเงินพิเศษให้แก่บุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่ผู้รับผิดชอบพื้นที่หรือไม่	☐ 1) จ่าย ☐ 1) รายเดือน บาท ☐ 2) ทุก ๆ 3 เดือน บาท ☐ 3) รายสัปดาห์ บาท

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 7

		☐ 4) รายวัน บาท ☐ 2) ไม่ได้จ่าย
34.	ท่านใช้สาธารณูปโภคเหล่านี้สำหรับการขายอาหารหรือไม่ ☐ ใช่ ได้แก่..... ☐ ไม่ใช่	
	สาธารณูปโภค	ใครเป็นคนจัดสาธารณูปโภค ท่านจ่ายค่าสาธารณูปโภคอย่างไร
	☐ 1) น้ำประปา	☐ การประปานครหลวง ☐ อื่นๆ ☐ จ่ายการประปา ☐ อื่นๆ
	☐ 2) ไฟฟ้า	☐ การไฟฟ้า ☐ อื่นๆ ☐ จ่ายการไฟฟ้า ☐ อื่นๆ
	☐ 3) จุดทิ้ง/ถังขยะ	☐ กทม. ☐ อื่นๆ ☐ จ่าย กทม. ☐ อื่นๆ
	☐ 4) ห้องน้ำ	☐ กทม. ☐ อื่นๆ ☐ จ่าย กทม. ☐ อื่นๆ
	☐ 5) อื่นๆ	
	มีค่าสาธารณูปโภคใดรวมอยู่ในค่าธรรมเนียมการใช้พื้นที่บ้าง	☐ มี ได้แก่ ☐ ไม่มี
	ค่าสาธารณูปโภคโดยเฉลี่ย	 บาท/เดือน
35.	การจัดการขยะทั่วไป	☐ 1) วางไว้ที่แผงมีเจ้าหน้าที่กทม.มาเก็บ ☐ 2) เก็บรวมกับร้านค้าใกล้เคียงแล้วนำไปทิ้งที่จุดทิ้งขยะ ☐ 3) เก็บรวมกับแผงค้าใกล้เคียงแล้วนำไปทิ้งที่จุดทิ้งขยะ ☐ 4) อื่นๆ โปรดระบุ
36.	ท่านจ้างคนรวบรวมและนำขยะไปทิ้งหรือไม่	☐ 1) จ้าง บาท/วัน/สัปดาห์ ☐ 2) ไม่ได้จ้าง
37.	การจัดการน้ำเสีย	☐ 1) ระบายลงท่อน้ำทิ้งสาธารณะที่จุดขายหรือใกล้เคียง ☐ 2) เก็บไว้ในถังแล้วค่อยนำไปเทลงท่อน้ำทิ้งสาธารณะใกล้เคียง ☐ 3) ได้รับการอำนวยความสะดวกจากร้านค้า/ใกล้เคียง ☐ 4) อื่นๆ โปรดระบุ

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 8

38.	ท่านมีข้อตกลงกับร้านค้าหรือ บ้านใกล้เคียงในเรื่องเหล่านี้ หรือไม่	☐ 1) มี ได้แก่ ☐ 1) การใช้พื้นที่หน้าร้าน ☐ 2) เวลาค้าขาย ☐ 3) การติดตั้งอุปกรณ์ เช่น กันสาด ร่ม ฯลฯ ☐ 4) การทิ้งขยะและการรักษาความสะอาด ☐ 5) อื่น ๆ โปรดระบุ ☐ 2) ไม่มี
39.	แผงค้าของท่านเคยถูก ตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐ หรือไม่ ☐ เคย ☐ ไม่เคย	โปรดระบุหน่วยงาน หากแผงค้าของท่านเคยถูกตรวจสอบโดย เจ้าหน้าที่รัฐ ☐ 1) ตำรวจนครบาล บ่อยแค่ไหน ☐ 2) ตำรวจจราจร บ่อยแค่ไหน ☐ 3) เทศกิจ บ่อยแค่ไหน ☐ 4) เจ้าหน้าที่สำนักงานเขต ระบุหน่วยงาน บ่อยแค่ไหน ☐ 5) กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข บ่อยแค่ไหน ☐ 6) กรมการค้าภายใน บ่อยแค่ไหน ☐ 7) กรมสรรพากร บ่อยแค่ไหน ☐ 8) อื่น ๆ โปรดระบุ หมายเหตุ: บ่อยแค่ไหน ให้เลือกตอบ : วันละครั้ง, สัปดาห์ละ ครั้ง, เดือนละครั้ง, ปีละครั้ง, กำหนดไม่ได้

แบบสอบถาม ข (สำหรับผู้ค้าในพื้นที่เอกชนเท่านั้น)		
40.	ใครเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ท่านขาย	
41.	ความสัมพันธ์กับเจ้าของพื้นที่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1)ญาติ ☐ 2) คนรู้จัก ☐ 3) ผู้เช่าและผู้ให้เช่า ☐ 4) มีความสัมพันธ์ในเชิงธุรกิจอื่นๆ ☐ 5) อื่นๆ
42.	ประเภทผู้ค้า	☐ ผู้ค้าที่ได้รับอนุญาตโดยไม่เสียค่าเช่า ☐ ผู้ค้าที่เสียค่าเช่า

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 9

		☐ ผู้ค้าที่ไม่ได้รับอนุญาต (ข้ามไปตอบข้อ 48)
43.	ประเภทการอนุญาต	☐ 1) มีสัญญา ☐ 2) ไม่มีสัญญา
44.	ท่านมีความสัมพันธ์กับเจ้าของพื้นที่อนุญาตให้ขายอาหารข้างทางอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ☐ 1) แบ่งปันอาหาร ☐ 2) ซื้ออาหารของท่านในราคาพิเศษ ☐ 3) ท่านซื้อสินค้าของเจ้าของพื้นที่ในราคาพิเศษ ☐ 4) มีของฝากซึ่งกันและกัน ☐ 5) ช่วยเรียกลูกค้าเข้าร้าน ☐ 6) รับฝากร้านของกันและกันในช่วงที่ท่านหรือเจ้าของพื้นที่ยุ่งหรือไม่อยู่ร้าน ☐ 7) พุดคุยสัพเพเหระ ☐ 8) ต่างคนต่างขายของของตนเอง (ไม่มีความสัมพันธ์) ☐ 9) อื่น ๆ	
45.	อัตราค่าเช่า (เฉพาะผู้เสียค่าเช่า) ☐ 1) รายวัน/สัปดาห์/เดือน/ปี บาท ☐ 2) อื่นๆ (โปรดระบุ) บาท	
46.	ท่านชำระค่าเช่าพื้นที่อย่างไร (เฉพาะผู้เสียค่าเช่า) ☐ 1) ชำระผ่าน ธนาคาร ☐ 2) ชำระด้วยเงินสด (มีใบเสร็จ) ☐ 3) ชำระด้วยเงินสด (ไม่มีใบเสร็จ)	
47.	เจ้าของพื้นที่ได้จัดหา สาธารณูปโภคให้หรือไม่	☐ 1) จัดให้ ก. สาธารณูปโภค ☐ 1) น้ำใช้ ☐ 2) ไฟฟ้า ☐ 3) จุดทิ้ง/ถังขยะ ☐ 4) ห้องน้ำ ☐ 5) อื่น ๆ ข. ชำระค่าสาธารณูปโภค ☐ 1) ชำระให้รัฐโดยตรง ☐ 2) ชำระให้เจ้าของพื้นที่ ☐ 2) ไม่ได้จัดให้

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 10

48.	ท่านมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าของพื้นที่บ้างหรือไม่	☐ 1) มี ก. ปัญหาเรื่อง ข. ท่านจัดการปัญหาอย่างไร ☐ 2) ไม่มี
49.	ท่านต้องชำระเงินพิเศษให้แก่ผู้ที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าของพื้นที่หรือไม่ (เช่น มาเฟีย หรืออื่น ๆ)	☐ 1) ใช่ ☐ 1) รายเดือน บาท ☐ 2) ทุก ๆ 3 เดือน บาท ☐ 3) รายสัปดาห์ บาท ☐ 4) รายวัน บาท ☐ 2) ไม่ใช่
50.	ท่านต้องชำระค่าธรรมเนียมหรือเงินอื่นๆ ให้แก่ภาครัฐด้วยหรือไม่ ☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่	☐ 1) รายเดือน บาท ☐ 2) ทุก ๆ 3 เดือน บาท ☐ 3) รายสัปดาห์ บาท ☐ 4) รายวัน บาท ☐ 5) ไม่ต้องชำระ จ่ายให้แก่
51.	แผงค้าของท่านเคยถูกตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐหรือไม่ ☐ เคย ☐ ไม่เคย	โปรดระบุหน่วยงาน หากแผงค้าของท่านเคยถูกตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ☐ 1) ตำรวจนครบาล บ่อยแค่ไหน ☐ 2) ตำรวจจราจร บ่อยแค่ไหน ☐ 3) เทศกิจ บ่อยแค่ไหน ☐ 4) เจ้าหน้าที่สำนักงานเขต ระบุหน่วยงาน บ่อยแค่ไหน ☐ 5) กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข บ่อยแค่ไหน ☐ 6) กรมการค้าภายใน บ่อยแค่ไหน ☐ 7) สรรพากร บ่อยแค่ไหน ☐ 8) อื่น ๆ โปรดระบุ หมายเหตุ: บ่อยแค่ไหน ให้เลือกตอบ เช่น วันละครั้ง, สัปดาห์ละครั้ง, เดือนละครั้ง, ปีละครั้ง, กำหนดไม่ได้

Food supply chain								
ส่วนที่ 4 วัตถุดิบและการขนส่ง								
วัตถุดิบที่ซื้อ	เคยเปลี่ยนแหล่งซื้อหรือไม่	ความถี่ในการซื้อ	ปริมาณที่ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ในแต่ละวัน	การขนส่งวัตถุดิบ	ระยะทางขนส่ง	ผู้ไปซื้อ	
52. ท่านซื้อวัตถุดิบจากที่ใดบ้าง (ระบุชื่อแม่/สถานที่/โทรศัพท์/ชื่อมานานเท่าไร) 1. ชื่อ สถานที่ เบอร์โทร ชื่อมานานปี	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ ทุกวัน ☐ วันเว้นวัน ☐ ทุกสัปดาห์ ☐ เดือนละครั้ง ☐ อื่นๆ	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....	☐ พาหนะของตนเอง ☐ พาหนะรับจ้าง (ระบุ) ☐ ร้านค้าส่งให้ ☐ อื่นๆ	1. จากบ้าน กม. 2. ถึงแหล่งค้า กม.	☐ ไปเอง ☐ ญาติ/สมาชิกในครอบครัว ☐ ลูกจ้าง ☐ อื่นๆ ระบุ	
2. ชื่อ สถานที่ เบอร์โทร ชื่อมานานปี	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ ทุกวัน ☐ วันเว้นวัน ☐ ทุกสัปดาห์ ☐ เดือนละครั้ง ☐ อื่นๆ	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....	☐ พาหนะของตนเอง ☐ พาหนะรับจ้าง (ระบุ) ☐ ร้านค้าส่งให้ ☐ อื่นๆ	1. จากบ้าน กม. 2. ถึงแหล่งค้า กม.	☐ ไปเอง ☐ ญาติ/สมาชิกในครอบครัว ☐ ลูกจ้าง ☐ อื่นๆ ระบุ	

52. ท่านซื้อวัตถุดิบจาก ที่ใดบ้าง (ระบุชื่อแหล่ง/ สถานที่/โทรศัพท์/ชื่อ มานานเท่าไร)	วัตถุดิบที่ซื้อ	เคยเปลี่ยน แหล่งซื้อ หรือไม่	ความถี่ ในการซื้อ	ปริมาณที่ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่งวัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง	ผู้ไปซื้อ
3. ชื่อ สถานที่ เบอร์โทร ชื่อมานานปี	1..... 2..... 3.....	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ ทุกวัน ☐ วันเว้นวัน ☐ ทุกสัปดาห์ ☐ เดือนละครั้ง ☐ อื่นๆ	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....	☐ พาหะของ ตนเอง ☐ พาหะรับจ้าง (ระบุ) ☐ ร้านค้าส่งให้ ☐ อื่นๆ	1. จากบ้าน กม. 2. ถึงแหล่งค้า กม.	☐ ไปเอง ☐ ญาติ/สมาชิกใน ครอบครัว ☐ ลูกจ้าง ☐ อื่นๆ ระบุ
4. ชื่อ สถานที่ เบอร์โทร ชื่อมานานปี	1..... 2..... 3.....	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ ทุกวัน ☐ วันเว้นวัน ☐ ทุกสัปดาห์ ☐ เดือนละครั้ง ☐ อื่นๆ	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....	☐ พาหะของ ตนเอง ☐ พาหะรับจ้าง (ระบุ) ☐ ร้านค้าส่งให้ ☐ อื่นๆ	1. จากบ้าน กม. 2. ถึงแหล่งค้า กม.	☐ ไปเอง ☐ ญาติ/สมาชิกใน ครอบครัว ☐ ลูกจ้าง ☐ อื่นๆ ระบุ

52. ท่านซื้อวัตถุดิบจาก ที่ใดบ้าง (ระบุชื่อแผง/ สถานที่/โทรศัพท์/ชื่อ มานานเท่าไร)	วัตถุดิบที่ซื้อ	เคยเปลี่ยน แหล่งซื้อ หรือไม่	ความถี่ ในการซื้อ	ปริมาณที่ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่งวัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง	ผู้ไปซื้อ
5. ชื่อ สถานที่ เบอร์โทร ชื่อมานานปี	1..... 2..... 3.....	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ ทุกวัน ☐ วันเว้นวัน ☐ ทุกสัปดาห์ ☐ เดือนละครั้ง ☐ อื่นๆ	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....	☐ พาหะของ ตนเอง ☐ พาหะรับจ้าง (ระบุ) ☐ ร้านค้าส่งให้ ☐ อื่นๆ	1. จากบ้าน กม. 2. ถึงแผงค้า กม.	☐ ไปเอง ☐ ญาติ/สมาชิกใน ครอบครัว ☐ ลูกจ้าง ☐ อื่นๆ ระบุ
6. ชื่อ สถานที่ เบอร์โทร ชื่อมานานปี	1..... 2..... 3.....	☐ เคย ☐ ไม่เคย	☐ ทุกวัน ☐ วันเว้นวัน ☐ ทุกสัปดาห์ ☐ เดือนละครั้ง ☐ อื่นๆ	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....	☐ พาหะของ ตนเอง ☐ พาหะรับจ้าง (ระบุ) ☐ ร้านค้าส่งให้ ☐ อื่นๆ	1. จากบ้าน กม. 2. ถึงแผงค้า กม.	☐ ไปเอง ☐ ญาติ/สมาชิกใน ครอบครัว ☐ ลูกจ้าง ☐ อื่นๆ ระบุ

53. เหตุผลที่ท่านซื้อวัตถุดิบจากร้านเดิม		
54. เหตุผลที่ท่านเปลี่ยนร้านซื้อวัตถุดิบ		
55. ความสัมพันธ์ ระหว่างท่านกับร้าน ขายวัตถุดิบที่ท่านซื้อ เป็นประจำ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) เป็นญาติ ☐ 2) เป็นเพื่อนของท่านที่มาจากภูมิลำเนาเดียวกัน ☐ 3) ขายของให้ท่านในราคาพิเศษ ☐ 4) สามารถโทรสั่งวัตถุดิบได้ ☐ 5) สามารถส่งจองวัตถุดิบได้ ☐ 6) สามารถชำระเงินภายหลังได้ ☐ 7) แจ้งท่านเมื่อวัตถุดิบที่ท่านสั่งมาแล้วหรือไม่มีวัตถุดิบดังกล่าว ☐ 8) มีบริการส่งของ ☐ 9) อื่นๆ โปรดระบุ 	
56. ผลประกอบการต่อวัน บาท		
ก. ต้นทุนโดยเฉลี่ยต่อ วันบาท	ข. ยอดขายวันที่ขายดี บาท	ค. ยอดขายที่ขายได้น้อย บาท
57. ค่าใช้จ่ายในการ ประกอบอาชีพ (ไม่รวมค่าวัตถุดิบ) (รายเดือน)	☐ 1) ค่าธรรมเนียมการใช้พื้นที่ (กรณีพื้นที่สาธารณะ) หรือเช่าพื้นที่ (ที่เอกชน) ☐ 2) ค่าปรับ (การใช้พื้นที่) ☐ 3) ค่าจ้างคนเข็นของในตลาดบาท/วัน/สัปดาห์/เดือน ☐ 4) ค่าน้ำประปา ไฟฟ้า ☐ 5) ค่าธรรมเนียมเก็บขยะ ☐ 6) ค่าพาหนะประจำ เช่น ไปซื้อวัตถุดิบ เดินทางมาที่แผงค้า ☐ 7) ค่าขนส่งสินค้า (กรณีร้านค้าคิดค่าส่ง) บาท ☐ 8) ค่าที่จอดรถ บาท/วัน/สัปดาห์/เดือน/ปี ☐ 9) ค่าเช่าพื้นที่เก็บของหรือค่าฝากของ วัน/ สัปดาห์/เดือน/ปี	

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 15

		☐ 10) ภาษี ☐ 11) อื่นๆ โปรดระบุ รวมเป็นเงิน บาท
58.	การเดินทางไปพื้นที่ค้าขาย	☐ 1) จากที่พักอาศัยของท่าน ☐ 2) จากแหล่งซื้อวัตถุดิบ ☐ 3) อื่นๆ โปรดระบุ
59.	พาหนะที่ท่านใช้เดินทางระหว่างที่พักอาศัยและแหล่งซื้อวัตถุดิบ	☐ 1) เดิน ☐ 2) นั่งรถเมล์ ☐ 3) มอเตอร์ไซค์รับจ้าง ☐ 4) ดูกู้ด ☐ 5) รถส่วนตัว ☐ 6) อื่นๆ โปรดระบุ ค่ารถโดยเฉลี่ย บาท / วัน
60.	ท่านเก็บอุปกรณ์ เช่น รถเข็น เครื่องครัว อย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) ไม่เก็บไว้ในพื้นที่ นำกลับไปเก็บที่บ้าน ☐ 2) เก็บไว้ในที่แผงค้า ☐ 3) ผ่ากรวที่ร้านค้าใกล้เคียง ☐ 4) เช่าพื้นที่เก็บของ บาท ☐ 5) อื่นๆ โปรดระบุ

ส่วนที่ 5 ผลิตภัณฑ์อาหาร			
61.	ประเภทอาหารที่ขาย (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) ผักสด ผลไม้สด ☐ 2) อาหารตามสั่ง หมายถึงอาหารคาวหรือของหวานที่ต้องปรุงขายที่ร้าน เช่น ก๋วยเตี๋ยว ผัดไทย หอยทอด อาหารอีสาน (ลาบ น้ำตก ส้มตำ ฯลฯ) ขนมครก ☐ 3) อาหารปรุงสำเร็จ เช่น ข้าวแกงตักกราด กับข้าวใส่ถุง ☐ 4) อาหารกึ่งปรุงสำเร็จ หมายถึงอาหารที่ปรุงสุกมาแล้วบางส่วน เช่น ลูกชิ้นปิ้ง/ทอด ☐ 5) อื่นๆ โปรดระบุ	
62.	รายการอาหารที่ขาย	รายการอาหาร	ราคาต่อหน่วย
	โปรดใส่เครื่องหมาย*ใน		

สำหรับผู้ค้าอาหารข้างทาง | 16

	รายการที่ขายดี		
63.	ท่านขายอาหารหมดทุก วันหรือไม่	☐ 1) ใช่ ☐ 2) ไม่ทุกวัน (โปรดให้รายละเอียดของที่เหลือ)	
64.	หากในแต่ละวันท่านมี วัตถุดิบเหลือจากการ ขาย ท่านจัดการอย่างไร	อาหารแห้ง ☐ 1) นำกลับมาบริโภคที่บ้าน ☐ 2) เก็บไว้ใช้ต่อ ☐ 3) ทิ้ง ☐ 4) อื่นๆ โปรดระบุ	อาหารสด ☐ 1) นำกลับมาบริโภคที่บ้าน ☐ 2) เก็บไว้ใช้ต่อ ☐ 3) ทิ้ง ☐ 4) อื่นๆ โปรดระบุ
65.	ท่านมีลูกค้าประจำ หรือไม่	☐ 1) มี เป็นใคร ลูกค้าประจำมาซื้ออาหารจากร้านของท่านบ่อยแค่ไหน ☐ 2) ไม่มี	

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้บริโภค

สำหรับผู้บริโภค | 1

--	--	--

เขต

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัยเรื่อง
“บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง
กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร”

ผู้สัมภาษณ์ วันที่ เวลา.....
สถานที่ ผู้ตรวจแบบ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้บริโภค

1	เพศ	☐ 1) หญิง ☐ 2) ชาย ☐ 3) อื่น ๆ
2	อายุ	☐ 1) 21-25 ปี ☐ 2) 26-30 ปี ☐ 3) 31-35 ปี ☐ 4) 36-40 ปี ☐ 5) 41-45 ปี ☐ 6) 46-50 ปี ☐ 7) 51-55 ปี ☐ 8) 56-60 ปี ☐ 9) 61-65 ปี ☐ 10) มากกว่า 65 ปี
3	ทำงานอะไร	☐ 1) งานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง (โปรดระบุ)) ☐ 2) งานที่ได้รับค่าจ้าง (☐ ภาคเอกชน ☐ ภาครัฐ)
4	สถานะของการจ้างงาน	☐ 1) ผู้ประกอบการกิจการส่วนตัว ☐ 2) นายจ้าง ☐ 3) ลูกจ้าง ☐ 4) ผู้ผลิตที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ ☐ 5) แรงงานในกิจการครัวเรือน ไม่ได้รับค่าจ้าง ☐ 6) อื่น ๆ
5 ก	อาชีพ	☐ 1) ผู้จัดการ ☐ 2) ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ ☐ 3) ผู้ประกอบวิชาชีพช่างเทคนิค ☐ 4) งานสายสนับสนุนในสำนักงาน ☐ 5) งานขายและให้บริการ ☐ 6) งานที่มีทักษะด้านเกษตร ป่าไม้ และประมง ☐ 7) งานที่ใช้ทักษะ งานฝีมือ ☐ 8) งานในโรงงาน เครื่องจักร และชิ้นส่วน ☐ 9) งานอาชีพพื้นฐาน
5 ข	โปรดอธิบายลักษณะของงานที่ทำ	
6	ค่าตอบแทน	☐ 1) ค่าจ้างรายวัน ☐ 2) ค่าจ้างรายเดือน ☐ 3) ค่าจ้างตามชิ้นงาน ☐ 4) อื่น ๆ

สำหรับผู้บริโภค 2

7	มีสัญญาจ้างงานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่	☐ 1) มี ☐ 2) ไม่มี (มีข้อตกลงอื่นหรือไม่ โปรด ระบุ.....)
8	ที่ทำงานของท่านมีโรงอาหารหรือไม่	☐ 1) มี ☐ 2) ไม่มี (โปรดระบุสวัสดิการด้านอาหาร หากมี)
9	มีประกันสังคมหรือไม่	☐ 1) มี (โปรดระบุ มาตรา) ☐ 2) ไม่มี (ท่านเข้าข่ายประกันสังคม มาตราใด)
10	ระดับการศึกษาสูงสุด	☐ 1) ประถมศึกษา ☐ 2) มัธยมศึกษาตอนต้น ☐ 3) มัธยมศึกษาตอนปลาย ☐ 4) อาชีวศึกษา (ปวช. และ ปวส.) ☐ 5) ปริญญาตรี ☐ 6) สูงกว่าปริญญาตรี ☐ 7) อื่น ๆ
11	ประเภทของที่พักในปัจจุบัน	☐ 1) ห้องเช่า/ห้องแบ่งเช่า/บ้านเช่า มีสัญญาเช่าหรือไม่ ☐ มี ☐ ไม่มี ถ้าไม่มีสัญญา โปรดอธิบายข้อตกลงการเช่า ☐ 2) บ้านของตนเอง ☐ 3) บ้านของญาติ/ เพื่อน โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า ☐ 4) อื่น ๆ (โปรดระบุ)
12	ระยะเวลาที่อยู่อาศัย	 ปี
13	ในที่พักของคุณ มีสาธารณูปโภคอะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) น้ำประปา ☐ 2) ไฟฟ้า ☐ 3) เก็บขยะ
14	มีผู้อยู่อาศัยบ้านเดียวกับคุณกี่คน	☐ 1) จำนวนสมาชิกในครอบครัวที่อาศัยอยู่กับคุณ คน ☐ 2) จำนวนสมาชิกในครอบครัวที่ทำงานและมีรายได้ คน
15	รายได้ส่วนตัวต่อเดือน	☐ 1) ต่ำกว่า 1,500 บาท ☐ 2) 1,500-3,000 บาท ☐ 3) 3,001-5,000 บาท ☐ 4) 5,001-10,000 บาท ☐ 5) 10,001-15,000 บาท ☐ 6) 15,001-20,000 บาท ☐ 7) 20,001-25,000 บาท ☐ 8) 25,001-30,000 บาท ☐ 9) 30,001-35,000 บาท ☐ 10) 35,001-40,000 บาท ☐ 11) 40,001-45,000 บาท ☐ 12) 45,001-50,000 บาท ☐ 13) มากกว่า 50,001 บาท

สำหรับผู้บริโภคร 3

16	รายได้ครัวเรือนต่อเดือน	☐ 1) ต่ำกว่า 1,500 บาท ☐ 2) 1,500-3,000 บาท ☐ 3) 3,001-5,000 บาท ☐ 4) 5,001-10,000 บาท ☐ 5) 10,001-15,000 บาท ☐ 6) 15,001-20,000 บาท ☐ 7) 20,001-25,000 บาท ☐ 8) 25,001-30,000 บาท ☐ 9) 30,001-35,000 บาท ☐ 10) 35,001-40,000 บาท ☐ 11) 40,001-45,000 บาท ☐ 12) 45,001-50,000 บาท ☐ 13) มากกว่า 50,001 บาท
17	พักอยู่ที่ไหน	☐ 1) เขต ☐ 2) จังหวัด
18	ทำงานที่ไหน	☐ 1) เขต ☐ 2) จังหวัด
19	เวลาที่ใช้เดินทางไปและกลับที่ทำงาน (ชั่วโมง)	

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการซื้อ

20	ในสัปดาห์ที่ผ่านมา ท่านซื้ออาหารข้างทาง ช่วงเช้า กี่ครั้งและที่ไหน	☐ 1) จำนวน ครั้ง ☐ 2) ร้านประจำที่ซื้อ ☐ ใกล้บ้าน ☐ ใกล้สถานที่ทำงาน ☐ ซอยระหว่างทาง(ที่ไหน ป้ายรถเมล์/สถานีรถไฟ/อื่นๆ) ☐ อื่น ๆ (โปรดอธิบาย) ☐ 3) มีซื้อให้สมาชิกในครัวเรือนหรือไม่ ☐ ไม่มี ☐ มี จำนวน มื้อ
21	ในสัปดาห์ที่ผ่านมา ท่านซื้ออาหารข้างทาง ช่วงเที่ยง กี่ครั้งและที่ไหน	☐ 1) จำนวน ครั้ง ☐ 2) ร้านประจำที่ซื้อ ☐ ใกล้บ้าน ☐ ใกล้สถานที่ทำงาน ☐ ซอยระหว่างทาง(ที่ไหน ป้ายรถเมล์/สถานีรถไฟ/อื่นๆ) ☐ อื่น ๆ (โปรดอธิบาย) ☐ 3) มีซื้อให้สมาชิกในครัวเรือนหรือไม่ ☐ ไม่มี ☐ มี จำนวน มื้อ
22	ในสัปดาห์ที่ผ่านมา ท่านซื้ออาหารข้างทาง ช่วงเย็น กี่ครั้งและที่ไหน	☐ 1) จำนวน ครั้ง ☐ 2) ร้านประจำที่ซื้อ ☐ ใกล้บ้าน ☐ ใกล้สถานที่ทำงาน ☐ ซอยระหว่างทาง(ที่ไหน ป้ายรถเมล์/สถานีรถไฟ/อื่นๆ) ☐ อื่น ๆ (โปรดอธิบาย) ☐ 3) มีซื้อให้สมาชิกในครัวเรือนหรือไม่ ☐ ไม่มี ☐ มี จำนวน มื้อ

สำหรับผู้บริโภค 4

		☐ 3) มีชื่อให้สมาชิกในครัวเรือนหรือไม่ ☐ ไม่มี ☐ มี จำนวน มื้อ
23	เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง (ใส่อันดับ 1-3)	 1) ราคาถูก 2) มีความหลากหลาย 3) รสชาติดี 4) ใกล้ที่ทำงาน ใกล้บ้าน 5) มีความสนิทคุ้นเคยกับผู้ชาย 6) ซื้อระหว่างทาง 7) ค่อนข้างราคาและปริมาณได้ อื่น ๆ โปรดอธิบาย
24	ซื้ออาหารข้างทางจากร้านประจำหรือไม่	☐ 1) ใช่ ☐ 2) ไม่ใช่
25	นอกจากซื้ออาหารข้างทางแล้ว มีซื้ออาหารจากแหล่งอื่น ๆ บ่อยแค่ไหน	☐ 1) ร้านสะดวกซื้อ บ่อยแค่ไหน ครั้ง/สัปดาห์ ☐ 2) ร้านอาหาร บ่อยแค่ไหน ครั้ง/สัปดาห์ ☐ 3) ศูนย์อาหาร บ่อยแค่ไหน ครั้ง/สัปดาห์ ☐ 4) โรงอาหารบริษัท บ่อยแค่ไหน ครั้ง/สัปดาห์ ☐ 5) ทำอาหารจากที่บ้าน บ่อยแค่ไหน ครั้ง/สัปดาห์
26	ค่าใช้จ่ายอาหารเป็นเท่าไรต่อวัน/สัปดาห์/เดือน และคิดเป็นร้อยละเท่าไรของรายได้	 บาท/วัน/สัปดาห์/เดือน % ของรายได้/วัน/สัปดาห์/เดือน
27	ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางเป็นเท่าไรต่อวัน/สัปดาห์/เดือน และคิดเป็นร้อยละเท่าไรของค่าใช้จ่ายอาหาร	 บาท/วัน/สัปดาห์/เดือน % ของค่าใช้จ่าย/วัน/สัปดาห์/เดือน

ส่วนที่ 3 ทศนคติต่อการค้าอาหารข้างทาง		
28	อาหารข้างทางมีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด	☐ 1) ไม่จำเป็น ☐ 2) จำเป็นน้อย ☐ 3) จำเป็นปานกลาง ☐ 4) จำเป็นมาก ☐ 5) จำเป็นมากที่สุด
29	คุณได้รับผลกระทบจากการที่ผู้ค้าอาหารข้างทางถูกห้ามขายหรือไม่	☐ 1) ใช่และอย่างไร (โปรดระบุ) ☐ 2) ไม่ใช่ (โปรดระบุ) คุณปรับตัวอย่างไร
30	ต้องการให้ผู้ค้าอาหารข้างทางกลับมาขายหรือไม่	☐ 1) ต้องการ (ระบุเหตุผล) ☐ 2) ไม่ต้องการ (ระบุเหตุผล)

ภาคผนวก ค
แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ค้าในตลาด

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 1)

--	--	--

เขต

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัยเรื่อง
“บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง
กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร”

ผู้สัมภาษณ์	วันที่	เวลา.....
สถานที่	ผู้ตรวจแบบ	

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้ค้าในตลาด

1.	เพศ	☐ 1) หญิง ☐ 2) ชาย ☐ 3) อื่น ๆ
2.	อายุ	☐ 1) 21-25 ปี ☐ 2) 26-30 ปี ☐ 3) 31-35 ปี ☐ 4) 36-40 ปี ☐ 5) 41-45 ปี ☐ 6) 46-50 ปี ☐ 7) 51-55 ปี ☐ 8) 56-60 ปี ☐ 9) 61-65 ปี ☐ 10) มากกว่า 65 ปี
3.	สัญชาติ	☐ 1) ไทย ☐ 2) กัมพูชา ☐ 3) พม่า ☐ 4) เวียดนาม ☐ 5) อื่น ๆ โปรดระบุ
4.	ระดับการศึกษาสูงสุด	☐ 1) ประถม ☐ 2) มัธยมต้น ☐ 3) มัธยมปลาย ☐ 4) อาชีวศึกษา ☐ 5) ปริญญาตรี ☐ 6) สูงกว่าปริญญาตรี ☐ 7) กศน.ระดับ..... ☐ 8) อื่น ๆ
5.	ภูมิลำเนาและครอบครัว	☐ 1) เป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด ☐ 2) มาจากจังหวัด/ ประเทศ (ระบุ) ก. เข้ากรุงเทพฯ ครั้งแรกเมื่อปี ข. คุณกลับไปเยี่ยมภูมิลำเนาบ่อยแค่ไหน ค. ได้ส่งเงินกลับไปยังครอบครัวที่บ้านเกิดหรือไม่ (เป็นครั้งคราว ไม่ใช่) การอุปการะประจำ แต่เป็นเรื่องการรักษาความสัมพันธ์) ☐ 1) ใช่ บาท/ เดือน ☐ 2) ไม่ใช่
6.	ที่อยู่อาศัยปัจจุบัน	ระบุ (เขต/จังหวัด)

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 2)

7.	สถานภาพการสมรส	☐ 1) โสด ☐ 2) แต่งงาน ☐ 3) หม้าย / หย่าร้าง / แยกกันอยู่
8.	อาชีพคู่สมรส (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) ช่วยท่านค้าขาย ☐ 2) เกษตรกรรม ☐ 3) รับราชการ ☐ 4) พนักงานบริษัท ☐ 5) ลูกจ้างรายวันในบริษัทเอกชน ☐ 6) รับจ้างรายวันทั่วไป ☐ 7) ไม่ได้ประกอบอาชีพ ☐ 8) อื่น ๆ (ระบุ)
9.	มีผู้อยู่อาศัยบ้านเดียวกันกับ ท่านจำนวนกี่คน	ญาติ คน ไม่ใช่ญาติ คน
10.	ท่านต้องอุปการะใครหรือไม่ ☐ 1) ใช่ จำนวน คน ☐ 2) ไม่ใช่ ประกอบด้วย 1) บาท / เดือน ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น 2) บาท / เดือน ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น 3) บาท / เดือน ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น 4) บาท / เดือน ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น 5) บาท / เดือน ☐ อยู่บ้านเดียวกัน ☐ อยู่ที่อื่น	
11.	ก่อนมาประกอบอาชีพผู้ค้า ในตลาด ท่านทำงาน ประเภทใดมาก่อน	☐ 1) ไม่เคยประกอบอาชีพใดๆ ☐ 2) รับจ้างทั่วไป (รายวัน) ☐ 3) เกษตรกร ☐ 4) ผู้ค้าหาบเร่ ☐ 5) ขับรถสาธารณะ (แท็กซี่, รถเมล์) ☐ 7) รับราชการ ☐ 8) พนักงานบริษัทเอกชน (รายเดือน) ☐ 9) อาชีพอื่น ๆ (ระบุ)
12.	การขายของในตลาดเป็น แหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียว ของท่านหรือไม่	☐ 1) ใช่ ☐ 2) ไม่ใช่ หากท่านประกอบอาชีพอื่นๆ ด้วย โปรดอธิบาย อาชีพ

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 3)

		ชั่วโมงการทำงาน ชั่วโมง / (วัน / สัปดาห์ / เดือน)* คำตอบแทน บาท (วัน / สัปดาห์ / เดือน)
13.	รายได้จากการค้าขายในตลาดเป็นรายได้หลักของครอบครัวหรือไม่	☐ 1) เป็น ☐ 2) ไม่เป็น หากครอบครัวของท่านมีรายได้จากแหล่งอื่น โปรดระบุ อาชีพ รายได้ บาท(วัน / สัปดาห์ / เดือน) อาชีพ รายได้ บาท(วัน / สัปดาห์ / เดือน) อาชีพ รายได้ บาท(วัน / สัปดาห์ / เดือน)
14.	รายได้ส่วนตัวและรายได้ในครัวเรือนของท่าน	1) รายได้ส่วนตัวของท่าน (แบ่งในตลาด+อาชีพอื่น) บาท 2) รายได้ในครัวเรือน บาท 3) รายได้ส่วนตัวคิดเป็นร้อยละ ของรายได้ในครัวเรือน 4) รายได้ของท่านจากแผงในตลาด บาทคิดเป็นร้อยละ ของรายได้ในครัวเรือน 5) รายได้จากแผงในตลาดมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน ☐ มากกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ในครัวเรือน ☐ น้อยกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ในครัวเรือน

ส่วนที่ 2 การประกอบการ

15.	ท่านประกอบอาชีพผู้ค้าในตลาดนี้เป็นเวลา ปี	
16.	ลักษณะการประกอบการ	☐ 1) ประกอบคนเดียว ☐ 2) มีลูกจ้าง ☐ 3) หุ้ส่วนหรือส่วนแบ่งกำไร (มีข้อตกลงอย่างไร) ☐ 4) อื่นๆ โปรดระบุ
17.	ท่านมีแผงค้า* แผง	☐ อยู่ในตลาดนี้ แผง ☐ ที่อื่น (ระบุ) แผง *แผงค้า 1 แผง อาจประกอบด้วยแผงค้าหลายๆแผงรวมกัน หากแผงติดกันหลายแผงให้นับเป็น 1 แผง หากแยกกัน ให้นับแยก
18.	ท่านเช่าแผงค้าในตลาดจากใคร (อาจตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)	☐ 1) เช่าจากเจ้าของตลาด ☐ มีสัญญา ☐ ไม่มีสัญญา ☐ 2) เช่าช่วงจากเจ้าของแผง ☐ มีสัญญา ☐ ไม่มีสัญญา

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 4)

	ในกรณีเช่าช่วงท่านจ่ายค่าเช่าอย่างไร ท่านจ่ายค่าเช่าให้ใคร	☐ จ่ายค่าเช่าแพงกว่าเจ้าของเดิม ☐ จ่ายค่าเช่าเท่าเจ้าของเดิม ☐ จ่ายค่าเช่าให้เจ้าของเดิม ☐ จ่ายค่าเช่าให้ตลาด โปรดระบุข้อตกลงกับผู้ให้เช่าแพง (หากมี)		
19.	ท่านชำระค่าเช่าอย่างไร	☐ 1) รายวัน ☐ 2) รายสัปดาห์ ☐ 3) รายเดือน ☐ 4) รายปี ☐ 5) อื่น ๆ โปรดระบุ		
20.	ช่วงเวลาขายดี			
21.	ท่านหยุดขายของกี่วันต่อสัปดาห์ และวันใดบ้าง			
22.	ค่าเช่า สาธารณูปโภค ค่าใช้จ่ายและข้อตกลง ☐ ไม่มี ☐ มี ได้แก่			
	ค่าเช่า/สาธารณูปโภค ค่าใช้จ่าย	ใครเป็นคนจัดให้	จ่ายค่าใช้จ่ายให้ใคร	เงื่อนไข/ข้อตกลง ตอบได้ มากกว่า 1 ข้อ)
	☐ แพงค่าบาท/เดือน/ปี	☐ กทม./หน่วยงานของรัฐ ☐ เอกชน ☐ อื่นๆ	☐ กทม./หน่วยงานของรัฐ ☐ เอกชน ☐ อื่นๆ	
	☐ น้ำประปาบาท/เดือน/ปี	☐ การประปา ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ การประปา ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
	☐ ไฟฟ้าบาท/เดือน/ปี	☐ การไฟฟ้า ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ การไฟฟ้า ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
	☐ การจัดเก็บขยะบาท/เดือน/ปี	☐ กทม. ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ กทม. ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
	☐ การจัดการน้ำเสียบาท/เดือน/ปี	☐ กทม. ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 5)

☐ ที่เช่าเก็บอุปกรณ์/ สินค้าบาท/เดือน/ปี	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
☐ ค่ารักษาความ ปลอดภัย	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
☐ ที่จอดรถ	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
☐ ภาษี	(ไม่ต้องกรอก)	☐ สรรพากร ☐ ตลาด ☐ อื่นๆ	☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
☐ อื่นๆ			☐ รวมอยู่ในสัญญาเช่า ☐ มีสัญญาต่างหาก ☐ ตกลงด้วยวาจา ☐ มีใบเสร็จ ☐ ไม่มีใบเสร็จ
รวมค่าใช้จ่ายข้างต้นรวมกันทั้งสิ้น บาทต่อเดือน			
23.	ท่านจ้างคนเข็นของในตลาดหรือไม่ ☐ จ้าง เพื่อขนส่งสินค้าของท่าน ค่าจ้าง วัน/เดือน/เที่ยว ☐ จ้าง เพื่อขนส่งสินค้าให้ลูกค้า ค่าจ้าง วัน/เดือน/เที่ยว ☐ ไม่ได้จ้าง		
24.	ท่านมีบริการขนส่งสินค้าให้ลูกค้าหรือไม่ (จากแผงค้าของท่านไปแผงค้าของลูกค้า) ☐ มี เงื่อนไข (เช่น ลูกค้าจ่ายเอง หรือ บริการเฉพาะลูกค้าประจำ) ☐ ไม่มี		

ส่วนที่ 3 สินค้า แหล่งวัตถุดิบ และลูกค้า

25. ท่านซื้อสินค้าจากแหล่งใดบ้าง

- ☐ 1) ผู้ผลิตในภาคอุตสาหกรรม เช่น ซีพี ☐ 2) เกษตรกร เรือประมง ☐ 3) โรงฆ่าสัตว์ ☐ 4) โรงงานผู้ผลิต
☐ 5) สหกรณ์ผู้ผลิต ☐ 6) ตลาดขายส่ง เช่น ตลาดปลา ตลาดผลไม้
☐ 7) ตลาดกรมส่งเสริมเกษตร เช่น ปากคลองตลาด ☐ 8) ศูนย์กระจายสินค้าประจำจังหวัด
☐ 9) ร้านค้าส่ง เช่น Makro ☐ 10) อื่นๆ โปรดระบุ.....

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 7)

27.	ท่านซื้อสินค้าจากผู้ขาย รายเดิมเป็นประจำหรือไม่ (ตอบได้ทั้ง 2 คำตอบ)	☐ 1) ใช่ เนื่องจาก ☐ 2) ไม่ใช่ เนื่องจาก
28.	การตกลงระหว่าง ท่านกับผู้ขายสินค้าที่ท่าน ซื้อเป็นประจำ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) มีสัญญาซื้อขาย ☐ 2) ตกลงกันด้วยวาจา ☐ 3) สินค้าฝากขาย ☐ 4) จ่ายค่าสินค้าล่วงหน้า ☐ 5) อื่นๆ โปรดระบุ
29.	ความสัมพันธ์ระหว่างท่าน กับผู้ค้าที่ท่านซื้อสินค้าเป็น ประจำ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) เป็นญาติกัน ☐ 2) เป็นเพื่อนมาจากภูมิลำเนาเดียวกัน ☐ 3) ขายให้ท่านในราคาพิเศษ ☐ 4) สามารถส่งสินค้าทางโทรศัพท์ได้ ☐ 5) สามารถส่งจองสินค้าได้ ☐ 6) สามารถซื้อสินค้าแบบเงินเชื่อได้ ☐ 7) แจ้งท่านเมื่อวัตถุดิบที่ต้องการมาแล้วหรือสินค้าขาด ☐ 8) มีบริการส่งของ ☐ 9) ความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ ☐ 10) มีของขวัญในเทศกาลสำคัญ เช่น ปีใหม่ ☐ 11) อื่นๆ ระบุ
30.	การขนส่งสินค้าของท่าน จากแหล่งซื้อที่แม่ใน ตลาด	1) พาหนะส่วนบุคคล ☐ 1) รถยนต์ ☐ 2) มอเตอร์ไซด์ 2) พาหนะรับจ้าง ☐ 1) ตุ๊กตุ๊ก ☐ 2) มอเตอร์ไซด์รับจ้าง ☐ 3) รถเมล์ ☐ 4) แท็กซี่ ☐ 5) อื่นๆ โปรดระบุ 3) ผู้ขายจัดส่งให้ ☐ มีค่าใช้จ่าย บาท ☐ ไม่มีค่าใช้จ่าย
31.	การขนส่งสินค้าของท่าน มาที่ยานพาหนะ	☐ 1) ผู้ขายจัดส่งให้ ☐ มีค่าใช้จ่าย บาท ☐ ไม่มีค่าใช้จ่าย ☐ 2) จ้างบริการจัดส่งที่ไม่ใช่ผู้ขาย เช่น คนเข็นของ ☐ 3) ท่านหรือผู้ช่วยเป็นผู้ขนส่ง ☐ 4) อื่น ๆ โปรดระบุ

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 8)

32.	ลูกค้าของท่านเป็นกลุ่มใด โปรดจัดลำดับลูกค้าประจำ ของท่าน	 บุคคลทั่วไป แผงลอยอาหาร ผู้ค้าอาหารสดแบบรถเข็น/ รถกระบะ (รถพุ่มพวง) ภัตตาคาร/ร้านอาหาร ผู้ค้าส่ง อื่นๆ โปรดระบุ
33.	ผู้ค้าแผงลอยเป็นลูกค้า ประจำ ความสัมพันธ์ ระหว่างท่านกับผู้ค้า แผงลอยที่เป็นลูกค้า ประจำเป็นอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	☐ 1) เป็นญาติกัน ☐ 2) เป็นเพื่อนมาจากภูมิลำเนาเดียวกัน ☐ 3) ขายให้ท่านในราคาพิเศษ ☐ 4) สามารถส่งสินค้าทางโทรศัพท์ได้ ☐ 5) สามารถส่งของสินค้าได้ ☐ 6) สามารถซื้อสินค้าแบบเงินเชื่อได้ ☐ 7) แจ้งท่านเมื่อวัตถุดิบที่ต้องการมาแล้วหรือสินค้าขาด ☐ 8) มีบริการส่งของ ☐ 9) ความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ (ค้าขายกันมาเป็นเวลานาน) ☐ 10) มีของขวัญในเทศกาลสำคัญ เช่น ปีใหม่ ☐ 11) อื่นๆ ระบุ
34.	ท่านได้รับผลกระทบจาก การไล่รื้อแผงลอยหรือไม่	☐ 1) ไม่กระทบ ☐ 2) กระทบ ยอดขายลดลง ร้อยละ อื่นๆ
35.	เจ้าหน้าที่รัฐเคยมา ตรวจสอบร้านค้าของท่าน หรือไม่ ☐ เคย โปรดระบุ ☐ ไม่เคย หมายเหตุ: บ่อยแค่ไหน ให้ เลือกตอบ เช่น วันละครั้ง, สัปดาห์ละครั้ง, เดือนละ ครั้ง, ปีละครั้ง, กำหนด ไม่ได้	☐ 1) ตำรวจนครบาล บ่อยแค่ไหน ☐ 2) ตำรวจจราจร บ่อยแค่ไหน ☐ 3) เทศกิจ บ่อยแค่ไหน ☐ 4) เจ้าหน้าที่สำนักงานเขต ระบุหน่วยงาน บ่อยแค่ไหน ☐ 5) กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข บ่อยแค่ไหน ☐ 6) กรมการค้าภายใน บ่อยแค่ไหน ☐ 7) สรรพากร บ่อยแค่ไหน ☐ 8) อื่น ๆ โปรดระบุ

ชุดที่ 2 สำหรับผู้ค้าในตลาด (หน้า 9)

36.	ท่านต้องชำระค่าธรรมเนียมให้กับสำนักงานเขตของท่านหรือไม่	☐ 1) ต้องชำระ ☐ 1) วันละ บาท ☐ 2) สัปดาห์ละ บาท ☐ 3) เดือนละ บาท ☐ 4) ปีละ บาท เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับ ☐ 2) ไม่ต้องชำระ
37.	ในแต่ละวัน มีสินค้าเหลือบ้างหรือไม่และท่านจัดการอย่างไร ☐ 1) ไม่มี ☐ 2) มี ☐ สินค้าที่เก็บไว้ได้ เช่น ☐ สินค้าที่ไม่สามารถเก็บไว้ได้ เช่น	
สินค้าที่เก็บไว้ได้		วัตถุดิบที่ไม่สามารถเก็บไว้ได้
☐ เก็บไว้ขายวันต่อไป		☐ ขายเลหลัง
☐ แปรรูปแล้วนำไปขาย		☐ แปรรูปแล้วนำไปขาย
☐ นำกลับมาบริโภคที่บ้าน		☐ นำกลับมาบริโภคที่บ้าน
☐ อื่น ๆ โปรดระบุ		☐ ที่ทิ้ง
		☐ อื่น ๆ โปรดระบุ

ภาคผนวก ง
ตารางผลการสำรวจผู้ค้าอาหารข้างทาง

ตารางที่ ง.1 ข้อมูลของผู้ค้าที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ								
หญิง	41	82.0	34	68.0	45	90.0	120	80.0
ชาย	9	18.0	16	32.0	5	10.0	30	20.0
อายุ								
21- 30 ปี	4	8.0	3	6.0	2	4.0	9	6.0
31-40 ปี	9	18.0	3	6.0	12	24.0	24	16.0
41-50 ปี	14	28.0	14	28.0	14	28.0	42	28.0
51-60 ปี	17	34.0	19	38.0	15	30.0	51	34.0
มากกว่า 60 ปี	6	12.0	11	22.0	7	14.0	24	16.0
เชื้อชาติ								
ไทย	50	100.0	50	100.0	50	100.0	150	100.0
การศึกษาสูงสุด								
ไม่ได้เรียน	3	6.0	4	8.0	4	8.0	11	7.3
ประถมศึกษา	19	38.0	27	54.0	20	40.0	66	44.0
มัธยมต้น	7	14.0	7	14.0	10	20.0	24	16.0
มัธยมปลาย	7	14.0	2	4.0	7	14.0	16	10.7
วิชาชีพ	7	14.0	6	12.0	3	6.0	16	10.7
ปริญญาตรี	6	12.0	3	6.0	6	12.0	15	10.0
ไม่ตอบ	1	2.0	1	2.0	-	-	2	1.3
สถานภาพสมรส								
โสด	5	10.0	5	10.0	2	4.0	12	8.0
แต่งงานและอยู่ด้วยกัน	39	78.0	32	64.0	34	68.0	105	70.0
หม้าย/หย่า/ แยกกันอยู่	6	12.0	13	26.0	14	28.0	33	22.0
อาชีพคู่สมรส								
ช่วยกันทำงาน	14	35.9	14	43.8	18	52.9	46	43.8
แผงลอย	5	12.8	4	12.5	-	-	9	8.6
อิสระ	2	5.2	2	6.3	-	-	4	3.8

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรรม	-	-	2	6.3	-	-	2	1.9
รับราชการ	-	-	1	3.1	1	2.9	2	1.9
รับจ้างทั่วไป	3	7.7	3	9.4	3	8.8	9	8.6
เอกชน	3	7.7	2	6.3	7	20.6	12	11.4
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	5	12.8	4	12.5	4	11.8	13	12.4
ไม่ตอบ	7	17.9			1	2.9	8	7.6
รวม	39	100.0	32	100.0	34	100.0	105	100.0
ภูมิสำเนา								
กรุงเทพฯ	17	34.0	14	28.0	9	18.0	40	26.7
ตะวันออกเฉียงเหนือ	20	40.0	20	40.0	21	42.0	61	40.7
กลาง	5	10.0	9	18.0	6	12.0	20	13.3
เหนือ	6	12.0	4	8.0	6	12.0	16	10.7
ตะวันออก	1	2.0	3	6.0	3	6.0	7	4.7
ใต้	1		-	-	5	10.0	6	4.0
ระยะเวลาที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร								
ไม่ถึง 10 ปี	2	6.1	1	2.8	3	7.3	6	5.5
10-19 ปี	6	18.2	7	19.4	6	14.6	19	17.3
20-29 ปี	11	33.3	8	22.2	8	19.5	27	24.5
30-39 ปี	8	24.2	10	27.8	17	41.5	35	31.8
40-49 ปี	6	18.2	8	22.2	5	12.2	19	17.3
50 ปีขึ้นไป	-		2	5.6	2	4.9	4	3.6
รวม	33	100.0	36	100.0	41	100.0	110	100.0
การกลับไปเยี่ยมภูมิลำเนา								
ยังกลับไปเยี่ยม ภูมิลำเนา	31	93.9	30	83.3	36	87.8	97	88.2
ไม่ได้ไปแล้ว	2	6.1	2	5.6	3	7.3	7	6.4
ไม่ตอบ	-		4	11.1	2	4.9	6	5.4
รวม	33	100.0	36	100.0	41	100.0	110	100.0
การส่งเงินกลับบ้าน								
ส่งเงินกลับ	16	48.4	23	63.9	17	41.5	56	50.9
ไม่ได้ส่งเงินกลับ	17	51.6	13	36.1	24	58.5	54	49.1
รวม	33	100.0	36	100.0	41	100.0	110	
ที่อยู่อาศัยปัจจุบัน								

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เขตที่ประกอบอาชีพ	12	24.0	26	52.0	39	78.0	77	51.3
เขตอื่นๆ	36	72.0	21	42.0	11	22.0	68	45.4
จังหวัดอื่น (รวม ปริมณฑล)	2	4.0	3	6.0	-	-	5	3.3
ผู้อาศัยในบ้านเดียวกัน (บางรายอาจมีทั้งญาติและไม่ใช่ญาติอยู่ด้วยกัน)								
ญาติ								
1-2 คน	18	39.1	21	50.0	27	60.0	66	49.6
3-4 คน	17	37.0	9	21.4	10	22.2	36	27.1
5-6 คน	7	15.2	8	19.0	6	13.3	21	15.8
7-8	4	8.7	4	9.5	2	4.4	10	7.5
รวม	46	100.0	42	100	45	100.0	133	100.0
ไม่ใช่ญาติ								
1 คน	-	-	2	-	-	-	2	50.0
6 คน	-	-	1	-	-	-	1	25.0
9 คน	-	-	1	-	-	-	1	25.0
ผู้อยู่ในอุปการะ								
มี	46	92.0	34	68.0	43	86.0	123	82.0
ไม่มี	4	8.0	16	32.0	7	14.0	27	18.0
ที่อยู่อาศัยของผู้อยู่ในอุปการะ								
อยู่บ้านเดียวกัน	18	39.1	17	50.0	17	39.5	52	42.3
ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	16	34.8	14	41.2	21	48.8	51	41.5
ไม่ระบุ	12	26.1	3	8.8	5	11.6	20	16.2
ที่อยู่อาศัยปัจจุบัน								
ห้องเช่ามีสัญญาเช่า	29	58.0	19	38.0	21	42.0	69	46.0
ห้องเช่าไม่มีสัญญา	6	12.0	17	34.0	10	20.0	33	22.0
บ้านตัวเอง	14	28.0	12	24.0	17	34.0	43	28.7
บ้านเพื่อน	1	2.0	1	2.0	2	4.0	4	2.7
อื่นๆ (นอนข้างถนน)	-	-	1	2.0	-	-	1	0.6
ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในที่พักปัจจุบัน								
ต่ำกว่า 10 ปี	12	24.0	12	24.0	23	46.0	47	31.3
10-19 ปี	12	24.0	15	30.0	13	26.0	40	26.7
20-29 ปี	5	10.0	11	22.0	6	12.0	22	14.7
30-39 ปี	8	16.0	5	10.0	4	8.0	17	11.3

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
40-49 ปี	3	6.0	3	6.0	1	2.0	7	4.7
50 ปีขึ้นไป	4	8.0	1	2.0	1	2.0	6	4.0
ไม่ตอบ	6	12.0	3	6.0	2	4.0	11	7.3

ตารางที่ ง.2 การประกอบอาชีพ

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ประสบการณ์ประกอบอาชีพหาบเร่								
เคย	20	40.0	23	46.0	15	50.0	58	38.7
ไม่เคย	30	60.0	27	54.0	34	68.0	91	60.7
ไม่ระบุ	-	-	-	-	1	2.0	1	0.06
อาชีพก่อนประกอบอาชีพปัจจุบัน								
ไม่เคยประกอบอาชีพ	8	16.0	14	28.0	7	14.0	29	19.3
เคยประกอบอาชีพ								
-พนักงานบริษัทเอกชน	13	26.0	5	10.0	22	44.0	40	26.7
-รับจ้างทั่วไป(รายวัน)	5	10.0	14	28.0	12	24.0	31	20.7
-ผู้ค้าหาบเร่แผงลอย	13	26.0	12	24.0	4	8.0	29	19.3
-อาชีพอิสระ	8	16.0	-	-	-	-	8	5.3
-ขับรถสาธารณะ	1	2.0	3	6.0	-	-	4	2.7
-เกษตรกร	-	-	1	2.0	2	4.0	3	2.0
-รับราชการ	2	4.0	1	2.0	1	2.0	4	2.7
ไม่ระบุ	-	-	-	-	2	4.0	2	1.3
ระยะเวลาประกอบอาชีพแผงลอยขายอาหาร								
ต่ำกว่า 10 ปี	13	26.0	5	10.0	17	34.0	35	23.2
10-19 ปี	11	22.0	14	28.0	15	30.0	40	26.7
20-29 ปี	15	30.0	15	30.0	10	20.0	40	26.7
30-39 ปี	7	14.0	9	18.0	6	12.0	22	14.7
40-49 ปี	3	6.0	6	12.0	1	2.0	10	6.7
50 ปีขึ้นไป	1	2.0	1	2.0	1	2.0	3	2.0
ค่าเฉลี่ย	18.32		23.14		16.42			

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ระยะเวลาประกอบอาชีพในพื้นที่ปัจจุบัน								
ต่ำกว่า 10 ปี	23	46.0	14	28.0	23	46.0	60	40.0
10-19 ปี	11	22.0	18	36.0	14	28.0	43	28.7
20-29 ปี	10	20.0	9	18.0	9	18.0	28	18.7
30-39 ปี	4	8.0	7	14.0	3	6.0	14	9.3
40-49 ปี	2	4.0	1	2.0	1	2.0	4	2.7
50 ปี	-	-	1	2.0	-	-	1	0.06
ค่าเฉลี่ย	12.45		16.74		12.79		-	
ลักษณะการประกอบการ								
ประกอบการคนเดียว	21	42.0	19	38.0	24	48.0	64	42.7
มีลูกจ้างหรือผู้ช่วย	6	12.0	13	26.0	5	10.0	24	16.0
กิจการครอบครัว	23	46.0	18	36.0	21	42.0	62	41.3
สมาชิกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพร่วมกัน								
1 คน	17	34.0	12	24.0	19	38.0	48	32.0
2 คน	2	4.0	5	10.0	1	2.0	8	5.3
3 คน	-	-	1	2.0	1	2.0	2	1.3
4 คน	4	8.0	-	-	-	-	4	2.7
สมาชิกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพแฝงลอยอาหาร (ที่อื่น)								
1 คน	7	14.0	5	10.0	3	4.0	15	10.0
2 คน	3	6.0	1	2.0	1	2.0	5	3.0
ผู้ช่วยในการประกอบอาชีพ (รวมสมาชิกในครอบครัวด้วย)								
มีผู้ช่วย	29	58.0	31	62.0	26	52.0	86	57.3
-1 คน	15	51.7	18	58.1	21	80.8	54	62.7
-2 คน	2	6.9	7	22.6	5	19.2	14	16.3
-3-5 คน	3	10.3	3	9.7	-	-	6	7.0
-6 คน	1	3.4	2	6.5	-	-	3	3.5
-8 คน	1	3.4	-	-	-	-	1	1.2
-9 คน	2	6.9	1	3.1	-	-	3	3.5
ไม่ระบุ	5	17.2	-	-	-	-	5	5.8
สถานภาพของผู้ช่วย								
สมาชิกในครอบครัว	23	46.0	18	36.0	21	42.0	62	72.1
ผู้ช่วย	6	12.0	13	26.0	5	10.0	24	28.9
-ประจำ	1	2.0	6	12.0	2	4.0	9	10.5

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n=50)		(n = 150)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
-ไม่ประจำ	5	2.0	7	10.0	3	6.0	15	17.4
ค่าตอบแทน (กรณีที่จ่ายทั้งที่เป็นสมาชิกครอบครัวและไม่เป็นสมาชิกครอบครัว)								
-น้อยกว่า 400 บาท	5	33.3	6	54.5	4	66.7	15	46.9
-400-500 บาท	6	40.0	4	36.4	2	33.3	12	37.5
-501-600 บาท	3	20.0	-	-	-	-	3	9.4
-9,000 บาทต่อเดือน	-	-	1	9.1	-	-	1	3.1
-10,000-15,000 บาท	1	6.7	-	-	-	-	1	3.1
พื้นที่ขายอาหาร								
พื้นที่ปัจจุบันเท่านั้น	36	72.0	39	78.0	46	92.0	121	80.7
ขายที่อื่นด้วย	11	22.0	11	24.0	3	6.0	25	16.7
ไม่ตอบ	3	6.0	-	-	1	2.0	4	2.6
ลักษณะของแผงขายอาหาร								
รถเข็น	37	74.0	31	62.0	27	54.0	95	63.4
วางขายบนโต๊ะ	11	22.0	16	32.0	13	26.0	40	26.7
แผงขายถาวร	2	4.0	-	-	8	16.0	10	6.7
มอเตอร์ไซค์	-	-	2	4.0	-	-	2	1.3
รถพ่วงข้าง	-	-	1	2.0	1	2.0	2	1.3
จักรยาน	-	-	-	-	1	2.0	1	0.6
ที่มาของรายได้ของผู้ค้า								
จากการขายอาหารเท่านั้น	49	98.0	46	92.0	48	96.0	143	95.3
มีรายได้จากแหล่งอื่นด้วย	1	2.0	4	8.0	2	4.0	7	4.7
-ส่วนแบ่งกำไร	-	-	1	2.0	-	-	-	-
-เกษตรกรรม	-	-	1	2.0	-	-	-	-
-บำนาญ	-	-	1	2.0	-	-	-	-
-รับจ้าง	1	2.0	1	2.0	1	2.0	-	-
-ขายของออนไลน์	-	-	-	-	1	2.0	-	-
ที่มาของรายได้ครอบครัว								
จากแหล่งลอยอาหารเท่านั้น	28	56.0	27	54.0	20	40.0	75	50.0
มีรายได้อื่นๆด้วย	22	44.0	23	46.0	30	60.0	75	50.0

วันหยุด	บางรัก		พระนคร		บางกะปิ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
วันอาทิตย์,วันจันทร์	7	14.0	1	2.0	1	2.0	9	6.0
วันเสาร์,วันอาทิตย์	7	14.0	3	6.0	2	4.0	12	8.0
3 วัน								
วันเสาร์,วันอาทิตย์, วันจันทร์	12	24.0	-	-	-	-	12	8.0
อื่นๆ								
ไม่มีวันหยุด	-	-	14	28.0	28	56.0	42	28.0
ขายเฉพาะวันศุกร์	1	2.0	-	-	-	-	1	0.7
วันนักขัตฤกษ์	-	-	2	4.0	-	-	2	1.3
ทุก 10 วัน	-	-	1	2.0	-	-	1	0.7
มีฐานะ	-	-	2	4.0	8	16.0	10	6.7
ป่วย	-	-	1	2.0	-	-	1	0.7
ไม่ตอบ	4	8.0	1	2.0	-	-	5	3.3
รวม	50	100.0	50	100.0	50	100.0	150	100.0

ตารางที่ ง.4 เวลาเริ่มขายและเลิกขายของผู้ค้าเขตบางรัก

เวลาที่เริ่มขายและเลิกขาย	จำนวน	ร้อยละ	ช่วงเวลาที่ขายดี	จำนวน	ร้อยละ
ก่อน 8.00 น.	26	52.0	ก่อน 10.00 น.	16	32.0
8.00 – 12.00 น.	15	30.0	10.00 – 12.00 น.	22	44.0
หลัง 12.00 น. ถึง 17.00 น.	9	18.0	หลัง 12.00 น. ถึง 16.00 น.	2	4.0
เลิกขาย			17.00-20.00	5	10.0
ก่อน 8.00 น.	3	6.0	ไม่ตอบ	5	10.0
9.00-15.00 น.	20	40.0	รวม		
16.00-20.00 น.	20	40.0			
หลัง 20.00 น.	7	14.0			
รวม	50	100.0			

ตารางที่ ง.5 เวลาเริ่มขายและเลิกขายของผู้ค้าเขตพระนคร

เวลาที่เริ่มขายและเลิกขาย	จำนวน	ร้อยละ	ช่วงเวลาที่ขายดี	จำนวน	ร้อยละ
ก่อน 8.00 น.	8	16.0	ก่อน 10.00 น.	5	10.0
8.00 – 12.00 น.	30	60.0	10.00 – 12.00 น.	26	52.0
หลัง 12.00 น. ถึง 20.00 น.	12	24.0	หลัง 12.00 น. ถึง 16.00 น.	2	4.0

เวลาที่เริ่มขายและเลิกขาย	จำนวน	ร้อยละ	ช่วงเวลาที่ขายดี	จำนวน	ร้อยละ
เลิกขาย			17.00-20.00	9	18.0
ก่อน 15.00 น.	12	24.0	ไม่ตอบ	8	16.0
15.00-20.00 น.	30	60.0	รวม	50	100.0
หลัง 20.00 น.	8	16.0			
รวม	50	100.0			

ตารางที่ ง.6 เวลาเริ่มขายและเลิกขายของผู้ค้าเขตบางกะปิ

เวลาที่เริ่มขายและเลิกขาย	จำนวน	ร้อยละ	ช่วงเวลาที่ขายดี	จำนวน	ร้อยละ
ก่อน 6.00 น.	9	18.0	ก่อน 10.00 น.	17	34.0
6.00 – 7.00 น.	18	36.0	10.00 – 12.00 น.	22	44.0
8.00 – 9.00 น.	13	26.0	หลัง 12.00 น. ถึง 20.00 น.	8	16.0
10.00 -11.00 น.	6	12.0	ไม่ตอบ	3	6.0
12.00 น. ถึง 16.30 น.	4	8.0	รวม	50	100.0
เลิกขาย					
9.00- 10.00 น.	6	12.0			
12.00- ก่อน 16.00 น.	9	18.0			
16.00 –18.00 น.	19	38.0			
19.00 - 20.00 น.	7	14.0			
หลัง 20.00 น.	9	18.0			
รวม	50	100.0			

ตารางที่ ง.7 การจัดการของผู้ค้าที่ขายในพื้นที่สาธารณะ

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n =118)	
	บางรัก (n=46)		พระนคร (n=45)		บางกะปิ (n=27)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
หน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ขาย								
กรุงเทพมหานคร	44	95.6	43	95.6	26	96.3	113	95.9
ตำรวจจราจร	1	2.2	1	2.2	-	-	2	1.7
กรมทางหลวง	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
องค์การเภสัชกรรม	-	-	1	2.2	-	-	1	0.8
สำนักงานพระพุทธศาสนา	-	-	-	-	1	3.7	1	0.8
ลักษณะของพื้นที่ขาย								
พื้นที่ได้รับอนุญาต	42	91.3	36	80.0	11	40.7	89	75.4

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n =118)	
	บางรัก (n=46)		พระนคร (n=45)		บางกะปิ (n=27)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
นอกพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต	4	8.7	9	20.0	16	59.3	29	24.6
การชำระค่าธรรมเนียมและค่าปรับ								
ชำระเป็นค่าธรรมเนียม	1	2.2	1	2.2	-	-	9	7.6
ชำระเป็นค่าปรับ	38	82.6	25	55.6	13	48.2	76	64.4
ไม่ชำระ	5	10.9	-	-	5	18.5	10	8.5
ไม่ตอบ	2	4.3	23	51.1	9	33.3	23	19.5
รวม	46	100.0	45	100.0	27	100.0	118	100.0
การชำระค่าธรรมเนียม								
รายปี	1		1	100.0	-	-	2	100.0
รวม	1	100.0	1	100.0	-	-	2	100.0
การชำระค่าปรับ								
รายเดือน	38	100.0	23	92.0	13	100.0	74	97.4
รายวัน	-	-	2	8.0	-	-	2	2.6
อัตราค่าปรับรายเดือน								
200	-	-	2	8.7	-	-	2	2.7
300	-	-	3	13.0	3	23.1	6	8.1
500	8	21.1	10	43.5	4	30.7	22	29.6
550	-	-	-	-	1	7.7	1	1.4
600	-	-	2	8.7	-	-	2	2.7
700	-	-	-	-	1	7.7	1	1.4
1,000	25	65.8	4	17.5	3	23.1	32	43.1
2,000	4	10.5	-	-	-	-	4	5.4
2,500	1	2.6	-	-	-	-	1	1.4
3,000	-	-	-	-	1	7.7	1	1.4
5,000	-	-	1	4.3	-	-	1	1.4
ไม่ระบุ	-	-	1	4.3	-	-	1	1.4
รวม	38	100.0	23	100.0	13	100.0	74	100.0
การจ่ายเงินพิเศษให้ผู้รับผิดชอบพื้นที่								
รายเดือน	-	-	2	4.4	-	-	2	1.7
500 บาท	-	-	1	2.2	-	-	1	
2,000 บาท	-	-	1	2.2	-	-	1	
รายวัน	-	-	1 (20)	2.2	-	-	1	0.9

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n =118)	
	บางรัก (n=46)		พระนคร (n=45)		บางกะปิ (n=27)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ต้องจ่าย	45	97.8	40	89.0	-	-	85	72.0
ไม่ตอบ	1	2.2	2	4.4	27	100.0	30	25.4
รวม	46	100.0	45	100.0	27	100.0	118	100.0
การจ่ายเงินพิเศษให้ผู้ที่มีผู้ใช้รถจักรยานยนต์								
รายเดือน	-	-	2	4.4	10	37.0	12	10.2
รายสัปดาห์	-	-	1	2.2	-	-	1	0.9
รายวัน	2	4.4	1	2.2	-	-	3	2.5
ไม่ต้องจ่าย	44	95.6	41	91.2	17	63.0	102	86.4
การใช้น้ำประปา								
ใช้	25	54.3	31	68.9	15	55.6	71	60.2
ไม่ใช้	21	45.7	14	31.1	12	44.4	47	39.8
การจ่ายค่าน้ำประปา								
อาคารหรือร้านค้าข้างเคียง	15	33.3	13	42.0	8	53.4	36	50.7
จ่ายการประปา	-	-	4	12.9	2	13.3	6	8.5
จ่ายบ้านเช่า	-	-	1	3.2	-	-	1	1.4
จ่ายรวมค่าน้ำที่บ้าน	10	66.7	1	3.2	5	3.3	16	22.3
ตุน้ำ	-	-	1	3.2	-	-	1	1.4
ไม่ตอบ	-	-	11	35.5	-	-	11	15.5
รวม	25	100.0	31	100.0	15	100.0	71	100.0
ไฟฟ้า								
ใช้	15	32.6	15	33.3	10	37.0	40	33.9
- อาคารหรือร้านค้าข้างเคียง	14	30.4	10	22.2	9	33.3	33	28.0
- ต่อจากบ้าน	-	-	3	6.7	-	-	3	2.5
- เจ้าของพื้นที่จัดให้	1	2.2	-	-	1	3.7	2	1.7
- การไฟฟ้านครหลวง	-	-	2	4.4	-	-	2	1.7
ไม่ใช้	31	67.4	30	66.7	17	63.0	78	66.1
การจ่ายค่าไฟ								
ร้านค้าหรืออาคารใกล้เคียง	14	30.4	10	22.2	9	33.3	33	28.0
จ่ายรวมค่าไฟที่บ้าน	-	-	3	6.7	-	-	3	2.5
การไฟฟ้านครหลวง	-	-	2	4.4	-	-	2	1.7
เจ้าของพื้นที่	1	2.2	-	-	1	3.7	2	1.7
ไม่ใช้	31	67.4	30	66.7	17	63.0	78	66.1

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n =118)	
	บางรัก (n=46)		พระนคร (n=45)		บางกะปิ (n=27)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การจัดการขยะ								
วางไว้ที่แผงแล้วเจ้าหน้าที่มาเก็บ	29	63.0	16	35.6	2	7.4	47	39.8
นำไปทิ้งที่จุดทิ้งขยะ	4	8.7	15	33.3	16	5.9	35	29.7
เก็บรวบรวมไว้กับแผงค้าใกล้เคียงแล้วนำไปทิ้งที่จุดทิ้ง	3	6.5	10	22.2	1	3.7	14	11.9
นำไปทิ้งที่บ้าน	5	10.9	2	4.4	5	18.5	12	10.2
เก็บรวบรวมไว้กับร้านค้าใกล้เคียงแล้วนำไปทิ้งที่จุดทิ้ง	4	8.7	1	2.2	1	3.7	6	5.1
เจ้าของแผงที่เข้าจัดการ	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
แจก	-	-	-	-	2	7.4	2	1.8
ไม่ระบุ	-	-	1	2.2	-	-	1	0.8
ค่าขยะ								
ไม่จ่าย	19	41.3	35	77.8	17	63.0	71	60.2
กรุงเทพมหานคร	-	-	3	6.6	3	11.1	6	5.1
อาคารใกล้เคียง	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
จ่ายเป็นสินน้ำใจ	2	4.3	-	-	-	-	2	1.7
เจ้าของพื้นที่	1	2.2	-	-	1	3.7	2	1.7
มีคนมาขอไป	-	-	-	-	1	3.7	1	0.8
ไม่ระบุ	23	100.0	7	15.6	5	18.5	35	29.7
ห้องน้ำ								
ร้านค้าหรือสรรพสินค้าใกล้เคียง	19	41.3	23	51.1	6	33.3	48	40.7
กรุงเทพมหานคร	-	-	15	33.4	-	-	15	12.7
บ้าน	2	4.3	2	4.4	3	11.1	7	5.9
ท่าเรือ	-	-	4	8.9	-	-	4	3.4
วัด	-	-	1	2.2	-	-	1	0.8
โรงพยาบาล	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
ตลาด	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
ปั้มน้ำมัน	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
โรงแรม	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
รวม	25	54.3	45	100.0	9	33.3	79	66.9
ไม่ระบุ	21	45.7	-	-	18	66.6	39	33.1
ค่าห้องน้ำ								

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n =118)	
	บางรัก (n=46)		พระนคร (n=45)		บางกะปิ (n=27)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ต้องจ่าย	3	6.5	13	28.9	5	18.6	21	17.8
ร้านค้า	4	8.7	8	17.8	4	14.8	16	13.6
กรุงเทพมหานคร	-	-	1	2.2	-	-	1	0.8
รวม	7	15.2	22	48.9	9	33.4	38	32.2
ไม่ระบุ	39	84.8	23	51.1	18	66.6	80	67.8
ค่าสาธารณูปโภคเฉลี่ย								
ต่ำกว่า 1,000 บาท	11	23.9	7	15.6	1	3.7	19	16.1
1,000-2,000 บาท	5	10.9	10	22.2	4	14.8	19	16.1
2,001-2,500 บาท	2	4.3	1	2.2	-	-	3	2.5
2,501-3,000 บาท	2	4.3	-	-	1	3.7	3	2.5
3,001-4,000 บาท	-	-	2	4.4	-	-	2	1.7
4,001 บาทขึ้นไป	3	6.6	1	2.2	3	11.1	7	5.9
รวม	23	50.0	21	47.6	9	32.3	53	44.9
ไม่ระบุ	23	50.0	24	53.4	18	66.7	65	55.1
ค่าสาธารณูปโภคเฉลี่ย	1,572		1,652		2,500		118	100.0
การจัดการน้ำเสีย								
ลงท่อน้ำ	24	80.0	22	84.6	20	91.0	66	55.9
ทิ้งที่บ้าน	2	6.7	1	3.8	-	-	3	2.5
ใส่รวมกับขยะ	3	10.0	1	3.8	-	-	4	3.4
ไม่ระบุ	1	2.2	2	7.7	2	9.0	5	4.2
รวม	30	100.0	26	100.0	22	100.0	78	66.1
ไม่มี	16	34.8	19	42.2	5	18.5	40	33.9
การตกลงกับร้านค้าหรือบ้านใกล้เคียง								
เวลาค้าขาย	27	58.7	3	6.7	17	67.7	47	39.8
การใช้พื้นที่หน้าร้าน	4	8.7	11	24.4	4	12.9	19	16.1
การใช้สาธารณูปโภค	9	20.9	4	8.9	-	-	13	11.0
การทิ้งขยะและการรักษาความสะอาด	1	2.2	3	6.7	3	9.7	7	5.9
การติดตั้งอุปกรณ์ เช่น กันสาด ร่ม	1	2.2	2	4.4	3	9.7	6	5.1
ฝากรถเข็นและอุปกรณ์	3	6.5	-	-	-	-	3	2.5
ไม่มี	1	2.2	22	48.9	-	-	23	19.6
รวม	46	100.0	45	100.0	27	100.0	118	100.0
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐ								

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n =118)	
	บางรัก (n=46)		พระนคร (n=45)		บางกะปิ (n=27)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เคย	44	95.6	43	91.1	16	59.3	103	87.3
ไม่ระบุ	2	4.4	2	8.9	11	40.7	15	12.7
เทศกาล								
วันละครึ่ง	28	60.9	21	46.7	1	3.7	50	42.4
วันละ 2-3 ครั้ง	-	-	-	-	2	7.4	2	1.7
เกือบทุกวัน	3	6.5	-	-	-	-	3	2.5
วันเว้นวัน	1	2.2	-	-	-	-	1	0.8
สัปดาห์ละครึ่ง	7	15.2	4	8.9	3	11.1	14	11.9
1-2ครั้งต่อสัปดาห์	-	-	2	4.3	1	3.7	3	2.6
2-3ครั้งต่อสัปดาห์	2	4.3	2	4.3	1	3.7	5	4.2
เดือนละครึ่ง	1	2.2	8	17.8	-	-	9	7.6
2-3ครั้งต่อเดือน	-	-	1	2.2	5	18.5	6	5.1
3-4 ครั้งต่อเดือน	-	-	1	2.2	-	-	1	0.8
2 ครั้งต่อเดือน	-	-	1	2.2	-	-	1	0.8
กำหนดไม่ได้	-	-	1	2.2	1	3.7	2	1.7
ไม่เลือก	2	4.3	3	6.7	8	29.6	13	11.0
ไม่ตอบ	2	4.3	1	2.2	-	-	2	1.7

ตารางที่ ง.8 เปรียบเทียบลักษณะของแพ่งค้ากับสัดส่วนของค่าปรับต่อค่าใช้จ่าย (ไม่รวมวัตถุพิบ)

ประเภทแพ่งค้า	ค่าใช้จ่ายต่อเดือน (ไม่รวมวัตถุพิบ)	สัดส่วนของค่าปรับต่อค่าใช้จ่าย (ไม่รวมวัตถุพิบ)
โต๊ะ	3,776	23.7
แพ่งค้าถาวร	6,302	13.7
รถเข็น	9,407	18.6

ตารางที่ ง.9 การจัดการของผู้ค้าในพื้นที่เอ็กซน

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 32)	
	บางรัก (n=4)		พระนคร (n=5)		บางกะปิ (n=23)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เจ้าของพื้นที่ขาย								
ข้างโรงหนัง	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
ซอยส่วนบุคคล	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
ท่าเรือข้ามฟาก	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
ร้านขายยา	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
โรงหนังหลังเมก้า	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
ตึกเอกชน	1	25.0	-	-	-	-	1	3.1
บางรักพลาซ่า	2	50.0	-	-	-	-	2	6.3
อาคารโอเอซิส	1	25.0	-	-	-	-	1	3.1
ซอยส่วนบุคคล	-	-	-	-	13	56.5	13	40.7
ศูนย์อาหาร	-	-	-	-	3	13.1	3	9.4
พื้นที่ของร้านค้า	-	-	-	-	7	30.4	7	21.9
ความสัมพันธ์กับเจ้าของพื้นที่								
คนรู้จัก	1	25.0	1	20.0	6	26.1	8	25.0
ผู้เช่าและผู้ให้เช่า	-	-	2	40.0	16	69.6	18	56.2
ความสัมพันธ์เชิงธุรกิจอื่นๆ	3	75.0	-	-	1	4.3	4	12.5
ไม่ตอบ	-	-	2	40.0	-	-	2	6.3
ประเภทผู้ค้า								
ผู้ค้าไม่เสียค่าเช่า	1	25.0	1	20.0	3	13.1	5	15.6
ผู้ค้าที่เสียค่าเช่า	3	75.0	4	80.0	20	86.9	27	84.4
สัญญาเช่า								
มีสัญญา	2	50.0	1	20.0	2	8.7	5	15.6
ไม่มีสัญญา	2	50.0	4	80.0	21	91.3	27	84.4
ความสัมพันธ์กับเจ้าของพื้นที่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)								
พูดคุยสัพเพเหระ	-	-	4	33.3	8	29.5	12	27.9
ช่วยเรียกลูกค้าเข้าร้าน	-	-	2	16.6	5	18.5	7	16.3
ขายอาหารในราคาพิเศษ	-	-	2	16.6	4	14.8	6	14.0
มีของฝากซึ่งกันและกัน	-	-	1	8.3	3	11.1	4	9.3

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=4)		พระนคร (n=5)		บางกะปิ (n=23)		(n = 32)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
แบ่งปันอาหาร	-	-	1	8.3	2	7.4	3	7.0
ซื้อสินค้าจากเจ้าของพื้นที่ในราคาพิเศษ	-	-	1	8.3	1	3.7	2	4.7
ไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ	4	100.0	1	8.3	4	14.8	9	20.8
รวม	4	100.0	12	100.0	27	100.0	43	100.0
การเก็บค่าเช่า								
รายเดือน	2	66.7	4	100.0	18	90.0	24	88.8
รายวัน	1	33.3	-	-	2	10.0	3	11.2
รวม	3	100.0	4	100.0	20	100.0	27	100.0
การชำระค่าเช่า								
ชำระผ่านธนาคาร	-	-	1	25.0	5	25.0	6	22.2
ชำระด้วยเงินสด (มีใบเสร็จ)	3	100.0	3	75.0	1	5.0	7	25.9
ชำระด้วยเงินสด (ไม่มีใบเสร็จ)	-	-	-	-	14	70.0	14	51.9
รวม	3	100.0	4	100.0	20	100.0	27	100.0
การจัดหาสาธารณูปโภค								
จัดให้	3	75.0	1	20.0	14	60.9	18	56.3
ไม่ได้จัดให้	1	25.0	3	60.0	9	39.1	13	40.6
ไม่ตอบ	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
สาธารณูปโภคที่จัดโดยเจ้าของพื้นที่								
น้ำใช้	2	50.0	-	-	14	60.9	16	50.0
ไฟฟ้า	-	-	1	20.0	9	39.1	10	31.3
จุดทิ้ง/ถังขยะ	1	25.0	-	-	-	-	1	3.1
ห้องน้ำ	-	-	-	-	-	-	-	-
1-4	1	25.0	-	-	-	-	1	3.1
ไม่ตอบ	-	-	4	80.0	-	-	4	12.5
การชำระค่าสาธารณูปโภค								
ชำระให้เจ้าของพื้นที่	2	50.0	2	40.0	11	47.9	15	46.9
ไม่ตอบ	2	50.0	3	60.0	12	52.1	17	53.1
ปัญหากับเจ้าของพื้นที่								
มี	-	-	1	20.0	2	13.0	3	9.3
ไม่มี	4	100.0	4	80.0	21	87.0	29	91.7

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 32)	
	บางรัก (n=4)		พระนคร (n=5)		บางกะปิ (n=23)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การชำระเงินพิเศษ								
รายวัน	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
รายเดือน	-	-	-	-	1	3.1	1	3.1
ไม่มี	4	100.0	4	80.0	22	96.9	30	93.8
การชำระค่าธรรมเนียมอื่นๆให้รัฐ								
รายเดือน	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
รายวัน	-	-	2	40.0	2	13.0	4	12.5
ไม่มี	4	100.0	-	-	-	-	4	12.5
ไม่ตอบ	-	-	2	40.0	21	87.0	23	71.9
การตรวจสอบโดยเทศกิจ								
วันละครั้ง	1	25.0	2	40.0	1	4.3	4	12.5
กำหนดไม่ได้	-	-	-	-	2	8.7	2	6.3
ไม่ตอบ	3	75.0	3	60.0	20	87.0	26	81.2
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่สำนักสิ่งแวดล้อม								
เดือนละครั้ง	-	-	3	60.0	2	13	5	15.5
3 เดือนครั้ง	-	-	1	20.0	-	-	1	3.1
ไม่ตอบ	4	100.0	1	20.0	21	87	26	84.4
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่สำนักอนามัย								
3 เดือนครั้ง	-	-	3	60.0	-	-	3	9.4
กำหนดไม่ได้	1	25.0	-	-	1	4.3	2	6.3
ไม่ตอบ	3	75.0	2	40.0	22	95.7	27	84.3

ตารางที่ ง.10 พื้นที่ขายและอาหารที่ขาย – เขตบางรัก

พื้นที่ขาย	จำนวนแผง	อาหาร	จำนวนแผง
ซอยคอนแวนต์	21	อาหารตามสั่ง	5
ถนนศาลาแดง	14	ก๋วยเตี๋ยว	6
ซอยศาลาแดง 2	5	เครื่องดื่ม	4
ซอยละลายทรัพย์	4	ผลไม้	6
บางรักพลาซ่า	3	ข้าวมันไก่	2
ซอยพิพัฒน์	2	หมูปิ้ง	3
บริเวณข้าง BTS ดากสิน	2	ยำ	3
		เผือก มัน กล้วย ข้าวโพดต้ม	2
		ขนมอื่น ๆ (น้ำเต้าหู้, ขนมครก, ขนม	11
		เบ๊อง, โรตีส, ป๊อปคอร์น, ข้าวเหนียว	

พื้นที่ขาย	จำนวนแผง	อาหาร	จำนวนแผง
		มะม่วง, บำปิ่น โตเกียว เล้าก้วย, เมี่ยง คำแครบ)	

ตารางที่ ง.11 ตลาดที่ผู้ค้าเขตบางรักซื้อวัตถุดิบและจำนวนแผงที่ซื้อ

ตลาด	จำนวนแผงที่ซื้อ
ตลาดคลองเตย	78
ตลาดสะพานสอง	10
ปากคลองตลาด	9
ตลาดสวนพลู	6
ตลาดศาลาน้ำร้อน	6
ตลาดบางแค	6
ตลาดมหานาค	5
ตลาดเก่าเยาวราช	4
ตลาดพระประแดง	3
ตลาดวงเวียนใหญ่	2
รวม	129

ตารางที่ ง.12 การจัดซื้อของแผงอาหารตามสั่งแผงหนึ่งในเขตบางรัก

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง
1. ตลาด คลองเตย ซื้อมานาน 25 ปี	1.เต้าเจี้ยว 2.น้ำมันหอย 3.แม็กกี้ 4.น้ำปลา 5.ซีอิ๊วขาว 6.น้ำมันงา 7.ซอสฝาเขียว 8.น้ำมันพืช 9.ซีอิ๊วดำ 10.ซอสมะเขือเทศ 11.ซอสพริก 12.น้ำตาล 13.ผงชูรส 14.พริกไทยป่น	ไม่เคย	ทุกวัน	1.1 ขวด 2.1 แกลลอน 3.1ขวด 4.1ขวด 5, 1ขวด 6.1ขวด 7.1ขวด 8.6ลิตร 9.1ขวด 10.1ถุง ใหญ่ 11. 1ถุง ใหญ่	1.1อาทิตย์ 2.3วัน 3.2วัน 4.2วัน 5. 2วัน 6.1อาทิตย์ 7.2วัน 8.1วัน 9.3วัน 10.2วัน 11.2วัน 12.1กิโล 13.2วัน 14.1อาทิตย์	พาหนะของ ตนเอง	จากบ้าน 7 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง
	15.มะขามเปียก 16.เกลือ 17.ข้าวสาร 18.ไข่ไก่ 19.น้ำ กระเทียมดอง 20.น้ำตาลทราย แดง 21.น้ำส้มสายชูหมัก 22.เส้นใหญ่ 23.เส้นหมี่ 24.วุ้นเส้น 25.มาม่า			12.1กิโล 13.กิโล 14.0.5กิโล 15.0.5กิโล 16.4ขีด 17.12กิโล 18.6แผง 19.1ลิตร 20.1กิโล 21.2ขวด 22.1กิโล 23.0.5กิโล 24.0.5กิโล 25.1 ห่อ	15.1อาทิตย์ 16.1วัน 17.1วัน 18.1วัน 19.1อาทิตย์ 20.1อาทิตย์ 21.1อาทิตย์ 22.1กิโล 23.0.5กิโล 24.0.5กิโล 25.1 ห่อ		
2. ตลาด คลองเตย ซื้อมานาน 25 ปี	1.ผักบุ้ง 2.คะน้า 3.ใบกะเพรา 4.ผักกาดขาว 5.ดอกกะหล่ำ 6.แตงกวา 7.มะเขือเทศ 8.หัวหอม 9.ข่า 10.ตะไคร้ 11.ผักชี 12.ใบมะกรูด 13.ถั่วฝักยาว 14.มะนาว 15.หน่อไม้ดอง 16.ใบเตย 17.มะเขือเปาะ 18.กระชาย 19.พริกไทยสด	ไม่เคย	ทุกวัน	1.1กิโล 2.2กิโล 3.1กิโล 4.1กิโล 5.1กิโล 6.1กิโล 7.1กิโล 8.1กิโล 9.0.5กิโล 10.10บาท 11.20บาท 12.10บาท 13.1.5กิโล 14.1กิโล 15.1กิโล 16.25บาท 17.1กิโล 18.1ขีด 19.1ขีด	1.1กิโล 2.2กิโล 3.1กิโล 4.1กิโล 5.1กิโล 6.1กิโล 7.1กิโล 8.1กิโล 9.0.5กิโล 10.10บาท 11.20บาท 12.10บาท 13.1.5กิโล 14.1กิโล 15.1กิโล 16.25บาท 17.1กิโล 18.1ขีด 19.1ขีด	พาหนะ รับจ้าง	จากบ้าน 7 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง
	20.ชิ้นฉ่าย 21.ต้นหอม 22.พริกชี้หนู 23.กระเทียม 24.พริกชี้ฟ้า 25.เห็ดนางฟ้า			20.1ขีด 21.1ขีด 22.2ขีด 23.0.5กิโล 24.2กิโล 25.1กิโล	20.1ขีด 21.1ขีด 22.2ขีด 23.0.5กิโล 24.2กิโล 25.1กิโล		
3. ตลาด คลองเตย ซื้อมานาน 25 ปี	1.พริกแกงแดง 2.พริกแกงเขียว 3.ผงแกงกะหรี่ 4.พริกแกงคั่วกลิ้ง 5.พริกเผา 6.เต้าหู้ไข่ 7.แครอท 8.ข้าวโพดอ่อน 9.เครื่องไม้หอม	ไม่เคย	ทุกวัน	1.0.5กิโล 2.0.5กิโล 3.0.5กิโล 4.0.5กิโล 5.0.5กิโล 6.10อัน 7.1กิโล 8.0.5กิโล 9.1พ่อ	1.2-3วัน 2.2-3วัน 3.2อาทิตย์ 4.2-3วัน 5.1อาทิตย์ 6.10อัน 7.1กิโล 8.0.5กิโล 9.1พ่อ	พาหนะ รับจ้าง	จากบ้าน 7 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.
4. ตลาด คลองเตย ซื้อมานาน 25.ปี	1.ไก่ชิ้น 2.เนื้อชิ้น 3.กุ้ง 4.ปลาหมึก	ไม่เคย	ทุกวัน	1.1.5กิโล 2.1.5กิโล 3.1.5กิโล 4.1.5กิโล	1.1.5กิโล 2.1.5กิโล 3.1.5กิโล 4.1.5กิโล	พาหนะ รับจ้าง	จากบ้าน 7 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.
5. ตลาด คลองเตย ซื้อมานาน 25 ปี	1.เครื่องในหมู 2.หมูชิ้น 3.หมูสับ 4.ขาหมู	ไม่เคย	ทุกวัน	1.1กิโล 2.1.5กิโล 3.1.5กิโล 4.4กิโล	1.1กิโล 2.1.5กิโล 3.1.5กิโล 4.4กิโล	พาหนะ รับจ้าง	จากบ้าน 7 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.
6. ชื่อ ร้าน แก๊ส ซื้อมานาน 25 ปี	1.แก๊ส 2. แก๊สปิกนิก	ไม่เคย	ทุกสัปดาห์	1.1ถัง (15กิโล) 2.1ถัง	1.5วัน 2.3วัน	ร้านค้าส่งให้	-
7. ชื่อ น้ำแข็ง	1.น้ำแข็ง	ไม่เคย	ทุกวัน	1.2 กระสอบ	1.2กระสอบ	ร้านค้าส่งให้	-

ตารางที่ ง.13 พื้นที่ขายและอาหารที่ขาย – เขตพระนคร

พื้นที่ขาย	จำนวนแผง	อาหาร	จำนวนแผง
บางลำพู	12	ลูกชิ้น – ไส้กรอก	8
ท่าพระจันทร์	10	อาหารตามสั่ง	6
คลองหลอด	9	หมู ไก่ ย่าง / ทอด	5
ถนนสามเสน	8	ผลไม้	4
หลังเมก้า พลาซ่า วังบูรพา	6	ส้มตำ	4
ถนนแพร่งนรา	4	เครื่องดื่ม	3
ถนนจักรเพชร	1	ขนมจีน น้ำพริก	3
		ข้าวราดแกง+ก๋วยเตี๋ยว+ก๋วยจั๊บ	3
		หอยทอด คางกุ้งทอด	2
		ของทอดประเภทแป้ง,เต้าหู้ทอด,	3
		อาหารยำ	1
		ปอเปี๊ยะ ลุยสวน	1
		ขนมเบื้อง+ แป้งจี่	2
		ขนมโตเกียว, โรตีสี, นางเล็ด, น้ำ	5
		เต้าหู้/ปาต่องโก๋,ของเชื่อม	

ตารางที่ ง.14 ตลาดที่ผู้ค้าเขตพระนครซื้อวัตถุดิบและจำนวนแผงที่ซื้อ

ตลาด	จำนวนแผงที่ซื้อ
ตลาดมหานาค	30
ตลาดศาลาน้ำร้อน	28
ตลาดเทเวศร์	14
ตลาดพรานนก	11
ปากคลองตลาด, ตลาดวงเวียนใหญ่, ตลาดบางลำพู	15
ตลาดศาลาน้ำเย็น, ตลาดนวมินทร์, สะพานปลา, ตลาดบางกอกน้อย, ตลาดไท (แห่งละ 3 แผง)	15
ตลาดพลู, ตลาดบางแค, ตลาดวัดโบสถ์, ตลาดศรียาน, ตลาดตรอกหม้อ, ตลาดนนทบุรี (แห่งละ 2 แผง)	12
ตลาดเก่า	1
รวม	126

ตารางที่ ง.15 การจัดซื้อของแผงอาหารตามสั่งแผงหนึ่งในเขตพระนคร

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการ ซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การ ขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง	ผู้ไปซื้อ
1. สถานที่ ศาลาน้ำร้อน ซื้อมานาน 20 ปี	1.ตีนไก่ 2.ปีกไก่ 3.เครื่องใน หมู 4.มะเขือเทศ 5.มะละกอ 6.ถั่วงอกยาว 7.กะหล่ำปลี 8.ผักกาดขาว 9.แตงกวา 10.หอมแดง 11.พริกป่น 12.กระเทียม	ไม่เคย	ทุกวัน	1.2กิโล 2.2กิโล 3.2กิโล 4.1กิโล 5.3กิโล 6.1กิโล 7.1กิโล 8.1กิโล 9.1กิโล 10.0.5กิโล 11.1ถุง 12.0.5กิโล	1.2กิโล 2.2กิโล 3.2กิโล 4.1กิโล 5.3กิโล 6.1กิโล 7.1กิโล 8.1กิโล 9.1กิโล 10.0.5กิโล 11.2วัน 12.2-3วัน	พาหนะ ของ ตนเอง	จากบ้าน 11 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.	ไปเอง
2. สถานที่ ศาลาน้ำร้อน ซื้อมานาน 20ปี	1.ไข่ไก่ 2.มาม่า 3.น้ำมันพืช 4.ซอสพริก 5.มะเขือเทศ 6.ซีอิ้วดำ 7.ซอสปรุงรส 8.ผงชูรส 9.รสดี 10.น้ำปลา 11.น้ำตาล 12.ปลาร้า 13.ข้าวสาร สวย 14.ข้าว เหนียว 15.หมูชิ้น 16.หมูสับ 17.กุ้ง	ไม่เคย	ทุกวัน	1.1แผง 2.1ห่อใหญ่ 3.2ขวด 4.1ขวด 5.1ขวด 6.1ขวด 7.1ขวด 8.0.5กิโล 9.1ถุง 10.1ขวด 11.1กิโล 12.1กิโล 13.3กิโล 14.4กิโล 15.0.5กิโล 16.1กิโล 17.0.5กิโล 18.0.5กิโล 19.2กิโล	1.10-15ฟอง 2.5-6ซอง 3.1-2ขวด 4.1สัปดาห์ 5.1สัปดาห์ 6.1เดือน 7.1สัปดาห์ 8.2-3วัน 9.3วัน 10.1ขวด 11.1สัปดาห์ 12.4วัน 13.3กิโล 14.4กิโล 15.0.5กิโล 16.1กิโล 17.0.5กิโล 18.0.5กิโล 19.2กิโล	พาหนะ ของ ตนเอง	จากบ้าน 11 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.	ไปเอง

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการ ซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การ ขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง	ผู้ไปซื้อ
	18.ปลาหมึก 19.ปลาตูก 20.ไก่ชิ้น			20.2กิโล	20.2กิโล			
3. สถานที่ -	1.แก๊ส 2.น้ำแข็ง	ไม่เคย	ทุก สัปดาห์	1.15กิโล 2.40บาท	1.1สัปดาห์ 2.40บาท	ร้านค้า ส่งให้	จากบ้าน 3.5 กม. ถึงแผงค้า 3.5 กม.	โทรสั่ง

ตารางที่ ง.16 พื้นที่ขายและอาหารที่ขาย – เขตบางกะปิ

พื้นที่ขาย	จำนวนแผง	อาหาร	จำนวนแผง
บริเวณมหาวิทยาลัยรามคำแหง (รามคำแหงซอย 25-65)	25	อาหารตามสั่ง	8
บริเวณมหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต	7	หมูและไก่ย่าง/ทอด	6
ซอยลาดพร้าว 101 แยก 46	6	ส้มตำ	5
ซอยลาดพร้าว 146-148	4	ก๋วยเตี๋ยว/ก๋วยจั๊บ	4
ตลาดกรีนลายน์	3	ข้าวราดแกง	3
ซอยลาดพร้าว 117	1	ข้าวไข่เจียว	3
แฮปปี้แลนด์ ซอย 2	1	ยำ	3
ศูนย์อาหาร Happy Land	1	ขนมจีน	2
หน้าห้างพันธุ์ทิพย์พลาซ่า	1	เครื่องต้ม	2
แยกลำสาลี	1	ข้าวขาหมู	2
		สาหร่ายห่อ, เต้าหู้ทอด, ปอเปี๊ยะทอด	3
		ลูกชิ้นไส้กรอก, น้ำพริก, ข้าวมันไก่, ข้าวหมู	5
		แดง, กระจ่างปลา	
		ข้าวเหนียวมะม่วง, ขนมไทย, ก๋วย มั่น/ทอด,	4
		ถั่วต้ม/ข้าวโพดต้ม)	

ตารางที่ ง.17 ตลาดที่ผู้ค้าเขตบางกะปิซื้อวัตถุดิบและจำนวนแผงที่ซื้อ

ตลาด	จำนวนแผงที่ซื้อ
ตลาดบางกะปิ	125
ตลาดเสรี	9
ตลาดสี่มุมเมือง	5
ตลาดนัดเทพลีลา	3

ตลาด	จำนวนแผงที่ซื้อ
ตลาดนัดพิมพ์ทอง	1
ตลาดนัดซอยพัฒนาการ 38	1
รวม	144

ตารางที่ ง.18 การจัดซื้อของแผงข้าวราดแกงแผงหนึ่งในเขตบางกะปิ

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการ ซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง	ผู้ไปซื้อ
ตลาดบาง กะปิ ซื้อมานาน 30 ปี	1.หมูชิ้น 2.หมูบด	ไม่เคย	วันเว้น วัน	1.10กิโล 2.10กิโล	1.10กิโล 2.3กิโล	พาหนะ ของตนเอง ร้านค้าส่ง ให้	จากบ้าน 3 กม. ถึงแผงค้า 3 กม.	ไปเอง
ตลาดบาง กะปิ ซื้อมานาน 30 ปี	3.ไก่ติด กระดูก 4.เครื่องใน 5.ไก่ชิ้น	ไม่เคย		3.3กิโล 4.2กิโล 5.5กิโล	3.1.5กิโล 4.1กิโล 5.2.5กิโล			
ตลาดบาง กะปิ ซื้อมานาน 30 ปี	6.ปลาตุก 7.ปลากะพง 8.หอยแครง 9.กุ้ง	ไม่เคย		6.กิโล 7.7กิโล 8.8กิโล 9.2กิโล	6.3กิโล 7.3.5กิโล 8.1กิโล 9.1กิโล			
ตลาดบาง กะปิ ซื้อมานาน 30 ปี	10.กระเพรา 11.ใบชะพลู 12.ขึ้นฉ่าย 13.ต้นหอม 14.กระชาย 15.พริกสด 16.หน่อไม้	ไม่เคย		10.1กิโล 11.6กิโล 12.0.5กิโล 13.0.5กิโล 14.0.25 กิโล 15.0.25 กิโล 16.4กิโล	10.0.5กิโล 11.3กิโล 12.0.25กิโล 13.0.25กิโล 14.0.25กิโล 15.0.25กิโล 16.2กิโล			
ตลาดบาง กะปิ ซื้อมา	17.พริกแกง ส้ม	ไม่เคย		17.2กิโล 18.1กิโล	17.1กิโล 18.0.5กิโล			

แหล่ง วัตถุดิบ	วัตถุดิบที่ซื้อ	เปลี่ยน แหล่ง ซื้อ	ความถี่ ในการ ซื้อ	ปริมาณที่ ซื้อ	ปริมาณที่ใช้ ในแต่ละวัน	การขนส่ง วัตถุดิบ	ระยะทาง ขนส่ง	ผู้ไปซื้อ
นาน 30 ปี	18.พริกแกง ไต่ปลา 19.พริกแกง พะแนง			19.0.5กิโล	19.0.25กิโล			
ตลาดบาง กะปิ ซื้อมานาน 30 ปี	20.ไข่ตอก 21.ไข่แดง	ไม่เคย		20.6-7ถุง 21.2แผง	20.ไม่ระบุ 21.ไม่ระบุ			
2. ตลาดบาง กะปิ ซื้อมานาน 30 ปี	1.กุ้ง 2.กล่อง 3.ซีอิ้วดำ 4.ซีอิ้วขาว 5.น้ำปลา 6.น้ำมันาว	เคย	ทุกวัน	1. ไม่ระบุ 2. ไม่ระบุ 3. 2ขวด 4. 2ขวด 5. ไม่ระบุ 6. 3ขวด ใหญ่	1.ไม่ระบุ 2.ไม่ระบุ 3.ไม่ระบุ 4.ไม่ระบุ 5.ไม่ระบุ 6.ไม่ระบุ	พาหนะ ของตนเอง		ไปเอง

ตารางที่ ง.19 ความถี่ในการซื้อวัตถุดิบ

ความถี่ในการซื้อ	บางรัก		พระนคร		บางกะปิ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทุกวัน	119	57.8	84	59.6	109	57.4	312	60.3
วันเว้นวัน	21	10.2	19	13.5	14	7.4	54	10.4
2 วันต่อครั้ง	1	0.5	-	-	1	0.5	2	0.4
3 วันต่อครั้ง	4	1.9	2	1.4	3	1.6	9	1.7
3-4 วันต่อครั้ง	1	0.5	1	0.7	3	1.6	5	1.0
2 ครั้งต่อสัปดาห์	4	1.9	1	0.7	1	0.5	6	1.2
สัปดาห์ละครั้ง	46	22.3	17	12.1	27	14.2	90	17.4
เดือนละครั้ง	3	1.5	5	3.5	3	2.1	11	2.1
เดือนละ 2 ครั้ง	-	-	3	2.1	1	0.5	4	0.8
เมื่อหมด	1	0.5	-	-	1	0.5	2	0.4
อื่น ๆ ไม่ระบุ	6	2.9	9	6.4	7	0.5	22	4.3
รวม	206	100.0	141	100.0	190	100.0	517	100

ตารางที่ ง.20 ผู้ซื้อและจัดส่งวัตถุดิบ

การซื้อวัตถุดิบ	บางรัก		พระนคร		บางกะปิ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไปซื้อเอง	115	55.5	97	68.8	109	57.4	321	59.8
สมาชิกในครอบครัวไปซื้อ	41	20	6	4.2	45	23.7	92	17.1
ร้านค้าส่งให้	40	19.6	27	19.1	15	7.9	82	15.3
ลูกจ้างไปซื้อ	4	2.0	2	1.4	-	-	6	1.1
ไม่ระบุ	6	2.9	9	6.5	21	11.0	36	6.7
รวม	206	100.0	141	100.0	190	100.0	537	100.0

ตารางที่ ง.21 การขนส่งวัตถุดิบ

การขนส่งวัตถุดิบ	บางรัก		พระนคร		บางกะปิ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
พาหนะของตนเอง	94	45.6	45	31.9	57	30.0	196	36.5
รถรับจ้าง	46	22.3	30	21.3	28	14.7	104	19.4
ร้านค้าส่งให้	38	18.4	34	24.1	47	24.7	119	22.1
ไม่ระบุ	28	13.6	32	22.7	58	30.5	118	22.0
รวม	206	100.0	141	100.0	190	100.0	537	100.0

ตารางที่ ง.22 เหตุผลและความสัมพันธ์ของการซื้อวัตถุดิบ

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n= 50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เหตุผลที่ซื้อวัตถุดิบจากร้านเดิม								
บริการดี (โทรสั่ง/ส่งให้)	22	29.7	23	27.1	19	31.1	64	29.3
คุณภาพของสินค้า	11	14.9	14	16.5	17	27.9	42	19.2
ราคา	12	1.6	8	9.4	11	18.0	31	14.2
รู้จักคุ้นเคยกัน	7	9.4	18	21.2	-	-	25	11.4
มีของตลอด	11	14.9	7	8.2	-	-	18	8.3
ใกล้ สะดวก	4	5.4	3	3.5	8	13.11	15	6.8
ตำหนิและเปลี่ยนสินค้าได้	1	1.4	6	7.1	4	6.6	11	5.0

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n= 50)		(n = 150)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เก็บของให้	-	-	6	7.1	-	-	6	2.8
มีของขวัญ สินน้ำใจ เช่น ปีใหม่	3	4.1	1		2	3.3	6	2.8
รวม	74	100.0	85	1.2	61	100.0	218	100.0
เหตุผลที่เปลี่ยนร้าน								
เลือกที่ราคาถูกที่สุด	6	54.5	8	34.8	13	59.2	27	48.2
เลือกร้านที่คุณภาพดี ที่สุด เช่น ผักจะขึ้นอยู่ กับความสด	1	9.1	8	34.8	8	36.3	17	30.4
บางครั้งก็แล้วแต่สะดวก	2	18.2	2	8.7	-	-	4	7.1
การบริการ	-	-	1	4.3	1	4.5	2	3.6
ร้านค้าที่ซื้อประจำปิด กิจการ/ย้ายที่	2	18.2	2	8.7	-	-	4	7.1
ราคาถูกที่สุดและมี คุณภาพ	-	-	1	4.3	-	-	1	1.8
ไม่มีของ	-	-	1	4.3			1	1.8
รวม	11	100.0	23	100.0	22	100.0	56	100.0
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าแม่ลอยกับร้านวัตถุดิบที่ซื้อประจำ								
โทร/ไลน์สั่งวัตถุดิบได้	32	24.1	32	24.4	31	28.2	95	25.4
สั่งจองวัตถุดิบได้	26	19.5	31	23.6	17	15.5	74	19.8
มีบริการส่งของ	20	15.0	17	13.0	21	19.1	58	15.6
ชำระเงินภายหลังได้	18	13.5	19	14.5	17	15.5	54	14.5
ขายของได้ในราคาพิเศษ	14	10.5	14	10.6	21	19.1	49	13.2
แจ้งท่านเมื่อวัตถุดิบที่ ท่านสั่งมาแล้วหรือไม่มี วัตถุดิบ	9	6.8	9	6.9	3	2.6	21	5.6
สะดวก ใกล้	1	0.8	1	0.8	-	-	2	0.5
มีวัตถุดิบที่ต้องการ	1	0.8	1	0.8	-	-	2	0.5
รวมสินค้ามาไว้ที่จุดจอด รถ			1	0.8	-	-	1	0.3
คุณภาพดี	3	2.2	-	-	-	-	3	0.8
รับประกัน/เปลี่ยนของได้	2	1.5	-	-	-	-	2	0.5
สามารถเลือกของดีๆได้	1	0.8	1	0.8	-	-	2	0.5

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n= 50)		(n = 150)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ให้ของขวัญ	2	1.5	2	1.5	-	-	4	1.0
ซื้อกันมานาน			2	1.5	-	-	2	0.5
เป็นญาติ	2	1.5	1	0.8	-	-	3	0.8
มาจากภูมิลำเนาเดียวกัน	2	1.5	-	-	-	-	2	0.5
รวม	133	100.0	131	100.0	110	100.0	374	100.0
การเดินทางไปที่พื้นที่ขาย								
จากบ้าน	43	86.0	41	82.0	45	90.0	129	86.0
จากแหล่งวัตถุดิบ	6	12.0	1	2.0	3	6.0	10	6.7
ไม่ระบุ	1	2.0	8	8.0	2	4.0	11	7.3
การเก็บอุปกรณ์								
เช่าที่เก็บ	23	51.1	23	37.7	1	25.0	47	42.7
เก็บไว้ที่บ้าน	17	37.8	23	37.7	-	-	40	36.3
เก็บไว้ที่แผงค้า	4	8.9	7	11.5	1	25.0	12	10.9
ฝากร้านใกล้เคียง	1	2.2	8	13.1	1	25.0	10	9.1
ฝากญาติ	-	-	-	-	1	25.0	1	1.0
รวม	45	100.0	61	100.0	4	100.0	110	100.0
การจัดการกับวัตถุดิบที่เหลือ								
เก็บไว้ใช้ต่อ	29	51.8	39	65.0	45	90.0	113	68.1
ทิ้ง	12	21.4	10	16.6	1	2.0	23	13.9
นำกลับมาบริโภคที่บ้าน	2	3.6	4	6.7	1	2.0	7	4.2
แจก	10	17.8	3	5.0	1	2.0	14	8.4
ขายหมด	-	-	4	6.7	-	-	4	2.4
ไม่ตอบ	3	5.4	-	-	2	4.0	5	3.0
รวม	56	100.0	60	100.0	50	100.0	166	100.0

ตารางที่ ง.23 ผลประกอบการ

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n= 50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ลูกค้าประจำ								
มี	46	92.0	46	92.0	49	98.0	141	94.0
ไม่มี	2	4.0	2	4.0	1	2.0	5	3.3

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 150)	
	บางรัก (n=50)		พระนคร (n=50)		บางกะปิ (n= 50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ตอบ	2	4.0	2	4.0	-	-	4	2.7
ผลประกอบการต่อวัน								
ไม่เกิน 5,000 บาท	33	66.0	41	82.0	42	84.0	116	77.3
5,001-10,000 บาท	13	26.0	7	14.0	6	12.0	26	17.4
10,000-15,000 บาท	3	6.0	2	4.0	-	-	5	3.3
15,001-20,000 บาท	1	2.0	-	-	-	-	1	0.7
20,001 บาทขึ้นไป	-	-	-	-	2	4.0	2	1.3
รวม	50	100.0	50	100.0	50	100.0	150	100.0
ผลประกอบการ ต้นทุนยอดขาย (เฉลี่ย)								
ผลประกอบการต่อวัน	5,177		4,283		4,490		-	
ต้นทุน	2,586		2,939		2,772		-	
กำไร	2,591		1,344		1,718			
ผลตอบแทนจากการลงทุน (%)	151		65		106			

ภาคผนวก จ
ตารางผลการสำรวจผู้บริโภค

ตารางที่ จ.1 ข้อมูลผู้บริโภค

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ								
หญิง	41	41.0	65	65.0	60	60.0	166	55.7
ชาย	59	59.0	34	34.0	39	39.0	132	44.0
ไม่ระบุ	-	-	1	1.0	1	1.0	2	0.3
อายุ								
21- 30	37	37.0	12	12.0	51	51.0	100	33.3
31-40 ปี	36	36.0	32	32.0	28	28.0	96	32.0
41-50 ปี	20	20.0	26	26.0	13	13.0	59	19.7
51-60 ปี	7	7.0	21	21.0	7	7.0	35	11.7
มากกว่า 60 ปี	-	-	8	8.0	1	1.0	9	3.0
ไม่ระบุ	-	-	1	1.0	-	-	1	0.3
การศึกษาสูงสุด								
ประถมศึกษา	2	2.0	15	15.0	6	6.0	23	7.7
มัธยมต้น	4	4.0	13	13.0	7	7.0	24	8.0
มัธยมปลาย	4	4.0	9	9.0	25	25.0	38	12.7
วิชาชีพ	6	6.0	14	14.0	12	12.0	32	10.7
ปริญญาตรี	59	59.0	33	33.0	42	42.0	134	44.6
สูงกว่าปริญญาตรี	25	25.0	16	16.0	8	8.0	49	16.3
การประกอบอาชีพและค่าตอบแทน								
การประกอบอาชีพ								
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	-	-	7	7.0	-	-	7	2.3
ประกอบอาชีพ	100	100.0	93	93.0	100	100.0	293	97.7
ค่าตอบแทน								
-รายวัน	3	3.0	22	22.0	17	17.0	42	14.0
-รายเดือน	92	92.0	64	64.0	78	78.0	234	78.0
-ตามชิ้นงาน	5	5.0	7	7.0	4	4.0	16	5.4
-ไม่ได้ค่าตอบแทน	-	-	1	1.0	-	-	1	0.3

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
-ไม่ระบุ	-	-	-	-	1	1.0	1	0.3
-ไม่ได้ทำงาน	-	-	6	6.0	-	-	6	2.0
ภาคที่ทำงาน								
เอกชน	97	97.0	60	60.0	90	90.0	247	82.3
รัฐ	3	3.0	32	32.0	6	6.0	41	13.7
ไม่ตอบ	-		8	8.0	4	4.0	12	4.0
สถานภาพการจ้างงาน								
ประกอบกิจการส่วนตัว	4	4.0	16	16.0	11	11.0	31	10.3
นายจ้าง	-	-	-	-	-	-	-	-
ลูกจ้าง	95	95.0	75	75.0	89	89.0	259	86.4
ผู้ผลิตที่เป็นสมาชิกกลุ่ม	-	-	-	-	-	-	-	-
ช่วยธุรกิจครอบครัว	-	-	1	-	-	-	1	0.3
เกษียณ	-	-	7	-	-	-	7	2.3
ไม่ระบุ	1	-	1	-	-	-	2	0.7
อาชีพ								
ผู้จัดการ	10	10.0	1	1.0	5	5.0	16	5.3
ผู้ประกอบการวิชาชีพ	39	39.0	6	6.0	7	7.0	52	17.4
ช่างเทคนิค	15	15.0	3	3.0	5	5.0	23	7.6
งานสายสนับสนุน	12	12.0	29	29.0	16	16.0	57	19.0
งานขาย	17	17.0	30	30.0	54	54.0	101	33.8
งานเกษตร	-	-	1	1.0	-	-	1	0.3
งานฝีมือ	1	1.0	6	6.0	3	3.0	10	3.3
งานในโรงงาน	5	5.0	8	8.0	5	5.0	18	6.0
อาชีพพื้นฐาน	1	1.0	9	9.0	5	5.0	15	5.0
เกษียณ	-	-	7	7.0	-	-	7	2.3
ประกันสังคม								
-มาตรา 33	88	98.9	20	33.9	70	90.9	178	79.2
-มาตรา 39	1	1.1	6	10.2	5	6.5	12	5.3
-มาตรา 40	-	-	10	16.9	2	2.6	12	5.3
ไม่ระบุ	-	-	23	39.0	-	-	23	10.2
รวม	89	100.0	59	100.0	77	100.0	225	100.0

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สัญญาจ้างที่เป็นลายลักษณ์อักษร								
มี	85	89.5	50	66.7	70	78.7	205	79.2
ไม่มี	10	10.5	25	33.3	19	21.3	54	20.8
รวม	95	100.0	75	100.0	89	100.0	259	100.0
รายได้ต่อเดือน								
ต่ำกว่า 1,500 บาท	-	-	-	-	-	-	-	-
1,500-3,000 บาท	-	-	1	-	-	-	1	0.3
3,001-5,000 บาท	-	-	2	-	-	-	2	0.6
5,001-10,000 บาท	2	2.0	11	11.0	7	7.0	20	6.0
10,001-15,000 บาท	2	2.0	17	17.0	26	26.0	45	15.0
15,001-20,000 บาท	19	19.0	19	19.0	26	26.0	64	21.3
20,001-25,000 บาท	7	7.0	18	18.0	16	16.0	41	13.6
25,001-30,000 บาท	21	21.0	13	13.0	18	18.0	52	17.3
30,001-35,000 บาท	7	7.0	4	4.0	1	1.0	12	4.0
35,001-40,000 บาท	8	8.0	5	5.0	3	3.0	16	5.3
40,001-45,000 บาท	8	8.0	3	3.0	-	-	11	3.6
45,001-50,000บาท	3	3.0	2	2.0	2	2.0	7	2.3
50,001 บาท ขึ้นไป	23	23.0	5	5.0	1	1.0	29	9.7
โรงอาหารในที่ทำงาน								
มี	27	27.0	32	32.0	31	31.0	90	30.0
ไม่มี	73	73.0	68	68.0	69	69.0	210	70.0
ที่ทำงาน								
กรุงเทพมหานคร	81	81.0	77	77.0	97	97.0	255	85.0
ปริมณฑล	16	16.0	22	22.0	1	1.0	39	13.0
จังหวัดใกล้เคียง	3	3.0	1	1.0	2	2.0	6	2.0
เวลาเดินทางไป-กลับ								
ไม่เกิน 30 นาที	27	27.0	29	29.0	37	37.0	93	31.0
31-60 นาที	35	35.0	26	26.0	34	34.0	95	31.7
61-90 นาที	11	11.0	8	8.0	3	3.0	22	7.3
91-120 นาที	17	17.0	17	17.0	10	10.0	44	14.7
121-150 นาที	2	2.0	1	1.0	1	1.0	4	1.3
151-180 นาที	4	4.0	3	3.0	2	2.0	9	3.0
181 นาทีขึ้นไป	4	4.0	3	3.0	4	4.0	11	3.7

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ต้องเดินทาง	-	-	2	2.0	2	2.0	4	1.3
ไม่ตอบ	-	-	11	11.0	7	7.0	18	6.0
ที่พักอาศัย								
ในเขต	7	7.0	21	21.0	63	63.0	91	30.3
นอกเขต	72	72.0	56	56.0	34	34.0	162	54.0
ไม่ตอบ	21	21.0	23	23.0	3	3.0	47	15.7
ประเภทที่พักปัจจุบัน								
ห้องเช่า/ห้องแบ่งเช่า/ บ้านเช่า	34	34.0	29	29.0	64	64.0	127	42.3
-มีสัญญาเช่า	32	32.0	15	15.0	60	60.0	107	35.6
-ไม่มีสัญญาเช่า	2	2.0	14	14.0	4	4.0	20	6.7
บ้านตนเอง	55	55.0	55	55.0	27	27.0	137	45.7
บ้านคนอื่น ไม่เสียค่า เช่า	8	8.0	3	3.0	3	3.0	14	4.7
ไม่ระบุ	3	3.0	13	13.0	2	2.0	22	7.3
ระยะเวลาอยู่อาศัย								
ต่ำกว่า 10 ปี	57	57.0	31	31.0	74	74.0	162	54.0
10-19 ปี	28	28.0	25	25.0	12	12.0	65	21.8
20-29 ปี	8	8.0	21	21.0	10	10.0	39	12.0
30-39 ปี	5	5.0	12	12.0	3	3.0	20	6.6
40-49 ปี	1	1.0	7	7.0	1	1.0	9	3.0
50-59 ปี	1	1.0	3	3.0	-	-	4	1.3
60 ปีขึ้นไป	-	-	3	3.0	-	-	1	0.3
สาธารณูปโภค								
ไฟฟ้า	100	100.0	100	100.0	100	100.0	300	100.0
ประปา	100	100.0	100	100.0	100	100.0	300	100.0
การจัดการขยะ	90	90.0	96	96.0	92	92.0	278	92.7
ไม่ตอบ	10	10.0	4	4.0	8	8.0	22	7.3
ผู้อาศัยในบ้านเดียวกัน								
สมาชิกครอบครัว								
ไม่มี	11	11.0	1	1.0	16	16.0	28	9.3
1-2	43	43.0	33	33.0	49	49.0	125	41.7
3-4	31	31.0	32	32.0	26	26.0	89	29.6

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
5-6	12	12.0	23	23.0	6	6.0	41	13.7
7-8	3	3.0	6	6.0	2	2.0	11	3.7
10 คน ขึ้นไป	-	-	2	2.0	1	1.0	3	1.0
ไม่ตอบ	-	-	3	3.0	-	-	3	1.0
สมาชิกครอบครัวที่มีรายได้								
ไม่มีรายได้	15	15.0	2	2.0	21	21.0	38	12.7
1-2	58	58.0	64	64.0	60	60.0	182	60.7
3-4	26	26.0	21	21.0	16	16.0	63	21.0
5-6	-	-	7	7.0	2	2.0	9	3.0
7-8	1	1.0	2	2.0	-	-	3	1.0
17	-	-	-	-	1	1.0	1	0.3
ไม่ตอบ	-	-	4	4.0	-	-	4	1.3
รายได้ครัวเรือน								
5,001-10,000 บาท	1	1.0	2	2.0	3	3.0	6	2.0
10,001-15,000 บาท	2	2.0	6	6.0	9	9.0	17	5.6
15,001-20,000 บาท	7	7.0	2	2.0	12	12.0	21	7.0
20,001-25,000 บาท	2	2.0	8	8.0	11	11.0	21	7.0
25,001-30,000 บาท	8	8.0	13	13.0	12	12.0	33	11.0
30,001-35,000 บาท	4	4.0	12	12.0	13	13.0	29	9.7
35,001-40,000 บาท	6	6.0	7	7.0	4	4.0	17	5.7
40,001-45,000 บาท	8	8.0	8	8.0	9	9.0	25	8.3
45,001-50,000บาท	6	6.0	11	11.0	5	5.0	22	7.4
50,001 บาท ขึ้นไป	56	56.0	27	27.0	22	22.0	105	35.0
ไม่ตอบ	-	-	4	4.0	-	-	4	1.3

ตารางที่ จ.2 การซื้ออาหาร

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การซื้ออาหารข้างทางช่วงเช้า								
จำนวนครั้ง								
ไม่ได้ซื้อ	9	9.0	16	16.0	7	7.0	32	10.7

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)		(n = 300)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ซื้อ	91	91.0	84	84.0	93	93.0	268	89.3
1	11	12.1	3	3.6	10	10.7	24	9.0
2	16	17.7	7	8.3	10	10.7	33	12.3
3	12	13.2	6	7.1	7	7.5	25	9.3
4	4	4.4	4	0.5	6	6.5	14	5.2
5	30	33.0	12	14.3	12	12.9	54	20.1
6	4	4.4	4	0.5	1	1.1	9	3.4
7	4	4.4	41	48.8	46	49.5	91	34.0
8	2	2.2	-	-	-	-	2	0.7
10	8	8.8	2	2.4	1	1.1	11	4.1
ไม่ตอบ	-	-	5	6.0	-	-	5	1.9
แผนประจำปีซื้อ								
-ใกล้บ้าน	29	25.7	37	35.6	47	43.6	113	34.8
-ใกล้ที่ทำงาน	70	61.9	50	48.1	49	45.3	169	52.0
-ซื้อระหว่างทาง	14	12.4	9	8.7	12	11.1	35	10.8
รวม	113	100.0	104	100.0	108	100.0	325	100.0
ไม่ตอบ	-	-	8	7.7	-	-	8	2.5
ซื้อให้สมาชิกในครอบครัว								
ไม่ได้ซื้อ	82	82.0	84	84.0	88	88.0	254	84.7
ซื้อ	18	18.0	16	16.0	12	12.0	46	15.3
จำนวนครั้ง								
1	9	50.0	5	31.3	5	41.7	19	41.3
2	5	27.6	4	25.0	3	25.0	12	26.1
3	1	5.6	4	25.0	-	-	5	10.9
5	1	5.6	2	12.5	-	-	3	6.5
6	1	5.6	-	-	-	-	1	2.2
7	1	5.6	1	6.2	4	33.3	6	13.0
การซื้ออาหารข้างทางช่วงเที่ยง								
จำนวนครั้ง								
ไม่ได้ซื้อ	12	12.0	14	14.0	20	20.0	46	15.3
ซื้อ	88	88.0	86	86.0	80	80.0	254	84.7
1	9	10.2	6	6.9	12	15.0	27	10.6
2	7	8.0	10	11.6	2	2.5	19	7.5

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)		(n = 300)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
3	9	10.2	5	5.8	9	11.3	23	9.1
4	5	5.7	4	4.7	7	8.8	16	6.3
5	45	51.1	11	12.8	14	17.5	70	27.5
6	1	1.1	6	6.9	5	6.3	12	4.7
7	10	11.4	44	51.3	30	37.5	84	33.1
8	1	1.2	-	-	-	-	1	0.4
10	1	1.2	-	-	1	1.2	2	0.8
แผนประจำปีซื้อ								
-ใกล้บ้าน	8	8.0	16	16.0	23	23.0	47	15.7
-ใกล้ที่ทำงาน	84	84.0	67	67.0	62	62.0	213	71.0
-ซื้อระหว่างทาง	8	8.0	7	7.0	8	8.0	23	7.7
รวม	100	100.0	90	90.0	93	93.0	283	94.3
ไม่ตอบ	-	-	10	10.0	7	7.0	17	5.7
ซื้อให้สมาชิกในครัวเรือน								
ไม่ได้ซื้อ	97	97.0	90	90.0	97	97.0	284	94.7
ซื้อ	3	3.0	10	10.0	3	3.0	16	5.3
1	-	-	4	40.0	-	-	4	25.0
2	-	-	1	10.0	3	100.0	4	25.0
3	-	-	1	10.0	-	-	1	6.3
7	-	-	4	40.0	-	-	4	25.0
ไม่ระบุ	3	100.0	-	-	-	-	3	18.7
การซื้ออาหารข้างทางช่วงเย็น								
ไม่ได้ซื้อ	8	8.0	23	23.0	20	20.0	51	17.0
ซื้อ	92	92.0	77	77.0	80	80.0	249	83.0
จำนวนครั้ง								
1	7	7.6	4	5.2	10	12.5	21	8.4
2	8	8.7	13	16.9	8	10.0	29	11.6
3	24	26.1	9	11.7	8	10.0	41	16.5
4	8	8.7	3	3.9	6	7.5	17	6.8
5	25	27.2	5	6.5	10	12.5	40	16.1
6	1	1.1	2	2.5	1	1.3	4	1.6
7	19	20.6	25	32.5	37	46.2	81	32.5
ไม่ตอบ	-		16	20.8	-	-	16	6.5

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)		(n = 300)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
แผนงประจำที่ซื้อ								
-ใกล้บ้าน	50	40.3	44	44.0	53	53.0	147	45.4
-ใกล้ที่ทำงาน	58	46.8	13	13.0	31	31.0	102	31.5
-ซื้อระหว่างทาง	16	12.9	10	10.0	12	12.0	38	11.7
รวม	124	100.0	67	67.0	96	96.0	287	88.6
ไม่ตอบ	-	-	33	33.0	4	4.0	37	11.4
ซื้อให้สมาชิกในครัวเรือน								
ไม่ได้ซื้อ	70	70.0	80	80.0	82	82.0	232	77.3
ซื้อ	30	30.0	20	20.0	15	15.0	65	21.7
ไม่ตอบ	-	-	-	-	3	3.0	3	1.0
1	6	20.0	7	35.0	-	-	13	20.0
2	11	36.7	2	10.0	1	6.7	14	21.5
3	4	13.3	6	30.0	-	-	10	15.4
4	2	6.6	-	-	2	13.3	4	6.2
5	5	16.8	2	10.0	4	26.6	11	16.9
7	2	6.6	3	15.0	6	40.0	11	16.9
ไม่ตอบ	-	-	-	-	2	13.3	2	3.1
การซื้อจากอาหารจากแผนงประจำ								
ซื้อ	72	72.0	78	78.0	60	60.0	210	70.0
ไม่ได้ซื้อ	28	28.0	22	22.0	40	40.0	90	30.0
การซื้ออาหารข้างทางมื่อต่างๆในแต่ละวัน								
อาหารเช้า	3.69		4.35		4.7		-	
อาหารกลางวัน	3.8		4.55		3.88		-	
อาหารเย็น	3.96		2.76		3.89		-	
รวม	11.45		11.66		12.47		-	
จำนวนครั้งของการซื้ออาหารจากแหล่งอื่นๆ/สัปดาห์								
ร้านสะดวกซื้อ								
-ไม่เกิน 7 ครั้ง	64	64.0	51	51.0	59	59.0	174	58.0
10-14 ครั้ง	6	6.0	10	10.0	11	11.0	27	9.0
15-21 ครั้ง	-	-	7	7.0	4	4.0	11	3.7
22-28 ครั้ง	-	-	2	2.0	-	-	2	6.7
ไม่ซื้อ	30	30.0	30	30.0	26	26.0	86	28.6
ร้านอาหาร								

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)		(n = 300)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน 7 ครั้ง	45	45.0	38	38.0	35	35.0	118	39.4
10 ครั้ง	-	-	-	-	1	1.0	1	0.3
14 ครั้ง	-	-	-	-	1	1.0	1	0.3
ไม่ซื้อ	55	55.0	62	62.0	63	63.0	180	60.0
ศูนย์อาหาร								
ไม่เกิน 7 ครั้ง	20	20.0	17	17.0	33	33.0	70	23.3
10 ครั้ง	-	-	-	-	1	1.0	1	0.3
ไม่ซื้อ	80	80.0	83	83.0	66	66.0	229	76.3
ร้านอาหารที่ทำงาน								
ไม่เกิน 7 ครั้ง	4	4.0	13	13.0	5	5.0	22	7.3
10-14 ครั้ง	1	1.0	-	-	-	-	1	0.3
ไม่ซื้อ	95	95.0	87	87.0	95	95.0	277	92.3
ทำอาหารจากบ้าน								
ไม่เกิน 7 ครั้ง	26	26.0	51	51.0	27	27.0	104	34.8
8 ครั้ง	1	1.0	-	-	-	-	1	0.3
10-14 ครั้ง	-	-	4	4.0	-	-	4	1.3
17-21 ครั้ง	-	-	4	4.0	-	-	4	1.3
ไม่ทำ	73	73.0	41	41.0	73	73.0	187	62.3
ทัศนคติต่ออาหารข้างทาง								
ไม่จำเป็น	1	1.0	8	8.0	4	4.0	13	4.3
จำเป็นน้อย	4	4.0	9	9.0	7	7.0	20	6.7
จำเป็นปานกลาง	39	39.0	42	42.0	43	43.0	124	41.3
จำเป็นมาก	50	50.0	30	30.0	41	41.0	121	40.3
จำเป็นมากที่สุด	6	6.0	11	11.0	5	5.0	22	7.3
ผลกระทบจากการเลือกรื้อแผงลอย								
มี								
-หาอาหารกินลำบาก ไม่สะดวก	43	67.1	36	58.1	44	72.1	123	65.8
-ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น	15	23.4	16	25.8	9	14.8	40	21.4
-ขาดความ หลากหลาย	3	4.7	3	4.8	1	1.6	7	3.7
-ต้องเข้าร้านสะดวก ซื้อ	-	-	2	3.2	-	-	2	1.1

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)		(n = 300)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
-อาหารร้านสะดวก ซื้อมีสารกันบูด	-	-	-	-	2	3.3	2	1.1
-อาหารบางอย่างต้อง ซื้อกิน	-	-	1	1.6	-	-	1	0.5
ต้องคอยควินาน	2	3.1	-	-	-	-	2	1.1
ไม่อร่อย	1	1.6	-	-	-	-	1	0.5
ไม่ระบุ	-	-	4	6.5	5	8.2	9	4.8
รวม	64	100.0	62	100.0	61	100.0	187	100.0
ไม่มี								
กินที่ไหนก็ได้	5	13.9	4	10.5	22	56.4	31	27.4
ทำจากบ้าน	1	2.8	6	15.8	7	17.9	14	12.4
มีทางเลือก	13	36.1	12	31.6	3	7.8	28	24.8
ไม่ระบุ	17	47.2	16	42.1	7	17.9	40	35.4
รวม	36	100.0	38	100.0	39	100.0	113	100.0
การปรับตัว								
หาร้านถูกที่ใกล้ที่สุด	6	54.5	15	41.7	1	7.7	22	36.6
ทำเอง	3	27.3	13	36.1	4	30.8	20	33.3
ร้านสะดวกซื้อ	1	9.1	5	13.8	5	38.5	11	18.3
ศูนย์อาหาร	-	-	1	2.8	-	-	1	1.7
มาม่า	-	-	1	2.8	-	-	1	1.7
Grab	-	-	1	2.8	3	23.1	4	6.7
มาทำงานเร็วขึ้น	1	9.1	-	-	-	-	1	1.7
	11	100.0	36	100.0	13	100.0	60	100.0
ต้องการให้ผู้ค้ากลับมาหรือไม่								
ต้องการ								
-สะดวก	34	37.4	24	26.7	34	40.9	92	34.8
-กระตุ้นเศรษฐกิจ	16	17.6	18	20.0	6	7.2	40	15.2
-หลากหลาย	9	9.9	8	8.9	11	13.3	28	10.6
-ราคาถูก	5	5.5	11	12.2	-	-	16	6.1
-รสชาติดี	-	-	8	8.9	4	4.8	12	4.5
-คุ้นเคย	-	-	2	2.2	2	2.4	4	1.5
-เป็นเสน่ห์	-	-	1	1.1	1	1.2	2	0.8
-อาหารสดกว่า	-	-	1	1.1	-	-	1	0.4

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร						รวม (n = 300)	
	บางรัก (n=100)		พระนคร (n=100)		บางกะปิ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
-เวลาจำกัด	-	-	-	-	1	1.2	1	0.4
-ไม่ระบุ	24	26.3	14	15.6	20	24.1	58	22.0
-หากกลับมาต้องเป็นระเบียบ	3	3.3	3	3.3	4	4.8	10	3.8
รวม	91	100.0	90	100.0	83	100.0	264	100.0
ไม่ต้องการ								
-กีดขวางทางเดิน	3	33.3	1	10.0	9	52.9	13	36.1
-ไม่เป็นระเบียบ	1	11.1	-	-	3	17.6	4	12.1
-ไม่สะอาด	2	22.2	2	2.0	-	-	4	12.1
-หาที่อื่นกินได้	1	11.1	4	4.0	5	29.4	10	27.8
-ไม่ระบุ	2	22.2	3	3.0	-	-	5	13.9
รวม	9	100.0	10	10.0	17	100.0	36	100.0

ตารางที่ จ.3 จำนวนการซื้ออาหารข้างทางโดยเฉลี่ยในหนึ่งสัปดาห์

รายได้	อาหารเช้า	อาหารกลางวัน	อาหารเย็น	รวม
ต่ำกว่า 10,000 บาท	4.14	4.91	2.26	9.15
10,001-15,000 บาท	5.10	5.19	4.91	12.51
15,001-20,000 บาท	5.05	4.64	4.42	12.23
20,001-25,000 บาท	5.67	5.06	4.93	12.66
25,001-30,000 บาท	5.06	4.80	5.07	13.29
30,001-35,000 บาท	3.78	4.82	4.45	11.33
35,001-40,000 บาท	4.62	4.67	4.67	11.63
40,001-45,000 บาท	4.82	5.11	5.00	12.18
45,001-50,000บาท	4.33	4.75	3.71	10.14
50,001 บาท ขึ้นไป	4.67	4.92	4.50	11.83
รวม	5.03	4.87	4.76	12.22

ตารางที่ จ.4 ผลกระทบจากการไล่รื้อแผงลอย จำแนกตามรายได้

รายได้	ได้รับผลกระทบ (ร้อยละ)	ไม่ได้รับผลกระทบ (ร้อยละ)
ต่ำกว่า 10,000 บาท	74	26

10,001-15,000	73	27
15,001-20,000	67	33
20,001-25,000	71	29
25,001-30,000	73	27
30,001-35,000	92	8
35,001-40,000	69	31
40,001-45,000	73	27
45,001-50,000	57	43
50,001 บาทขึ้นไป	62	38
รวม	71	29

ตารางที่ จ.5 ค่าใช้จ่ายอาหารต่อรายได้- เขตบางรัก

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อวัน					
ไม่เกิน 100 บาท	10	10.0	ไม่เกินร้อยละ 20	46	46.0
101-200 บาท	43	43.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	25	25.0
201-300 บาท	21	21.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	5	5.0
301 บาทขึ้นไป	7	7.0	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	3	3.0
-			ร้อยละ 51 ขึ้นไป	2	2.0
ไม่ตอบ	19	19.0	ไม่ตอบ	19	19.0
ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์					
ไม่เกิน 500	1	12.5	ไม่เกินร้อยละ 20	8	100.0
501-1,000 บาท	6	75.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30		
1,001-2,000 บาท	1	12.5	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40		
2,001 บาทขึ้นไป			ร้อยละ 41-ร้อยละ 50		
			ร้อยละ 51 ขึ้นไป		
ไม่ตอบ	92	92.0	ไม่ตอบ	92	92.0

ตารางที่ จ.6 ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อรายได้ – เขตบางรัก

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อวัน					
ไม่เกิน 100 บาท	50	50.0	ไม่เกินร้อยละ 20	2	2.0
101-200 บาท	27	27.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	2	2.0
201-300 บาท	7	7.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	11	11.0
301 บาทขึ้นไป			ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	27	27.0

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
-			ร้อยละ 51-ร้อยละ 60	5	5.0
			ร้อยละ 61-ร้อยละ 70	13	13.0
			ร้อยละ 71-ร้อยละ 80	6	6.0
			ร้อยละ 81-ร้อยละ 90	3	3.0
			ร้อยละ 100	20	20.0
ไม่ตอบ	16	16.0	ไม่ตอบ	11	11.0
ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์					
ไม่เกิน 500	3	50.0	ไม่เกินร้อยละ 20		
501-1,000 บาท	3	50.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30		
1,001-2,000 บาท			ร้อยละ 31-ร้อยละ 40		
2,001 บาทขึ้นไป			ร้อยละ 41-ร้อยละ 50		
			ร้อยละ 51-ร้อยละ 60		
ไม่ตอบ	94	94.0	ร้อยละ 71-ร้อยละ 80		
			ร้อยละ 100	1	100.0
			ไม่ตอบ	99	99.0

ตารางที่ จ.7 เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง - เขตบางรัก

เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง	อันดับ 1	อันดับ 2	อันดับ 3	รวม	ร้อยละ
ราคาถูก	24	13	20	57	19.0
หลากหลาย	14	31	14	59	19.8
รสชาติดี	11	27	28	66	22.0
ใกล้ที่ทำงาน/บ้าน	41	17	23	81	27.0
คุ้นเคยกับผู้ขาย	2	4	4	10	3.3
ซื้อระหว่างทาง	7	7	7	21	7.0
ต่อราคา/ปริมาณได้	1	1	2	4	1.3
ไม่ตอบ	-	-	2	2	0.6

ตารางที่ จ.8 ค่าใช้จ่ายอาหารต่อรายได้ - เขตพระนคร

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อวัน					
ไม่เกิน 100 บาท	17	17.0	ไม่เกินร้อยละ 20	32	32.0
101-200 บาท	46	46.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	23	23.0
201-300 บาท	14	14.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	17	17.0
301 บาทขึ้นไป	13	13.0	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	11	11.0
-	-	-	ร้อยละ 51 ขึ้นไป	17	17.0
ไม่ตอบ	10	10.0	ไม่ตอบ	-	-

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์					
ไม่เกิน 500	1	1.0	ไม่เกินร้อยละ 20	4	4.0
501-1,000 บาท	1	1.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	-	-
1,001-2,000 บาท	7	7.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	4	4.0
2,001 บาทขึ้นไป	1	1.0	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	-	-
			ร้อยละ 51 ขึ้นไป	2	2.0
ไม่ตอบ	90	90.0	ไม่ตอบ	90	90.0

ตารางที่ จ.9 ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อรายได้ – เขตพระนคร

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อวัน					
ไม่เกิน 100 บาท	49	49.0	ไม่เกินร้อยละ 20	3	3.0
101-200 บาท	28	28.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	3	3.0
201-300 บาท	7	7.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	9	9.0
301 บาทขึ้นไป	6	6.0	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	17	17.0
-			ร้อยละ 51-ร้อยละ 60	5	5.0
			ร้อยละ 61-ร้อยละ 70	17	17.0
			ร้อยละ 71-ร้อยละ 80	4	4.0
			ร้อยละ 81-ร้อยละ 90	3	3.0
			ร้อยละ 100	29	29.0
ไม่ตอบ	10	10.0	ไม่ตอบ	10	10.0
ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์					
ไม่เกิน 500	3	3.0	ไม่เกินร้อยละ 20	1	1.0
501-1,000 บาท	6	6.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	-	-
1,001-2,000 บาท	1	1.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	-	-
2,001 บาทขึ้นไป	-	-	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	3	3.0
			ร้อยละ 51-ร้อยละ 60	2	2.0
ไม่ตอบ	90	90.0	ร้อยละ 71-ร้อยละ 80	2	2.0
			ร้อยละ 100	2	2.0
			ไม่ตอบ	90	90.0

ตารางที่ จ.10 เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง - เขตพระนคร

เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง	อันดับ 1	อันดับ 2	อันดับ 3	รวม	ร้อยละ
ราคาถูก	25	16	22	63	21.0
หลากหลาย	12	15	14	41	13.7
รสชาติดี	20	31	16	67	22.3

เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง	อันดับ 1	อันดับ 2	อันดับ 3	รวม	ร้อยละ
ใกล้ที่ทำงาน/บ้าน	26	13	22	61	20.3
คุ้นเคยกับผู้ขาย	4	7	12	23	7.7
ซื้อระหว่างทาง	5	9	3	17	5.7
ต่อราคา/ปริมาณได้	1	-	2	3	1.0
สะอาด	1	2	1	4	1.3
ไม่ยากทำเอง	1	-	1	2	0.7
สะดวก	2	3	1	6	2.0
ทำครัวไม่ได้	1	-	-	1	0.3
อุดหนุนแม่ค้า	1	-	-	1	0.3
นัดเจอเพื่อน	-	-	1	1	0.3
ไม่ตอบ	1	4	5	10	3.3

ตารางที่ จ.11 ค่าใช้จ่ายอาหารต่อรายได้ – เขตบางกะปิ

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อวัน					
ไม่เกิน 100 บาท	32	32.0	ไม่เกินร้อยละ 20	46	46.0
101-200 บาท	54	54.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	36	36.0
201-300 บาท	12	12.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	9	9.0
301 บาทขึ้นไป	2	2.0	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	3	3.0
-			ร้อยละ 51 ขึ้นไป	6	6.0
ไม่ตอบ	-	-	ไม่ตอบ	-	-
ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์					
ไม่เกิน 500			ไม่เกินร้อยละ 20	1	1.0
501-1,000 บาท	3	3.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	2	2.0
1,001-2,000 บาท			ร้อยละ 31-ร้อยละ 40		
2,001 บาทขึ้นไป			ร้อยละ 41-ร้อยละ 50		
			ร้อยละ 51 ขึ้นไป		
ไม่ตอบ	97	97.0	ไม่ตอบ	97	97.0

ตารางที่ จ.12 ค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางต่อรายได้ – เขตบางกะปิ

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายต่อวัน					
ไม่เกิน 100 บาท	74	74.0	ไม่เกินร้อยละ 20	7	7.0
101-200 บาท	24	24.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	8	8.0
201-300 บาท	2	2.0	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	15	15.0
301 บาทขึ้นไป	-	-	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	16	16.0

ค่าใช้จ่ายอาหาร	จำนวน	ร้อยละ	สัดส่วนค่าอาหารต่อรายได้	จำนวน	ร้อยละ
			ร้อยละ 51-ร้อยละ 60	3	3.0
			ร้อยละ 61-ร้อยละ 70	19	19.0
			ร้อยละ 71-ร้อยละ 80	8	8.0
			ร้อยละ 81-ร้อยละ 90	2	2.0
			ร้อยละ 100	20	20.0
ไม่ตอบ			ไม่ตอบ	2	2.0
ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์					
ไม่เกิน 500	3	3.0	ไม่เกินร้อยละ 20	1	1.0
501-1,000 บาท	1	1.0	ร้อยละ 21-ร้อยละ 30	1	1.0
1,001-2,000 บาท	-	-	ร้อยละ 31-ร้อยละ 40	-	-
2,001 บาทขึ้นไป	-	-	ร้อยละ 41-ร้อยละ 50	-	-
			ร้อยละ 51-ร้อยละ 60	-	-
ไม่ตอบ	97	97.0	ร้อยละ 71-ร้อยละ 80	-	-
			ร้อยละ 100	-	-
			ไม่ตอบ	98	98.0

ตารางที่ จ.13 เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง – เขตบางกะปิ

เหตุผลที่ซื้ออาหารข้างทาง	อันดับ 1	อันดับ 2	อันดับ 3	รวม	ร้อยละ
ราคาถูก	33	24	15	72	24.0
หลากหลาย	13	18	20	51	17.0
รสชาติดี	12	24	17	53	17.8
ใกล้ที่ทำงาน/บ้าน	29	20	27	76	25.3
คุ้นเคยกับผู้ขาย	2	2	5	9	3.0
ซื้อระหว่างทาง	7	11	11	29	9.7
ต่อราคา/ปริมาณได้	-	1	1	2	0.6
สะอาด	1	-	1	2	0.6
ไม่ยุ่งยากทำเอง	2	-	3	5	1.7
สะดวก	1	-	-	1	0.3
ทำครัวไม่ได้	-	-	-	-	-
อุดหนุนแม่ค้า	-	-	-	-	-

ตารางที่ จ.14 สัดส่วนค่าใช้จ่ายอาหารข้างทางจำแนกตามรายได้

รายได้	ค่าใช้จ่ายอาหารโดยเฉลี่ย (บาท)	สัดส่วนการซื้ออาหารข้างทาง (%)
ต่ำกว่า 10,000	109.91	68.4
10,001-15,000	107.07	68.1

รายได้	ค่าใช้จ่ายอาหารโดยเฉลี่ย (บาท)	สัดส่วนการซื้ออาหารข้างทาง (%)
15,001-20,000	127.11	64.4
20,001-25,000	111.71	65.9
25,001-30,000	163.25	68.8
30,001-35,000	154.55	60.4
35,001-40,000	120.00	64.7
40,001-45,000	186.36	54.0
45,001-50,000	110.00	50.7
มากกว่า 50,001	173.18	57.4
เฉลี่ยรวม	134.30	65.1

ตารางที่ จ.15 เปรียบเทียบการซื้ออาหารข้างทางในปี 2560 และ 2564

รายได้	ส.ค.-ต.ค. 2560	ก.พ. – มี.ค. 2564	การเพิ่มขึ้นของการซื้ออาหารข้างทาง
0 – 10,000	8.44	10.48	24.2
10,001-15,000	9.24	12.51	35.4
15,001-20,000	9.41	12.23	30.0
20,001-30,000	10.55	13.01	23.3
มากกว่า 30,000	9.78	11.6	18.6
เฉลี่ย	9.57	12.2	27.7

ภาคผนวก ฉ
ตารางผลการสำรวจผู้ค้าในตลาด

ตารางที่ ฉ.1 แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าอาหารข้างทาง

แหล่งวัตถุดิบของผู้ค้าอาหารข้างทาง	จำนวนตลาด	ร้อยละ
ตลาดบางกะปิ	35	23.3
ตลาดคลองเตย	25	16.7
ตลาดศาลาน้ำร้อน	12	8.0
ตลาดเทเวศร์	11	7.3
ตลาดมหานคร	10	6.7
ตลาดสี่มุมเมือง	9	6.0
ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย และปากคลองตลาด	9	6.0
ตลาดวงเวียนใหญ่	6	4.0
ตลาดเสรี	6	4.0
ตลาดพรานนก	5	3.3
ตลาดสะพานสอง	5	3.3
ตลาดเงินวิจิตร	4	2.7
ตลาดสวนพลู	3	2.0
ตลาดศรียาน	3	2.0
ตลาดนรรัตน์	3	2.0
ตลาดบางลำพู	2	1.3
ตลาดบางแค	2	1.3
รวม	150	100.0

ตารางที่ ฉ.2 ข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
หญิง	104	69.3
ชาย	46	30.7
อายุ		
21-25 ปี	1	0.7
26-30 ปี	16	10.7
31-35 ปี	2	1.3

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
36-40 ปี	19	12.7
41-45 ปี	10	6.7
46-50 ปี	28	18.7
51-55 ปี	26	17.3
56-60 ปี	20	13.3
61-65 ปี	14	9.3
มากกว่า 65 ปี	13	8.7
ไม่ระบุ	1	0.7
สัญชาติ		
ไทย	148	98.7
พม่า	1	0.7
ลาว	1	0.7
ระดับการศึกษา		
ประถม	63	42.0
มัธยมตอนต้น	20	13.3
มัธยมตอนปลาย	24	16.0
วิชาชีพ	13	8.7
ปริญญาตรี	23	15.3
สูงกว่าปริญญาตรี	3	2.0
ไม่ได้ศึกษา/เรียนไม่จบ	4	2.7
สถานภาพสมรส		
โสด	19	12.7
แต่งงานและอยู่ด้วยกัน	112	74.7
หม้าย/หย่า/ แยกกันอยู่	19	12.7
อาชีพคู่สมรส		
ทำงานด้วยกัน	78	52.0
เกษตรกรรม	2	1.3
รับราชการ	2	1.3
ลูกจ้างภาคเอกชน	8	5.3
ลูกจ้างรายวัน	2	1.3
ว่างงาน	13	8.7
อื่น ๆ	15	10
ไม่ระบุ	30	20
ภูมิลำเนา		
กรุงเทพฯ	61	40.7

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ภาคเหนือ	4	2.7
ภาคกลาง	55	36.7
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	22	14.7
ภาคตะวันออก	3	2.0
ภาคใต้	3	2.0
ประเทศลาว	1	0.7
ประเทศเมียนมา	1	0.7
ระยะเวลาที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร		
ไม่ถึง 10 ปี	6	8.0
10-19 ปี	11	14.7
20-29 ปี	20	26.7
30-39 ปี	25	33.3
40-49 ปี	7	9.3
50 ปีขึ้นไป	6	8.0
การกลับไปเยี่ยมภูมิลำเนา		
ยังกลับไปเยี่ยมภูมิลำเนา	60	40.0
ไม่ได้กลับแล้ว	5	3.3
ไม่ตอบ	85	56.7
การส่งเงินกลับบ้าน		
ส่งเงินกลับ	33	22.0
ไม่ได้ส่งเงินกลับ	41	27.3
ไม่ตอบ	76	50.7
ที่อยู่อาศัยปัจจุบัน		
กรุงเทพฯ	114	76.0
ปริมณฑล	30	20.0
ต่างจังหวัด	2	1.3
ไม่ตอบ	4	2.67
ผู้อาศัยในบ้านเดียวกัน (บางรายอาจมีทั้งญาติและไม่ใช่อยู่ด้วยกัน)		
ญาติ		
0 คน	3	2.0
1-2 คน	27	17.7
3-4 คน	63	41.4
5-6 คน	33	21.7
7-8 คน	16	10.5
9-10 คน	5	3.3

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
10 คนขึ้นไป	5	3.3
ไม่ใช่ญาติ		
0 คน	147	98.0
1-2 คน	2	1.3
10 คนขึ้นไป	1	0.7
ผู้อยู่ในอุปการะ		
มี	100	66.7
ไม่มี	48	32.0
ไม่ระบุ	2	1.3
จำนวนผู้ที่ต้องอุปการะ		
0 คน	51	34.0
1-2 คน	63	42.0
3-4 คน	19	12.6
5-6 คน	14	9.4
7 คนขึ้นไป	3	2.1

ตารางที่ ๓.3 อาชีพและรายได้

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพก่อนประกอบอาชีพปัจจุบัน		
ไม่เคยทำงาน	65	43.3
เคยทำงาน		
- รับจ้างทั่วไปรายวัน	29	19.3
- เกษตรกร	10	6.7
- ผู้ค้าแผงลอย	1	0.7
- ขับรถสาธารณะ	1	0.7
- อื่น ๆ	26	17.3
ไม่ตอบ	18	12.0
อาชีพการค้าในตลาด		
แหล่งรายได้เดียว	141	94.0
มีแหล่งรายได้อื่น	8	5.3
ไม่ระบุ	1	0.7
แหล่งรายได้จากการค้าในตลาด		
เป็นรายได้หลัก	117	78.0

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ใช่รายได้หลัก	32	21.3
ไม่ระบุ	1	0.7
สัดส่วนของรายได้ส่วนตัวต่อรายได้ครัวเรือน		
ร้อยละ 26-50	7	4.7
ร้อยละ 51-75	10	6.7
ร้อยละ 76-100	125	83.3
ไม่ระบุ	8	5.3
สัดส่วนของรายได้จากการค้าต่อรายได้ครัวเรือน		
ร้อยละ 1-25	1	0.7
ร้อยละ 26-50	8	5.3
ร้อยละ 51-75	11	7.3
ร้อยละ 76-100	122	81.3
ไม่ระบุ	8	5.3
ระยะเวลาของการประกอบอาชีพ		
ต่ำกว่า 10 ปี	22	14.6
10-19 ปี	40	26.7
20-29 ปี	35	23.5
30-39 ปี	34	22.6
40-49 ปี	15	10.2
50 ปีขึ้นไป	4	2.7
ค่าเฉลี่ย (ปี)	22.2	
ประเภทของกิจการ		
ประกอบการคนเดียว	55	36.7
มีลูกจ้าง	76	50.7
หุ้นส่วนธุรกิจ	3	2.0
จำนวนแผงค้าในตลาด (1 แผงในตลาด อาจมีมากกว่า 1-12 ล็อค ขึ้นอยู่กับขนาดของกิจการ)		
ในตลาดเดียวกัน		
1 แผง	129	86.0
2 แผง	12	8.0
มากกว่า 3 แผง	8	5.6
ไม่ระบุ	1	2.0
ในตลาดอื่น		
1 แผง	4	2.7
2 แผง	1	0.7
3 แผง	1	0.7

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ระบุ/ไม่มีที่ตลาดอื่น	144	96.0
การเข้าของแผงค้า		
เข้ากับเจ้าของตลาด	111	74.0
มีสัญญาเช่า	100	90.1
ไม่มีสัญญาเช่า	11	9.9
เช่าจากผู้ให้เช่าช่วง	31	20.7
มีสัญญาเช่า	6	19.4
ไม่มีสัญญาเช่า	25	80.6
เข้ากับผู้ดูแลพื้นที่สาธารณะ	2	1.3
มีสัญญาเช่า	0	0
ไม่มีสัญญาเช่า	2	100
ไม่ระบุ	6	4.0
การจ่ายค่าเช่ากรณีเช่าช่วง		
จ่ายให้เจ้าของแผงเดิม	31	20.7
จ่ายให้กับเจ้าของตลาด	0	0.0
ไม่ได้เช่าช่วง/ไม่ระบุ	119	79.3
การชำระค่าเช่าแผงตลาด (ผู้ค้าหนึ่งราย อาจจ่ายมากกว่า 1 รายการ)		
รายวัน		
จ่าย	54	36.0
ไม่จ่าย	96	64.0
รายสัปดาห์		
จ่าย	5	3.3
ไม่จ่าย	145	96.7
รายเดือน		
จ่าย	67	44.7
ไม่จ่าย	83	55.3
รายปี		
จ่าย	36	24.0
ไม่จ่าย	114	76.0
อื่น ๆ (เช่น เชิงสปีครั้ง, จ่ายห้าวันครั้ง, จ่ายเงินพิเศษรายสัปดาห์)		
จ่าย	7	4.7
ไม่จ่าย	143	95.3

ตารางที่ ฉ.4 สัดส่วนของการมีสัญญาเช่า (เฉพาะตลาดที่มีผู้ตอบ 5 คนขึ้นไป)

ตลาด	จำนวนผู้ตอบ	ไม่มีสัญญา	ร้อยละ
บางกะปิ	35	6	17.1
คลองเตย	25	6	24.0
ศาลาน้ำร้อน	12	0	0.0
เทเวศร์	11	4	36.4
สีลมเมือง	9	1	11.1
มหานาค	8	6	75.0
วงเวียนใหญ่	6	1	16.7
เสรี	6	0	0.0
พรานนก	5	3	60.0
ปากคลองตลาด	5	2	40.0

ตารางที่ ฉ.5 วันและเวลาทำงาน

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ชั่วโมงการขายต่อวัน		
3-6 ชั่วโมง	12	8.0
7-10 ชั่วโมง	51	34.0
11-14 ชั่วโมง	44	29.3
15-18 ชั่วโมง	17	11.3
19-23 ชั่วโมง	11	7.3
24 ชั่วโมง	14	9.3
ไม่ระบุ/ไม่มี	1	0.7
ช่วงเวลาที่ขายดี		
1 ช่วงเวลา	115	76.7
2 ช่วงเวลา	11	7.3
ไม่ระบุ	24	16.0
จำนวนชั่วโมงที่ขายดีต่อวัน		
1 ชั่วโมง	47	31.3
2 ชั่วโมง	34	22.7
3 ชั่วโมง	18	12.0
4 ชั่วโมง	11	7.3
5 ชั่วโมง	9	6.0
มากกว่า 5 ชั่วโมง	9	6.0
ไม่มี/ไม่ระบุ	22	14.7

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
วันหยุด		
เทศกาล	11	7.3
ไม่มีวันหยุด	71	47.3
วันอาทิตย์	2	1.3
วันจันทร์	1	0.7
เดือนละ 2 วัน	1	0.7
ไม่ระบุ	64	42.7

ตารางที่ ฉ.6 การใช้สาธารณูปโภค

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
การจ่ายค่าเช่าและข้อตกลงเกี่ยวกับสาธารณูปโภค		
มี	147	98.0
ไม่มี	3	2.0
น้ำประปา		
การประปา	15	10.0
ตลาด	100	66.7
ผู้ให้เช่าช่วง	1	0.7
ร้านหรืออาคารใกล้เคียง	7	4.7
กรุงเทพฯ	1	0.7
น้ำคลอง	1	0.7
นำมาจากบ้าน	1	0.7
ไม่ใช้	24	16.0
เงื่อนไขและข้อตกลงของการใช้น้ำประปา		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	9	6.0
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	7	4.7
ตกลงด้วยวาจา	34	22.7
ไม่ระบุ/ไม่มี	100	66.7
ใบเสร็จค่าน้ำประปา		
ไม่มีใบเสร็จ/ไม่มีใช้	56	37.3
มีใบเสร็จ	94	62.7
ไฟฟ้า		
การไฟฟ้า	23	15.3
ตลาด	101	67.3
ผู้ให้เช่าช่วง	3	2.0

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ร้านหรืออาคารใกล้เคียง	9	6.0
กรุงเทพฯ	1	0.7
ต่อมาจากบ้าน	1	0.7
ไม่ใช่	12	8.0
เงื่อนไขและข้อตกลงของการใช้ไฟฟ้า		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	6	4.0
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	6	4.0
ตกลงด้วยวาจา	38	25.3
ไม่ระบุ/ไม่มี	100	66.7
ใบเสร็จค่าไฟฟ้า		
ไม่มีใบเสร็จ/ไม่ใช่	32	21.3
มีใบเสร็จ	118	78.7
จัดเก็บขยะ		
กรุงเทพมหานคร	10	6.7
ตลาด	30	20.0
ไม่ระบุ/ไม่ใช่	110	73.3
เงื่อนไขและข้อตกลงของการจัดเก็บขยะ		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	38	25.3
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	1	0.7
ตกลงด้วยวาจา	43	28.7
ไม่ระบุ/ไม่มี	68	45.3
ใบเสร็จค่าเก็บขยะ		
ไม่มีใบเสร็จ/ไม่ใช่	137	91.3
มีใบเสร็จ	13	8.7
การจัดการน้ำเสีย		
กรุงเทพฯ	2	1.3
ตลาด	5	3.3
ไม่ระบุ/ไม่ใช่	143	95.3
เงื่อนไขและข้อตกลงของการจัดการน้ำเสีย		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	31	20.7
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	0	0
ตกลงด้วยวาจา	1	0.7
ไม่ระบุ/ไม่มี	118	78.6
ใบเสร็จค่าจัดการน้ำเสีย		
ไม่มีใบเสร็จ	150	100.0

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
มีใบเสร็จ	0	0
ไม่ระบุ/ไม่ใช่	0	0
ที่เข้าเก็บอุปกรณ์		
ตลาด	3	2.0
ร้านหรืออาคารใกล้เคียง	3	2.0
ไม่ระบุ/ไม่มี	144	96.0
เงื่อนไขและข้อตกลงของที่เข้าเก็บอุปกรณ์		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	25	16.7
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	0	0
ตกลงด้วยวาจา	4	2.7
ไม่ระบุ/ไม่มี	121	80.7
ใบเสร็จค่าเข้าเก็บอุปกรณ์		
ไม่มีใบเสร็จ	146	97.3
มีใบเสร็จ	3	2.0
ไม่ระบุ/ไม่ใช่	1	0.7
รักษาความปลอดภัย		
ตลาด	3	2.0
ไม่ระบุ/ไม่มี	147	98.0
เงื่อนไขและข้อตกลงของค่ารักษาความปลอดภัย		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	23	15.3
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	0	0
ตกลงด้วยวาจา	1	0.7
ไม่ระบุ/ไม่มี	126	84.0
ใบเสร็จค่ารักษาความปลอดภัย		
ไม่มีใบเสร็จ/ไม่ใช่	150	100
มีใบเสร็จ	0	0
สถานที่จอดรถ		
ตลาด	14	9.3
ผู้ให้เช่าช่วง	7	4.7
ร้านหรืออาคารใกล้เคียง	27	18.0
กรุงเทพ	2	1.3
ไม่ระบุ/ไม่ใช่	100	66.7
เงื่อนไขและข้อตกลงของสถานที่จอดรถ		
จ่ายรวมกับค่าเช่าแผง	2	1.3
จ่ายแยกจากค่าเช่าแผง	3	2.0

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ตกลงด้วยวาจา	14	9.3
ไม่ระบุ/ไม่มี	131	87.3
ใบเสร็จค่าสถานที่จอดรถ		
ไม่มีใบเสร็จ/ไม่ใช้	136	90.7
มีใบเสร็จ	14	9.3
จ่ายภาษี		
กรมสรรพากร	21	14.0
ตลาด	16	10.7
ไม่ระบุ	113	75.3
ใบเสร็จการจ่ายภาษี		
ไม่มีใบเสร็จ	116	77.3
มีใบเสร็จ	33	22.0
ไม่ระบุ	1	0.7
รวมค่าใช้จ่ายสาธารณูปโภค (รายเดือน)		
น้อยกว่า 5,000 บาท	24	16.0
5,001-15,000 บาท	61	40.7
15,001-25,000 บาท	29	19.3
25,001-35,000 บาท	16	10.7
35,001-45,000 บาท	7	4.7
มากกว่า 45,000 บาท	11	7.3
ไม่ระบุ	2	1.3

ตารางที่ ๗.7 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในตลาด

ตลาด	ค่าเช่า	ค่าใช้จ่าย	รวมค่าใช้จ่าย
ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	2,900	850	3,750
ตลาดนวัตน์	2,667	1,150	3,817
ตลาดสะพาน 2	6,100	301	6,401
ปากคลองตลาด	7,000	1,395	8,395
ตลาดมหานาค	6,103	2,481	8,584
ตลาดสวนพลู	7,667	950	8,617
ตลาดเงินวิจิตร	5,758	4,009	9,767
ตลาดวงเวียนใหญ่	5,150	4,707	9,857
ตลาดบางกะปิ	6,830	3,747	10,577
ตลาดบางแค	6,806	4,615	11,421

ตลาด	ค่าเช่า	ค่าใช้จ่าย	รวมค่าใช้จ่าย
ตลาดเทเวศร์	9,086	2,811	11,897
ตลาดสี่มุมเมือง	9,290	2,703	11,993
ตลาดเสรี	9,156	4,788	13,944
ปากคลองตลาด	13,033	1,240	14,273
ตลาดศรียาน	15,000	2,386	17,386
ตลาดศาลาน้ำร้อน	19,423	4,084	23,507
ตลาดคลองเตย	22,538	5,553	28,091
ตลาดพรานนก	32,880	6,300	39,180

ตารางที่ ฉ.8 ห่วงโซ่อุปทาน

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนตลาดที่ขาย		
1 แห่ง	147	98.0
2 แห่ง	2	1.3
3 แห่ง	1	0.7
ประเภทสินค้าที่ขาย		
เนื้อหมู	20	8.5
เนื้อไก่	24	10.2
เนื้อวัว	2	0.9
อาหารทะเล	12	5.1
ผักสด	44	18.7
อาหารแห้ง	18	7.7
เส้นหมี่ ก๋วยเตี๋ยว	14	6.0
ข้าวสาร	7	3.0
ลูกชิ้น	13	5.5
ไส้กรอก	9	3.8
ผลไม้	23	9.8
เครื่องปรุงต่าง ๆ	26	11.1
ไข่	12	5.1
อาหารดอง	6	2.6
บรรจุภัณฑ์	5	2.1
รวม	235	100.0
แหล่งวัตถุดิบ		
บริษัทผู้ผลิต	17	8.7

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกร	33	16.9
โรงฆ่าสัตว์	11	5.6
โรงงานผู้ผลิต	25	12.8
สหกรณ์ผู้ผลิต	0	0.0
ตลาดค้าส่ง	75	38.5
ตลาดส่งเสริมเกษตร	8	4.1
ตลาดค้าส่งประจำจังหวัด	0	0.0
ร้านค้าส่ง	2	1.0
พ่อค้าคนกลาง	13	6.7
ผู้ผลิตในครัวเรือน	8	4.1
อื่น ๆ	3	1.5
การซื้อขายวัตถุดิบ		
สัญญาซื้อขาย		
ไม่มี	145	96.7
มี	5	3.3
ตกลงด้วยวาจา		
ไม่มี	15	10.0
มี	135	90.0
สินค้าฝากขาย		
ไม่มี	145	96.7
มี	5	3.3
จ่ายค่าสินค้าล่วงหน้า		
ไม่มี	147	98.0
มี	3	2.0
อื่น ๆ		
ไม่มี	131	87.3
มี (จ่ายเงินสด, ให้เครดิต, ลงทะเบียนกับบริษัท)	19	12.7
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ค้าที่ซื้อวัตถุดิบประจำ (หนึ่งคนตอบได้มากกว่าหนึ่งรายการ)		
เป็นญาติ	6	1.0
เพื่อนภูมิลำเนาเดียวกัน	15	2.4
ขายราคาพิเศษ	60	9.6
สั่งสินค้าทางโทรศัพท์	119	18.9
จองสินค้าล่วงหน้าได้	111	17.7
มีเครดิตให้	83	13.2
หาสินค้าไว้ให้	44	7.0

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
มีบริการส่งของให้	87	13.9
ความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ	73	11.6
ให้ของขวัญเทศกาล	23	3.7
อื่น ๆ	7	1.1
รวม	628	100.0
วัตถุดิบที่เหลือแต่ละวัน		
ไม่มี	5	3.3
มี	145	96.7
วัตถุดิบที่เหลือเก็บได้		
เนื้อหมู ไก่ วัว	26	14.1
ผัก	39	21.1
เครื่องปรุงต่าง ๆ	12	6.5
อาหารแห้ง	11	5.9
เส้นหมี่ ก๋วยเตี๋ยว	13	7.0
ข้าวสาร	2	1.1
อาหารทะเล	6	3.2
ลูกชิ้นและไส้กรอก	11	5.9
ผลไม้	12	6.5
บรรจุภัณฑ์	2	1.1
อาหารดอง	3	1.6
ไข่	6	3.2
อื่น ๆ	42	22.7
วัตถุดิบที่เหลือเก็บได้และใช้ประโยชน์		
เก็บไว้ขายวันต่อไป	137	88.4
แปรรูปแล้วนำไปขาย	6	3.9
บริโภคในครอบครัว	8	5.2
อื่น ๆ (ลดพิเศษ หรือขายให้ผู้ค้าบริเวณนั้น)	4	2.6
วัตถุดิบที่เหลือเก็บได้		
เนื้อหมู ไก่ วัว	5	11.1
ผัก	18	40.0
เครื่องปรุงต่าง ๆ	8	17.8
อาหารแห้ง	1	2.2
เส้นหมี่ ก๋วยเตี๋ยว	5	11.1
อาหารทะเล	4	8.9
ลูกชิ้นและไส้กรอก	1	2.2

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ผลไม้	1	2.2
บรรจุภัณฑ์	1	2.2
ไข่	1	2.2
วัตถุดิบที่เหลือเก็บไม่ได้		
ขายเลหลัง	22	25.6
แปรรูปแล้วนำไปขาย	6	7.0
บริโภคในครอบครัว	11	12.8
ทิ้ง	32	37.2
อื่น ๆ (เก็บใส่ตู้แช่แข็ง)	15	17.4

ตารางที่ ๑.9 การซื้อสินค้า

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ซื้อสินค้าจากผู้ค้ารายเดิม		
ใช่	142	94.7
ไม่ใช่	7	4.7
ไม่ระบุ	1	0.7
เหตุผลที่ซื้อวัตถุดิบจากผู้ค้ารายเดิม (หนึ่งคนตอบได้มากกว่าหนึ่งรายการ)		
โทร หรือ LINE สั่ง	13	5.6
คุณภาพของสินค้า	55	23.5
บริการส่งสินค้า	14	6.0
เจรจาต่อรองได้	9	3.8
ราคาถูกหรือลดราคาพิเศษ	16	6.8
ไว้นัดซื้อใจ	23	9.8
บริการดีและสะดวกสบาย	24	10.3
คุ้นเคยกับผู้ซื้อ-ผู้ขาย	46	19.7
เลือกสินค้าได้และมีพร้อมขาย	25	10.7
สำรองสินค้าให้	4	1.7
มีเครดิตให้	4	1.7
ผลิตเอง	1	0.4
ไม่ซื้อสินค้าจากผู้ค้ารายเดิม		
ใช่	18	12.0
ไม่ใช่	132	88.0
เหตุผลที่ไม่ซื้อสินค้าจากผู้ค้ารายเดิม (หนึ่งคนตอบได้มากกว่าหนึ่งรายการ)		
ซื้อสินค้าราคาถูก	11	50.0

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
คุณภาพของสินค้าไม่ดี	7	31.8
เลือกสินค้าและมีพร้อมที่จะซื้อ	4	18.2

ตารางที่ น.10 การขนส่งสินค้า

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
การขนส่งสินค้าจากแหล่งซื้อมาที่แผง (ตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)		
ขนส่งโดยพาหนะส่วนบุคคล		
รถยนต์		
ใช่	59	39.3
ไม่ใช่	91	60.7
จักรยานยนต์		
ใช่	2	1.3
ไม่ใช่	148	98.7
ขนส่งโดยพาหนะรับจ้าง		
รถสามล้อ		
ใช่	3	2.0
ไม่ใช่	147	98.0
จักรยานยนต์สาธารณะ		
ใช่	4	2.7
ไม่ใช่	146	97.3
รถโดยสารประจำทาง		
ใช่	1	0.7
ไม่ใช่	149	99.3
แท็กซี่		
ใช่	149	99.3
ไม่ใช่	1	0.7
อื่น ๆ	5	3.3
ขนส่งให้โดยผู้ขายวัตถุดิบ		
ให้บริการ และไม่มีค่าใช้จ่าย	98	65.3
ไม่มีบริการ	52	34.7
บริการส่งให้โดยไม่ใช้ผู้ขาย		
ให้บริการ	95	63.3
ไม่มีให้บริการ	55	36.7
ขนส่งสินค้ามาที่ยานพาหนะ		

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ผู้ขายจัดส่งให้		
ไม่มีค่าใช้จ่าย	116	77.3
มีค่าใช้จ่าย	9	6.0
ไม่ระบุ	25	16.7
จ้างบริการช่วยส่ง		
ไม่จ้าง	140	93.3
จ้าง	10	6.7
ส่งเองหรือผู้ช่วยส่งให้		
ไม่ใช่	129	86.0
ใช่	21	14.0

ตารางที่ ฉ.11 การจ้างแรงงาน

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
การจ้างคนขึ้นของเพื่อขนส่งสินค้าของผู้ค้าในตลาด		
จ้าง	24	16.0
ไม่จ้าง	126	84.0
ค่าจ้างคนขึ้นของผู้ค้าในตลาด		
5 บาท/เที่ยว	2	1.3
10-20 บาท/เที่ยว	9	6.0
30-50 บาท/เที่ยว	4	2.7
100-200 บาท/วัน	7	4.7
300-500 บาท/วัน	1	0.7
2,500 บาท/เดือน	1	0.7
ไม่ระบุ/ไม่จ้าง	126	84.0
การจ้างขนส่งให้ลูกค้าโดยผู้ค้าในตลาด		
จ้าง	24	16.0
ไม่จ้าง	125	83.3
ไม่ระบุ	1	0.7
ค่าจ้างขนส่งสินค้าให้ลูกค้า		
5 บาท/เที่ยว	1	0.7
10-20 บาท/เที่ยว	14	9.3
30-50 บาท/เที่ยว	7	4.7
100-200 บาท/วัน	1	0.7
300-500 บาท/วัน	2	1.3

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ระบุ/ไม่จำ	125	83.3
บริการขนส่งไปที่แผงของลูกค้า		
มี	102	68.0
ไม่มี	39	26.0
ไม่ระบุ	9	6.0
เงื่อนไขของการบริการขนส่งระหว่างผู้ค้าและลูกค้า		
จ่ายโดยผู้ซื้อ	39	26.0
ฟรีสำหรับผู้ซื้อประจำ	30	20.0
ฟรีสำหรับคนบริเวณนี้	11	7.3
ขึ้นอยู่กับรถตกล	20	13.3
จ่ายโดยผู้ซื้อ และฟรีสำหรับผู้ซื้อประจำ	4	2.7
ไม่ระบุ	46	30.7
จำนวนลูกจ้างประจำ		
1 คน	21	14.0
2 คน	20	13.3
3 คน	14	9.3
4 คน	10	6.7
5 คน	8	5.3
มากกว่า 5 คน	10	6.7
ไม่มีลูกจ้าง	67	44.7

ตารางที่ น.12 ลูกค้าประจำ

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ลูกค้าประจำ (หนึ่งคนตอบมากกว่าหนึ่งรายการ)		
บุคคลทั่วไป	134	25.8
ผู้ค้าอาหารข้างทาง	136	26.3
ผู้ค้าอาหารสตรีตเฟ้น/พุ่มพวง	64	12.4
ภัตตาคาร/ร้านอาหาร	126	24.3
ผู้ค้าส่ง	48	9.3
อื่น ๆ (ผู้ค้าอาหารในโรงเรียน โรงพยาบาล ผู้อาศัยใน ละแวก)	10	1.9
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าในตลาดและผู้ค้าอาหารข้างทาง (หนึ่งคนตอบมากกว่าหนึ่งรายการ)		
เป็นญาติ	0	0
เพื่อนภูมิลำเนาเดียวกัน	5	3.3

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
ขายราคาพิเศษ	42	28.0
ส่งสินค้าทางโทรศัพท์	107	71.3
จองสินค้าล่วงหน้าได้	91	60.7
มีเครดิตให้	58	38.7
หาสินค้าไว้ให้	17	11.3
มีบริการส่งของให้	89	59.3
ความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ	58	38.7
ให้ของขวัญเทศกาล	20	13.3
อื่น ๆ	6	4.0
ผลกระทบจากผู้ค้าอาหารข้างทางถูกห้ามขาย		
ได้รับผลกระทบ	125	83.3
ไม่ได้รับผลกระทบ	25	16.7
ยอดขายที่ลดลงของผู้ค้าในตลาด		
10-25%	16	10.6
26-50%	79	52.6
51-75%	21	14.0
76-100%	13	8.6
ไม่ระบุ	21	14.0

ตารางที่ ฉ.13 การตรวจสอบจากภาครัฐ

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐ		
ไม่มี	15	10.0
มี	128	85.3
ไม่ระบุ	7	4.7
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจนครบาล		
ไม่มี	147	98.0
มี	3	2.0
ความถี่		
กำหนดไม่ได้	1	0.7
มี แต่ไม่ระบุ	2	1.3
ไม่ถูกตรวจสอบ	147	98.0
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร		
ไม่มี	145	96.7

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
มี	5	3.3
ความถี่		
ทุกวัน	3	2.0
เดือนละครั้ง	1	0.7
มี แต่ไม่ระบุ	1	0.7
ไม่ถูกตรวจสอบ	145	96.7
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่เทศกิจ		
ไม่มี	137	91.3
มี	13	8.7
ความถี่		
ทุกวัน	7	4.7
เกือบทุกวัน	1	0.7
สัปดาห์ละครั้ง	1	0.7
เดือนละครั้ง	1	0.7
สัปดาห์ละสองครั้ง	1	0.7
สองสัปดาห์ครั้ง	1	0.7
มี แต่ไม่ระบุ	1	0.7
ไม่ถูกตรวจสอบ	137	91.3
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่สำนักงานเขต (สำนักสิ่งแวดล้อม และสำนักงานตลาด)		
ไม่มี	79	52.7
มี	71	47.3
ความถี่		
เดือนละครั้ง	3	2.0
ปีละครั้ง	1	0.7
ปีละสองครั้ง	6	4.0
สองเดือนครั้ง	11	7.3
สามเดือนครั้ง	9	6.0
หกเดือนครั้ง	0	0.0
กำหนดไม่ได้	16	10.7
มี แต่ไม่ระบุ	25	16.7
ไม่ถูกตรวจสอบ	79	52.7
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่กรมอนามัย		
ไม่มี	53	35.3
มี	97	64.7
ความถี่		

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
สัปดาห์ละครั้ง	2	1.3
เดือนละครั้ง	6	4.0
ปีละครั้ง	8	5.3
สัปดาห์ละสองครั้ง	1	0.7
เดือนละสองครั้ง	2	1.3
ปีละสองครั้ง	17	11.3
สองเดือนครั้ง	2	1.3
สามเดือนครั้ง	23	15.3
หกเดือนครั้ง	2	1.3
ปีละสามถึงสี่ครั้ง	2	1.3
กำหนดไม่ได้	7	4.7
มี แต่ไม่ระบุ	25	16.7
ไม่ถูกตรวจสอบ	53	35.3
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่กรมการค้าภายใน		
ไม่มี	69	46.0
มี	81	54.0
ความถี่		
ทุกวัน	1	0.7
วันเว้นวัน	1	0.7
เดือนละครั้ง	2	1.3
ปีละครั้ง	42	28.0
ปีละสองครั้ง	10	6.7
สามเดือนครั้ง	4	2.7
หกเดือนครั้ง	2	1.3
ปีละสามถึงสี่ครั้ง	2	1.3
กำหนดไม่ได้	2	1.3
มี แต่ไม่ระบุ	15	10.0
ไม่ถูกตรวจสอบ	69	46.0
การตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่กรมสรรพากร		
ไม่มี	127	84.7
มี	23	15.3
ความถี่		
ทุกวัน	1	0.7
ปีละครั้ง	18	12.0
กำหนดไม่ได้	1	0.7

ข้อมูล	ผู้ค้าในตลาด (n=150)	
	จำนวน	ร้อยละ
มี แต่ไม่ระบุ	3	2.0
ไม่ถูกตรวจสอบ	127	84.7
ชำระค่าธรรมเนียมให้สำนักงานเขต		
ชำระ	11	7.3
ไม่ชำระ	138	92.0
ไม่ระบุ	1	0.7
จำนวนและงวดที่ชำระค่าธรรมเนียม		
รายวัน		
จ่าย 70 บาท	1	0.7
จ่าย 150 บาท	1	0.7
ไม่จ่าย	148	98.7
รายเดือน		
จ่าย 1,500 บาท	1	0.7
จ่าย 2,000 บาท	1	0.7
จ่าย 4,000 บาท	1	0.7
ไม่จ่าย	147	98.0
รายปี		
จ่าย 300 บาท	2	1.3
จ่าย 1,200 บาท	1	0.7
จ่าย 3,000 บาท	1	0.7
ไม่จ่าย	146	97.3

ตารางที่ น.14 ผลกระทบจากการปิดเมือง

ผลกระทบจากการปิดเมือง	จำนวน	ร้อยละ
ด้านการค้าระหว่างการค้าปิดเมือง		
เปลี่ยนเวลาเปิดและปิดร้าน	28	17.4
ลดเวลาขายลง	23	14.3
วัตถุดิบเหลือ หรือลดปริมาณการซื้อลง	17	10.6
ปิดกิจการช่วงที่ไวรัสระบาด	7	4.3
ยอดลดลง 10-29%	5	3.1
ยอดลดลง 30-49%	5	3.1
ยอดลดลง 50-69%	27	16.8
ยอดลดลงมากกว่า 70%	10	6.2
ยอดลดลงแต่คำนวณไม่ได้	15	9.3
ขายได้ปกติ ยอดเพิ่มขึ้น	20	12.4

ผลกระทบจากการปิดเมือง	จำนวน	ร้อยละ
ไม่สะดวกเดินทางไปซื้อ	4	2.5
ด้านการค้าก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่เปลี่ยนแปลงจากก่อนไวรัสระบาด	15	14.9
ขายได้ตามเวลาปกติ แต่ขายไม่ดี	42	41.6
ลดปริมาณวัตถุดิบเพราะลูกค้าซื้อน้อยลง	8	7.9
ยอดลดลง 10-29%	6	5.9
ยอดลดลง 30-49%	8	7.9
ยอดลดลง 50-69%	3	3.0
ยอดลดลง แต่คำนวณไม่ได้	14	13.9
ยอดขายเพิ่มขึ้นน้อยกว่า 29%	1	1.0
ยอดขายเพิ่มขึ้นมากกว่า 70%	1	1.0
ยอดขายเพิ่มขึ้น แต่คำนวณไม่ได้	3	3.0
ด้านลูกค้าระหว่างการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อลูกค้า	5	3.8
เปลี่ยนแปลงเวลาเปิดและปิดร้าน	13	9.8
เปลี่ยนการซื้อจากแหล่งวัตถุดิบอาหารอื่น	6	4.5
ปริมาณลูกค้าลดลงเหลือน้อยกว่า 30%	1	0.8
ปริมาณลูกค้าลดลง 30-49%	2	1.5
ปริมาณลูกค้าลดลง 50-69%	9	6.8
ปริมาณลูกค้าลดลง มากกว่า 70%	7	5.3
ปริมาณลูกค้าลดลง แต่คำนวณไม่ได้	44	33.3
ผู้ค้าอาหารข้างทางปิดกิจการ	28	21.2
ผู้ค้าอาหารข้างทางซื้อวัตถุดิบน้อยกว่าเดิม	12	9.1
ลูกค้าซื้อวัตถุดิบมากขึ้นเพื่อปรุงอาหารเอง	5	3.8
ด้านลูกค้าก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อลูกค้า	2	3.2
ขายดีกว่าช่วงที่ไวรัสระบาด	2	3.2
ขายดีขึ้นเล็กน้อย	17	27.4
ขายไม่ดี เพราะลูกค้าซื้อลดลง	21	33.9
กลับมาขายได้ตามปกติ	6	9.7
ขายได้น้อยกว่าช่วงที่ ปิดเมือง	3	4.8
แผงลอยอาหารปิดกิจการ	10	16.1
ลูกค้าหารกลับไปซื้อที่ Supermarket	1	1.6
ด้านการปรับตัวทางอาชีพระหว่างการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบเพราะขายได้	69	85.2
หาอาชีพเสริม เช่น งานบางเวลาในสำนักงาน งานเกษตร และงานออนไลน์	4	4.9

ผลกระทบจากการปิดเมือง	จำนวน	ร้อยละ
ขาดโอกาสการจ้างงานและมีข้อจำกัดบุคคล	7	8.6
ปรับตัวเข้าสู่สภาวะปกติใหม่และความต้องการของลูกค้า	1	1.2
ด้านการปรับตัวทางอาชีพก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบเพราะขายได้	68	95.8
หาอาชีพเสริม เช่น งานบางเวลาในสำนักงาน งานเกษตร และงานออนไลน์	1	1.4
ขาดโอกาสการจ้างงานและมีข้อจำกัดบุคคล	1	1.4
ปรับตัวเข้าสู่สภาวะปกติใหม่และความต้องการของลูกค้า	1	1.4
ด้านการซื้อวัตถุดิบระหว่างการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบต่อการซื้อวัตถุดิบ	59	52.7
การผลิตรายส่งผลให้วัตถุดิบไม่เพียงพอ	19	17.0
เปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบ	1	0.9
ลดปริมาณการซื้อวัตถุดิบลง	4	3.6
ซื้อวัตถุดิบและโทรสั่งวัตถุดิบยกขึ้น	3	2.7
เปลี่ยนเวลาการขนส่งหรือเวลาการไปซื้อ	21	18.8
ราคาสูงขึ้น	4	3.6
ราคาต่ำลง	1	0.9
ด้านการซื้อวัตถุดิบก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบต่อการซื้อวัตถุดิบ	39	73.6
กลับสู่ปกติ ทั้งเวลาขนส่ง ปริมาณที่ซื้อ ลูกค้า	8	15.1
ลดปริมาณการซื้อวัตถุดิบมาขายให้น้อยลง	6	11.3
ด้านเงื่อนไขการซื้อวัตถุดิบระหว่างการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อเงื่อนไขการซื้อ	24	28.9
สินค้าขาด ไม่เพียงพอ	8	9.6
ลดปริมาณการซื้อ และซื้อเฉพาะที่ขายดี	29	34.9
ประสบปัญหาเงื่อนไขเวลาการขนส่ง	8	9.6
เปลี่ยนแปลงเวลาการซื้อ	3	3.6
ติดสินบนให้เจ้าหน้าที่ให้เดินทางยามวิกาล	1	1.2
ราคาวัตถุดิบถูกลง หรือ ราคาวัตถุดิบสูงขึ้น	7	8.4
เปลี่ยนแหล่งซื้อวัตถุดิบ	1	1.2
ขายได้เสร็จแล้ว ค่อยชำระเงิน	2	2.4
ด้านเงื่อนไขการซื้อวัตถุดิบก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อเงื่อนไขการซื้อ	25	52.1
กลับสู่ปกติ	19	39.6
ปริมาณการซื้อวัตถุดิบยังลดลงอยู่	3	6.3
ราคาวัตถุดิบสูงขึ้น	1	2.1
ด้านแรงงานระหว่างการปิดเมือง		

ผลกระทบจากการปิดเมือง	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีผลกระทบต่อการจ้างงาน (ไม่มีลูกจ้าง กิจการครัวเรือน ทำงานได้ปกติ)	51	65.4
ลดจำนวนลูกจ้าง	15	19.2
ลดชั่วโมงการทำงานและค่าจ้าง	5	6.4
เปลี่ยนแปลงข้อตกลงและสภาพการจ้างงาน	3	3.8
ช่วยหาอาชีพและรายได้เสริม	2	2.6
ช่วยจ้างแรงงานที่ถูกเลิกจ้างมา	2	2.6
ด้านแรงงานก่อนและหลังการปิดเมือง		
กลับมาสู่ปกติ มีทั้งที่จ้างและไม่จ้างแรงงาน	49	86.0
จำนวนลูกจ้างลดลงกว่าก่อนไวรัสระบาด	7	12.3
เปลี่ยนแปลงข้อตกลงและสภาพการจ้างงาน	1	1.8
ด้านสินค้าระหว่างการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบใด ๆ ด้านสินค้า	8	10.8
การซื้อสินค้าลดลง แต่คำนวณปริมาณไม่ได้	35	47.3
ลดลงน้อยกว่า 30%	3	4.1
ลดลง 30-49%	4	5.4
ลดลง 50-69%	19	25.7
ลดลงมากกว่า 70%	3	4.1
เพิ่มขึ้น 20% (ผู้ค้าอาหารข้างทางและร้านอาหารที่ซื้อผ่านแอปพลิเคชัน)	1	1.4
ราคาสินค้าบางรายการเพิ่มขึ้น	1	1.4
ด้านสินค้าก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่มีผลกระทบใด ๆ ด้านสินค้า	6	10.9
ปริมาณการซื้อสินค้าน้อยกว่าก่อนไวรัสระบาด	12	21.8
ปริมาณการซื้อสินค้าเท่า ๆ กับช่วงไวรัสระบาด	6	10.9
ปริมาณการซื้อสินค้าเพิ่มขึ้นเล็กน้อย	15	27.3
ปริมาณการซื้อสินค้าเพิ่มขึ้นมากกว่า 50% ช่วงไวรัสระบาด	13	23.6
ราคาคงที่ หรือ ราคาสูงขึ้น	3	5.5
ด้านลูกค้าระหว่างการปิดเมือง		
จำนวนลูกค้าลดลง	44	64.7
จำนวนลูกค้าเพิ่มขึ้น	4	5.9
ใช้บริการโทรสั่ง	2	2.9
ลูกค้าซื้อวัตถุดิบน้อยลง	17	25.0
ลูกค้าสั่งอาหารผ่านแอปพลิเคชันแทน	1	1.5
ด้านลูกค้าก่อนและหลังการปิดเมือง		
ซื้อวัตถุดิบมากกว่าช่วง ปิดเมือง	3	6.1
ซื้อวัตถุดิบน้อยลงกว่าก่อนหน้านี้	14	28.6
ซื้อวัตถุดิบตามปกติ	10	20.4

ผลกระทบจากการปิดเมือง	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนลูกค้าลดลงกว่าช่วงไวรัสระบาด	12	24.5
ลูกค้าปิดกิจการร้านอาหารชั่วคราว/ถาวร	8	16.3
ลูกค้าสั่งอาหารผ่านแอปพลิเคชันแทน	2	4.1
ด้านมาตรการของตลาดและรัฐระหว่างการปิดเมือง		
ไม่มีมาตรการช่วยเหลือใด ๆ จากตลาดและภาครัฐ	27	25.0
กำหนดมาตรการป้องกันในตลาด (จุดวัดอุณหภูมิ หน้ากาก ทำสะอาดพื้นที่ ปรับเปลี่ยนเวลา)	58	53.7
ลดค่าเช่าแผง/ร้าน	18	16.7
ช่วยเหลือกันเองโดยผู้ค้าในตลาด	3	2.8
บริจาคอาหารและเครื่องใช้โดยสำนักพระราชวัง	2	1.9
ด้านมาตรการของตลาดและรัฐก่อนและหลังการปิดเมือง		
ไม่มีมาตรการช่วยเหลือใด ๆ จากตลาดและภาครัฐ	12	22.2
กำหนดมาตรการป้องกันในตลาด (จุดวัดอุณหภูมิ หน้ากาก ทำสะอาดพื้นที่ ปรับเปลี่ยนเวลา)	36	66.7
ยกเลิก/ไม่ปฏิบัติตาม เช่น จุดวัดอุณหภูมิ	5	9.3
ช่วยเหลือกันเองโดยผู้ค้าในตลาด	1	1.9

ภาคผนวก ข

กรณีศึกษา

กรณีศึกษาที่ 1 ผู้ค้าก๋วยเตี๋ยวและ ขนมปัง (ก๋วยเตี๋ยวและขนมปังพิเศษคอนแวนต์)

ภาพที่ ข.1 ร้านก๋วยเตี๋ยวและขนมปังพิเศษคอนแวนต์ และข้าวหมูแดง นครปฐม

ร้านก๋วยเตี๋ยวและขนมปังพิเศษคอนแวนต์ บริหารโดยคุณแม่และลูกสาว มีลูกจ้างสัญชาติ กัมพูชา 3 คน ร้านแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณกลางซอยคอนแวนต์หรือตรงข้ามเยื้อง ๆ กับโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ขายมานานกว่า 30 ปี แต่คุณแม่และลูกสาวย้ายมาขายที่แห่งนี้ ประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ในระยะแรกคุณแม่ช่วยน้องสะใภ้ขายข้าวหมูแดง เมื่อน้องสะใภ้เสียชีวิต จึงรับช่วงดำเนินกิจการ มาจนถึงปัจจุบัน

ครอบครัวนี้มีสมาชิก 2 คน คือ คุณแม่อายุประมาณ 65 ปี และลูกสาว อายุ 33 ปี เดิมทั้งสองอาศัยอยู่บริเวณวงเวียนเล็ก เขตธนบุรี เกือบ 30 ปี เมื่อ 5 ปีก่อนตัดสินใจมาซื้อบ้านแถวอำเภอพระประแดง สมุทรปราการ ทำให้มีภาระต้องผ่อนชำระบ้านสองหลัง ขณะนี้ผ่อนชำระครบแล้วหนึ่งหลัง หลังที่สองซื้อก่อนไวรัสโคโรนาแพร่ระบาด ตั้งใจซื้อไว้เพื่อให้เช่า เพื่อให้มีรายได้อีกช่องทางหนึ่ง คิดค่าเช่า 6,000 บาทต่อเดือน และมีผู้มาเช่าหลังจากโควิดไวรัสหยุดระบาดระลอกแรก ส่วนรถยนต์มีรถกระบะโตโยต้าและนิสสัน 1 อย่างละคัน ผ่อนชำระคันละ 10,000 บาทต่อเดือน คันแรกผ่อนชำระใกล้ครบแล้ว ลูกสาวยังเป็นโสดและไม่คิดแต่งงาน เพราะเห็นว่าการทำงานเลี้ยงครอบครัว มีเงินและทรัพย์สินสำคัญกว่าการมีคู่ ปัจจุบันเงินที่ได้จากการทำงาน แบ่งใช้จ่ายกับคุณแม่ ไม่ต้องส่งเสียหรืออุปการะใคร บางส่วนใช้ชำระหนี้ เพราะมีหนี้สินทั้งในและนอกระบบ ไม่มีเงินเหลือให้ออม

แม้รัฐบาลกำหนดมาตรการพักหนี้ 6 เดือน แต่ก็จำกัดเฉพาะรถยนต์และบ้านเท่านั้น บัตรเครดิตไม่ได้พักชำระด้วย หลังจากเดือนกันยายน 2563 รายได้ที่ลดลง ทำให้ไม่สามารถบริหารจัดการเงินได้ตึ๊ง ต้องจ่ายหนี้ล่าช้า งดชงงวด หรือจ่ายไม่ตรงตามกำหนด ต้องทยอยจ่าย เจ้าน้ำที่ธนาคารก็โทรติดตามเป็นระยะ เพราะเคยจ่ายล่าช้าไปหนึ่งงวด หนี้บัตรเครดิตส่วนใหญ่เกิดจากการซื้อของใช้ส่วนตัว ช่วงนี้จึงต้องกู้เงินนอกระบบ โดยเข้าถึงแหล่งเงินกู้นอกระบบจากเพื่อนสนิท เจ้าหนี้คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน หากไม่มีบุคคลอ้างอิง อัตราดอกเบี้ยอาจสูงถึงร้อยละ 15-20 การกู้ไม่มีการทำข้อตกลงหรือสัญญา ใช้ความไว้นื้อเชื่อใจเป็นหลัก การกู้ลักษณะนี้มีความคล่องตัวและยืดหยุ่นกับสถานการณ์ที่ผู้ค้าเผชิญมากกว่า

เงินกู้นอกระบบใช้หมุนเวียนและจัดการหนี้สินในระบบและลงทุนในวัตถุดิบสำหรับการค้า ผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนใหญ่เผชิญปัญหาลักษณะเดียวกัน ผู้ค้ารายนี้เสนอว่ารัฐบาลควรมีมาตรการให้เข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้สะดวกขึ้น การมีหนี้บัตรเครดิต บ้าน และรถยนต์ ทำให้ไม่สามารถกู้เงินจากโครงการสินเชื่อโควิดวงเงิน 10,000 บาท ของธนาคารออมสินได้ ส่วนคุณแม่สามารถเข้าร่วมโครงการนี้ได้ เพราะไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สิน โครงการคิดดอกเบี้ย 100 บาทต่อเดือน และกำหนดระยะเวลาให้จ่ายคืนในปี 2564 เงินจากธนาคารออมสินใช้สำหรับค่าใช้จ่ายในครอบครัว ไม่ได้นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ

สำหรับเส้นทางอาชีพการค้าอาหารนั้น คุณแม่เล่าว่าไม่เคยประกอบอาชีพอื่นมาก่อน นอกจากแผงลอยขายอาหาร คุณปู่คุณตาขายก๋วยเตี๋ยวข้างทางมาตลอด ลูกสาวของคุณแม่ก็เลือกอาชีพนี้เช่นกัน ลูกสาวทำหน้าที่ทั้งซื้อวัตถุดิบจากตลาดพระประแดงและ MAKRO ขนส่งวัตถุดิบมาที่แผงและยังขายด้วย ลูกสาวเลือกอาชีพนี้ทั้งที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี เพราะระหว่างที่ฝึกงานกับบริษัทค้าปลีกขนาดใหญ่แห่งหนึ่งเป็นเวลา 3 เดือนก่อนจบการศึกษา ได้ค้นพบตัวเองว่าไม่ชอบลักษณะงาน การบังคับบัญชา และความขัดแย้งในสถานที่ทำงานระหว่างพนักงานด้วยกัน และยัง

อึดอัดใจที่ต้องอดทนกับบรรยากาศการเปรียบเทียบ ดูถูกและอวดฐานะทางเศรษฐกิจ ลูกสาวสะท้อนว่าลูกจ้างบริษัท ที่เคยฝึกงานด้วยมองว่าอาชีพค้าอาหารข้างทางต่ำต้อยกว่าการเป็นพนักงานบริษัท ทั้งที่มีรายได้มากกว่า

เมื่อ 30 กว่าปีก่อน คุณแม่เคยขายข้าวมันไก่บริเวณสะพานพุทธ ช่วงกลางวัน แต่ถูกไล่ออกจากบริเวณนั้นในช่วงที่พลตรี จำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร จึงต้องหาสถานที่ขายใหม่ มาได้พื้นที่ขายบริเวณหลังศาลฎีกาหรือคลองหลอดได้ไม่นาน ก็มีการเฉลิมฉลองในวโรกาสครบรอบปีการครองราชย์ 50 ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ในปี พ.ศ. 2539 กรุงเทพมหานครสั่งให้ผู้ค้าทั้งหมดในบริเวณนั้นออกจากพื้นที่เป็นระยะเวลา 1 เดือน เพื่อปรับภูมิทัศน์ใหม่และรับปากกับผู้ค้าว่าเมื่อเสร็จสิ้นพิธีจะคืนพื้นที่ให้ค้าขาย แต่หลังเสร็จสิ้นการเฉลิมฉลอง กรุงเทพมหานครกลับนำกระถางต้นไม้มาขวางไว้ ผู้ค้าไม่สามารถกลับมาขายได้ คุณแม่ต้องออกเร่ขายในเขตดอนเมืองประมาณหนึ่งปี ก่อนน้องชายขอให้มาเป็นผู้ช่วยภรรยาในพื้นที่ขายปัจจุบัน การช่วยเหลือของน้องชายครั้งนั้นสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพมาจนถึงปัจจุบัน ความเอื้ออำนวยของพื้นที่ทำให้สามารถเพิ่มรายการอาหารก๋วยเตี๋ยวและสูตรดั้งเดิมของบรรพบุรุษ

พื้นที่ขายนี้เดิมเป็นพื้นที่ว่างเปล่าและเป็นจุดทิ้งขยะ น้องชายและน้องสะใภ้มาพบทำเลนี้ จึงขออนุญาตใช้พื้นที่กับคนบริเวณนั้นเพื่อขายอาหาร ทั้งสองช่วยกันทำความสะอาดและตั้งแผงค้ามาได้จนถึงปัจจุบัน เวลานั้น เจ้าหน้าที่เทศกิจยังไม่ได้เข้ามาจัดการ เพราะยังไม่ใช้พื้นที่เศรษฐกิจ แม้จะเริ่มมีลูกจ้างบริษัทหลายแห่งในบริเวณนี้ เช่น พนักงานที่ทำงานในอาคารสิบลู่อีโคโนมิก อาคารคิวเวล และ CP Tower ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อาหารข้างทางเป็นแหล่งอาหารสำคัญของลูกจ้างเหล่านี้ แรงงานเหล่านี้เป็นลูกค้าหลัก ส่วนลูกค้าที่เป็นกลุ่มโรงเรียนมีไม่มาก หลังน้องสะใภ้เสียชีวิต ลูกค้าประจำก็ยังคงกลับมาทานร้านเดิม เนื่องจากทราบว่าเป็นญาติพี่น้องกัน แสดงให้เห็นว่าลูกค้าและผู้ค้าเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการระหว่างกันโดยใช้อาหารเป็นปัจจัย ปัจจุบันมีลูกค้าประจำ แต่ไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวที่สนิทสนม เพราะอย่างมาก็จดจำรายการอาหารที่เคยทานได้

การใช้พื้นที่ระยะแรกเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน ไม่มีภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในการจับจองพื้นที่ กรุงเทพมหานครเข้ามาเกี่ยวข้องภายหลัง มีการกำหนดแนวทางต่าง ๆ เช่น การนัดประชุมในวันจันทร์หากมีข้อร้องเรียนจากผู้สัญจร ขยะ หรืออื่น ๆ หลังจากที่น้องสะใภ้เสียชีวิตก็ยังใช้ทำเลเดิมได้ แต่ต้องจ่ายค่าปรับให้เทศกิจทุกเดือน สำนักเทศกิจแบ่งความรับผิดชอบในซอยคอนแวนต์ออกเป็นสามส่วน คือ ส่วนพื้นที่ปากซอย ส่วนพื้นที่หน้าโรงเรียน และส่วนพื้นที่ถัดจากโรงเรียน โดยแต่ละส่วนพื้นที่มีการจัดการไม่เหมือนกัน ไม่เฉพาะเพียงจำนวนเงินค่าปรับตัวอย่างเช่น ร้านที่ตั้งอยู่พื้นที่หน้าโรงเรียน จ่ายเงินค่าปรับโดยเจ้าหน้าที่มาเก็บที่แผงเดือนละครั้ง ๆ ละ 1,000 บาท พื้นที่อื่นมีตัวแทนที่เทศกิจแต่งตั้งทำหน้าที่เก็บเงินแทน เพื่อนำมาส่งพร้อมออก

ใบเสร็จให้ ผู้ค้าบอกว่าเทศกิจช่วยให้ผู้ค้าสามารถประกอบอาชีพได้ เวลานี้ยังไม่มีข่าวคราวแจ้งมาว่าห้ามขาย เพราะต้องการช่วยผู้ค้าที่ได้รับผลกระทบจากไวรัสโคโรนา เทศกิจมีมาตรการยกเว้นเงินค่าปรับช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2563

แผงค้านี้จ้างแรงงานต่างสัญชาติ เดิมเคยจ้างแรงงานไทยและลาว ขณะนี้ต้องจ้างแรงงานกัมพูชา เพราะคนไทยไม่ทำแล้ว แรงงานกัมพูชาเรียนรู้การสื่อสารภาษาไทย โดยเรียนสนทนาภาษาไทยที่วัดแห่งหนึ่งใกล้ Asiatique แรงงานเหล่านี้เมื่อถูกตำหนิจะรีบปรับปรุงตัว การจ้างงานถูกต้องตามกฎหมายและไม่ผ่านบริษัทนายหน้า ก่อนไวรัสโคโรนาแพร่ระบาดมีแรงงาน 5 คน หลังไวรัสแพร่ระบาดเหลือ 3 คน และจ้างเฉพาะเวลากลางวันอีก 1 คนสำหรับส่งอาหารตามรายการที่สั่งทางโทรศัพท์ หลังจากไวรัสแพร่ระบาด ลูกจ้างคนเก่าลาออกไปเหลือเพียง 1 คน ส่วนอีก 2 คนเพิ่งทำงานได้ไม่ถึงเดือน ค่าจ้างเดิมที่จ่ายตามประสบการณ์และระยะเวลาที่ทำงานกับร้าน มีตั้งแต่ 350, 400, 650, 700 บาท แต่หลังไวรัสแพร่ระบาดจ่ายขั้นต่ำที่ 450 บาท ส่วนลูกจ้างอีก 1 คนที่ทำมานานถึง 8 ปี จ่าย 700 บาทต่อวัน จ่ายค่าจ้างเป็นเงินสดแบบวันต่อวันหลังเลิกงาน หน้าที่หลักของแรงงานเหล่านี้ คือ จัดร้าน รับคำสั่งซื้อ เก็บเงิน ล้างจาน และเก็บร้าน

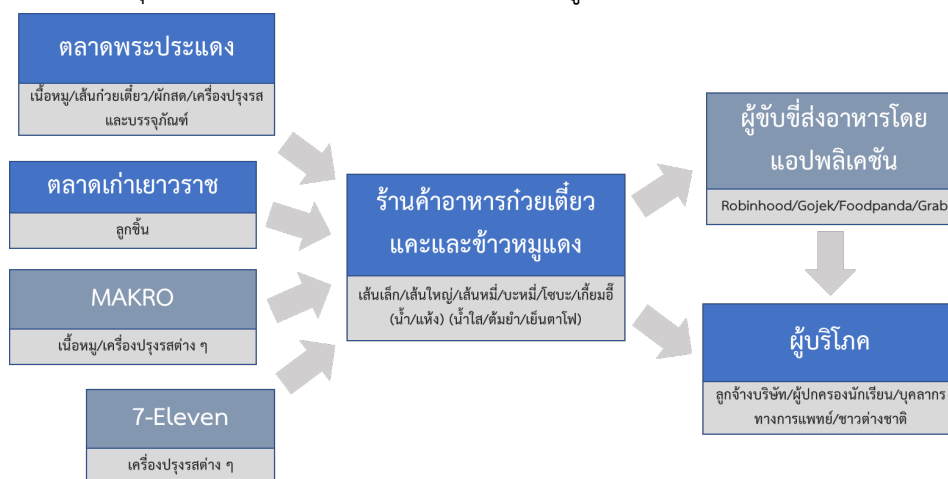
ด้านการซื้อวัตถุดิบ ผู้ค้าซื้อจากตลาดพระประแดงเป็นหลัก เนื่องจากใกล้บ้านและสะดวกต่อการขนส่ง ซื้อระหว่าง 1:00-2:00 น. ทุกวัน ภายหลังจากที่ไวรัสโคโรนาแพร่ระบาด มีการเปลี่ยนแหล่งซื้อเพราะทราบว่าวัตถุดิบบางรายการที่ MAKRO ถูกกว่าตลาดสด เช่น เนื้อหมูบางส่วน ข้าวสาร และเครื่องปรุงรส ความสดใหม่ไม่แตกต่างจากตลาด หรืออาจสดใหม่กว่าด้วย ข้าวสารคุณภาพเดียวกัน ซื้อร้านธงฟ้า ถุงละ 110 บาท MAKRO ถุงละ 89 บาท และหมูส่วนสะโพกซื้อที่ตลาดราคา 130 บาทต่อกิโลกรัม แต่ MAKRO ขาย 119 บาทต่อกิโลกรัม

แม้จะมีการเปลี่ยนแหล่งวัตถุดิบ แต่ผู้ค้ายังรักษาความสัมพันธ์กับผู้ค้าในตลาดทั้งสี่ร้านไว้ เมื่อถูกถามว่าทำไมจึงซื้อวัตถุดิบน้อยลงหรือไม่ซื้อบางรายการในวันนั้น ก็ให้เหตุผลว่ายอดขายไม่ดี จึงซื้อวัตถุดิบน้อยลง การซื้อจากทุกแหล่งใช้เงินสด เพราะการค้างชำระจะกระทบต่อการจัดการทางการเงินและหนี้สินที่ต้องจ่ายทุกเดือน บางรายการเช่นบรรจุภัณฑ์ยังคงซื้อร้านเดิมจากตลาด เพราะมีสินค้าพร้อมให้โดยโทรสั่งและผู้ขายจัดส่งให้ที่รถ ส่วน MAKRO ไปซื้อสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง ส่วนตลาดสดไปทุกวัน

การจัดเตรียมวัตถุดิบสำหรับปรุงอาหาร แบ่งเป็นสองส่วนคือ วัตถุดิบสำหรับก๋วยเตี๋ยว และวัตถุดิบสำหรับข้าวหมูแดง วัตถุดิบหลักที่ซื้อมาจากตลาดพระประแดงมีทั้งหมด 4 แหล่ง ได้แก่ เนื้อหมู เส้นก๋วยเตี๋ยวและผัก 1 ร้าน ผัก 1 ร้าน เครื่องปรุงและบรรจุภัณฑ์อีก 1 ร้าน ตลาดเก่าเยาวราชมีร้านลูกชิ้น 1 ร้าน และ MAKRO ซื้อเฉพาะเนื้อหมูและเครื่องปรุง หมุนเวียนตามราคาที่ถูกกว่า หลังไวรัสโคโรนาปริมาณการซื้อเพื่อใช้หมูแดงเหลือ 15-16 กิโลกรัม จากเดิม 20-22 กิโลกรัม หมูสามชั้นสำหรับหมูกรอบ 15 กิโลกรัม จากเดิม 20 กิโลกรัม ข้าวสารวันละ 15 กิโลกรัม จากเดิม

17-18 กิโลกรัม ส่วนลูกชิ้นแต่ละประเภทจากวันละ 400-500 ลูก เหลือเพียง 200-350 ลูก วันเสาร์จะนำมาแค่ 100 ลูก

ภาพที่ ข.2 ห่วงโซ่อุปทานของร้านก๋วยเตี๋ยวแคะและข้าวหมูแดง

เมื่อเปรียบเทียบรายได้ช่วงก่อนโควิดไวรัสแพร่ระบาด เฉลี่ยวันละ 30,000 บาท หักต้นทุน 10,000 บาท แล้วเหลือวันละ 20,000 บาท ยังไม่หักต้นทุนค่าจ้างแรงงาน ค่าเชื้อเพลิง และอื่น ๆ รายได้จากขายก๋วยเตี๋ยวคิดเป็น $\frac{3}{4}$ ของรายได้ทั้งหมด เดิมขายสัปดาห์ละ 6 วัน หยุดเฉพาะวันจันทร์ แต่หลังจากโควิดไวรัสแพร่ระบาดแล้ว ขาย 5 วัน หยุดวันอาทิตย์และจันทร์ ผู้ค้าหลายรายที่เคยขายวันเสาร์ หันมาหยุดขายสัปดาห์ละ 3 วัน คือ เสาร์ อาทิตย์ และจันทร์ เพราะยอดขายวันเสาร์และอาทิตย์น้อยกว่าวันอังคาร พุธ พฤหัสบดี และศุกร์ ไม่ทุนวัตถุดิบ ค่าเชื้อเพลิง และเวลา ในวันที่ขายแรงงานก็มาเปิดร้านให้ก่อนในช่วงเวลา 4:00 น. เพื่อจัดร้านรอวัตถุดิบมาพร้อมคุณแม่และลูกสาว ส่วนลูกสาวมาส่งคุณแม่แล้วจะไปซื้อลูกชิ้นที่ตลาดเก่าเยาวราช ช่วงบ่ายสามารถวางใจให้ลูกจ้างเก็บร้านได้ ไม่ต้องเฝ้าจนเก็บร้านเสร็จ จึงกลับบ้านได้ก่อนเวลา 15:00 น. แต่每天有ช่วงเวลาขายดีระหว่าง 11:30-13:00 น.

ส่วนสาธารณูปโภคนั้น ผู้ค้าใช้ไฟฟ้าซึ่งต่อมาจากอีกร้านค้าหนึ่งห่างกันประมาณ 50 เมตร และเหมาจ่ายเดือนละ 1,000 บาท ส่วนค่าน้ำประปาเดือนละ 800 บาท ใช้น้ำจากบ้านหลังหนึ่งในซอย ส่วนการจัดเก็บอุปกรณ์ต้องเช่าสถานที่ใกล้เคียงเก็บเดือนละ 3,000 บาท และไม่เสียค่าจอดรถยนต์ เพราะจอดไว้ข้างถนน แต่เดิมเคยจ่ายเป็นรายเดือนโดยฝากจอดไว้ซอยเสียวันละ 30 บาท ผู้ค้าแผงนี้รวมถึงแผงอื่น ๆ ก็มีลักษณะการใช้สาธารณูปโภคที่เหมือน ๆ กัน เพราะในซอยข้าง ๆ มีการจอดรถขึ้นหรือแผงไว้ตามริมทางหน้าบ้าน และเป็นแนวปฏิบัติมานานแล้ว ผู้ค้าและผู้อยู่อาศัยในบริเวณนี้ยอมรับแนวปฏิบัตินี้ ผู้ค้าบริเวณนี้กลับไม่มีความสัมพันธ์ในฐานะสมาชิกชุมชนเดียวกัน เพราะแต่ละผู้ค้ามาจากหลายพื้นที่ ไม่ได้อาศัยในย่านนี้ มีเพียงอาศัยกันบ้างเล็กน้อย แต่ไม่สนิทถึง

ขนาดยืมเงิน ต่างคนต่างขาย เมื่อเลิกขายก็กลับที่พัก มีการอภิปรายกันบ้าง แต่ไม่มีการห้ามขาย รายการอาหารประเภทเดียวกัน

ผู้ค้าเคยมีความขัดแย้งกับแผงขายกล้วยเตี๋ยที่อยู่ติดกัน ต่อมาจึงนำโต๊ะที่ตั้งอยู่ใกล้ร้านนั้นออก มาตั้งจุดขายน้ำแทน เหลือโต๊ะสำหรับนั่งทานอาหารเพียง 6 โต๊ะ โต๊ะละ 4 ที่นั่ง แต่สามารถรองรับลูกค้าได้เพียงพอ เว้นแต่เมื่อเที่ยงอาจมีลูกค้ามายืนรอ คล้ายกดดันให้ลูกค้าที่ทานเสร็จแล้วต้องลุกออก ซึ่งส่วนมากลูกค้าจะเข้าใจ จึงไม่นั่งแช่ จะรีบลุกให้ลูกค้าที่ยืนรอได้นั่งรับประทานต่อ จะเห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการเกิดขึ้นระหว่างลูกค้าด้วยกัน หรือเป็นแบบแผนชุดหนึ่งสำหรับการทานอาหารข้างทางในมือเร่งด่วน ซึ่งเมนูอาหารทั้งหมดของร้านนี้ นอกจากข้าวหมูแดงและหมูกรอบแล้ว มีกล้วยเตี๋ยทั้งเส้นเล็ก เส้นใหญ่ เส้นหมี บะหมี่ โซบะ และเกี๊ยมอี๋ ทั้งน้ำใส ต้มยำ และเย็นตาโฟ มีแบบแห้งและน้ำ ให้เลือกทั้งราคา 50 และ 60 บาท

ผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการซื้อไปใช้แอปพลิเคชันช่วงหนึ่ง ก่อนที่ไวรัสแพร่ระบาด ร้านค้าได้รับ order จากแอปพลิเคชันค่อนข้างมาก วันหนึ่งเคยมีรายได้ก่อนหักค่าบริการ (ร้อยละ 10-15 ไม่นับรวมภาษีมูลค่าเพิ่มอีกร้อยละ 7) สูง ถึง 7,000 บาท ปัจจุบันค่าบริการ ร้อยละ 35 ผู้ค้าตัดสินใจออกจากระบบตั้งแต่มีการปรับค่าบริการเป็น ร้อยละ 15 ยังไม่รวมภาษีมูลค่าเพิ่ม ร้อยละ 7 ประจวบกับเวลานั้นแอปพลิเคชันส่งอาหารของ Grab ยังเป็นช่วงทดลองใหม่ ๆ จึงคิดค่าบริการร้านค้าถูก และผู้ซื้อก็มีค่าส่ง 10 บาท (ปัจจุบันทั้ง Grab, Foodpanda, Gojek มีค่าบริการส่ง 55 บาท เว้นแต่สั่งปริมาณมากหรือตามที่กำหนดไว้ในขั้นต่ำ) ส่งผลให้ order จากแอปพลิเคชันลดลง เพราะผู้ซื้อไม่มีความสามารถการจ่ายค่าบริการที่สูงได้ ซึ่งราคาที่ปรับสูงขึ้นเกิดขึ้นตั้งแต่ไวรัสโควิดแพร่ระบาด บางคนเลือกสั่งอาหารจาก 7-Eleven แทน เพราะสามารถบริการส่งได้ในราคาซื้อขั้นต่ำ 100 บาท ลูกสาวก็ใช้บริการนี้ในการซื้อกาแฟสด และเครื่องปรุงรสต่าง ๆ เช่น น้ำปลาและน้ำตาล เฉพาะวัตถุดิบที่ขาดหรือลืมนำมาจากตลาด

อย่างไรก็ตาม ร้านนี้มีรายการอาหารที่ส่งผ่านแอปพลิเคชันของ Robinhood ที่บริหารโดยธนาคารไทยพาณิชย์ เป็นช่วงที่เพิ่งเปิดให้บริการ จึงได้ใช้ฟรีและผู้ค้าร้านอาหารไม่เสียค่าบริการตัวแทนของบริษัทจาก Gojek และ Foodpanda เคยมาถ่ายภาพเพื่อนำไปเขียนเนื้อหาลงในแอปพลิเคชัน การให้บริการรูปแบบนี้ ทำโดยผู้บริโภคนำผ่านแอปพลิเคชันและผู้ขับจะรับคำสั่งซื้อเพื่อมาซื้ออาหารให้ โดยไม่เกี่ยวข้องใด ๆ กับร้านค้า การส่งอาหารแบบนี้มีค่าส่งแพงกว่าการส่งอาหารจากร้านที่เข้าร่วมแอปพลิเคชัน

หลังการหยุดแพร่ระบาดระลอกแรก นอกจากลูกค้าที่เดินมาซื้อและรับประทานที่ร้านลดลง การสั่งจากแอปพลิเคชันก็ลดลง วันหนึ่งมีรายได้จากแอปไม่เกิน 300 บาท อีกส่วนที่ทำให้รายได้หายไปกว่าร้อยละ 40 และไม่ฟื้นตัว ก็คือการที่ลูกจ้างบริษัทไม่ได้กลับมาทำงานปกติ มีบางส่วนให้ทำงานจากที่บ้าน (Work from home) เช่น ตำแหน่งงานด้านการเงิน ด้านเทคโนโลยี

สารสนเทศ และด้านบัญชี ประกอบกับลูกจ้างที่เคยทำงานที่อาคารสื่อบุญเรื่องและศิลปะดลก็ถูกย้ายสถานที่ทำงาน บางส่วนอยู่บริเวณสี่ลมแต่ห่างไกลออกไปและกลุ่มนี้จะไปซื้ออาหารแหล่งอื่น บางส่วนมาทำงานประชุมเดือนละครั้งเพราะวันอื่นให้ทำงานที่บ้าน และอีกกลุ่มหนึ่งถูกย้ายไปทำงานแถวแจ้งวัฒนะ นนทบุรี และทราบมาอีกว่าในอนาคตจะมีลูกจ้างอีกจำนวนหนึ่งย้ายออกไปอีก ส่งผลกระทบต่อการค้าในบริเวณนี้ โดยผู้ค้าพิจารณาได้จากวัตถุดิบลูกชิ้นของเมนูก๋วยเตี๋ยว เดิมที่ซื้อลูกชิ้นมาในแต่ละวัน ชามหนึ่งมีลูกชิ้น 5 ประเภท ได้แก่ ลูกชิ้นหมู ลูกชิ้นปลา ลูกชิ้นทอด เต้าหู้ปลา ลูกชิ้นแคะ วันไหนฝนตกในช่วงกลางวันก็ไม่สามารถขายได้ วันนั้นจะมีรายได้ไม่ถึง 10,000 บาท แต่ต้นทุนวัตถุดิบ ค่าเชื้อเพลิง ลูกจ้าง ต้องจ่ายตามปกติ

ตารางที่ ข.1 การลงทุนลูกชิ้นสำหรับขายก๋วยเตี๋ยว ประเภทละ 1 ลูก รวม 5 ลูกต่อ 1 ชาม

การลงทุนลูกชิ้นต่อวัน	ก่อนไวรัสระบาด	ระหว่างไวรัสระบาด	หลังไวรัสระบาด
จำนวนลูกชิ้นต่อประเภท	400-500 ลูก	100-200 ลูก	200-350 ลูก
รายได้ขายก๋วยเตี๋ยว	20,000-30,000 บาท	5,000-10,000 บาท	10,000-17,500 บาท
สัดส่วนยอดขาย	ปกติ	ลดลงร้อยละ 60-75	ลดลงร้อยละ 50-70

หมายเหตุ: เฉพาะรายได้วันอังคาร-ศุกร์ และเฉพาะก๋วยเตี๋ยว ไม่นับรวมข้าวหมูแดงหมูกรอบ

หลังจากการระบาดระลอกแรกลดลง ผู้ค้ามีรายได้เพิ่มขึ้นเล็กน้อย แต่ยังไม่กลับมาเหมือนสถานการณ์ปกติ และเข้าใจว่าใช้เวลานานหรืออาจไม่กลับมาเหมือนเดิม มาตรการโครงการคนละครึ่งของรัฐบาล ส่งผลให้มีรายได้เพิ่มขึ้นมาเป็นร้อยละ 60 (ขาดอีกร้อยละ 40 จึงเท่ากับไวรัสแพร่ระบาด) ในการเข้าร่วมโครงการคนละครึ่ง มีเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงไทยมาให้ความรู้และวิธีการเข้าร่วมโครงการ คุณแม่นั้นเข้าร่วมตั้งแต่โครงการชิมช้อปใช้แล้ว จึงมีบัญชีธนาคารกรุงไทยและเข้าร่วมโครงการคนละครึ่งได้ แต่ลูกสาวยังต้องช่วยเหลือคุณแม่ ลงทะเบียนออนไลน์ ใส่รูป ใส่ชื่อร้านค้า ใส่ตำแหน่งสถานที่ ถ้าให้คุณแม่ดำเนินการเรื่องนี้เอง เข้าใจว่าไม่สามารถทำได้ จำเป็นต้องมีลูกหลานหรือคนใกล้ชิดตัวทำแทนให้ และผู้ค้าอาหารข้างทางในบริเวณซอยคอนแวนต์ประมาณร้อยละ 80 เข้าร่วมโครงการคนละครึ่ง

โดยภาพรวม โครงการคนละครึ่งมีประโยชน์ต่อผู้ค้าอาหารข้างทางในบริเวณนี้ ร้านก๋วยเตี๋ยวเครื่องในที่อยู่ใกล้กันไม่เข้าร่วมโครงการเพราะใช้งานไม่เป็น ทำให้สูญเสียโอกาสทางการค้า เพราะลูกค้าแถวนี้เป็นลูกจ้างบริษัท ซึ่งเข้าร่วมโครงการและต้องการใช้สิทธิ ส่งผลให้ลูกค้าบางส่วนที่เป็นซื้อประจำกับร้านนั้น เปลี่ยนมาซื้อร้านนี้แทน ลูกค้าร้านนั้นลดลงไปถึงร้อยละ 30 และบางรายที่เป็นลูกค้าประจำก็มาซื้อร้านนี้แทน ร้านที่ไม่เข้าร่วมโครงการมีศักยภาพการแข่งขันที่ต่ำกว่าร้านที่เข้าร่วมโครงการ

สำหรับเงินที่ร้านค้าได้รับจะแบ่งออกเป็นการโอนเงินให้สองงวด คือ งวดเวลาตีสามเป็นเงินที่ถูกค้าโอนเข้ามา และงวดเวลาหกโมงเย็นเป็นเงินที่รัฐบาลอุดหนุน แต่เดิมถ้าตรงกับวันเสาร์และอาทิตย์ เงินจะโอนเข้ามาวันจันทร์ ส่งผลให้เงินที่เป็นธนบัตรอยู่ในตัวน้อยลง การที่เงินเข้าสู่ระบบอิเล็กทรอนิกส์และเข้ามาล่าช้า มีผลต่อการลงทุนซื้อวัตถุดิบของวันถัดไปเพราะผู้ค้าลงทุนวันต่อวัน ผู้ค้าส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนสำรอง ผู้ค้าเสนอว่าควรให้จ่ายแล้วเงินเข้ามาในแอปพลิเคชันทันที หรือรวมยอดขายมาก่อนสี่ทุ่ม เพื่อให้ถอนเงินสามารถไปลงทุนวันต่อวันได้ทัน นอกจากนี้พบว่า ผู้ค้าอาหารข้างทางเองก็เข้าร่วมโครงการคนละครึ่ง เพื่อใช้สิทธิไปซื้อวัตถุดิบครั้งราคา เช่น ร้านนี้ใช้สิทธิคนละครึ่งซื้อข้าวสารจากร้านในตลาด หมายความว่า ผู้ค้าอาหารข้างทางได้รับประโยชน์สองทางจากโครงการนี้ ทั้งการใช้สิทธิซื้อวัตถุดิบและการใช้สิทธิเป็นร้านค้าที่ร่วมโครงการ แต่จะนำสิทธิมาใช้ซื้ออาหารด้วยกันเองนั้น ผู้ค้าไม่กล้าทำเพราะเกรงจะเข้าข่ายทุจริตจึงใช้ไปซื้อวัตถุดิบ ส่วนป้ายที่ติดตามร้านเพื่อโฆษณาการใช้แอปพลิเคชัน สามารถขอรับได้ที่ธนาคารกรุงไทยทุกสาขา

นอกจากการขายอาหารข้างทางแล้ว ผู้ค้าเคยประกอบอาชีพขายสินค้าออนไลน์ แต่ขายไม่ได้เพราะส่วนมาก ลูกค้าถามแต่ไม่ซื้อ และสร้างเพจไว้แต่ไม่ได้ประชาสัมพันธ์ เพราะคิดจะทำงานอดิเรก แต่ไม่ถึงครึ่งปีก็เลิกขาย และปัจจุบันไม่คิดจะประกอบอาชีพอื่นแล้ว ถ้าถูกไล่อื้อห้ามขายก็ค่อยวางแผนอาชีพใหม่อีกครั้ง อาจต้องหาสถานที่แห่งใหม่ขายอาหาร แต่จะไม่ทำอาชีพอื่น เพราะไม่มีประสบการณ์จึงไม่สามารถสมัครงานกับภาคเอกชนได้ และไม่มีความรู้และทักษะสำหรับประกอบอาชีพอื่น ส่วนบทเรียนหลังไวรัสแพร่ระบาด ควรมีการวางแผนทางการเงินและไม่มีภาระหนี้สิน เพราะการซื้อรถบ้านหลังที่สองมาไม่นานก็ประสบวิกฤติการเงินจากไวรัสแพร่ระบาด แสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบการในภาคไม่เป็นทางการมีความรู้และเข้าใจเรื่องการวางแผนทางการเงินต่ำ

ผู้ค้ายังเสนอว่า การจัดการพื้นที่โดยกรุงเทพมหานคร ควรให้ขายวันจันทร์-เสาร์ กำหนดให้หยุดวันอาทิตย์ แต่เป็นปัญหาที่กรุงเทพมหานครไม่ได้ทำงานในวันอาทิตย์ จึงไม่คำนึงถึงผู้ค้าข้างทางและผู้บริโภค โดยเสนอให้มีการจัดการในแต่ละเขตที่แตกต่างกันโดยคำนึงถึงผู้ใช้ประโยชน์ทางเท่าสาธารณะ เช่น เขตเศรษฐกิจเมืองควรกำหนดให้หยุดขายวันอาทิตย์ และเขตที่อยู่อาศัยอาจคงไว้ในวันจันทร์เช่นเดิม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น การขับไล่อื้อไม่ให้มีแผงลอยตามแนวทางเท้าสี่ลม ทำให้การค้าในซอยคอนเวนต์ซบเซามากกว่า 3 ปีแล้ว

กรณีศึกษาที่ 2 ผู้ค้าทอดมันปลากราย เขตพระนคร (บริเวณถนนจักรเพชร)

ภาพที่ ข.3 รถเข็นทอดมันปลากราย บริเวณถนนจักรเพชร

ยายตี อายุ 67 ปี ขายอาหารข้างทางบริเวณถนนพหลุรตัด ตรงข้ามกับห้างสรรพสินค้า China World ป้าอาศัยอยู่บ้านเช่าบริเวณวัดกัลยาณมิตรธรรมหาวิหาร ค่าเช่าเดือนละ 3,000 บาท รวมค่าน้ำไฟเดือนละ 1,000 กว่าบาท อาศัยอยู่ด้วยกัน 8 คนไม่นับคุณยาย ประกอบด้วย สามี หลาน และเหลนอีก 7 คน เวลานี้คุณยายสุขภาพไม่ดี มีอาการปวดร่างกาย และเป็นโรคความดันโลหิตสูง เนื่องจากพักผ่อนไม่เพียงพอ ได้นอนเพียงวันละ 2-5 ชั่วโมง

คุณยายเกิดที่อยุธยา แม่เสียชีวิตตั้งแต่ยังเด็ก คุณยายจำความใด ๆ ไม่ได้ หลังจากแม่เสียแล้ว พ่อก็ติดยาเสพติดและมีภรรยาและลูกอีกหลายคน พ่อทอดทิ้งและไม่เคยเลี้ยงดูลูกทั้งสามคน เด็กๆจึงต้องอยู่ภายใต้อุปการะโดยป้า ซึ่งเป็นพี่สาวของแม่ ตอนเด็ก ยายเข้าใจว่าป้าคือแม่มาตลอด เมื่อมารู้ภายหลังก็เสียใจมาก ส่วนชีวิตลำบากยากเข็ญเพราะที่ดินของแม่ก็ถูกพ่อยึดไปและภายหลังทราบว่าเป็นที่ดินนั้นถูกขายให้แก่คนอื่น นอกจากนี้ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือในโรงเรียน จึงไม่สามารถอ่านและเขียนได้ แต่สนทนาพูดคุยได้ตามปกติ

ยายมีพี่สองคน ครอบครัวของพี่สาวค่อนข้างมีฐานะดีเพราะได้สามีที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนพี่ชายมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างแย่ แต่ยังดีกว่าคุณยาย เวลานี้พี่สาวอายุ 70 ปี กว่า และพี่ชายก็ใกล้เคียงกัน ครั้งที่ชีวิตมีความเดือดร้อนและทุกข์ยากเคยไปขอความช่วยเหลือเพื่อจ่ายหนี้สินนอกระบบ ค่ารักษาพยาบาล และค่าเช่าบ้านในบางครั้ง แต่พี่สาวไม่ให้การช่วยเหลือใด ๆ และยังด่าทอกลับมาว่า โทรมามีแต่มาขอเงิน จึงรู้สึกว้า พื่อน้องไม่สามารถพึ่งพาได้ ๆ ได้ในยามที่ชีวิตลำบาก

สามีคุณยายเดิมทำงานรับจ้างเซ็นซองในปากคลองตลาดช่วงทศวรรษ 2530 และหลังจากนั้นได้เปลี่ยนมาทำงานเป็นลูกจ้างบริษัท ทำหน้าที่ขับขี่เก็บเช็คและวางบิล แต่เวลานี้ไม่ได้ประกอบอาชีพแล้ว เนื่องจากป่วยเป็นโรคเบาหวาน ต้องไปล้างแผลที่โรงพยาบาลมเหสักข์ทุกวันหลังส่งหลาน 1 คนไปโรงเรียนแล้ว ปัจจุบันใช้สิทธิประกันสังคมตามมาตรา 39 และคุณยายช่วยจ่ายเงินสมทบให้เดือนละ 432 บาท แต่สามเดือนที่ผ่านมาจ่ายเดือนละ 96 บาท เพราะมาตรการรัฐบาลลดอัตราสมทบให้ ช่วยบรรเทาค่าใช้จ่ายได้ส่วนหนึ่ง ล่าสุดแผลที่ขาเริ่มลุกลาม แพทย์วินิจฉัยให้ตัดขาออกข้างหนึ่ง แต่คุณยายยับยั้งเรื่องนี้ไว้ก่อน เพราะเกรงว่าจะเกิดผลกระทบตามมาอีกหลายด้าน ส่วนนิ้วมือของสามีถูกตัดออกหลายนิ้วแล้ว เวลานี้คุณตาช่วยไปวัดอุบัติเหตุอาหารจากตลาดวงเวียนใหญ่ ตลาดศาลาน้ำร้อน และคอยดูแลหลานและเหลนให้

คุณยายมีบุตรสามคน คนแรกเป็นผู้ชายเกิดปี พ.ศ. 2515 คนที่สอง ผู้หญิง เกิดปี พ.ศ. 2519 และคนที่สาม ผู้ชาย เกิดปี พ.ศ. 2521 ทั้งสามคนแต่งงานและมีบุตรทุกคนแล้ว เมื่อเดือนมกราคม 2563 บุตรสาวได้เสียชีวิตจากโรคไต ส่วนบุตรชายคนโตทำงานรับจ้างส่งของทั่วไป รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และบุตรชายคนสุดท้องก็เคยมีประวัติอาชญากรรมเพราะติดยาเสพติด ไม่กี่ปีนี่เพิ่งออกจากคุกและกลับมาใช้ชีวิตกับภรรยาและบุตร ตอนนี้ไปทำงานก่อสร้างกับภรรยา และให้เงินคุณยาย เดือนเว้นเดือน ประมาณ 1,000 บาท แต่คุณยายไม่รับเงินเพราะเข้าใจดีว่าลูกมีรายได้จำกัด คนนี้นำลูกมาฝากเลี้ยงและคุณยายต้องดูแลลูกของบุตรชายคนนี้ทุกวัน เพราะเงินที่ได้มาจากการทำงานไม่สามารถเลี้ยงลูกได้ บุตรชายทั้งสองคนแต่งงานแล้ว แม้ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกัน แต่ก็นำลูกมาให้ย่าและปู่ช่วยเลี้ยง

สามีที่ป่วยดูแลหลานและเหลนรวมทั้งหมด 7 คน ทั้งดูแลที่บ้านและคอยไปรับส่งที่โรงเรียน แบ่งออกเป็น (1) ลูกของลูกชายคนโตอยู่กับคุณยาย 2 คน (2) ลูกของลูกชายคนเล็กอยู่กับคุณยาย 1 คน (3) ลูกของลูกสาว 1 คน และ (4) หลานของลูกสาว 3 คน ที่ต้องพึ่งพิงทางการศึกษาอยู่คือเหลน 3 คน ให้เงินไปใช้วันละ 40 บาท ส่วนหลานบางคนก็ทำงานแล้ว พึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่มีเงินเพียงพอที่จะเลี้ยงคุณยายและสามี

แม้ว่าหลานคนโต ลูกของบุตรสาว อายุ 22 ปี ทำงานเป็นลูกจ้างบริษัท Kerry Logistics ทำหน้าที่จัดส่งพัสดุ แต่รายได้เดือนละหนึ่งหมื่นต้น ๆ ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายและไม่

สามารถส่งเงินกลับมาให้เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้ คุณยายยังต้องให้เงินใช้จ่ายเพิ่มเติม นอกเหนือจากเงินที่ได้รับจากการทำงาน อย่างไรก็ตาม หลานคนนี้ให้เงินคุณยายเดือนละ 1,000-1,500 บาท แต่คุณยายไม่รับหรือบางครั้งก็รับ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เพราะหลานมีหนี้นอกระบบต้องนำเงินไปชำระค่าบัตรเครดิต ทำให้ไม่มีเงินชำระเงินเดือน ต้องคอยทำงานชำระดอกเบี้ยรายวัน หลานคนนี้ คุณยายยังต้องให้เงิน ทั้งที่ไม่ได้อาศัยในบ้านเดียวกัน

เส้นทางการประกอบอาชีพของคุณยาย เริ่มต้นจากการทำนามาตั้งแต่เด็ก เข้ามากรุงเทพมหานครครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี แล้วมาทำงานรับจ้างทั่วไป แต่ไม่ได้ย้ายถิ่นมาถาวร เพราะต้องกลับไปทำเกษตรกรรมตามฤดูกาล กระทั่งอายุ 17 ปี ไปทำงานตัดอ้อยที่จังหวัดชลบุรี แต่ไม่นานก็กลับมาทำนาที่บ้านและเข้ามาทำงานกรุงเทพมหานครอีกครั้งตั้งแต่อายุ 20 ปี ครั้งนี้มาทำงานรับจ้างทั่วไปและไม่มีอาชีพที่ชัดเจน จนมาช่วงอายุ 30 ปี เริ่มต้นเป็นลูกจ้างปอกและซูดซิงให้แม่ค้าในปากคลองตลาด ขณะที่สามีเป็นคนจังหวัดเดียวกัน ก็ย้ายถิ่นมาทำงานรับจ้างเข็นของในตลาด และเมื่ออายุ 45 ปี มีเงินจากการเก็บออม จึงเริ่มต้นขายกล้วยเตี๋ยพรมน้ำตกที่ปากคลองตลาด โดยขายมาจนถึงอายุ 62 ปี เป็นช่วงที่ปากคลองตลาดได้ปรับปรุงสถานที่ใหม่ ส่งผลให้ค่าเช่าแผงแพงขึ้นหลายเท่าตัว จากเดิมที่เช่าช่วง 200 บาทต่อวัน จึงไม่สามารถจ่ายได้ คุณยายต้องออกมาเร่ขายอาหารข้างทางในพื้นที่สาธารณะ ทั้งบริเวณปากคลองตลาด ถนนจักรเพชร และหลังห้างสรรพสินค้า Mega Plaza ทำให้รายได้ครัวเรือนไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และถือเป็นจุดพลิกผันของชีวิตให้ตกต่ำอย่างทุกวันนี้

คุณยายเป็นหนี้นอกระบบ เสียดอกเบี้ยร้อยละ 20 ยอดหนี้สิ้นรวม 10,000 บาท แต่ตอนกู้ยืมค่อย ๆ ให้ครั้งละ 2,000 หรือ 3,000 บาท ต่อมาไม่มีเงินชำระเงินเดือน จึงถูกเก็บเงินวันละ 200 บาท และเคยนำเงินเบี้ยผู้สูงอายุเดือนละ 600 บาทมาจ่ายหนี้นอกระบบเป็นรายวัน แต่เวลานี้เมื่อปลดหนี้แล้ว เงินส่วนนี้ถูกนำเก็บไว้เป็นค่าเช่าบ้าน และเมื่อไม่มีจ่ายเงินต้นจึงตัดสินใจขายเงินกองทุนฉบับกิจ เนื่องจากร่วมสมทบและออมไว้มานานหลายปีแล้ว เพื่อใช้ช่วยเหลือสมาชิกในชุมชน ในกรณีที่มีคนเสียชีวิต จะถูกหักเงินในกองทุนไปครั้งละ 200-300 บาทต่อคนที่เสียชีวิต ซึ่งคุณยายมีเงินสมทบสะสมไว้ 18,000 บาท จึงขายเงินกองทุนนี้ให้เจ้าหนี้ไปสมทบต่อ และรับเงินคืนได้หลังจากที่คุณยายเสียชีวิต ส่วนเงินที่จ่ายคืน 10,000 บาท เหลืออีก 8,000 บาท ก็นำมาจ่ายค่าเช่าบ้าน น้ำประปา และไฟฟ้า รวมแล้ว 4,000 บาท และอีก 4,000 บาทนำไปจ่ายค่าใช้จ่ายจิปาถะ รวมถึงใช้ซื้อวัตถุดิบเพื่อขายอาหาร เวลานี้ได้ปลดหนี้นอกระบบหมดแล้ว และไม่เคยมีหนี้ในระบบเพราะเข้าถึงไม่ได้

เดิมที คุณยายใช้รถเข็นขายอาหารตามสั่งบริเวณหลังห้าง Mega Plaza (เดิมทีคือห้าง Merry King) เป็นพื้นที่ถนนรับผิดชอบโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร จึงต้องจ่ายค่าปรับให้เดือนละ 500 บาท ขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่เทศกิจก็มาเก็บค่าปรับเดือนละ 500 บาทเช่นกัน แต่ความเป็นจริงแล้ว

พื้นที่ขายอาหารอยู่นอกเหนือขอบเขตความรับผิดชอบของสำนักงานเทศกิจ ค่าปรับมีใบเสร็จออกให้ทุกครั้ง ซึ่งไม่ต้องไปชำระที่สำนักงาน เนื่องจากเจ้าหน้าที่มาเก็บเองที่แผงค้า หากขายในวันจันทร์ด้วยต้องจ่ายเงินเพิ่มวันละ 100 บาทให้เจ้าหน้าที่เทศกิจ ซึ่งคุณยายต้องจ่ายให้รวมแล้วเดือนละ 400 บาท แต่ส่วนนี้ไม่มีใบเสร็จให้ และในปัจจุบัน แม้ย้ายมาสถานที่อื่นแล้วก็ถูกเก็บค่าปรับในอัตราเดิม และขายหลายสถานที่แต่ไม่ถูกเรียกเก็บเพิ่ม เพราะทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจและเทศกิจ พิจารณาว่าอยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบเดียวกัน จึงอะลุ่มอล่วยให้ แต่ถูกกำชับเรื่องหนึ่งคือ ทุกวันจะมีเจ้าหน้าที่เทศกิจมาตรวจตราปากซอยจักรเพชรก่อน จึงสามารถเดินเข้าไปขายตรงข้ามห้างสรรพสินค้า China World ได้ อีกทั้งเดือนธันวาคมยังไม่มีเงินจ่ายค่าปรับให้เจ้าหน้าที่เทศกิจ อะลุ่มอล่วยให้ในบางเดือน แต่ไม่มีอย่างไรก็ต้องหามาจ่าย ไม่เช่นนั้นจะถูกห้ามขาย

เมื่อครั้งที่ขายอาหารตามสั่งหลังห้างสรรพสินค้า Mega Plaza มีรายการอาหารให้เลือกไม่มาก เนื่องจากเน้นอาหารที่รับประทานเพื่อดำรงชีวิตประจำวัน ได้แก่ ข้าวผัดกะเพราหมู/ไก่ ข้าวไข่เจียว ผัดซีอิ้ว ผัดไท ข้าวผัดหมู/ไก่ สุกี้ และแกงจืดเต้าหู้ไข่ ส่วนมากลูกค้ากลุ่มที่ซื้อประจำ คือ ลูกจ้างสัญชาติกัมพูชาในห้าง Mega Plaza รองลงมาคือ ลูกจ้างที่เป็นพนักงานบริษัท หลังการระบาดของโควิด-19 กลุ่มลูกค้าที่เป็นแรงงานกัมพูชาต้องย้ายถิ่นกลับถาวร และไม่เดินทางกลับมาทำงานที่ประเทศไทย เป็นเหตุให้คุณยายตัดสินใจย้ายที่ขายอาหารและปรับประเภทอาหารเป็นทอดมันปลา กรายบริเวณห้างสรรพสินค้า China World และปากคลองตลาดมาตั้งแต่ช่วงเดือนกรกฎาคม 2563 ลูกค้าเป็นกลุ่มคนเดินผ่านไปมาหรือชาจร หลังจากผ่อนคลาย lockdown แล้ว ลูกค้าประจำกลุ่มเดิมที่ไม่ได้เดินทางกลับประเทศต้นทาง เลือกทำอาหารมาทานเอง แทนที่จะซื้ออาหารรับประทาน ด้วยเหตุที่นายจ้างจ่ายค่าจ้างให้ตามสัดส่วนราคาของสินค้าที่ขายได้ ส่งผลให้ลูกจ้างมีรายได้ลดลง เพราะลูกค้าที่มาซื้อของเล่นและเกมที่ห้างสรรพสินค้า Mega Plaza ลดน้อยลงกว่าก่อนไวรัสโควิด-19 แพร่ระบาด หมายความว่า ลูกค้าประหยัดค่าใช้จ่ายและลดการซื้อสินค้าที่ไม่จำเป็น เกิดผลสืบเนื่องต่อการบริโภคอาหารของแรงงานเหล่านี้

ก่อนที่คุณยายเปลี่ยนไปขายทอดมันปลากราย และขายกวยเตี๋ยวหมูน้ำตกเหมือนกับสมัยที่เช่าช่วงในปากคลองตลาด คุณยายใช้เวลาขายอาหารตามสั่งเพียงจุดเดียว เวลาระหว่าง 5.00-15.00 น. พร้อมเข็นรถกลับไปจอดเก็บไว้ที่ที่พักประมาณ 16.00 น. หลังจากเปลี่ยนมาขายสองอย่างเพราะพิจารณาแล้วว่า ขายอาหารตามสั่งเหมือนเดิมไม่ได้ และจำเป็นต้องขายมากกว่าหนึ่งอย่าง พิจารณาจากกลุ่มลูกค้าและบริบททางสังคมและวัฒนธรรม คือ

ขายทอดมันปลากราย สัปดาห์ละ 4 วัน ลูกค้าคือผู้ที่มาซื้อดอกไม้ช่วงก่อนวันพระและลูกค้าเหล่านี้มีพฤติกรรมบริโภคแบบทานง่าย ซื้อแล้วทานได้ระหว่างทาง แต่ต้องขึ้นไปตั้งขายทั้งหมด 3 พื้นที่ เริ่มต้นจากขายตรงข้าม China World เวลา 11.00-17.00 น. แล้วย้ายมาขายที่

ปากคลองตลาดบริเวณสำนักงานของไปรษณีย์ แล้วย้ายไปอีกแห่งบริเวณป้ายรถโดยสารประจำทาง
ละแวกนั้นเวลา 22.00 น. โดยรวมแล้วขายถึงประมาณ 03.00-5.00 น.

ขายกล้วยเตี้ยหนูน้าตก สัปดาห์ละ 3 วัน ขายเพียง 1 พื้นที่ในบริเวณปากคลองตลาด
เชิงสะพานที่ให้จอดรถได้ จะขายเฉพาะช่วงหลังวันพระ เน้นลูกค้าที่เป็นผู้ค้าในตลาดและแรงงาน
รับจ้าง และต้องปรับเวลาขายเป็น 17.00-04:00 น.

หลังจากขายเสร็จในทุกวัน คุณยายต้องเข็นรถกลับบ้าน นอนพักผ่อนวันหนึ่งไม่เกิน 5
ชั่วโมง และต้องเดินทางออกมาทำงานในวันรุ่งขึ้น ชีวิตการทำงานดำเนินไปเช่นนี้ทุกวัน เดิมทีก่อน
ไวรัสโคโรนาระบาด มีวันหยุด 1 วันในวันอาทิตย์ แต่หลังจากผ่อนคลาย lockdown เปลี่ยนมาขาย
ทุกวันไม่มีวันหยุดแล้ว ทั้งนี้มีผลสืบเนื่องหลังจากไวรัสโคโรนาระบาดและผ่อนคลาย lockdown แล้ว
ต้องเปลี่ยนประเภทของอาหารที่ขายเนื่องจาก 1) ลูกค้าที่เป็นแรงงานก็มาส่งผลกระทบต่อ
เปลี่ยนสถานที่ขาย 2) เปลี่ยนประเภทอาหารเพราะปกติก็ไม่มีโต๊ะให้นั่งทานอาหาร จึงต้องขายอาหาร
ที่สะดวกต่อการซื้อไปรับประทานได้ทันที 3) เปลี่ยนเวลาขายอาหาร และมีระยะเวลาขายต่อวันที่ยาวนานขึ้น
แต่รายได้ต่อวันกลับลดลง และเวลาพักผ่อนก็น้อยลงด้วย

เมื่อเปลี่ยนแปลงประเภทอาหารที่ขาย ย่อมกระทบต่อการซื้อวัตถุดิบเพื่อใช้ประกอบ
อาหาร เดิมทีขายอาหารตามสั่งจะซื้อที่ตลาดศาลาน้ำร้อน เนื่องจากราคาถูกกว่าตลาดวงเวียนใหญ่
แต่การซื้อวัตถุดิบไม่สามารถคาดการณ์ต่อวันได้แน่ชัด ใช้วิธีการซื้อเติมเรื่อย ๆ ตามปริมาณที่ขาย
และบางรายการที่ไม่ใช่วัตถุดิบหลัก เช่น เนื้อสัตว์ ข้าวสาร เครื่องปรุงรส จะซื้อที่ตลาดศาลาน้ำร้อน
ทั้งหมด ส่วนไข่ไก่ที่ซื้อจากตลาดพรานนก เพราะเป็นร้านประจำ แต่มีบางรายการที่มีราคาใกล้เคียง
กัน ได้แก่ น้ำปลา น้ำมัน ซีอิ๊วดำ จะซื้อจาก Big C อีสราภาพ

วัตถุดิบของการขายอาหารข้างทางช่วงหลังไวรัสโคโรนาระบาด แบ่งออกเป็นสอง
ประเภทอาหาร อีกทั้งยังเห็นการปรับตัวทางอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงรายการอาหารขาย
การเปลี่ยนแปลงสถานที่และช่วงเวลาของการย้ายจุดขาย โดยเฉพาะการสังเกตพฤติกรรมของ
ผู้บริโภคในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

(1) วัตถุดิบสำหรับขายทอดมันปลากราย - ทอดมันปลากรายซื้อมาจากตลาดวงเวียน
ใหญ่ เป็นร้านประจำที่ได้รับการแนะนำจากร้านขายข้าวแกง เป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียง ซื้อวันละ 10
กิโลกรัม กิโลกรัมละ 50 บาท รวมแล้ววันละ 500 บาท หากวันใดใช้เหลือจะซื้อวันมาเติมให้มีจำนวน
ไม่ต่ำกว่าวันละ 10 กิโลกรัม นอกจากนี้ยังซื้อข้าวสารที่เดียวกัน กิโลกรัมละ 30 บาท ใช้วันละ 5
กิโลกรัม รวมแล้ววันละ 150 บาท แต่บางวันก็ใช้ข้าวสารที่พี่ชายของสามีซื้อมาให้ครั้งละ 1-2 ถุง มา
หุงขายด้วย และใช้รับประทานด้วยในมือเที่ยงและเย็น อย่างไรก็ตาม วันใดที่ไม่มีต้นทุนเพียงพอ
สำหรับการซื้อวัตถุดิบ จะใช้วิธีการซื้อมาครั้งละ 5 กิโลกรัม 250 บาท และเมื่อขายหมดแล้ว ได้กำไร
จะรีบให้สามีมารับเงินที่แผงค้า เพื่อรีบไปซื้อตลาดวงเวียนใหญ่แล้วนำวัตถุดิบมาเติมเพื่อใช้ขายต่อไป

ส่วนวัตถุดิบอื่นที่ซื้อจากตลาดศาลาน้ำร้อน ได้แก่ แดงกวา ใช้วันละ 2 กิโลกรัม กิโลกรัมละ 20 บาท หากซื้อที่ตลาดวงเวียนใหญ่ขายกิโลกรัมละ 40 บาท และให้สามีซื้อพริก ถ่านหิน และน้ำแข็งมาด้วย ทุกวัน ขณะที่น้ำมัน น้ำปลา และซีอิ๊วซื้อจาก 7-Eleven เพราะราคาไม่แตกต่างจากซื้อที่ Big C Extra นับเป็นการเปลี่ยนแปลงแหล่งซื้อวัตถุดิบหลังจากที่ไวรัสระบาด ส่วนไม้จิ้ม โฟม และถุงพลาสติกซื้อจากปากคลองตลาด โดยรวมแล้วใช้ต้นทุนวันละ 1,200-1,500 บาท ส่วนรายได้จากการขาย รวมทั้งต้นทุนและกำไรประมาณ 2,000 บาท แต่ทุกวันมักจะมีวัตถุดิบเหลือทิ้งข้าวที่หุงแล้ว ทอดมัน และ แดงกวา โดยเฉพาะข้าวต้องนำไปให้โปรยให้ทานปลาในคลอง

(2) วัตถุดิบสำหรับขายก๋วยเตี๋ยวหมูน้ำตก วัตถุดิบบางรายการก็ยังใช้ร้านเดิมที่ตลาดศาลาน้ำร้อนมาตลอด ร้านแรกซื้อเนื้อหมู 1.5 กิโลกรัม และตับ 1 กิโลกรัม เป็นร้านประจำและใช้ร้านเดียวกันกับครั้บที่ขายอาหารตามสั่ง ร้านที่สองคือ ลูกชิ้นหมู 1.5 กิโลกรัม และเส้นก๋วยเตี๋ยว ประกอบด้วย เส้นเล็ก เส้นใหญ่ เส้นหมี่ บะหมี่ รวมแล้ว 5 กิโลกรัม แต่สัดส่วนเน้นที่เส้นเล็กมากที่สุด ตามการบริโภคของลูกค้า เป็นร้านประจำเช่นเดียวกัน ร้านที่สามและร้านที่สี่ ผักสด ได้แก่ ผักบุ้ง โหระพา พริก หั้วไชเท้า และใบเตย ต้องซื้อจากสองร้านและไม่ใช้ร้านประจำ เพราะเลือกวัตถุดิบที่สด ใหม่และราคาถูก และร้านที่ห้าคือเครื่องปรุงและเครื่องเทศ แต่ซื้อจากร้านขายของชำใกล้บ้าน ทั้งหมดนี้ลงทุนวันละ 1,500 บาท และขายได้วันละ 2,000 กว่าบาท อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับมาขายก๋วยเตี๋ยว หมายความว่า มีร้านที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงรายการอาหารที่ขาย คือ ร้านอาหารทะเลที่ขายกุ้งและปลาหมึก และร้านขายไข่ที่ตลาดพรานนก แต่ผู้ค้าในตลาดเหล่านี้ก็เข้าใจปัญหา และคุณยายอธิบายไปว่าเปลี่ยนแปลงรายการอาหารที่ขายแล้ว จึงไม่ใช้วัตถุดิบเหล่านี้ ท้ายที่สุดแล้ว ต้องรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและผู้ค้าในตลาด

โดยปกติ กรณีของการขายทอดมันปลาทราย สามีจะไปซื้อวัตถุดิบที่ตลาดศาลาน้ำร้อน เวลา 5.00 น. แล้วมาซื้อที่ตลาดวงเวียนใหญ่ระหว่างเวลา 6.30-7.00 น. แล้วนำวัตถุดิบกลับมาไว้ที่บ้าน ก่อนจะพาหลานไปส่งที่โรงเรียนและไปพบแพทย์เพื่อล้างแผลทุกวัน แต่หลานอีก 2 คน ว่าจ้างผู้ขับขี่จักรยานยนต์สาธารณะไปส่งให้ ส่วนร้านค้าทั้งหมดจ่ายเป็นเงินสดและไม่มีการค้างชำระใด ๆ ส่วนแก๊สสำหรับทำอาหาร 1 ถังใช้ได้ 3-4 วัน โดยนำไปเติมเองที่ร้าน ได้ราคา 160 บาท ถูกลงกว่าปกติ 10-20 บาท และน้ำมันรถจักรยานยนต์เติม 50 บาทใช้ได้ 3 วัน ซึ่งไม่ใช่ใช้เฉพาะขนส่งวัตถุดิบ แต่ยังรวมการเดินทางไปพบแพทย์และส่งหลานไปโรงเรียน

รายได้จากเดิมเคยขายได้สูงสุดวันละประมาณ 2,500 บาท ปัจจุบันขายได้ 1,000 กว่าบาทไม่ถึง 1,500 บาท และลงทุนวันละ 1,000-2,000 บาท แต่จำนวนเงินที่ลงทุนของแต่ละวันอาจไม่ถึงจำนวนนี้ เพราะจะสลับวันแรก 1,000 บาท และวันถัดมา 2,000 บาท สลับไปเช่นนี้ทุกวัน เพราะใช้การซื้อวัตถุดิบเติมสินค้าที่ขาด มาตรการ lockdown ส่งผลให้รายได้ลดลงเหลือวันละ 500-600 บาท เพราะไม่มีลูกค้าออกนอกเคหสถาน และเวลายังถูกจำกัด ขายช่วงเวลากลางคืนไม่ได้

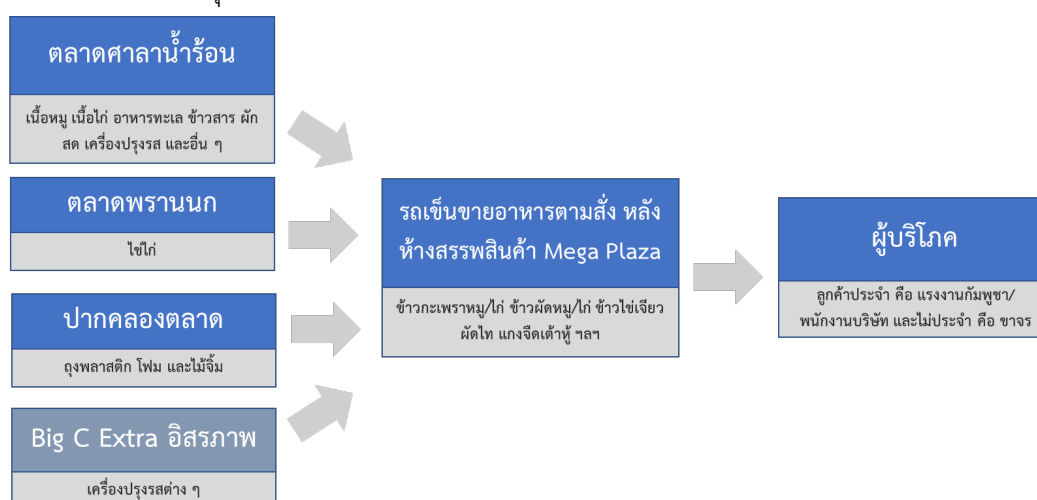
นอกจากนั้น กลุ่มลูกค้าหลักที่เป็นแรงงานกัมพูชาก็เดินทางกลับบ้านแล้ว ส่งผลให้การขายอาหารตามสั่งที่หลังห้างสรรพสินค้า Mega Plaza ไม่สามารถขายได้ จึงกลายเป็นจุดหักเหสำคัญให้เปลี่ยนมาขายทอดมันปลาทรายในช่วงก่อนวันพระ แต่รายได้ไม่เหมือนแต่เดิม ขายทั้งวันละ 16-18 ชั่วโมง รายได้สูงสุดได้วันหนึ่งไม่เกิน 2,000 บาท ในจำนวนนี้รวมต้นทุนและกำไรแล้ว ถือว่ารายได้ลดลงไปวันละประมาณ 500 บาท บางวันขายทอดมันไม่ได้ วันหนึ่งได้ไม่ถึง 1,000 บาท และมีระยะเวลาการขายต่อวันสูงขึ้นวันละ 1-3 ชั่วโมง ส่วนหลังวันพระจะขายก๋วยเตี๋ยวน้ำตกหมู ออกมาขายช่วงเย็นและขายจนใกล้เช้า วันละ 11 ชั่วโมง และรายได้สูงสุด 2,000-2,200 บาท แต่ทางปฏิบัติได้ 1,500 บาท

ตารางที่ ข.2 การลงทุนวัตถุดิบและรายได้โดยประมาณต่อวัน (บาท) (เฉพาะรายได้สูงสุด)

การประกอบอาชีพ	ก่อนไวรัสระบาด	ระหว่างไวรัสระบาด	หลังไวรัสระบาด	
	อาหารตามสั่ง	อาหารตามสั่ง	ทอดมัน	ก๋วยเตี๋ยว
ลงทุนวัตถุดิบ	1,000-2,000	กำหนดไม่ได้	1,200-1,500	1,500
รายได้ (ต้นทุน+กำไร)*	2,500	500-600	2,000	2,000-2,200
สัดส่วนยอดขาย**	ปกติ	ลดลง 76-80%	ลดลง 20%	ลดลง 20%
เวลาทำงาน	5:00-15:00 น.	5:00-15:00 น.	11:00-3:00 น.	17:00-4:00 น.

หมายเหตุ : * รายได้ที่ปรากฏคือขายจนวัตถุดิบที่เตรียมมาหมด แต่ทางปฏิบัติวัตถุดิบเหลือทุกวันและขายได้ไม่ถึงจำนวนนี้ ** หลังไวรัสระบาด รายได้เพิ่มขึ้นแต่ไม่เท่าเดิม ต้องพิจารณาเวลาการทำงานมากขึ้นกว่าก่อนไวรัสระบาด

ภาพที่ ข.4 ห่วงโซ่อุปทานอาหารก่อนและระหว่างโคโรนาไวรัสแพร่ระบาด

ภาพที่ ข.5 ห่วงโซ่อุปทานอาหารหลังโควิด-19 แพร่ระบาด กรณีขายทอดมันปลากราย

ภาพที่ ข.6 ห่วงโซ่อุปทานอาหารหลังโควิด-19 แพร่ระบาด กรณีขายกล้วยเดี่ยวหมูนํ้าตก

ส่วนเรื่องสาธารณูปโภค ทั้งน้ำประปาก็ยังนำมาจากที่พักเพราะใช้ไม่มาก ส่วนห้องน้ำจากเดิมใช้บริการที่ห้างสรรพสินค้า Mega Plaza แต่บัดนี้เปลี่ยนมาใช้บริการที่ห้างสรรพสินค้า China World การขายบริเวณพื้นถนน ก็ไม่มีปัญหาใด ๆ กับอาคารใกล้เคียง เพราะทราบว่าเจ้าหน้าที่รัฐอนุญาตแล้ว ส่วนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ แม้จะได้รับสิทธิ แต่ไม่เคยใช้เงินส่วนลดสำหรับค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า และค่าโดยสารทางรถประจำทาง เพราะสนใจแต่จำนวนเงินที่ให้เดือนละ 300 บาท เพิ่มเป็น 500 บาท เพราะนำเงินนี้ไปซื้อน้ำมันยกแพค คุณยายเห็นด้วยกับโครงการที่สนับสนุนเงินช่วยเหลือทางตรง เพราะรายได้ที่ขายอาหารไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต กรณีของเงินโอน 3 เดือน เดือนละ 5,000 บาท ก็ให้หลานซึ่งเป็นลูกของลูกสาวที่เสียชีวิตไป ช่วยสมัครให้และก็ได้รับเงินดังกล่าว ซึ่งเงินที่ได้นำมาจ่ายค่าเช่าบ้านและค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ ไปได้ 3 เดือน ซึ่งเจ้าของบ้านไม่ลดหย่อนค่าเช่าให้ ส่วนโครงการคนละครึ่ง คุณยายไม่สมัครเข้าร่วม

คุณยายไม่เข้าร่วมโครงการคนละครึ่งทั้งในฐานะของผู้ค้าอาหารและผู้บริโภค เนื่องจาก

- 1) โทรศัพท์เป็นรุ่นเก่าไม่รองรับการดาวน์โหลดแอปพลิเคชัน เป็นปุ่มกดหมายเลขโทรศัพท์ และใช้สำหรับการโทรเข้าและออกเท่านั้น
- 2) ไม่มีเงินสำหรับซื้อโทรศัพท์ที่รองรับการใช้งานแอปพลิเคชัน
- 3)

ไม่มีเงินสำหรับการจ่ายค่าอินเทอร์เน็ตรายเดือน 4) ไม่เห็นประโยชน์ว่าได้รับสิทธิในฐานะผู้บริโภคไปแล้ว จะนำเงินไปซื้ออะไร (ในความเป็นจริงสามารถใช้ซื้อวัตถุดิบได้ แต่คุณยายไม่เข้าใจ) มาตรการดังกล่าวจึงไม่ครอบคลุมผู้ค้าอาหารข้างทางที่เข้าไม่ถึงเทคโนโลยี ที่สำคัญผู้ค้าในบริเวณนี้หลายแผงค้าเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งขาดศักยภาพการเข้าถึงด้านนี้ และข้อสังเกตจากที่คุณยายกล่าวว่ายอดขายลดลงที่น่าสนใจคือ ปริมาณการซื้อของลูกค้าลดลง อนุมานได้ว่า ลูกค้าอาจเลือกซื้อร้านค้าหรือแผงอาหารที่เข้าร่วมโครงการ จึงไม่เฉพาะแต่คุณยายที่ขายได้น้อยลง แต่แผงค้าใกล้เคียงอย่างขายข้าวโพดปิ้งก็ประสบปัญหาเดียวกัน กลายเป็นสภาวะการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมระหว่างร้าน/แผงค้าอาหารที่เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการ

กรณีศึกษาที่ 3 ผู้ค้าข้าวมันไก่ตอน เขตบางกะปิ (ซอยลาดพร้าว 148)

ภาพที่ ข.7 ร้านข้าวมันไก่ตอน ซอยลาดพร้าว 148 ตรงข้ามพันธุทิพย์พลาซ่า บางกะปิ

คุณนงนาถ เป็นหญิงอายุ 48 ปี เป็นชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เกิดในครอบครัวใหญ่มีพี่น้อง 9 คน คุณนงนาถเรียนจบชั้นประถมศึกษา และ คุณพ่อเสียชีวิตแล้ว ส่วนคุณแม่ป่วยเป็นมะเร็ง ลำไส้ รักษาโดยการทานยาหมอสั่ง เนื่องจากทานยาแล้วรู้สึกว่าอาการดีขึ้น และทานมาต่อเนื่องเป็น

ปีแล้ว ซื้อมาผ่านระบบออนไลน์ คุณนงนารถยังกลับไปเยี่ยมบ้านปีละสองครั้ง ในช่วงงานบุญและวันหยุดสงกรานต์ นอกจากนี้ยังส่งเงินกลับไปให้คุณแม่เดือนละ 1,000-3,000 บาท ขึ้นอยู่กับสถานะทางการเงิน และเนื่องจากมีพี่น้องช่วยดูแลคุณแม่จึงไม่ค่อยกังวล ในจำนวนพี่น้อง 9 คน มี 4-5 คน ย้ายถิ่นไปทำงานตามจังหวัดต่าง ๆ หลังจากราคายางตกต่ำ จึงต้องหาประกอบอาชีพอื่น

คุณนงนารถเข้ากรุงเทพมหานครเป็นครั้งแรกเมื่ออายุ 18 ปี โดยเดินทางมากับพี่สาว เริ่มแรกมาอยู่กับปู่ที่เข้ามาทำงานรับจ้างก่อน ภายหลังตัดสินใจย้ายออกมาเช่าบ้านอยู่กันสองคนกับพี่สาว และเช่าบ้านพักในซอยลาดพร้าว 148 มาโดยตลอด แม้จะเปลี่ยนมาแล้ว 3 หลังก็ตาม แต่บ้านเช่าทุกหลังเป็นของเจ้าของคนเดียวกัน เพราะเจ้าของบ้านให้ย้ายเมื่อมีการซ่อมแซมบ้าน และได้ย้ายไปบ้านหลังใหม่ทุกครั้งหลังซ่อมแซมเสร็จ คุณนงนารถเลือกประกอบอาชีพขายข้าวขาหมู และต่อมาขายอาหารตามสั่งมาจนถึงอายุ 30 ปี ระหว่างนั้นแต่งงาน สามีเป็นชาวจังหวัดสุพรรณบุรี แต่พบรักกันที่ลาดพร้าว เธอตัดสินใจย้ายกลับบ้านเกิดอีกครั้งเมื่ออายุ 30 ปี หลังคลอดลูก เวลานั้นสามีไม่พอใจ เพราะไม่อยากให้ลูกไปลำบาก คุณนงนารถกลับไปขายอาหารตามสั่งช่วงกลางวัน และกรีดยางให้กับกิจการที่บ้านในช่วงกลางคืน เมื่ออายุ 35 ปี ตัดสินใจย้ายกลับมาเช่าที่พักในซอยเดิม เพราะสามียังอาศัยในบ้านเช่าเดิม

ปัจจุบัน บ้านเช่าอาศัยอยู่กันสามคน ประกอบด้วย คุณนงนารถ สามีอายุ 60 ปี และบุตรสาวอายุ 20 ปี ส่วนพี่สาวย้ายไปเช่าห้องพักในซอยใกล้เคียง

คุณนงนารถขายข้าวมันไก่มาแล้ว 13 ปี ข้าวมันไก่เป็นอาหารที่ทำง่าย ทานง่าย และไม่ต้องมีลูกจ้าง แตกต่างจากครั้งที่เคยขายอาหารตามสั่งต้องมีลูกจ้าง 1 คนเป็นผู้ช่วยขายและจัดเตรียมวัตถุดิบ ซึ่งรายได้ไม่คุ้มค่าการจ้างแรงงาน เพราะกำไรต่อวันไม่มาก ส่วนสามีมีอาชีพขับรถให้ผู้บริหารมาโดยตลอด ไม่เคยประกอบอาชีพอื่น เวลาทำงานไม่แน่นอน บางวันก็กลับดึก และสามียังมีหน้าที่ซื้อของให้นายจ้างที่ Big C

คุณนงนารถก็ไม่มีทักษะด้านอื่นเช่นกัน เพราะขายอาหารมาโดยตลอด เธอคิดว่าหากโควิดไวรัสระบาดรุนแรงขึ้น อาจจะไม่สามารถออกไปขายอาหารได้ เพราะเป็นโรคหอบหืดและความดัน เกรงจะติดเชื้อง่าย จึงคิดว่าจะขาดรายได้ และอาจต้องขายอาหารตามสั่งออนไลน์ โดยรับออเดอร์มา แล้วจัดเป็นชุด นำไปส่งให้ลูกค้าแทน ลูกสาวกำลังเรียนระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาการตลาดที่มหาวิทยาลัยสวนดุสิต เป็นผู้ช่วยคนสำคัญ ช่วงมหาวิทยาลัยเปิด หากมีเรียนบ่าย จะช่วยเตรียมของช่วงเช้า ในวันที่มีเรียนเช้า จะช่วยเก็บของและล้างจาน ลูกสาวได้รับการบ่มเพาะให้ทำงาน รู้จักความอดทน และรู้จักคุณค่าของเงิน ส่วนคุณนารถมีความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกสาวสามารถคุยกันได้อย่างเปิดอก บ่อยครั้งลูกสาวเล่าให้ฟังว่า นอกจากเธอต้องเหนื่อยจากการช่วยแม่ทำงานแล้ว ยังต้องเหนื่อยกับการที่เพื่อนในกลุ่มไม่ช่วยทำงานอีก เธอไม่ค่อยได้ไปเที่ยวไหนกับเพื่อน เพราะหลังเลิกเรียนรีบกลับช่วยคุณแม่ล้างจานและเก็บร้าน

คุณนงนาถขายข้าวมันไก่มา 13 ปีแล้ว ก่อนหน้านั้นก็ขายอาหารมาโดยตลอด ทั้งข้าวขาหมู อาหารตามสั่ง และข้าวราดแกงรวมแล้ว 30 ปี นอกจากนั้นเคยเป็นแรงงานกรีดยางให้กิจการครอบครัว ในช่วงที่นำลูกมาเลี้ยงที่นครศรีธรรมราช ส่วนที่กรุงเทพฯ นั้น ขายอาหารที่ซอยลาดพร้าว 148 มาตลอด เหตุที่มาขายบริเวณปากซอยได้เพราะเช่าบ้านพักมานาน จึงสนิทคุ้นเคยกับเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของซอยด้วย เจ้าของซอยจึงต้องรับผิดชอบทุกอย่างภายในซอย สามีก้เคยเป็นคนขับรถส่วนตัวให้เจ้าของคนเก่า มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

หลังจากที่เจ้าของบ้านเช่าคนเดิมเสียชีวิต ภรรยา บุตร และสะใภ้เข้ามาดูแลบ้านเช่าแทน แต่เนื่องจากมีความขัดแย้งเรื่องทรัพย์สิน ทำให้ค่าเช่าบ้านและใช้พื้นที่ขายของต้องแบ่งเป็นสามส่วน และทั้งสามคนต่างยืนยันกรานว่าจะไม่ขายที่ดินและบ้านในซอยนี้ เพราะเป็นมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนที่ดินในซอยใกล้เคียงของลูกหลานของเจ้าที่ดินทยอยขายกันไปแล้วตลอดช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ความขัดแย้งของทั้งสามคนทำให้เกิดบรรยากาศที่ไม่ดีต่อบ้านในซอย เช่น ในการทำบุญชอยในปีที่ผ่านมา ลูกบ้านต้องช่วยประสานงานและจัดการให้ทั้งหมด ยิ่งไปกว่านั้นทั้งค่าเช่าบ้านและเช่าที่ขายของก็ขึ้นต่อเนื่อง ในช่วงทศวรรษ 2530-2540 ค่าเช่าอยู่ที่ 3,000-3,500 บาท และค่อย ๆ เพิ่มมาตลอดจาก 4,000 บาท 4,500 บาท 5,000 บาทตามลำดับ แต่ช่วงสองปีที่ผ่านมา ค่าเช่าบ้านขึ้นเป็นเดือนละ 7,000 บาท และค่าเช่าบ้านในเดือนมกราคม 2564 ปรับขึ้นเป็น 8,000 บาท คุณนงนาถเห็นว่าปรับขึ้นถี่เกินไป ผู้ให้เช่าแจ้งว่าภาษีโรงเรือนถูกเก็บอัตราสูงขึ้น เป็นเหตุให้สองปีหลังนี้ต้องขึ้นค่าเช่า ส่วนการทำสัญญาเช่าเป็นแบบปีต่อปี ค่าเช่าจึงเพิ่มขึ้นได้ทุกปี ส่วนค่าน้ำประปาและไฟฟ้าต้องจ่ายต่างหาก ตกเดือนละประมาณ 3,000 บาท

ส่วนค่าเช่าพื้นที่ขายข้าวมันไก่และเสื้อผ้า ตกเดือนละ 3,400 บาท และจะขึ้นเป็น 5,000 บาทในเดือนมกราคม 2564 และค่าไฟฟ้าคิดต่างหากเดือนละ 250 บาท ส่วนน้ำประปาห้องน้ำ รถเข็นขายอาหาร และแผงขายเสื้อผ้าใช้พื้นที่บ้านเช่า และค่าเก็บขยะจ่ายให้สำนักงานเขต บางกะปิเดือนละ 40 บาท มาเก็บทุก ๆ 6 เดือนครั้ง พื้นที่ขายอาหารและเสื้อผ้าไม่มีสัญญาเป็นทางการเหมือนกับเช่าบ้าน ส่วนวิธีการจ่ายค่าเช่านั้น เจ้าของที่ให้หลานมาเก็บทุกเดือน จ่ายเป็นเงินสด ไม่มีใบเสร็จ เป็นความไว้น้ำใจระหว่างกัน หากไม่มีเงินจ่ายก็ยืดเวลาจ่ายได้ แต่ไม่ค้างชำระเกินกว่า 1 เดือน อย่างไรก็ตาม ช่วงที่โควิด-19 ระบาดตระลอกแรกไม่ลดค่าเช่าให้ ต่างจากซอยใกล้เคียงและผู้ค้าในตลาดที่เจ้าของที่ลดราคาให้ จะเห็นได้ว่า ค่าใช้จ่ายรายเดือนของคุณนงนาถค่อนข้างสูง และยังมีค่าใช้จ่ายค่าเทอมลูกสาวภาคการเรียนละ 17,000 บาท และค่าใช้จ่ายต่อวัน หากไปมหาวิทยาลัยอีก 200 บาท การเรียนออนไลน์ช่วยลดความเหนื่อยล้าของลูกสาว ทั้งจากการเดินทางไปมหาวิทยาลัย มีเวลาช่วยงานครอบครัว และลดค่าใช้จ่ายต่อวันลง

ในการขายข้าวมันไก่ เธอเข็นรถออกมาจากบ้านเวลา 10.00 น. ขายจนถึง 17.00 น. บ้านอยู่ห่างจากจุดขายเพียง 40 เมตร เดิมจะขายถึง 14.00 น. เท่านั้น ช่วงเวลาที่ขายดีคือระหว่าง

12.00-13.00 น. และมีวันหยุดสัปดาห์ละ 1 วัน แต่ไม่กำหนดวันไว้แน่นอน แต่ระยะสองปีที่ผ่านมา ลูกค้าลดลง เนื่องจากสำนักเขตบางกะปิไม่ให้ผู้ค้าข้างทางหน้าตลาดบางกะปิเหมือนประมาณ 3 ปีก่อน ส่งผลให้ผู้ค้าที่เป็นผู้ค้าเหล่านั้น เก็บร้านตั้งแต่ 7.00 น. จึงไม่ซื้ออาหารรับประทาน เป็นผลกระทบต่อผู้ค้าอาหารข้างทางในบริเวณนั้นมาจนถึงปัจจุบัน เพราะผู้บริโภคก็คือผู้ข้างทางด้วยกัน และไม่ได้มีเฉพาะผู้ค้าและคนทำงานบริเวณนี้เท่านั้น มีหน้าค้า การระบาดของโควิดไร้สรลอกแรกทำให้จำนวนลูกค้าลดลงไปกว่าร้อยละ 50 และทรงตัวเช่นนี้มาโดยตลอด รายได้รวมต้นทุน เวลาที่เหลือวันละประมาณ 4,000 บาท ลงทุนวันละ 2,000 บาท กำไรจึงได้รับวันละ 2,000 บาท แต่ยังมีรายได้อีกช่องทางของสามีที่ขับรถผู้บริหารเดือนละ 18,500 บาท ซึ่งรายได้ส่วนนี้นำมาใช้จ่ายค่าเช่าบ้านและค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ ส่วนรายได้จากการขายอาหารจะใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

อย่างไรก็ตาม สำนักงานเขตบางกะปิเข้ามายุ่งเกี่ยวใด ๆ เพราะเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล แตกต่างจากร้านขายยาสัมผัสตัดไปอีกสองซอยที่ขายคาบเกี่ยวบนพื้นที่เอกชนและรुक้าพื้นที่สาธารณะบางส่วน คุณนงนาถจึงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมและค่าปรับให้แก่หน่วยงานภาครัฐ นอกจากนั้นการประกอบอาชีพขายอาหารที่ผ่านมากกว่า 30 ปี ไม่เคยขายบนพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากเจ้าของที่ดินเก่าที่เสียชีวิตไปแล้ว ให้โอกาสขายบริเวณปากซอยได้ ส่วนผู้ค้าอาหารรายอื่นในบริเวณปากซอยส่วนมากก็เช่าบ้านอาศัยในซอยเดียวกันมานานแล้ว และแต่ละร้านล้วนมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน โต๊ะสำหรับนั่งทานอาหารก็แบ่งกันใช้ ช่วงเย็นจะมีร้านอื่นมาขายในพื้นที่นี้แทน คือ ร้านข้าวขาหมู และร้านก๋วยจั๊บ ผู้ค้ามีความสนิทสนมกันในฐานะเพื่อนบ้านด้วย

ส่วนของอาชีพเสริมอื่น คุณนงนาถไม่เคยคิดไว้เพราะมีทักษะการทำอาหารเท่านั้น อย่างมากก็ซื้อเสื้อผ้ามาขายบริเวณใกล้เคียงกับร้านข้าวมันไก่ แต่ขายไม่ดีเพราะเดี๋ยวนี้ลูกค้าก็ซื้อเสื้อผ้าออนไลน์กันมากขึ้น เสื้อผ้าที่นำมาขายก็ซื้อมาจาก Facebook Live ที่มีผู้นำมาลดราคา และ Shopee และซื้อจากประตูน้ำในบางครั้ง หากการระบาดของโควิดไร้สรครั้งนี้รุนแรงกว่าครั้งแรกคงต้องหยุดขาย เพราะความเสี่ยงที่จะติดเชื้อได้ง่าย เธอต้องพบแพทย์ทานยาโรคหอบหืดและความดันมาโดยตลอด ซึ่งช่วงวันที่ 30 ธันวาคม 2563 - 1 มกราคม 2564 ก็ต้องหยุดรักษาตัว การเข้าถึงบริการสุขภาพเวลานี้ลำบากมาก เนื่องจากโครงการประกันสุขภาพถ้วนหน้ายกเลิกสถานพยาบาลที่เคยมีสิทธิและมีแพทย์ที่รักษาประจำอยู่ เวลานี้ไม่ทราบว่าตนเองมีสิทธิที่สถานพยาบาลใด จึงไปใช้สิทธิที่โรงพยาบาลนพรัตน์ เพราะโรคนี้สามารถเข้ารับรักษาในสถานพยาบาลของรัฐได้ทุกแห่ง

ส่วนสามีเคยตัดสินใจเช่าร้านสเต็กแห่งหนึ่งในซอยรามคำแหง 164 แต่ไม่สามารถบริหารจัดการได้ ไม่มีลูกค้า ซ้ำเงินที่ได้จากการขายอาหารก็ถูกลูกจ้างโกงทั้งเงินและทรัพย์สินภายในร้าน ต้องเลิกกิจการโดยขายต่อให้คนอื่น และกลับมาขับรถผู้บริหารอีกครั้ง ประสบการณ์ที่ไม่ดีเกี่ยวกับผู้ช่วยเป็นที่มาของการไม่จ้างผู้ช่วย เธอเองก็เคยถูกโกงแบบเดียวกันเมื่อครั้งขายอาหารตามสั่ง จึงตัดสินใจขายข้าวมันไก่เพราะสามารถประกอบการได้คนเดียว

วัตถุดิบสำหรับปรุงอาหาร แทบทั้งหมดซื้อจากตลาดบางกะปิ เนื่องจากจุดที่ขายอาหารและบ้านเช่าอยู่เอื้อกับตลาดบางกะปิ มีเพียงน้ำมันปาล์มที่ซื้อจาก Big C, Tesco Lotus, MAKRO เพราะลดราคาในกรณีที่ซื้อในจำนวนมาก และสามารถซื้อเก็บไว้ได้ จึงซื้อมาครั้งละ 50-100 ขวดแล้วแบ่งประมาณที่มี แต่บางครั้งก็ซื้อจาก 7-Eleven ครั้งละไม่กี่ขวดตามที่มีการลดราคาในช่วงเวลานั้น ๆ ส่วนวัตถุดิบหลักทั้งไก่สดและข้าวสารซื้อที่ตลาดบางกะปิ แม้ช่วงที่โควิดแพร่ระบาดโรคระบาดไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการซื้อและการขนส่ง เพราะสามารถใช้โทรศัพท์หรือ LINE ได้ และร้านค้าเหล่านั้นก็บริการส่งมาที่บ้าน ในช่วงปิดเมือง ร้านขายไก่สดอาจส่งล่าช้าราว 1 ชั่วโมง เพราะมาตรการปิดเมือง ในเดือนมีนาคม-เมษายน 63 ส่งผลให้ลูกจ้างของร้านขายไก่สดไม่สามารถมาทำงานได้ตามปกติในช่วงเวลา 02.00 น.

ภาพที่ ข.8 ห่วงโซ่อุปทานอาหารหลังโควิด-19แพร่ระบาด กรณีของขายข้าวมันไก่ตอน

แผงหรือร้านวัตถุดิบที่ซื้อที่ตลาดบางกะปิมีประมาณ 6-7 แห่ง มีร้านที่ซื้อประจำมาตั้งแต่ขายอาหารตามสั่งแล้ว คือ 1) ร้านขายไก่ ซื้อมานานกว่า 20 ปีก่อนขายข้าวมันไก่ วัตถุดิบที่ซื้อประจำทุกวัน คือ

1) ไก่สด 5 ตัว ลดจากเดิมเมื่อปีที่แล้วเคยขายวันละ 6 ตัว สะโพกติดน่อง 3-6 กิโลกรัม เลือดไก่ 3 ก้อน และเครื่องใน 0.5 กิโลกรัม ลูกค้าส่วนมากชอบทานเนื้อสะโพกและน่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายของร้านนี้มีความคุ้นเคยและสนิทสนมจนกลายเป็นเพื่อน และเคยไปเที่ยวญี่ปุ่นด้วยกัน เพราะคุณนงนาถเคยมีหลานเรียนที่ญี่ปุ่น และชักชวนกันผู้ค้าร้านขายไก่สดไปเที่ยว ด้วยเหตุที่ทั้งสองมีนิสัยคล้ายคลึงกัน คือ เน้นขายของที่มีคุณภาพ วัตถุดิบต้องดูสด และสะอาด และร้านนี้ขายด้วยความจริงใจ คุณนงนาถจึงไม่เคยเปลี่ยนไปซื้อไก่สดร้านอื่นเลยตลอด 20 ปีที่ผ่านมา

2) ร้านขายข้าวสาร ซื้อมานาน 4 ปี และซื้อวันละ 10 กิโลกรัม

3) ร้านขายส่ง ซื้อถุงพลาสติก ยาง และกล่องโฟม ประมาณสัปดาห์ละครั้ง

4) ร้านขายผักไม่มีร้านประจำ ซื้อจาก 3 ร้าน ประกอบด้วย ฟัก ผักชี แตงกวา พริกชี้หนู ชิง เพราะต้องเลือกซื้อผักที่สด ใหม่ และมีคุณภาพ แตกต่างจากร้านขายไก่และข้าวสารที่เชื่อถือได้

5) ร้านขายกระเทียม เกล็ดขมปัง และซอสปรุงรส และเครื่องเทศต่าง ๆ

ผักจึงเป็นวัตถุดิบเดียวที่ทำให้คุณนงนารถต้องข้ามฝั่งไปซื้อทุกวัน เพราะร้านอื่นๆทั้งไก่สด และข้าวสารสามารถสั่งไปให้มาส่งได้โดยไม่ต้องไปเลือกเอง บางครั้งไปซื้อผักก็จะเดินทางไปร้านไก่ และร้านข้าวสารด้วย แต่ร้านเหล่านี้มีบริการส่งให้ถึงบ้านทั้งหมด จะแยกกันมาส่งทั้งไก่สดและข้าวสาร รวมถึงร้านขายบรรจุภัณฑ์ ส่วนการซื้อผักทำอยู่สามวิธี คือ ผักให้ร้านไก่สดซื้อให้ก็ได้ หรือโทรศัพท์ไปหาร้านผักให้นำผักไปฝากร้านไก่สดเพื่อนำมาส่งที่บ้านพร้อมกัน หรือซื้อแล้วถือกลับมาเอง ส่วนการเดินทางของคุณนงนารถคือข้ามสะพานลอยไปถึงตลาดบางกะปิแล้ว จึงสะดวกและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทาง

การจ่ายเงินซื้อของในตลาด ใช้เงินสดเพราะต้องหมุนเงินทุกวัน แม้ร้านค้าต่าง ๆ ให้ค้างชำระได้ แต่คุณนงนารถเลือกที่จะไม่ติดหนี้สินใคร เหมือนกับเงินกู้ทั้งในและนอกระบบก็ไม่เคยใช้บริการ แม้ว่าผู้ปล่อยเงินกู้จะแวะเวียนมาที่ร้านเพื่อเสนอรายการเงินกู้และมีทั้งดอกเบี้ยร้อยละ 7-20 แต่ก็เลือกที่จะไม่เป็นหนี้สิน ยอมอดอาหารดีกว่าต้องทำงานเพื่อนำกำไรมาจ่ายดอกเบี้ยรายวัน ส่วนใหญ่แล้วผู้ปล่อยเงินกู้นอกระบบจะไม่แจกใบปลิวเหมือนสมัยก่อน แต่มาเสนอให้แก่ผู้ค้าถึงหน้าแผง ส่วนร้านก๋วยเตี๋ยวข้าง ๆ ก็ใช้บริการเงินกู้นอกระบบอยู่ ทุกวันจะมีคนมาเก็บดอกเบี้ยและเห็นเป็นหนี้นอกระบบกับผู้ปล่อยกู้หลายราย ส่วนโครงการธนาคารประชาชนของธนาคารออมสินไม่เคยใช้บริการ เพราะยังสามารถทำงานและมีรายได้หมุนเวียนทุกวัน แต่เมื่อปีก่อนเคยมีความคิดจะกู้เงินซื้อบ้านมือ 2 หลังละ 1 ล้านกว่าบาท เนื่องจากอยากให้มีทรัพย์สินตกทอดถึงลูก แต่ธนาคารแจ้งว่าคำร้องขอกู้เงินไม่ผ่าน เพราะไม่มีรายการทางการเงินสม่ำเสมอและอายุของคุณนงนารถและสามีเริ่มมากแล้ว เมื่อทบทวนสถานการณ์เวลานี้ก็เห็นว่าไม่กู้เงินมาถูกต้องแล้ว เพราะโควิดอาจทำให้ไม่มีเงินส่งเงินต้นและดอกเบี้ย

ส่วนลูกค้านั้น เดิมทีมีผู้ค้าข้างทางที่ขายอาหารสด แต่กลุ่มนี้ไม่มีแล้วในปัจจุบัน เหลือแต่ผู้ค้ายิบบริเวณนี้ คนทำงานทั้งร้านทองและสำนักงานเขต รวมถึงลูกจ้างในตลาด ส่วนใหญ่เป็นลูกค้าประจำ มีลูกค้าจากรเป็นครั้งคราว แต่ก็เป็นกลุ่มที่ผ่านมาแล้วแวะกินเป็นประจำ นอกจากนี้มีการใช้บริการส่งอาหารของ Foodpanda มาประมาณครึ่งปีแล้ว แต่คุณนงนารถไม่เข้าใจเรื่องการใช้งานแอปพลิเคชันดังกล่าว เพราะเห็นว่าบริษัทมาถ่ายภาพร้านและนำขึ้นแพลตฟอร์มให้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เจ้าหน้าที่ก็ไม่ให้ข้อมูลที่ชัดเจนแก่ผู้ค้า แต่แนะนำให้เพิ่มราคาอาหารจากเดิมที่ขายข้าวมันไก่ตอนธรรมดา 40 และพิเศษ 45 บาท หากผสมไก่ทอด ธรรมดา 45 บาท และพิเศษ 50 บาท ให้ขายผ่านแพลตฟอร์มในราคา 60-70 บาท เพื่อให้ผู้ค้าได้รับรายได้ต่อหน่วยเท่ากับการขายที่ร้าน แต่กลับเป็นผู้บริโภคที่ต้องจ่ายในราคาแพง ส่งผลให้รายการส่งอาหารผ่านแอปพลิเคชันในแต่ละวันมีไม่

เกิน 5 รายการ และเมื่อซื้อผู้ส่งแล้วก็เป็ลลูลค้าประจำที่รับได้ในราคาดังกล่าว จึงเป็นความเข้าใจผิดของคณนงนาถมาโดยตลอด

ช่วงที่โคโรนาไวรัสแพร่ระบาด ทั้งสามีและคณนงนาถได้รับเงินเยียวยา 5,000 บาท 3 เดือน แต่ทั้งสองคนกว่าจะได้ต้องรอตรวจสอบและอุทธรณ์ ใช้เวลาค่อนข้างนาน เงินส่วนนี้นำมาใช้จ่ายในครัวเรือน และการระบาดระลอกใหม่ แม้ว่ารัฐบาลให้ขายแผงลอยอาหารขายได้ แต่หากไวรัสแพร่กระจายหนักอาจปิดร้านชั่วคราวเพราะกังวลสุขภาพตนเอง เธอเข้าร่วมโครงการคนละครึ่งมาตั้งแต่เมื่อต้นเดือนธันวาคม 2563 เพราะตกขายลูกค้าประจำว่าวันนี้ทานข้าวมันไก่ไหม ลูกค้าตอบกลับมาว่า จะไปทานร้านคนละครึ่ง หลังจากนั้นจึงตัดสินใจเข้าร่วมโครงการและให้ลูกสาวดำเนินการให้ ทั้งการสมัครใช้งานแอปพลิเคชันและเปิดบัญชีธนาคารกรุงไทย ส่งผลให้ร้านค้าบริเวณใกล้เคียงต่างพากันสมัครใช้งานกันทั้งหมด เพราะลูกค้าเลือกใช้คนละครึ่งกัน และกังวลใจว่าหลังจากหมดโครงการแล้ว จะทำให้ผู้บริโภครู้สึกว่าการทานอาหารมื้อละ 40-50 บาทแพงไปหรือไม่ เพราะคุ้นเคยกับการทานวันละ 20-25 บาทไปแล้ว นอกจากนี้ยังสมัครใช้งานคนละครึ่งในฐานะผู้บริโภคด้วย เพิ่งได้สิทธิมาเมื่อต้นปี แต่ยังไม่ได้ใช้ชื่อของใด ๆ ที่สำคัญโครงการคนละครึ่งทำให้เป็นครั้งแรกของร้านนี้ที่ใช้ขายอาหารโดยโอนเงินผ่านแอปพลิเคชัน

กรณีศึกษาที่ 4 ผู้ค้าแผงไก่สดในตลาดศาลาน้ำร้อน

ผู้ค้ารายนี้ชื่อ คะน้า อายุ 49 ปี สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ย้ายเข้ามากรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี 2525 คู่สมรสเคยช่วยขาย แต่ระยะหลังไม่มาช่วยแล้ว เพราะมีธุรกิจเลี้ยงไก่ชน 40 ถึง 50 ตัว แต่จะเข้ามาช่วยซื้อวัตถุดิบและขายเป็นบางวัน คะน้าพักอาศัยที่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดนครปฐมมากกว่า 10 ปีแล้ว และในบ้านมีสมาชิกครอบครัวอยู่ด้วยกันถึง 14 คน นอกจากตนเองแล้ว มีสามี บุตร 5 คน อายุตั้งแต่ 34 ปีถึง 20 ปี เขย สะใภ้ และลูกจ้างที่เป็นแรงงานข้ามชาติ พี่สาวของกะน้าก็ขายไก่ในตลาดนี้เช่นกัน

อาชีพค้าไก่ในตลาดเป็นอาชีพหลักของครอบครัว ปัจจุบันต้องอุปการะบุตรคนสุดท้องซึ่งกำลังเรียนชั้นปริญญาตรี บุตรคนอื่นๆ เรียนไม่จบปริญญาตรี บุตรคนที่ 4 อายุ 24 ปี เพิ่งลาออกจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ส่วนอีก 3 คนทำงานแล้ว โดยมาค้าขายไก่สดแบบเดียวกับคุณแม่ บุตรคนที่ 3 ซึ่งเป็นลูกสาวคนเดียว มีแผงขายสามแผง สองแผงแรกอยู่ในตลาดเดียวกันมีลูกจ้างช่วยขาย แผงที่สามขายใน World Market พุทธมณฑลสาย 3 ไม่ไกลจากที่พัก และใกล้กับบ้านพี่สาวซึ่งพี่สาวของผู้ค้ารายนี้ก็ขายไก่สดในตลาดศาลาน้ำร้อน แต่ช่วงเย็นกลับไปดูแลแผงค้าที่ World Market ซึ่งเป็นตลาดใหม่และมีลูกค้าจำนวนมาก ขายมาราว 2 ปีแล้ว ส่วนมากให้ลูกจ้างช่วยขายและกลับไปเก็บเงินที่แผงช่วงเย็นของทุกวัน

คะน้ำช่วยคุณแม่ขายไก่มาตั้งแต่เด็ก เธอเล่าว่าปริมาณการขายสมัยนั้น หากยังขาย ณ จุดเดิม อาจมีขนาดของร้านเทียบเท่ากับร้านแบงค์และร้านรัศมีที่ตลาดคลองเตย ซึ่งเป็นร้านค้าส่งขนาดใหญ่ แต่ด้วยปัญหาภายในครอบครัว โดยเฉพาะด้านการเงิน คุณแม่จึงเปลี่ยนสถานที่มาขายที่ตลาดห้วยรถไฟ แรกเริ่มขายบริเวณของโรงพยาบาลศิริราช ปิยมหาราชการุณย์ และต่อมาขยับมาขายที่ตลาดศาลาน้ำร้อน เนื่องจากถูกไล่ที่ กิจการขายไก่สดทำมากกว่า 20 ปี หลังจากนั้นเลิกประกอบกิจการกับคุณแม่ไปช่วงหนึ่ง เนื่องจากตัดสินใจเปิดร้านเกมเช่าเล่นเป็นรายชั่วโมง ทั้ง Playstation2 และ PC และเปิดร้านมินิมาร์ท ตามความต้องการของบุตรสาว แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากขาดความรู้ในธุรกิจและถูกจับตำรวจจับหลายครั้งเรื่องการละเมิดลิขสิทธิ์ของแผ่นเกมและดาวน์โหลดเพลงไว้ใน PC ทำให้เสียค่าปรับครั้งละหลายแสนบาท และยังต้องคอยจ่ายเงินให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจเมื่ออินเทอร์เน็ตแพร่หลาย กิจการก็ขาดทุนหนัก ร้านมินิมาร์ทก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะขาดการบริหารจัดการที่ดี สินค้าหายและขาดทุนอยู่ตลอด คุณแม่จึงชักชวนให้กลับมาขายไก่ในตลาดศาลาน้ำร้อน ถ่ายโอนกิจการให้คะน้ำดูแลแทนทั้งหมด เนื่องจากปัญหาสุขภาพและความสูงอายุ

ปัจจุบันคะน้ำมีแผงค้า 10 ล็อก ไม่นับแผงของบุตรสาวอีกคนที่ขายในตลาดเดียวกัน รวมทั้งหมดมีแผงขาย 5 แผง ขายเวลา 23:00 ถึง 10:00 ของทุกวัน ในแต่ละวัน คะน้ำลงทุนให้ แล้วให้บุตรสาวจัดการกิจการในตลาดนี้ ส่วนบุตรชายให้ไปดูแลแผงอีกแห่งที่ World Market โดยให้ดูแลบางส่วนเท่านั้น เพราะยังไม่ไวใจ กรณีแผงค้าของบุตรสาวจะแยกรายได้ออกเป็นกิจจะลักษณะ แต่ส่งซื้อวัตถุดิบพร้อมกัน แล้วมาแบ่งตามสัดส่วนของแผง คะน้ำเคยมีลูกจ้างสูงสุดถึง 15 คนในช่วงก่อนโควิดไวรัสแพร่ระบาด แต่ช่วงที่คลี่คลายระลอกแรกในเดือนมิถุนายน 2563 เหลือลูกจ้าง 12 คน หลังการระบาดระลอกที่สองเดือน ธันวาคม 2563 เหลือลูกจ้างเพียง 7 คน ทั้งหมดเป็นแรงงานข้ามชาติ บางส่วนขึ้นทะเบียนนำเข้าตาม MoU และบางส่วนมีเอกสารการทำงานแสดงตัวตนได้ แต่เป็นแรงงานที่มีสถานะผิดกฎหมาย แต่คะน้ำเห็นใจ แรงงานบางคนมาขอทำงาน และบางทีเธอก็ให้ความช่วยเหลือให้งานทำเป็นครั้งคราว ลูกจ้างที่เหลืออยู่ตอนนี้ มีใบอนุญาตทำงานถูกต้องตามกฎหมายทั้งหมด

อัตราการเช่าแผงค้าค่อนข้างสูง เพราะคิดค่าเช่าตามจำนวนล็อกๆละ 648 บาท แผงนี้แผงเดียวมี 10 ล็อก ค่าเช่าวันละ 6,480 บาท เป็นการเช่าตรงกับตลาดศาลาน้ำร้อน ค่าสาธารณูปโภคที่ต้องจ่ายมี ค่าน้ำประปาเดือนละ 2,000 บาท และค่าไฟฟ้าเดือนละ 30,000 บาท เฉพาะตู้แช่แข็งไก่สดมี 5 ตู้ ต้องจ่ายตู้ละ 100 บาท เท่ากับต้องจ่าย 500 บาท หรือเดือนละ 15,000 บาท และค่าน้ำแข็งวันละ 2,000 บาท (ซื้อน้ำแข็งมาใช้ร่วมกับแผงของบุตรสาว) ปริมาณการซื้อขายวันต่อวันจึงสำคัญมาก เนื่องจากต้นทุนการจัดเก็บและบำรุงรักษาค่อนข้างสูง ค่าใช้จ่ายนี้ยังไม่รวมค่าที่จอดรถ เพราะตลาดใช้วิธีการให้บริษัทที่ประมูลได้เป็นผู้รับผิดชอบ ค่าจอดรถคันละ 50 บาทต่อวัน รถ 4 คัน คิดเป็น 200 บาท เท่ากับเดือนละ 6,000 บาท ค่าจอดรถไม่มีข้อตกลงเป็นทางการ ใช้วาจาตกลงกัน

แตกต่างจากค่าเช่าแผงค้าและสาธารณูปโภค จะมีสัญญากับผู้เช่าแผงค้า นอกจากที่ศาลาน้ำร้อน คนขายยังต้องจ่ายค่าเช่าแผงเป็นรายปีที่ World Market ปีละ 320,000 บาท เมื่อสัปดาห์ที่ผ่านมา ฝ่ายบริหารตลาด World Market แจ้งว่าจะปรับราคาค่าเช่ารายปีเป็น 640,000 บาท เท่ากับขึ้นเป็นสองเท่าตัว สร้างผลกระทบต่อผู้ค้าในตลาด และตลาดไม่สนใจว่าผู้ค้าจะสามารถขายต่อไปได้หรือไม่ ประเด็นนี้เข้าใจว่าตลาดประเมินสถานการณ์แล้วว่า ลูกค้าน่ามากกว่าช่วงที่เปิดตลาดแรก ๆ เมื่อสองปีก่อน จึงคิดว่าถ้าผู้เช่าถอนตัวออกไปก็จะมีผู้เช่ารายใหม่แทนเข้าแทน

คนขายมีรายได้ต่อวันเฉพาะแผงนี้ ประมาณ 150,000 บาท หากนับรวมแผงของบุตรสาว และ ที่จัดส่งวัตถุดิบจากที่פקไปให้ลูกค้า และ World Market รายได้ทั้งหมดประมาณ 250,000 บาท ต่อวัน แต่ช่วงที่โคโรนาไวรัสระบาดระลอกนี้ลดลงไปอีกประมาณ 20% แผงที่ศาลาน้ำร้อนนี้สร้างรายได้มากกว่าแผงอื่น ๆ ปริมาณวัตถุดิบไก่สดที่ขายวันละประมาณ 5-7 ตัน และมีสำรองไว้ที่บ้านอีก 2 ตัน จึงต้องมีถังน้ำแข็งเพื่อรักษาอุณหภูมิถึง 10 ใบ และตู้แช่แข็งอีก 5 ใบ เพราะหากต้องการเก็บรักษาหลายวัน ต้องมีเทคนิคการจัดเก็บ เช่น 1 ใบต้องใส่แค่ 400-500 กิโลกรัม จัดให้ใส่น้ำแข็งได้ระหว่างช่องของการจัดวางวัตถุดิบ หากไม่ได้เก็บไว้นานสามารถใส่ได้ 800-900 ตัน ขึ้นอยู่กับขนาดของชิ้นส่วนไก่

คนขายเล่าว่า ในการทำธุรกิจ ความสัมพันธ์ส่วนตัวสำคัญมาก นอกเหนือไปจากประสบการณ์ และความกล้าได้กล้าเสีย เพราะต้องซื้อในปริมาณมากพอที่จะได้ส่วนลดให้มากที่สุด ความสามารถในการเจรจาต่อรองก็สำคัญมาก ไม่น้อยไปกว่าความคุ้นเคยและสนิทสนม คนขายมี Suppliers เกือบ 20 ราย แต่จะมีรายที่ซื้อประจำเพียง 4 ถึง 5 ราย เพราะต้องคัดวัตถุดิบที่มีคุณภาพ และราคาถูกที่สุด ในแต่ละวันซื้อในปริมาณมาก ที่สำคัญการซื้อตรงกับโรงงานหรือบริษัทอุตสาหกรรมบางแห่ง ต้องซื้อขั้นต่ำ 1 ตันจึงได้ราคาที่ต้องการหรือราคาเดียวกับร้านค้าส่งขนาดใหญ่ เมื่อมี Suppliers รายใหม่ แม้จะซื้อปริมาณมากหรือน้อยก็ตาม คนขายจะขอให้ให้สามิไปทำหน้าที่เจรจาต่อรอง เมื่อตกลงกันได้แล้วจะให้ลูกจ้างขับรถไปรับวัตถุดิบที่โรงงานผู้ผลิตทุกวัน การซื้อในปริมาณมากมักไม่มีบริการส่ง ผู้ซื้อต้องจัดเตรียมรถมาเอง แต่ผู้ค้าวัตถุดิบบางแห่ง (ซึ่งไม่ใช่บริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่) มีบริการส่งให้ที่แผงค้า ในช่วงเวลาระหว่าง 23:00-2:00 น.

ผู้ค้ารายนี้ซื้อไก่สดทั้งจากบริษัทอุตสาหกรรมและร้านค้ารายใหญ่ต่าง ๆ เช่น 1) บริษัท เซนทาโก จำกัด 2) บริษัท สหฟาร์ม จำกัด 3) บริษัท อาหารเบทเทอร์ จำกัด 4) บริษัท รัตมี เจเค จำกัด นอกจากนี้มีบริษัทอื่น เช่น บริษัท ซีพีเอฟ เทรตติ้ง จำกัด และบริษัท ยูไนเต็ต โกลเบล เอเยนซี จำกัด ส่วนมากเป็นบริษัทอุตสาหกรรม เพราะซื้อปริมาณมากจะได้ส่วนลด คนขายจะคอยเปรียบเทียบราคาโดยใช้โทรศัพท์หรือ LINE โดยขอราคาไก่สดกับผู้แทนฝ่ายขายของบริษัทได้ทุกวัน โดยเฉพาะ ซีพีเอฟในบางช่วงเวลาอาจมีบางชิ้นส่วนของไก่ที่ถูกกว่าปกติ เธอก็จะจัดซื้อในปริมาณมากและสำรองไว้ในตู้แช่แข็งที่บ้าน และการที่ติดต่อผู้แทนฝ่ายขายของซีพีเอฟไว้ เพราะจะช่วยให้ทราบข้อมูลข่าวสาร

ต่าง ๆ ทั้งการแข่งขัน ราคา และการแทรกแซงตลาด ส่วนวัตถุดิบที่ไม่ซื้อจาก บริษัท เบทาโกร จำกัด (มหาชน) และบริษัท ซีพีเอฟ เทรดดิ้ง จำกัด เพราะความสดใหม่ต่ำกว่ามาตรฐานของตลาด

การกระจายการซื้อวัตถุดิบจากผู้ค้ารายย่อยต่างๆ มีสาเหตุมาจากการลดต้นทุน เวลาและค่าขนส่ง การกระจายความเสี่ยง และสามารถเลือกวัตถุดิบที่มีราคาถูกและมีคุณภาพ คะน้าให้ความสำคัญกับคุณภาพมาก เพราะเธอมีแต่ลูกค้าประจำ จึงคำนึงเสมอว่าลูกค้ามาซื้อแล้วต้องได้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ เพราะไม่เช่นนั้นลูกค้าอาจเปลี่ยนใจไปซื้อร้านอื่นได้ ส่วนการซื้อขายกับบริษัทอุตสาหกรรมและร้านค้าที่เป็น Suppliers ของผู้ค้ารายนี้ ซื้อขายแบบเป็นทางการเพราะมีใบเสร็จรับเงิน ที่สำคัญการซื้อขายใช้การจ่ายเงินผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์แล้ว โอนจ่ายให้ผู้ค้าตามรอบที่กำหนดไว้หรือจ่ายเป็นวันต่อวันก็มีสำหรับผู้ค้าวัตถุดิบรายเล็ก

กะน้าประมาณการว่ายอดขายของแผงในแต่ละวัน ร้อยละ 50 มาจากผู้ค้าแผงลอย เวลาที่ผู้ซื้อประจำทั้งหมดใช้วิธีการส่งผ่าน LINE กว่าร้อยละ 80 บางส่วนยังใช้โทรสั่งร้อยละ 20 แต่พยายามขอความร่วมมือให้ LINE เพราะบางครั้งโทรมาแล้วอาจขี้อายอยู่ จึงไม่สามารถจกรายการได้ และเคยจดตกหล่นเนื่องจากโทรมาในช่วงที่มีธุระอื่น ส่วนมากใช้บริการขนส่ง ให้ร้านช่วยประสานกับผู้ขับขี่จักรยานยนต์รับจ้างหรือรถสามล้อ แต่ผู้ซื้อต้องจ่ายค่าขนส่งเอง นอกจากนี้มีบริการซื้อของจากร้านอื่นให้ เช่น ผักและปลา แต่การฝากซื้อจะให้ร้านนั้นออกใบเสร็จให้ เพื่อยืนยันให้ผู้ซื้อได้ มีทั้งวิธีการจ่ายเงินตรงให้ร้านผักและปลา หรือจ่ายผ่านร้านนี้เพื่อชำระให้ร้านที่ไปซื้อสินค้าให้ กรณีของการฝากซื้อวัตถุดิบอื่น ผู้ซื้อจะพิจารณาว่าซื้อวัตถุดิบจากร้านใดมากที่สุด หากซื้อร้านปลามากกว่าก็จะฝากร้านปลาซื้อร้านไก่สด แล้วการจ่ายเงินก็เป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวไป เวลานั้นน้อยคนที่จะมาซื้อที่ตลาดด้วยตนเอง และผู้ซื้อรายย่อยและชาจที่เป็นครัวเรือนก็แทบไม่มาซื้อ กลุ่มนี้มาซื้อใช้จ่ายเป็นเงินสด แตกต่างจากลูกค้าประจำที่ส่งผ่าน LINE จะโอนเงินจ่ายตามใบเสร็จรับเงินที่ส่งไปให้เมื่อวัตถุดิบไปถึงผู้ซื้อ จะเห็นว่าเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ไม่เป็นทางการและทำให้ตลาดกลายเป็นจุดจัดสินค้าเพื่อส่งให้ลูกค้า มากกว่าเป็นจุดซื้อขายระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเหมือนแต่เดิม

กะน้าเริ่มมอบหมายให้บุตรชายคนที่ 4 ที่เพิ่งออกจากมหาวิทยาลัย มาช่วยขายในช่วง 23:00-5:00 น. ของทุกวัน แต่ก็พบว่า ลูกค้าประจำที่เคยมาซื้อหน้าร้านกลับลดลง เพราะเมื่อมาซื้อแล้วไม่เจอกะน้าก็จะไม่ซื้อ เพราะต้องการมาสนทนากับกะน้า เหตุการณ์ลักษณะนี้เคยเกิดมาแล้วสมัยคุณแม่ของกะน้า และสะท้อนว่า ผู้ซื้อเชื่อมั่นในคุณแม่มากกว่า กะน้าจึงไม่สามารถปล่อยให้บุตรชายดูแลแผงได้ แต่ด้วยความที่เป็นห่วงแม่ บุตรชายจึงอาสารับผิดชอบขายในช่วงก่อน 5:00 น. เพื่อให้คุณแม่ได้พักผ่อนมากไม่เกิดผลกระทบต่อสุขภาพในระยะยาว ขณะนี้กะน้าก็มีการป่วยด้วยโรคความดันโลหิตสูงและเวียนหัว จึงต้องไปพบแพทย์เป็นระยะที่โรงพยาบาลธนบุรี

การระบาดของโคโรนาไวรัส ทำให้การค้าลดลงกว่าร้อยละ 50 ในการระบาดระลอกแรก เมื่อเดือน มกราคมถึงมิถุนายน 2563 หลังจากนั้นก็ฟื้นตัวและคาดหวังกันว่าช่วงวันหยุดปีใหม่ ซึ่งร้าน

นี่จะเป็นร้านที่ไม่หยุดและจะมีลูกค้ามาซื้อเยอะมาก เพราะร้านอื่นปิด แต่ก็ปรากฏว่า World Market สั่งปิดตลาดเพื่อทำความสะอาด ส่วนตลาดศาลาหน้าร้อนก็ไม่ได้มีมาตรการเรื่องลดค่าเช่าแผง เพียงแต่ตั้งจุดวัดอุณหภูมิและเจลแอลกอฮอล์ตามนโยบายของกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมแล้ว การระบาดระลอกนี้ทำให้ยอดขายลดลงมากถึงร้อยละ 70 เพราะมาตรการของจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงกรุงเทพมหานครสั่งปิดสถานที่หลายแห่ง เช่น โรงเรียน ส่งผลให้ร้านอาหารในโรงเรียนไม่สามารถขายได้ และลูกค้ากลุ่มเดิมที่หายไปตั้งแต่การระบาดระลอกแรกก็ไม่ได้กลับมาขาย ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อธุรกิจของคณะ แม้เวลานี้ เริ่มผ่อนคลายให้โรงเรียนเปิดเรียนได้ ยอดขายก็กลับมาคงที่ แต่ก็ยังเหลือร้อยละ 50 แม้จะมีรายได้มากขึ้นจากลูกค้าประเภทภัตตาคารและห้องอาหาร

การปิดตลาดทำให้ไม่สามารถขนส่งวัตถุดิบจากแผงค้า จึงต้องใช้ส่งวัตถุดิบจากตู้แช่แข็งที่บ้าน การค้าไก่สดไม่สามารถดำเนินการเฉพาะที่หน้าร้านหรือแผงได้อีกต่อไป แต่ต้องปรับตัวโดยการขยายและเข้าถึงกลุ่มผู้ซื้ออื่น ๆ ให้มากขึ้น เพื่อรักษารฐานลูกค้าไว้ การจัดส่งวัตถุดิบให้ลูกค้าจึงมีความสำคัญ และพยายามขายสินค้าที่มีคุณภาพในราคาถูกกว่าร้านอื่น คณะจึงต้องซื้อกับบริษัทอุตสาหกรรมในปริมาณมาก เพื่อสามารถต่อรองให้ได้ราคาต่ำกว่าผู้ค้ารายอื่น ๆ ที่สำคัญคณะแสวงหาโอกาสทางธุรกิจอย่างต่อเนื่อง ไม่เฉพาะการขายหน้าร้าน หรือการขายตามคำสั่งซื้อของร้านอาหารหรือภัตตาคาร แต่ยังมีเครือข่ายทางธุรกิจกับอำนาจไม่เป็นทางการ เช่น ช่วงที่โคโรนาไวรัสระบาดระลอกและมีมาตรการ lockdown ก็สามารถออกมาส่งสินค้าในช่วงเวลาที่ห้ามได้ เพราะรู้จักกับผู้บังคับใช้กฎหมาย และคณะยังมองหาช่องทางอื่นในการประกอบอาชีพ เช่น เข้าสู่การเมืองในระดับท้องถิ่นในอนาคต

กรณีศึกษาที่ 5 ผู้ขายส่งหอมแดง หัวหอม กระเทียม ในตลาดส่งเสริมเกษตรไทย เขตพระนคร

เฮีย อายุราว 65 ปี มีลูก 1 คน เรียนจบด้านบัญชีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันทำงานสถานทูต เงินเดือนแสนกว่าบาท ไม่สนใจประกอบกิจการครอบครัวแล้ว เฮียขายหอมแดง กระเทียม หัวหอม มา 30 ปี แต่ก่อนหน้านี้ขายอย่างอื่นมาก่อนกว่า 20 ปี ทั้งหาบของเร่ขายกับพ่อขายผักในตลาด เช่น กะหล่ำปลี เฮียเล่าว่า ปัจจุบันกะหล่ำปลีของไทยมาจากแม่ฮ่องสอนเป็นหลัก เดิมทีมาจากเชียงใหม่และเพชรบูรณ์ และยังมีกะหล่ำปลีนอก เข้ามาจากจีนผ่านด่านอำเภอแม่สาย ผักต่าง ๆ ที่มาจากจีน คุณภาพสู้ของไทยไม่ได้ทั้งรูปทรงและรสชาติ เช่น รูปทรงขนาดใหญ่ บิดเบี้ยว ไม่ได้รูป รสชาติไม่ดี เป็นต้น

เฮียมีญาติขายผลไม้ที่ตลาดไท เป็นรายใหญ่ขายแคนตาลูป ชื่อร้านศรีฟ้า เฮียแนะนำว่า น่าจะไปคุยกับผู้ค้าที่ตลาดสด เพราะจะทำให้เห็นห่วงโซ่อุปทานที่แตกต่างจากปากคลองตลาด เพราะผักส่วนใหญ่มาจากนครราชสีมา สระบุรี นครนายก แตกต่างจากปากคลองตลาดที่ผักส่วนใหญ่มาจากนครปฐม ราชบุรี และพื้นที่ใกล้เคียง คือ สวนผักแถวตลิ่งชัน

ร้านค้าส่งหลายร้านในตลาดส่งเสริมเกษตรไทย มีสินค้าจากจีนเข้ามามาก โดยเฉพาะกระเทียม หอมแดง แต่ยังมีมะเขือเทศ ต้นหอมผักชีและผักอื่น ๆ โดยเข้ามาทางท่าเรือจากแหลมฉบัง นอกจากนี้ยังมีบางรายการมาจากมาเลเซีย เข้าทางด้านสะเดา แหล่งวัตถุดิบประเภทผัก จึงไม่ได้จำกัดเฉพาะในประเทศเท่านั้น แต่มีวัตถุดิบเข้ามาจากต่างประเทศ ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ซื้อ เช่น กุ้ง ในภาคการไม่ชอบใช้กระเทียมไทยเพราะเม็ดเล็ก แทะยาก ใช้เวลานาน จึงนิยมใช้กระเทียมจีน เพราะลูกใหญ่ แทะได้เร็ว แม้ว่ารสชาติจะสู้กระเทียมไทยไม่ได้ก็ตาม เสียบอกให้ลองนึกถึงอาหารประเภทผัดที่ตามร้านตามสั่งและภัตตาคาร รสชาติและกลิ่นความแรงของกระเทียมจะแตกต่างกัน

ตัวอย่างแหล่งวัตถุดิบแต่ละประเภท มีดังนี้

1. หอมใหญ่ ช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ จะมาจากอำเภอสนป่าตอง และช่วงเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม มาจากอำเภอฝาง เชียงใหม่ และมีบริษัททำหน้าที่เป็นคนกลางอีกทอดหนึ่ง ไม่สามารถรับตรงจากเกษตรกรได้ เพราะซื้อปริมาณมากหลายสิบตัน และมาส่งเติมให้ทุกวัน ส่วนนอกช่วงเวลาที่จะระบุไว้ คือ รับมาจากต่างประเทศ

2. หอมแดง มาจากหลายแหล่ง ในประเทศมาจากบ้านโฮ้ง ลำพูน มีตลอดปี นอกจากนี้มีมาจากต่างประเทศเช่น จีน อินเดีย ปากีสถาน และอินโดนีเซีย การสั่งจากต่างประเทศต้องประเมินความต้องการภายในประเทศและลูกค้า

3. กระเทียม มาจากแม่แตง เชียงใหม่ จะเก็บเกี่ยวและตากแห้งแล้วส่งเข้าโรงงาน ส่วนนอกฤดูกาลจะมาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากจีน

โรคระบาดส่งผลกระทบมาก เพราะส่วนใหญ่เสียหายให้ภัตตาคารและร้านอาหาร นอกนั้นมีตลาดสด ลูกค้าทุกประเภทซื้อในปริมาณที่น้อยลง ส่งผลให้การสั่งวัตถุดิบมาที่ร้านกระทบทั้งหมด ทั้งแหล่งที่รับจากในและต่างประเทศ เงื่อนไขการค้ายังใช้การโทรศัพท์สั่งและมีเอกสารทางการเป็นใบเสร็จและโอนเงินจ่ายได้ปกติ อย่างไรก็ตาม เวลานี้เริ่มสถานการณ์ดีขึ้น แม้จะไม่กลับมาเหมือนเดิม สิ่งที่น่าห่วงกว่านั้นคือ ความซบเซาของตลาด ซึ่งเป็นมานานแล้ว และคาดว่าจะหนักมากขึ้นในปีี้ เสียคาดว่าผู้ค้าผักในตลาดยอดพิมานจะสู้กับค่าเช่าแผงไม่ไหว

กรณีศึกษาที่ 6 เจ้าของตลาดวงเวียนใหญ่

1. การเปลี่ยนแปลงของบริบททางพื้นที่และประชากร

การขยายตัวแหล่งการจ้างงานอุตสาหกรรมและเมืองมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดวงเวียนใหญ่ ส่งผลให้เกิดการย้ายออกของผู้คนไปตามชายขอบของเมือง ดังที่เจ้าของตลาดยกตัวอย่าง สมัยก่อนถือว่าตลาดวงเวียนใหญ่ในทศวรรษ 2510-2520 เป็นตลาดรองจากเยาวราช แต่การขยายตัวของแหล่งการจ้างงานทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของแหล่งที่อยู่อาศัย ทั้งยังมีผลต่อตลาดที่เป็นแหล่งวัตถุดิบอาหาร สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการขยายตัวของเมือง ปัจจุบันนี้ถือเป็น

ความสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองของตลาดสด แต่เมื่อเกิดการย้ายแหล่งการจ้างงานและผู้คนออกไปนอกเมือง ทำให้ตลาดบางแคขยายตัวในทศวรรษ 2530 และเวลานี้เกิดการย้ายแหล่งการจ้างงานออกนอกเมืองอีก ส่งผลให้ตลาดบางแคขบเซาลง และขยายตัวออกไปสู่ตลาดหนองแขม ไปจนถึงอ้อมน้อย ในปัจจุบันต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่หลายประการ เช่น การสร้างห้างสรรพสินค้าแพลทฟอรม์ วงเวียนใหญ่ แทนที่ห้างสรรพสินค้าโรบินสัน ตลาดหญ้า ทำให้ภูมิทัศน์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปทั้งหมด

ผู้ชายส่วนใหญ่พักอาศัยในพื้นที่ของวงเวียนใหญ่ บริเวณใกล้เคียงกับตลาด เป็นคนรุ่นก่อน ประกอบอาชีพมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ อาครใกล้เคียงก็ให้เช่าเป็นที่จัดเก็บสินค้า ระยะหลังไม่มีทายาทสืบทอดการค้าขายต่อ เนื่องจากบุตรหลานได้รับการศึกษาสูงขึ้น เลือกไปทำงานเป็นลูกจ้างบริษัทหรือประกอบกิจการส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับธุรกิจครอบครัว นอกจากผู้ค้าดั้งเดิม ยังมีผู้ค้าที่เป็นอาหารทะเลบางส่วนที่มาจากมหาชัย และนำวัตถุดิบต่าง ๆ เหล่านั้นมาขายเอง เมื่อก่อนผู้ค้าเดินทางโดยรถไฟสายธนบุรี แต่ปัจจุบัน การคมนาคมสะดวกขึ้น ผู้ค้าขี้นรถยนต์ขนส่งมาเองในเวลา กลางคืน ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมงเศษ

ผู้ซื้อในตลาดวงเวียนใหญ่มีทั้งเป็นกลุ่มที่เป็นครัวเรือน ผู้ค้าอาหารข้างทาง และร้านอาหาร แต่ปัจจุบันผู้ซื้อหันไปซื้อตามร้านค้าทันสมัย เช่น BIG C มากขึ้น ตลาดจึงต้องปรับตัวอย่างมาก และเจ้าของตลาดมีความเห็นว่า แม้วิถีชีวิตของผู้คนจะเปลี่ยนไป ตลาดยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของผู้อยู่อาศัยในเมือง

แม้ว่าตลาดจะขบเซาลง แต่ก็มีปรากฏการณ์ใหม่ๆเกิดขึ้น มีกลุ่มคนจีนรุ่นใหม่ที่กำลังสร้างโรงงานที่มหาชัย จับปลาและส่งขายที่ประเทศจีนและนำบางส่วนมาขายต่อที่เยาวราช คนเหล่านี้เคยมาขอเช่าที่ตลาดวงเวียนใหญ่ เพื่อเป็นจุดพักสินค้าและแปรรูปลูกชิ้นเพื่อส่งต่อไปขายตลาดที่เยาวราช

2. ลักษณะสำคัญของตลาดวงเวียนใหญ่

เจ้าของตลาดเล่าว่า หลังจากที่เจ้าของเดิมซึ่งเป็นคุณพ่อได้เสียชีวิต เคยมีความคิดที่จะขายตลาดนี้ แต่ท้ายที่สุดก็ปรึกษาหารือในครอบครัวแล้วให้ดำเนินการต่อ ในปัจจุบันมี 127 แผง เวลาทำการคือ 6:00 ถึง 17:00 น. ผู้ค้าจะมาเปิดร้านและลงสินค้าก่อนเวลาที่กำหนด เวลาที่ขายดีเป็นช่วงเช้าถึงเที่ยง

การจัดการแผงค้าแบ่งเป็นห้าแถว แถวแรก กำหนดให้ขายหมูสด แถวที่สอง ขายไก่สด และอาหารทะเล จำพวกปลา แถวที่สาม ขายผักสด แถวที่สี่ ขายของแห้ง และแถวที่ห้า ขายเส้น ก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้น ฯลฯ การจัดผังลักษณะนี้ช่วยให้การระบายน้ำและการจัดการขยะได้สะดวกขึ้น เพราะแถวแรกมีน้ำเสียจากเนื้อสัตว์ นอกจากนี้กฎหมายระบุให้แยกแผงอาหารปรุงสำเร็จรูปพร้อมรับประทานออกจากส่วนที่ขายอาหารสด จึงกำหนดไว้ส่วนหน้าตลาด ทั้งนี้การจัดการความสัมพันธ์

ระหว่างตลาดและผู้ค้าไม่ยาก แต่ปัญหาที่พบบ่อยคือผู้ค้ามีพฤติกรรมต่างกัน จึงส่งผลต่อการแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ บางกรณีก็มีความขัดแย้งกัน

เจ้าของตลาดไม่ประสงค์ให้ข้อมูล ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของตลาด และที่เก็บจากผู้ค้า ผู้ค้า จ่ายค่าน้ำและไฟฟ้ากับตลาดโดยตรง ส่วนตลาดจ่ายภาษีโรงเรือนให้กรุงเทพมหานคร ภาษีนี้ตลาด เก็บจากผู้ค้า (ข้อมูลการจ่ายภาษีที่ผู้ค้าให้กับผู้วิจัยสูงกว่าที่เจ้าของตลาดระบุ) ส่วนภาษีเงินได้ ผู้ค้า รับผิดชอบเอง

3. ผลกระทบของการมีหรือไม่มีหาบเร่แผงลอย

การไล่รื้อแผงลอยในปี 2557 ทำให้ยอดขายในตลาดตกลง รวมทั้งก่อนหน้าปี 2557 เศรษฐกิจภาพรวมของประเทศก็ซบเซาลง ผู้ค้าแผงลอยบางรายเมื่อ ทราบว่าจะถูกไล่รื้อก็มาติดต่อ สำนักงานตลาดเพื่อหาพื้นที่แห่งใหม่ขาย เจ้าของตลาดเห็นว่า ควรจัดให้แผงลอยอยู่ในซอยที่ไม่ใช่ ถนนเส้นหลัก เช่น ถนนเจริญรัตน์น่าจะอนุญาตให้ตั้งแผงลอยได้ แต่ต้องบริหารจัดการเรื่อง สาธารณูปโภค ไม่ว่าจะเป็นน้ำประปา ไฟฟ้า จุดทิ้งถังขยะ การระบายน้ำเสีย เจ้าของตลาดให้ ข้อสังเกตว่า เมื่อเกิดตลาดแล้ว หาบเร่แผงลอยถึงจะตามมา ทำให้เกิดความเป็นชุมชน เป็น พัฒนาการตามธรรมชาติ ชุมชนก็เป็นธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างจาก “ชุมชนเทียม” ซึ่งเป็นที่รวมของหาบ เร่แผงลอยที่จัดตั้งขึ้นเพราะกรุงเทพมหานครสนับสนุน เช่น ถนนสีลม ถนนข้าวสาร ถนนเยาวราช

4. มุมมองต่อการปรับตัวของตลาดสด

เจ้าของตลาดมีความเห็นว่า ปัจจุบัน ผู้บริโภคมีคติต่อตลาดสด เพราะมองว่าไม่สะอาด เหมือนซูเปอร์มาร์เกต ขณะที่เจ้าของตลาดเห็นว่าโจทย์ที่กรุงเทพมหานครกำหนดให้ตลาดต้องสะอาด เหมือนกับซูเปอร์มาร์เกตกำลังเดินผิดทาง ในญี่ปุ่นและต่างประเทศตลาดก็ยังมีน้ำ เป็นไปไม่ได้ที่ ตลาดจะต้องแห้ง ขยายปลาต้องมีน้ำและขายหมูก็ต้องมีมันหมูกระเด็นบ้าง แต่ขึ้นอยู่กับกำลังทำ ความสะอาดของร้านค้าและมาตรการของตลาด ตลาดสดไม่ใช่สิ่งล้าหลัง และมีประโยชน์ในทุก สถานการณ์ทั้งยามปกติและยามที่สังคมกำลังเดือดร้อน เหมือนกับช่วงที่โควิดแพร่ระบาด ตลาด กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบอาหารที่สำคัญและเป็นที่พึ่งสุดท้ายของคนในเมือง แม้ว่าเศรษฐกิจจะถดถอย มาต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2550 แต่ตลาดสดก็ยังปรับตัวต่อไปได้

การบริหารจัดการที่เจ้าของตลาดปรับตัวจากสมัยรุ่นพ่อแม่ ได้แก่ (1) การจัดการปัญหา กับคนขับซักรถสามล้อ เพราะกีดขวางทางเข้าออกด้านหน้าตลาด แต่บัดนี้ได้แก้ไขปัญหานี้แล้ว (2) การขยายพื้นที่จอดรถภายในตลาดโดยทุบแผงค้าออก เพราะหากไม่ทำ ผู้ซื้อจะไม่มีที่จอดรถ เพราะ ไม่สามารถจอดริมถนนได้ (3) จัดให้มีศูนย์อาหารด้านหน้าตลาด เพื่อนั่งพักหรือทานอาหารได้ (4) การ จัดให้มีคนดูแลจราจรภายในตลาดและดูแลความปลอดภัยภายในตลาด

ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เจ้าของตลาดต้องลด ค่าเช่าแผง เพราะไม่สามารถปรับตัวอะไรได้มากกว่านี้ อีกส่วนก็ปฏิบัติตามมาตรการของรัฐมีจุดตรวจ

คัดกรองและให้สวมหน้ากากมาที่ตลาดสด แต่ไม่มีการสนับสนุนและช่วยเหลือใด ๆ จากหน่วยงานภาครัฐ การโรคระบาดครั้งนี้ทำให้เห็นความสำคัญของตลาด เพราะแม้จะมี Food Panda และ Grab ร่ายอาหารก็ยังคงต้องมาซื้อวัตถุดิบที่ตลาดสด ตลาดจึงเป็นกระเพาะของกรุงเทพมหานคร ผู้ค้าในตลาดเองก็เริ่มปรับตัว คือ การค้าขายที่แผงมีขนาดเล็กลง แต่เน้นการโทรศัพท์สั่งสินค้าหรือรับสินค้ามากขึ้น

ภาคผนวก ข

ข้อมูลประกอบ

ข้อมูลประกอบที่ 1 ผู้ค้าอาหารข้างทางในสถานการณ์โควิด-19 แพ้ระบาด

กรณีศึกษาที่ 1 กฤษฎา อธิระโกศลพงศ์ ให้สัมภาษณ์กับ Fair Finance Thailand เกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ของผู้ค้าอาหารข้างทางจากการสัมภาษณ์ผู้ค้า 4 คน ซึ่งเคยให้ข้อมูลก่อนการระบาด ผู้ค้าให้ข้อมูลตรงกันว่า การระบาดที่ผ่านมามีทั้งสามระลอก ทำให้ผู้ค้าอาหารข้างทางได้รับผลกระทบมาก โดยเฉพาะระลอกแรกในเดือนกุมภาพันธ์ - มิถุนายน 2563 ไม่มีใครเคยประสบการแพร่ระบาดไวรัสครั้งใหญ่ขนาดนี้ ทำให้เกิดความตื่นตัวและไม่สามารถปรับตัวได้ ผู้ค้าได้รับเงินเยียวยาตามมาตรการเยียวยาของภาครัฐในโครงการเราไม่ทิ้งกัน ซึ่งกำหนดเกณฑ์ให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบ และผู้ค้าอาหารข้างทางเป็นกลุ่มหนึ่งที่เข้าหลักเกณฑ์ได้รับความช่วยเหลือ ผู้ค้าบางคนได้รับเงินในครั้งแรก บางคนต้องอุทธรณ์เพื่อตรวจสอบสถานะของอาชีพ

การระบาดครั้งแรก ผู้ค้าอาหารข้างทาง รวมถึงภาครัฐและประชาชนทั่วไป ต่างตระหนกและใช้มาตรการปิดเมือง (Lockdown) ซึ่งหากเปรียบเทียบกับการระบาดระลอกที่สามแล้ว รัฐบาลไม่ lockdown ทั้งที่การระบาดครั้งนี้รุนแรงมากกว่าครั้งแรก อย่างไรก็ตามหลายคนเกิดความรู้สึก “คุ้นชินกับความผิดปกติใหม่นี้” และรู้สึก “ปรับตัวได้ดีกว่าการระบาดระลอกแรก” เนื่องจากเคยมีประสบการณ์มาแล้ว อีกทั้งการระบาดระลอกนี้ ผู้ค้ารู้จักการวางแผนวัตถุดิบ เวลา และต้นทุนมากกว่าระลอกแรก ซึ่งเป็นการเรียนรู้และค่อย ๆ ปรับตัวของผู้ค้าอาหารข้างทางในสภาวะเช่นนี้ การระบาดมีผลสืบเนื่องถึงการลงทุนวัตถุดิบแต่ละวัน คำนวณต้นทุน และการจ้างลูกจ้างชั่วคราว สามารถวางแผนวันต่อวันได้ดีขึ้น แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อแหล่งวัตถุดิบ คือ ผู้ค้าหลายรายซื้อผักกับศูนย์การค้ามากขึ้น บางวัตถุดิบไม่ซื้อจากตลาดเช่นเคย

การระบาดยังทำให้ผู้ค้าอาหารข้างทางบางคนเลือกป้องกันตนเองแทนที่จะมาค้าขาย เช่น ผู้ค้าที่ขายในเขตบางรัก ไม่ได้จะพักอาศัยในเขตบางรัก บางคนเดินทางมาจากเขตบางบอน หรือไกลกว่านั้น เช่น มาจากบางบัวทอง นนทบุรี เมื่อเดินทางมาแล้วขายอาหารได้ไม่ถึง 500 บาท ย่อมไม่คุ้มค่าวัตถุดิบ ค่าแรง และค่าเชื้อเพลิงรถยนต์ จึงใช้เงินออมและใช้จ่ายอย่างประหยัดเพื่อประคับประคองให้อยู่รอดได้ และยังปลอดภัยกว่าสำหรับสมาชิกในครอบครัวที่ยังมีลูกอยู่ในวัยเรียน ขณะเดียวกัน ผู้ค้าอาหารบางแผงมีเคยมีรายได้มากถึงหลักหมื่น แต่เมื่อการระบาดระลอกที่สาม ทำให้รายได้ลดลงไปถึงหกเท่าตัว แต่รายได้ยังคุ้มค่าต่อการประกอบกิจการ จึงยังมาขายตามปกติ แต่เมื่อสอบถามถึงผลกระทบต่อรายได้และการลงทุนของวัตถุดิบในแต่ละระลอกของการระบาด กลับตอบไม่

ตรงกับที่เคยสอบถามมาก่อนหน้านี้สองครั้งหลังระบาดระลอกแรก และระลอกที่สอง สถานการณ์นี้สะท้อนถึงความคืบหน้าที่ดีปติในสถานการณ์นี้

ผู้ค้ามีความเห็นว่ามาตรการการเยียวยาของรัฐบาล คำนึงถึงผลกระทบสั้นมากกว่า เนื่องจากห่วงว่าถ้าสิ้นสุดโครงการคนละครึ่งไปแล้วจะทำให้ลูกค้าลดลง แต่การประเมินผลกระทบมาตรการนี้ไม่สามารถพิจารณาได้เพราะเกิดการระบาดระลอกที่สามมา ทำให้จำนวนลูกค้าลดลงมาก โดยเฉพาะการค้าอาหารข้างทางในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร หลายบริษัทมีนโยบายการทำงานทางไกล (Teleworking) ทำให้ลูกค้าหายไปเกินกว่าครึ่งหนึ่ง ขณะที่เทคโนโลยีใหม่ของแอปพลิเคชันก็ไม่ได้สร้างประโยชน์ให้แก่ผู้ค้าอาหารข้างทาง เพราะทำให้อาหารมีราคาต่อหน่วยที่แพงขึ้น บางร้านมีทั้งลงทะเบียนไว้แต่ไม่ใช้งาน เลิกใช้งานแล้ว และใช้งานอยู่แต่เปลี่ยนเป็นแอปพลิเคชันที่ไม่หัก GP ของร้านค้า เพราะแอปพลิเคชันหนึ่ง หักร้านค้า 35% และจ่ายภาษีมูลค่าเพิ่มอีก 7% รวมแล้ว 42% หากมียอดขายสุทธิ 100 บาท จะถูกจากราคาขาย 42 บาท จึงทำให้ผู้ค้าอาหารข้างทางหลายแผงไม่พอใจเรื่องนี้

ส่วนมาตรการช่วยเหลือระยะสั้นนั้น หลีกเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงมาตรการเยียวยาด้วยตัวเงิน เพราะผู้ค้าส่วนมากมีหนี้สินและค่าใช้จ่ายในครอบครัว ซึ่งการอุบัติขึ้นของโควิด-19 ทำให้ไม่สามารถวางแผนชีวิตและปรับตัวได้ทัน ผู้ค้าเห็นว่าควรเน้นมาตรการการพักชำระหนี้และงดเว้นดอกเบี้ยในสถานการณ์นี้ ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องเจรจาต่อรองให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชน และบทบาทของกรุงเทพมหานครต้องมีแนวทางปฏิบัติที่มากกว่าการถามทุกข์สุขของผู้ค้าอาหารข้างทาง แต่ต้องส่งเสริมและคุ้มครองทางอาชีพให้แก่ผู้ค้าอาหารข้างทางด้วย

ข้อมูลประกอบที่ 2 ผู้จัดการตลาดคลองเตย ตลาด 4

คุณวันชัยอายุ 56 ปี เกิดและใช้ชีวิตที่คลองเตยมาจนปัจจุบัน เห็นการเปลี่ยนแปลงของตลาดและทราบถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ อย่างดี ตลาดแห่งนี้มีอายุมากกว่าคุณวันชัย เพราะจำความได้ว่าอายุ 7 ปี ก็มาวิ่งเล่นที่ตลาดแล้ว และมาเก็บเศษอาหารที่ตลาดกลับไปปรุงอาหารที่บ้านได้ ชีวิตเริ่มต้นจากการทำงานรับจ้างในตลาด ก่อนที่จะมาทำงานดูแลตลาดมากกว่า 40 ปี และเห็นว่าตลอดเวลาที่ผ่านมา พื้นที่ของตลาดแห่งนี้เป็นสินทรัพย์ของการทำเรือ แต่มีนายทุนใหญ่ต้องการเช่าต่อและรื้อตลาดออก

1. ภาพรวมของตลาด

ตลาดคลองเตย แบ่งออกเป็นหกตลาดย่อย ได้แก่ ตลาด 1 ตลาด 2 ตลาด 3 ตลาด 4 ตลาดอ่างทอง และตลาดเพชร ปัจจุบันเจ้าของตลาดเป็นคนเดียวกันทั้งหมด มีการประมูลจากการทำเรือทุกสิบปี เจ้าของตลาดคนปัจจุบันชื่อคุณจิว รับช่วงต่อมาสองสมัยแล้ว แต่การบริหารงานภาพรวมค่อนข้างไม่ถูกใจผู้ค้าในตลาดสด เนื่องจากการตัดสินใจทุกอย่างรวมศูนย์ที่สำนักงานกลาง

ส่งผลให้การบริหารงานของแต่ละตลาดย่อยขาดอิสระในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เช่น หลอดไฟในตลาดเสีย ต้องแจ้งซ่อมไปที่สำนักงาน และใช้เวลากว่าสองสัปดาห์กว่าจะประสานงานและมาซ่อมให้ เป็นต้น ด้วยเหตุข้างต้น การบริหารงานตลาดแบบเจ้าของเดิมคือเฮียโต ให้ผู้จัดการสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ทันที ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของผู้ค้าในตลาดสดได้ดีกว่า

การเช่าแผงในตลาดเป็นแบบปีต่อปี ให้ต่อในช่วงวันที่ 1-31 ตุลาคมของทุกปี ส่วนใหญ่เป็นการเช่าช่วงจากผู้เช่าตรงจากตลาดคลองเตย มีราคาเช่าต่อวันตั้งแต่ 300-1,000 บาท ขึ้นอยู่กับขายช่วงเช้ากลางวัน หรือกลางคืน เพราะถ้ากลางคืนในบางพื้นที่ของตลาดจะมีราคาถึง 1,000 บาทต่อวัน (ความเห็นและข้อมูลที่พบในตลาดโดยผู้สรุปข้อมูล คือ ทางปฏิบัติพบว่า มีผู้ค้าบางรายจ่ายเดือนละ 60,000-80,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดแผงและที่ก้อน จะพบกรณีที่เป็นแผงที่จ้างกับโดยตรงคือค้าขายมานานและมีอิทธิพล) ส่วนค่าน้ำและค่าไฟจ่ายคิดตามมิเตอร์ที่บริษัทกำหนดไว้ ไม่ได้จ่ายตรงกับการไฟฟ้าและการประปา จะจดมิเตอร์น้ำและไฟระหว่างวันที่ 25-28 ของทุกเดือน และเก็บค่าน้ำไฟและไฟทุกวันที่ 13-20 ของทุกเดือน โดยการจ่ายต้องโอนเงินแยกบัญชีธนาคารกัน ส่วนใหญ่ผู้ค้าในตลาดไม่มีปัญหาการค้าขายนี้ แต่มีบางส่วนที่ได้รับผลกระทบมาตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา เคยออกมาไปขายที่ตลาดแห่งอื่น แต่ท้ายสุดก็กลับมาขายที่ตลาดคลองเตยเช่นเดิม เพราะยังสามารถขายได้อยู่และมีผู้คนเข้ามาซื้อตลอดวัน

2. ห่วงโซ่ของไก่และหมูในตลาดคลองเตย

กรณีของห่วงโซ่อาหาร เริ่มต้นจาก “ไก่” ในปัจจุบัน ผู้ค้าในตลาดสดไม่ได้ปฏิเสธการซื้อไก่จาก CP และสหฟาร์ม แต่สองบริษัทนี้แข่งขันกันมาโดยตลอด และปัจจุบัน CP ครองตลาดได้มากกว่า ส่วนของร้านแบงก์ไก่สด ที่เป็นรายใหญ่ในคลองเตยและดำเนินธุรกิจนี้มาสามรุ่นแล้ว ซื้อจากโรงฆ่าสัตว์คลองตันและส่งมาเป็นไก่ที่ชำแหละแล้ว เป็นตัว ๆ และชิ้นส่วน แตกต่างจากบางร้านที่นำมาเป็นตัวและชำแหละเอง เพราะใช้ติกแถวเป็นโรงเชือด โดยกิจการเหล่านี้เข้าถึงได้ยาก เพราะขายกลางคืนและกลางวันนอนพักผ่อน ซึ่งก็มีผู้ค้าในตลาดที่ไม่ซื้อจาก CP แต่ก็ไม่ใช้ทั้งหมด รายใหญ่ในตลาดหลายเจ้าก็ซื้อจาก CP เพราะมีคุณภาพและหากได้รับสินค้าที่มีปัญหา ก็สามารถส่งกลับได้ แต่หากซื้อจากพ่อค้าคนกลางหรือคนอื่น ๆ ที่เป็นความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการจะไม่สามารถส่งคืนเพื่อเปลี่ยนสินค้าใหม่ได้ ถัดมา “หมู” รับมาจากต่างจังหวัด มีทั้งนครปฐมและราชบุรี แต่เท่าที่ทราบมาส่วนใหญ่ไปรับจากราชบุรีมากกว่า โดยผู้ค้าในตลาดแต่ละรายจะไปรับกันเอง ไม่มีระบบคนกลางไปรับมาแล้วแจกจ่าย เพราะส่วนใหญ่มีฟาร์มที่รู้จักและซื้อกันมาเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว อาจมีแนะนำในกลุ่มผู้ค้าในตลาดกันเองด้วย แต่บางครั้งผู้ค้าเหล่านี้จะรู้ที่ใดมีหมูและราคาถูกกว่าก็จะวิ่งตรงไปที่นั่น ส่วนเหตุผลที่ราคาสินค้าหมูและไก่ที่ตลาดคลองเตยถูกกว่าตลาดแหล่งอื่น เนื่องจากผู้ค้าในตลาดคลองเตยซื้อจากฟาร์มในปริมาณมาก ทำให้ได้ราคาพิเศษกว่าตลาดอื่น เช่น ผู้ค้าในตลาดซื้อหมูตรงจากฟาร์มที่ราชบุรี นำไปจ้างโรงฆ่าสัตว์ชำแหละเอง และให้ส่งมาที่ตลาดคลองเตย เช่น จำนวน 1,000

กิโลกรัม อาจได้ราคาพิเศษกว่าผู้ค้าในตลาดอื่นที่ไปซื้อตรงจากฟาร์มในจำนวนที่น้อยกว่า เช่น 500 กิโลกรัม หรือผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำให้มีต้นทุนสูงกว่า รวมทั้งราคาซื้ออาจได้มีอัตราที่แตกต่าง ส่งผลให้ราคาขายออกที่ตลาดคลองเตยขายได้ถูกกว่าตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดวงเวียนใหญ่ ฯลฯ

3. คนเข็นของในตลาด

คนเข็นของในตลาดมีจำนวน 403 คน จ้างตรงโดยบริษัท ตลาดคลองเตย (2551) จำกัด แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม (1) เสือสีน้ำเงิน เป็นกลุ่มคนเข็นของที่ไถ่ลงสินค้าให้แก่ร้านค้าอย่างเดียว พบมากในช่วงกลางคืน ขึ้นอยู่กับว่าร้านใดจะว่าจ้าง เนื่องจากบางร้านอาจมีลูกจ้างของตนเอง ซึ่งจะไม่ใช้บริการคนกลุ่มนี้ (2) เสือสีเขียว เป็นกลุ่มคนเข็นของที่ให้บริการลูกค้าทั่วไป สามารถใช้ได้ทุกกลุ่ม มีราคา 40-50 บาท อาจน้อยหรือมากกว่านั้นขึ้นอยู่กับตกลงได้ เคยพบลูกค้าบางรายจ้างเข็นของไปส่งถึงบ่อนไก่ ในราคา 100 กว่าบาท ด้วยเหตุที่ลูกค้ารายนั้นไม่ต้องการขนส่งใส่รถกลับไปโดยรถสามล้อหรือจักรยานยนต์สาธารณะ

การจัดการของบริษัทในกลุ่มคนเข็นของ จะมีการลงทะเบียนและให้ถ่ายรูปทำบัตรกับบริษัททุกคน นอกจากนี้ การทำงานจะไม่มีกำหนดกะหรือรอบเวลาการทำงานใด ๆ ใครจะทำงานช่วงใดก็สามารถทำได้ แต่ใครไม่มีบัตรจะไม่สามารถทำได้ ส่วนการซื้อเสื้อแบบเหมาช่วงต่อก็มีเหมือนจักรยานยนต์สาธารณะ คือ มีปล่อยเสื้อให้เช่า (ไม่ประสงค์ระบุราคา) แต่คนเข็นของเหล่านี้ก็ต้องมาลงทะเบียนเช่นเดียวกับเช่าตรงจากบริษัท ทั้งนี้เพื่อให้มีประวัติเพราะเมื่อเกิดเหตุใด ๆ จะได้ติดตามตัวได้ เช่น ในกรณีข้อร้องเรียนจากผู้ค้าในตลาดหรือลูกค้า ซึ่งทางบริษัทให้ความสำคัญต่อเรื่องบริการลูกค้าเป็นอย่างมาก เดิมทีเคยมีปัญหาเรื่องมารยาทและการพูดจาที่ไม่ดีต่อลูกค้า การพลัดหลงกับผู้ใช้บริการ ฯลฯ ทางบริษัทจึงต้องแก้ไขปัญหามีการควบคุมดูแลคนเข็นของกลุ่มนี้ เช่น มีการประชาสัมพันธ์ในกรณีที่ลูกค้าหาคนเข็นของที่ใช้บริการไม่เจอ การมีเลขเสื้อก็จะช่วยการจำให้แก่ลูกค้า เป็นต้น

กรณีของผู้ค้าแผงลอยที่มาซื้อก็จะใช้บริการส่วนนี้ บางรายมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับคนเข็นของ คือ ขึ้นขอบริการบริการคนใดก็จะติดต่อให้คนนั้นมาบริการให้ตลอด ซึ่งจะใช้การติดต่อกันทางโทรศัพท์ หรือรู้เวลาของการใช้บริการ หรือใช้วิธีการวางสินค้ารวมไว้ที่ร้านใหญ่ที่ลูกค้ารายนั้นมาซื้อ และคนเข็นของจะรวบรวมใส่รถและนำไปส่งที่รถ อาจเป็นรถสามล้อหน้าตลาดหรือรถส่วนตัวลูกค้า

ข้อสังเกต: พบว่า (1) คนเข็นของที่มีสัญชาติไทยส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ชุมชนคลองเตย และประกอบอาชีพนี้มานาน เข้าถึงข้อมูลได้ยาก และรู้จักกับคนในตลาดเป็นอย่างดี (2) คนเข็นของที่มีสัญชาติอื่น แบ่งออกเป็น ลาว 40% พม่า 40% และไทใหญ่ 20% เป็นกลุ่มคนที่นำเข้ามาโดย MoU ผ่านบริษัทในเครือของบริษัททีเกิ้ล โปรเฟสชั่นแนล จำกัด ปัจจุบันใช้ชื่อบริษัท ตลาดคลองเตย (2551) จำกัด นอกจากนี้ จากการสอบถามร้านแผงหมูที่ประกอบธุรกิจและเช่าช่วงในตลาด ได้จ้างบริษัทดำเนินการนำเข้า MoU โดยให้ผู้ว่าจ้างคือสามีที่เป็นคนไทย มีค่าใช้จ่าย 22,000 บาท

แตกต่างจากคนเซ็นของที่มีบริษัทเป็นนายจ้าง (ทั้งที่การนำเข้าโดยบริษัทที่อื่น คิดค่าบริการสัญญาติ
ลาวประมาณ 15,000 บาท) ซึ่งผู้ค้าสัญญาติลาวกล่าวว่าบริษัทแห่งนี้คิดทุกอย่างแพงไปหมด (ค่าแรงแ
ค่าน้ำไฟ ค่าบริการต่าง ๆ)